T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

BATI FAKTÖRÜNÜN ETKİSİNDE TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİNİN POLİTİKASI

DOKTORA TEZİ

144855

Hazırlayan
Recep ÖZTÜRK

144855

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Osman Metin ÖZTÜRK

Ankara – 2004

JÜRİ ÜYELERİNİN İMZA SAYFASI

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Recep ÖZTÜRK'e ait "Batı Faktörünün Etkisinde Türkiye-İsrail İlişkilerinin Politikası" adlı çalışma, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında DOKTORA olarak kabul edilmiştir.

.....

Başkan: Prof. Dr. Osman Metin ÖZTÜRK

.....

Üye: Prof. Dr. Cemalettin TAŞKIRAN

.....

Üye: Prof. Dr. Mümtazer TÜRKÖNE

.....

Üye: Doç. Dr. Haydar ÇAKMAK

.....

Üye: Doç. Dr. Mustafa AYDIN

ÖNSÖZ

Türkiye'nin, Kafkasya, Balkanlar ve Orta Doğu'nun meydana getirdiği üçgenin ortasında yer alması ve bu bölgelerin sürekli çatışma alanları olmaları nedeniyle, gelişmelerin kesintisiz olarak mercek altında tutulması ve irdelenmesi kaçınılmaz bir gerekliliktir. Bu üç bölgeden, Kafkaslar ve Orta Doğu, sanayileşmiş ülkeler başta olmak üzere dünyanın gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerinin enerji ihtiyaçlarına cevap veren enerji merkezleridir. Türkiye, hem bu bölgeleri kontol eden, hem de bu merkezlerden kullanıcılara uzanan dağıtım yollarının üzerindeki kritik konumdaki ülkelerden biridir.

Bu kritik bölgede bulunan, İsrail ile Türkiye arasındaki ilişkiler, son yıllarda, başta askeri alan olmak üzere, siyasi ve ekonomik alanlarda da gösterdiği gelişmelerle, Türk ve dünya kamuoyunun ilgilendiği konulardan biri olmuştur. Bu çalışma ile, Türkiye'nin İsrail'e karşı izlediği politikanın, genel plandaki Türk dış politikası içindeki yerini ve gelişme seyrini, Batı faktörünün etkisi altında tespit etmek hedeflenmiştir. Türkiye'nin Orta Doğu'ya ilişkin dış politikası hakkında yapılmış çeşitli dönemlere ait çalışmalar bulunmakla birlikte, çatışma kültürünü barındıran bu bölgeye ilişkin yeni bakış açıları getirecek, farklı ve günceli yakalamış bir çalışmanın ortaya konulması gerektiği düşünülerek yola çıkılmıştır.

Türkiye-İsrail ilişkilerinin politikasını tespit etmek için, bu çalışmada farklı bir yöntem kullanılmıştır. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci Bölümde, İsrail'in kuruluşundan 1960'ların ortalarına kadar olan dönemdeki ilişkiler incelenmiştir. İkinci Bölümde, Soğuk Savaşın sonuna kadar olan dönem ele alınmıştır. Üçüncü Bölümde ise, Soğuk Savaş sonrası stratejik işbirliğine yönelen ilişkilerin politikası incelenmiştir. Her bölümde, dört ayrı konu olarak; o döneme ilişkin, İsrail'in dış politikası, Türkiye'nin Batı ile ilişkileri, Türkiye'nin Araplarla ilişkileri ve Süper Güçlerin bölgeye yönelik politikaları ortaya konulmuştur.

Çalışma için, T.B.M.M., ODTÜ, Bilkent Üniversitesi, Gazi Üniversitesi, Harp Akademileri, Genelkurmay Başkanlığı, ABD Savunma Bakanlığı Savunma İşbirliği Ofisi (Ankara), Birleşmiş Milletler (New York), Tel Aviv Üniversitesi kütüphaneleri ile Yüksek Öğretim Kurumu Dokümantasyon Merkezi ve İnternet'te kaynak taraması yapılmış; bazı gazetelerin arşivlerinde eski gazeteler incelenmiş; ulaşılabilen resmi kaynaklardan yararlanılmış; uygulayıcıların sözlü olarak görüşlerine başvurulmuştur.

Türkiye-İsrail ilişkilerinin politikasını ortaya koymaya yönelik olarak yapılan bu çalışmanın, tam ve mükemmel bir çalışma oluğunu iddia etmek mümkün değildir. Bu çalışmanın da, diğer sosyal bilimler çalışması gibi eksik yanları bulunabilir. Bununla beraber, çalışmanın, bu konuda yapılacak müteakip çalışmalara ışık tutması, ya da bugüne kadar yapılmış çalışmaları bazı açılardan tamamlaması mümkündür.

Akademik çalışmamda yol gösterici katkılarda bulunan, beni cesaretlendiren ve yapıcı eleştirileri ile bu çalışmanın ortaya çıkmasını sağlayan Prof. Dr. Osman Metin ÖZTÜRK'e teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR

GİRİŞ

I. ÇALIŞMANIN ZEMİNİ, YÖNTEMİ VE KAPSAMI 1
II.JEOSTRATEJİK VE JEOPOLİTİK AÇIDAN ORTA DOĞU VE ÖNEMİ 8

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE – İSRAİL İLİŞKİLERİNİN POLİTİKASINA GİRİŞ

I. İSRAİL'İN KURULUŞ YILLARINDAKİ VE BUNU TAKİP EDEN İLK YİRMİ YILDAKİ DIŞ POLİTİKASI VE BU DÖNEMDEKİ ÖNEMLİ GELİŞMELER 16

II. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI TÜRKİYE'Yİ ETKİLEYEN GELİŞMELERE BAĞLI OLARAK BATI İLE İLİŞKİLERİNDEKİ ÖNEMLİ DÖNÜM NOKTALARI 46

III. DÖNEM İÇİNDEKİ TÜRK-ARAP İLİŞKİLERİNİN ETKİSİ 65

IV. SÜPER GÜÇLERİN DÖNEM İÇİNDE BÖLGEYE YÖNELİK POLİTİKALARI 82

V. 1948-1965 DÖNEMİNDE TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİNİN POLİTİKASI 103

İKİNCİ BÖLÜM

1965-1990 ARASI DÖNEMDE TÜRKİYE –İSRAİL İLİŞKİLERİNİN POLİTİKASINA BAKIŞ

I. İSRAİL'İN SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ İÇİNDEKİ DIŞ POLİTİKASININ ESASLARI 127

II. TÜRKİYE'NİN DÖNEM İÇİNDE BATI İLE İLİŞKİLERİNDE ORTAYA ÇIKAN ÖNEMLİ GELİŞMELERİN ETKİSİ 146
III. TÜRKİYE'NİN DÖNEM İÇİNDE ARAP ORTA DOĞU'SUNA KARŞI İZLEDİĞİ POLİTİKA VE BUNUN YANSIMALARI 159

IV. SÜPER GÜÇLERİN DÖNEM İÇİNDE BÖLGEYE YÖNELİK OLARAK İZLEDİKLERİ POLİTİKALAR 174

V. 1965'TEN SOĞUK SAVAŞIN SONUNA KADAR OLAN DÖNEMDE TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİNİN POLİTİKASI 183

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE TÜRKİYE –İSRAİL İLİŞKİLERİNİN POLİTİKASI

I. SOĞUK SAVAŞ SONRASI GENEL DURUM, YENİ DÜNYA DÜZENİ VE BÖLGESEL YAPILANMA: ABD, RUSYA FEDERASYONU VE AVRUPA BİRLİĞİ'NİN SOĞUK SAVAŞ SONRASI BÖLGEYE İLİŞKİN POLİTİKALARI 196

II. SOĞUK SAVAŞ SONRASINDA İSRAİL'İN ULUSLARARASI ORTAMDAKİ YERİ VE DIŞ POLİTİKASININ ESASLARI 208

III. SOĞUK SAVAŞ SONRASINDA TÜRKİYE'NİN BATI İLE İLİŞKİLERİ, GÜVENLİK ANLAYIŞI VE KABULLERİ 221

IV. SOĞUK SAVAŞ SONRASINDA TÜRKİYE'NİN ARAP ÜLKELERİ İLE İLİŞKİLERİ VE BU İLİŞKİLERİN YANSIMASI 238

V. SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİ: İSRAİL'İN STRATEJİK ORTAK OLARAK DOĞUŞU 250

SONUÇ : TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİNİN POLİTİKASI 296

KAYNAKÇA 300

ÖZET 331

İNGİLİZCE ÖZET 335

KISALTMALAR

AB : Avrupa Birliği
ABD : Amerika Birleşik Devletleri
AET : Avrupa Ekonomik Topluluğu
a.g.e. : Adı Geçen Eser
AGİK : Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AGİT : Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
ASALA : Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia- Gizli Ermeni Kurtuluş Ordusu
AT : Avrupa Topluluğu
BAC : Birleşik Arap Cumhuriyeti
Bkz. : Bakınız
BM : Birleşmiş Milletler
CENTO : Merkezi İşbirliği Teşkilatı
Ch. : Chapter
CIA : Merkezi Haberalma Teşkilatı
Çev. : Çeviren
Der. : Derleyen
DP : Demokrat Parti
Ed. : Editör
FKÖ : Filistin Kurtuluş Örgütü
FMS : Yabancı Askeri Satışlar
GAP : Güneydoğu Anadolu Projesi
IMF : Uluslararası Para Fonu
İKÖ : İslam Konferansı Teşkilatı
KİS : Kitle İmha Silahları
KKTC : Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
NATO : Kuzey Atlantik işbirliği Teşkilatı
NGO : Non-Governmental Organizations- Hükümetdışı Kuruluşlar

No.	: Numara
s.	: Sayfa
S	: Sayı
SEIA	: Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
Vol	: Volume

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

BATI FAKTÖRÜNÜN ETKİSİNDE TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİNİN POLİTİKASI

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan
Recep ÖZTÜRK

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Osman Metin ÖZTÜRK

Ankara – 2004

GİRİŞ

I. TEZİN ZEMİNİ, YÖNTEMİ VE KAPSAMI

Türkiye-İsrail ilişkileri bir çok çalışmaya konu olmuştur. Ancak bu ilişkilerin politikasını yakalayıp ortaya koymaya yönelik çalışmalar yok denecek kadar azdır. Bu eksiklik, iki ülke ilişkilerinin farklı şekillerde yorumlanmasını da beraberinde getirmektedir. Eğer, ilişkilerin politikası ortaya konulabilirse, bu hem bu maksatlı yorumları önleyecek, hem ilişkilerin doğru anlaşılmasına hizmet edecek, hem de Türk diplomasisi için bir tür performans değerlendirmesi olacaktır. Tezin, bütün bunların da ötesinde, Orta Doğu'ya yönelik Türk dış politikasının daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunacağı şüphesizdir.

Bu Tez ile, Türkiye'nin Orta Doğu'ya yönelik dış politika oluşturmasında en önemli faktörlerden biri olan Batı ile ilişkilerinin yansımaları ışığında Türkiye-İsrail ilişkilerinin politikasının ortaya konulması amaçlanmıştır. Jeostratejik ve jeopolitik açıdan önemli bir konuma sahip Orta Doğu'nun önemli aktörlerinden İsrail ile Türkiye'nin ilişkilerini etkileyen faktörler çıkış noktası alınarak, iki ülke arasındaki ilişkilerin politikası, tarihsel kesitler halinde ortaya konulmuştur. İncelemede, İsrail'in kendi iç gelişmeleri ve iç dinamikleri arasındaki ilişki üzerinde durulmamış; keza Türkiye'nin Arap ülkeleri ile ilişkileri ve İsrail faktörünün bu ikili ilişkilere etkisi de doğrudan tezin konusuna dahil olmamakla beraber, Arapların dışarıda tutulması mümkün olmadığından ve Araplarla ilişkiler Türkiye-İsrail ilişkilerini etkilediğinden, konunun gerektirdiği ölçüde teze dahil edilmiştir.

Bu tezin amacı; Türkiye'nin, 1948 yılından Nisan 2004 tarihine kadar olan dönemde, İsrail ile ilişkilerinin politikasını ortaya koymaktır.[1] Bu bağlamda, Türkiye'nin İsrail'e karşı izlediği politikanın, Batı faktörünün ışığı altında ortaya konulması hedeflenmiştir. Tezde, kuruluşundan bugüne kadar geçen dönemde,

[1] Türklerin Yahudilerle ilişkilerinin tarihi 1492 yılına kadar götürülebilir. Bu tarihten itibaren Türklerle yan yana yaşamaya başlayan Yahudilerin, 1900'lü yılların başlarında, Filistin'e yerleşme ve burada toprak edinme çabaları ile, İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'nin kucağını Yahudi sığınmacılara yeniden açması, bu çalışmanın kapsamı dışında bırakılmış; sadece İsrail Devleti'nin kurulduğu tarihten 2004 yılının ilk aylarına kadar olan dönemdeki iki ulus-devlet arasındaki ilişkiler analiz edilmiştir.

İsrail'e karşı Türkiye'nin nasıl baktığı, iki ülkenin ilişkileri ve bu ilişkilerin Türkiye'de nasıl bir kurumlaşma düzeyine ulaştığı üzerinde durulmuştur.

Türkiye'nin, Kafkasya, Balkanlar ve Orta Doğu'nun meydana getirdiği üçgenin ortasında yer alması ve bu bölgelerin sürekli çatışma alanları olmaları nedeniyle, gelişmelerin kesintisiz olarak izlenmesi ve irdelenmesi, Türkiye için kaçınılmaz bir gerekliliktir. Bu üç bölgeden, Kafkaslar ve Orta Doğu, sanayileşmiş ülkeler başta olmak üzere dünyanın gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerinin enerji ihtiyaçlarına cevap veren enerji merkezleridir. Türkiye, hem bu bölgeleri kontol eden, hem de bu merkezlerden kullanıcılara uzanan dağıtım yollarının üzerindeki kritik konumdaki ülkelerden biridir.

Türkiye'nin Orta Doğu'ya ilişkin dış politikası hakkında yapılmış çeşitli dönemlere ait çalışmalar bulunmakla birlikte, bunu bölgede ortaya çıkmış çatışma kültürü bağlamında yapan, bütüncül, farklı ve günceli yakalamış çalışmalar fazla değildir.

Arap komşularının tüm karşı çıkışlarına rağmen 1948 yılında kurulan İsrail, o zamandan bu yana güvenlik ve uluslararası kabul arayışında olmuş; başlangıçta varlığını devam ettirebilmek için yararlandığı Batı'nın ve özellikle ABD'nin desteğiyle, bugün bölgenin önemli bir gücü haline gelmiştir. Arap olmayan, ancak, halkının büyük bir çoğunluğu Müslüman olan bölgedeki bir diğer büyük güç Türkiye ile ilişkilere her zaman önem veren İsrail, inişli çıkışlı uzun bir ilişkiler döneminin ardından, soğuk savaşın sona ermesiyle, Türkiye ile geniş çaplı yakın bir ilişkiyi tesis etme imkanını yakalamış ve bunu konjonktürel olarak stratejik bir ortaklığa dönüştürmeyi başarmıştır.

Orta Doğu'nun günümüzün başlıca aktüel sorunu haline gelmiş bulunmasının da, bu bölgenin bilimsel araştırma konusu yapılmasında etkili olduğu söylenebilir. Bölgenin, Türkiye açısından özel öneme sahip olması, küresel plandaki Türk dış politikasının başlıca uygulama alanlarından birini teşkil etmesi de keza bir etken olmuştur. Türkiye'nin Orta Doğu'da izlediği politika, genel plandaki Türk dış politikasının göstergelerinden biri olarak alınabilir. İsrail ile Türkiye arasında ortaya çıkan yeni stratejik ortaklık, Soğuk savaş sonrası dönemde Orta Doğu'nun

uluslararası dinamiklerinin önemli bir özelliği haline gelmiştir. Çünkü İsrail, bölgedeki diğer taraf konumundaki Arapların kendi aralarındaki ilişkilerde ve Arapların süper güçlerle ilişkilerinde de 1955'lerden beri önemli bir "değişken" olmuştur.

Bu tezde, Türkiye'nin, Avrupalı kimliğini güçlendirmek ve Batı ile olan ilişkilerini pekiştirmek adına, Orta Doğu'nun meselelerine karışmak konusundaki isteksizliği ve bu isteksizliğini, Batı'nın yararına bozduğu zamanlarda karşılaştığı tepkiler ve içine düştüğü uluslararası alandaki yalnızlık da gözler önüne serilmeye çalışılmıştır.

Bilindiği üzere, bölgesel güç konumundaki Türkiye'nin, bölgeye yönelik dış politikasını, temelde Batı faktörü yönlendirmiştir. Sovyet tehdidi algılaması ve bunu dengelemek için Batı'ya yönelme çabaları, Türkiye'yi Batı'nın çıkarlarının bölgedeki bekçisi ve sözcüsü durumuna getirmiştir. Türkiye, izlediği politikalarda ve denge oyunlarında, ne yapacağı , nasıl davranacağı önceden belli bir oyuncu olarak fazla başarılı olamamıştır. Bunun sonucu olarak, çok yönlü ilişkiler geliştirememiş; çoğu zaman, kendisini birlikte hissetiği Batılılar da dahil olmak üzere uluslararası toplumum neredeyse tamamı tarafından, yalnız bırakılmasına neden olmuştur. Tezde bunlar da görülmüştür.

Bölgede bir tarafa yanaşıp, diğer tarafı görmezden gelmek ya da umursamamak, tarih boyunca geçerli bir politika olmamıştır. Bu bağlamda, İsrail ile ilişkileri düzenlerken, bölgedeki Arap çoğunluğu ve bunların sahip oldukları doğal kaynaklar nedeniyle ulaştıkları ekonomik gücü unutmamak gerekmektedir. Dış politikayı oluştururken, savunma ve güvenlik boyutu yanında, ekonomik boyutu da önemsemek, bugün her zamankinden daha çok bir gereklilik olmuştur.

Sovyetlerin çöküşünden sonra, ABD'nin tek güç olarak ortaya çıkması, bölgesel gelişmelerde kendi çıkarları doğrultusunda tek başına karar alması - ya da buna uluslararası meşruluk kazandırması- sıklıkla rastlanan bir durum haline gelmiştir. ABD'nin bu yaklaşımı, jeopolitik ve jeostratejik özelliği nedeniyle, Orta Doğu'da sıklıkla kendini göstermektedir.

Orta Doğu'daki her gelişme Türkiye'yi doğrudan etkilemektedir.

İsrail ile Türkiye arasındaki 1996 tarihli stratejik anlaşma, SSCB'nin dağılmasını takiben ortaya çıkan yeni uluslararası ortamda Türkiye'nin dış politikasında yeni bir yaklaşımın bir parçası ve sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Soğuk Savaş sonrası Türkiye'nin tehdit algılamaları değişmiş, etrafını belirsizlikler ve istikrarsız alanlar sarmıştır. İstikrarsızlıklarla kuşatılmış olduğunu gören ve komşularının tehdidini hisseden Türkiye, İsrail'le ilişkilerin kendisine yönelik tehditleri savuşturmada etkili bir işbirliği yaratacağını değerlendirmiştir.

İki ülke arasında, bölgesel konulara yaklaşımda benzerlikler vardır. Yoğun şiddet ve istikrarsızlık içeren Orta Doğu konusunda benzer algılamalara sahip iki ülkenin, kitle imha silahlarına ilişkin olarak hissettikeri güvenlik riskleri ve endişeler, radikal İslam'a karşı duyulan ortak tepki, Avrupa ile yaşanan sorunlu bir ilişki, ve bunların hepsinin ötesinde de ABD'ye yönelim konusunda görüşlerin örtüştüğü gözlenmektedir.

Orta Doğu'nun; kronik iç sorunlar yanında, belirsizliklerin hüküm sürdüğü bir bölge olması; askeri tehdit ve güç kullanımının, buradaki oyunun kurallarının önemli bir parçası olmaya devam etmesi; şiddet potansiyeli içeren gergin birliktelik karakteristiğine sahip olması, Türkiye-İsrail ilişkilerine özel bir önem verilmesini gerekli kılmaktadır.

Türkiye açısından, Türkiye-İsrail ilişkilerinin politikasını tespit etmek için yapılan bu tezde farklı bir yöntem kullanılmıştır.

Önce, aşağıda belirtilen dört farklı konu halinde, Türkiye'yi ve İsrail'i doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyen, bölge ve bölge dışı güçler için tarihsel dönüm noktaları ve bu dönüm noktaları arasındaki tarihsel kesitlerdeki önemli gelişmeler ile tarafların izledikleri politikalar belirlenmiştir. İsrail'in kuruluşundan 1960'ların ortalarına kadar, Batı ile tamamen paralel politikaların uygulandığı birinci dönemi; Batı ile ilişkilerdeki inişli çıkışlı seyre paralel olarak Araplarla daha yakın ilişkilerin kurulmaya çalışıldığı ve bazen çok yönlü politika arayışlarının denendiği ve Soğuk Savaşın en acımasız şekilde hüküm sürdüğü 1990'a kadar olan İkinci dönem izlemiş ve son olarak Soğuk Savaş sonrası ayrı bir dönem olarak incelenmiştir. Bu tarihsel dönemlerin her birinde,

dört farklı konu incelendikten sonra, Türkiye-İsrail ilişkilerinin politikası, Türkiye açısından analiz edilmiştir.

- Dönem içinde İsrail'in dış politikası ve o dönemdeki önemli dönüm noktaları.
- Dönem içinde Türkiye'nin Batı ile ilişkilerindeki dönüm noktaları ve politik gelişmeler.
- Dönem içinde Türkiye'nin Araplarla ilişkilerinde önemli dönüm noktaları
- Dönem içinde Süper Güçlerin Orta Doğu'daki nüfuz mücadelesi ve bu güçlerin bölgeye yönelik politikaları.

Bu birbirinden ayrı, fakat birbirini doğrudan etkileyen dört konudaki incelemenin ortak kesişme noktası, bölge ve bölge dışı aktörler ile o dönemin uluslararası ortamının, Türkiye-İsrail ilişkilerinin politikasına etkilerinin neler olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Belirli tarihsel kesitlerde ilişkilerde yaşanan farklılaşmaların nedenlerine, farklı boyutlardaki etkileşimlerin incelenmesi ile açıklık getirmek mümkün olmaktadır.

Bu tezde; iki ülke arasındaki ilişkilerin doğasına ve dinamiklerine yoğunlaşılacak olsa da, bu ilişkiler süper güçlerin ve diğer bölgesel aktörlerin davranışlarından ve bölge ülkeleri ile ilişkilerinden izole edilemez olduğundan, inceleme bu bütünlük içinde ele alınmıştır.

Birbirini etkileyen karmaşık ilişkiler içinde,Türkiye'nin İsrail'le ilişkilerde izlediği politikayı ortaya koyabilmek için, bir dizi soru grubu oluşturularak bunlara cevaplar aranmıştır. Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerini şekillendiren faktörler nelerdir? Bu ilişkilerdeki temel konular ve sorunlar nelerdir? İsrail ve Arap aktörler ile süper güçler arasındaki ilişkilerin Türkiye-İsrail ilişkilerini şekillendirmedeki katkısı nedir? Batı faktörünün ilişkileri şekillendirmedeki yeri nedir? Washington ve Moskova'nın bölgedeki baskı enstrümanları nelerdi ve bunların iki ülkenin ilişkilerine yansıması nasıl olmuştur? ABD ve Sovyet yönetimlerindeki değişiklikler ve buna bağlı olarak bu ülkelerin küresel çıkarlarındaki farklılaşmalar, Türkiye-İsrail ilişkilerini nasıl etkilemiştir? Batı ile Doğu arasındaki çekişme, Orta Doğu'daki dengeler ve mevcut düzen üzerinde ne tür etkiler yapmıştır? Batı-Doğu mücadelesinin Türkiye ve İsrail

ilişkileri üzerindeki avantaj ya da dezavantajları neler olmuştur? Mısır'ın bölgedeki kritik öncü rolü ilişkileri nasıl etkilemiştir.? Araplar arasındaki kavga ve çekişmelerin bölgenin istikrarına etkisi ve bunun ilişkilere yansıması nasıldır? Filistin-İsrail çatışmasının Arap yöneticiler tarafından kendi aralarındaki güç mücadelesinde kullanılması, Türkiye-İsrail ilişkilerini ne derecede etkilemiştir? Soğuk savaşın bitimi ile Türkiye'nin İsrail'e bakışında neden değişim meydana gelmiştir? Avrupa Birliği ile ilişkilerin Türkiye-İsrail ilişkilerine etkisi ne olmuştur? İki ülkenin güvenlik algılamaları ve birbirlerinden beklentileri nelerdir? İki ülke arasındaki stratejik ortaklık neden askeri temel üzerinde gelişmiştir? İlişkilerin geleceğe yansımaları neler olabilir? İsrail'in Kuzey Irak'a, Türkiye'nin Filistin'e ilgisinin ilişkilere etkisi ne olabilir?

İncelemenin başlangıcında; İkinci Dünya Savaşından sonra, Türkiye'nin güvenlik algılamaları ve genel uluslararası ortamın durumunun Türkiye'yi Batı'ya yöneltmesi ve Türk dış politikasındaki genel yaklaşım ortaya konulmuştur.

1948'den günümüze kadar olan dönemde, Orta Doğu'ya ve Türkiye-İsrail ilişkilerine yönelik olarak üç gözlem ortaya konulabilir. Birincisi; İsrail'in kurulduğu 1948 yılından başlayıp 1965 yılına kadar olan dönemde, Batı dünyası içindeki oluşumlara dahil olabilme çabasındaki Türkiye'nin, bölge meselelerine karışmamaya çalışmakta olduğu, ancak İngiltere'nin bölgedeki menfaatleri doğrultusundaki politikalarına karşı duramadığı ve bu politikalara paralel ya da destekleyici davranışlar sergilediği görülmektedir.

Bu dönemde,1955 yılına kadar, Sovyetler, bölgeyi Batı nüfuz alanında görmüş ve bölge ile ilgili gelişmelere mesafeli durmuştur. Bu tarihten sonra SSCB'nin bölgeye ilgisinin arttığı ve Mısır ile silah anlaşması yaptıktan sonra Soğuk Savaşın bölgede önemli derecede hissedilmeye başladığı görülmektedir. İngiltere ve Fransa'nın bölgedeki etkisi zaman içinde azalma sürecine girmiştir. 1955 yılından 1960'ların ilk yıllarına kadar olan dönemde, Türkiye'nin, Batı'nın ittifak oluşumlarına girme karşılığı verdiği sözlere dayalı olarak, Orta Doğu'da Batı lehine bölgesel güvenlik oluşumlarına öncülük etmesinin, Araplar'dan tepki alması ve bunun sonucu olarak, Arapları kaybetmemek için İsrail ile ilişkilerinde mesafeli davranması, dikkati çekmektedir. Bu dönemde, Sovyetler'in bölgeye ilgisinin artması ile, ABD'nin bu gelişmelere set çekme çabaları sergilediği görülmektedir. ABD'nin bölgeye yönelik

politikasındaki yoğunlaşmaya bağlı olarak Türkiye-İsrail ilişkilerinde 1958 yılında bir kıpırdanma olmuşsa da, bu gelişme kısa süreli olmaktan kurtulamamıştır.

1965 yılından Soğuk Savaşın sonuna kadar olan dönemde, Türkiye-İsrail ilişkileri önemli bir gelişme göstermemiş, ancak inişli çıkışlı bir trend izlemiştir. Bu dönemde, süper güçler ile bölge devletleri arasındaki ilişki, hiyerarşik olmaktan çok karmaşık bir yapı arz etmiş; buna bağlı olarak Türkiye'nin İsrail ile ilişkileri de, süper güçlerin, bölgesel oyuncuların faaliyetlerini kontrol etme ve yönetme kabiliyetleri ile sınırlı olarak ve genelde olumsuz bir seyir izlemiştir. Washington ve Moskova, Orta Doğu'daki olayların gidişatını istedikleri gibi değiştirmeye muktedir olmadıklarını görmüşlerdir. Bu iki süper güç; askeri ve ekonomik güçlerini bölgeye yönelik direkt politik etki haline dönüştürmede fazla başarılı olamamışlardır. Bölgesel aktörler ise, öncelikli çıkarlarının tehdit edildiğini algıladıkları her durumda insiyatifi ele almaya yönelmişlerdir. Bazen bölge aktörleri, ABD ve SSCB'ye meydan okuyarak kendi tercihleri doğrultusunda dış politikalar formüle etmiş ve uygulamışlardır. İsrail faktörünün, Arapların süper güçlerle ilişkilerini ve süper güçlerin kendi aralarındaki ilişkileri büyük ölçüde etkilediğini, hatta Araplararası mücadeleyi kızıştırdığı söylenebilir. Arap-İsrail savaşlarının birbiri ardına ortaya çıktığı, Soğuk Savaşın en yoğun etkilerinin görüldüğü, petrol krizi de dahil birçok krizin yaşandığı bu dönemde, Türkiye-İsrail ilişkileri, Türkiye'nin zenginleşen Araplarla ticari ilişkilerini geliştirme ve uygun fiyatla petrol alma amacıyla bu ülkeler yanaşması sonucu inişli çıkışlı, ancak mesafeli bir trend izlemiştir. Türkiye'nin, özellikle Kıbrıs konusunda kendisini yalnız hissetiği ve Batı'yı sorgulamaya başladığı bu dönemde, Araplara daha fazla yöneldiği ve İsrail'e daha mesafeli durduğu görülmektedir.

Soğuk Savaş sonrasında, özellikle Birinci Körfez Savaşından sonra, Türkiye ve İsrail, ortak çıkarlarının işbirliği yapmakta yattığını görmüşler ve üst düzey ziyaretler gerçekleştirmek suretiyle, stratejik bir ortaklığı meydana getirmeyi başarmışlardır. İki ülkeyi birbirine yaklaştıran, bölgedeki ortak çıkarları, benzer tehdit algılamaları ve en önemlisi ABD'ye ortak yönelimleri olmuştur. İlişkilerin çıkış noktası ve ağırlığı askeri nitelikli olmuş; ancak daha sonra diğer alanlarda da yoğun bir işbirliği yaşanmaya başlamıştır.

II. JEOSTRATEJİK VE JEOPOLİTİK AÇIDAN ORTA DOĞU VE ÖNEMİ

Orta Doğu deyimi, özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra uluslararası literatüre yerleşmiştir.[2] Fakat bu deyimin kapsamı, yani hangi ülkelerin Orta Doğu bölgesine dahil olduğu konusunda tam bir görüş birliğine varılmış değildir. Gerek dış politika yazarlarının ve gerekse çeşitli ülkelerin resmi organlarının Orta Doğu bölgesinin kapsamını farklı şekillerde ele aldıkları görülmektedir.[3]

Bu farklı görüşler incelendiğinde, Orta Doğu bölgesinin en geniş kapsamıyla tanımlandığı zaman, batıda Fas'tan başlayarak doğuda, Afganistan ve Pakistan'a, hatta Hindistan'a kadar uzanan bir alanı içine aldığı görülmektedir. Diğer görüşler, Orta Doğu terimine, bu geniş çerçeve içinde değişen oranlarda daralan kapsamlar çizmektedirler.

Tezde Orta Doğu bölgesinin sınırları tayin edilirken dikkat edilen nokta, ele alınan politik gelişmelere başlıca etkiyi yapan, bu gelişmelere doğrudan doğruya taraf teşkil eden ve Orta Doğu terimi üzerindeki bütün farklı görüşlerin Orta Doğulu olarak kabul ettikleri ülkelerin, bölgenin kapsamına alınması olmuştur. Böylece, özellikle coğrafi kıstas esas alındığı zaman çok fazla geniş tutulan Orta Doğu deyimi, siyasal faktöre ağırlık verilmek suretiyle daha dar kapsamlı hale getirilmiştir. Tez, Türkiye-İsrail ilişkilerinin politikası olduğu için, siyasi kıstas daha da önem kazanmış ve bugün yaşanan gelişmeler de dikkate alındığında; bu tezin konusu itibarıyla, batıda Mısır, doğuda İran, kuzeyde Türkiye ve güneyde Suudi Arabistan'ın çevrelediği bölge, Orta Doğu deyiminin kapsamında değerlendirilmiştir.

Sıcak güneşin altında kavrulan, su fakiri Orta Doğu toprakları, dünyada bilinen en önemli petrol rezervlerini barındırmaktadır. Orta Doğu tarihin her döneminde, dönemin süper devletlerinin çekiştikleri bir arena olmuştur. Dünyanın bu köşesi, jeopolitik açıdan olsun, tarihi açıdan olsun, kültürel açıdan olsun yer kürenin herhangi

---

[2] XIX. Yüzyıl literatüründe Uzak Doğu deyiminin karşıtı olarak kullanılan "Yakın Doğu" ile "Orta Doğu"nun farkının izahı için bkz. Sami ÖNGÖR: Orta Doğu, (Ankara: Sevinç Matbaası, 1964), s.1-4

[3] Bu konudaki çeşitli görüşler için bkz.: Roderic H. DAVISON: Where is the Middle East, The Modern Middle East, Der. Richard H. NOLTE, (New York: Atherton Press, 1963), s.13-29; Where is the Middle East, Foreign Affairs, Vol 38, No.4 July 1960, s.665-675; J.C HUREWITZ: Middle East Politics: The Military Dimension, (New York: Preager, 1969), s.3; George M. HADDAD: Revolutions and Military Rule in the Middle East: The Northern Tier, (New York: Robert Speller-Sons Inc., 1965), s.11

bir başka köşesiyle kıyaslanamayacak ölçüde önemlidir. Tarih boyunca olduğu gibi, bugünün tek süper gücü ABD'nin bu bölgedeki stratejik çıkarlarının odağını, petrol ve bölgenin kritik derecede önemli su yolları gibi temel faktörler oluşturmaktadır. Petrol, bugün dünya ticaretinde tek başına en değerli ürün olup; barış zamanında vazgeçilmez olduğu kadar, savaş zamanında da kritik stratejik bir öneme sahiptir.

Coğrafya ve temel doğal kaynak olan petrol, Orta Doğu'nun stratejik öneminin temel taşlarıdır.Orta Doğu'nun anahtar stratejik unsurlarını ele geçirme mücadelesi, Çanakkale Boğazı'nın kontrolü için yapılan Truva Savaşından başlayarak, bugünün dünyasında, bölge devletleri ile dış güçler arasındaki savaşlara kadar devam etmiş ve etmektedir. Bu durum Soğuk Savaş döneminde, ABD ile Sovyetler arasındaki mücadelede de temel konulardan birisini oluşturmuştur.

Tüm dünya ülkelerinin ve özellikle gelişmiş ülkelerin, ekonomik büyüme ve toplumlarının refah seviyesini artırmak için enerjiye duydukları ihtiyacın her geçen gün katlanarak artacağı beklenmektedir. Bugün en geniş anlamda ve yaygın önemdeki enerji kaynağı petroldür. Görülebilir gelecekte de, temel petrol tüketicileri, ABD, Batı Avrupa ve Japonya olacaktır. Dünya nüfusunun yüzde altısını oluşturan ABD, dünya doğal kaynaklarının yıllık üretiminin yaklaşık olarak yüzde otuzunu tüketmektedir. Kendi petrol üretimi sürekli olarak düşen ABD'nin petrole olan ihtiyacı her gün daha da artmaktadır.

ABD petrol ihtiyacının yarısına yakınını kendi üretimi ile karşılarken, Batı Avrupa ve Japonya gibi endüstri devleri daha büyük oranda dışarıya ve özellikle Orta Doğu petrolüne bağımlıdırlar. Bugün dünyadaki kanıtlanmış petrol rezervlerinin üçte ikisi Orta Doğu'dadır. Her gün aktif kuyularda tespit edilen yeni rezerlerle bilinen rezerv miktarı artmaktadır. Ayrıca, bilinen doğal gaz rezervlerinin üçte biri de yine bu bölgede, körfeze sahili olan devletlerde toplanmıştır.

Batı'nın ve Japonya'nın petrole bağımlılığı büyük önem arz eden bir mesele olmaya devam etmektedir. 1973 yılında, 1973 Savaşından (Yom Kippur Savaşı) sonra Batı'ya petrol ihracatının kesilmesi, dünyanın endüstrileşmiş ülkelerinde ciddi ekonomik problemler yaratmıştı.

Stratejik düşüncelerin yanında bir diğer önemli husus, ABD'nin Orta Doğu petrol endüstrisine yaptığı büyük yatırımlardır. 1960 yılında belli başlı büyük petrol üreticisi ülkelerin oluşturduğu, Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı (OPEC) önemli bir ekonomik ve siyasal güç konumunu elde etmiştir. Bunun yanında, Orta Doğu'yu öne çıkaran diğer önemli bir faktör, İslamın son yirmi-otuz yıl içinde süratle yayılmasıdır. Bu gelişme yanında, genelde Batı'nın varlığına ve kültürüne karşı olan ve özellikle ABD düşmanlığı ile eşleştirilen milliyetçilik fikrinin geliştiği dönemler, petrole bağımlı gelişmiş ülkeler için büyük tehdit oluşturmaktadır.

Körfezin petrolüne bağımlılığa, görülebilir bir gelecekte alternatif bulunmamaktadır. Buradaki petrol ve doğal gaz kaynaklarının bolluğu ve kolaylıkla (nispeten daha ucuz bir maliyetle) çıkarılabilmesi dikkat çekicidir. Bu gerçek, başta ABD olmak üzere, belli başlı demokrasilerin politik kararlarında güçlü bir etkiye sahiptir.

Körfezin petrol üreticilerinin muhtemel en büyük rakipleri, yine Müslüman nüfusun yaşadığı komşu Hazar havzasıdır. Büyük petrol ve doğal gaz rezervlerine sahip bir bölge olarak bilinmesine rağmen, buradaki üretim alanlarının geliştirilmesi ve çıkarılacak ürünün pazarlara ulaştırılması sorunu, halen tam olarak çözülebilmiş ve sonuçlandırılabilmiş değildir. Orta Doğu petrolüne artan bağımlılık, jeopolitik riskleri de beraberinde getirmektedir.

Türk Boğazları ve Süveyş Kanalı ile birlikte Akdeniz, tarih boyunca en önemli deniz yollarından birisi olmuştur. Özellikle söz konusu boğazlar ve Kanal, tarihte birçok çatışmanın nedeni olmuşlardır. Özellikle Türk Boğazları, 19. yüzyılda Avrupalı güçlerin Türkiye ile mücadelerinde önemli neden teşkil etmiştir.

Süveyş Kanalı tamamlandığı 1869 yılından itibaren uluslararası diplomaside önemli hedeflerden birisi haline gelmiş; Nasır'ın 1956 yılında giriştiği millileştirme hareketi bir savaşın çıkmasına neden olmuştur. Petrol taşımacılığında kullanılan büyük tankerlerin geçişine uygun genişlikte olmadığından, bu tankerler tarafından kullanılmamakla beraber, Kanalın stratejik önemi halen devam etmektedir.

Akdeniz, gerek İkinci Dünya Savaşında ve gerekse Soğuk Savaş döneminde, önemli bir mücadele alanı olma özelliğini devam ettirmiştir. ABD'nin İkinci Dünya

Savaşından sonra hızla gelişen Orta Doğu politikasının temelinde bazı önemli stratejik düşünceler yatmaktadır. Strateji uzmanı Albay F. O. Miksche şunları yazmaktaydı:[4] "Cebelitarık ve Süveyş, hem Müttefikler ve hem de SSCB açısından en önemli noktalardır. Batılı devletler bu iki noktaya egemen oldukları takdirde, SSCB'nin bir dünya stratejisi geliştirmesini engelleyebilirler."

Bu gözlemler bugün için de geçerlidir ve Cebelitarık'tan Süveyş'e kadar 2000 millik su yolu ile Akdeniz ve özellikle Doğu Akdeniz, dünyanın stratejik merkezi durumundadır. Bu bakımdan ABD, teknolojik gelişmelerin kendisine sağladığı askeri olanaklarla, Orta Doğu Bölgesi'ne egemen olduğu takdirde Asya'nın büyük bir kısmını, Avrupa'yı ve Afrika'yı kontrol edebileceğinin bilincindedir.[5] Bugün hala, güçlü ABD 6. Filosu Akdeniz'dedir.

Yukarıda açıklanan ve halen devam eden önemlerine rağmen, bugün için en kritik Orta Doğu su yolu, İran Körfezi ve Hürmüz Boğazı'dır. Orta Doğu'nun petrol ihracatı bu su yolunu kullanmaktadır. Bu nedenle, ABD, birinci Körfez savaşından beri, burada önemli bir deniz gücünü muhafaza etmekte ve görülebilir bir gelecekte de bunu sürdürecek görünmektedir.

Orta Doğu, tarih boyunca kültürlerin buluşma yeri olmuş, bu sayede büyük bir kültürel birikimin oluştuğu, yer yüzünün en çarpıcı noktası olma özelliğini kazanmıştır. Bölge, insanlığın en dayanıklı ideolojileri sayılan büyük dinlerden başlıcaları olan, Hıristiyanlık, Musevilik ve Müslümanlık'ın beşiğidir. Bölgede bulunan Bethlehem, Kudüs ve Mekke şehirleri, bu üç dinin kutsal merkezleridir. Büyük bölümünde Arapların yaşadığı Orta Doğu'nun kuzeyindeki kuşağı oluşturan, İran ve Türkiye, nüfuslarının büyük çoğunluğu Müslüman olduğu halde, buralarda Araplar yaşamamaktadır. Dünyadaki üç büyük dinin beşiği olan Orta Doğu toprakları, bu dinlere sahip olan insanlar için kutsal ve elde tutulması gereken miraslar olarak değerlendirilmektedir. Orta Doğu'ya egemen olmak, dünyanın maddi enerji kaynaklarının yanı sıra, belki daha da önemlisi manevi enerji kaynağı üzerinde denetim olanağı sağlamaktadır.

---

[4] F.O.MIKSCHE: "Our Stake in the Middle East", Current History, Vol. 33, No.195 (Nov. 1957), s.272
[5] Oral SANDER: Türk-Amerikan İlişkileri (1947-1964), (Ankara: Sevinç Matbaası, 1979), s.4-6

Orta Doğu sürekli bir çatışma alanı olarak gözükmektedir. Bu stratejik bölgedeki çatışma durumu, dünya barışına ve ABD'nin çıkarlarına büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Yoğun iç çatışmaların yarattığı birbirine girmiş krizler bölgesi olan Orta Doğu'daki en büyük sorun, elli yıldan fazla bir süredir Yahudiler ile Araplar arasında sürmekte olan ve bugün kanayan bir yara olarak kalmış bulunan çatışmadır. Araplarla İsrailliler arasında 1948 yılından beri beş büyük savaş yaşanmış; ve birbirini takip eden her savaş, bir öncekinden daha kapsamlı ve yoğun olmuştur. Ancak, Orta Doğu'da en büyük can ve mal kaybına neden olan savaş, iki Müslüman ülke olan İran ve Irak arasında olmuş; ve 1980'den 1988'e kadar sekiz yıl devam etmiştir. Objektif bir değerlendirme yapılırsa, ABD de dahil olmak üzere, bölgedeki çatışmalara bulaşmış bölge içi ve bölge dışı devletler açısından bugün en istenilen şey, sürekli bir barışın sağlanmasına duyulan ihtiyaçtır. Ancak, bunu söylerken, çatışmaların petrole ödenen paraların geri alınmasını da hatırda tutmak gerekir.

İsrail ile Araplar arasındaki çatışmanın yanında, bölge aktörleri ve çeşitli gruplar arasındaki iç çatışmalar da, bir taraftan Batı'nın bölgedeki çıkarları için tehdit oluştururken, diğer taraftan da Batı'nın bölgedeki varlığına meşruiyet kazandırmaktadır.

Soğuk Savaş döneminde bölgeye yönelik uluslararası politikaya yön veren dinamikleri çok genel olarak iki ana başlık altında toplamak mümkündür. Birincisi, Doğu ile Batı'nın, siyasi ve askeri anlamda çatışması; İkincisi de, Doğu ile Batı'nın kültürel anlamda çatışmasıdır. Buradaki Doğu'dan kasıt İslam'dır. Batı'dan kasıt ise Yahudi-Hristiyan ve Greko-Romen (Yunan ve Roma) kültürleri temelinde yükselen Batı'dır. ABD, 1990 yılında, Irak'ın Kuveyt'i işgali sonucu Körfez'den petrol akışının kesintiye uğramaması için, mevcut düzeni korumak maksadıyla, yarım milyondan fazla kuvveti bölgeye göndermiştir. Irak'ın elinde kitle imha silahlarının bulunduğu korkusu, durumu daha da kötüleştirmişti. [6] Irak yanında İran'ın da kitle imha silahları ve füze yapımında ulaştıkları seviye, ABD için doğrudan bir tehdit olarak algılanmıştır.

---

[6] İkinci Körfez savaşının başlıca görünen nedeni olan Kitle İmha Silahlarına, Irak'ın ABD ve İngiliz kuvvetleri tarafından işgalinden bugüne kadar geçen sürede Irak'ta rastlanmamış olması, ilk savaştaki korkuların da abartılı ve savaşa gerekçe yaratmaya yönelik propaganda amaçlı olduğu düşüncesini kuvvetlendirmektedir.

Hemen hemen sürekli hale gelmiş olan krizlerle dolu tarihi ile birlikte Orta Doğu'nun stratejik önemi, tek süper güç ABD'nin küresel ekonomik ve askeri stratejisini formüle etmesinde, hayati bir faktör olarak dikkate alınmaktadır.

Güç dengesi oyununun Orta Doğu bölgesindeki işleyişinde üç temel parametrenin rol oynadığı ifade edilebilir. Birincisi, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması sonrasında Bölge dışı güçlerin oluşturdukları statüko ve bu statükonun korunması çabalarıdır. Orta Doğu, Avrupa emperyalizminin dünyaya yayılma ve kontrol etme mücadelesi sürecinde ortaya çıkmış olan çarpık, istikrarsız ve suni bazı oluşumların bir ürünüdür. Bugün Orta Doğu olarak bilinen coğrafya ve siyasi sistem, iki devletin yani İngiltere ve Fransa'nın kontrolünde ortaya çıkmıştır. Bu iki devlet, yaptıkları paylaşımda ulusal-etnik sınırları dikkate almamış, yerli halkın görüşüne asla müracaat etmemiş, uluslararası hukuk ve insan hakları kurallarını görmezden gelmişlerdir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan statüko, İkinci Dünya Savaşından sonra ABD'nin bölgeye girmesine ve kontrolü İngiltere ve Fransa'dan devralmasına rağmen, bir istisna hariç hiç değişmeden devam etmiştir. Bu tek istisna da İsrail'in kurulmasıdır.

İsrail faktörü, bölgedeki güç dengesi oyununda İkinci faktörü oluşturmaktadır. Kuruluşundan sadece altı saat sonra İsrail'i tanıyan ve büyükelçisini atayan ABD'nin bu tavrının anlamı oldukça açıktı: Orta Doğuda yaratılan bu devlet ABD tarafından desteklenecektir ve bu devlet vasıtasıyla bölgesel çıkarları yürütülecektir. İsrail devleti kurulduğu andan itibaren genişlemeye ve Orta Doğu'daki güç dengesi oyunlarında belirleyici bir rol oynamaya başlamıştır. İsrail, bölgedeki dengeleri değiştiren veya üzerine dengelerin değiştiği bir güç olmuştur. Orta Doğu'daki tüm olaylar ve gelişmeler İsrail'in ilgi alanı içinde olmuş; ve her gelişmede bu ülkenin katkısı olduğu görülmüştür.

İsrail ile ABD arasındaki karşılıklı çıkar ilişkileri nedeniyle, ABD, İsrail'in güvenliğini sağlamak ve bölgedeki varlığını pekiştirmek için bölgesel manevralara girmekte; bunun karşılığında, İsrail de ABD'nin bölgedeki çıkarlarının korunmasına katkıda bulunmaktadır.

İzlediği politika ve özellikle sahip olduğu nükleer imkan ve kabiliyet ile bölgede silahlanma yarışını körükleyen İsrail, bu yolla ABD silah sanayiine ve ekonomisine katkıda bulunmakta; diğer taraftan ABD de, "İsrail'in güvenliğini koruma" gerekçesine sığınarak, bölgede askeri operasyonlar yapmakta; İran ve Irak örneklerinde olduğu gibi İsrail'e tehdit teşkil eden bazı ülkeleri sindirmekte ya da susturmaktadır.

Yukarıda açıklanan iki parametre, bölgedeki güç dengesi oyununun üçüncü parametresini ortaya çıkarmıştır: bölge devletlerinin bağımsızlık mücadelesi. İkinci Dünya Savaşı sonrasında, mevcut sınırları değiştirmek ve statükoyu yıkmak için, Batı'nın kontroluna karşı çıkan bölge devletleri, bağımsızlık mücadelesine girişmişlerdir. İlk aşamada, gerçek anlamda olmayan, görünürde bağımsızlıklar kazanılmıştır. Örneğin, Irak 1932'de, Suriye 1945'de, Suudi Arabistan 1932'de, Mısır 1936'da, Cezayir 1962'de, İngiltere ve Fransa'dan bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Ancak, İngiltere ve Fransa, bu devletlerdeki kontrollerini, kendi yerleştirdikleri krallar ve rejimler aracılığıyla bir süre daha devam ettirmişlerdir. Statükoyu gerçekten yıkmak isteyen bölge ülkelerinin bu çabaları sonucu, üç farklı oluşum ortaya çıkmıştır: Nasır Hareketi, İran devrimi ve Irak'ın Kuveyt'i işgali. Bu üç hareket, bölgedeki dengeleri sarsmıştır. Bunlar, bölgedeki dengeyi kendi lehine çevirmek ve eğer başarabilirse bölgesel hegemonya kurmak istemişler; bunun karşılığında da, ABD, İsrail ve diğer bazı bölge ülkeleri karşı ittifaklar kurmuşlardır. Bu gelişmelerin sonucu olarak, son elli yılda bölgede üç ana güç dengesi oluşmuştur: "Arap Milliyetçiliği ve karşı ittifaklar", "İran'ın İslami devrimi ve karşı ittifaklar", ve "Irak'ın Kuveyt'i silah gücüne dayanan işgali, koalisyon şeklinde ortaya çıkan karşı ittifak ve Irak'ın işgali". ABD'nin Irak'ı işgali, Birinci Körfez Savaşı sırasında oluşan koalisyonu ortadan kaldırmıştır. Bugün gelinen noktada, mevcut durumu ve dengeleri etkilemekte olan önemli sorunlar; "Arap-İsrail Barışı/Çatışması Süreci", "radikal İslami hareketler", "Silahlanma Sorunu", "Petrol Boru Hatları Sorunu", "Demokratikleşme" ve "Su Sorunu" dur.

Barış Süreci, gerek İsrail tarafında ve gerekse Filistin tarafındaki bir kısım radikallerin karşı çıkmaları sonucu tıkanmış; bu tıkanıklık ise, radikal İslami hareketlerin daha fazla yükselişe geçmesine neden olmuştur. Diğer taraftan, Batı dünyası, Orta Doğu bölgesinde Batı ülkelerinin veya Batı yanlısı İsrail ya da petrol zengini ülkelerin güvenliğini tehlikeye atacak kadar güçlü olan herhangi bir devletin

ortaya çıkmasını istememektedir. Son yıllarda, Irak'ın başına gelenlerin ve İran'a karşı yürütülen kampanyaların temel nedeni, bu iki ülkenin nükleer, kimyasal ve uzun menzilli füzelere sahip olmalarını engellemektir. Bu ülkelerin silahlanmaları, Batı'yı ve diğer statüko yanlısı ülkeleri rahatsız etmektedir.

Güç dengelerini etkileyebilecek faktörlerden bir diğeri olan Petrol Boru Hatları Sorunu, Orta Doğu bölgesinin petrol kaynaklarını denetimleri altında tutan ABD ve İngiltere'nin, Kafkas ve Orta Asya petrol kaynaklarını kendi kontrolleri altına almaya çalışmak istemeleri ile de irtibatlıdır. Hazar havzası petrollerinin üretimi, dağıtımı ve pazarlaması sürecinde, kıyasıya devam eden mücadelede, ABD-Batı ve Rusya Federasyonu'nun yanı sıra, Türkiye, İran ve Orta Asya Cumhuriyetleri de rol sahibi olma çabasındadırlar.

Orta Doğu'nun bir diğer önemli sorununun, bölgedeki mevcut yönetimlerin ve sistemlerin demokratikleşmesi olduğu açıktır. Demokratikleşme süreci, Orta Doğu devletlerinin gerçek sahiplerine dönmesini sağlayacak, böylece kurulacak rejimler arasında işbirliğini artıracak, halklar arasında dostluğu hızlandıracak, dolayısıyla daha bağımsız ve egemen bir Orta Doğu'nun kurulmasına yol açacak, belki de en etkili yoldur. Ancak Orta Doğu'yu homojen bir bölge olarak görmek ve bütün olarak değerlendirmek yanlış yargılara neden olacaktır. Bu bölgede farklı Arap uluslarının yaşadıklarını, bunlar arasında ciddi rekabet ve çatışmaların söz konusu olduğunu, birbirlerine karşı ön yargılara sahip olduklarını göz ardı etmemek gerekir.[7] Bu farklı değerlendirmeler Orta Doğu'nun geniş coğrafyasında bir ülkeden diğerine farklılaşmaktadır.

Su fakiri Orta Doğu bölgesinde, su, ciddi bir sorun olma yolundadır. Gelişen ve çeşitlenen ekonomik faaliyetlerin giderek daha çok suyu gerektirmesi, hızlı nüfus artışı, kullanılabilir su kaynaklarının yenilenme oranının çok düşük oluşu, rasyonel su kullanma alışkanlığının olmaması, suyu depolama ve kullanma tekniklerinin genelde ilkel olması[8] Orta Doğu'da su sorununu giderek öne çıkaracak ve bu faktör de bölgesel güç dengeleri üzerinde doğrudan etkili olmaya başlayacaktır.

---

[7] Tayyar ARI: "2000'li Yıllarda Türkiye'nin Orta Doğu Politikası", Der. İdris BAL, 21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası, (İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım, 2001), s.410

[8] Osman Metin ÖZTÜRK: Türkiye ve Ortadoğu, (Ankara: Gündoğan Yayınları, 1997), s.126-127

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİNİN POLİTİKASINA GİRİŞ: 1948-1965 DÖNEMİ

I. İSRAİL'İN KURULUŞ YILLARINDAKİ VE BUNU TAKİP EDEN İLK YİRMİ YILDAKİ DIŞ POLİTİKASI VE BU DÖNEMDEKİ ÖNEMLİ GELİŞMELER

A. 1947-1949 İsrail'in Ortaya Çıkışı

İsrail Devleti, Yahudiler ile Filistinli Araplar ve komşu Arap devletleri arasında devam eden bir savaşın tam ortasında ortaya çıkmıştır. İsrailliler tarafından "Bağımsızlık Savaşı", Araplar tarafından ise "Felaket" olarak adlandırılan bu savaş iki safhaya ayrılmaktadır. Birinci safha, 29 Kasım 1947'de başlayıp, 14 Mayıs 1948'de İsrail devletinin ilanına kadar olan dönemi; İkinci safha ise, İsrail devletinin ilanından, 7 Ocak 1949'da ilk çatışmaların ve düşmanlıkların sona ererek, daha durgun hale gelmesine kadar olan dönemi kapsar. Birinci safha, Filistin'de Arap ve Yahudi toplumu arasındaki savaşın resmi olmayan bölümüdür ve Yahudiler için zaferle,

Filistinliler için ise trajedi ile sonuçlanmıştır. İkinci ve resmi olan safhada, komşu Arap ülkelerinin düzenli orduları çatışmaya dahil olmuşlardır. Bu safha da Yahudi zaferi ve büyük çaplı bir Arap bozgunu ile sona ermiştir.

İsrail devletinin ilk yıllarındaki asli hedefi, ülke içinde birliği sağlamak, mevcut topraklarını savunmak, tüm dünyaya haklılığını açıklamak ve kabul ettirmekti. İsrail devletinin kurulması, tüm dünyada, özellikle üç farklı dinin doğduğu yer olan Orta Doğu'da büyük yankılar uyandırmıştı. Kutsal şehir Kudüs'ün dinsel özelliği ayrı bir endişe kaynağı idi. Arap ülkeleri, İsrail devletinin kuruluşundan önce olduğu gibi, kuruluşunun hemen sonrasında da Arap ve Müslüman topraklarda Yahudi nüfusunun varlığına karşı çıkmaktaydılar. Reaksiyonlar, özellikle Birleşmiş Milletler'in taksim kararından sonra artmış ve devam ederek günümüze kadar uzanan kavgada sorunun temel nedeni olmayı sürdürmüştür.

1. İsrail Devleti'nin İlanından Önceki Üstünlük Mücadelesi ve Çatışmalar

İlk Arap-İsrail çatışmalarında, İsrail tarafında, tüm gücü elinde tutan Ben Gurion'du. Ben Gurion, Birleşmiş Milletler'in Taksim Planı'nı kabul etmekte, ancak İsrail devleti için belirlenen sınırları nihai sınırlar olarak görmemekteydi. ABD ve SSCB'nin İsrail Devleti fikrine verecekleri uluslararası desteğe önem vermekle birlikte, müstakbel devletin kendilerine gümüş tepsi içinde sunulmasını beklemiyordu. Yahudilerin devletlerini kurmak için savaşmaları ve kesin bir askeri zafer kazanmaları gerektiğini biliyordu. Bu nedenle Ben Gurion, diplomatik faaliyetleri ve New York'taki İsrail devleti kurulmasına yönelik kampanyayı yürütmek görevini Moshe Sharett'e devretmişti. ABD'de finansal yardımları toplamak ve bununla ilgili düzenlemeleri yapmak görevini ise, Golda Meir yüklenmişti.

Birleşmiş Milletler'in Taksim Planı'nı kabul etmek, Yahudiler için bir Filistin devletini de kabul etmek anlamına gelmekteydi. Ancak Siyonist liderler, Filistin yöneticilerinden ziyade, komşu Arap ülkelerinin liderleri ile uzlaşmayı tercih etmekteydiler. Siyonist liderler, prensipte taksimi kabul edecek, bir İsrail devletinin kurulmasına itiraz etmeyecek ve kuruluşundan sonra da İsrail devleti ile bir arada ve barış içinde yaşamayı kabul edecek Arap liderler aramaktaydılar. 1947 yılında bu arayışa uygun tek bir Arap lider vardı: Kral Abdullah. Kral Abdullah için ise,

Siyonistler, "Büyük Suriye" rüyasının gerçekleştirilmesi için güçlü bir destek demekti.[9] Siyonistlere göre de, Abdullah kendilerini çevreleyen Arap düşmanlığı zincirini kırma imkanı sunmaktaydı. Haşimi-Siyonist dostluğunun iki önemli payandasından birisi, İngiltere'nin her iki tarafın da ortak koruyucusu olması; diğeri de, Filistinlilerin lideri Hacı Emin el Hüseyin'in her iki tarafın da ortak düşmanı olmasıydı.

29 Kasım 1947'deki Birleşmiş Milletler'in Filistin'in bölünmesi yönündeki kararı ile birlikte, Filistin'deki durum süratle kötüleşmeye başlamıştı. Yahudi hedeflerine karşı Arap gerillalarının saldırıları, ve Yahudilerin Filistin hedeflerine yönelik saldırıları başlamıştı. Ben Gurion bu saldırıların arkasından, komşu Arap ülkelerinin düzenli orduları ile karşı karşıya gelmek zorunda kalacaklarını tahmin etmekteydi. Yahudilerin önünde iki yol vardı: Filistinlilerle mevcut olan problemi politik yollardan çözmek ve bunun için esnek davranmak, ya da saldırılara karşı misillemede bulunmak. İkinci yol tercih edilmiştir. Özellikle Yahudi silahlı güçlerinin savunduğu İkinci yöntem, Ben Gurion tarafından da desteklenerek uygulamaya konulmuştur. Bu politika "Taarruzi Savunma" olarak tanımlanmış ve ekonomik saldırı ve psikolojik savaş ile de desteklenmişti.[10]

İsraillilere göre, Yahudi bölgelerinde yaşayan düşman ya da potansiyel düşman durumundaki tüm Arap unsurların buralardan kovulması gerekmekteydi. İsrail silahlı milis teşkilatı Haganah, Nisan ve Mayıs aylarında bu amacı oldukça katı bir şekilde gerçekleştirmeye yönelerek, "Filistin Mülteci Sorunu"nun ortaya çıkmasına en büyük katkıyı yapmıştır. Filistin toplumunun parçalanmış durumda bulunması ve liderlerinin bölgeyi terk etmesi, Yahudi silahlı güçlerinin yoğun saldırıları karşısında çözülmeyi hızlandırmıştır. Ancak, Filistinlilerin göçe zorlanmasının asıl sorumlusu, Arap şehirlerinin ele geçirilmesini ve köylerin imha edilmesini emreden Haganah silahlı örgütüdür.[11]

1948 yılının sonuna gelindiğinde, Filistin direnişinin çözülmesi, Arap Birliği'nin, mahalli Arapların finanse edilerek silahlandırılması şeklindeki politikasını terk ederek,

---

[9] Avi SHLAIM: The Iron Wall: Israel and the Arab World, (New York: The Penguin Press, 2000), s.29
[10] David Ben GURION: War Diary: The War of Independence, 1948-1949, Der. Gershon RIVLIN ve Elhanan ORREN, (Tel Aviv: 1982), s.97-106
[11] Benny MORRIS: The Birth of the Palestinian Refugee Problem, 1947-1949, (Cambridge: 1987), s.62-63

Filistin'in bölünmesini engellemek için Arap ülkelerinin düzenli ordularının kullanılması şeklinde bir uygulamaya geçmesine neden olmuştur.

Bu sırada hem ABD, hem de İngiltere, Yahudilere ateşkes yapmalarını önermekteydi. Yahudiler ise, Filistinlilerle bir ateşkes yapmaktan ziyade, Kral Abdullah'ın, Arap Birliği'nin, İngiliz Manda yönetiminin sona ermesinden sonra Filistin'i işgal etme planına katılmasını önlemeye çalışmaktaydı.

Bu gelişmeler ortasında, Yahudiler arasında İsrail Devleti'nin kurulduğunun ilanının geciktirilmesi yönünde eğilimler artmaya başlamış; ancak Ben Gurion, tarihi bir fırsatın kaçırılmaması gerektiğine inandığından, bağımsızlığın hemen ilanı lehinde ağırlığını koymuştur. Geçici Devlet Konseyi, İsrail devletinin ilanına karar vermiş, ve Ben Gurion'un da isteği ile, ileride Birleşmiş Milletlerin belirlemiş olduğu sınırların daha da genişletilebileceği düşüncesiyle ilan edilen yeni devletin sınırları deklarasyonda belirtilmemiştir.

14 Mayıs 1948'de, Tel Aviv'de ilan edilen İsrail Devleti'ni tanıyan ilk ülke ABD olmuştur. SSCB, onu takip etmiştir. Böylece İsrail, savaş sonrasının iki süper gücü tarafından tanınmış olarak doğuyordu. İsrail, Arap komşularından o güne kadar düzenli ordular ile yapılan bir tepki görmemişti. Ancak, Ben Gurion'un da anılarında yazdığı gibi,: "İsrail'in kaderi, savunma kuvvetlerinin elindeydi."[12]

2. 1948: İlk Arap İsrail Savaşı

15 Mayıs 1948 günü, Mısır, Ürdün, Suriye ve Lübnan orduları, Filistinli düzensiz kuvvetleri ve Arap Birliği'nin himayesinde kurulan Arap Kurtuluş Ordusu'nu takviye ederek, Filistin'i ele geçirdiler. İsrail, bu suretle, bir bakıma savaşın ortasında doğmuştu ve ilk hedefi hayatta kalmaktı.

Gelenekçi Siyonist görüşe göre, 1948 savaşı, minik İsrail'e karşı Arap devletleri tarafından, İngiliz manda yönetiminin sona ermesiyle birlikte, tek bir amacı gerçekleştirmek maksadıyla başlatılmıştı: Yahudi devletini dünyaya gelir gelmez

[12] David Ben GURION: a.g.e., s.427

hemen boğmak. Askeri güç dengesiyle ilgili olarak daima Arapların sayıca çok üstün durumda oldukları söylenmekteydi. 1948 savaşı Arap çoğunluğa karşı bir avuç Yahudi'nin mücadelesi şeklinde ifade edilmekteydi. Ancak, bu görüş, tek yanlı ve yanıltıcıdır. Gerçek, hiç de söylendiği gibi değildi.[13]

Birleşmiş Milletler'in Kudüs'ün uluslararası rejim altına konulması kararına rağmen, Ben Gurion, İngiliz idaresinin sona ermesine bir kaç gün kala İsrail kuvvetlerini Kudüs'e saldırtmıştır. Bu saldırıyı önlemek ve Kudüs'ü savunmak için Kral Abdullah, seçkin Arap lejyonunu Kudüs'e sevk etmişti.[14] Savaşın ilk on gününde İsrail, Arap lejyonu hariç tüm Arap orduları karşısında başarı kazanmış, inisiyatifi ele geçirmiş ve savaşın sonuna kadar da elinde tutmuştu.

Bu sıralarda Mısır'ın, Negev çölünde elde edeceği geniş bir bölge karşılığında İsrail'i tanıma şeklindeki yaklaşımlarına rağmen, [15] Ben Gurion, İsrail meclisini bu ülkeye karşı saldırıya geçmeye ikna etmişti. Ürdün ile Mısır arasındaki gerginlik nedeniyle, Ürdün'ün seçkin Arap lejyonunun böyle bir harekatta tarafsız kalacağını planlayan Ben Gurion yanılmamıştı. Mısır'a karşı yürütülen taarruzi harekatla Negev'in tamamı İsrail'in eline geçmişti. Savaş sonunda, Araplar nezdinde, Ürdün ile İsrail "en iyi düşmanlar" olarak ortaya çıkmışlardı.

İsrail ile Ürdün Kralı Abdullah arasındaki özel ilişki, ilk Arap-İsrail savaşının gidişatını ve sonucunu belirleyen temel faktör olmuştur. Ürdün kralı ile özel ilişki, İsrail tarafından Arap ülkeleri arasındaki bağların koparılması ve Arap koalisyonu içindeki çatlakların derinleştirilerek Arapların birbirlerine düşürülmesi için, çok zekice ve ustaca istismar edilmiştir. Bu özel ilişki mevcut olmasaydı, İsrail'in birinci Arap-İsrail savaşında bu kadar önemli bir başarıyı yakalaması mümkün olmayabilirdi. İlk Arap-İsrail savaşının sonunda, İsrail, Batı Şeria'da kontrolü elinde tutmaya devam

---

[13] 1948 Mayıs ayı ortalarında Filistin'de çarpışan Arap ordularının toplam sayısı-düzenli ordular ve düzensiz kuvvetler dahil, 25.000'in altındaydı. Oysa ki, İsrail Silahlı Kuvvetleri 35.000 kişiyi savaş alanına sürmüştü. Temmuz ortalarında 65.000 silahlı personeli olan İsrail ordusunun sayısı, aynı yılın Aralık ayında 96,441 kişi ile en üst seviyeye ulaşmıştı. Arap orduları da kuvvetlerini takviye etmişlerdi. Ancak İsrail'in büyüme hızını yakalayamamışlardı. Özetle, İsrail kuvvetleri savaşın tüm safhalarında karşılarına çıkan Arap kuvvetlerinden sayıca üstün olmuşlardır. Savaşın sonlarına doğru üstünlük oranı yaklaşık olarak 2'ye 1 idi. Avi SHLAIM: a.g.e., s.35

[14] Sir John Bagot GLUBB: A Soldier With the Arabs, (London: 1957), s.110

[15] Yehoshua FREUNDLICH: Documents on the Foreign Policy of Israel (DPFI), Vol.1, 14 May-30 Sep. 1948, (Kudüs: 1981), s.632-636

eden Arap lejyonu dışında tüm Arap güçlerini Filistin'den çıkarmayı başarmıştı. Bu savaş, bağımsız bir Filistin devletinin kurulmasını öngören Birleşmiş Milletler planının da sonunu getirmişti. Filistinliler topraklarından atılmış, İsrail haritalarından Filistin adı silinmişti.

3. Elde Edilmesi Zor Barış

İsrail ile Arap komşuları arasındaki ateşkes görüşmeleri, BM'nin gözetiminde, Rodos adasında 1949 yılında yapılarak, Mısır, Lübnan, Suriye ve Ürdün ile İsrail arasında ayrı ayrı ateşkes anlaşmaları imzalanmıştır. Bu ateşkes anlaşmaları ile belirlenen sınırlar, 1967 savaşına kadar değişmeden kalmıştır.[16]

Ürdün, genel olarak İsrail ile barış içinde yaşamak istemiştir. Ancak, diğer Arap ülkelerinin de desteğiyle, Filistinli mültecilerin gösterilerini göz ardı etmesi mümkün olmamıştır. Lübnan ise, Arap devletleri ile birlikte hareket etmiştir.[17] Ürdün'le Rodos'ta imzalanan ateşkes anlaşması ile, İsrail Batı Şeria ile birlikte birçok kutsal yerin Ürdün'ün kontrolunda kalmasını kabul etmiştir. İsrail, Ürdün ile düşmanca tavırlar içine girmeyerek çevresinde kendisine karşı en az düşmanca tavır sergileyen, gizli de olsa diyaloga girebildiği bu Arap ülkesini kazanmaya çalışmıştır.

Ateşkes anlaşmalarından sonra, nihai hedef kapsamlı bir barış anlaşması idi. Ancak bu sona ulaşmak mümkün olamadı. İsrail ile Arap komşuları arasında siyasi bir çözüme ulaşılamamasının sebebi, gelenekçi Siyonist görüşe göre, Arapların uzlaşmaz tutumlarıydı. İsrail, Araplarla barış yapmak istemiş, ancak karşısında muhatap bulamamıştı.

Revizyonist İsrailli tarihçilere göre ise, bir barış anlaşmasına ulaşılamamasının sorumlusu İsrail olarak gösterilmektedir. İsrail için önemli olan, Arap komşularıyla barışın mümkün olup olmadığı değil, bunun bedelinin ne olduğuydu. Tartışılan iki önemli konudan birisi mülteciler, diğeri sınırlar idi.

---

[16]Mustafa S. OĞAN: İsrail-Türkiye İlişkilerinin Dünü- Bugünü-Yarını, (İstanbul: Harp Akademileri Yayınları,1997), s.61

[17] Mustafa S. OĞAN: a.g.e., s.71

1948 savaşı açıkça göstermişti ki, İsrail, bölgesel amaçlarına silah gücü ile ulaşabilir ve varlığını bu güce dayanarak devam ettirebilirdi. Açık olarak görülmekteydi ki, Araplar, İsrail'in gücünü bu savaştan sonra kabul etmişlerdi. Aynı şekilde, İsrail'in ödün vermek zorunda kalacağı diplomatik girişimleri başlatmak gibi bir niyeti olmadığı da açıktı.[18]

İsrail açısından zorunlu ve tehlikeli bir durum olmadıkça Araplarla görüşme masasına oturmanın bir anlamı yoktu. Oysa Araplar, savaşta kaybettiklerini geri alabilmenin yollarını barış yanlısı tavırlar sergileyerek aramaktaydılar. Ürdün Kralı Abdullah görüşmeleri başlatma gerekçesini bu şekilde dile getirmişti.[19] İsrail ise, Araplarla yapılan görüşmelerin başarısızlıkla sonuçlanması için her türlü çabayı sarf etmekteydi.

Filistinli mülteciler konusunda Arap ülkelerinin fazla bir hareket serbestisi bulunmamaktaydı. Bu konuda açık bir Pan-Arap pozisyon bulunmaktaydı ve bu duruş, Arap Birliğinin tüm üyelerini bağlamaktaydı. Arap Birliği, Filistinli mülteciler sorununu İsrail'in yarattığını, bu nedenle, problemin çözümünde İsrail'in sorumluluğunun ortadan kaldırılmasına neden olacak davranışlardan kaçınılması gerektiğini kabul etmişti. Çözüm, Birleşmiş Milletler'in önerdiği koşullar doğrultusunda olmalıydı. Yani, mülteciler evlerine dönmek ile, İsrail'den tazminat alma seçeneklerinden birisini tercih etmeliydiler.

Filistinli mülteciler sorununda İsrail'in pozisyonu, Arap Birliğininki ile tam bir tezat teşkil etmekteydi. İsrail'e göre mülteci sorununun sorumlusu, savaşı başlatan Araplardı ve İsrail'in bu konuda bir sorumluluğu bulunmamaktaydı. Bu nedenle, Birleşmiş Milletler kararının mültecilere tanıdığı, geri dönme ya da tazminat alma şeklindeki kararını da tanımamaktaydı. Bu probleme bir çözüm bulunabilmesi için uluslararası kuruluşlar ile işbirliğine sadece mültecilerin büyük bir bölümünün kendi sınırları dışında kalmaları koşuluyla evet demekteydi.[20]

---

[18] Amikam NACHMANI: Israel, Turkey and Greece: Uneasy Relations in the East Mediterranean, (London:Frank Cass, 1987), s.12

[19] Amikam NACHMANI: Israel, Turkey and Greece....., s.13

[20] Arapların ve İsraillilerin bu konuya yaklaşımları konusunda detaylı bilgi için bkz. Rony E. GABBAY: A Political Study of the Arab-Jewish Conflict: The Arab Refugee Problem, (Geneva: 1959)

İsrail'e göre; Araplarla barış, birinci önceliğe sahip değildi. Öncelik, devletin muhafazası, büyük çaplı Yahudi göçlerinin gerçekleştirilmesi, ekonomik kalkınma ve yeni kazanılan bağımsızlığın pekiştirilmesiydi. Ateşkes anlaşmaları, İsrail'in uluslararası tanınması, güvenliği ve istikrarı için temel gereksinimler olduğu halde, resmi barış antlaşmaları, İsrail'i komşularına toprak tavizleri vermek zorunda bırakabilecek ve bunun yanında önemli miktarda Filistinli mültecinin dönüşünü kabule zorlayabilecekti. İsrail, barış anlaşmaları için ödenecek bu bedeli yüksek bulmaktaydı.

B. Yeni Devletin Güçlendirilmesi Çalışmaları (1949-1953)

Siyonist hareket, 1947-1949 yılları arasında Orta Doğu'da statükoyu değiştirmeye çalışan temel unsur olmuştur. 1949 yılında bağımsızlığını elde etmiş bir devlet olarak İsrail, bölgede statükocu bir güç haline gelmiştir. İsrail, savaş sonrası statükoyu kabul etmiş ve Arapların tüm değiştirme girişimlerine karşı mevcut durumu korumaya çalışmıştır. Statükonun iki temel boyutundan birisi demografik, diğeri ise üzerinde yaşanılan topraklardı. Savaş sona erdiğinde İsrail devletinin toprakları üzerinde 716.000 Yahudi ve 92.000 Arap yaşamaktaydı. Bu topraklarda yaşayan 700.000 Arap ise, savaş içindeki gelişmelerin sonucu olarak İsrail'i çevreleyen Arap ülkelerine sığınmışlar ve mülteci durumuna düşmüşlerdi.[21] İsrail yeni demografik statükoyu korumaya kararlıydı ve mültecilerin geri dönmelerine şiddetle karşı çıkmaktaydı.

Savaş sonunda İsrail'in elinde kalan toprakların statüsü, İsrail'in, Mısır, Lübnan, Ürdün ve Suriye ile 1949 yılının ilk yarısında imzaladığı silah bırakma antlaşmalarıyla belirlenmişti. Bu antlaşmalardan Ürdün ile yapılan dışındakilerin tümü, İsrail halkının ve parlamentosunun tam desteğini almıştı. Ürdün ile yapılan antlaşma, Batı Şeria ve Kudüs'ü Ürdün'e bıraktığından özellikle İsrail parlamentosunda eleştirilere maruz kalmıştı.

İsrail'in kuruluşunun ilanı ve bunu takip eden ilk savaş sırasında izlediği politika, bağımsız bir Filistin devletinin kuruluşuna aktif olarak karşı koyma, şeklinde ifade edilebilir. Araplar ve İsrail, ateşkes anlaşmalarını farklı yorumlamışlardır. İsrail

---

[21] Avi SHLAIM: a.g.e., s.54

bu antlaşmaların kendisine tartışılmaz üç temel hak sağladığını düşünmekteydi. Birincisi; kesin bir ateşkesin sağlandığı ve sadece düzenli ordular değil, tüm silahlı güçleri kapsadığı; İkincisi, ateşkes hatlarının uluslararası sınırlar olarak kabul edildiği ve bu sınırlar içinde İsrail'in tam egemenlik haklarına sahip olduğu; üçüncüsü, bu topraklarda Yahudi yerleşimlerinin serbestçe yapılabileceği, mülteci durumuna düşmüş eski sahiplerinin haklarını dikkate almaksızın, bu bölgelerde ekonomiyi geliştirebileceğiydi.

Arapların aynı ateşkes anlaşmalarını yorumlama şekilleri farklıydı. Onlara göre ateşkes anlaşmaları, İsrail'le savaş durumunu sona erdirmemişti. Bundan dolayı, İsrail'in denizlerden serbestçe geçmesinin kabul edilmemesi, ekonomik boykot uygulanması ve ona karşı propaganda kampanyası düzenlenmesi uluslararası hukuka aykırı bir durum yaratmamaktaydı. İkincisi, ateşkes hatları, uluslararası sınır olarak kabul edilemezdi. Son olarak, ateşkes anlaşmaları mülteci durumuna düşmüş Filistinlilerin geri dönüş haklarını ortadan kaldırmamaktaydı ve bunların eskiden sahip oldukları toprakların İsrail tarafından kullanılması yasal değildi. Dahası, Arap ülkeleri, Filistinlilerin ayrıldıkları topraklara sahip olma amacıyla girişecekleri mücadeleyi yasal ve haklı görmekte ve bu mücadelenin önlenmesi için bir "zorunlulukları" bulunmamaktaydı.[22]

Temelde birbirinden farklı bu iki yorumu bağdaştırmak ve ateşkes anlaşmalarını nihai nitelikli barış anlaşmalarına çevirmek görevi Birleşmiş Milletler Filistin Uzlaştırma Komisyonu'na verilmişti. Uzlaştırma Komisyonu'nun gözetiminde, 1949 Nisan'ında, Lozan'da başlayan ve kesintilerle aynı yılın Eylül ayına kadar devam eden konferans, İsrail'in Arap delegasyonu ile görüşmek yerine, her bir Arap ülkesi ile doğrudan ikili görüşmeler istemesi nedeniyle gönülsüz bir şekilde başlamış ve başarısız bir şekilde sona ermiştir. Savaş sonrası statükoyu kabul etmeyen Arap devletleri, 29 Kasım 1949 tarihli BM taksim kararını, o döneme kadar kabul etmemiş olmalarına rağmen, artık kalıcı bir çözüm için çıkış noktası olarak kabul ediyorlardı.

1949'un ikinci yarısında İsrail'in politikasının, silah bırakma anlaşması ile oluşan durumu muhafaza etmek, nihai barışı sağlamak için çaba sarf etmemek ve

---

[22] Mordechai BAR-ON: Status Quo Before-or After? Reflections on the Defense Policy of Israel, 1949-1958, Iyunim Bitkumat Israel 5 (1995)

güvenliği tehlikeye düşürecek tavizler vermekten kaçınmak şeklinde esaslara dayandığı söylenebilir.

Kudüs'ün statüsü konusu, çözüm bekleyen en önemli sorunlardan biriydi. İsrail, BM'nin taksim planını kabul etmek suretiyle, koşullardan birisi olan, Kudüs'ün uluslararası statü altına alınması koşulunu da kabul etmiş bulunuyordu. Ancak, 1948 yılı sonuna gelindiğinde yeni kurulmuş olan İsrail devleti, başkent olarak, dini ve tarihsel özellikleri nedeniyle, Kudüs'ü istemekteydi. Bu isteğin karşısında üç blok bulunmaktaydı ki, bunlar şehrin uluslararası statüsünü savunmaktaydılar. Tüm Müslüman ülkeler, Vatikan ve Katolik ülkeler, Sovyet Rusya Federasyonu ve peykleri. 9 Aralık 1949'da, şehir BM Genel Kurulunun kararıyla BM yönetimi altına girdi. Bu karara karşı İsrail, hükümet merkezini 13 Aralık 1949'da aldığı bir kararla Tel Aviv'den Kudüs'e taşıdı. Ben Gurion Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak muhafaza etme uğruna BM ile çatışma riskini almıştı.[23]

İsrail'e göre Arap devletleri parçalanmış kalmalı ve güçlerini bir araya getirememeliydiler. Birleşmiş ve gelişmiş bir Arap dünyası daha güçlü bir kuvvete sahip olacak ve bu gücün yöneleceği tek hedef İsrail olacaktı. Bu yüzden Arapları bölünmüş ve geri kalmış olarak görmek İsrail'in tercihi idi. Böyle bir durumda, İsrail bölgedeki politikalarını rahatlıkla yürütebilecek; bölgede sözü geçen bir ülke konumuna gelecek; bir savaş durumunda İsrail'in bu zayıf Arap devletleri ile başa çıkması ve onları yenmesi kolay olacaktı.[24]

Bu dönemde zaman Faktörü'nün İsrail'in lehine mi, yoksa aleyhine mi işlediği konusunda, İsrail meclisindeki tartışmalar sonucu, zamanın İsrail'in lehine işlediği ve Arapların zaman geçtikçe taleplerini yumuşatacakları sonucuna ulaşılmıştır. Bu sırada İsrail, komşu ülkelerdeki havayı yumuşatmak için, topraklarını genişletmek şeklinde bir amacı olmadığına ilişkin propaganda yapmaktaydı. Resmi propagandanın Mısır başta olmak üzere Arap ülkelerinde inandırıcı olması ve İsrail'in

---

[23] Ben Gurion günlüğünde, İsrail'in BM kararını reddetmesi halinde, sınır sorununun çözüleceğini ve Kudüs mücadelesinin mültecilerin geri dönmeleri konusundaki baskının kalkacağını belirtmiş ve şöyle demiştir: "Kudüs'teki başarımız, İsrail devletinin etrafındaki tüm uluslararası problemleri çözer" (Bkz. Ben Gurion's Diary, 26 November 1949, the Ben Gurion Archive, Sede-Boker) İsrail bu hareketi ile beklediği sonucu alamayacak, mülteci sorunu ve İsrail'e toprak konusundaki baskılar yıllar boyunca devam edecektir.

[24] İsraeli Foreign Ministery, Middle East Department, "Guidelines for İsraeli Policy in the Arab Middle East", July 1950, ISA 2570/7

topraklarını genişletmeyeceğine inanmaları mümkün değildi. Çünkü İsrail meclisi üyesi Menahem Begin, pervasızca bu propagandanın özüne aykırı açıklamalar yapmaktaydı.[25]

1. Suriye ile Çatışma

İsrail ile Suriye arasında 1949 yılında imzalanan ateşkes anlaşmasından sonraki sakin ve çatışmasız dönem bir buçuk yıl devam etmiş ve İsrail'in statükoyu değiştirme girişimlerine Suriye'nin verdiği cevap ile 1951 yılı ilkbaharında bozulmuştu. İsrail ile Suriye arasındaki anlaşmazlığın temelinde yatan neden, askerden arındırılmış bölgede egemenliğin ele geçirilmesi mücadelesi idi. Suriye, barış antlaşması yapılıncaya kadar, bu bölgelerin BM gözetiminde kalmasını isterken, İsrail söz konusu bölgelerin kendi egemenliğinde olduğunu, sadece buralara silah sokamayacağını iddia etmekteydi.

Askerden arındırılmış bölgede yaşayanların büyük çoğunluğu Arap çiftçilerdi. Az sayıda Yahudi'nin yanında Arapların çoğunluğu teşkil etmesi nedeniyle Suriye'nin bu bölgelerde nüfuzunu arttıracağı korkusu İsrail'de endişeye neden olmaktaydı. İsrail bu bölgelerdeki su kaynakları ve topraklar üzerinde kontrolü genişletme çabasındaydı. Bu nedenle katı bir politika izlemekteydi. Ben Gurion'a göre askerden arındırılmış bölgenin tam kontrolü İsrail'in güvenlik ihtiyaçlarının giderilmesi için elzemdi. İsrail'in politikası, topraklara ilişkin statükoyu korumak değil, aksine bunun değiştirilmesi üzerine kurulmuştu. [26]

---

[25] Sasson'dan Dışişleri Bakanlığı Orta Doğu Departmanı'na gönderilen yazı, İsrail Devlet Arşivi Belgesi, 18 Haziran 1950, ISA 53/9

[26] Bu politikanın üç temel hedefi bulunmaktaydı: Tartışılan araziler üzerinde fiziksel kontrolü tesis etmek; Suriye'nin etkisini sınırlamak; ve BM gözetiminde kurulan sistemin dışında kalmak. Birinci amacı gerçekleştirmek için, İsrail, Suriyeli köylülerin topraklarını satın almış, Yahudi yerleşim yerlerini geliştirmiş, yeni tarım alanları oluşturmuş, Yahudi yerleşim yerlerinin çevrelerini savunmaları amacıyla kuvvetlendirmiş ve buralara sivil ya da polis memuru örtüsü altında askerler yerleştirmişti. İkinci amacını gerçekleştirmek için, İsrail Mart 1951'de eline geçen fırsatı değerlendirerek, İsrail kimliği taşımayı reddeden birkaç yüz Bedevi'yi askerden arındırılmış bölgeden zorla çıkararak Kuzey İsrail'deki Arap köylerinde iskan etmişti. Üçüncü amacına ulaşmak için ise, BM'nin sivil faaliyetler üzerindeki yargılama yetkisini reddetmiş ve hatta BM personelinin Askerden Arındırılmış Bölge'ye girmesini engellemek için yollara barikatlar koydurtmuştu. İsrail'in bu politikasını gerçekleştirmek için 5 Nisan'da İsrail Hava Kuvvetleri'ni devreye sokması, Askerden Arındırılmış Bölge üzerinde silahlı çatışmaların başlamasına neden olmuştu. BM Güvenlik Konseyi'nin 18 Mayıs'ta İsrail'i kınayan kararının ardından, askeri çatışmalar sona ermiş ancak Askerden Arındırılmış Bölge'deki egemenlik mücadelesine bir çözüm getirilememişti. Eli NISSAN: Who is Afraid of Yosef Tekoah? Bamehaneh (IDF Weekly),13, no. 1024 (26 Dec. 1967)

Arapların güveninin kazanmak, devam eden barış görüşmelerinde ilerleme kaydedebilmek gibi beklentilerle ayrılıkçı hareketlerin desteklenmemesi görüşü İsrail tarafınca benimsenmişti. İsrail Dışişleri Bakanlığı, formüle ettiği yeni bir doktrin gereği, Araplarla köprülerin tamamen atılmadığı gerekçesiyle ve kendi toprakları içinde de Arap azınlıklar bulunduğu için ayrılıkçı ve isyancı hareketlere prim ve destek sağlamamıştır.[27]

2. Mısır'da Devrim

Temmuz 1951'de Kral Abdullah'ın öldürülmesinden sonra, İsrail barış gayretlerindeki yoğunluğu, Ürdün'den Mısır'a kaydırmıştır. Mısır'ın Arap dünyası ile uzlaşmada anahtar rolü oynadığı, İsrail dış politikasında temel kabullerden birisi olmuştur. Mısır'ın tarihi, toprak bütünlüğü, Arap dünyasındaki liderlik pozisyonu gibi özellikleri onu İsrail'in gözünde tercih edilen barış partneri konumuna getirmişti.

23 Temmuz 1952'de, Mısır'da krallığı kansız bir darbe ile yıkan Hür Subaylar Devrimi, Mısır-İsrail ilişkilerinde yeni bir dönemin başlayacağı umutlarını ortaya çıkarmıştı. İsrail'in Mısır'da kurulan Devrim Komuta Konseyi'ne aracılar vasıtasıyla gönderdiği barış teklifleri, devrimin lideri Nasır tarafından olumlu karşılanmasına rağmen, doğrudan görüşmeler ve özellikle üst düzey görüşmeler mümkün olmamıştır. Paris'te aracılar vasıtasıyla gerçekleşen fikir alışverişlerinde; Mısır tarafı iki konuda ısrarlı davranmıştır. Birincisi, Mısır'ın, Filistin sorununda genel Pan-Arap pozisyonunu bırakamayacağı, İkincisi, Mısır'ın ABD'den ekonomik yardım almasına ve İngiliz kuvvetlerinin Süveyş Kanalı bölgesinden çekilmesine İsrail'in destek vermesiydi.

İsrail ise, Mısır'ın Arap devletlerinin izlediği düşmanca tavırları bırakmak istememesinden rahatsız olmakta ve Mısır'ın Birleşmiş Milletler'in Süveyş Kanalı'ndan serbest geçişle ilgili kararına uymasını istemekteydi. İsrail'in Mısır'a karşı politikasının esası şöyleydi: İsrail gemilerinin Süveyş Kanalı'ndan serbestçe geçmesine müsaade edilmesi halinde, Kanal meselesinde Mısır'ın talepleri

---

[27] 1950'lerin başında Suriye'deki darbe girişimi, İsrail'den yardım göreceklerini düşünen darbecilerin bu girişimden İsrail'i haberdar etmeleri ve İsrail'in bunu Suriye yönetimine bildirmesi üzerine bastırılmıştır. Amikam NACHMANI: Israel, Turkey and Greece....., s.11-15

doğrultusunda tüm politik gücünü seferber edecekti. Diğer bir konu, Mısır'ın silahlanmasıydı ki, iki ülke arasında barış tesis edilmedikçe, İsrail Mısır'ın silah edinmesine karşı çıkacaktı.

Bu dönemde İsrail Dışişleri Bakanlığı, Filistin Mültecileri konusunda ve bunların Filistin temsilcileri ile temasa geçilmesi konusunda başarısız olduğu gerekçesiyle muhalefet tarafından eleştirilmekteydi. Bu sorun, Arap ülkeleri tarafından istismar edilmekteydi. Eleştiriler, sorunun yüzeysel ve soyut şekilde ele alındığı ve somut, özdeki problemlere eğilinmediği şeklindeydi. Mülteci kamplarında bulunanlarla direk temasa geçilmesi ve mültecilerin temsilcilerinin İsrail'i ziyaret etmeleri halinde bire bir görüşmeler yoluyla sorunun köklerine inmek mümkün olabilecekti. İsrail bu şekilde davranmak ve soruna sahip çıkmak yerine, bunu savunma işini Araplara bırakmış ve özellikle Mısır'ın mülteci sorununu Arap-İsrail görüşmelerinin ve genel barış çözümünün ayrılmaz bir parçası haline getirmesine sebep olmuştur.[28]

3. İsrail Sınırlarındaki Sızmalar ve Misillemeler

Arap sivillerin ateşkes anlaşması sınırlarını ihlal ederek İsrail topraklarına sızmaları sonucu günlük sınır sorunları ortaya çıkmaya başlamıştı. Sınır ihlalleri ve sızmalar, 1948 sonrasında 700.000 civarında Filistinlinin mülteci durumuna düşmesinin bir sonucuydu. Sızmaların altında yatan neden sosyal ve ekonomikti; politik ve askeri boyutu bulunmamaktaydı.[29] İsrail ordusunun ve polisinin sınırdan girenlere karşı "ateş serbest" politikası izlemesi sonucu, sınırı zorla geçenler daha organize olmuş halde büyük gruplar halinde gelmeye ve İsrail güçlerine silahla karşılık vermeye başlamışlardır. 1949-1956 arasındaki dönemde, 5.000'e yakın sınırı geçmeye çalışan silahsız mülteci öldürülmüştü.[30]

---

[28] Amikam NACHMANI: Israel, Turkey and Greece....., s.23

[29] Sınırdan sızanların büyük çoğunluğu akrabalarını arayan, evlerine dönmeye çalışan, geride bıraktıkları tarlalardaki ürünlerini hasat etmeyi düşünen Filistinli mültecilerdi. İntikam almayı düşünen, terör ve politik baskınlar düzenlemeyi planlayanlar da bulunmaktaydı. Daha az sayıda olan bu amaçtaki kişiler genellikle Suudi Arabistan tarafından finanse edilmekteydiler. 1949-56 döneminde sınırı gizlice geçmeye çalışanların %90'ının sosyal ve ekonomik nedenlerle bu eyleme kalkıştıkları tespit edilmiştir. Ankara'daki Büyükelçi Eliyahu Sasson'un 24 Ocak 1951 tarihli ve Devlet Arşivi ISA 2570/7 numaralı yazısı; Amikam NACHMANI:a.g.e., s.23; Benny MORRIS: Israel's Border Wars, 1949-1956; Arab Inflitration, Isreali Retaliation and the Countdown to the Suez War, (Oxford: 1993), s.49 ve 412

[30] Benny MORRIS: Israel's Border Wars, ..., s. 412-416

Bu sorunla başa çıkabilmek için İsrail sınır boyunca yeni Yahudi yerleşim yerleri kurdu. Buralardaki terk edilmiş Arap köylerini yok etti ve bazı Arap köylerinde Orta Avrupa'dan gelen Yahudi göçmenleri iskan etti. İsrail'in sınır boyunca devriye çıkarması, pusular düzenlemesi, mayın ve bubi tuzaklar yerleştirmesi ve sınırı geçmeye çalışanlara ihtarda bulunmadan ateş etme politikasını kabul etmesi yanında, komşu Arap ülkelerinin sınır köylerine cezalandırma amaçlı baskınlar düzenlemesi, uluslararası toplum tarafından kınanmış ve İsrail'e karşı Arap kin ve nefretini artırmıştır.

İsrail'in komşu Arap ülkelerinden sızmalara karşı şiddetli askeri tedbirler alması ve misillemelerde bulunması BM Güvenlik Konseyi'nde büyük eleştiriler almaktaydı. Özellikle, Ürdün'ün sınır köyü Kibya'da gerçekleştirilen katliam şeklindeki misilleme, tüm dünyada tepki görmesine neden olmuştu. Kibya katliamını gerçekleştiren genç binbaşı, bugün İsrail başbakanı olarak görev yapan Arial Sharon'du.[31]

1950'lerden itibaren İsrail hükümeti hemen hemen eşit şekilde Şahinler ve Ilımlılar olmak üzere ikiye bölünmüştü. Bu nedenle kararlar genellikle küçük bir çoğunlukla ve güçlükle alınabilmekteydi. İki taraf arasında büyük bir çekişme yaşanmaktaydı. Ben Gurion'un aksine, daha sonra onun yerine başbakanlığa geçen Moshe Sharett, askeri alanların dışında çözüm yolları aranması gerektiğine inanmaktaydı. Moshe Sharett'e göre; kararlı ve somut bir tazminat ödeme teklifi ile mülteci probleminin çözümü gerçekleştirilmeli, büyük güçlerle iyi ilişkiler tesis edilmeli ve Mısır ile uzlaşma için kesintisiz bir çalışma yapılmalıydı.[32]

1951 yılına gelindiğinde Moshe Sharett, bürokratların görüşmelerdeki başarısızlığından yakınmakta ve Araplarla görüşmeler yapmak yerine güç dengesi politikaları yürütmenin tercih edilmesi gerektiğini ileri sürmektedir.[33] İsrail'in bu dönemde uygulamaya koyduğu bir diğer politika, gerek fert olarak Arap tüccarları ve gerekse devlet olarak Arapları ekonomik baskı altına alarak, bu devletlerin

---

[31] Sharon, saldırı emrini o zaman İsrail Genelkurmay Harekat Başkanlığı görevinde bulunan ve misilleme politikasının mimarlarından olan Moshe Dayan'dan almıştı. Avi SHLAIM: a.g.e., s.92

[32] Moshe SHARETT: A Personal Diary, 8 Vol., 1953-57 (Tel Aviv: 1978), s.1:53-55

[33] Amikam NACHMANI: Israel, Turkey and Greece....., s.16

ekonomilerinin düzlüğe çıkması için İsrail ile barışa yanaşmalarının gerektiğine onları zorlayacak uygulamaları gerçekleştirmek şeklinde idi. Ancak bu politika, başbakan Ben Gurion'un kuvvet kullanmayı tercih eden politikaları tercih etmesi nedeniyle uygulanamamıştır.

C. Uzlaşma Girişimleri (1953-1955)

1956 Savaşı (Süveyş Savaşı) öncesindeki üç yıl, İsrail'in Arap dünyasına karşı politikasının geliştirilmesinde en önemli dönemdir. İsrail liderleri, karşılaştıkları tehdidin niteliği ve ülkelerinin güvenliğinin sağlanmasında en iyi yolun ne olduğu konusunda birbirinden tamamen ayrı düşünen iki gruba bölünmüşlerdi. Daha doğrusu, Araplarla mücadelede İsrail'in davranışları, bu iki düşünce okulu arasındaki iç mücadelenin ürünüydü. Misillemeyi savunan "Şahinler" Ben Gurion'un; görüşmelerle çözüme ulaşılmasını savunan "Ilımlılar" ise Moshe Sharett'in kişiliğinde temsil edilmekteydiler. Süveyş krizi öncesi bu kritik dönemde İsrail'in başbakanlık koltuğunda Moshe Sharett oturmaktaydı.[34]

İki liderin BM konusundaki görüşleri de farklıydı. Sharett, BM'nin İsrail devletinin oluşumunda önemli bir rol oynadığına inanmakta; ve Arap-İsrail çatışmasının çözümünde de daha büyük ve etkin rol oynamasına müsaade edilmesini savunmaktaydı. Bu dönemde sınır ihlallerine şiddetli misillemeler yapılması fikrine mecbur kalınmadıkça başvurulmamasını savunmakta, aksi halde dünya kamuoyu önünde haksız duruma düşüleceğine inanmaktaydı. Genelkurmay Başkanı Moshe Dayan, hem Şahinler grubundandı ve hem de yayılmacı fikirleri savunmaktaydı. Özellikle Ürdün ile mevcut sınır, İsrail'in güvenliğini tehdit etmekteydi ve değiştirilerek doğal sınır olan Ürdün Nehri'ne kadar uzatılmalıydı. Bunun yanında İsrail silahlı kuvvetlerinin caydırıcı gücü artırılmalı ve Arap ülkeleri, topraklarından gerçekleştirilen sızmaları engellemeye zorlanmalıydı.

---

[34] Ben Gurion ile Moshe Sharett'in politik farklılıklarının temelinde yatan, bu liderlerin Arap imajı konusundaki farklı düşünceleridir. Ben Gurion'un Arap kültürü ve tarihi konusundaki bilgisi çok azdı ve konuştuğu altı lisan arasında Arapça yoktu. Sıradan Araplarla hiç bir ilişkisi yoktu ve bu halka karşı güven duymamakta ve onları sevmemekteydi. Onun kafasındaki Arap imajına göre Araplar ilkel, azgın ve güç kullanılmasından başka dilden anlamayan fanatik düşmanlardı. Bunun tam tersine, Sharett çocukluğunu bir Arap köyünde geçirmiş, Arapça'yı akıcı bir şekilde konuşmakta, Arap tarihini, kültürünü ve politikalarını iyi bilen bir kişilikti. Araplara güvenmekte, onları sadece bir düşman olarak değil, gururlu ve duyarlı bir halk olarak görmekteydi. Onun Arap imajı, Ben Gurion'unkinden daha esnekti.

Sharett'in ilk yılları, hem dış politika ve hem de sınır güvenliği açısından İsrail için zor yıllardı. 1954 yılı içinde, ABD'nin Arap ülkelerine silah sevkiyatı kararı alması ve askeri planlarını, Irak ve Mısır ağırlıklı olarak Orta Doğu'nun savunması için değiştirmesi sonucu, İsrail-ABD ilişkileri kötüleşmişti. Bunun sonucu olarak İsrail kendisini kenara itilmiş hissediyordu. İngiltere'nin kuvvetlerini Süveyş bölgesinden çekmek için anlaşma yapması da İsrail'de endişe yaratmıştı. İsrail'in sınırlarındaki durum da kötüleşmiş, BM güçleri sızmaları, hırsızlıkları ve sabotajları önleyemez hale gelmişti. Bu gelişmeler İsrail'i yalnız ve izole edilmiş bir duruma sokunca, şahinler ve ılımlılar arasındaki çatışma şiddetlenmiş ve görüş ayrılıkları derinleşmişti. Sharett, ABD nezdinde girişimlerini artırarak, Arap ülkelerine silah sevkiyatını durdurmaya, İsrail'e silah teminine ve güvenlik garantisi sağlamaya yönelik çalışmalarını hızlandırmıştı.

1954 Şubat'ında, Suriye'de gerçekleşen askeri darbe üzerine Ben Gurion, Lübnan'ın parçalanmasını ve İsrail ile ittifak içinde olacak bir Hıristiyan Maronit devleti kurulmasına ilişkin planının uygulamaya konulmasını önermiştir. Bu plan, gerçekte, Orta Doğu'daki Müslüman çoğunluğa karşı, diğer azınlıklarla İsrail'in daha yakın ve geniş kapsamlı işbirliği yapması konseptine dayanmaktaydı.

İsrail için talihsiz gelişmelerin çerçevesini, İngiltere ile Mısır arasında, İngiliz kuvvetlerinin Süveyş Kanalı bölgesinden çekilmesi ile ilgili olarak, 1954 Temmuz'unda görüşmeleri başlayan anlaşma oluşturmaktaydı. 1936 antlaşmasının koşulu olarak, Süveyş kanalında bulunan İngiliz kuvvetlerinin, bölgeyi terk etmeleri Mısır'daki darbeci hür subaylar için bağımsızlık mücadelesi yolunda, uzun ve çetin görüşmeler sonucunda elde edilen büyük bir başarıydı ve İsrail'deki askeri planlamacılar bu gelişmeyi büyük bir felaket olarak görmekteydiler. İktidarlarının ikinci yılında, bölgedeki etkinliği devam etmekte olan İngiltere ile anlaşma yapmak suretyle elde ettikleri bu başarı, Hür Subayların İsrail'e karşı daha cüretkar bir yaklaşım sergilemeleri için ellerini kuvvetlendirmişti. Böyle bir anlaşma, Batılıların Mısır'a askeri yardımının artışına neden olacak ve böylece İsrail ile Mısır arasındaki askeri güç dengesi Mısır lehine değişecekti. Bu nedenle İngiltere'nin çekilmesi diplomatik yolla, ya da herhangi bir şekilde önlenmeliydi.

İsrail askeri istihbaratının, organize ettiği ve yönettiği ajanlar, Mısır içinde çeşitli yerlerde Temmuz 1954 içinde, bir seri sabotajlar gerçekleştirmişti. Bu faaliyetlerin amacı, İngiliz-Mısır anlaşmasını rayından çıkarmak ya da erteletmekti.[35] İsrail'e göre; Anti-ABD ve anti-İngiliz eylemler şeklindeki sabotajlar, İngilizleri verdikleri kararı yeniden düşünmeye ve sonuçta kuvvetlerini bölgede muhafaza etmeye yöneltecekti. İngiliz kuvvetlerinin burada bulunması, Mısır'ı Orta Doğu'da maceraya sürüklenmekten alıkoyabilirdi. Eylemlerin diğer amacı, Mısır ve ABD hükümetleri arasındaki yakınlaşmayı sona erdirmekti. ABD bu sıralarda Bağdat ve Kahire merkezli ve Batı ile bağlantılı bir bölgesel askeri ittifak kurulmasına çalışmaktaydı ve böyle bir proje İsrail'in güvenliğine bir tehdit olarak düşünülmekteydi.

1. Gazze Baskını

Ben Gurion, 21 Şubat 1955'te, yeniden başbakanlığa dönüşünden sadece bir hafta sonra, Ariel Sharon yönetiminde Gazze'ye yapılan korkunç bir baskın ile, sert bir savunma politikası izleyeceğini ortaya koymuştu. Mısır'ın, Nasır'ın dinamik liderliğinde Arap dünyasındaki öne çıkan pozisyonunu, İsrail'in güvenliğine yönelik en ciddi tehdit olarak değerlendirmekteydi. Nasır'ın pozisyonunu zayıflatmak için, Mısır'ın askeri açıdan güçsüz durumda bulunduğunu Arap dünyasına göstermek istiyordu. Şiddetli askeri baskınlar ve misillemelerle, Araplara göz dağı vermeye ve barış içinde bir arada yaşamazlarsa acı bir bedel ödemek zorunda kalacaklarını göstermek suretiyle Arap ülkelerini sindirmeye çalışıyordu.

İsrail'in gerçekleştirdiği Gazze baskını, Nasır'ın, barışa ulaşılacağına ilişkin umutlarını kaybettiği bir dönüm noktası olmuştu. Mısır'ın askeri gücünün zayıflığını ortaya koyan bu olay, Nasır'ı ülkesinin önceliklerini, sosyal ve ekonomik konulardan savunma konularına yöneltmeye ve aynı yılın Eylül ayında (1955) Çekoslovakya ile silah antlaşması yapmaya sevk etmişti. Nasır'ın, Doğu Blokuna yönelmesi, ABD ile Mısır arasında yakınlaşmayı engelleme üstüne kurulu dış politikasının bir sonucudur. Hür Subayların iktidara geldikleri 1952 yılından beri ABD, Mısır üzerinde politik ve ekonomik baskı (Askeri yardımın ve Asuan barajına finansman desteğinin

[35] Moshe SHARETT: a.g.e., s.59-67

geciktirilmesi) uygulamaktaydı. Mısır yönetiminin ABD'ye karşı daha fazla güvensizliğe kapılmasına neden olan bu politikanın oluşturulmasında ABD'deki Yahudilerin etkisi göz ardı edilemez.

Gazze baskını, Nasır'ın, Arap dünyası liderliğine bir tehdit olarak ortaya çıkan Bağdat Paktı'nın oluşumunu önlemek için gücünü ortaya koyma ihtiyacı duyduğu bir zamanda gerçekleşmişti. Nasır, Türkiye ve Irak arasında 24 Şubat 1955 tarihinde imzalanan pakt antlaşmasından birkaç gün önce, Batı tarafından desteklenen Bağdat Paktı'na karşı çıkmaya kararlı olduğunu açıklamıştı. Gazze baskını sonrası, Nasır, İsrail'i Batı emperyalizminin maşası olmakla suçlamaktaydı ki, İsrail bu Pakt'ın dışında kalmaktan ve böyle bir bölgesel savunma oluşumunun varlığını tehdit etmesinden rahatsızlık duymaktaydı. Gazze baskınının, İsrail'in de istemediği, ancak Batı'nın arzusu ile kurulmak istenilen Bağdat Paktı'nın ilanının birkaç gün öncesine rastlaması, İsrail'in bir amacının da Mısır'ı Bağdat Paktı'na karşı daha şiddetli karşı çıkmaya yöneltmek olduğunu göstermektedir.

Mısır'ın, Gazze baskınından sonra Filistinlilerin sınırlardan sızarak İsrail'e girmelerini önlemek şeklindeki politikasını bırakarak, Filistinli fedai birliklerini organize etme ve İsrail'e karşı savaşta kullanma şeklinde yeni bir politikayı yürürlüğe koyduğu görülmektedir.

2. Batı ile Koalisyon

İsrail'in Araplar tarafından izlenen anti-Siyonist hareketle Orta Doğu'da izole edilmesi üzerine, İsrail varlığını sürdürebilmek için, Bölge dışı ülkelerle ilişkilerini geliştirmeye yönelmiştir. Orta Doğu'da güç kazanmak isteği ABD'yi yeni kurulan ülkeyi desteklemeye yöneltmişti. Diğer taraftan, İsrail açısından, varlığını sürdürebilmek için bir süper gücün devamlı desteğini almak hayati öneme sahipti. İsrail, gerek savaş sırasında ve gerekse savaşın sonrasında, ABD'nin ekonomik, siyasi ve askeri desteğine güvenmiştir.

İsrail ile ABD arasındaki, İsrail'in güvenlik garantisi elde etmesi temelindeki görüşmeler, Ağustos 1954'te, İngiliz-Mısır Süveyş anlaşması ve ABD'nin Irak'a silah sevkine ilişkin kararın gölgesinde başlamıştı. Bu safhada İsrail'in isteği, ABD'nin

güvence ile ilgili deklarasyonu ya da iki ülke arasında mektup teatisi ile bu güvencenin elde edilmesiydi. Ancak, Irak ve Türkiye'nin Şubat 1955'te Bağdat Paktı'na giden yolda ilk antlaşmayı imzalamalarından sonra ABD Dışişleri Bakanı Dulles İsrail'e karşılıklı Savunma Paktı imzalamayı önermiştir. Teklifin en önemli iki koşulu, İsrail'in kuvvet kullanarak sınırlarını genişletmeyeceğini ve komşularına karşı misillemeden kaçınacağını kabul etmesiydi. İsrail, birinci koşulu kabule yanaşmakta, ancak İkinci şartı kabul etmemekteydi. Bir süper güç ile savunma paktı oluşturmak, İsrail'in uluslararası izole edilmişliğini sona erdirmesi, toprak bütünlüğünü garanti etmesi, uzun süreli güvenlik sağlayacak olması ve Arapları İsrail ile problemlerini barışçı yollarla çözmeye zorlayacağından dolayı İsrail için çekici görünmekteydi. Böyle bir savunma paktı ile İsrail üç önemli sonucu elde etmiş olacaktı: Güvenlik, Orta Doğu'da barış, ABD ile dostluk.[36]

27 Eylül 1955'te, Mısır'ın, Çekoslovakya ile Silah Antlaşmasını açıklamasından sonra, İsrail, ABD ile görüşmelerinde konuyu savunma paktından silah alımına çevirmiştir. ABD ile görüşmeler sırasında, İsrail'in ölçülü davranması ve şiddetli misillemelerden kaçınması karşılığında, İsrail'in nükleer bir reaktör kurmasına yardım etme teklifi, süper güçle ilişkilerin gelişmesi ve nükleer araştırmaları için iyi bir fırsat olarak değerlendirilmekteydi.

1955 yılı ikinci yarısında Mısır'a karşı bir "önleyici savaş" açılması fikri hükümet çevrelerinde ağırlık kazanmaya başlamıştı. Mısır'ın İsrail'e saldıracağına ilişkin bir emare bulunmamasına rağmen, "önleyici savaş" ifadesi kullanılmaktaydı. Bu fikri savunanlar, Çekler'den silah alan Mısır'ın daha fazla kuvvetlenmeden, ordusunu imha etmek suretiyle ileride İsrail'e tehdit teşkil etmesi önlenecek ve askeri yenilgi Nasır'ı iktidardan düşürecekti. ABD'den silah alımının mümkün olmayacağı ve bu ülkenin İsrail'in güvenliğini garanti etmeyeceğine ilişkin kanaatler de kuvvetlenince, şahinlerin Mısır'a saldırı düşüncelerini savunanlar hızla artmıştı.[37]

---

[36] "Israel's Policy Towards the Western Powers: Conclusions of the Conference of Ambassadors", 7 Haziran 1955, 2446/8 ISA; ve Ben Gurion'un Günlüğü, 12 Mayıs 1955

[37] Avi SHLAIM: a.g.e., s.139

Bu gelişmeler yaşanırken, Savunma Bakanı Ben Gurion ve Genelkurmay Başkanı Dayan arasında gerçekleşen bir gizli görüşmede, İsrail'in yeni savunma politikasının esasları belirlenmişti. Bunlar: [38]

*İsrail'in kötüleşmekte olan güvenlik problemlerinin temel çözümü Mısır'daki Nasır rejimini devirmektir.
*Nasır Rejimini devirmek için kararlı bir yüzleşmeyi göze almak ve bunu mümkün olan en erken zamanda, ve Mısır'ın Sovyet silahları ile güçlenerek harekatı zor hale getirmesine imkan vermeden gerçekleştirmek gerekmektedir.
*Çatışma zamanına kadar çok daha fazla silah ve mühimmat alınmalıdır.
*Önleyici savaş fikri, İsrail tarafından başlatılan saldırgan bir savaş anlamı çağrıştırdığından kabul edilmemelidir. Çünkü İsrail tüm dünyayı karşısına almamalı ve saldırgan duruma düşmemelidir.
*İsrail'in bir provokasyona ihtiyacı yoktur. Savaşı başlatmak için gereken gerekçeler Mısır tarafından yaratılmaktadır. İsrail'in bunları istismar etmesi ve Mısır saldırılarına kesin ve kararlı reaksiyonlar göstermesi yeterli olacaktır.

D. 1956 Savaşına (Süveyş Savaşı) Giden Yol

ABD'nin siyasi desteği, güvenlik garantisi ve silah desteği ile güvenliğinin sağlanacağına inanan İsrail, ABD merkezli bir dış politika izlerken, bir yandan da, 1956 sonbaharına kadar Mısır'ın askeri güç dengesini lehine çevirerek, savaşa hazır hale geleceğini değerlendirmekte ve bu nedenle ordusunun sürekli misilleme yoluyla savaşa hazır halde tutulmasını istemekteydi. Tam bu sırada Fransa'nın silah verme teklifi gelmişti. Fransa, İsrail'i Mısır'a karşı savaşa teşvik amacıyla silah vermek istiyordu.

1. Kinneret Harekatı

11 Aralık 1955 gecesi, Albay Ariel Sharon'un bir İsrail tugayı ile Suriye topraklarındaki Kineret gölü bölgesindeki Suriyeli askerlere karşı gerçekleştirdiği baskının amacı, o zamana kadar İsrail ordusuna yenilmemiş ve kendisine güveni

[38] Mordechai BAR-ON: Challenge and Quarrel: The Road to the Sinai Campaign- 1956 , (Beersheba, 1991), s.39-41

olan Suriye Ordusunun bu güvenini zedelemek; Ekim 1955'te, iki ay önce Mısır ile Suriye arasında yapılan karşılıklı savunma paktını test etmek; Nasır'ın cevap verememesi halinde Arap dünyasındaki gücünü ve otoritesini zayıflatmak; cevap vermesi halinde ise, İsrail'in Mısır ile yapmayı istediği genel bir savaşın başlatıcısının Mısır olmasını sağlamaktı.[39]

1956 yılına gelindiğinde, İsrail'deki tartışmalar, "Savaş mı, Barış mı?" aşamasını geçmiş, barışın olmayacağını tüm İsrailliler kabul etmişti. Tek tartışma "savaşı kimin başlatacağı" tartışmasıydı.

2. Fransız İlgisi

Mısır'a karşı savaş, Fransa'nın İsrail'in dış politikasına nüfuzu ile doğrudan ilişkilidir. Nisan 1956'da, ABD'den silah alımı ümitlerinin boşa çıkmasıyla birlikte, ABD yönelimindeki bu başarısızlık, İsrail'i Fransa'ya yöneltmiştir. Bu sıralarda Mısır, Fransa'dan bağımsızlığını kazanmak için savaşan Cezayirli Milli Özgürlük Cephesi savaşçılarına (Front Liberation Nationale-FLN) desteğini artırmıştı. Fransa ancak Nasır'ın iktidardan düşürülmesi halinde Cezayir'deki ayaklanmanın çökeceğine inanmaktaydı.[40]

26 Temmuz 1956'da Süveyş Kanal Şirketi'nin millileştirilmesi, İsrail'i doğrudan ilgilendiren bir konu olmamakla birlikte, haberi duyduğunda Ben Gurion'un ilk düşüncesi, bu gelişmenin Nasır'ın düşürülmesi için bir fırsat yaratabileceği şeklindeydi.[41]

---

[39] Mordechai BAR-ON: Challenge and Quarrel: The Road to the Sinai Campaign- 1956 , s.56-58

[40] Fransa Başbakanı, Ekim 1955'te, İsrail'e iki düzine savaş uçağı, ulaştırma uçakları, sahra topları ve bol miktarda hafif silah vermeyi kabul etmişti . Avi SHLAIM: a.g.e., s.163 Bunu istihbarat çalışmalarında işbirliği ve Arap dünyasına propaganda yayını yapan Mısır radyo vericilerinin imha edilmesinde ve Libya'daki gerilla üslerine baskınlarda birlikte hareket edilmesi gibi ortak çalışmalar takip etti. İsrail bu desteği karşılığında, 72 savaş uçağı, 200 tank, çok sayıda mühimmat ve yedek parça sözü almıştı ki, bu yardımın değeri 100 milyon ABD Dolarına karşılık gelmekteydi. Shimon PERES: Battling for Peace: Memoirs (London, 1995), s. 119-121

[41] Ben Gurion'un günlüğü, 29 Temmuz 1956; Moshe DAYAN: Milestones: An Autobiography , (Kudüs; 1976), s. 218-219

3. *Mısır'a karşı savaş komplosu*

İsrail, Fransa'nın, Mısır'a saldırı için hazırladığı "Challe[42] Planının" uygulanması halinde,[43] tüm Batılı güçlerin çıkarlarına hizmet edileceğini; aynı zamanda Nasır'ın ortadan kaldırılması ile Arap milliyetçiliği hareketinin yok edileceğini ve İsrail'e tehdidin ortadan kalkacağını hesaplamaktaydı. Süveyş kanalındaki İngiliz ve Fransız çıkarları korunacak, İngiltere Ürdün ve Irak'ta kolayca hegemonya kurarak Orta Doğu petrollerine kolayca ulaşacak; Fransa, İsrail ve Lübnan vasıtasıyla bölgedeki nüfuzunu ve etkisini artırırken, Nasır'ın düşürülecek olması nedeniyle, Cezayir'deki problemleri sona erecek; ABD ise bölgede Batı yanlısı devletlerin ortaya çıkması nedeniyle SSCB'ye karşı Orta Doğu'da mevziler kazanmış olacaktı.

Ben Gurion, Fransa'yı etkilemek için, Fransa'ya gayrı resmi ve ikili gizli bir görüşmede Sina'da bulunan petrolün işletilmesi ve rafine edilmesinde Fransa'ya imtiyazlar verilmesi karşılığında bu bölgenin Mısır'dan koparılmasını önermişti.[44]

Bu ikili görüşmede ele alınan diğer bir konu, İsrail'in nükleer teknoloji geliştirmesine Fransa'nın yardım etmesiydi. Bu görüşme ile ilgili ilk bilgiler, 1995 yılında yayımlanan Shimon Peres'in anılarında ortaya çıktı. Peres anılarında; İsrail'in güneyinde Dimona bölgesinde bir nükleer reaktör kurulması için Fransız liderlerle bir anlaşma imzalandığını açıklamaktadır.[45]

21 Eylül 1956'da ilk görüşmeleri tamamlanan, Fransa'nın desteği ile İsrail'de nükleer reaktör kurulması çalışmaları, 1957 Eylül'ünde Fransa'nın daha önce söz verdiğinden iki misli daha güçlü bir nükleer reaktörü İsrail'e vermesiyle sonuçlanmıştı.[46]

---

[42] Fransız Genelkurmay Başkan Yardımcısı, Hava Kuvvetleri Generali

[43] Bu plana göre; İsrail, Süveyş Kanalı bölgesine taarruz edecek, bu saldırı nedeniyle ortaya çıkan durum, İngiltere ve Fransa'ya tarafları ayırmak ve Kanalı emniyete almak şeklinde bölgeye müdahale için bir gerekçe yaratmış olacaktı.

[44] Ben Gurion'un Günlüğü, 25 Ekim 1956

[45] Shimon PERES: Battling for Peace; Memoirs , s.130

[46] Yossi MELMAN:"A Royal Present", Haaretz, 11 Ekim 1992

4. Sina Seferi

Sina seferinin, Mısır ordusunun yenilgiye uğratılması, Tiran Boğazı'nın İsrail'in gemilerinin geçişine açılması, İsrail'in güney sınırından gerillaların saldırılarına son verilmesi olarak belirlenmiş olan, askeri hedeflerinin hepsine ulaşılmıştı.

Sina seferinin arkasındaki üç siyasi hedef; Nasır'ı devirmek, İsrail'in sınırlarını genişletmek ve Orta Doğu'da yeni bir politik düzen tesis etmekti. Bu amaçların hiç birisi gerçekleştirilememiştir. Nasır devrilemediği gibi, prestiji, bölgedeki etkisi ve hatta üçüncü dünyadaki gücü artmıştır. İsrail, ise, kolonial güçlerle birlikte Arap milliyetçiliğine karşı işbirliği yaptığı için büyük bir siyasi bedel ödemek zorunda kalmıştır. Çatışma, Siyonist hareketin, reaksiyoner ve yayılmacı karakterini ortaya koymuştur. İsrail lekelenmiş ve Batı emperyalizminin Arap dünyası içindeki köprüsü iddiaları kanıtlanmıştı. İsrail'in sınırlarını genişletmesi de mümkün olmamıştı. Savaştan sonra İsrail, işgal ettiği tüm topraklardan çekilmeye zorlanmıştı. Sina seferi 1948 savaşının son muharebesi gibiydi ve sadece bu savaş sonunda oluşan toprak statükosunu teyit etmişti. Orta Doğu'da İsrail'in istediği gibi yeni bir düzen de oluşmamıştı.

E. Çevresel Pakt (1957-1963)

1956 Savaşının (Süveyş Savaşı) Orta Doğu'da yarattığı sınır değişikliği uzun ömürlü olmamış, İsrail ve Arap dünyası arasında , Doğu ile Batı arasında ve Arap dünyasında muhafazakarlar ile radikaller arasında güç mücadelelerine neden olmuştur. İsrail, Mısır ile askeri yüzleşmenin açık galibi idi. Bunun sonucu ise, İsrail'in kendisine güveninin artması, İsrail Silahlı Kuvvetlerinin caydırıcılık gücünün zirveye çıkması, İsrail'in Orta Doğu'da temel askeri güç olarak ortaya çıkmasıydı. Diğer taraftan, Doğu ile Batı arasındaki güç ilişkilerindeki değişiklik Arapların lehine işlemişti. 1956 Savaşı (Süveyş Savaşı), Batı ittifakında çözülmelere, Orta Doğu'da İngiliz ve Fransız etkisinin yıkılmasına neden olmuş, ve bölgede daha fazla Sovyet yayılmasının yolunu açmıştır.

Hemen ortaya çıkmamakla birlikte, oldukça önemli bir gelişme de Arap dünyasında güç dengesindeki değişiklikti. Savaş sonrası Batı ile Doğu arasındaki

küresel soğuk savaşa paralel olarak, radikal kuvvetlerle muhafazakar kuvvetler arasında bir Arap soğuk savaşı sürüp gitmekteydi.

1956 Savaşı (Süveyş Savaşı), Mısır'ın liderliğindeki radikal kuvvetler için Irak ve Ürdün gibi Batı yanlısı güçlere ve muhafazakarlara karşı kesin bir zaferdi. Arap milletine karşı bir Emperyalist-Siyonist komplosu olarak görülen savaştan sonra, Nasır, Arap dünyasının tartışmasız lideri haline gelmiştir. Savaşın bir sonucu olarak, Nasır'ın İsrail'e karşı tavrı daha da sertleşmişti. Savaşın bitiminden sonra Nasır, İsrail ve Avrupalı güçleri tek bir düşman olarak tanımladı ve sık sık Arapların hem İsrail'e hem de onun arkasında duran güçlere karşı savaşması gerektiğini vurguladı.

1956 Savaşının (Süveyş Savaşı) bir diğer sonucu, Nasır'ın Filistin sorunu ile daha yakından ilgilenmeye başlamasıydı. Arap Birliği'nin kurulduğu 1945 yılından beri, gündemini iki önemli konu işgal etmiştir: Arap birlikteliği ve Filistin Sorunu. 1956 Savaşı (Süveyş Savaşı), Nasır'ın bu iki konuyu birleştirerek tek bir konu haline getirmesine neden olmuştu. Onun hedefi, birleşik, aktif ve militarist bir Pan-Arap hareket yaratmaktı. Filistin'in özgürlüğü konusunu bu hareketin temel hedefi olarak sunmaya başlamıştı. Geçmişte Filistinli mülteciler sorununa bir çözüm bulunması gereğinden bahsederken, 1956'dan sonra Filistin'in kurtuluşundan bahsetmeye başlamış ve 1964'te ortaya çıkacak olan Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ)'nün kurulmasına öncülük etmiştir. Filistin sorununa bir Pan-Arap boyut kazandırmış, Arap dünyasının tüm kaynaklarının İsrail ve onu destekleyen ülkelere karşı savaş için harekete geçirilmesi çağrısında bulunmuştur. Böylece, İsrail'in çepeçevre sarılarak sıkıştırılması bir Pan-Arap hedefi haline gelmişti.

Sina seferi, İsrail'e on bir yıl sürecek bir barış dönemini getirmiş görünmekle birlikte, bu dönemin, Nasır'ın askeri güç dengesini Araplar lehine değiştirme gayretleri için kullanıldığını göz ardı etmemek gerekir.

Caydırıcılık, İsrail'in 1956 Savaşı (Süveyş Savaşı) sonrası stratejisinin temel konularından birisi olurken, bir diğer konu, harici garantilerin aranması olmuştur. İsrail, Süveyş'ten sonra, uluslararası yalnızlığının ve izole edilmişliğinin ve özellikle SSCB tarafından oluşturulan ve gün geçtikçe artan tehlikenin farkındaydı. Bu nedenle İsrail, yüzünü soğuk savaşın diğer baş aktörü ABD'ye çevirmiştir.

İsrail'in uzun dönemdeki hedefi, İsrail devletini, dünya Yahudilerinin de yardımıyla, bölgede ve uluslararası politikada büyük bir istihbarat gücü haline getirmek ve İsrail'in önemli bir unsur olduğuna dair Batılı güçleri ikna etmekti. İsrail'in dünya politikasında izleyeceği stratejinin kavramsal temelleri eski Mossad şefi Isser Harel tarafından belirlenmişti. Ortaya koyduğu konseptin iki temel dayanağından birisi çevre ülkeleri ile ittifak oluşturmak, diğeri ise ABD ile ittifak oluşturmaktı.[47]

Bu konsepte göre, Çevresel Pakt sadece bir siyasi strateji değil, aynı zamanda Nasır'ın üç çember doktrinine de ideolojik bir cevaptı. Nasır'ın bu doktrini, Mısır'ın üç çemberin merkezinde durduğunu öngörmekteydi: Arap, İslam ve Afrika çemberleri. Mısır'ı Orta Doğu'daki başat güç ve Pan-Arabizmi ise başat ideoloji olarak kabul etmekteydi. İsrail'in Çevresel Paktı bu konsepte iki alanda meydan okumaktaydı. Siyasi alanda, İsrail'le bağlantılı devletlerin oluşturduğu dış halkayı tesis etme çalışmaları sürdürülürken, ideolojik alanda, Pan-Arabizm ya da Pan-İslamizm tarafından organize edilmemiş çoğulcu bir bölge fikri ortaya konuluyordu.

Dış halkada bulunan ülkelerle temaslar, İsrail Silahlı Kuvvetlerinin teçhizat, eğitim ve danışmanlık sağlaması şeklinde askeri alanda geliştirilmiştir. İsrail, bu ülkelerle ilişkilerini, özellikle tarım, su kaynaklarının kullanımı ve tıbbi bakım alanlarında teknik yardım sağlamak suretiyle daha da güçlendirmiştir. Hatta, İsrail bu müttefikleri vasıtasıyla İsraille resmi olarak savaşta olan bazı Arap ülkelerindeki siyasi istikrarı korumaya çalışmıştır. Mossad'ın uyarıları sayesinde bazı Arap ülkelerinin liderleri Nasır'ın ajanlarının suikastinden kurtulmuşlardı.[48]

İsrail, 1956 Savaşından (Süveyş Savaşı) çok önce, İran, Türkiye ve Etiyopya ile dostane ilişkiler kurmaya başlamıştı. Ancak, Şubat 1958'de Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kurulması ve beş ay sonra Irak'ta krallığın devrilmesi, dış halkada bulunan bu ülkeleri Arap radikalizmi tehlikesine karşı alarma geçirmiş ve İsrail'in basit ikili ilişkilerin ötesinde, sağlam ilişkiler kurma ve bir çeşit gruplaşmayı gerçekleştirme gayretlerine zemin hazırlamıştır.

---

[47] Haggai ESHED ve Reuven SHILOACH: The Man Behind the Mossad, (London: 1997), s.xxvi-xxxi ve 311-314;

[48] Isser HAREL: Security and Democracy ,(Hebrew) (Tel Aviv: 1989), s.409-410

Irak'taki devrimden sonra Türkiye Başbakanı Menderes, İsrail Başbakanı ile gizli olarak görüşmeyi kabul etti. Bunun üzerine 28 Ağustos 1959'da, iki başbakan Ankara'da buluştular ve ekonomik, politik, askeri işbirliği ve düzenli olarak istihbarat değişimi konularında anlaşmaya vardılar. Ben Gurion, Türkiye'nin ABD'den ekonomik yardım alma gayretlerine destek sağlama, Menderes ise, İsrail'in ABD'den silah alması ve NATO'ya katılması konusunda destek sözü vermişti.[49]

İran ve Türkiye, ABD'nin yakın müttefikiydiler ve güneye doğru Sovyet ilerlemesini kontrol edecek şekilde "kuzey kuşağı"nın bir bölümünü oluşturmaktaydılar. Her iki ülke aynı zamanda Nasır'ın etkisinin ve faaliyetlerinin kuzeye doğru yayılmasından da endişe etmekteydiler. Bu gelişmeler, İsrail'i Türkiye ve İran ile ilişkilerini üçlü temele oturtmak için cesaretlendirmiştir. Daha sonra 1979 yılında, Tahran'da, Şah'a karşı girişilen ayaklanma sonrasında ele geçen bir CIA raporuna göre, İsrail gizli servisi Mossad, 1958'in sonlarına doğru Türk Milli İstihbarat Teşkilatı ve İran'ın SAVAK'ı ile üçlü bir organizasyon teşkil etmişti. TRIDENT kod adlı bu organizasyonun amacı, düzenli olarak istihbarat değişimi yapılması, ortak operasyonlar düzenlenmesi ve Mossad'ın diğer iki istihbarat teşkilatına, karşı casusluk konusunda eğitim ve teknik destek sağlamasıydı.[50]

Çevresel Pakt, tüm hedeflerine ulaşamadı. Fikir orijinaldi ve İsrail'in nüfuzunu dış çembere taşımıştı. Ancak, Arapların İsrail'e karşı davranışlarını değiştirmemiş ve bu ülkelerin İsrail ile anlaşmaya karşı çıkan tutumlarını yeniden değerlendirmeye sevk etmemiştir. İsrail, dış çemberde bulunan ülkelerle ikili ilişkilerini geliştirmiş, ancak bu ülkeleri bir grup altında toplama fikrinin çok iddialı bir fikir olduğu gerçeğini görmüştür. Bu ittifakın oluşturulması için, ABD yardımını cezbetmeye yönelik çabaları a sonuçsuz kalmıştır. ABD, İran ve Türkiye ile iyi ilişkiler içindeydi ve bunun için İsrail'in yardımına ihtiyaç duymamaktaydı. Psikolojik açıdan bakıldığında, Çevresel Pakt çalışmaları İsrail'de farklılık yaratmıştı. İsrailliler, İran'dan Etiyopya'ya kadar geniş bir alanda ilişkiler geliştirmiş, güçlü bir ülke olmanın verdiği moral gücü elde etmişlerdi.

---

[49] Avi SHLAIM: a.g.e., s.196

[50] Central Intelligence Agency, Israel: Foreign Intelligence and Security Services Survey , (Tel Aviv: 1982), s.57

1958 yılında, Orta Doğu, Lübnan, Irak ve Ürdün'deki krizlerden dolayı şiddetle sarsılmaktaydı. Krizlerin oluşmasına katkıda bulunan faktör, 1956 Savaşının (Süveyş Savaşı) yarattığı politik patlamaydı. Bu infilak, Arap dünyasındaki güç dengesini, Batı ile birlikte hareket eden muhafazakar rejimlerin aleyhine olarak, Nasır ve Sovyet yanlısı radikallerin lehine çevirmişti.

14 Temmuz 1958'de, Tuğgeneral Abdül Kerim Kasım liderliğindeki Iraklı subaylar grubu, çok süratli ve kanlı bir askeri darbe ile Bağdat'ta yönetimi ele geçirmişti. Darbe, Batı'nın Orta Doğu ve özellikle petrol kaynakları üzerindeki kontrolüne ilişkin tüm sistemi açığa çıkarabilirdi. Haşimi Krallığı olan Ürdün'ün ve hatta Lübnan'ın da Arap milliyetçilik akımının etkisiyle yıkılması tehlikesi ortaya çıkmıştı.

İsrail'in bu krize cevabı, tereddütlü, dikkatli ve oldukça şaşkın bir tepkiydi. Bağdat'taki darbenin bir iç mesele olduğunu ve bölgesel statükoyu etkilemeyeceğini kesin bir dille açıklamış, müdahaleden kaçınan bir politika izlemişti. İsrail, Ürdün Krallığı'nın yaşamasının, güvenliği için hayati öneme haiz olduğuna inanmaktaydı.

Kriz daha da geliştiğinde, dört farklı ve belirgin amaç ortaya çıkmıştı: İngiltere ve ABD'yi, İsrail'e silah satmaya ikna etmek; ABD'den genel bir güvenlik garantisi almak; İsrail'i Batılılar tarafından hazırlanan savunma planlarına dahil etmek; Çevresel Pakt için ABD'nin desteğini kazanmak.

1958 krizi, bir kaç yıl süreyle Arap ülkelerinin iç politikalarında ve Arap ülkeleri arasındaki ilişkilerde istikrarsız bir ortam yaratırken, İsrail için sınırlarında huzurlu bir dönem başlamıştı. Başbakan Ben Gurion'un en büyük korkusu, sayıca, toprak olarak ve mali kaynaklar itibariyle daha iyi durumda olan Arapların, bir gün aynı anda tüm cephelerde saldırıya geçmeleriydi ve bu korku bir takıntı haline gelmişti.[51] Bu nedenle, İsrail'in Arap teşebbüslerini caydırabilmesi için tek yol, İsrail'in nükleer kabiliyetini geliştirmesiydi. İç politik karşı çıkmalara rağmen, İsrail, Dimona'da nükleer reaktör geliştirme çalışmasını sürdürmüştür.

---

[51] Michael BAR-ZOHAR: "Ben-Gurion and the Policy of the Periphery" Der. Itamar RABINOVICH ve Jehuda REINHARZ, Israel in the Middle East, (New York: 1984), Vol. 3, s.1364

İsrail'in nükleer reaktör çalışmalarının önüne çıkan ilk engel, ABD yönetimi oldu. [52] 1960'da, Batılı gazetelerin İsrail'in beş yıl içinde nükleer silah üretmeye başlayabileceğini yazmaları üzerine, ABD yönetimi İsrail hükümetinden bu konuda bilgi istedi. ABD Başkanı Kennedy, küresel silahsızlanmanın gerçekleşmesini desteklediğinden, bu politikaları savunan bir yönetim olarak, İsrail'den daha fazla bilgi vermesini ve Dimona'daki nükleer tesisin denetleme için açılmasını istedi. İki Yahudi asıllı ABD'li bilim adamının Dimona raporu, Kennedy tarafından yararlı ve yeterli bulunmuştu. İsrail, nükleer silah üretmeyeceğine dair bir söz vermeden olay kapanmıştı. Ancak, ABD'nin İsrail üzerindeki, nükleer çalışmaları denetleme baskısı, Ben Gurion'un istifasını getirmiştir.

F. Ben Gurion Sonrası Dönem (1963 ve Sonrası)

Ben Gurion'dan sonra İsrail başbakanı olan Levi Eshkol, İsrail Silahlı Kuvvetlerini caydırıcı güç olarak geliştirmek, bunun için önceliği zırhlı birliklere ve hava kuvvetlerine vermek taraftarıydı. İsrail askeri gücünün 1967 savaşında, iyi hazırlanmış bir görüntü vermesi ve başarılı olması büyük ölçüde Eshkol'un bu politikasının ürünü olmuştur.

İsrail'in Savunma Politikasının özü şöyleydi: İsrail hali hazırda sahip olduğu toprağın daha fazlasına ihtiyaç duymamaktaydı. Arap ülkeleriyle bir savaşı başlatan durumunda olmak istemiyordu. Savaş kaçınılmaz olduğunda ve İsrail savaşa sürüklendiğinde, İsrail Silahlı Kuvvetleri süratle düşman topraklarına girecek ve onun savaşı sürdürmesi için gerekli alt yapısını tahrip edecekti. Savunma Politikası içinde en önemli tartışma konusu, İsrail'in nükleer programının geleceğiydi.

İsrail'in, ABD ile ilişkileri Lyndon Johnson başkan olduktan sonra daha fazla gelişmeye devam etti. Başkan Johnson, sürekli olarak İsrail yanlısı bir tavır takınmaktaydı. Haziran 1964 başlarında, İsrail Başbakanı Eshkol'un ABD'yi

---

[52] ABD İçin en ciddi konu İsrail'in nükleer programıydı. Bir CIA raporuna göre, İsrail'in nükleer kabiliyet elde etmesi, Arap dünyasında, ABD ve Batı'nın pozisyonuna zarar verecekti. Bu ise, Orta Doğu'yu daha kutuplaşmış ve daha istikrarsız hale getirecek; İsrail'i komşularına karşı daha sert ve tacizkar hale sokacak; bu durum Arapların ABD'ye karşı tavır almalarına ve yeni İsrail tehdidine karşı Sovyetlerden yardım istemelerine yol açacaktı. Bkz. CIA Memorandum for the Director, "Consuquences of Israeli Acquisition of Nucleer Capability" 6 March 1963, John F. Kennedy Library

ziyaretinde, Başkan Johnson, İsrail'in güvenliği ve refahına ilgi duyduğu izlenimini vermişti. Bu tavır, Araplara İsrail'in yalnız olmadığını göstermişti.

1. Suriye Sendromu

İsrail'in Mısır sınırı, Suriye sınırına kıyasla daha sakindi. Bunun en önemli nedeni, Mısır'ın o dönemde Yemen ile savaşmakta olması ve İsrail ile sınır çatışmalarından kaçınmasıydı. 1960'larda İsrail için tek problemli sınır, Suriye sınırıydı. İsrail ve Suriye arasındaki gerilimin üç temel kaynağı vardı: askerden arındırılmış bölgeler, su ve Filistinli gerilla teşkilatlarının faaliyetleri.

İsrail, o tarihe kadar, diğer Arap ülkelerine karşı toprak kazanmış olmasına rağmen, Suriye'ye karşı kesin bir zafer elde edememiş ve bu ülkeden toprak kazanamamıştı. İsrail'in amacı, topraklarına akmakta olan su kaynaklarının yönünü değiştirmek isteyen Suriye'yi, bu çalışmaları terk etmeye zorlamaktı. 13 Kasım 1953'te, İsrail'in, sınırdaki devriyelerine ateş eden Suriye'ye karşı hava kuvvetlerini kullanmasının amacı, bu ülkeyi sindirmek ve psikolojik üstünlük sağlamaktı.

Ocak 1964'te, Arap Birliği'nin Kahire'deki toplantısında, ilk defa Arap devletleri toplu olarak, resmi bir dokümanda, nihai hedeflerinin İsrail devletini yok etmek olduğunu açıklamışlardır.[53] Bu toplantıdan sonra, FKÖ, Arap Birliği'nin şemsiyesi altında siyasi bir organizasyon olarak kuruldu. FKÖ'nün bir askeri kanadı bulunmaktaydı ve adı Filistin Kurtuluş Ordusu olarak belirlenmişti. Suriye, FKÖ'nün de en önemli destekleyicilerinden birisiydi.

Şubat 1966'da, solcu bir Baas rejimi, Şam'da iktidarı ele geçirmiş ve anti-Siyonist ideolojik bir saldırı başlatmıştı. Yeni yönetim, Filistin'in kurtuluşu için bir halk savaşı çağrısında bulunmuş ve İsrail hedeflerine karşı Filistinli gerilla saldırılarını desteklemeye başlamıştı. Filistin Kurtuluş Örgütü'nden bağımsız olarak hareket eden Fatah gerillalarının saldırıları İsrail için oldukça önemli bir konu haline gelmişti.

---

[53] Moshe SHEMES: "The Arab Struggle Against Israel Over Water, 1959-1967" , Iyunim Bitkumat Israel, s.7 (1997); Toplantıda alınan üç önemli karar şöyleydi: Ürdün nehrinin yolunu Suriye ve Lübnan'da değiştirmek; Filistin Kurtuluş Örgütü'nü (FKÖ) kurmak; birleşik bir Arap askeri komutanlığı teşkil etmek. Daha sonra başbakan olan ve bir suikastte öldürülen Rabin'e göre, 1964 Kahire zirvesi, Arap-İsrail çatışmasının tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. Ona göre, 1967 Savaşı (6 gün savaşı), Kahire zirve konferansının bir sonucudur.

Suriye, Fatah gerillalarına yardım eden ve onları cesaretlendiren yegane ülkeydi. Mısır, Fatah'ın Sina ve Gazze'den İsrail'e saldırılarını önlemekteydi. Ürdün de bu faaliyetlere karşı sıkı önlemler almaktaydı. Suriye'de rejimin ve politikanın değişmesi, birçok yüksek rütbeli İsraillinin Suriye sendromunu daha da güçlendirmişti. Hepsi misilleme yapmaya kararlıydılar. İsrail, 13 Kasım 1966'da, küçük çaplı ve sembolik misilleme saldırılarını bir yana bırakarak, Batı Şeria'da Hebron'un güneyindeki Samu köyüne yok edici bir saldırıda bulundu. Bu şiddetli ve korkunç saldırı, hem İsrail'de ve hem de dünyada büyük şaşkınlık yarattı.

7 Nisan 1967'de, 6 Sovyet yapımı Suriye Mig Savaş Uçağı, Suriye mevzilerini bombalamaya giden İsrail Hava Kuvvetlerine mensup savaş uçakların tarafından düşürüldü. Bu olaydan sonra İsrail savaş uçaklarının Suriye'nin başkenti Şam'a kadar uçuşlarına İsrail makamlarınca müsaade edildi. Altı Suriye savaş uçağının düşürülmesi, 1967 Savaşına (Altı Gün Savaşı) doğru geri sayımı başlatmıştı.

İsrail'in Suriye cephesindeki tırmandırma stratejisi,[54] muhtemelen Orta Doğu'daki 1967 Savaşına (Altı Gün Savaşı) sürüklenmede en önemli tek faktördü.

2. 1967 Savaşı (Altı Gün Savaşı)

Tüm Arap-İsrail savaşları içinde 1967 Savaşı iki tarafın da istemediği tek savaştı. Savaş, İsrail'in ve Arapların kontrol edemedikleri bir krizin sonucunda ortaya çıkmıştı. İsrail'in, kendisine karşı saldırılar düzenleyen Filistinli gerillalara desteğini kesmemesi halinde, Suriye rejimine karşı harekete geçme tehditleri savurması, krizin başlatıcısı olmuştur. ABD tarafından da yeşil ışık yakılması[55] üzerine , İsrail hükümeti, 4 Haziran 1967 günü, savaşa girme kararı aldı.

1967 Savaşı (Altı Gün Savaşı), İsrail tarihindeki en göz alıcı askeri zaferdi. 5 Haziran 1967 sabahı, Arap havaalanlarına baskın şeklinde hava saldırıları ile başlamış ve 10 Haziran 1967 günü, İsrail'in tüm Sina Yarımadası, Batı Şeria ve Golan Tepelerini işgali ile sona ermişti. Mısır Hava Kuvvetleri 5 Haziran sabahı erken

---

[54] İsrail, 1967 başlarında, Askerden Arındırılmış Bölgede Suriyelileri kışkırtmak için tarımsal çalışmaları yeniden başlattı. Genel eğilim, Suriye rejimini dışlamak ve düşmanca faaliyetlerinden kurtulmak için küçük çaplı Suriye saldırganlıklarına karşı büyük çaplı misillemeler yaparak, askeri çatışmaları tırmandırmak yönündeydi.

[55] Meir AMIT: "The Road to the Six Days: The Six Day War in Prospect", Ma'arachot, no.325 (June-July 1992)

saatlerde daha yerde iken yok edilmişti. İsrail'in askeri zaferinin çapı ve sürati, İsrail'in bu savaş için çok önceden hazırlık yaptığı ve amacının topraklarını savunmaktan ziyade, daha fazla genişletmek olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Savaş, Mısır ordusunu imha ederek, Tiran Boğazı'nı açmak için başlamıştı. Ancak, Batı Şeria İsrail'in eline geçmiş ve Suriye cephesinde toprak kazanma ihtimali ortaya çıkmıştı. Fakat, Suriye'nin toprak kaybının, sonu gelmeyecek bir çatışmanın başlangıcı olacağı, İsrail tarafından da bilinmekteydi. Suriye'nin tüm direncine rağmen, Golan Tepeleri 10 Haziran'da İsrail'in eline geçmişti.

Savaşın İsrail açısından en önemli diplomatik kaybı, SSCB ile ilişkilerin kopmasıydı. Golan tepelerini ele geçirmek için savaşın uzatılması, sadece İsrail'in SSCB ile ilişkilerinin kopmasına mal olmamış, aynı zamanda, bu ülkenin savaşın hemen sonrasında, İsrail'in Arap düşmanlarına diplomatik ve askeri destek sağlamak için harekete geçmesine neden olmuştur.

II. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI TÜRKİYE'Yİ ETKİLEYEN GELİŞMELERE BAĞLI OLARAK BATI İLE İLİŞKİLERİNDE ÖNEMLİ DÖNÜM NOKTALARI

A. 1945-1947 Arası Dönemde Türk Dış Politikasında Yaşanan Yalnızlık

İkinci Dünya Savaşı'nın sona erdiği 1945 yılından 1947 yılına kadar geçen dönemde, Türk dış politikasının formüle edilmesinde rol oynayan en önemli faktör, Türkiye'nin savaş sırasında içine düştüğü yalnızlık ve savaş içinde başlamış bulunan Sovyet tehdidinin savaşın bitiminde daha somut bir şekilde ortaya çıkmasıdır.[56] Bu sırada, Batılı devletlerle SSCB arasındaki ilişkilerin savaş içindeki işbirliği havasının

[56] Sovyet Hükümeti'nin, 17 Aralık 1925 tarihli Türk Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşmasını yenilemeyeceğini belirten 19 Mart 1945 tarihli notası, Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov'un Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper'le 7 Haziran 1945'te yaptığı görüşmede, Türk-Sovyet sınırında bazı değişiklikler ve Boğazlarda deniz ve kara üsleri istemesi ve bunu Potsdam Konferansında ABD ve İngiltere'ye tekrarlaması, Doğu Anadolu'nun bir kısmının Gürcistan Cumhuriyeti'ne verilmesi gerektiğini yazan bir Gürcü profesörün mektubunun Moskova gazetelerinde yayınlanması, bu tehdidin öğelerini oluşturmaktaydı. Mehmet GÖNLÜBOL ve Haluk ÜLMAN: "İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası, 1945-1965", Olaylarla Türk Dış Politikası,1919-1965, (Ankara: A.Ü. SBF Yayınları, 1969), s.207; Fahir ARMAOĞLU: Siyasi Tarih, 1789-1960, İkinci Baskı, (Ankara: S.B.F. Yayını, Sevinç Matbaası, 1973), s.747-748

etkisinde bulunduğu, ABD'nin, Potsdam'da, Türkiye'nin geleceği konusunda kayıtsız bir tutum sergileyerek, Boğazlar rejiminin değişebileceğini ve SSCB'nin toprak isteklerinin, iki devleti ilgilendiren bir sorun olduğu şeklinde bir yaklaşım sergilemesi,[57] göz önüne getirildiğinde, Türk hükümetinin İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra içine düştüğü yalnızlık daha iyi anlaşılmaktadır.

Tanzimat ile başlayan Batı'ya yönelim, zaman zaman azalma eğilimi göstermiş olsa da, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra da devam etmiş ve günümüze kadar süregelmiştir. İkinci Dünya Savaşından sonra da, Türkiye, Batı ile ilişkilerini geliştirme gayreti içinde olmuştur. Savaşın hemen sonrasında, Batı dünyasının öncü rolünü üstlenen ABD, Türkiye'nin dış politikasında da önemli bir yer işgal etmiştir. Türkiye'nin bölgesindeki olaylara ve gelişmelere karşı tutumunu, Batı yönelimli politikasının ışığında değerlendirmek gerekir. Türkiye, Batı'ya o derece bağlı kalmıştır ki, yakın çevresindeki olaylarda ve küresel gelişmelerde Batı'yla aynı paralelde hareket etmiştir.

Güçlü devletlerle ilişkilerde ve çözümlemelerde belirleyici olan, güçlü devletlerin uluslararası çıkarları ile, teknolojik gelişmelerin bu devletlerin stratejik düşüncelerinde ortaya koyduğu değişiklikler olduğundan, İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Türkiye'nin genelde Batı, özelde ABD ile ilişkilerinde de belirleyiciler aynı unsurlar olmuştur.

B. 1947-1952 Truman Doktrini'nden NATO'ya

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, teknolojik gelişmelerin ortaya çıkardığı büyük değişikliğin sonucu, hava ve nükleer silah üstünlüğünü eline geçiren güç olarak, öteki devletlerin davranışlarını istediği biçimde etkileyebileceğine inanan ABD, o zamanın Savunma Bakanı James Forrestal'ın deyimi ile "büyük fırsatlar dönemini" yakalamıştı.[58] ABD, 1947 ile 1952 arasında, önce Avrupa ve sonra dünya çapında izlenen üç ana görev peşinde koşmuştur: (i) Avrupa'nın askeri, ekonomik ve siyasal istikrarını sağlamak; (ii) Avrupa'yı ABD'nin koruyucu stratejik nükleer şemsiyesi altına

---

[57] Mehmet GÖNLÜBOL ve Haluk ÜLMAN: "İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası, 1945-1965"...., s.211

[58] M.S. VENKATARAMANI: Undercurrents in American Foreign Relations, Four Studies, (Bombay: Asia Publishing House, 1965), s.166

almak ve (iii) ABD'nin önderliğinde ve onun sıkı işbirliği ile Avrupa'nın gücünü dünya ölçüsünde bir savunma için örgütlemek. Bu görevlerden birincisi Truman Doktrini ve Marshall Planı ile, İkincisi Kuzey Atlantik Antlaşması'yla, üçüncüsü ise NATO'nun örgütsel mekanizmasının kurulması ile gerçekleşmiştir.[59] Bu dönemde Türkiye-ABD ilişkilerindeki gelişme bu üç görevin genel çizgisine uygun bir seyir izlemiştir.[60] Dolayısıyla, Türkiye'nin Batı ile ilişkileri de, ABD ile ilişkilerine paralel bir seyir izlemiş ve ağırlık merkezi daima ABD ile ilişkilerde olmuştur.

Savaş sonrası Almanya ile imzalanacak anlaşmaların görüşüldüğü konferanslarda, Batılı devletlerle SSCB arasındaki işbirliğinin sürdürülemeyeceğinin anlaşılması ve Doğu Avrupa devletlerinin teker teker Sovyet uyduları haline gelmeleriyle, Orta ve Batı Avrupa'nın geleceğinin tehlikeye düşmüştür. Yunanistan'da süren iç savaşın istenmeyen bir yönde gelişmesi ve İran üzerindeki Sovyet baskısının da artmasıyla, ABD, Türkiye'ye karşı tutumunu değiştirmiş [61] ve bu değişiklik Truman Doktrini'ni ortaya çıkarmıştır.[62]

Truman Doktrini, yıkılmış olan 1930'ların düzenini sürdürmek isteyen Batılı devletler ile bu düzene hiçbir bağlılığı olmayan ve hatta bunun kendisine karşı oluşturulduğunu düşünen SSCB arasında, İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan çatışmanın ilk göstergesidir. ABD, Truman Doktrini ile, Sovyet genişlemesini çevrelemeyi ve ABD ekonomik ve siyasal anlayışının genişlemesini sağlamayı amaçlamıştır. Buna bağlı ikinci amaç ise, Sovyet tehdidine karşı özellikle Yunanistan

---

[59] Charles O. LERCHE, Jr: Last Chance in Europe: Bases for a New American Policy, (Chicago: Quandrangle Books, 1967), s.22

[60] Oral SANDER: Türk-Amerikan İlişkileri (1947-1964), s.11-12

[61] ABD 'nin değişen politikası için bkz. A. Haluk ÜLMAN:Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri, 1939-1947, (Ankara: S.B.F. Yayını, Sevinç Matbaası, 1961), s.69-85

[62] Truman Politikasının temeli, ABD yöneticilerinin sürekli ve ağır bir Sovyet askeri tehdidi altında bulunduklarına ait korkudur. Bu korku ise Avrupa'da İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra cereyan eden olaylardan ve ABD'nin bu olayları yorumlayış biçiminden ortaya çıkmıştır. Böylece, ABD'nin dış politikasının temel direği komünizme karşı açılan savaş olmuştur. Bu savaşın kökeninde Truman Doktrini vardır. Başkan'ın mesajı, Yunanistan ve Türkiye'ye yardımın gerekliliği biçiminde ortaya çıkan mücadelenin, gerçekte iki büyük devletin rekabeti olarak değil, fakat "iyi" ile "kötü" demokrasi ile totaliterlik arasında bir mücadele olarak görülmesini telkin etmekteydi. Doktrin, özgür ve demokratik ülkelerin "dolaysız ya da dolaylı saldırı" ve "silahlı azınlıklar ile dış baskılara karşı" korunmalarını öngörmekte, SSCB'nin çevrelenmesini amaçlamaktadır. Bkz. Fred W. NEAL: "The Cold War in Europe:1945-1967", Der. N. D. HOUGHTON, Struggle Against History, United States Foreign Policy in an Age of Revolution, (New York: Simon and Schuster, 1968), s.22; Hans J. MORGENTHAU: A New Policy for the United States, (New York: Praeger, 1969), s.16-17; Oral SANDER: Türk-Amerikan İlişkileri (1947-1964), s.12

ve Türkiye'yi askeri ve ekonomik yardım yoluyla güçlendirmektir.[63] Türkiye de, savaştan sonra, dünya devleti konumuna gelen ABD'nin küresel stratejisi içerisinde yerini almıştır. Bir başka deyişle, Türkiye, ABD'nin küresel hegemonya politikasının temelinde yatan Truman Doktrini'nin gerekçelerinden biridir.[64] 1947 yılının iki olayı, Truman Doktrini ve hemen arkasından yürürlüğe konulan Marshall Planı, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin geçiş devresini sona erdirmiş ve ikinci devreyi, "Soğuk Savaş" devresini açmıştır.[65]

Sovyet tehdidi altındaki Türkiye, Truman Doktrini'nin ilanından sonra bütün dış politika felsefesini Batı'ya sıkı bağlarla bağlanmak ilkesi üzerine dayamıştır. Bunun için de, Batı'nın kurduğu hemen hemen bütün siyasal, askeri ve ekonomik kuruluşlara katılmayı amaç edinmiştir.[66] Türkiye, Truman Doktrinine katıldıktan sonra, dünya çapında komünizme karşı açılan mücadelenin en hararetli savunucusu ve temel halkası haline gelmiştir. Truman Doktrini, geçen zaman içinde Türkiye'yi "blok politikası"na bağlamışsa da, doktrinin ilk heyecanı içinde, Türk yöneticileri başlangıçta, ABD ile anlaşmayı, iki devlet arasında sıkı bir işbirliği olarak görmüşlerdir. Türkiye'nin giriştiği çaba, Sovyet tehdidine karşı ABD ile bir ittifak ilişkisine varacak, sıkı bir işbirliğiydi.[67] Ancak Türkiye, Truman Doktrininin uygulamaya başlanmasından sonra, bu sınırlı amacı aşan daha geniş kapsamlı bir politikanın uygulayıcısı olmuştur.

Türkiye'yi Truman Doktrinine, eğer deyim yerindeyse, bir "cankurtaran simidi"ne tutunmak istermişçesine iten nedenlerden belki de en önemlisi ekonomik ve askeri nitelikte dış yardıma duyduğu ihtiyaçtır.[68] Bir başka deyişle, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'ye yöneltilen Sovyet tehdidi yanında, kalkınmasını gerçekleştirmek için gerekli gördüğü dış yardım ve Atatürk ile başlayan batılılaşma

---

[63] Ralph MAGNUS: "Political-Strategic Interests", Der. George LENCZOWSKI, United States Interests in the Middle East, (Washington DC: American Enterprise Institute for Public Policy Research, 1968), s.15

[64] Burcu BOSTANOĞLU: Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası, (Ankara: İmge Kitabevi, 1999), s.331

[65] Truman Doktrini'nin Soğuk Savaşı başlattığı görüşü için bkz. Türkkaya ATAÖV: "Soğuk Harbin Doğuşu" S.B.F. Dergisi, C.XXIII, No. 1 (Mart 1968); Oral SANDER: Türk-Amerikan İlişkileri (1947-1964), s.16-18

[66] Mehmet GÖNLÜBOL ve Haluk ÜLMAN: "İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası"...., s.207; Fahir ARMAOĞLU: Siyasi Tarih, 1789-1960, İkinci Baskı, (Ankara: S.B.F. Yayını, Sevinç Matbaası, 1973), s.333

[67] Cumhuriyet, 21 Eylül 1947

[68] Oral SANDER: Türk-Amerikan İlişkileri (1947-1964), s.18-19

çabaları, Türkiye'yi Truman Doktrini kanalıyla ABD'nden yardım almaya iten nedenler olmuştur.[69]

Türkiye'nin ekonomik yardım isteklerini karşılamaktan uzak kalan Marshall Plânı'ndan sonra, 1951 yılından itibaren uygulamaya konulan "Ortak Savunma Programı" (Mutual Security Program) ile Türkiye, önemli bir askeri yardım almıştır. Türkiye'nin askeri ve ekonomik yardım ihtiyacının karşılanmasında, Türk yöneticilerinin, en iyi kaynak olarak ABD'yi görmeleri, Türk – ABD ilişkilerindeki sürekliliğin ana unsurunu oluşturmuştur.[70] Demokrat Parti'nin 1950'de iktidara gelmesinden sonra, Türk dış politikasını, uzun vadeli bir Soğuk Savaşın süreceği varsayımı belirlemiştir. Türkiye, Batılılaşma rüyasını gerçekleştirmek ve kalkınmış bir ülke olmak arzusundaydı. İzlenen politika, ABD'den alınan yardımlarla, ekonomiyi iç ve dış özel sektöre açma şeklindeydi.[71] Türkiye'nin kalkınma arzusu ve bunun gerçekleştirilebilmesi için ABD yardımından çare umulması, Ankara'nın kendi isteğiyle, ABD'nin oluşturduğu uluslararası sistem içinde yer almasında belirleyici rolü oynamıştır. Türkiye, ABD'nin beklentilerinin gerçekleşmesi oranında bu ülkeden yardım alabileceğini varsayarak, beklentilerin gerçekleşmemesi halinde, yardımın da sona ereceğinden çekinmiştir. Türkiye, bu kaygıyı sürekli olarak hissetmiştir. Bu kaygı ve yardımın yetersiz olduğu kanısı, 1945-1955 arası Türk dış politikasında "Batının dış politik hesaplarında Türkiye'nin rolü ne kadar büyük olursa, o kadar çok yardım geleceği" varsayımını yaratmıştır.[72] Özellikle Demokrat Parti döneminde, karşılıklı yarar inancına göre, çıkarları ortak olduğu sürece ABD'nin Türkiye'ye otomatik ve sürekli bir yardım akıtacağı düşünülmüştür.[73]

İkinci dünya savaşının hemen ertesinde, Batı ile ilişkilerin temel unsuru olan, Türkiye – ABD ilişkileri, 1947 – 1964 yılları arasında belirli dalgalanmalarla, fakat sürekli yükselen bir çizgi biçiminde gelişmiştir. Bunu sağlayan en önemli unsur, Türkiye'nin Orta Doğu bölgesindeki stratejik coğrafi konumu ve İkinci Dünya Savaşından sonra ABD'nin SSCB ile girişmiş bulunduğu küresel kuvvet

---

[69] Mehmet GÖNLÜBOL ve Haluk ÜLMAN: "İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası, 1945-1965"...., s.207; Fahir ARMAOĞLU: a.g.e., s.147

[70] Oral SANDER: Türk-Amerikan İlişkileri (1947-1964), s.54

[71] Burcu BOSTANOĞLU: a.ge., s.331

[72] Burcu BOSTANOĞLU: a.g.e., s.332

[73] Feroz AHMAD: Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980), Çev. Ahmet FETHİ, (İstanbul: Hil Yayınları, 1994), s.485

mücadelesinde Orta Doğu bölgesinin artan stratejik önemi olmuştur. O kadar ki, bu çizgide önemli düşüşler yaratacak nitelikteki bölgesel ve küresel değişiklikler, ne denli birdenbire ve köklü olursa olsun, bu temel sürekliliği bozamamıştır.

Türkiye'nin asıl istediği ABD ile yakın ilişkiler sonucu SSCB'ye karşı güvenliğini sağlamak gibi sınırlı bir amaç iken, SSCB'nin değişmeye başlayan tutumu karşısında, Orta Doğu'daki çıkarları tehlikeye giren İngiltere'nin de etkisiyle, daha geniş kapsamlı ve bütünüyle Batı yanlısı bir dış politikanın uygulayıcısı durumuna düşmüştür.

Türkiye'nin 1949 yılında Avrupa Konseyi'ne girmesinden ve böylece "Avrupalı" bir devlet olarak kabul edilmesinden sonra, Türk yöneticileri, Türkiye'yi Batı dünyasının ayrılmaz bir parçası olarak görmüşler; Batı'nın kurduğu hemen hemen her örgüte katılmayı bu durumun zorunlu bir sonucu, Batı'ya dönük politikanın bir gereği saymışlardır.[74]

Avrupa Konseyi'ne girişinden sonra Batı'ya yüzünü daha fazla dönen Türkiye'de, Truman Doktrininden sonra izlenmeye başlanan yeni dış politikanın bir başka sonucu, Türkiye'nin, Asya'nın hemen hemen bütün devletlerine sırt çevirişidir.[75]

ABD ile yapılan 12 Temmuz 1947 anlaşması, tek taraflı bir yardım anlaşması olduğundan, Türkiye'nin güvenliğini tam olarak sağlamaktan uzaktı.[76] Bu nedenle, Türkiye'nin bundan sonraki çabası, ABD ile bir ittifak ilişkisi kurmaya çalışmak olacak ve bunu da NATO'ya girmekle başaracaktır.

---

[74] Türkiye'nin Konseye katılması konusunun T.B.M.M.'nde görüşülmesi sırasında Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak, katılışı şöyle değerlendirmiştir: "Dış siyasetimizin ağırlık merkezi Batı dünyasıdır. İngiltere ve Fransa ile ittifakımız, ABD ile artan dostluğumuz ve menfaat birliğimiz, dış siyasetimizin istikametini daha fazla Batıya çevirmiştir. Avrupa Konseyi içinde bir Avrupa devleti olarak yer almamız, bu uzun ve devamlı siyasetimizin zaruri bir neticesidir". Mehmet GÖNLÜBOL ve Haluk ÜLMAN: "İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası, 1945-1965"...., s.207; Fahir ARMAOĞLU: a.g.e., s.243

[75] Türkiye, Asya'ya sırtını NATO'ya girdikten sonra 1955 yılındaki Bandung Konferansında değil, fakat ondan çok önce 1949 yılında çevirmiş, bu yıl toplanan ilk Asya Devletleri Toplantısına katılmamıştır. Endonezya sorununu görüşmek üzere 1949 Ocak ayında toplanan ilk Asya Siyasal Konferansı'na katılmayı reddeden tek Asya devleti Türkiye'dir. Türkiye, yapılan davete verdiği cevapta, Endonezya sorununa ilgi duymakla birlikte, Avrupalı devlet olarak bir Asya Konferansına katılmaya hakkı olmadığını belirtmiştir. Böylece, Türkiye bir gözlemci bile göndermeyerek Asya – Afrika hareketi ile bağlarını koparmıştır. Bu konferans için bkz. G.H. JANSEN: Non-Alignment and the Afro-Asian States, (New York: Frederick A. Praeger, 1966), s.85

[76] Osman Metin ÖZTÜRK: "Başlangıçtan Günümüze Cumhuriyet Dönemi Türk Dış Politikası", G.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.13, 1997, Sayı 1-2, s.153-154

C. NATO'ya Giriş

ABD, 1949 yılından başlayarak ve gittikçe hız kazanan bir biçimde SSCB'ye karşı aldığı güvenlik tedbirlerini genişletmek durumunda kalmıştır. Türkiye'nin NATO'ya alınması, işte bu tedbirlerden bir tanesidir. ABD'yi böyle bir politika izlemeye iten nedenler; SSCB'nin Eylül 1949'da atom silahını eline geçirmesi, Şubat 1950'deki Çin–Sovyet İttifakı, Kore Savaşı ve Yugoslavya'nın Sovyet baskısı altında bulunmasıydı.[77]

1950'den sonra, ABD stratejisi, NATO bünyesindeki ABD stratejik bombardıman uçaklarının büyük çoğunluğunun orta menzilli bombardıman uçaklarından oluşmasından ve bunların üs olarak Kıta Avrupa'sından yararlanamayacak durumda bulunmasından dolayı, SSCB'ye daha yakın topraklarda, örneğin Kuzey Afrika, Orta Doğu ve özellikle Türkiye'de üslere ihtiyaç duymaktaydı.[78] ABD'nin Türkiye'yi NATO'da görmek istemesinin en temel nedeni, Türkiye'nin SSCB'ye bu coğrafi yakınlığı idi.[79] ABD'nin, bu sıralarda sözü çok edilmekte olan ve kendisinin de desteklediği Akdeniz Paktı fikrinden vazgeçerek, Türkiye'nin NATO'ya alınmasını desteklemeye başlamasının temel nedeni de buydu.

Türkiye'nin ABD'ye üs vermemesi halinde, ABD bir Sovyet saldırısında çok güç durumda kalabileceği gibi, tarafsız bir Türkiye Batılı devletler için büyük tehlike olacaktı. Böyle bir siyasal durum, SSCB'nin yeni bir savaşta, Balkanlar ve hatta İtalya'yı hiç hesaba katmadan, doğrudan doğruya Kuzey ve Orta Avrupa'ya saldırıya geçmesi durumunu yaratacaktı.[80] Türkiye'nin NATO'ya girmesini sağlayan, stratejik bakımdan bir başka önemli neden, Türkiye NATO'ya alınana kadar, bu stratejik üslerin istenildiği zaman ve istenildiği biçimde kullanılamayacağının ABD tarafından açıkça bilinmesidir.

---

[77] Oral SANDER: Türk-Amerikan İlişkileri (1947-1964), s.56-57

[78] Bkz. Charles O. LERCHE, Jr: a.g.e., s.68; Stephen KERTESZ: American Diplomacy in a Newe Era, (University of Notre Dame Press, 1961), s.288

[79] ABD, Batı'nın savunmasının bir "ileri strateji"ye dayandırılmasını, yani bir Sovyet saldırısına karşı NATO'nun savunacağı hattın, SSCB ile ilk temasın sağlandığı yerde olmasını ve Sovyet saldırısının burada durdurulmasını istemekteydi. Bu stratejinin mantıki bir sonucu olarak, ABD, Türkiye'deki deniz ve hava üslerinin otomatik olarak Batı'nın emrine tahsis edileceğinden emin olmak istemekteydi.

[80] George C. Mc GHEE: "Turkey Joins the West", Foreign Affairs, Vol. 32, No.4 (July 1954), s. 618

ABD'nin Türkiye'nin NATO'ya alınmasını desteklemesinin bir diğer nedeni de, Türkiye'yi Orta Doğu petrollerinin kilidi olarak görmesi ve Orta Doğu ülkeleri ile ilişkilerinde Türkiye'nin iyi bir köprü oluşturacağına inanmasıdır.

Truman Doktrininden sonra, ABD ile sıkı bir dostluğu dış politikasının temel unsuru haline getiren Türkiye, dünya koşullarının giderek bozulması ve Sovyet tehdidinin sürmesi karşısında, ABD'den askeri ve ekonomik yardımın ötesinde bir güvenlik aramaya başlamış bulunmaktaydı. Ayrıca, kuruluşundan itibaren NATO'ya girmeye ve bu örgüt içinde bulunmaya karşı Türkiye'de hemen hemen hiçbir tepki gösterilmemiş, tam aksine, Türk siyasal çevrelerinde bu örgüt, Türkiye'nin savunulmasının NATO dışında sağlanmasının gereksiz olduğu ve hatta düşünülemeyeceği ölçüsünde yükseltilmiş ve benimsenmiştir.[81]

NATO'ya girişin Türk dış politikasındaki en önemli etkisi, ABD'nin NATO, NATO'nun da Ulusal Politika ile özdeşleşmesidir. Türk dış politikasında Truman Doktrini ile başlayan, Batı savunma sistemleri içinde güvenliğini sağlama ve bunun için de ABD ile karşılıklı taahhütler altına girme politikası, Türkiye'nin NATO'ya alınması ile başarılı bir sona bağlanmış olmasına rağmen, NATO'ya giriş, Türk dış politikasındaki bu akımı hızlandırmış ve Türk hükümetleri, kurulan yeni ilişkileri Türk politikasının her yönünü içine alacak biçimde genişletme çabasına girişmişlerdir.

NATO, Türk yöneticileri için, Türkiye'nin güvenliğini sağlayan bir ittifaktan çok, Türkiye'nin ABD ile askeri, ekonomik ve toplumsal ilişkilerine biçim veren bir çerçeve niteliğini kazanmıştır. Türk dış politikasını yönetenler Atlantik Antlaşmasını Türkiye için bir ulusal politika, bir dünya görüşü saymışlar ve uluslararası olayları bu örgüt gözüyle değerlendirmişlerdir.[82]

NATO'ya girmesinden ve ABD ile ilişkilerini sağlamlaştırmasından sonra Türkiye, uluslararası planda Batı yanlısı bir dış politika izlemiş; uluslararası olaylara

---

[81] Mehmet GÖNLÜBOL: "NATO and Turkey, An Overall Appraisal", The Turkish Yearbook of International Relations, Vol. XI, (1971), s.15

[82] Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü 1955'te T.B.M.M.'nde şunları söylemiştir:"Atlantik İttifakı bizim için milli bir politikadır. Çünkü, B.M. Misakında ifadelerini bulmuş olan gaye ve prensiplere bağlılık, bütün diğer milletlerle sulh içinde yaşamak arzusu, hürriyet ve toprak bütünlüğünü her ne pahasına olursa olsun korumak azmi gibi Türk dış siyasetinin sarsılmaz esasları, aynı zamanda NATO'nun da ana prensipleridir". Bkz.Mehmet GÖNLÜBOL ve Haluk ÜLMAN: "İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası, 1945-1965"...., s.207

Batı'nın ve özellikle ABD'nin gözüyle bakıp, değerlendirmesini ona göre yaptığı gibi, uluslararası kuruluşlarda da bu yönde oy kullanmış ve Batı'nın sözcüsü durumuna düşmüştür.[83] Bunun bir sonucu olarak, Türkiye'nin Asya–Afrika devletleriyle ilişkilerinde bir "soğukluk" döneminin başladığı görülmüştür. Daha önce Asya Konferansına katılmaması ile ortaya çıkan bu durum, 1955 yılından başlayarak daha açık bir biçimde ortaya çıkmış; iki düşman kampa bölünmüş olan dünyada tarafsız bir politika izlenemeyeceği görüşü, Türk dış politikasının önemli unsurlarından biri haline gelmiştir.[84]

Türkiye'nin 1952'de NATO'ya girmesi ve özellikle bu ittifakın gereği olarak Türkiye'de kurulan çeşitli tesisler, bloklar arasında çıkacak bir savaşta, Türkiye'nin savaş dışı kalabilme olasılığını ortadan kaldırmıştır. Olay, bu açıdan, Türk dış politikasında bir dönüm noktası olarak nitelendirilebilir.

NATO'nun Türk dış politikasına etkilerinden biri de, Türkiye'nin Orta Doğu politikasının hız kazanmasıdır. Türkiye, NATO'ya alınıp SSCB'ye karşı güvenliğini sağladıktan sonra, daha önce tam anlamıyla benimsemediği, Arapları Orta Doğu'da ortak bir savunma örgütüne katılmaya ikna etme girişimlerine tekrar başlamak görevini yeni bir hevesle üzerine almıştır.

Türkiye'nin NATO'ya girmesi ve böylece iki devletin müttefik durumuna gelmesi, Türkiye – ABD ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuş ve son derece önemli sonuçlar doğurmuştur. Bunlar, NATO'ya girdikten sonra Türkiye'nin ABD'ye sağladığı askeri ve ekonomik kolaylıklar, Türkiye'nin Batı savunmasını bölgesel paktlarla

---

[83] 1954 yılına kadar Türkiye'nin Birleşmiş Milletler'deki oylarının listesi için bkz. Mehmet GÖNLÜBOL: Turkish Participation in the United Nations, 1945-1954, (Ankara: A.Ü. S.B.F. Yayını, A.Ü. Basımevi, 1965), s.171-176

[84] Türkiye'nin tutumuna güzel bir örnek oluşturan Bandung Konferansı'ndan önce, 2 Ocak 1955 tarihinde Karachi'de açılan ilk uluslararası İslam Devletleri Konferansı'na Türkiye katılmamıştır. Bkz. Richard D. ROBINSON: "Introduction to Turkey", American University Field Stuff Reports, Southwest Asia Series, Vol. I, 1952, s.17; Tıpkı bunun gibi, Türkiye başlangıçta Asya – Afrika devletlerinin Nisan 1955'te Bandung'ta açılacak olan konferansına katılmak niyetinde değildi ve yine 1949 Asya Konferansı'nda olduğu gibi, daveti reddetmişti. Ancak, müttefiklerinin ve özellikle ABD'nin baskısı sonucu 1955 Mart'ında katılmaya karar verdi. Batılı devletler katılmasının son derece önemli olduğu, böylece konferansta Batıya "etkili bir sözcü" kazandıracağı konusunda Türkiye'yi ikna ettiler. Başbakan Yardımcısı F. R. Zorlu, 1956 yılında T.B.M.M.'nde yaptığı konuşmada bunu açıkça belirtmektedir. Bkz. Mehmet GÖNLÜBOL ve Haluk ÜLMAN: "İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası, 1945-1965"...., s.294

güçlendirme politikası ve hemen hemen bütün uluslararası sorunlarda ABD'yi desteklemesi ve sözcülüğünü yapması biçiminde sıralanabilir. [85]

NATO'ya girdikten sonra, ABD'nin Türkiye'ye askeri ve ekonomik yardımı artırmasının nedeni, Türkiye'nin asker sayısını idame ettirebilmesi için, ekonomisine yük olan askeri masraflarının bir kısmını paylaşmak istemesidir.[86] ABD'nin bundaki amacı, ABD standartlarına göre son derece ucuz olan ve 1952'den sonra görevi de "Rus saldırısını bir süre tutmak, planlarını karıştırmak ve Sovyet ordusunun bir kısmını alıkoymak" olarak saptanan[87] Türk ordusunun mevcut seviyesini sürdürerek, ABD'nin dünya politikasındaki kuvvetli durumunu korumak ve güvenliğini artırmaktır.

1954 Aralık ayında NATO'nun resmi stratejisi haline gelen "kütlevi karşılık" stratejisi, Türkiye'nin güvenlik endişelerine cevap verdiği ve stratejiye göre büyük bir asker mevcudu bulundurmak gerekmediği halde, Türkiye'de asker seviyesinin düşürülmesi yoluna gidilmemiştir. Bunun nedeninin, 1956'da ortaya çıkan Orta Doğu bunalımları sonucu, Türkiye'nin, ABD'nin Orta Doğu politikası açısından kazandığı yeni önemde ve yine Türkiye'nin güney sınırlarında cereyan eden olaylardan duyduğu endişede aranması gerekir.[88]

D. Batı Yanlısı Bölgesel Paktlar Oluşturma Girişimleri

NATO'ya girişinden sonra, ABD ile ilişkilerini daha örgütsel bir hale getirmiş olan Türkiye, bölgesel paktlar kurma yolu ile Batı savunmasını güçlendirme politikasının hararetli bir taraftarı olmuştur. Balkan ve Bağdat Paktları bu politikanın sonucudur. Her iki paktın kurulmasında ABD'nin etkisi büyük olmuştur.

---

[85] Oral SANDER: Türk-Amerikan İlişkileri (1947-1964), s.85
[86] Richard D. ROBINSON: "Introduction to Turkey"..., s.17
[87] J.S. RALEIGH: "The West and the Defence of the Middle East", Middle East Affairs, Vol.VI, No. 6-7 (June-July, 1955), s.180
[88] Oral SANDER: Türk-Amerikan İlişkileri (1947-1964), s.97

1. 1954, Balkan Paktı

Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında 9 Ağustos 1954'te imzalanan ve klasik bir askeri ittifak olan Balkan İttifakı, 28 Şubat 1953 tarihinde aynı devletler arasında imzalanmış bulunan Balkan Paktının ittifaka dönüşmüş biçimidir.[89]

ABD açısından, Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya girmeleriyle Kuzey Atlantik bölgesinden başlayıp İran'a kadar uzanan ve SSCB'ye karşı kuvvetli bir savunma hattı haline gelen kuşakta tek açık yer Yugoslavya idi. Avrupa'nın savunulmasında çok stratejik bir konuma sahip olan Yugoslavya'nın, Türkiye ve Yunanistan ile kuracağı işbirliği, NATO cephesinin kuvvetlendirilmesinden başka bir şey olamazdı.[90] İşte bu stratejik nedenle, ABD, 1950 yılından başlayarak bir Balkan askeri ittifakının savunuculuğunu yapmış ve gayri resmi olarak bütün görüşmelere katılmıştır. ABD, stratejik düşüncelerle Balkan İttifakının oluşumunu etkilerken, Türkiye, SSCB'ye karşı, ortak bir savunma örgütünün oluşumuna katıldığı taktirde, ekonomik ve askeri yardım alma konusunda ABD'ye karşı pazarlık gücünün artacağını düşünmekteydi.[91]

Bölgeye yabancı bir büyük devletin çıkarları için ve fazla bir hazırlığa gerek duymaksızın aceleyle kurulan Balkan İttifakının işlemez hale gelişi, Türkiye'yi Balkanlar'da etkin bir politika izlemekten alıkoymuştur.

2. Bağdat Paktı

Balkan İttifakının işlemez hale gelmesinden hemen sonra, Türkiye, ABD ve İngiltere'nin teşvikleriyle Orta Doğu'ya yönelmiştir. Bağdat Paktının kuruluşunun temelinde ABD'nin bölgedeki dört çıkarı yatmaktadır. Birincisi, doğrudan bir ABD-SSCB çatışmasına varacak sürtüşmelerden kaçınmak; ikincisi, SSCB'nin Akdeniz'de egemen bir duruma gelmesini engellemek; üçüncüsü, bölgedeki kaynaklar ve özellikle

---

[89] 1947'den 1952 yılına gelinceye kadar Balkanlarda işbirliği girişimleri Yunanistan'dan gelmişti. Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya alınmalarından sonra, girişimi Türkiye ele almış ve Menderes, Paktın imzalanmasında başlıca rolü oynamıştır. Kominform'dan atıldıktan sonra ağır Sovyet baskısı altına giren Yugoslavya'dan olumlu bir cevap alınınca söz konusu pakt kurulmuştur. Bkz. Oral SANDER: Türk-Amerikan İlişkileri (1947-1964), s.93-94

[90] D.J.K.: "Greece Turkey and NATO", The World Today, Vol VIII, No.4 (April 1952), s.168

[91] "Greece Under Papagos", The World Today, Vol. IX, No.3 (March 1953), s.114

petrolün Batı'ya akış yollarını korumak ve sürdürmek; dördüncüsü, İsrail devletinin varlığını sürdürmesini sağlamaktı.[92]

1947'lerdeki "çevreleme" politikasına göre, ABD, Orta Doğu'nun, Batı'nın desteği ile başının çaresine bakabileceğini düşünmekteydi. 1950'lerde ise, bu bölge, ABD'nin SSCB'ye vuracağı darbede hayati bir rol oynayacak biçimde ele alınmaktaydı. Bu yeni politik yaklaşımın sonucu, Süveyş Kanalı bölgesi ABD stratejik düşüncesinin merkezi olmaktan çıkmış ve bu kez yukarıya, "Kuzey Seddi" (Northern Tier) ülkelerine kaymıştır. Böylece, NATO ile ortaklaşa kullanılacak olan 11 yeni hava ve deniz üssünün kurulması ile Türkiye, stratejik coğrafi konumu ile İzlanda'dan Himalayalara kadar uzanan Batı Savunma sisteminin en önemli dayanak noktalarından biri haline gelmiştir.[93]

Bu stratejik önemin yanı sıra, ABD yöneticilerini Bağdat Paktının kurulmasına iten bir başka neden, yarı sömürgeci niteliği taşıyan iki taraflı anlaşma ilişkileri yerine, çok taraflı bölgesel paktlar yoluyla, gelişmelerin daha kolay kontrol edilebileceğini düşünmeleridir. Bölgesel paktlar, Arap devletlerinde, özellikle 1950'lerden sonra gelişen milliyetçi hareketlerin dizginlenmesi amacıyla da kullanılabilirdi. Mısır'ın böyle bir savunma örgütüne kesinlikle girmeyeceğini açıklaması üzerine, Washington ve Londra, Batı yanlısı görülen Irak, Ürdün ve belki de Lübnan'ın, Türkiye, İran ve Pakistan arasındaki gruplaşmaya katılabileceğini düşünerek, çabalarını bu yönde yoğunlaştırmışlardır. Bu çabanın sonucu Bağdat Paktıdır.[94] Türkiye, böyle bir paktın kurulmasında oynayacağı yapıcı rolün, ABD'nin kendisine yaptığı ekonomik ve askeri yardımı arttıracağını biliyordu. Gerçekten, paktın kurulmasından hemen sonra Türkiye – ABD askeri görüşmeleri başlamıştı.[95] Türkiye'nin bu konudaki tutumunu etkileyen, NATO'ya girmek için İngiltere'ye böyle bir paktın kurulması için verdiği sözden çok,

---

[92] J.S. RALEIGH: "The Middle East Politics: The Past Ten Years", Middle East Affairs, Vol. X, No. 1 (January 1959), s.3-23

[93] James W. SPAIN: "Middle East Defence: A New Approach", The Middle East Journal, Vol.8, No.3 (Summer 1954), s.261-264

[94] J.S. RALEIGH: "The Middle East Politics: The Past Ten Years"..., s.5; Türk, Amerikan ve İngiliz askeri yetkilileri arasında 23 Ocak 1955'te Londra'da görüşmelere başlanmış ve Türkiye'ye yapılacak askeri yardımın artırılması kararlaştırılmıştır. Bu çabaların sonucu olarak, 24 Şubat 1955'te Türkiye – Irak Karşılıklı İşbirliği Anlaşması imzalanmış ve aynı yıl içinde buna sırasıyla İngiltere, Pakistan ve İran katılmışlardır. Böylece Bağdat Paktı doğmuştur. Bkz. Richard D. ROBINSON: "Turkey Strives for Greater Security at Home and Abroad", A.U.F.S. Reports, Vol.III, No. 8 (1954), s.76

[95] Mehmet GÖNLÜBOL ve Haluk ÜLMAN: "İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası, 1945-1965"...., s.288

paktın ABD'nin çıkarları ile bağdaşması, bu devletin kuruculuk görevini Türkiye'ye vermesi ve ABD yardımının artarak sürdürülmesi düşüncesidir.[95]

Başta ABD olmak üzere, İngiltere'nin de etkisi ile paktın kurulmasında önemli rol oynayan Türkiye, bunun karşılığını görmediği gibi, paktın yol açtığı gelişmeler, Türk dış politikasını kötü yönde etkilemiştir. Kuşkusuz en önemli sonuç, Arap devletleri ile ilişkilerin bozulmasıdır. Bağdat Paktı'nın kurulması, zaten erken ve köksüz doğmuş bulunan Balkan İttifakının bütünüyle ortadan kalkmasına yol açmıştır.

E. Ekonomik İstikrar Programı

Demokrat Partinin, iç politikaya yönelik dış beklentilerinin pek kolay gerçekleşmeyeceği, 1950'lerin ortasından itibaren anlaşılmıştır. Ekonomi, 1955 sıralarında bir darboğaza girmiş ve fakat ABD, Türkiye'nin beklediği ve talep ettiği desteği sağlamamıştır.[96] DP yönetiminde Türkiye, 1950'lerin ortalarından itibaren, dış politikasını görece çeşitlendirme yolunu aramaya başlamıştır. Bu çeşitlendirme çabasının altında, temelde dış ekonomik yardım arayışı yatmaktadır.[97]

Batılıların zorlaması ile Türk hükümeti 3 Ağustos 1958'de, Türk Lirasının devalüasyonunu da içeren bir çok önlemi almak suretiyle, bir Ekonomik İstikrar Programı uygulamaya başlamıştır.[98] 1955 yılında başlamış bulunan ve Türkiye'nin ekonomik güçlüklerine dayanan Türkiye – ABD anlaşmazlığı, 1958 yılına gelindiğinde, ABD'nin yardımı arttırması ve Türkiye'nin ekonomik çabalarını desteklemesi ile ortadan kalkmış görülmektedir.

Yardımın artması Türkiye'nin ekonomik sorunlarını tam çözümleyememiş, ancak bu sayede ilişkiler 1952 – 1955 döneminin samimi rayına tekrar oturtulmaya

---

[95] Oral SANDER: Türk-Amerikan İlişkileri (1947-1964), s.131-132

[96] Burcu BOSTANOĞLU: a.g.e., s.333

[97] Başbakan Menderes, 1954'te Almanya'yı ziyaret etmiş ve ekonomik yardım talebinde bulunmuştur. ABD, Türkiye'ye karşı yüklendiği sorumluluğun müttefiklerince paylaşılmasından memnun olarak, gelişmeleri desteklemiştir. İlk kez de 1958'de 359 milyon dolarlık bir ABD ve Avrupa ortak yardımı Türkiye'ye ulaşmış, 1959'da da Ortak Pazar'a üyelik başvurusu yapılmıştır. Feroz AHMAD: Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980), Çev. Ahmet FETHİ, (İstanbul: Hil Yayınları, 1994), s.486

[98] Bu program gereği, ABD, Türkiye'ye 234 milyon dolarlık yardım taahhüdünde bulunmuştu. İstikrar programından sonra artan ABD yardımı, Türkiye'nin ekonomik güçlüklerini, kısmen rahatlatmakla kalmamış: 1959 sonuna kadar karaborsa piyasasını daraltmış, arazi spekülasyonunu durdurmuş ve ihracatı kısmen artırmıştır.Oral SANDER: Türk-Amerikan İlişkileri (1947-1964), s.140

çalışılmıştır. Gerçekte ABD yardımının artmasının asıl nedeni ise,1956'da başlayan Orta Doğu krizlerinin sonucu ortaya çıkan Eisenhower Doktrini ile ABD'nin Orta Doğu'ya tam olarak girmek istemesiydi. Bir diğer neden, SSCB'nin Sputnik'i uzaya yerleştirmesi ile ortaya çıkan "füze boşluğu"nun Türkiye'ye, ABD'nin stratejik planlarında öncelik kazandırmasıydı. Bu döneme rastlayan SSCB'nin, Türkiye'ye yönelik yeni dostluk girişimleri de, [100] ABD'nin yardımlarının artmasında etkili olmuştur.

F. Süveyş Krizi ve Eisenhower Doktrini

ABD'yi Orta Doğu'ya tam anlamıyla sokan ve böylece Türkiye – ABD ilişkilerinde yeni bir dönem açan olayların kökeni 1956 Süveyş bunalımı ve bunun sonucu olarak ilan edilen Eisenhower Doktrini'dir.

Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesinden sonra, İsrail'in Mısır'a saldırması ve 31 Ekim 1956'da, Mısır'a karşı ortak Fransız–İngiliz harekatı uluslararası ilişkilerde bunalım yaratmıştı. ABD, Kanala saldırıyı uygun görmemiş; prestijleri en alt noktaya düşmüş bulunan İngiltere ve Fransa yerine, kendi nüfuzunun Orta Doğu'ya girmesinin, yalnız ABD'nin değil, Batı Bloku'nun da çıkarına olabileceğini düşünmüştür.[101] Bu nedenle, ABD, Fransa ve İngiltere'ye karşı SSCB ile alışılmamış bir "ittifak" kurmuştur. İngiliz–Fransız saldırısı karşısında, Türk Dışişleri Bakanı Zorlu'nun, 17 Kasım 1956'da verdiği demeç, Türkiye'nin Batı politikasına bağlılığını göstermesi açısından ilginçtir: "Orta Doğu devletlerinin güvenliği, Bağdat Paktı ve NATO gibi kolektif güvenlik sistemlerine bağlanmakta yatmaktadır. Eğer, Orta Doğu devletleri Bağdat Paktına girmiş olsalardı, bugünkü durum ortaya çıkmazdı. İngiliz ve Fransız müdahalesi, Mısır ve İsrail arasındaki çarpışmayı durdurması açısından bir amaca hizmet etmiş bulunmaktadır."[102]

Bağdat Paktı'nın bölgesel devletleri, bir yandan ABD'nin kesin tutumunun etkisi ile, öte yandan Paktın bir bütün olarak eleştirilmesini engellemek için yaptıkları ve

---

[100] Gerçektende 16 Mart 1956 tarihli Moskova gazeteleri birinci sayfalarında 1921 tarihli Türk-Sovyet Dostluk Antlaşmasının 35 nci yıl dönümü dolayısıyla iki devlet başkanı arasında teati edilen tebrik telgraflarını yayınlamışlardı. Bkz. Kamuran GÜRÜN: Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan Günümüze Kadar), (Ankara: A.Ü. S.B.F. Yayınları, 1983), s.201

[101] John SPANIER:American Foreign Policy Since World War II, (New York: Frederick A. Praeger, 1965), s.131

[102] Richard D. ROBINSON: "Turkey Strives for Greater Security at Home and Abroad"..., s.120

İngiltere'yi çağırmadıkları toplantıda, İngiltere, Fransa ve İsrail'e cephe almışlardır.[103] Toplantıda, İsrail'in barış için büyük tehlike olduğu üzerinde anlaşmaya varılmıştır. Bunun dışında, yapılan toplantıda, Türkiye'nin İsrail ile diplomatik ilişkilerini kesmesi üzerinde de durulmuş ve Türkiye, 26 Kasım tarihinde Telaviv'deki büyükelçisini geri çekerek, İsrail'le ilişkilerini maslahatgüzar düzeyinde sürdürmüştür.

ABD hükümeti de, Orta Doğu'da sürdürmeye başladığı yeni Arap yanlısı politikaya uygun olarak, 29 Kasım 1956'da yayınladığı bir basın bildirisinde, Bağdat Paktı devletlerini desteklediğini ve üye devletlere girişilecek bir saldırıyı çok tehlikeli bir hareket olarak göreceğini açıklamıştır.[104] Bu ABD teminatı, Türkiye'de memnunlukla karşılanmış,[105] iki ülke arasında ekonomik alanda ortaya çıkan anlaşmazlıklar döneminin sona ermesinde, bu görüş birliğinin ve Türkiye'nin, ABD'nin Orta Doğu politikasında artan öneminin payı olmuştur. ABD'nin, İngiltere ve Fransa'ya karşı çıkmakla bölgede kazandığı prestij, gerek ABD, gerek Türkiye için, bu dönemde ekonomik anlaşmazlıkların bozmak eğilimi gösterdiği ilişkileri, yeni bir platform üzerinde geliştirmek olanağı sağlamaktaydı.

ABD, Sovyet – Mısır – Suriye yakınlaşmasını önlemek, İngiltere'nin bozulan prestijinden kendi çıkarları için yararlanmak ve yeni kuvvet dengesine de uygun olarak hareket edebilmek için Eisenhower Doktrinini ilan etmiştir. ABD, Süveyş bunalımından sonra, SSCB'yi çevreleyen bölgeleri korumanın zor olduğunu ve Orta Doğu'nun içine girdiği devrimci değişiklik döneminde, yalnız askeri nitelikte olan Truman Doktrini gibi bir doktrine bağlı kalarak, duruma hakim olamayacağını anlamıştı.

ABD, doktrini etkili bir biçimde uygulayabilmek için, Orta Doğu'daki silahlı kuvvetlerini güçlendirmek istemiştir. Bunun sonucu olarak, ABD'nin, bölgede sınırlı bir savaşı yürütebilecek ve Avrupa'daki birliklerin nakline yardımcı olacak hava üslerine ihtiyacı daha da artmıştır.[106] ABD'nin, Orta Doğu politikasında, Türkiye'nin öneminin

---

[103] Metin için bkz. Mehmet GÖNLÜBOL ve Haluk ÜLMAN: "İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası, 1945-1965"...., s.303

[104] United States Policy in the Middle East, September 1956-June 1957, Documents, Department of State Publication, No. 6505, 1957, s.419-420

[105] Hüseyin BAĞCI: Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası, (Ankara: İmge Kitabevi, 1990), s.83

[106] D.F. FLEMING: The Cold War and the Origins, Vol. II, (New York: Doubleday and Co. Inc, 1961), s.845

artması, bu ülkenin, Türkiye'nin ekonomik sorunlarına karşı daha duyarlı tutum takınmasına neden olmuştur.

Türkiye için önemli olan, Eisenhower Doktrini yoluyla ABD'nin Orta Doğu ile daha fazla ilgilenmesi, Bağdat Paktına girmese bile, ekonomik ve askeri bakımlardan paktı daha çok desteklemesiydi. Komünizm tehdidinin yarattığı istikrarsız ortamda, Türkiye'nin ABD'nin gözündeki öneminden istifade ile ekonomik ve askeri yardım almak yaklaşımı dönemin belirgin özelliği haline gelmiştir. Öte yandan, doktrini, Orta Doğu'nun içine düştüğü siyasal istikrarsızlığa bir tedbir olarak yorumladıklarından, Türk yöneticileri doktrini sonuna kadar desteklemek ve ortak hareket etmekten çekinmemişlerdir. Türk hükümeti, ABD'ye şu hususta yardım edecekti: "Milletlerarası komünizmin kontrolü altında bulunan bir memleket tarafından bölgedeki herhangi bir millete vaki olacak silahlı bir tecavüzün önlenmesi imkanlarını tesis etmek".

Böylece, müteakiben değinilecek olan Suriye olaylarının da etkisiyle, doktrinin kapsamı, belki biraz da Türk yöneticilerinin önerileriyle, dolaylı saldırıyı da içine alacak biçimde genişletilmiş ve Türkiye, ABD'nin Orta Doğu'daki askeri girişimlerine yardım etmek taahhüdünü yüklenmiştir.[107]

G. 1956 Suriye Olayları ve Türkiye ile ABD Arasındaki Görüş Ayrılıkları

Suriye bunalımı, genel olarak "İkinci Dünya Savaşından sonra iki blok arasında başlayan ve sonradan gittikçe büyüyen nüfuz ve kuvvet çekişmesinin Orta Doğu'da patlak veren bir görüntüsüdür."[108] Süveyş bunalımından sonra ABD'nin izlemeye başladığı Araplara nispeten daha yakın politika, Türkiye'nin Orta Doğu politikası ile çatışmıyor, tam aksine uyuşuyordu. Süveyş bunalımından ve Ürdün olaylarından sonra, SSCB'nin, Mısır ve özellikle Suriye'ye askeri yardımı Türk yöneticilerini endişelendirmiştir. Ancak, o sıralarda içinde bulunulan ekonomik zorluklar ve ABD ile bu konuda anlaşmazlığa düşülmesi sonucu, Türk hükümeti bu tehlikeyi

[107] 22 Mart 1957'de, ABD'nin bölgeye yolladığı Büyükelçi James P. Richard'ın Türkiye'yi ziyaretinde, Türkiye-ABD ortak bildirisi yayımlanmıştır. Bu bildiride, her iki devletin, uluslararası komünizmi, ulusların bağımsızlıklarına ve dünya barışına karşı bir tehdit olarak gördükleri açıklanmıştır. Bildiride ayrıca, Türkiye'nin, "Milletlerarası komünizmin kontrolü altında bulunan bir memleket tarafından bölgedeki herhangi bir millete vaki olacak silahlı bir tecavüzün önlenmesi imkanlarını tesis etmek." Suretiyle, ABD'ye yardım edeceği belirtilmekteydi. Oral SANDER: Türk-Amerikan İlişkileri (1947-1964), s.154

[108] Mehmet GÖNLÜBOL ve Haluk ÜLMAN: "İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası, 1945-1965"...., s.320

abartmış ve çıkan olaylardan bu yönde yararlanmaya çalışmıştır. ABD'nin ekonomik ve siyasal desteği, Ekim 1957 seçimlerine hazırlanan Menderes hükümeti için gerçekten gerekliydi.[109] 27 Ekim 1957 seçimlerinin göreceli başarısından ve ABD'nin Orta Doğu politikasında Türkiye'ye olan ihtiyacının, Eisenhower Doktrini ve bunu izleyen olaylardan açıkça anlaşılmasından sonra, Türkiye güney komşusuna karşı tutumunu yumuşatmıştır.

Ancak, Türkiye, bundan sonra da Orta Doğu'da komünizm tehlikesini canlı tutmaya çalışmış ve 1960'a kadar hemen hemen her NATO Bakanlar Konseyi toplantısına bu sorunu getirerek, daha etkili tedbirler alınmasını istemiştir.[110] Böyle bir tutum ise, öteki nedenler yanında, Arap devletleri ile ilişkilerinin gelişmesini önlemiştir.

Suriye krizinden sonra, ABD'nin Orta Doğu'daki çıkarlarında öncelik sırası değişmiştir. SSCB, ABD için, hala önemli bir tehlikeydi. Ancak, Arap devletlerini kendi politikası için kullanması olanağı artık düşünülmemekteydi. ABD'nin planlamasında, Kuzey Seddi'nin önemi artmış ve bu devletlerle taahhütlerin sıkılaştırılması yoluna gidilmiştir. Olaylara bu açıdan bakıldığında, 1958'ten sonra, Türkiye'ye ABD ekonomik ve askeri yardımının artması ve özellikle 1959 ikili anlaşması daha anlamlı hale gelmektedir. Kısaca, ABD'nin Orta Doğu politikasının, bunalımlar sırasında aldığı biçim, bu devletin Türkiye'ye bakışını değiştirmiştir.

H. Teknolojik Gelişmelerin Türkiye'nin ABD ile İlişkilerine Yansımaları

Türkiye, Sputnikle birlikte açılan yeni dönemde, bir yandan Batı savunmasındaki önemini her fırsatta müttefiklerine duyurmaya çabalarken, öte yandan ABD'nin yeni stratejisine uygun olarak topraklarına Orta Menzilli Balistik Füzelerin (IRBM'lerin) yerleştirilmesine razı olmuştur. Böylece, dolaylı da olsa, "sınırlı atom savaşı"nı kabullenmiştir. Türkiye'nin bu tutumu, Orta Doğu gelişmeleri dolayısıyla kazandığı yeni önem ile birleşince, ABD, Türkiye ile bir dizi uygulamalar

[109] Hüseyin BAĞCI: Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası, s.95
[110] Oral SANDER: Türk-Amerikan İlişkileri (1947-1964), s.165

içine girmiştir. Bunların en önemlileri, Jüpiter füzelerinin yerleştirilmesi ve istihbarat faaliyetlerinin önem kazanıp artmasıdır.

ABD yöneticilerine göre, Orta Doğu'nun savunması için gerek askeri ve gerekse siyasal açıdan gerekli olan devlet Türkiye idi.[110] 1958'lere gelindiğinde, Türkiye'de ABD'ye sağlanan askeri imkan ve kolaylıkların stratejik önemi artmış bulunuyordu.[111] Bu tarihten sonra Türkiye'nin "batırılmaz bir uçak gemisi" olduğu düşüncesi ABD stratejistlerinin kafasına yerleşmeye başlamıştır.[112] Irak'taki devrimden sonra, ABD, Türkiye'yi, bir başka anti-Sovyet paktın bağlantı elemanı olarak düşünmüştür. ABD'nin, Türkiye, İran, Pakistan arasında, Arap ülkelerinin de katılıma açık olarak CENTO'nun kuruluşuna öncülük etmesi bu amaca yönelik bir çabaydı.[113]

Türkiye, ABD'nin dünya çapında başlattığı komünizm karşıtı savaşta, özellikle NATO'ya girişten sonra, yakın güvenlik gereksinmelerinin çok ötesinde, önemli ve tehlikeli görevler üstlenmiştir. Bu durum, yalnız Türkiye'nin komşuları ile ilişkilerini bozmakla kalmayarak, zaman zaman ulusal güvenliğini de tehlikeye düşürecek bir nitelik kazanmıştır.[114] Bir başka deyişle, İkinci Dünya Savaşından hemen sonra Türkiye'nin dış politikası, Sovyet tehdidine karşı ABD'ye dayanmak gibi sınırlı bir politika iken, Truman Doktrininin uygulanmaya başlanmasından sonra Türkiye, bu sınırlı amacı çok aşan, dünya çapında bir politikanın uygulayıcılarından biri durumuna gelmiştir.

Öte yandan, bu anlayışın da bir sonucu olarak, ABD ile girişilen sıkı askeri ve ekonomik işbirliği, Türkiye'nin bir büyük devlete, bu işbirliğinin sınırlarını çok aşan ayrıcalıklar vermesi durumunu yaratmıştır. Ayrıca, özellikle Demokrat Parti yönetiminin izlediği ekonomik politika dolayısıyla, geniş çapta ABD ekonomik

---

[110] Koramiral Ruthven E. LIBBY: "Strategic Military Importance of the Middle East", Der. Philip W. THAYER, Tensions in the Middle East, (Baltimore: The John Hopkins Press, 1958), s.34

[111] Hans J. MORGENTHAU: "Russian Technology and American Policy", Current History, Vol. 34, No.199 (March 1958), s.134

[112] Oral SANDER: Türk-Amerikan İlişkileri (1947-1964), s.181

[113] Feroz AHMAD: Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980), Çev. Ahmet FETHİ, (İstanbul: Hil Yayınları, 1994), s.480

[114] Bkz. Osman Metin ÖZTÜRK: "Cumhuriyet Türkiyesi'nin Uluslararası İlişkilerde Genel Değerlendirmesi", Konferans, MGK 33. Dönem Kamu Diplomasisi Kursu, 25 Eylül 2003; ve "Cumhuriyet Türkiyesi'nde Dış Siyaset", Cumhuriyet'in Sekseninci Yılında Türkiye (Yayına Hazırlayan: M. Kahramanyol), Ankara, 2004, s.115

yardımına gereksinme duyulması ve askeri politikanın bütünüyle ABD askeri yardımına dayanması, bu gelişmeyi hızlandırmıştır.

Gelişmeler sonucu, Batı'nın temsil ettiği özgür dünya koalisyonunun en önemli unsuru olarak ön plana çıkan ve gerek tehlike, gerekse sorumlulukta bu kampın en ağır yükünü çeken ortağı olarak ABD, karar verme ve politika saptama gibi geniş bir görevi üstlenmiştir. Özgür dünyanın bütün önemli üyelerinin, ABD'nin önderliğinde kendilerine ayrılan yeri alma ve ortak çabada kendilerine gösterilen görevleri yapmaları temelindeki "Pax Americana" [115] anlayışı ile ABD, gerek ortak kuruluşlar içinde, gerekse ikili ilişkilerde önemli kararları tek yanlı olarak almış ve bu kararlara uyulmasını istemiştir. Öteki ortakları ve bu arada Türkiye ile daha sonra ortaya çıkacak çeşitli nitelikteki anlaşmazlıkların temelinde, ABD'nin bu anlayışı ve yaklaşımının bulunduğu görülmüştür.

Komünizme karşı toprak bütünlüğünü korumak isteyen ve bunun için dış yardım beklentisinde olan Türkiye, dış politikasının merkezine ABD'yi oturtmuştur. 1960'lar boyunca, iç gelişmelerde giderek artan anti-ABD eğilimler, dünya politik arenasında bloklar arasındaki gerilimin azalması ve bağlantısızlar grubunun uluslararası platformda etkisinin artması, Türkiye-ABD ikili ilişkilerinde sarsıntılara sebep olmuştur.[116] SSCB üzerinde uçarken düşürülen U-2 casus uçağı sorunu, 1962 Küba Krizi nedeniyle, Türkiye'deki Jüpiter füzelerinin sökülmesi kararı ve ABD ile 1950'lerden beri yapılmış olan ikili anlaşmaların iç politikada yarattığı rahatsızlıklar yanında, ABD Başkanı Johnson'ın, Kıbrıs konusunda, 1964 yılında, Başbakan İnönü'ye yazdığı mektupta, ABD silahlarının Kıbrıs'ta kullanılmasını men etmesi ve muhtemel bir Sovyet saldırısında NATO anlaşmasının işlemeyeceğini belirtmesi, o zamana kadar ciddi bir sorun yaşanmayan ilişkileri olumsuz şekilde etkilemiştir.[117] İlişkilerdeki bu gerginlik, Türkiye'nin 1964'ten itibaren Sovyetler ile ilişkilerini düzeltme arayışlarına yol açmıştır.

1964 Kıbrıs bunalımından sonra Türk yöneticileri, geçmişin derslerinden de yararlanarak, Türk dış politikasına belirli bir esneklik vermeye ve ABD ile ilişkilerin

---

[115] D.F. FLEMING: "Can Pax Americana Succeed?", Der. N.D. HOUGHTON, Struggle Against History, United States Foreign Policy in an Age of Revolution, (New York: Simon and Schuster, 1968), s.273

[116] Feroz AHMAD: Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980) , Çev. Ahmet FETHİ, (İstanbul: Hill Yayınları. 1994), s.487-488

[117] Burcu BOSTANOĞLU:a.g.e., s.344

kapsamını daraltmaya çalışmışlardır. Bu bakımdan, 1964 Johnson mektubu Türkiye - ABD ilişkileri açısından tam bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Sovyet Parlamento Heyeti'nin, 4-13 Ocak 1965 tarihlerinde T.B.M.M.'yi ziyareti de,[118] Türkiye'nin Batı ile ilişkilerindeki soğuma açısından anlamlıdır.

Bu dönemde, Türk dış politikasında tek odaklılıktan kurtularak, çok yönlü bir siyaset izlenmesi görüşü, hem muhalefet, hem basın, hem de uluslararası ilişkiler uzmanlarınca dile getirilmiştir.[119] Böylece, ABD'nin SSCB'yi çevreleme politikasında kilit bir rol üstlenerek, 1947 Truman Doktrini ve Marshall yardımı ile, ABD hegemonik sistemi içinde yer alma isteğini bir politik uygulamaya dönüştüren ve ABD'yi, dış politikasının en önemli, hatta tek dayanağı haline getiren[120] Türkiye, ABD ile ilişkileri sırasında, İkinci planda tuttuğu Avrupa ile ilişkilerini geliştirmenin yollarını aramaya başlamıştır.

III. DÖNEM İÇİNDEKİ TÜRK-ARAP İLİŞKİLERİNİN ETKİSİ

A. İkinci Dünya Savaşının Sonunda Araplarla Yakın İlişkiler (1945-1947)

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem, Türkiye'nin güvenlik politikasının Sovyet tehdidi söylemi temelinde değerlendirildiği bir dönem olmuş; Türkiye, geleneksel Batı bağlantısını bu tehdit algılamasının da etkisiyle geliştirmiştir. Savaş sonrası dönemde Orta Doğu'daki çatışmalardan uzak durarak, güvenlik politikasını Batı ile ittifak ilişkisi çerçevesinde oluşturan Türkiye,[121] bu ilişkinin bazen abartılı bir şekilde değerlendirilmesi sonucu, zaman zaman iç kamuoyunda "Batı'nın Jandarması" suçlamasıyla karşılaşmıştır. Ancak Türkiye'nin Batı ile sıkı bir ittifak ilişkisi içine girmemiş olduğu 1945-1947 arası dönem, Orta Doğu'da Araplara karşı daha bağımsız bir politika izleyebildiği yıllar olmuştur.[122]

---

[118] Kamuran GÜRÜN: a.g.e., s.203

[119] Türk yetkililer, entegrasyona yönelen Avrupa'da Türkiye'nin de yerini alması gerektiğini vurgulamış, ancak kültürel uyuşmazlıların çıkması ihtimali bulunduğundan, Türkiye'nin aynı zamanda, Asya ve Afrika ülkelerine de yönelerek, Doğu ve Batı arasında bir ilişkiler köprüsü oluşturmasını savunmuşlardır. Bkz. Feroz AHMAD: Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980) , s.495

[120] Burcu BOSTANOĞLU: a.g.e., s.331

[121] Bu konuda değerlendirmeler için bkz. Sabri SAYARI: "Turkey: The Changing European Security Environment and the Gulf Crisis", Middle East Journal, Vol. 46, No.1, Winter 1992, s.9-10

[122] Tayyar ARI: "2000'li Yıllarda Türkiye'nin Orta Doğu Politikası".....,s.415

Türkiye 1945 yılında çok partili döneme girerek ve Batılı demokrasi modelini tercih ederek, Batılılaşmak yönündeki genel tarihi çizgisini devam ettirmek istediğini göstermişti. Bu yönelimin, Türkiye'yi Araplardan uzaklaştıracağı görülmekteydi. Ancak bu dönemde, Batı faktörünün önemli bir etkisinin olmaması nedeniyle, Türkiye ile Orta Doğu Arap ülkeleri arasında nispi bir yakınlık söz konusu olabilmiştir.[123]

Türkiye ile Hatay nedeniyle anlaşmazlık içinde olan Suriye, Ürdün ile de, Kral Abdullah'ın Büyük Suriye projesi[124] nedeniyle sıkıntılı bir ilişki içindeydi. Suriye, İngiltere, Türkiye ve Ürdün arasında bir blok kurulacağından endişe etmekteydi.[125] İngiltere'nin bu sırada Orta Doğu'da Arap milliyetçileri ile mücadele içinde bulunduğu göz önünde tutulacak olursa ve Türkiye'nin de, İngiltere ile ilişkilerine verdiği önem[126] dikkate alınırsa, Suriye'nin iddialarının sebepsiz olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Arap ülkelerinin ve özellikle de Mısır'ın, İngiltere'ye karşı bağımsızlık mücadelesi sürdürdüğü bir dönemde,[127] Türkiye, SSCB ile ilişkilerinden dolayı, Batı'nın desteğini elde etme çabalarına girişmişti.[128] Bunun sonucu olarak ABD, 1947 Mart'ında Türkiye ve Yunanistan'a yardıma başlamıştı.[129] Batı ile henüz bir ittifak bağına girmemiş olmakla birlikte, Türkiye'nin Araplarla yollarının ayrılacağının işaretlerini, 1945-1947 yılları arasındaki bu gelişmeler ortaya koymuştur.

---

[123] Ömer KÜRKÇÜOĞLU: Türkiye'nin Arap Orta Doğusu'na Karşı Politikası (1945-1970), (Ankara: Sevinç Matbaası, 1972), s.15

[124] Ürdün'ün Büyük Suriye ideali ile ilgili olarak bkz. Majid KHADDURI: "The Scheme of Fertile Crescent Unity, A Study in Inter-Arab Relations", The Near East and the Great Powers,(Ed. Richard N. FRYE), (Cambridge: Harvard University Press, 1951), s.137-177

[125] Ancak 1947 başlarında böyle bir gelişme yoktu. 1947 yılı sonlarına doğru, Türkiye ile Arap devletleri, Yunanistan ve İtalya arasında bir Akdeniz Paktı kurulmasından söz edilmiştir. Bkz. Ömer Rıza DOĞRUL: "Akdeniz Birliği", Cumhuriyet Gazetesi, 4 Ekim 1947, s.3

[126] Recep Peker'in Başbakanlığında kurulan hükümetin 14 Ağustos 1946 tarihinde okunan programında, "....Türkiye-İngiltere ittifaki mazide olduğu gibi istikbalde de dış politikamızın başlıca temeli kalacaktır." denilerek, İngiltere ile ilişkilere verilen önem ifade edilmekteydi. Kazım ÖZTÜRK: Türkiye Cumhuriyetleri Hükümetleri ve Programları, (İstanbul: Ak yayınları, 1968), s.288; TBMM Tutanağı,1946

[127] Bu konuda bkz. John MARLOWE: Arab Nationalism-British Imperialism, (London: The Cresset Press, 1961); Zeine N. ZEINE: The Struggle for Arab Independence, (Beirut: Khyat's, 1960); Ann WILLIAMS: Britain and France in the Middle East and North Africa, (London: Mac Millan Co. Ltd., 1968)

[128] Bu gelişmeler için Bkz. A. Haluk ÜLMAN: Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri, 1939-1947, (Ankara: SBF Yayınları, 1961), s.49-85

[129] Truman Doktrini adını alan ve ABD'nin Türkiye ve Yunanistan'a 400 milyon Dolarlık yardımını öngören metin için bkz. Keesing's, 1946-1948, Keesings Online, http//:www.keesings.com

Bu dönemde, sınırlı ölçüde de olsa, Arap ülkelerine yakın bir politika izleyebilen Türkiye, bu yıllarda, Orta Doğu'da, Batı ülkeleriyle politika paralelliği içinde görünmemiştir. Türkiye'nin bu politikası, en belirgin ifadesini, 1947 yılındaki BM Filistin görüşmeleri sırasında bulmuştur. Türkiye, Arap Orta Doğusu ile ilişkilerinde 1945-1947 döneminin genel niteliğine uygun olarak BM'deki Filistin görüşmelerinde Arap ülkelerinin yanında yer almıştır. [130] Türkiye, Yahudilerin ABD kanalıyla İngiltere üzerinde yaptıkları baskılar [131] sonucu, BM'ye havale edilen Filistin konusunda yapılan enel Kurul görüşmelerinde,Türkiye, Arapların tarafında yer almış; Arap ülkelerinin Filistin'e bağımsızlık verilmesi için sundukları karar tekliflerini desteklemiştir. Soruşturma Komisyonu kurulması[132] ve bu komisyonun raporları üzerinde yapılan görüşmelerde de Arapları destekleyen Türkiye, Genel Kurul'un 30 Kasım'daki taksim kararına Arap ülkeleri ile birlikte aleyhte oy kullanmıştır. ABD'nin yanı sıra SSCB de, Filistin'in taksimini desteklemişti. [133] Arap ülkelerini destekleyen birkaç ülkeden birinin Türkiye olması Arap ülkelerinde de olumlu karşılanmıştır.

B. Araplarla Yolların Ayrılması (1948-1951)

1. Filistin Uzlaştırma Komisyonu üyeliği

BM Filistin görüşmelerinde Arap ülkelerini destekleyen ve Taksim Kararı'na karşı çıkan Türkiye, bu görüşünü, Mayıs 1948'de İsrail'in kuruluş ilanını güvenlikleri için bir "Siyonist tehdit" olarak gören Arap ülkeleri ile İsrail arasında başlayan çatışmalar sırasında da devam ettirmiştir.

---

[130] Mehmet GÖNLÜBOL: Turkish Participation in the United Nations, 1945-1954, (Ankara: A.Ü. SBF Yayınları, 1965), s.32-37

[131] Bu konuda bkz. Nadav SAFRAN: The United States and Israel, (Cambridge: Harvard University Press, 1963), s.34-36

[132] İngiltere'nin başvurması üzerine 29 Nisan-15 Mayıs 1947 tarihlerinde toplanan BM Genel Kurulu, Büyük Devletlerin dahil olmadığı bir Soruşturma Komisyonu kurulmasına ve Komisyonun Filistin'e bizzat giderek bir rapor hazırlamasına karar verdi. Komisyon, 16 Haziran-24 Temmuz tarihleri arasında, Filistin'de yaptığı incelemelerden sonra, 31 Ağustos'ta ulaştığı sonuçları açıkladı. Yearbook of the United Nations, 1947-1948, s.227-230; Birleşmiş Milletler on-line dökümanları, http//www.ods.un.org/ods

[133] Türkiye'nin Filistin konusunda Arapları desteklemesi, 1945-1947 döneminin genel niteliğinin bir sonucu olmakla beraber, Sovyetler Birliğ'nin bu sırada Türkiye için bir endişe unsuru olduğu dikkate alınırsa, Türkiye'nin Filistin sorunundaki tutumuna SSCB'nin bu konudaki tutumunun da etkisi olduğu söylenebilir. Gerçekten de, SSCB'nin Filistin'in taksimini, yani Filistin'de bir Yahudi devleti kurulmasını istemesi, o yıllarda Türk basınında kuşku ile karşılanmış; Filistin'de kurulacak Yahudi devletinin SSCB taraftarı ve sol eğilimli olacağı endişesi dile getirilmiştir. Ömer Rıza DOĞRUL: "Orta Şarkın Göbeğinde Bir Sovyet Volkanı", Cumhuriyet, 2 Ocak 1948, s.3

Filistin sorununda, Türkiye'nin Araplara yakın bu tutumundan uzaklaşması, somut olarak, Filistin Uzlaştırma Komisyonunun kurulması kararı[134] ile ortaya çıkmıştır. Çünkü Komisyonun kurulmasına Arap ülkeleri aleyhte, Türkiye lehte oy vermiş;[135] böylece Filistin sorununda Türkiye ile Arap ülkeleri ilk defa tamamen ayrı yönde hareket etmiş oluyorlardı. Üstelik, Türkiye, Arap ülkelerinin kurulmasına karşı çıktıkları bir komisyonda görev alıyordu. Komisyon üyeliği adil ve tarafsız bir tutumu gerektirdiğinden, Türkiye'nin Araplara yakın politikasından uzaklaşarak tarafsızlığa doğru kayması doğaldı. Ancak, ne var ki Türkiye, iki Batılı ülkenin, yani ABD ile Fransa'nın yanında, Arap ülkelerinin karşı çıktıkları bir Komisyonda görev almakla; genel planda olduğu gibi, Orta Doğu'da da Batı ile politika paralelliğine girmeye ve dolayısıyla Arap Orta Doğu'sundan da uzaklaşmaya başlamış oluyordu.[136]

2. İsrail'in Tanınması

BM Uzlaştırma Komisyonu'nda yer alarak, Araplardan farklı bir politika izlemeye başlayan Türkiye, 28 Mart 1949'da bir adım daha atarak İsrail'i tanıyan ilk Müslüman ülke olmuştur. [137]

Türkiye'nin İsrail'e karşı bu tutumu; bir yandan Filistin Uzlaştırma Komisyonu üyeliğinden itibaren Arap ülkeleriyle başlayan yol ayrımının sürmesine ve öte yandan

---

[134] BM Genel Kurulu 11 Aralık'ta kabul ettiği 194 sayılı kararla ABD, Fransa ve Türkiye temsilcilerinden oluşacak bir Filistin Uzlaştırma Komisyonu kurulmasına karar vermişti. Kararın diğer hükümlerine göre, Kudüs'ün sınırları güneyde Beytüllahim ve kuzeyde Nasıriye'yi içine alacak şekilde çok geniş tutularak ayrı bir varlık olarak askersiz hale getirilmekte ve BM gözetimine bırakılmaktaydı. Kararın üçüncü önemli unsuru mültecilere ilişkindi. Fahir ARMAOĞLU: Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları, 1948-1988, (Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1991), s.99; Keesing's, 1948-1950, Keesings Online, http//:www.keesings.com

[135] Keesing's, 1948-1950, Keesings Online, http//:www.keesings.com; ve Mehmet GÖNLÜBOL: "İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası, 1945-1965"..., s.37

[136] Ömer Rıza DOĞRUL:"Lozan Uzlaştırma Komisyonu'nun Faaliyetleri Dolayısıyla", Cumhuriyet, 15 Haziran 1949

[137] Keesing's, 1948-1950, Keesings Online, http//:www.keesings.com; Tanıma kararı üzerine Türk basınında yer alan şu yazı, Türkiye'de İsrail'e karşı, o kadar kısa bir süre içinde ne kadar farklı bir gözle bakılmaya başlandığını göstermesi bakımından ilgi çekicidir: "Biz kendi hesabımıza, hudutlarımızdan pek uzak olmayan bu devletin teşekkülünü memnunlukla kaydediyoruz. Arap Birliğini teşkil eden devletlerin arzuları her ne kadar bu merkezde değilse de, ortada hakikati görmek zarureti vardır. Çalışkan bir millet olan Yahudilerin ticarette olduğu kadar siyasette de muvaffak olacaklarına inanıyoruz. Bu çalışkan komşumuzun yakın zamanda Asya'da küçük bir İsviçre gibi verimli bir devlet haline geleceğine eminiz." Hürriyet, 30 Mart 1949 Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 1 Kasım 1949'da TBMM'ni açış nutkunda, İsrail konusunda şunları söylüyordu: "Yeni doğan İsrail devleti ile siyasi münasebetler açılmıştır. Bu devletin Yakın Doğu'da bir barış ve istikrar unsuru olacağını ümit ediyoruz." Kazım ÖZTÜRK: a.g.e., s.415

da, İsrail'in "yeni bir Sovyet peyki" olmadığının ortaya çıkmasına paralel olarak değişme göstermiştir.[138]

Bu şekilde, İsrail konusundaki tutum değişikliği, Türkiye'nin Arap Orta Doğu'su ile yollarının ayrılmasının somut belirtisi oluyordu. Türk dış politikasında 1945'ten sonra, Batı'ya yönelme şeklinde kendini gösteren genel gelişmenin, 1940'ların sonuna doğru, Türkiye'nin Orta Doğu politikasını da etkileyen başlıca faktör halini aldığı görülmektedir. Türkiye'nin Batı'ya yönelmesi sürecinde israil'in de önemli bir yer işgal ettiğini kabul etmek gerekir.

3. Orta Doğu Komutanlığı Projesi ve NATO'ya Katılma Çabaları

Türkiye'nin bölge ülkelerinin politikalarına ters düşmesi ve yaşanan uzaklaşma süreci, Ekim 1951'de, ABD, İngiltere ve Fransa ile birlikte Mısır'a Orta Doğu Komutanlığı teklifini götürmesi ile devam etmiştir. Mısır hükümeti tarafından kabul edilmeyen bu projenin ardından Türkiye'nin NATO'ya üyeliğinin gerçekleşmesi Araplarla Türklerin yollarını ayırmıştır.[139]

Orta Doğu Komutanlığı kurulması fikri, doğrudan doğruya, İngiltere'nin, İkinci Dünya Savaşı sonrasının değişen uluslararası şartlarında Orta Doğu'dan çekilmesinin zorunlu olduğunu anlaması, fakat bölgeden çekilirken de stratejik değeri dolayısıyla Orta Doğu'daki üslerini daha az tepki uyandıracak bir biçimde korumak istemesinin bir sonucudur. Burada özellikle söz konusu olan, İngiltere'nin Süveyş'teki üssüydü.[140]

---

[138] Özellikle ABD'nin, Israil'in kuruluşundan hemen bir kaç saat sonra İsrail hükümetini tanıması (Keesing's, 1946-1948,Keesings Online, http//:www.keesings.com), Türkiye'de İsrail konusunda duyulan endişeleri yumuşatan ilk gelişme olmuştur. Bu konuda bir yazar şöyle diyordu: "....Truman'ın yeni Yahudi Devleti'ni tanımakta istical etmesi Filistin'de harp eden Yahudi şeflerini bütün bütün Moskova'nın kolları arasına atmamak endişesi ile izah olunabilir..." Ayın Tarihi, Sayı:174, Mayıs 1948, s.132-133

[139] Ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer KÜRKÇÜOĞLU:"The Evolution of Turkish-Arap Relations", Der. George S. HARRIS, The Middle East in Turkish-American Relations, (Washington, D.C.: The Heritage Foundation, 1985), s.46; Türkkaya ATAÖV: Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri, (Ankara: SBF Yayınları, 1973), s.52

[140] İngiltere İkinci Dünya Savaşında Süveyş üssünün askeri değerini görmüştü. Ancak savaştan sonra Mısır'la İngiltere arasında Süveyş konusunda anlaşmazlık doğmuştu. Mısır, İngiltere'ye Süveyş üssünü veren 1936 Antlaşmasını ortadan kaldırmak istiyordu. İngiltere ise, Orta Doğu'da birleşik bir komutanlık kurmak suretiyle Süveyş'teki varlığının devamı için çalışmaktaydı. J.C. HUREWITZ: Middle East Politics: The Military Dimension, s.85; J.C. HUREWITZ: Diplomacy in the Near and Middle East, A Documentary Record: 1914-1956, Vol.II, (New York: D. Van Nostrand Co. Inc., 1958), s.203-211

O yıllarda, Orta Doğu ülkelerinin, gerek kendi aralarındaki ve gerekse Batı ile olan ilişkilerinin genel durumu, Orta Doğu'da Kuzey Atlantik Antlaşması gibi bir ittifakın kurulmasına elverişli olmadığı için, tamamen askeri nitelikte bir "komutanlık" kurulması fikri daha pratik görünüyordu. Bu şekilde İkinci Dünya Savaşı sırasındaki İngiliz Orta Doğu Komutanlığı'na benzer bir kuruluş meydana getirilecek, ancak bu sefer, bölge devletlerinin de ortaklığı sağlanarak gerekli ve zorunlu işbirliği elde edilmiş olacaktı. Böyle bir kuruluş, üslerin İngiltere'nin yönetimi altında kalmasına oranla daha az tepki uyandıracaktı.[141] Kurulacak komutanlık, gerçek fiili durumu farklı gösterecek bir tür "örtü" olacaktı.

İngiltere'nin bu fikrini, 1950 Haziran'ında patlak veren Kore savaşından sonra, Orta Doğu'daki İngiliz üslerinin Batı savunma sistemine bağlanması gereğine inanmaya başlayan ABD de destekledi.[142] Üçüncü Batılı büyük devlet olan Fransa da, Orta Doğu ile ilgili 25 Mayıs 1950 tarihli Üçlü deklarasyonu birlikte imzaladığı iki müttefiki ABD ve İngiltere'yi bu projede destekledi. Bu üç ülke Türkiye'yi de yanlarına aldılar. Çünkü Türkiye, gücü, coğrafi yeri dolayısıyla bölgenin savunması için gerekli olduğu gibi, Orta Doğu'lu ve Müslüman bir ülke olarak, Orta Doğu Komutanlığı projesinin tamamen "Batı damgası" taşımasını da önleyebilecekti.[143]

İngiltere ve müttefiklerinin amacı, Arap Birliği içinde etkili bir konuma sahip bulunan Mısır'ı kazanmaktı. Kahire kabul ettiği takdirde diğer Arap ülkeleri de Mısır'ı izleyebilirdi.[144]

Mısır teklifi reddettiği gibi, 1936 tarihli İngiltere-Mısır Andlaşması'nı da feshetti.[145] Çünkü, teklif edilen proje gerçekleştiği takdirde, Süveyş üssü, uluslararası hale getirilmiş olacaktı.[146]

Orta Doğu Komutanlığı projesi ile, Türkiye için, değişik bir durum ortaya çıkmıştı. Şöyle ki, Türkiye, Orta Doğu'daki tutumunu, 1945'ten sonra dış politikasının

---

[141] John C. CAMPBELL: Defense of the Middle East, Problems of American Policy, (New York: Harper Brothers, 1958), s.40
[142] J.C. HUREWITZ: Middle East Politics: The Military Dimension, , s.137
[143] John C. CAMPBELL: Defense of the Middle East, Problems of American Policy, s.41
[144] John C. CAMPBELL: Defense of the Middle East, Problems of American Policy, s.42
[145] Keesing's, 1950-1952, Keesings Online, http//:www.keesings.com
[146] John C. CAMPBELL: Defense of the Middle East, Problems of American Policy, s.40

başlıca hedefini teşkil eden Batı ittifakı için kullanmaya başlamıştır. Yani Türkiye'nin Orta Doğu Politikası, Türk dış politikasının genel plandaki amacı için bir araç niteliğini almıştır. Öte yandan bu gelişmenin önemli bir sonucu da, Orta Doğu'nun bu tarihten itibaren Türk dış politikası içindeki yerinin yeni bir ağırlık kazanması olmuştur. Hatta denilebilir ki, Orta Doğu, Türk dış politikasının ağırlık merkezini teşkil etmeye başlamıştır.

Oysa, Sovyetler karşısında güvenlik endişesi duyan ve bu endişeyi gidermek için de Batı'nın ittifakını elde etme çabasında olan Türkiye, NATO'nun kurulmasına giden gelişmeler sırasında ortaya atılan "Akdeniz Paktı"[147] fikrini bir "ütopya" olarak nitelendirmekte[148] ve bu fikre soğuk bakmaktaydı. NATO'nun kurulmasından sonra, Türkiye'nin Orta Doğu'nun savunmasıyla ilgili tutumunda değişiklik olmuş; Türkiye bir yandan NATO'ya girmeye çalışırken, öte yandan da, Avrupa'da alınan güvenlik tedbirlerinin Orta Doğu'da da gerçekleştirilmesini istemeye başlamıştır. Dolayısıyla, Türkiye'nin bölgeye yönelik dış politikasını tek taraflı bir tercih olmaktan ziyade, çok yönlü etkiler altında oluşan bir dış politika olarak değerlendirmek gerekir.[149]

Başbakan Menderes, iktidara gelişini izleyen günlerde bir İngiliz gazetesine verdiği demeçte, Atlantik Paktı ile sağlanan genel güvenlik sistemine bağlanacak bir Akdeniz Savunma Sistemi'nin kurulmasını başlıca bir sorun olarak kabul ettiğini söylemişti.[150] Başka bir ifade ile Türkiye, ancak Batı ittifakına dahil edildiği takdirde Orta Doğu'da İngiltere'nin istediği aktif rolü üzerine alabileceğini her fırsatta ortaya koymaktaydı.

---

[147] NATO'nun Doğu Akdeniz'i de kapsayacak şekilde genişletilmesi yerine, bu bölge için ayrı bir Pakt'tan bahsedilmesinin sebebi, bu sıralarda Doğu Akdeniz bölgesinin gerek Filistin Sorunu ve gerekse İngiliz-Mısır anlaşmazlığı yüzünden tehlikeli bir görünüş arz etmesiydi. Böyle olunca, Atlantik İttifakının Doğu Akdeniz'i de içine alacak şekilde genişletilmesi, NATO'nun Avrupa'daki etkisini azaltarak Pakt'ı zayıflatabilir ve genel savaş tehlikesini artırabilirdi. Aptülahat AKŞİN: Türkiye'nin 1945'den Sonraki Dış Politika Gelişmeleri, Orta Doğu Meseleleri, (İstanbul: B. Kervan Matbaası, 1959), s.34

[148] Nitekim Dışişleri Bakanı N. Sadak, 16 Mart 1949'da, Akdeniz Paktı konusunda TBMM'de yaptığı bir konuşmada: "...Birçok şartlara ve imkanlara bağlı olan bu Pakt hakkında alınmış bir karar henüz yoktur...." diyordu. Bkz. TBMM Tutanak Dergisi.

[149] Tayyar ARI: "2000'li Yıllarda Türkiye'nin Orta Doğu Politikası".....,s.415-420

[150] Ogünkü Hükümetin programında da bu konuya yer veriliyor ve şöyle deniliyordu: « Bu arada, cihan sulhu için haiz olduğu ehemmiyet her gün daha iyi anlaşılan şarki Akdeniz emniyetini maddi ve manevi bakımlardan korumak ve kuvvetlendirmek için, bir taraftan büyük dostumuz ve müttefiklerimizin dikkat ve alakalarını bu mesele üzerine çekmek, diğer taraftan da kendilerine sıkı dostluk rabıtaları ile bağlı bulunduğumuz Yakın Şark devletleri ile daha sıkı münasebetler kurarak, bu bölgelerde adalet ve anlayış esaslarına dayanan, samimi bir dostluk ve tesanüt havası yaratmak lüzumunu duymaktayız. Kanaatimize göre, bu neticenin süratle elde edilmesi, yalnız bu bölgelerin değil, hatta orta şark memleketlerinin, binnetice dünyanın emniyeti bakımından da büyük bir ehemmiyet arz etmektedir. », Kazım ÖZTÜRK: a.g.e., s.364

NATO'ya kabul edildikten hemen sonra, Türkiye, Batılı ülkelerle Orta Doğu'da birlikte hareket etmeye başlamıştır. Bu şekilde, Batı eğilimli genel plandaki Türk dış politikasının etkilediği Türkiye'nin Orta Doğu Arap politikası, Orta Doğu Komutanlığı ile bir dönüm noktasına ulaşmış ve böylece, Orta Doğu'daki Türk politikasıyla, küresel plandaki Türk dış politikası arasında tam bir paralellik kurulmuştur.[151]

C. Türk-Arap İlişkilerinin Kopması (1952-1964)

1950'lerin başında, Türkiye Batı ile kader birliğine giderken, Mısır'da hür subayların yaptığı darbe, Arap dünyasını Batı'dan uzaklaştıran gelişmelere kapıyı açmıştır. Batı'yla Arap ülkelerinin ilişkilerindeki olumsuz gelişmeler, Türkiye'nin bu ülkelerle olan ilişkilerini de aynı şekilde etkilemiştir. Bir başka deyişle, 1950'lerin başlarından itibaren, Orta Doğu'da, Arap ülkelerini Batıyla karşı karşıya getiren her olay, zorunlu olarak, Batı ile birlikte hareket eden Türkiye'yi de bu ülkelere karşı tutum almaya sevk etmiştir.

1. Bağdat Paktı ve Türkiye

Kore savaşından sonra ABD, SSCB'ye bitişik olmadığı halde, Batı kolektif sistemine bağlanmamış bulunan Orta Doğu bölgesinde de çalışmalar yapılması düşüncesindeydi. Kore Savaşı, Orta Doğu'nun önemini artırdığı için, bu bölgeyi Batı Savunma Sistemine bağlamak işiyle, daha önce Orta Doğu Komutanlığı projesi teşebbüsünden sonuç alamayan İngiltere değil, bizzat Batı'nın lideri ABD ilgilenmeye başlamıştır.

Kuzey Seddi ülkelerinin -yani SSCB'ye komşu olan ve Arap olmayan ülkelerin- Sovyetlerin yayılma tehlikesinin farkında olduklarını, ancak, Arap ülkelerinin bu tehlikenin farkında olmadıklarını gören ABD, Kuzey seddi ülkelerinden, bölgesel bir savunma teşkilatının temel taşını oluşturabileceği sonucuna ulaşmıştı. Orta Doğu'nun en güçlü devleti olan ve 1952 yılında NATO'ya giren Türkiye, Batı savunma

---

[151] Ömer E. KÜRKÇÜOĞLU: Türkiye'nin Arap Orta Doğusu'na Karşı Politikası (1945-1970), s.47

ittifakındaki tek Orta Doğu ülkesiydi. Bu nedenle Türkiye, Orta Doğu ile Batı savunma sistemi arasında tabii bir köprü olabilecek durumdaydı.

Orta Doğu'da bir savunma paktı oluşturulmasına yönelik olarak 12 Ocak 1955'te yayınlanan Türk-Irak deklarasyonu, gerek bölge içinden ve gerekse bölge dışından gelebilecek saldırılara karşı işbirliğini öngörmekteydi. Bölge dışından gelecek saldırıyla, SSCB; bölge içinden gelecek saldırı ifadesiyle ise, İsrail'in kastedildiği deklarasyon, bu şekilde bir ifade kullanmak suretiyle, Arap ülkelerinin, imzalanacak antlaşmaya katılmalarını teşvik etmek amacını gütmüştür.

Arap ülkelerinin Türkiye ile işbirliğini önlemek için yoğun bir kampanya açan Mısır Hükümeti,[152] İngiltere ile imzalamış olduğu Anlaşma ile İngiltere'yi ülkesinden çıkarmaya çalışmaktaydı. Türkiye, İngiltere'den veya genel bir deyişle Batı'dan kopmaya çalışan Mısır'ın, tekrar Batı'ya "bağlanması" sonucunu verecek bir Pakt'a katılmasının kolay olmayacağını görememiştir. Batı faktörünün, Arap ülkeleri ile ilişkilerini ve işbirliğini güçleştirici bir unsur olduğunu göremeyen Türkiye, İngiltere-Mısır Anlaşmasının imzalanmasını da Arap ülkelerinin böyle bir işbirliğine hazır oldukları şeklinde değerlendirerek yanılgıya düşmüştür.

Orta Doğu'da statükoyu değiştirme potansiyeline sahip ilk çıkış olan Nasır hareketinin, Batı'nın ve onun sözcüsü konumunda görülen Türkiye'nin önderlik ettiği bir savunma paktına rıza göstermesi mümkün değildi. Arapları bir devlet altında birleştirmeyi amaçlayan bir Arap Milliyetçiliği akımı olan Nasır hareketi, ABD ve İngiltere'nin, bölgede SSCB'ye karşı yürütmeye çalıştıkları güvenlik projelerine karşı gelerek, kendi liderliğinde bir bölgesel ittifak yaratmaya çalışmıştır.[153] Nasır'ın Arap Birliği projesine karşı, önce Bağdat Paktı, daha sonrada CENTO şeklinde devam eden bir Batı bloku oluşmuştur. Bu dönemde özellikle ABD, İran Şahını yoğun bir şekilde destekleyerek, Körfez bölgesinde güvenlik sağlamaya çalışmıştır.

---

[152] Örneğin, Kahire radyosu, 25 Ocak 1955 günü yaptığı yayında, "İsrail Dostu" olmakla suçladığı Türkiye ile bir ittifak yapmanın, İsrail'le dolaylı bir ittifak yapılması demek olacağını ve bunun Arap davasına ihanet olduğunu ileri sürmüştür. Bkz. Patrick SEALE: The Struggle for Syria, A Study of Post-War Arab Politics, 1945-1958, (London: Oxford University Press, 1965), s.217

[153] Nasır, Mısır, Suriye, Irak ve kendisine yakın diğer Arap ülkeleriyle, bir milliyetçi Arap projesini güçlendirme çabası içine girmiştir. Bu projeye, Suriye, Cezayir, Ürdün ve 1958'den itibaren Irak'tan destek gelmiştir. Ayrıca, Nasır ideolojisi, özellikle Irak'ta, Suriye'de, Filistin'de (FKÖ'nün kurulması) Yemen'de, Sudan'da, Libya'da ve Cezayir kurtuluş hareketinde çok önemli bir rol oynamıştır. Bu grup ülkeler, Batı'ya ve İsrail'e karşı başarılı olabilme düşüncesiyle daha sonra yavaş yavaş SSCB'ye yanaşmışlardır.

Pakt fikrine gösterilen olumsuz tepkilere rağmen, Türkiye ve Irak, 24 Şubat 1955 günü Bağdat'ta, 12 Ocak 1955 tarihli Türk-Irak Deklerasyonu'nda öngörülen Antlaşmayı imzaladılar.[154]

Türkiye'nin Batı'nın teşvikiyle oluşturulan Bağdat Paktı projesi içinde İngiltere ile birlikte yer alması, Türkiye ile Orta Doğu ülkeleri arasındaki politika farklılığını daha da derinleştirmiştir. Bu nedenle Bağdat Paktı, Menderes hükümeti tarafından her ne kadar Türkiye'nin Orta Doğu'daki etkisini artırma düşüncesiyle yapılmış bir girişimse de, sonuçta Türkiye'nin Orta Doğu ülkelerinden biraz daha uzaklaşmasına yol açan bir niteliğe dönüşmüştür. Çünkü, özellikle Mısır'ın etkisiyle diğer Arap ülkeleri ittifaka katılmadığı gibi, bu girişimi İngiliz emperyalizminin yeni bir oyunu olarak değerlendirerek, Türkiye'yi buna araç olmakla suçlamışlardır.[155] Bağdat Paktı'nın; Orta Doğu'da Birliğin sağlanamaması, Arap ülkelerinin bloklaşması, İngiltere'nin katılmasının olumsuz etkiler yaratması, ABD'nin Pakt'a soğuk bakması; SSCB'nin Orta Doğu'ya girmesi ve Türkiye'nin Orta Doğu politikasına olumsuz yansımalar yaratması gibi sonuçları olmuştur.

Bağdat Paktı, Orta Doğu'da bütünleşme sağlayamadığı gibi, Arap ülkelerinin kendi içlerinde bölünmeleri sonucunu vermiştir.[156] Pakt'a giren tek Arap ülkesi Irak'a karşı, Arap davasına ihanet ettiği şeklinde kampanyalar düzenlenmiş ve Arap dünyasında tecrit edilmesi sağlanmıştır. Hatta, 1958 Irak ihtilalinin tohumları bu şekilde atılmıştır denilebilir. Bağdat Paktı Irak yöneticilerinin sonunun başlangıcı olmuştur.

---

[154] Andlaşma hükümlerine göre; taraflar, güvenlik ve savunmaları için işbirliğinde bulunacaklar; birbirlerinin içişlerine hiçbir şekilde karışmayacaklar; Pakt'la bağdaşmayan uluslararası taahhüt altına girmeyecekler; yeni üyelik Arap Birliği üyelerine ve bölgedeki ve güvenlik ve barışla ilgili olup da, taraflarca da tanınmış bulunan ülkelere açık olacaktı. Pakt'ın hükümleri arasında özellikle, 5. madde dikkati çekmektedir. Yeni üyelikle ilgili bu maddeye göre, Pakt'a katılacak bir devletin taraflarca tanınmış olması gerekmekteydi. İsrail, Irak tarafından tanınmadığına göre Pakt'a giremeyecek demekti. Bu hüküm, Arap ülkelerini kazanmak amacını taşıyordu. Bkz. Oral SANDER: a.g.e., s.132

[155] Adnan Menderes de daha sonraki yıllarda bunun hata olduğunu, bu gelişmenin bölgedeki Batı karşıtı kampı güçlendirirken Türkiye'nin bölgede daha fazla yalnızlaşmasına yol açtığını itiraf etmiştir.William HALE: "Turkey, The Middle East and the Gulf Crisis", International Affairs, Vol. 68, No.4, October 1994, s.681

[156] Bağdat Paktı'nın imzalanması üzerine, Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan, 6 Mart'ta yaptıkları ortak bir açıklamada, "Arap dünyasının askeri, siyasal ve ekonomik yapısını güçlendirmek" üzere ayrı bir andlaşma imzalamaya karar verdiklerini bildirdiler. Suriye geleneksel Haşimi aleyhtarlığı dolayısıyla Mısır'ın arkasında yer almıştı. Mısır ve Suriye 20 Ekim 1955'te, Mısır ve Suudi Arabistan 27 Ekim 1955'te askeri pakt imzaladılar. Bkz. Keesing's, 1955-1956,Keesings Online, http//:www.keesings.com; Lübnan ve Ürdün, ne Mısr'ın liderliğindeki gruba , ne de Türkiye-Irak grubuna katılmayarak tarafsız kalmayı tercih ettiler.

Bağdat Paktı'nın ortaya çıkışına İsrail de tepki göstermiştir. İsrail'in Pakt'a alınmasının söz konusu olmayacağı, deklarasyonun yayınlanmasından beri belliydi. Fakat bu hüküm, Pakt'a cephe alan Arap ülkeleri için yeterli olamadığı gibi, İsrail'de de kendisine yönelmiş bir Pakt'la karşı karşıya bulunduğu sanısını uyandırmıştır. Bu şekilde Bağdat Paktı'nın bir sonucu da, Orta Doğu'da zaten mevcut bulunan Arap-Yahudi anlaşmazlığını pekiştirmek olmuştur.

İngiltere'nin de bulunduğu bir örgüte Arap ülkelerinin katılmak istememeleri ve hatta cephe almaları tabii olacaktı. Nitekim Arap ülkeleri İngiltere'nin Bağdat Paktı'ndan kendi çıkarları için yararlandığını da gördüler. Şöyle ki, İngiltere Pakt'a girdiği gün, Irak'la arasında 1930 yılında imzalanmış ve süresi 1957 yılında sona erecek olan Antlaşmayı yenileyen yeni bir Antlaşma imzalanmıştır.[157] Böylece İngiltere, Bağdat Paktı sayesinde, Irak'ın bir kapısından girip diğerinden tekrar içeriye giriyordu.

Bir yandan Arap ülkelerinin, diğer yandan İsrail'in Pakt'a gösterdiği tepkiler karşısında ABD, Pakt'a üye olmaktan çekinmiştir. İngiltere gibi hem Batılı bir büyük devlet niteliği taşıdığı ve hem de bölge devleti olmadığı için, ABD'nin Pakta girmemesi, Pakt'ın Arap ülkelerinde uyandırdığı tepkinin daha da artmasını önlemiş olabilir. Ancak, ABD'nin resmen üye olmaktan kaçınması, özellikle ekonomik yardım amacıyla ABD'yi aralarında görmek isteyen Pakt'ın bölgesel üyelerini de tatminsizliğe sevk etmiştir.[158]

Bağdat Paktı, SSCB'yi "Çevreleme Politikası"nın yeni bir uygulaması ve SSCB'nin etrafında kurulmakta olan "güvenlik kordonu"nun yeni bir halkası olarak düzenlenmişti. Oysa Pakt, bu noktada da beklenenin tersi bir sonuç yaratmıştır. Bağdat Paktı aleyhtarı kampanyanın lideri Mısır, 1955 Eylül ayında, Doğu Bloku'na mensup bir ülke olan Çekoslovakya ile silah yardımını öngören bir anlaşma

---

[157] Metni için bkz.: Keesing's, 1955-1956, Keesings Online, http//:www.keesings.com

[158] Ancak hemen belirtmek gerekir ki, ABD, Pakt karşısında ilgisiz kalmış da değildir. Bağdat Paktı Konseyi'nin 21-22 Kasım 1955'de Bağdat'ta yaptığı ilk toplantıda, ABD , Pakt'la "siyasal ve askeri temas" kurmayı ve Konsey toplantılarında bir gözlemci bulundurmayı kabul etmiştir. Konsey'in 16-19 Nisan 1956'da Tahran'da yaptığı toplantıda da ABD, Pakt'ın Ekonomi ve Yıkıcı Faaliyetlerle Mücadele Komitelerine katılmaya karar vermiştir. Dolayısıyla, ABD'nin Pakt'a resmen üye olmaması, Pakt içindeki fiili statüsünda fazla değişiklik yapmamıştır. Keesing's, 1955-1956, Keesings Online, http//:www.keesings.com

imzalamıştır. Bu şekilde, Bağdat Paktı'nın yarattığı tepkilerin hazırladığı ortam, esasen Pakt'a giden gelişmelerden endişe duymuş[159] olan SSCB'yi Orta Doğu'ya sokmuş oluyordu. SSCB'nin Arap Orta Doğusu'ndaki psikolojik avantajı, hiç bir Arap ülkesinin SSCB ile sınır komşusu olmamasıydı.[160]

Böylece uzun yıllar Batılı ülkelerin politik tekelinde kalan Orta Doğu, SSCBnin de sahneye dahil olmasıyla, yeni bir görünüş kazanmış olmaktaydı. Avrupa ve Uzak Doğu'dan sonra, Orta Doğu da, İkinci Dünya Savaşından sonra ortaya çıkan iki blokun rekabet ve çatışma alanlarından birisi haline geliyordu.[161] Bağdat Paktı, Orta Doğu'daki kuvvet mücadelesine "uluslararası bir nitelik" kazandırmış oluyordu.[162]

Bağdat Paktı'nın imzalanmasından sonra, Türkiye, bu Pakt aleyhinde çalışan Arap ülkeleri ile ilişkisini geliştirememiş, daha geniş bağlar kurmak yoluna gidememiştir. Aksine, Pakt'a karşı çıkan ülkeler tutumlarını sertleştirdikçe,Türkiye de gittikçe sertleşen bir tutum sergilemiştir. Türkiye, Pakt karşısında gösterilen tepkiyi, Arap dünyasındaki liderlik yarışına bağlamıştır. Türkiye'nin, Pakt'a gösterilen tepkileri yorumlayışındaki yanlışlık (en azından eksiklik) buradaydı. Aslında, Arap ülkelerinin bağlı olmaları gereken tek paktın Arap Birliği olduğunu savunan ve Arap dünyasının lideri olmaya çalışan Mısır'ın, Batı'yla ilişkilerinde bütün Arap ülkelerini arkasında görmek istediği, bu nedenle de Irak'ın, peşine başka Arap ülkelerini de taktığı takdirde, bu birliği bozmasından endişe duyduğu bir gerçekti.[163] Suudi Arabistan'ın geleneksel Haşimi aleyhtarlığı dolayısıyla, Suriye'nin de "bu tarz bir endişe" ile Pakt'a cephe aldıkları yanlış değildi. Türk yöneticilerinin bu görüşünde belki kısmen gerçek payı vardı. Ancak derindeki neden başkaydı: Arap ülkelerinde Bağdat Paktı'na gösterilen tepki, doğrudan doğruya Pakt'ın kuruluş amacıyla ilgilidir. Şöyle ki, Bağdat Paktı, SSCB'ye karşı, Batı'yla işbirliği kurmak, Orta Doğu bölgesini Batı savunma sistemine, dolaylı şekilde de olsa , bağlamak amacına yönelmişti. Arap ülkelerinin ise, sınır komşusu bile olmadıkları SSCB'yi yakın tehlike olarak görmeleri söz konusu değildi. Üstelik, Pakt'a katılmak, Batı'ya da şu veya bu şekilde bağlanmak olacağına göre, Sovyet tehlikesini tanımadıkları halde, uzun yıllar bağımsızlık için mücadele

---

[159] James W. SPAIN:"Middle East Defence: A New Approach"..., s.264-265
[160] J.C. HUREWITZ: Middle East Politics: The Military Dimension, s.75
[161] Elie KEDOURIE: "Britain, France and the Last Phase of the Eastern Question", Soviet-American Rivalry in the Middle East, Ed. J.C. HUREWITZ), (New York: Frederick A. Praeger, 1969), s.195
[162] Patrick SEALE:The Struggle for Syria, A Study of Post-War Arab Politics, 1945-1958, s.238
[163] John C. CAMPBELL: Defense of the Middle East, Problems of American Policy, s.40

ettikleri ve İsrail'in kurulmasının da baş sorumlusu gördükleri Batı'yı daha büyük tehdit olarak görmekteydiler.

Bu şekilde, Batı faktörünün, Bağdat Paktı'na karşı çıkan ve tarafsızlığı savunan ülkelerle Türkiye arasında asıl ayırıcı neden olduğu ortaya çıkıyordu. Bağdat Paktı sonrası gelişmeler sırasında ve Bandung'da da görüldüğü şekilde, 1950'lerin ortalarından itibaren Türk dış politikası, Orta Doğu'da, Batı ile tam bir paralellik içine girmiştir. Bu gelişmenin, Türkiye'nin Arap Orta Doğusu ile ilişkilerine etkisine gelince; 1950'lerin ortalarından itibaren Türkiye, başta Mısır olmak üzere bir kısım Arap ülkelerinin karşısında; Irak başta olmak üzere bir kısım Arap yönetimlerinin de yanında yer almıştır. Bakılacak olursa birici gruba giren Arap ülkeleri, Arap dünyasının "radikal" kanadını, ikici gruptakiler ise "muhafazakar" kanadını temsil ediyordu. Ancak, Orta Doğu tarihi içindeki genel trendin "radikal" yönetimlerin lehinde olduğu, yani radikal yönetimlerin sayısının gittikçe arttığı, muhafazakarların ise bu genel eğilimin etkisiyle tutumlarını bir anlamda radikalleştirdiği gözönünde tutulacak olursa, Türkiye'nin Arap Orta Doğusu'nda zamanla yalnızlığa itilmesi kaçınılmaz olacaktı. Nitekim, Aralık 1965'te, BM Genel Kurulu'nda Kıbrıs konusunda yapılan ve Türkiye'nin tamamen yalnız bırakıldığı oylama Araplarla ilişkilerdeki olumsuz gelişmelerin bir sonucuydu.

Türkiye'yi, özellikle 1950'lerin ortalarından itibaren, Orta Doğu'daki Arap ülkelerinden uzaklaştıran nedenlerden birincisi Batı faktörü ise, ikinci önemli neden de SSCB'nin Bağdat Paktı'nın yarattığı ortam içinde Orta Doğu'ya girmesi olmuştur. Bu şekilde, 1945'den itibaren Türkiye'nin genel plandaki dış politikasının Batı'ya doğru yön almasını etkileyen temel dış etken olan SSCB, Türkiye'nin Orta Doğu politikasının şekillenmesinde de etkili olmaya başlamıştır. Gerçekten de, Türkiye'nin kuruluşunda ön planda yer aldığı Bağdat Paktı, esas olarak SSCB'ye karşı düşünülmüş bir savunma düzeniydi. Türkiye de bunu böyle görüyordu.[164]

---

[164] Başbakan Menderes'in şu sözleri, Türkiye'nin genel planda olduğu gibi, 1950'lerin ortalarından itibaren Orta Doğu'da izlediği politikada da SSCB faktörünün etkisinde bulunduğunu göstermektedir: "...Garbda NATO hangi sulh ve istikrar ihtiyaç ve zaruretiyle meydana gelmişse, Orta Doğu'da Türkiye-Pakistan Dostane İşbirliği Antlaşması ile başlayıp bugünkü tekamül şeklini almış bulunan Bağdat Paktı da aynı ihtiyaç ve zaruretlerin neticesi olarak ortaya çıkmaktadır.." Cumhuriyet, 22 Kasım 1955, s.5

D. Süveyş Buhranı ve Türkiye

1945-1954 arasında Mısır'ın İngiltere ile ilişkilerinde temel konuyu teşkil eden Süveyş, 1955 yılında Bağdat Paktı'nın imzalanmasıyla ortaya çıkan ve Mısır'ın Batı'dan uzaklaşmasını hızlandıran gelişmeler sonucu 1956 yılında uluslararası bir buhranın da nedeni olmuştur.

İngiltere ve Fransa'nın Orta Doğu'dan kesin olarak çekilmelerinde Süveyş Krizi bir dönüm noktası teşkil etmiştir. İngiltere ve Fransa'dan boşalan yeri, bir başka Batılı büyük devlet, yani ABD, doldurmak istemiştir. Nitekim ABD, İngiltere ve Fransa'nın saldırı hareketini desteklememiş ve "frenleyici" bir rol oynamaya çalışmıştır.[165] Öte yandan, ABD'nin bu saldırıyı tasvip etmeyişi, SSCB'nin de İngiltere ve Fransa'ya karşı sert çıkışını adeta kolaylaştırmıştır.[166] Süveyş Krizi SSCB'nin Orta Doğu'daki durumunu daha güçlendirmiştir.[167] Hatta, denilebilir ki, İngiltere ve Fransa'nın bıraktığı ve ABD'nin kapatmaya çalışacağı boşluğu aslında SSCB doldurmuş olmaktaydı. Süveyş Krizinin Nasır'ın zaferiyle kapanması, Orta Doğu'daki Batı aleyhtarı güçlerin durumunu kuvvetlendirmiştir.

Süveyş krizi, bir yandan Mısır'a karşı saldırıya geçen devletlerden İngiltere'nin Bağdat Paktı üyesi olması, öte yandan da krize neden teşkil eden Süveyş kanalından geçişi düzenleyen 1888 İstanbul Sözleşmesi'nin taraflarından olması dolayısıyla, Türkiye'yi yakından ilgilendirmiştir.[168] Süveyş konusunu görüşmek üzere Londra'da toplanan iki konferansa da Türkiye çağrılmıştır.[169] Londra konferanslarında Türkiye, Batılı ülkelerin yanında yer almıştır.[170] Türkiye, Kanal'ın kendine özgü niteliklerinin dikkate alınması gerektiğini vurgulayarak, adeta, Türk Boğazlarını uluslararası yönetim altına koyan Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nden hoşnut olmayan[171] ve Montrö Sözleşmesi ile bu uluslararası yönetimin kaldırılmasını sağlayan Türkiye'nin Süveyş Kanalı için "uluslararası teminat" istemesinin çelişkili bir tutum olmadığını göstermek istemiştir. Türkiye'nin Süveyş Sorununu yorumlayışında politik düşüncelerin özel

---

[165] ABD'nin tutumuyla ilgili olarak bkz.: John SPANIER: a.g.e., s.127
[166] Susan STRANGE: "Suez and After", The Year Book of World Affairs, Vol 11, (London: Stevens-Sons Ltd, 1957), s.96
[167] Susan STRANGE: a.g.e, s.102
[168] Ömer Sami COŞAR: "Türkiye ve Süveyş", Cumhuriyet, 19 Ağustos 1956
[169] Keesing's, 1955-1956, Keesings Online, http//:www.keesings.com
[170] Ayın Tarihi, Sayı: 273, Ağustos 1956, s.115
[171] Feridun Cemal ERKİN: Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi, (Ankara: Başnur Matbaası, 1968), s.63

ağırlığı olmuştur. Süveyş sorunu, Türkiye'de sadece hukuki bir problem değil,[172] aynı zamanda politik bir çatışma konusu olarak da karşılanmıştır.

Türkiye, İngiltere'ye karşı cephe almış görünmekten ayrıca dikkatle kaçınmıştır. Türkiye, Temmuz 1956'da başlayan Süveyş Krizi sırasında İngiltere, Fransa ve İsrail'in, 29-30 Ekim tarihlerinde başta Kanal bölgesi olmak üzere Mısır'ı işgale başlamaları üzerine Kasım ayında İsrail ile diplomatik ilişkilerini maslahatgüzar seviyesine indirmesine karşılık, bu tavrı, soruna çözüm bulma sürecinde ABD ile işbirliği içine girmiş olması nedeniyle hiç bir olumlu etki yapmamış ve Türkiye, Arap kamuoyunda sadece Batı'nın çözüm önerilerine destek veren bir ülke olarak algılanmaya devam etmiş ve Batı'nın jandarması olarak nitelenmekten kurtulamamıştır.[173]

Süveyş Krizi sonrasında bölgede Sovyet etkisinin artması üzerine 1957 Mart'ında gündeme gelen Eisenhower Doktrini'ne,[174] bölge dışından İngiltere ve Fransa'nın yanı sıra bölge ülkelerinden ilk olumlu tepki, Türkiye ile birlikte Lübnan'dan gelmiş, onu Pakistan, Irak ve Yunanistan izlemiştir.[175]

E. 1957 Suriye Krizi ve Türkiye

Bu arada Suriye, 1957'den itibaren SSCB'ye daha fazla dayanmaya başlamış ve bu ülkeyle girdiği askeri ilişki sonunda yoğun şekilde silahlanmaya başlamıştı. Suriye'nin bu durumunu kendi güvenliği için bir tehdit olarak değerlendiren Türkiye ile Suriye arasında 1957 sonuna kadar devam edecek olan ve çatışmaya kadar varabilecek bir kriz[176] yaşanmıştır. Türkiye'nin, Suriye-SSCB ilişkilerine gösterdiği

---

[172] Sorunu hukuki yönden inceleyen yazılara örnek: Ayın Tarihi, Sayı: 273, Ağustos 1956, s.147-148

[173] Hüseyin BAĞCI: Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar, 2.Baskı, (Ankara: ODTÜ Yayınları, 2001), s.79-82

[174] ABD Başkanı Eisenhower, 5 Ocak 1957 tarihinde Kongre'ye sunduğu ve Eisenhower Doktrini adını alan mesajıyla, Orta Doğu'da İngiltere ve Fransa''ın yerini almak yolunda önemli bir karar almıştı. Eisenhower mesajında Orta Doğu'nun zamanla istikrarsız bir bölge haline geldiğini belirttikten sonra, bu istikrarsızlığın "uluslararası komünizm tarafından daha da artırıldığını" ve "kullanıldığını" öne sürüyordu. Eisenhower Doktrini'ni, Marshal Planına benzeten Lübnan'dan ve Bağdat Paktı üyesi Irak'tan başka hiç bir Arap ülkesi kabul etmemiştir. Orta Doğu'nun Arap olmayan kuşağına mensup dört bölgesel üyesinin, 19-20 Ocak 1957'de Ankara'da yaptığı toplantıda ise, Eisenhower Doktrini'nin desteklenmesi kararlaştırılmıştır. Alexander De CONDE: A History of American Foreign Policy, (New York: Charles Scribner's Sons, 1963), s.755-756

[175] Fahir ARMAOĞLU: Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları, 1948-1988, s.203; Peter CALVOCORESSI: World Politics Since 1945, 7th ed., (New York: Longman Publishing, 1996), s.386

[176] "1950'lerin Doğu-Batı kuvvet ve nüfuz çekişmesinin, Orta Doğu'da patlak veren bir görüntüsü" niteliğindeki Suriye krizi, ABD ve SSCB'yi Orta Doğu'da ilk defa karşı karşıya getirmiştir. Başlangıçta Ürdün ile Suriye arasında çıkan krize daha sonra ABD de karışmış ve Suriye'nin karşısında yer alan Türkiye'yi desteklemişti. Öte

aşırı tepki kendisini Suriye ile, dolayısıyla SSCB ile bir çatışmanın eşiğine kadar getirmiştir. Türkiye, Suriye olaylarını "kendisine yöneltilmiş bir komünist tehdidi" olarak karşılamıştır.[177] Ancak, Türk yöneticileri özellikle Stalin'den sonra SSCB'deki değişme ve gelişmeleri nasıl "aşırı" bir ihtiyatla değerlendirmişlerse, 1957 Suriye krizinde gösterdikleri hassasiyet de "aşırı" olmuştur.[178] Türkiye, Suriye karşısında gösterdiği aşırı hassasiyetle, aslında istemediği bir durumun gerçekleşmesini, yani SSCB'nin bölgeye yerleşmesini adeta kolaylaştırmıştır. Eğer SSCB, Batılıların iddia ettiği gibi, gerçekten Orta Doğu'da bir savaş atmosferi yaratarak Arapları Türkiye tehlikesine inandırmak ve bu tehlikeden onları kurtardığını göstermek suretiyle Arap dünyasındaki yerini kuvvetlendirmek çabasında idiyse, Türkiye izlediği politikayla, SSCB'ye yardımcı olmuş demektir. Türkiye'nin Suriye'ye karşı tutumu, bu ülkenin Batı düşmanlığını yumuşatmamış, aksine başka "koruyucular" aramasına yol açmıştır.[179]

Bu kriz sırasında Arap ülkelerinin anlamsız bir şekilde Türkiye'ye tepki göstermeleri ve Suriye'yi desteklemeleri, Türkiye'nin daha sonraki politikalarında ciddi etkiler yapmıştır. Buradan aldığı dersin etkisiyle olsa gerek, Türkiye, 1 Şubat 1958'de, Suriye ve Mısır arasında yapılan bir anlaşmayla kurulan Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne ve Bağdat Paktı üyesi Irak'ta 1958 Temmuz'undaki General Kasım önderliğinde gerçekleşen darbe sonunda monarşinin devrilmesine herhangi bir ciddi tepki göstermemiştir. Hatta, Suriye-Mısır birleşmesini bölgeye yönelik Sovyet etkisini azaltıcı bir unsur olarak değerlendirdiğini ifade ederek olumlu bulduğunu açıklamıştır. Aynı şekilde bu yaklaşım, 1958 Temmuz'unda gündeme gelen Lübnan ve Suriye olayları sırasında da görülmüştür. Her ne kadar Lübnan krizi sırasında İncirlik Tesisi kullanılmışsa da, Fatin Rüştü Zorlu açıklamasında, bu olayların sınırlarımız ötesinde gerçekleşen olaylar olduğunu belirtmiştir.[180]

---

yandan SSCB de Suriye'nin yanında yer almıştı. Bu şekilde SSCB ve ABD, Türkiye ve Suriye'nin gerisinde karşı karşıya gelmiş oluyordu. İkinci Dünya Savaşından sonra Avrupa'da ve Uzak Doğu'da çatışma içine girmiş bulunan iki süper devlet, böylece Orta Doğu'daki mücadelenin de tarafları haline gelmeye başlıyorlardı. Mehmet GÖNLÜBOL ve Haluk ÜLMAN: "İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası, 1945-1965"...., s. 320

[177] Mehmet GÖNLÜBOL ve Haluk ÜLMAN: "İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası, 1945-1965"..., s. 320

[178] Bkz. Ayın Tarihi, Sayı: 285, Ağustos 1957, s.197-198; Şükrü KAYA: "Suriye Hadiseleri", Hürriyet, 26 Ağustos 1957

[179] Patrick SEALE: The Struggle for Syria, A Study of Post-War Arab Politics, 1945-1958, s.299

[180] İbrahim BARUTÇUOĞLU: "Evolution of Turkey's Security Role in the Middle East", Der. George S. HARRIS, The Middle East in Turkish-American Relations, (Washington D.C.: The Heritage Foundation, 1985), s.63

F. 1958 Orta Doğu Krizi ve Türkiye

1957 Suriye olaylarından kısa bir süre sonra, 1958 yılının ortalarında, Orta Doğu yeni bir krizin içine girmiştir. 14 Temmjuz 1958 tarihinde Irak'ta General Kasım'ın liderliğinde yapılan ihtilalle, Batı taraftarı monarşik bir rejim yıkılmış ve Arap dünyasının radikal kanadına yeni bir askeri yönetim katılmıştır. Irak ihtilali, radikal Arap ülkelerinin lideri Nasır'ın "yeni bir zaferi" olmuştur.[181]

Türkiye, Irak'taki ihtilalden sonra, Lübnan ve Ürdün'de ortaya çıkan 1958 olaylarını, kendisinin ve müttefiklerinin güvenliğinin tehlikeye düşüp düşmediği açısından değerlendirmiş ve politikasını da mensubu bulunduğu ortak güvenlik paktlarının korunması amacına uygun olarak tesbit etmiştir.[182] Türkiye'nin bu tutumu, NATO'ya girmesinden itibaren küresel plandaki dış politikasının Orta Doğu'ya yansımasının tabii bir sonucuydu.

Kriz sırasında, özellikle Lübnan gelişmeleri karşısında, Lübnan'daki Batı taraftarı Chamoun rejimini açıkça destekleyen Türkiye, bu şekilde, Araplararası nitelik gösteren ve hatta bir Arap ülkesinin kendi iç gelişmeleri sayılabilecek bir olaya da müdahale etmiş oluyordu.[183] Türkiye, bu şekilde hareket etmekle, kriz sonunda güçlenen Batı aleyhtarı unsurların, Türkiye'ye de Batı ile aynı gözle bakmalarına hak kazandırmış olmaktaydı.

1950-1960 yılları arasında, ABD ile ilişkilerin merkezi konumu işgal etmesi ve Soğuk Savaş algılaması, Türkiye'nin, bu yıllarda uluslararası politikada ortaya çıkan değişimlere yeterince hızlı tepki verememesine neden olmuştur. 1957 yılında, Eisenhower Doktrinini benimserken, Orta Doğu'da etkinliğini ve prestijini artırabileceğini uman Türkiye, bir "alt hegemon" olarak nitelenebilecek şekilde; Batı çıkarlarının bir uzantısı olarak Orta Doğu'da aktif ve önder bir rol oynamasını engelleyen faktörleri hesaba katmamıştır. Türkiye, Orta Doğu'da nasıl algılandığını ve

---

[181] John MARLOWE: a.g.e., s.172

[182] Keesing's, 1957-1958, Keesings Online, http//:www.keesings.com

[183] Daha Irak ihtilali ve ABD müdahalesi olmadan once, Türk Başbakanı Adnan Menderes, Lübnan Cumhurbaşkanı Chamoun'a gönderdiği mesajda, Türkiye'nin "topyekün desteğine güvenebileceğini" bildirmişti. Bkz. Cumhuriyet, 12 Temmuz 1958

değerlendirildiğini bir süzgeçten geçirmeden önderlik rolü üstlenmeye çalışmıştır. Orta Doğu ülkeleri açısından Türkiye, tarihsel, kültürel geçmişe ve dini bağlara rağmen, bir lider olarak görülmemiştir.[184]

IV. SÜPER GÜÇLERİN BÖLGEYE YÖNELİK POLİTİKALARI (1948-1965)

A. 1955'den Önce Arapların Süper Güçlerle İlişkileri

İkinci Dünya Savaşından sonra ABD ve SSCB, Soğuk Savaş ortamının rehineleri durumuna düşmüşlerdi. Dünyada bu iki büyük güç arasındaki mücadelenin etkilerinden kurtulabilen herhangi bir bölge olmamıştır. Arap Orta Doğusu da bu kavgadan istisna kalamamıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, ABD'nin Orta Doğu bölgesindeki stratejik ve siyasal çıkarları genel olarak iki dönemde incelenebilir: Birincisi; 1947 – 1957 arası dönem olup, bu dönemde ABD, Truman Doktrini kanalıyla bölgedeki en güçlü devlet olarak İngiltere'nin yerini almaya başlamış ve SSCB'yi çevreleme politikasına, bu bölgede hız vermiştir. İkinci dönem, Süveyş bunalımı sonrası ilan edilen Eisenhower Doktrini ve 1956 – 1958 Orta Doğu bunalımlarından sonra ABD'nin artık bölgede egemen güç haline geldiği dönemdir. Ancak, ABD, bu başat durumu kısa bir süre sonra SSCB ile paylaşmak zorunda kalmış ve bölgedeki büyük devlet mücadelesi, yeni "dehşet dengesi" nin kendisine özgü koşullarına uygun olarak devam etmiştir.

1947 yılı sonunda, SSCBi, İran ve Türkiye'deki gelişmeleri etkileyemeyeceğini, Türkiye ve İran'ı atlayarak, Arap ülkeleri üzerinde çalışmasının, uzun sürede daha yararlı sonuçlar verebileceğini anlamıştır. Orta Doğu ülkelerinde artan milliyetçilik, Batı'ya ve özellikle Batı savunma plânlarına düşmanlık ve İsrail – Arap çatışması, Sovyetlerin kullanabileceği önemli kozlar haline gelmiştir.[185] İşte, İngiltere'nin Orta Doğu savunması üzerinde titizlikle durmasının ve Türkiye üzerinde bu yolda çeşitli baskılarda bulunmasının temelinde yatan unsur budur.

---

[184] Burcu BOSTANOĞLU: a.g.e., s.334

[185] G.E. WHEELER: "Russia and the Middle East", International Affairs, Londra, Vol. 35, No.3 (July 1959), s.299

İngiltere, İkinci Dünya Savaşından sonra da, Mısır, Filistin, Irak ve Güney İran'da askeri gücü ve Akdeniz'de tartışma götürmez deniz üstünlüğü ile Orta Doğu'da alışık olduğu başat durumunu sürdürmek istemiştir. Ancak, Dünya kuvvet dengesinde İkinci Dünya Savaşının ortaya çıkardığı temel değişiklikler, öz bir deyişle kuvvet merkezlerinin Avrupa'dan kanatlara (yani ABD ile SSCBi'ne) geçmesi ile bu durum uzun sürmemiştir. Böylece, Orta Doğu bir kez daha, değişken, birbirlerine rakip uluslara bölünmüş ve büyük devletlerin çatışan çıkarlarına sahne olan bir bölge durumuna gelmiştir. İşte, İkinci Dünya Savaşından sonra SSCBi ile küresel bir mücadeleye girişen ABD, küresel bir devletin sorumluluklarını yüklenmiş olarak, önce Truman ve sonra Eisenhower doktrinleri ile bölgeye girmiş ve SSCBi ile çatıştığı bölgelere bir yenisini eklemiştir.

Truman Doktrininin ilanından sonra, büyük bir "yardım edici" durumundan koordinatör durumuna geçen ABD, bu doktrini genişletmek için İngiltere ile birlikte Orta Doğu'da faaliyete girişmiştir. Ancak, Truman Doktrini ile Türkiye'ye ABD askeri yardımı başladığı zaman, SSCB'ye sınır komşusu olan iki devlete (Türkiye ve İran) baskısı dışında Moskova, Arap Orta Doğusu'nda genelde etkin bir faaliyette bulunmamıştır.[186] Bu nedenle, kendilerini Türkiye gibi doğrudan bir Sovyet tehdidi altında görmeyen Arap devletleri, Irak'ın dışında, Truman Doktrininin "mesaj"ına fazla ilgi göstermediler ve Batı'nın Orta Doğu'da ortak bir savunma örgütü kurma girişimlerine katılmadılar.[187]

1950'lerin ortalarına kadar İngiltere ve Fransa bölgedeki egemen güçlerdi. 18. ve 19.yüzyıllarda ve 20.yüzyılın başlarında, Arap dünyası Avrupalılar arasında bölüşülmüş;[188] koloni olarak kullanmaya elverişli parçalar haline getirilmiş, Londra ve Paris'ten kolayca yönetilebilen bir Arap bölgesi durumundaydı.[189]

---

[186] Ömer KÜRKÇÜOĞLU: Türkiye'nin Arap Orta Doğusu'na Karşı Politikası, (1945-1970), s.69-71

[187] Oral SANDER: Türk-Amerikan İlişkileri (1947-1964), s.34-35

[188] İngiltere'nin Orta Doğu'ya ilgisi 18. yüzyılada başlamış, özellikle Süveyş Kanalı'nın 1869 yılında işletmeye başlatılmasından itibaren, İngiltere'nin Uzak Doğu'daki sömürgeleri ile deniz bağlantısının üzerinde olmasından dolayı bölgenin önemi büyüktü. Bkz. Kamuran GÜRÜN: a.g.e., s.295

[189] Tareq Y. ISMAEL: International Relations of the Contemparary Middle East : A Study in World Politics, (Syracuse : Syracuse University Press, 1986), s.42-43

SSCB, 1955-1956 öncesinde Orta Doğu'da güç dengesinin lehinde olmadığını kabul etmekte; bölgeyi Batı nüfuzunda görmekte ve Arapların bölgesel ilişkilerine karışmamaktaydı. 1945'de, Sovyet Basını yeni kurulmuş olan Arap Birliği'ni, bu yaklaşımın bir sonucu olarak İngiliz emperyalizminin maşası olarak tanımlamaktaydı.[190] Benzer şekilde, Stalin ve Kruşçev, başlangıçta, Mısırlı subayların yaptığı darbeyi kabul etmemişler; bu darbeyi Güney ABD'deki darbelerle bir tutmuşlardır.[191] Sovyet medyası, İngiltere-Mısır Tahliye Anlaşması'na (Temmuz 1954) karşı çıkarak, bunun Mısır'ın ve Arap devletlerinin milli çıkarlarına aykırı olduğunu ifade etmekle kalmamış, Nasır'ı Batı'nın faşist kuklası olarak adlandırarak ve onu vatan hainliği ile suçlayarak, Mısır halkını baş kaldırmaya teşvik etmiştir.[192]

Bu dönemde, Arap rejimleri de Sovyetlere karşı şüpheyle yaklaşmaktaydı. Az sayıdaki küçük Arap komünist partisi, baskı altında tutulmaktaydı. Irak, Ürdün ve Suudi Arabistan, komünizm ile Siyonizmi eşdeğer tutmakta, bunları Arap muhafazakarlığına ölümcül bir tehdit olarak görmekteydiler.

Stalin'in ölümünden sonra, Sovyetlerin, sosyalist olmayan milliyetçi rejimlerle ilişkilerini yeniden değerlendirmeye tabi tutan Kruşçev, 1954 yılından itibaren bölgede aktif bir Sovyet rolü başlatmıştır.

B. SSCB'nin Orta Doğu'ya Girmesi

1955 yılı, ilk Sovyet silahlarının Mısır'a satışının gerçekleştirilmiş olması nedeniyle, Orta Doğu'da kritik yıl olarak ifade edilmektedir. Çünkü, Nasır'ın, o zamana kadar Orta Doğu'da önemli bir girişimi olmayan SSCB ile yaptığı Silah Antlaşması, hem bu ülkeyi Orta Doğu'ya davet etmiş; hem de Batı'nın bölgedeki silah tekelini kırmıştır.

---

[190] Robert O. FREEDMAN: Soviet Policy Toward the Middle East Since 1970, (New York : Praeger, 1975), s.10

[191] Strobe TALBOTT: Khruschev Remembers (London. : Book Club Associates, 1971), s.431-432 ; Fawaz A. GERGES: Super Powers and the Middle East: Regional and International Politics 1955-1967, (Oxford: Westview Press,1994), s.23; Mohamed HEIKAL: Sphinx and Commissar : The Rise and Fall of Soviet Influence in the Arab World, (London : Collins, 1978), s.53

[192] Kenneth LOVE: Suez : The Twice Fought War (New York and Toronto : Mc Graw-Hill Book Company, 1969), s.235

Arap devletlerinin bölgesel politikalarında İsrail önemli bir değişken olmuştur. Arap liderlerin söylemlerinde Filistin davası ve İsrail'in saldırganlığı gibi konular ağırlıklı olsa da, eylemleri Araplararası ittifaklar ve düşmanlıklar gibi iç gelişmelere odaklanmıştı. Arap liderler, İsrail-Arap sorununu birbirlerine karşı kullanmışlardır.[193] Arap-İsrail çatışması, Arap aktörler ile süper güçler arasındaki ilişkileri de şekillendiren önemli bir faktördü. Bu sorun, Sovyetlere Orta Doğu'da nüfuzunu artırmak için altın bir fırsat vermiştir.

ABD-İsrail ilişkilerinin,1960'ların başında Kennedy yönetimi ile birlikte daha derinlik kazanması; ABD hükümetinin 1962 yılında İsrail'e doğrudan silah sevkıyatına başlaması; Başkan Johnson'ın da İsrail'e sempati ile yaklaşarak, bu devletle çok daha yakın ilişkiler kurmak isteyen bir tutum sergilemesi; 1964 yılındaki ilk Arap zirvesinde, Arap liderlerin, dış güçlerle ilişkilerinde, Filistin davasına nasıl yaklaştıklarına göre tavır belirleme kararı almalarına neden olmuştur. Başkan Johnson bu tehdide kulak asmamış; İsrail'e askeri yardıma devam etmiş; hatta Araplara yardımı "Filistin sorununu dondurmak" kaydına bağlamıştı. Bu gelişmeler Arap dünyasını Batı'ya kuşkuyla bakmaya sevk etmişti.[194]

Bu dönemde, Orta Doğu'da süper güçler arasındaki etkileşim ve bölgesel aktörler arasındaki ilişkiler incelendiğinde; süper güçlerin, bölgenin küçük devletleri üzerinde isteklerini kabul ettirmekte zorlandıkları ve bunu nadiren başarabildikleri görülür. Aksine, süper güçler arasındaki nüfuz mücadelesi ve rekabet yoğunlaştıkça, bölgesel güçler patronları üzerinde etkili olmuşlardır. Süper güçler arasındaki ilişkiler, bu devletlerin Arap ülkeleriyle ilişkilerini etkilemiştir. ABD ve SSCB arasında artan rekabet, bu ülkeleri bölgesel güçleri desteklemede müthiş bir yarış içine sokmuştur. Bölgesel güçler, süper güçlerin stratejilerinin ve silah sistemlerinin deneme tahtaları ve test sahaları olmuşlardır. Süper güçler arasındaki düşmanlıkların artışına paralel olarak, küçük devletlerin bire bir pazarlık pozisyonları da kuvvetlenmiştir. Örneğin Mısır,1950'lerde ve 1960'ların başında süper güçler arasındaki rekabet ve düşmanlığı kullanarak her ikisinden de büyük miktarlarda yardım almıştır. Bu bağlamda; Soğuk

---

[193] Malcolm H. KERR: " Regional Arab Politics and the Conflict with Israil", Der. Paul HAMMEND ve S. ALEXANDER, Political Dynamics in the Middle East , (NewYork: American Elsevier,1972) , S.61

[194] Fawaz A. GERGES: a.g.e., s.14

Savaş, Orta Doğu'ya ihraç edilmemiş, fakat, kendi amaçlarına hizmet etmesi için bölge devletleri tarafından ithal edilmiştir.

İncelenen dönemde, Arap aktörler ile bölge dışı güçler arasındaki ilişkileri muhtelif faktörler belirlemiştir. Bu faktörlerden birisi, Arap ülkelerinin dış politika eğilimleridir. Her bir süper güç, kendi ideolojik kampı ile dış politikalarını ittifak haline sokmaları için mahalli oyunculara büyük baskılar uygulamışlardır. Özellikle İngiltere ve ABD, bölge ülkelerini Batı savunma paktlarına ve ittifaklarına katmaya çalışmışlardır. Bazı Arap muhafazakarlar bunu memnuniyetle karşılayarak Batı'nın önerilerini kabul etmişlerdir. Ancak, başta Mısır olmak üzere bazı bölge ülkeleri de, böyle bir yaklaşımın, Arapların uluslararası pazarlık pozisyonunu zayıflatacağını ve yeni elde edilen bağımsızlıklarını tehlikeye düşüreceğini ileri sürerek, teklife karşı çıkmışlardır.

Arap devletleri, Batı aleyhtarı olarak Sovyetlere yanaşmış, ancak ülkelerindeki komünistleri ezmekten vazgeçmemişlerdi. Sovyetler ise, Arap devletlerini kaybetmemek uğruna, komünist ideolojiyi savunan baskı altındaki Arap komünistleri feda etmeyi yeğlemişti.

Batılı yöneticiler, Orta Doğu Savunma Organizasyonu'nun teşkilinde ve Batı ile Arap devletleri arasında yeni bir ilişki kurulmasında, Mısır'ı anahtar olarak görmekteydiler.[195] Gerçekten de, Kahire, uzun süreden beri kültürel, politik ve demografik ağırlığı nedeniyle, Arap ve İslam Dünyasının ağırlık merkezi durumundaydı.[196] Nasır'ın kişiliği ön plana çıkmakta ve özellikle ABD üst düzey yetkilileri, bölgenin geleceğini şekillendiren milliyetçilik, tarafsızlık ve bağımsızlık gibi eğilimleri göz ardı etmekteydiler.[197]

Nasır'ın, Arap uluslararası politikasındaki güç ve etkisini yürütebilmesi, Arap dünyasında popüler hale gelen yüksek değerlere sahip çıkmasının bir sonucuydu. Bu yüksek değerler, popüler Arap milliyetçiliği ve birliği, siyasi bağımsızlık, Üçüncü

---

[195] Memorandum by the Deputy Assistant Secretary of State for Near Eastrn, South Asian,and African Affairs to the Secretary of State,Washington, 30 December 1952, Foreign Relations of the United States, 1952-1954: The Near and Middle East,Vol IX, part 2 (Washington:Government Printing Office,1986), s.1926

[196] A.I DAWISHA: Egypt in the Arab World: The Elements of Foreign Policy, (London:Macmillan,1976), s.2

[197] The Embassy in Egypt to the Department of State, Cairo,19 April 1956, Foreign Relations of the United States, 1955-1957: Arab Israil Dispute, January 1- July 26, 1956, Vol XV (Washington:United States Government Printing Office,1989), s.557

Dünyanın dayanışması, bağlantısızlık ve sosyalizmdi.[198] Bu sembol değerleri kullanması, onu 1950'li yıllarda Arap bölgesel ve uluslararası politikalarının gündemini belirleyen bir konuma yükseltmişti. Mısır'ın Arap dünyasındaki liderlik durumu, Nasır'ın İngiltere, Fransa ve ABD'ye karşı tavır alması ve bu devletlerin bölgedeki hegemonyalarına meydan okuma stratejisi sayesinde ortaya çıkmaktaydı. Süper güçlere karşı radikal politikalar izleyen Mısır, Arap dünyasında çekim merkezi haline gelmişti.

C. Bağdat Paktı

Irak ve Türkiye arasındaki, daha sonra Bağdat Paktına dönüşen, Şubat 1955 Antlaşması, bölgesel güç politikalarında tek önemli değişkendi ve bölgedeki tüm güç konfigürasyonunun değişmesine neden olmuştu.[199]

Nasır, bölgenin savunulmasının, Arap devletlerinin kendileri tarafından, dışarıdan müdahale olmaksızın organize edilmesi gerektiğine inanmaktaydı. Böyle bir organizasyonun ise, ancak Mısır'ın liderliğinde organize edilebileceğini ve idame ettirilebileceğini iddia etmekteydi.[200] Mısır'ın temel amacı, büyük güçler arasında bağımsız bir pozisyonda kalarak, yabancı egemenliğinden arınmış bir yönetimi sürdürebilmekti.

Irak Başbakanı Nuri, Nasır'dan farklı olarak, SSCB ve komünizm tehdidinin ve Siyonizmin, Irak ve Arap dünyasının güvenliğine karşı potansiyel tehditler olduğunu, ancak, Sovyet tehdidinin daha büyük ve daha yakın olduğunu düşünmekteydi.[201]

---

[198] Albert HOURANI: A History of the Arap People, (London:Faber and Faber,1991), s.401

[199] Adeed DAWISHA ve Karen DAWISHA: "The Soviet Union in the Arab World: The Limits to Super power Influence", The Soviet Union in the Middle East: Policies and Perspectives, (London: Herneman for the Royal Institute of International Affairs, 1982), s.8

[200] ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles'in, 1953 yılında Mısır'ı ziyareti sırasında Nasır, ister doğulu ister batılı olsun, büyük güçlerle Araplar arsındaki ittifaklara kuşku ile baktığını, çünkü güçlü ile zayıf arasındaki ittifak, güçlü olanın egemenliği ele geçirmesine neden olur demiştir. Pakt içindeki küçük devletler, meseleleri eşit zeminlerde tartışamazlar ve eşit pozisyonda olamazlar düşüncesindeki Nasır, büyük devletlerin bölgedeki paktlar içinde yer almalarını « maskelenmiş emperyalizm » olarak değerlendirmekteydi. Bkz.President Gamal Abdel-Nasser's Speeches and Press Interviews, (Cairo: Information Department, 1960), s.152

[201] Waldemar J. GALLMAN: Iraq Under General Nuri: My Recollections of Nuri al-Said, 1954-1958, (Baltimore: The John Hopkins Press, 1964), s.27

Irak'ın çıkarları ile İngiltere'nin çıkarlarının örtüştüğüne körü körüne inanan Irak yönetici eliti, Arap Birliği içinde de, dışında da olsa Irak'ın Bağdat Paktı'na katılacağını düşünmekteydi. Fikir babasının İngiltere olması, Başbakan Nuri'nin politik yaşamı boyunca İngiltere ile ittifakı dış politikasının temel prensibi kabul etmesi ve Irak'ın geleceğinin Londra'nın iyi niyetine bağlı olduğuna inanması, yöneticileri böyle bir düşünceye sevk etmekteydi.[202] Bu düşünceler temelinde, 1950'lerin ortalarında anti-Sovyet çizgisinde bir politika izleyen ve Arap devletleri dışında ittifaklar arayan Irak, 1955 yılında Moskova ile diplomatik ilişkileri kesmiş ve bir ay sonra da Bağdat Paktı'nı imzalamıştır. Irak, ABD'nin dolaylı olarak desteklediği bu gelişme ile, Arap dünyasındaki liderlik rolünün güçleneceğini ve Mısır'ın ise izole olması sonucu zayıflayacağını ummaktaydı.

Ancak, ABD yönetiminin, Pakt'a katılmayı reddederek Kuzey Kuşağı fikrini ortaya atması ve bu bağlamda destek sözü vermesi ve Pakt'a karşı belirsiz bir politika izlemesi, [203] Irak başbakanı Nuri Said'i rahatsız etmekteydi. Irak, sürekli olarak dış güçleri, kendi iç ve bölgesel pozisyonunu kuvvetlendirmek için kullanma peşinde olmuştur.

ABD'nin dış politikası açısından, Bağdat Paktı, ilk bakışta ABD'ye, İngiliz – Mısır, Arap – İsrail ve Kuzey Afrika çatışmalarına bulaşmadan, Orta Doğu bölgesinde nüfuz mücadelesine katılma imkanı sağlamaktaydı.[204] Bundan başka, Türkiye'nin NATO'ya girmesi, nükleer gücündeki gelişme, Bağdat Paktının kurulması, ABD açısından Orta Doğu'yu kısa sürede güvenlik altına almıştı.[205] Ancak olaylar uzun sürede bunun doğruluğunu kuşkuda bırakmıştır. SSCB, Mısır ve Suriye ile yaptığı silah ve ekonomik yardım anlaşmaları sonucu, sanki Bağdat Paktı hiç yokmuşçasına, Orta Doğu politikası içine girmiştir.

---

[202] Hanna BATATU: The Old Social Classes and the Revolutionary Movements of Iraq: A Study of Iraq's Old Landed and Commercial Classes and of Its Communists, Ba'thists and Free Officers, (Princeton N.J: Princeton University Press, 1978), s.31

[203] Eisenhower yönetimi, Kuzey Kuşağı fikrini ortaya atmış ve Bağdat Paktı'na katılmamış, ancak, bölgedeki büyükelçilerine verdiği direktifte; Pakt'ın desteklendiğinin bölgedeki yöneticilere iletilmesi ve buna karşı olan hareketlere ABD'nin karşı koyacağının bildirilmesi istenmişti. Pakt'a katılacak Arap devletlerinden memnunluk duyulacağı da iletilecektiThe Department of State to the Embassy in Egypt, Washington, 15 September 1955, Foreign Relations of the United States, 1955 Vol. XIV s.471-494

[204] James W. SPAIN: "Middle East Defence: A New Approach"..., s.261

[205] Sir Brian HARROCKS: "Middle East Defence-British View", Middle East Affairs, Vol. VI, No. 2 (Şubat 1955), s.38

Bağdat Paktı ile, Mısır-Suudi karşı çıkışının görülmesiyle, ABD'nin başka düşüncelerinin de olduğu ortaya çıkmıştır. 1955 yılının sonlarında Eisenhower yönetimi, Nasır ile uzlaşma girişimlerini başlatmıştı. ABD'nin Pakt'a girmekte neden tereddüt ettiği ve Ürdün ile Lübnan üzerinde ısrarcı olmadığı da ortaya çıkmıştı. ABD, Nasır'ı karşısına almak istemiyordu. Diğer önemli bir sebep, ABD yönetimi Pakt'a katıldığı takdirde, İsrail'e güvenlik garantisi sağlamak konusunda büyük bir baskı ile karşılaşmaktan çekiniyordu. Dulles, İsrail'e böyle bir güvenlik taahhüdünü, Arap devletleri ile ilişkileri yumuşamadan vermek niyetinde değildi.[206] İsrail'e güvenlik taahhüdü verilmesi gerekliliği yanında, İngiltere'nin oluşumun içinde bulunması ve bundan dolayı Arapların Paktı İngiliz emperyalizminin bir vasıtası olarak görmeleri, Eisenhower yönetimini tereddüde düşürmüş ve ABD, Avrupalı müttefiklerinin kolonial politikaları ile benzer politika izlediği düşüncesinin oluşacağından çekindiği için, Pakt'a aktif olarak katılmamaya, fakat onu aktif olarak desteklemeye karar vermiştir.

Türk – Irak Antlaşmasından sonra, ABD'nin teşvikiyle Bağdat Paktına giren İngiltere'den[207] kısa bir süre sonra Pakta girmesi beklenen ABD, Mısır ve İsrail'i daha çok endişelendirmemek, SSCB'yi bölgede yeni hareketlere girişmekten alıkoymak ve Orta Doğu politikasının Senato'da görüşülmesini engellemek için pakta resmen girmemiştir.[208] Buna rağmen, 1957'den başlayarak, Askeri Komite de dahil olmak üzere, Paktın bütün faaliyetlerine etkin bir biçimde katılmıştır. [209]

D. Süper Güçlerin Mısır İle İlişkilerinde İsrail Sorunu, Silahlar ve Paktlar

Mısır'da devrimi gerçekleştiren ve komünizmin işçi sınıfının kutuplaşmasına sebep olabileceği şeklinde bir kuşku taşıyan Batı eğilimli Mısırlı subaylar, sömürgeleri bulunmayan ABD'nin, küçük devletlerin self determinasyon hakkını destekleyeceğine, Mısır'a gerekli yardımı sağlayabileceğine ve İngiltere'nin Mısır'dan çıkarılmasına yardım edeceğine inanıyorlardı.[210]

---

[206] Secretary of State Dulles to Foreign Secretary Mcmillan, Washington, 19 August 1955, Foreign Relations of the United States,1955 , Vol XIV, s. 367, 547,713,821

[207] Richard GOOLD-ADAMS: The Time of Power, A Reappraisal of John F. Dulles, (London: Wiedenfeld and Nicolson, 1962), s.201

[208] Mehmet GÖNLÜBOL ve Haluk ÜLMAN: "İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası"..., s.287

[209] Oral SANDER: Türk-Amerikan İlişkileri (1947-1964), s.134

[210] Mısırlı subaylar, 1952 yılında, ABD'nin Kahire elçiliğine başvurarak, komünizme karşı olduklarını ve kendileriyle yakın işbirliğini arzuladıklarını bildirmişlerdi. Bunun karşılığında ABD'den "askeri malzeme ve mali yardım" talep etmekteydiler. Hatta, Orta Doğu Savunma Organizasyonu'na katılma arzularını da ifade

ABD'nin, Arap-İsrail çatışmasına karışması ve Mısır'a silah satmayı reddetmesi (Mısır 1952'den beri ABD'den silah alma çabalarında başarısız kalmaktaydı),[211] Mısır'ın Batı karşıtı duygularını artırmıştı. ABD Yönetimi Mısır'a silah satışını, Yahudi komşusuyla ciddi bir anlaşma yapması ve bu ülkenin, Orta Doğu'da kurulması planlanan Güvenlik Paktı'na katılması koşuluna bağlamıştı.[212] Nasır, Arap dünyasında statüsünü kaybetmemek ve pozisyonunu korumak için, Batı'yı karşısına almak pahasına bu koşullara hayır demiştir. Bu durum, İsrail sorununun Arap ülkelerinin büyük güçlerle ilişkilerini nasıl etkilediğine bir örnek teşkil etmektedir.

ABD'nin müteakip politik ve ekonomik baskıları (askeri yardımın ve Asuan barajına finansman desteğinin geciktirilmesi), Mısır yönetiminin ABD'ye karşı daha fazla güvensizliğe kapılmasına neden olmuş;[213] ve Mısırlı yöneticileri, Sovyetleri Orta Doğu'daki diplomasiye katılmaya davet etmeye ve böylece bölgedeki Batı egemenliğini kırmaya yöneltmiştir.

Nasır, Bağdat Paktı'nın imzalanmasından sadece birkaç gün sonra gerçekleşen Gazze baskınını, Mısır'daki rejimi yıkmak ve tüm Arap dünyasını Batı'nın kontrolü altına sokmak amacıyla, Batı tarafından düzenlenmiş komplonun bir parçası olarak yorumladı. Araplar ve Mısır'a göre, bölgedeki istikrarsızlığın nedeni İsrail ve İngiliz-Fransız varlığı idi. Nasır'a göre, bölgede askeri paktların kurulması yerine; sosyal ve ekonomik koşullar düzeltilmeliydi. Bölgenin istikrarı için önemli olan konu buydu. Nasır, bölgede liderliğini sürdürmek için, her iki süper güç ile ilişkilerinde mesafeli olmaya, bu iki gücü birbirine karşı kullanmaya ve Filistin probleminde lider rolü oynamaya gerek olduğuna inanmaktaydı.

---

etmişlerdi. Bkz. The Ambassador in Egypt (Caffery) to the Department of State, Cairo, 18 September 1952; ve The Secretary of State of Defense (Lovett) Washington, 21 November 1952, Foreign Relations of the United States, 1952-1954, Vol IX, Part 2, s.1860-1861, 1889U

[211] İsrail yanlısı lobilerinin güçlü baskısı ve bürokratik engeller, ABD'nin Mısır'a silah satışını engelleyen başlıca iç dinamiklerdi. ABD Yönetimi, Mısır'daki elçiliğine gönderdiği bir telgrafta, Mısır'a silah satışının bu ülkenin İsrail ile barışçı bir çözüme ulaşması kararlılığına bağlı olduğunu bildiriyordu. Memorandum of Conversation, Department of State, Washington, 11 July 1955, Foreign Relations of the United States, 1955, Vol XIV, s.285, 491

[212] Anwar al-Sedat, In Search of Identity: An Autobiography, (London: Collins, 1978), s.127: ve Memorandum for the Director of the Foreign Operations Administrartion Subject; Grant Military Assistance to Egypt, 12 August 1954, Foreign Relations of the United States, 1952-1954, Vol IX, Part 2, s.2297

[213] National Intelligence Estimate, 15 November 1955, Foreign Relations of the United States, 1955, Vol XIV, s.767

Nasır'ın, amaçlarını gerçekleştirmek için önemli olduğunu keşfettiği bağlantısız pozisyonu, SSCB'nin işine yaramıştır. Çünkü, 1950'lerin başında, tarafsızlık ve bağlantısızlık anti-emperyalist bir karakterdeydi. SSCB, Üçüncü Dünya'nın sosyalist olmayan rejimleri ile de işbirliği yapmaya karar vermişti.[214] Mısır ile SSCB arasındaki bu yakınlaşma, Eylül 1955'de silah antlaşmasının imzalanması ile sonuçlandı.

ABD, Mısır'la diplomatik ilişkilerin kesilebileceği ve ekonomik abluka uygulanabileceği tehditlerine rağmen, onu tamamen kaybetmek istemiyordu. Mısır'a yapılan yardımın kesilmesi, sadece Mısır'ın değil, tüm Arap dünyasının Sosyalist Blok' a katılmasına neden olabilirdi. Oysa ki, Orta Doğu petrolü sadece NATO için değil, tüm Batı dünyası için önemliydi. Batılı liderler için Mısır-SSCB silah anlaşması, Mısır'ın askeri potansiyelini artırması bakımından değil, Moskova'nın bölgeye girişi için bir davet olmasından dolayı önem arz etmekteydi. Bu durum bölgedeki Batı çıkarlarına tehdit oluşturuyordu.

Mısır-SSCB silah anlaşmasının bir sonucu da, Mısır'da iktidarda bulunan Nasır'ın ve devrimci subayların hem içeride ve hem de bölgede güç kazanmalarıydı. Bu durum Nasır'ın bölgede üstünlük ve liderlik için iştahını artırmıştır. Nasır, bu amacı gerçekleştirmenin tek yolunun Arap milliyetçiliği politikasını kabul etmek ve yürütmekle mümkün olacağını anlamıştır. Bu stratejinin elemanları; "Arap bağımsızlığı ve birliği" sloganı ile "Filistin Mücadelesi" deyişleri olacaktı.

Orta Doğu'ya Sovyet varlığının girmesinin negatif bir etkisi, Araplararası politikaların daha karmaşık ve şiddetli hale gelmesidir. Bölge, süper güçlerin rekabet alanı haline gelmiş ve Arap-İsrail çatışmaları ile Araplararası çatışmalar, Doğu-Batı ideolojik çatışmaları arasında daha da karmaşık bir hal almıştır. Süveyş krizi böyle bir ortamın sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

---

[214] Bağlantısızlar hareketine katılan, genellikle Afrika ve Asya ülkelerinin oluşturduğu devletlerin ortak yanı, Batı aleyhtarı oluşları, ekonomik adaleti ve emperyalizmin sona erdirilmesini istemeleriydi. Bu ve benzeri isteklerin neredeyse tamamı, Kremlin'in dış politika hedefleri ile örtüşüyordu. 1955 yılındaki Bandung Konferansı'ndan sonra üçüncü dünya ülkeleri, SSCB'yi işbirliği yapılabilecek bir güç ve Batı'nın egemenliğine karşı bir denge gücü olabilecek yegane vasıta olarak görüyorlardı. Bandung konferansı ve Bağlantısızlar Hareketi için, bkz. The Columbia Encyclopedia, Sixth Edition, 2001.

Süveyş Krizi, küresel ölçekteki güç dengelerinde ve Orta Doğu'daki güç dengelerinde radikal değişiklikler meydana getirmiştir. Washington ve Moskova, Londra ve Paris'in yerine Orta Doğu bölgesindeki egemen küresel güçler haline gelmişlerdir. Nasır'ın Mısır'ı, Arap dünyasında başat güç olarak ortaya çıkmıştır. Nasır, Arap milliyetçiliğinin sözcüsü olmuş; Mısır, bölge dışı aktörlerin öncelikli olarak dikkate aldıkları bölgenin temel gücü konumuna yükselmiştir.

E. Arap Dünyasında Güçlerin Yeniden Gruplaşması

Suriye'nin Mısır'la savunma paktı oluşturması, Suriye-Türkiye ilişkilerini gerginleştirmişti. Türkiye, Pakt'a tepki göstererek, gerekli önlemleri alacağını Suriye'ye bildirdi. Mısır'ın bölgede güç ve etkisinin artması, Türkiye'yi Mısır'ın bölgesel hırs ve emellerini engelleme çabası içine soktu.[215] Suriye'nin bölgeye ilişkin dış politikasındaki yeni yönelimler Washington ve Londra'da alarm zillerinin çalmasına neden olmuştu. ABD Milli Güvenlik Konseyi'nde, Irak'ın Suriye'deki rejimi askeri müdahale ile devirmesi bile gündeme gelmişti.[216]

Suudi Arabistan'ın da bu ittifaka katılımından sonra, Arap dünyasındaki yeni gruplaşma, Mısır'ı cesaretlendirmiş ve bu ülkenin, Ürdün ve Lübnan'ın, Mısır-Suriye-Suudi üçlüsüne katılması için baskıda bulunmasına yol açmıştır. Bu iki ülkenin Batı yanlısı hükümetleri kaçamak cevaplar vermişler; ancak verilen tüm güvence ve ekonomik yardım sözlerine rağmen Batı ile ilişkilerini kesmemişlerdir. ABD ve İngiltere'nin mali-askeri yardım desteği sözlerine rağmen, Haşimi Kralı Hüseyin de, Arap politikalarını göz ardı edememiştir.[217]

F. ABD'nin Bir Arap-İsrail Barışına Yönelik Yeni Politikası

İsrail-Arap çatışmasının, Araplarla Batı'nın ilişkisini daha kötüleştireceğini ve onları Sovyetlere daha da yanaştıracağını düşünen ABD, Mısır'a İsrail ile işbirliğinin karşılığında Asuan barajına mali destek görüşmelerinin hızlandırılması teklifini

---

[215] Gordon H. TORREY: Syrian Politics and the Military, 1945-1958, (Colombus: Ohio State University Press, 1964), s.280

[216] Memorandum of Discussion at the 263rdMeeting of the NSC, 27 October 1955, Foreign Relations of the United States, 1955, Vol XIV, s.654,662

[217] Peter SNOW: Hussein : A Biography, (London: Barrie and Jenkins, 1972), s.73

götürmüş; İsrail'e ise yeni silah satışı yanında, durdurulmuş olan Fransız savaş uçaklarının teslimi sözünü vermişti. Nasır, Arap dünyasında yeni elde ettiği popülariteyi kaybetmemek için, İsrail'le işbirliğini ve bir anlaşma imzalama şeklindeki teklifi kabul etmemiştir.

Nasır'ın, Batı çıkarlarını göz önünde bulundurmayan bu davranışı üzerine, ABD Yönetimi, Mısır'ı cezalandırmak, etkisini azaltmak ve onu bölgede izole etmek için Mart 1956'da yeni bir politika izlemeye başlamıştır. Ekonomik olarak Mısır'a yardım miktarının azaltılması ve Asuan barajına yardım görüşmelerinin ertelenmesi; politik olarak ise, Suudi Arabistan ve onun kralı Suud'un ön plana çıkarılarak desteklenmesi, bu suretle Mısır-Suudi koalisyonunun bozulması esaslarına dayanan yeni politika, diğer taraftan, Mısır karşıtı Arap muhafazakar blokunun desteklenmesini öngörmekteydi. ABD'nin Mısır'ı etkisiz hale getirmek ve Arap liderliğini Suudi Arabistan'a aktarmak düşüncesinde iki yanlışı vardı. Birincisi, bu safhada Suudiler İngiltere'ye güvensizlikten ve Haşimilerle olan geleneksel rekabetten dolayı, Nasır karşıtı, Batı yanlısı kampa katılmaya isteksizdiler. İkincisi, Nasır'ın ABD'ye göre elindeki kaynaklarla Suudiler üzerinde daha etkili bir baskı kurabileceğini kanıtlamış olmasıydı.

G. 1956 Savaşı (Süveyş Savaşı)

Süveyş Krizinin altında yatan temel neden, Mısır-Çekoslovakya silah antlaşması ve bunu takip eden İngiliz ve ABD dış politikasında bölgeye yönelik olarak ortaya çıkan değişimlerdir.

ABD politikası, mahalli milliyetçi güçlerin yükselişi ile uluslararası ortamdaki değişimleri dikkate almayan niteliği nedeniyle başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Nasır, bir döneme ve belli bir bölgeye ait bir üründü. Bu nedenle; bir tek kişi üzerine yoğunlaşmak ve gelişmelerin altında yatan milliyetçilik, bağlantısızlık ve bağımsızlık gibi akımlar ve eğilimleri dikkate almamak büyük bir hata idi. Batı ile Arap dünyasının çıkarları arasındaki çatışma; basitçe, mahalli dinamiklerin, sömürgeciliğe, Batı'nın savunma paktlarına, İsrail'e ve kötü ticari uygulamalara karşı koyma çabaları ile açıklanabilir. Bu dinamiklerin, Nasır'ın kişiliği ile bir bağlantısı bulunmamaktaydı.

Mısır'ın Çin'i tanıması,[218] ABD tarafından, dünya politikasına bir müdahale olarak algılanmış ve kabul edilemez bulunmuştu. Bu çekişme üzerine, Mısır'ın Doğu ve Batı'yı şantaj yoluyla birbirine karşı kullandığını düşünen ABD, Asuan Barajı'nın yapımı için önerdiği desteği geri çekerek misilleme yapmaya karar vermişti. Nitekim, Temmuz 1956'da, ani bir kararla ABD, Asuan Barajı finansmanı teklifini geri çektiğini açıkladı.[219]

Nasır, Asuan Barajı için ABD'nin finansman teklifini geri çekmesini, Mısır'daki rejime bir saldırı olarak değerlendirmiş ve buna 26 Temmuz 1956'da Süveyş Kanalı Şirketini millileştirerek karşılık vermiştir.

Bağlantısızlar Hareketi'nin Batılı güçlerin saldırgan tutumlarını engelleyerek, bu krizde hayati bir rol oynayacağını hesaplayan Nasır'a göre, Batılı güçler Mısır için temel tehditti. Ancak, Washington ile hem Londra ve hem de Paris arasında görüş ayrılıkları mevcuttu. SSCB millileştirme kararı sonrası pasif kalmayı yeğlemiş ve soruna müdahaleden kaçınmıştır. Bu tavır, aslında Sovyetlerin Mısır'a genel olarak destek verdiği anlamına gelmiş ve millileştirme kararının alınmasında önemli bir rol oynamıştır.

Cezayirli milliyetçilere desteğinden dolayı Nasır'ı cezalandırmak için bahaneler arayan Fransa ile İngiltere'nin, Nasır'ı devirmek için kuvvet kullanmakta kararlı olmalarına rağmen, ABD hükümetinin millileştirme kararı karşısındaki ılımlı tutumu, İngiliz ve Fransızların tutumuyla çelişmekteydi. ABD, İngiltere'nin kuvvet kullanması halinde Arap ve Müslüman dünyasının düşmanlığını kazanacağını, bunun ise Batı'ya petrol akışını aksatacağını hesaplıyordu. Bu durumda Nasır'ın Arap dünyasındaki etkinliği de artacaktı. ABD'ye göre, düşmanlıkların başlamasıyla, İran, Pakistan ve hatta Etiyopya'daki istikrar bozulabilecek, bu ülkelerdeki Batı yanlısı rejimler gerileyecek, bu durumda muhtemel Sovyet yayılması kolaylaşacaktı.

---

[218] Mayıs 1956'da, Nasır'ın Çin'i tanıması önemli bir gelişmeydi. Kuruşçev, Nisan 1956'da İngiltere'yi ziyaretinde, Orta Doğu'ya silah sevkıyatına süper güçlerin ambargo uygulamasına olumlu baktıklarını ifade etmişti. SSCB'nin bu yaklaşımı, Nasır'ı sosyalist bloktan da silah alamayabileceği endişesine sevk etmişti. Mısır'ın BM'nin bölgeye uyguladığı silah ambargosundan etkilenmeyecek bir kaynaktan silah temini yoluna gitmesi gerekiyordu. Bu kaynak, o zamanlarda BM üyesi olmayan komünist Çin'di. Nasır'ın aceleyle Çin'i tanımasının altında yatan neden buydu. Fawaz A. GERGES: a.g.e., s.52

[219] Fawaz A. GERGES: a.g.e., s.55

Süveyş'te kuvvet kullanmakta kararlı olan İngiltere ve Fransa'nın, 29 Ekim'de başlayan saldırıları karşısında ABD, yeni bağımsızlığına kavuşan ülkelerin kapitalist bloktan sosyalist bloğa kaymasını önlemek maksadıyla, Avrupalı müttefikleriyle, Orta Doğu'da birlikte hareket etmekten kaçınmıştır. Sovyetlerin, gelişmeleri lehine kullanarak ve küçük ülkelerin haklarının savunucusu olarak dünya liderliğini ele geçirmesine fırsat vermemek için, ABD, üçlü işgale karşı çıkmak durumunda kalmıştır. SSCB, ABD'den güç alarak İngiltere ve Fransa'ya nota vermiş, ABD'ye ise üçlü işgali askeri bir hareketle sonlandırma teklifinde bulunmuştur.[220]

Bu dönemde yaşanan gerginlik, ABD-İsrail ilişkilerinde soğukluk yaratmıştı. ABD'nin gözünde, İsrail'e karşı sert bir tavır takınmak sadece Arapların nezdinde ABD'nin kredisi ve etkisini artırmakla kalmayacak, aynı zamanda Arap ülkelerinin Moskova'ya yönelmelerini de engelleyecekti. Sovyetleri bölgeden uzak tutmak ABD için yüksek önceliğe sahip bir hususta.

1956 Savaşı (Süveyş Savaşı) ile birlikte, uluslararası politikada küresel sistemde, Avrupalı sömürgeci oyuncuların yerini süper güçlerin aldığı ve baskın kutupları oluşturduğu yeni bir safha ortaya çıkmıştır.[221]

G. Eisenhower Doktrini ve Orta Doğu Krizleri

1956 Savaşından (Süveyş Savaşı) sonra, ABD hükümeti, Mısır'ın Arap dünyasındaki etkinliğini dengelemek ve onun bölgesel muhaliflerini kuvvetlendirmek için bir dizi girişimler başlattı. Eisenhower Doktrini, bu girişimlerin bir parçasıydı. ABD hükümetinin girişimlerinin diğer bir parçasını da, malzeme ve teknik yardımın askıya alınması oluşturmaktaydı.[222] Eisenhower Doktri'nin önemi, ABD'nin bölgeye girişinin boyutlarını genişletmiş olmasıdır. ABD, bölgede Avrupalı ortaklarının bıraktığı küresel sorumlulukları üstlenmiştir. Bunun ortaya çıkardığı iki sonuç olmuştur : Birincisi, müteakip iki yıl içinde, ABD yönetimi kendisini radikal Arap milliyetçi güçlerle çatışma halinde bulmuştur. İkincisi, Soğuk Savaş, Arap sahnesine de taşınmıştır. SSCB, Mısır

---

[220] Eisenhower yönetimi Orta Doğu'ya kuvvet gönderilmesine karşı çıkarak bu teklifi reddetmiştir. John C. CAMPBELL: "The Soviet Union, the United States and the Twin Crises of Hungary and Suez", Suez 1956, Der. Louis ve Owen, s.246; Foreign Relations of the United States: Suez Crisis, 1956, Vol. XVI, s.991,1007,1008

[221] Albert HOURANI: a.g.e., s. 368

[222] John C. CAMPBELL: Defense of the Middle East, Problems of American Policy , s.128-129

ve Suriye, Doktrini, Orta Doğu ülkelerinin içişlerine doğrudan bir müdahale, Siyonizm tarafından beslenen emperyalist bir manevra olarak görmüşler, Nasır ve milliyetçilik karşıtı bir plan olarak yorumlamışlardır.[223]

ABD, Süveyş bunalımından sonra SSCB'yi çevreleyen bölgeleri bölgesel harekatla koruyamayacağını ve Orta Doğu'nun içine girdiği devrimci değişiklik döneminde, genelde askeri nitelikteki Truman Doktrini gibi bir doktrine bağlı kalarak duruma hakim olamayacağını anlamış bulunmaktaydı. Yeni ABD politikası içine şu unsurlar girmeliydi: [224]

- Bölgesel halkların güvenini kazanacak ve "sömürgeci" lekesini temizleyecek siyasal bir program.
- Siyasal istikrarı sağlayacak ekonomik yardım.
- Bölgesel bir saldırıya karşı, saldırının başladığı noktada tepkide bulunabilmek için bölgesel savunma yeteneğinin arttırılması.
- "Sınırlı savaş" kavramının ABD stratejisi içine sokulması.

ABD, doktrini etkili bir biçimde uygulayabilmek için, Orta Doğu'daki silahlı kuvvetlerini güçlendirmek istemiştir. Bunun sonucu olarak, ABD'nin, bölgede sınırlı bir savaşı yürütebilmek için, Avrupa'daki birliklerin nakline yardımcı olacak hava üslerine ihtiyacı artmış bulunmaktaydı.[225] Mantığı sürdürürsek, ABD'nin Orta Doğu politikasında, Türkiye'nin ne denli önemli bir unsur haline geldiği ve ABD hükümetinin Türkiye'nin ekonomik zorluklarına bu tarihten sonra niçin daha duyarlı bir tutum takındığı açıkça belirecektir.[226]

H. Ürdün Krizi

Basit bir hükümet anlaşmazlığı gibi görünen Ürdün krizi; bölgesel boyutta, Arap milliyetçiliğini savunanlar ile Arap kimliğinden ziyade Ürdünlü kimliğini öne çıkaranlar arasındaki bir mücadele idi. Kriz, aynı zamanda, Ürdün'ü uluslararası

---

[223] Richard W. LEOPOLD: The Growth of American Foreign Policy, A History, (New York: Alfred A. Knopf, 1964), s.792
[224] Henry KISSENGER: Nucleear Weapons and Foreign Policy, (New York: Published for the Council on Foreign Relations by Harper and Brothers, 1957), s.149
[225] D.F. FLEMING: The Cold War and the Origins, s.845
[226] Oral SANDER: Türk-Amerikan İlişkileri (1947-1964), s.152

ittifaklara sokmak isteyenle ile bunların karşısında olanlar arasındaki bir mücadele niteliğini taşıyordu.

Kral Hüseyin'in muhalefeti ezmede gösterdiği başarı, onun bölgesel ve uluslararası desteği harekete geçirebilme kabiliyetinin bir sonucudur. Ürdün krizi, güçlerin yeni bir bölgesel gruplaşma yaratmalarına yol açmıştır. Mısır ve Suriye, Ürdün'ü ülkedeki Arap milliyetçilerini ezmekle suçlarken, Suudi Arabistan eski yandaşı bu iki ülke ile aynı paralelde hareket etmemiştir. [227]

Suudi Arabistan'ın Mısır-Suriye blokundan ayrılması, Arap dünyasının düzeninde büyük değişiklik yaratmıştır. Arap dünyası, kesin bir şekilde, devrimci ve muhafazakar olmak üzere iki rakip kampa bölünmüştür. Suudi Arabistan muhafazakar, Mısır radikal grubun liderliğini almıştır.

Kral Hüseyin'in, uluslararası komünizmin Ürdün'deki rejimi devirmeye teşebbüs ettiği suçlamasında bulunmuş olması, ABD yönetiminin, Ürdün'e müdahaleyi meşru olarak değerlendirmesine neden olmuştur. Ancak gerçek olan, Kral Hüseyin'in Eisenhower Doktrini'ni yönetime karşı olan iç muhalefeti ortadan kaldırmak için kullandığıydı.

I. 1957 Suriye Krizi

Suriye, ABD hegemonyasını dengelemek için, Sovyetlerden askeri ve mali yardım almak istiyordu. 1956 yılı başlarında, ABD'nin gözünde Suriye, tıpkı Mısır gibi bir diğer bölgesel problem haline gelmişti.[228] Krizin nedeni, Suriye Ordusu'nun tepe yönetimindeki değişikliklerdi. ABD, bu değişikliklerin, ülkede bir komünist yönetim değişikliğinin hazırlıkları olduğunu değerlendirmekteydi.[229] Karşılıklı suçlamalar, iki ülkenin diplomatlarını geri çekmesine ve ortamın gerilmesine neden oldu.

---

[227] 1956 Savaşından (Süveyş Savaşı) sonra Nasır'ın artan popülaritesi Suudi yöneticileri alarma geçirmiş ve onları ABD ile ilişkileri canlandırarak bu gelişmeye karşı durma konusunda kararlı bir duruma getirmişti. Kral Suud, Ocak 1957'de Washington'dan dönüşünden hemen sonra, komünizmin İslam için bir tehdit olduğunu ve bölgede Sovyet yayılmasından endişe duyduğunu açıklamıştır. Fawaz A. GERGES: a.g.e., s.83

[228] The Director of Central Intelligence (Allan Dulles) to the Acting Secretary of State, Washington, 10 November 1956, Foreign Relations of the United States: Suez Crisis, 1956, Vol.XVI, s.1101

[229] İlişkilerle ilgili geniş bilgi için bkz. David LESCH: Syria and the United States: Eisenhower's Cold War in the Middle East, (Boulden: Westview Press, 1992)

Bölgeye gönderdiği diplomatı Henderson ile, Türk ve Iraklı liderlere Suriye hükümetini taciz etmeleri ve nihayette onu devirmeleri talimatı veren ABD'nin stratejisinin özü, Suriye'nin muhafazakar komşularını, Şam'daki rejimi devirmek için kararlı bir askeri harekatta Türkiye'ye katılmaya teşvik etmekti.[230] SSCB'nin Suriye'ye askeri yardımını arttırması ve buna bağlı olarak Türkiye'nin beklenilenden daha sert bir tutum sergilemesi yanında, Suudi Arabistan'ın, Suriye'deki rejim değişikliğinden Irak'ın istifade edebileceğini düşünerek saf değiştirmesi ve arabuluculuk rolüne soyunması, ABD'yi zor duruma sokmuştur. BM ve uluslararası kamuoyunun karşısında olduğunu gören ABD, geri adım atmak ve Suriye'deki rejimi devirme çabalarını sona erdirmek zorunda kalmıştır.[231]

Suriye krizi, Suudi Arabistan ve Irak'ın, Suriye'ye karşı tutumlarını yumuşatmaları sonucu, ABD'nin de saldırgan yaklaşımlarından vazgeçmesi ile sona ermişti. Suudi Arabistan, Suriye'de kurulacak yeni bir rejimin, aralarında geleneksel rekabet bulunan Iraklıların etkisi altında olmasından çekindiği için, Şam yönetimine karşı tutumunu yumuşatmıştı.

ABD'nin tutumu, Sovyetlerin bölgedeki etkisinin engellenmesinden ziyade daha da genişlemesine katkıda bulunmuştur. SSCB, Suriye krizinden en büyük çıkarı sağlayan taraftı. Sovyetlerin Mısır ve Suriye'ye sağladığı diplomatik destek, Arapların gözünde prestijini artırmıştı. Araplar, SSCB'nin dost ve koruyucu olduğu görüşünü benimser hale gelmişlerdi.

İ. Mısır – Suriye Birliği

Suriye Baas Partisi ile Mısır rejiminin çıkarlarının örtüşmesi sonucu, 1 Şubat 1958'de, Birleşik Arap Cumhuriyeti (BAC) adı altında Mısır-Suriye birleşmesi gerçekleşmiştir. ABD'ye göre Mısır'ın gücünün genişlemesi, Batı karşıtı ve özellikle ABD karşıtı eğilimleri Orta Doğu ve Afrika'da cesaretlendirecekti. Dahası, Nasır, Orta Doğu'dan Avrupa'ya petrol taşımacılığının yegane kontrolörü durumuna gelecekti. Nasır'ın, BAC'nin kurulması ile birlikte, Arap dünyasındaki gücünün daha da artmakta olduğunu gören ve Nasır'ı ekonomik baskılarla devirmekte başarısız olan ABD

---

[230] Fawaz A. GERGES: a.g.e., s.85
[231] Oral SANDER: Türk-Amerikan İlişkileri (1947-1964), s.164

yönetimi, bazı isteklerine cevap vererek onunla işbirliği yapmaya karar verdi. BAC'nin oluşturulması ile ortaya çıkan bu yeni yaklaşım, ABD'nin Orta Doğu politikasında önemli bir değişiklikti.

Diğer taraftan, 1955 ile 1958 yılları arasında Mısır'a desteği sonucu Arap dünyasında prestij kazanmış olmasına rağmen, SSCB'nin BAC üzerinde çok fazla etkili olmadığı görülmüştür. Batı'ya karşı SSCB'yi dengeleyici bir güç olarak kullanan Nasır'ın politikalarından ve BAC içindeki mahalli komünistlerin maruz kaldıkları kötü muamelerden rahatsız olmasına rağmen, SSCB'nin yeni oluşuma destek verdiği görülmüştür.

J. 1958 – 1961: Arap-Süper Güç İlişkilerinde Bir Dönemin Sona Ermesi

Mısır-Suriye birliğinin kurulması ile başlayıp, çözülmesi ile son bulan 1958-1961 arasındaki üç yıllık dönemin en önemli karakteristiği, iç siyasetin, bölgesel ve küresel politika ile iç içe geçmiş durumunu çok açık şekilde ortaya koymasıdır. Mahalli aktörler, bölgesel hegemonya için mücadelelerinde, genellikle patronları olan süper güçlerin desteğini aramışlardır.

Süveyş'in işgalinin, Irak ordusu içinde ateşlediği devrim ruhunun da etkisiyle, bazı subayların gerçekleştirdiği kanlı darbe, Batılı liderleri beklenmedik bir zamanda yakalamış ve şok etmişti. Bu, aynı zamanda İngiltere'nin Orta Doğu'daki pozisyonuna öldürücü bir darbe niteliğindeydi. Çünkü, Irak, İngiltere'nin bölgedeki nüfuzunu sürdürebilmesi için en önemli kale niteliğindeydi. Irak'taki darbenin ardından ABD, Bağdat'ta karşı bir darbenin imkansızlığını görmüş ve Irak'ın iç işlerine düşmanca bir yaklaşım içine girmekten kaçınmıştır.

Batı, eski düzenin yeniden kurulmasının tek seçeneğinin Irak'ın tamamen işgali olduğu gerçeği ile yüz yüze gelmişti. Bu seçenek bir küresel savaş ihtimalini beraberinde getireceğinden, İngiltere'nin bu seçenek yönündeki eğilimi, Eisenhower yönetiminin itirazı ile karşılaştı. Sovyetlerin karşı müdahale ihtimali göz ardı edilemezdi. Irak'taki darbeden panikleyen Lübnan, Ürdün ve Suudi Arabistan liderleri, kendi toplumlarını da etkileyen devrimci akımları durdurmak için, ABD'ye yaklaştılar ve Eisenhower yönetiminden kuvvet kullanmasını istediler.

Irak darbesi, Lübnan'daki çalkantılı durumu istikrara kavuşturmak şeklindeki ABD hedefinin değiştirilmesine neden olmuştur. ABD'nin yeni hedefi, Batı'nın Orta Doğu'dan tamamıyla atılması ihtimalini önlemek şeklinde belirlenmişti. Irak'taki darbe, bir iç mücadeleden ziyade Nasır'ın ve Sovyet patronlarının tüm bölgeyi ele geçirme planlarının bir parçası olarak yorumlanmaktaydı.

ABD politikalarındaki temel problem, Orta Doğu'ya, bölgenin iç dinamikleri penceresinden değil, soğuk savaş penceresinden bakmasıydı. Bu bakış açısı, ABD'nin bölgesel politika algılamalarının yanlış olmasına ve ABD'nin Arap ülkeleri ile ilişkilerinin karışık ve anlaşılması güç bir hale gelmesine yol açmıştır.[232] Bu politikadan en fazla yararlanan taraf SSCB olmuştur.

Nasır, ABD'nin Bağdat'taki yeni doğmuş rejimi yıkmak ve Şam'ı tehdit etmek için Türkiye'nin askeri gücünü kullanacağından endişe ediyordu. Nasır, Kuruşçev'i uyararak, Batılılara, Türkiye'nin Irak ve Suriye'ye karşı bir harekette bulunmasını önlemek için ültimatom vermesini istedi.[233] Kuruşçev, Üçüncü Dünya Savaşı'na yol açabilecek böyle bir durumda, Batı ile karşı karşıya gelmek istemediği için buna yanaşmamış ; ancak dayanışma içinde olduğunu göstermek için Türkiye-Bulgaristan sınırında askeri manevralar başlatmıştı.

Süper güçler, bölgesel müttefiklerinin hatırına genel bir savaşın riskini üstlenmemekteydiler. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, ABD-SSCB ilişkilerinde açık ve kesin olan kurallardan birisi, tarafların direkt bir silahlı çatışmadan kaçınmasıydı.

SSCB, Lübnan krizi süresince pasif bir oyuncu olarak göründü. Çünkü, ABD ile karşı karşıya gelebilecek ne askeri imkanları, ne de iradesi mevcuttu. O dönemde, Orta Doğu'da Batı ile çatışabilecek bir pozisyonda değildi. Sadece Mısır ve Suriye'de

---

[232] ABDlıların bakışının temelinde, Nasır'ın Moskova'nın adamı olduğu ve Bağdat'ta bir darbe yapmayı ve burada Sovyet nüfuzunu artırmayı planladığı yatmaktaydı. Geçen zaman kısa süre sonra bu yaklaşımın yanlış olduğunu gösterdi. General Kasım, Irak'ın Nasır'dan bağımsız olduğunu açıklayarak, Arap devrimci hareketinde ilk temel çatlağın oluşmasına neden olmuştu.

[233] Fawaz A. GERGES: a.g.e., s.120

sınırlı bir etkisi bulunmaktaydı. Lübnan'daki olaylar, kuşkuya yer bırakmayacak şekilde, ABD'nin Orta Doğu'da egemen aktör olduğunu kanıtlamıştı.

1958 krizinde Lübnan, ABD'nin bölgeye yönelik stratejisinde çok gerilerde yer almaktaydı.[234] Irak devriminden önce ABD yönetimi, Beyrut'a asker göndermeye isteksizdi. Ancak, Irak'ta krallığın devrilmesinden sonra, bu fikirlerini değiştirdiler. Lübnan, Doğu-Batı mücadelesinde özel bir statü kazanmış ve soğuk savaşın bir sahnesi haline gelmişti.

1950'lerin ortalarından itibaren, ABD-Mısır ilişkileri kötüleşmesine rağmen, her iki taraf da, karşılıklı çıkarların korunmasının önemini anlamakta ve büyük bir çatışmadan kaçınmaktaydı.

Gerçekte, Lübnan krizinin en önemli sonucu, ABD ve Mısır arasında yeniden dostluk kurma ortamını yaratmasıydı. Lübnan krizi sonuçlanmadan önce, Eisenhower yönetimi, Nasır'ın sürüklediği Arap milliyetçiliğine karşı koymaya çalışmanın boşuna bir çaba olduğunu anlamıştı. Bu yeni değerlendirme, 1960'ların ortalarına kadar sürecek yeni bir ABD-Mısır uzlaşmasını getirmiştir.

K. ABD'nin Arap Milliyetçiliğine Yeni Yaklaşımı

Irak'taki komünizmin etkisinin artması, Nasır'ı ABD ile ilişkilerini canlandırmaya yöneltti. Bu yaklaşım değişikliği, ABD hükümetince sıcak karşılandı ve Arap milliyetçiliğine karşı yeni ABD yaklaşımı ile örtüştü. ABD'nin bölgeye yönelik endişesi, Irak'taki komünist tehlike üzerinde odaklaşmıştı. Arap milliyetçiliği, ABD tarafından bir düşman olarak görülmeye başlanmıştı. ABD'ye göre, radikal Arap milliyetçiliği karşısında muhafazakar kanadın direncinin kırılması sonucu, radikaller bölgedeki itici güç haline gelmişlerdi.

4 Kasım 1958'de, Başkan tarafından onaylanan ABD Siyaset Belgesi, Orta Doğu'ya yönelik ABD politikasında temel bir değişikliği getirmişti. Bu yeni direktif,

---

[234] Lübnan Cumhurbaşkanı Chamoun, kendilerinin ve Lübnan'ın dünyadaki önemini aşırı dercede yüksek tahmin etmekteydiler. Güç siyasetinin gerçeklerini ve Lübnan'ın uluslararsı sistemdeki önemsiz rolünü görememişlerdi. Lübnan'ın gücünün Mısır ve Suriye'ye ıyasla sınırlı olduğunu değerlendirememişlerdir. ABD'nin gözünde, Arap dünyasının sinir merkezi Beyrut değil, Kahire idi.

sadece ABD kurum ve kuruluşlarına BAC ile ilişkilerin normalleştirilmesi talimatını vermekle kalmıyor, ayrıca, Pan-Arap milliyetçiliğin tarafsız karakterini de tanımış oluyordu. ABD , Bağlantısızlar hareketine daha fazla müdahale etmeyecek ve onu kabul edecekti. Dahası, mahalli sosyo-ekonomik ve politik hususlar, soğuk savaş meselelerinin önüne geçecekti. Bu siyaset belgesi, Arap ülkelerini bölgesel savunma paktlarına katılmaya teşvik etmekten kaçınan ve ABD stratejisinin politik ve ekonomik yönlerini askeri yönlerinden daha fazla öne çıkaran bir nitelikteydi. Önceki yıllarda cereyan eden gelişmeler dikkate alındığında, bu, ABD açısından önemli bir değişiklikti.

Müteakip dört yıl, ABD'nin bölge politikası bu esaslarda sürdürüldü ve Mısır'a ABD yardımı artırıldı. ABD ve SSCB, Mısır'a Asuan Barajını tamamlamak için borç vermekte yarışıyorlardı.

Irak ve Lübnan bunalımları, Orta Doğu'da, 1967 Arap–İsrail savaşına kadar ABD ile SSCB arasındaki en önemli nüfuz mücadelelerinden birisi olmuş; sonucu itibariyle, iki büyük devletin rekabetinde bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Dönüm noktasının olmasının temel nedeni ise, ABD'nin Orta Doğu'da Batı yanlısı bir koalisyon kurma çabalarına son vermesi ve Orta Doğu'nun Arap devletleri ile Kuzey Seddi arasında suni bağlar oluşturma politikasını bir kenara bırakmasıdır.[235]

1961 yılının ilk aylarında, Arap-Süpergüç ilişkilerindeki gelişme, Araplararası ilişkilerde de tansiyonun önemli derecede düşmesine neden olmuştu. Bu gelişme, bir kez daha bölgesel ve uluslararası politika arasındaki yakın ilişkiyi yansıtmaktaydı.

Kennedy'den sonra ABD Başkanı olan Johnson, "eski okul" politikacısı olarak ABD yardımı alan küçük ülkelerin, onu besleyenlerin elini ısırmaması gerektiğine inanmaktaydı. Nasır'ın davranışlarına karşı daha az hoşgörülüydü ve Mısır'a karşı cezalandırıcı önlem uygulamaya, Kennedy'e göre daha fazla eğilimliydi.

Johnson bu sıralarda ABD'yi Vietnam'la tamamen angaje olmuş bir duruma sokmaktaydı. Vietnam'a yönelik politika, Johnson yönetiminin küresel önceliklerinde

---

[235] Richard H. NOLTE: "United States Policy in the Middle East" Der. Georgiana STEVENS, The United States in the Middle East, s.165

önemli değişiklikleri olduğunu göstermekteydi. Birinci öncelik, Üçüncü Dünya'da komünizmin ilerlemesini durdurmak, kontrol etmek ve gerektiğinde kuvvet kullanmaktı. Johnson'ın bölgesel endişelerine, küresel seviyedeki endişelerine kıyasla ikinci derecede önem vermesi, ABD-Mısır ilişkileri üzerinde kesin bir etki yaratmış ve kısa bir süre sonra iki ülke arasındaki ilişkilerin tekrar kötüleşmesine neden olmuştur.

V. 1948-1965 DÖNEMİNDE TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİNİN POLİTİKASI

A. Genel

Orta Doğu bölgesini ilgilendiren önemli kararların, bölge devletlerinin başkentlerinde değil, Washington, Moskova ve Londra'da alındığı; ve alınan bu kararların yine büyük devletler tarafından, ya siyasal ve ekonomik baskı, ya da askeri müdahale yollarıyla uygulama alanına koyulduğu bir gerçektir. Bu nedenle bölge devletlerinden Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkileri incelerken, konuya büyük devletler arasındaki çatışmalar açısından bakmak bir zorunluluktur. Türkiye-İsrail ilişkilerinin seyri, bölgedeki hegemonya çatışmasından etkilenmiştir. Türkiye'nin Batı dünyası ile ilişkisi de, Orta Doğu'daki bölge ülkeleri ile ilişkilerinin önemli bir belirleyicisi olmuştur.

İkinci Dünya Savaşından sonra, Türkiye, Batı ile ilişkilerini geliştirme gayreti içinde olmuş; bunun sonucu olarak Araplarla ilişkilerinde olumsuzluklar yaşamıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Batı dünyası içinde öncü rolü ele geçiren ABD, Türk dış politikasında da önemli bir yere oturmuştur. Batı yönelimli politika izleyen Türkiye'nin, bölgedeki olaylara ve özellikle 1950'lerin ikinci yarısındaki gelişmelere karşı tutumunda, Batı'ya bağlılığı en üst seviyeye çıkmıştır. Öyle ki, Arap ülkeleri arasındaki krizlerde ve hatta bu ülkelerin iç meselelerinde de, Türkiye, Batı'yla aynı paralelde hareket etmiştir.

B. 1945-1950 İsrail Devletinin Ortaya Çıkışı ve İlk Yılları

Filistin konusuyla Türkiye'nin ilgilenmeye başlaması, İngiltere'nin bu problemi Birleşmiş Milletler'e getirmesinden sonradır. O tarihe kadar konu daha ziyade

İngilizlerle Filitinliler arasında bir sorun olarak görülmekte, diğer devletler dışarıda kalmayı tercih etmekteydiler. Ancak BM bu sorun üzerine eğilince, Türkiye de tutumunu belli etmek durumunda kalmıştır.

Türkiye, 29 Kasım 1947'deki oylamada, Araplar, Filistin'in taksimini istemedikleri için, bu planın aleyhine oy kullanmıştır. [236] Buna rağmen, aleyhteki 13 oy, kararın alınmasını önleyememiştir. Birleşmiş Milletler'de, Filistin'in iki ayrı devlet şeklinde bölünmesi şeklindeki karara Türkiye'nin karşı çıkışı, İslam'a saygı ve bağlılığından[237] olmakla birlikte, Türkiye'nin, yeni kurulacak İsrail devletinin, Sovyetlerin bölgeye girişi için bir köprü başı olacağı yönündeki kuşkusunun da bir sonucuydu.[238] Türkiye, Sovyetlerin bölgeye girişinin engellenmesi için, İngiltere'nin bölgedeki hakimiyetinin devam etmesinin gerektiğini düşünecek şekilde İngilizler tarafından bilgilendirilmişti.[239] Ancak, Batılıların, İsrail'in kurulmasına verdikleri destek, Türkiye'yi, 1948'deki Arap-İsrail harbinde tarafsız kalmaya yöneltmiş; 1949 yılında ise, İsrail devletini tanımak zorunda bırakmıştır.[240] Bir başka deyişle, Müslüman niteliğinden dolayı kuruluşuna hayır dediği İsrail'i, 1949 yılında, bu defa Batı'ya saygı ve bağlılığından dolayı tanımak durumunda kalmıştır.[241] Aynı yılın Aralık ayında, iki ülke, diplomatik temsilci değişimini gerçekleştirmişlerdir.[242] Batı faktörünün, Türkiye-İsrail ilişkilerine ilk somut etkisi bu tanıma ile ortaya çıkmıştır.

---

[236] Kamuran GÜRÜN: a.g.e., s.344

[237] BM'deki Filistin sorununun çözümü çalışmalarında Türkiye, Arap ülkelerinin yanında yer almıştır. BM'nin taksim kararına Araplarla birlikte karşı çıkmıştır. İsrail'in ortaya çıkması ve ilk Arap-İsrail savaşı sırasında Türkiye resmi olarak tarafsız kalmış, fakat Türk basını Arapları desteklemiştir. Bkz. Avner LEVI: Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler: Hukuki ve Siyasi Durumları Der. Rıfat BALİ, Toldot Hayehudim be Republica ha Turkit-maamadam hapoliti yehamişpati (İstanbul: İletişim Yayınları, 1996)

[238] Amikam NACHMANI: Israel, Turkey and Greece....., s.44

[239] Amikam NACHMANI: Israel, Turkey and Greece....., s.45

[240] İsmail SOYSAL: Türk Dış Politikası İncelemeleri İçin Kılavuz (1919-1993), (İstanbul: Orta Doğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı (OBİV) Yayınları, 1993), s.65

[241] Türkiye'nin tanıdığı İsrail, 29 Kasım 1947 tarihli kararla sınırları belirlenmiş olan İsrail'di. Sonraki tarihlerde İsrail'in silahlı kuvvetleriyle işgal ettiği bölgelerin İsrail'e aidiyetini Türkiye tanımamıştır. Filistinli Arapların kendi devletlerini kurma hakları olduğu görüşünü daima savunmuştur.

[242] Bu gelişme oldukça kolay ortaya çıkmıştı. Çünkü, tarihsel olarak, Türkler Yahudilere kötü davranmamışlardı. Nazi Avrupasından kaçan Yahudiler için Türkiye sığınılan bir cennet olmuştu. Gerçi, Siyonizm Türkiye'de yasaklanmıştı. Ancak bu yasaklamanın tarihi, geçmişe Osmanlı devletine kadar uzanmaktaydı. Osmanlı, siyonist milliyetçiliğin imparatorluğun diğer milletlerinde de ayrılıkçılığı körükleyeceğini düşünerek siyonizmi yasaklamıştı. Bkz. Kemal KARPAT: Turkey's Foreign Policy in Transition, 1950-1974, (Leiden:1975), s.113-114; İsrail ile Arap komşuları arasında 28 Mart 1949'da ateşkes antlaşmalarının imzalanmasından sonra, Türkiye, İsrail'e diplomatik temsilci göndermek suretiyle bu yeni ülkeyi "de facto" tanıma yoluna gitmiştir. 9 Mart 1950'de, temsilcilik seviyesini yükselterek ve Büyükelçi Seyfullah Esin'i görevlendirerek İsrail'i resmen tanımıştır. Bkz. İsmail SOYSAL: "The Middle East Peace Process and Turkey", Turkish Review of Middle East Studies, (İstanbul: OBİV, 1994-1995), 8, s.69

Stalin'in toprak ve Türk Boğazları'nda üs taleplerinin ardından, bu baskılara karşı koyabilmek için, Batı'ya yönelen ve dış ilişkilerinde Batı çizgisinde bir politika izlemeye başlayan[243] Türkiye, ikili ilişkilerini, Doğu-Batı ilişkilerinin temeli üzerine oturtmuştur. Başlangıçta, Araplara daha yakın bir pozisyon sergileyen Türkiye, özellikle Truman Doktrini ve Marshall planının uygulamaya konulmasıyla birlikte, Arap-İsrail çatışmasında, tarafsız bir politika izlemeye başlamıştır.[244]

Türkiye'nin İsrail'i tanımasının temelinde yatan nedenlerden biri de, ABD'den mali ve siyasi destek almaktı. İsrail kurulduğunda, ABD, aynı gün, Truman'ın desteği ile yeni devleti tanımıştı. Truman Doktrininin Türk dış politikası üzerindeki etkisi somut olarak Türkiye'nin Filistin sorunundaki tutumunda görülmektedir. Türkiye, Truman Doktrinine kadar Arap devletlerini destekleyen bir politika izlerken, yardım görmeye başladıktan sonra, ABD'nin bu sorundaki tutumunun etkisinde kalarak tutum değiştirmiştir.[245]

Batı'nın savunma sistemi içinde yer almak suretiyle, Batı'nın ve özellikle ABD'nin doğrudan desteğini alacağını hesaplayan Türkiye'nin, bu dönemdeki İsrail politikasını, güvenlik endişelerinin şekillendirdiği söylenebilir. Bir başka deyişle, Batı faktörünün, Türkiye'nin Orta Doğu politikasındaki belirleyici rolü ortaya çıkmıştır.

Türkiye, aynı zamanda, Batı'ya laik ve modern bir devlet olduğunu da göstermek istemiştir. Bu diplomatik inisiyatifin gerisindeki neden, Batı'nın, Türkiye karşıtı perspektiflerini değiştirmekti.[246] Tanımanın bir diğer nedeni ahlaki boyuttu. Türkiye, Yahudilerin maruz kaldıkları olumsuzluklara bir son verilmesini ve Yahudi toplumunun desteklenmesini hedeflemişti. Genel anlamda tanıma, Türk eliti

---

[243] İsmail SOYSAL: "The Middle East Peace Process and Turkey"..., s.69

[244] Savaş süresince Türkiye, Araplara ya da İsraillilere yardım etmek isteyen vatandaşlarının bölgeye seyahatlerini yasaklamış; 15 Eylül 1948'de savaşın sona ermesiyle, Filistin'e seyahat sınırlamasını kaldırmıştır. İsrail'e yasağın kalkmasından sonra Türkiye'de yaşayan Yahudilerin çoğu İsrail'e göç etmişlerdir. Bkz. George E. GRUEN: "Turkey's Relations with Israel: From Ambivalance to Open Cooperation", Studies on Turkish Jewish History: Political and Social Relations Literature and Linguistics, The Quincentennial Papers. Der. Altabe Atay Katz, 1996, s.115; ve Avner LEVI: a.g.e., s. 158

[245] Mehmet GÖNLÜBOL ve A. Haluk ÜLMAN: "İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası"..., s.207; Fahir ARMAOĞLU: Siyasi Tarih, 1789-1960, İkinci Baskı, (Ankara: S.B.F. Yayını, Sevinç Matbaası, 1973), s.160; A. Haluk ÜLMAN: "Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler (1923-1968)" Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 23 (3), s.270;

[246] George E. GRUEN: a.g.e., s.117

tarafından desteklenmiş ve İsrail, Orta Doğu'da modern ve demokratik bir ülke olarak düşünülmüştür.

Bir başka neden ise, İsrail'in ABD medyası üzerinde önemli bir güce sahip olmasıydı.[247] ABD'deki Yahudi lobisinin uluslararası politika alanındaki gücünü bilen Türkiye, İsrail'in desteği ile, Batı'dan ve ABD'den mali ve diğer tüm yardımları rahatlıkla alabilirdi. İsrail açısından ise, Türkiye'nin kendisini tanıması ve böylece bölgede bir müttefik kazanması, Arap komşularıyla çevrili izole edilmiş durumunu rahatlatması için önemli bir kazanımdı.

Türkiye-İsrail ilişkilerine bir tepki olarak, Arap devletleri, bu iki ülkeyi Orta Doğu'da izole etme yolunda bir eğilim göstermişlerdir. Batılı devletler grubuna katılma tercihi nedeniyle İsrail'i tanıması ve İsrail'i tanıyan ülkeler arasında ilk Müslüman ülke olması, Türkiye'nin, Arap ülkelerinin tepkilerini çekmesine neden olmuştur.[248] Türkiye'nin İsrail'i tanımasına tepki gösteren Araplar, Türkiye'yi Batı ile birlikte hareket etmekle suçlamışlardır. Arap ülkelerinden güçlü tepkilerle karşılaşan Türkiye, 11 Mayıs 1949'da, Birleşmiş Milletler'de, İsrail'in üyeliği için yapılan oylamada, çekimser oy kullanan dokuz ülkeden birisi olmuştur.

Kuruluşunun ilk yıllarında İsrail, Türkiye ile ilişkilerinde, hassas dengeleri gözetmiş; özellikle 1948 yılındaki savaş sırasında Türkiye'nin tarafsız kalması üzerine, bu ülke ile ilişkilerini geliştirmek istemiştir. İsrail, kurulduğu yıllarda, Doğu-Batı mücadelesinin dışında olduğundan, Türkiye ile ilişkisinin bağlantısızlık anlayışına dayalı olarak geliştirilmesi düşüncesindeydi. İsrail'in bu düşüncesinin tam aksine, bu ülkeyi SSCB'nin desteklemiş olması, çok sayıda Yahudi'nin SSCB'den Orta Doğu'ya göç etmesi, yeni devletin sol eğilimli karakteri ve Doğu-Batı mücadelesinde tarafsız görünmesi, Türkiye'yi başlangıçta yeni devleti tanımakta tereddüde düşürmüştü.[249]

Komünizme karşı düşmanlığını açıkça ifade etmeyen ülkelere karşı Türkiye'nin kuşkulu yaklaşımı ve bu nedenle İsrail'i komünizme açık bir konumda görmesi

---

[247] NBC, CBS gibi TV kanalları ile New York Times, New York News ve Washington Post gibi bilinen gazetelerin sahipleri Yahudilerdi. Bkz. Mustafa S. OĞAN: a.g.e., s.112

[248] Türkkaya ATAÖV:"The Palestine Question and Turkey", A.Ü.S.B.F. Dergisi 34 (1-4), 1979, s.209-211

[249] Hasan KÖNİ: "Mısır, Suriye, İsrail Üçgeni", Avrasya Dosyası, İsrail özel, 1 (3) Sonbahar, 1994, s.45-46;

nedeniyle, İsrail bu olumsuzluğu aşabilmek için, açık olarak komünizmi kötülemeksizin, Batı'ya destek verdiğini açıklamak durumunda kalmıştır.[250]

Türk kamuoyunun, İsrail'i kolaylıkla kabullenmesinde, tarihsel faktörlerin de etkisi olmuştu. Bunun tersi olarak, Osmanlı idaresinde yüzlerce yıl yaşayan Arapların, bu süre içinde yönetenlerle ilişkileri olumlu yönde gelişmemiş ve bu ilişkiler, geride iki taraf arasında kin ve nefret tohumları bırakmıştır. Türkler 1916'daki İngiliz destekli Arap isyanını sırtından bıçaklanma olarak değerlendirmişler ve Arapların bu hareketini unutamamışlardır. Benzer şekilde, Atatürk Türkiyesi'nin yönünü Batı uygarlığına çevirmesi de Araplar tarafından kızgınlıkla karşılanmıştır. Bu olumsuzluklara, Suriye ile Hatay sorunu, Irak ile Musul-Kerkük sorunları da eklenince, ilişkiler gergin ve soğuk bir ortamda süregelmiştir. Böyle bir ortamda, 40 milyonluk Arap dünyasının 1 milyonluk İsrail'e yenilmesi, Türk politik çevreleri ve kamuoyunda İsrail'in gücüne ilişkin bir sempati oluşturmuştur. Daima kaybedene yardımı, gücünün ve kahramanlığının bir göstergesi ve gereği olarak algılayan Türkiye ve Türk halkı, 40 milyonluk Arap dünyasına bu kadar küçük bir ülkeye yenilmesinden dolayı acıma duyguları geliştirememiştir.

C. 1950'li Yılların Başında İlişkiler

Ankara, 1950'lerin başında, Batı savunma sisteminin içine dahil edilip edilmeyeceği ve Sovyet saldırısı durumunda Batı'nın desteğini alıp alamayacağı konusunda tereddutler yaşamış ve bu sorulara Batı başkentlerinde cevaplar aramıştır.[251] NATO'nun Türkiye'yi kabul etmesi konusunda Batı'daki belirsizlik ve isteksizlik, Türkiye'yi, toprak bütünlüğüne garantiler aramaya itmişti. Türkiye sonunda, NATO'ya giriş hakkını ve buna bağlı olarak, tüm topraklarının Batı tarafından korunması garantisini, Kore'ye asker göndermek ve burada büyük zayiat vermek

---

[250] Bunun için, İsrail, demokratik rejimlerin özgürlük ve bağımsızlıklarının yanında olduğunu, bu rejimlere içeriden ya da dışarıdan yönelecek saldırılara karşı olduğunu ifade etmekteydi. Bir başka deyişle, iç komünist ayaklanmaya karşı çıkarken, Batı'ya desteğini açıklamış oluyordu. Bu açıklamalar, Türkiye'de, tam olmamakla birlikte yatıştırıcı bir kabul görmüştü.

[251] Mayıs 1950'de, Türkiye'nin NATO'ya müracaatı NATO üyelerince ve özellikle İngiltere tarafından desteklenmemiştir. Kore Savaşına Türkiye'nin askeri desteği ile birlikte ABD, İngiltere'den Türkiye'nin NATO'ya giriş müracaatını desteklemesini istedi. Bir süre sonra Türkiye'nin NATO'ya kabul edilmesi halinde Orta Doğu sorunları ile ilgileneceği şeklinde Londra'ya verdiği siyasi taahhüt İngiltere'nin Türkiye'nin NATO üyeliğine müracaatını desteklemesini sağladı. Mehmet GÖNLÜBOL ve A. Haluk ÜLMAN: Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı (1945-1965), A.Ü.S.B.F. Dergisi, (Ankara: Siyasal Kitabevi, 1966), 21 (1), s.168

suretiyle bir bakıma satın almıştır. Ancak, Kore'de, ABD korumasının ve garantisinin sözde olduğunu, taktik alanda olduğu gibi stratejik alanda da terk edilebileceğini düşünen Türkiye, bölgesindeki önemli güçlerle işbirliğinin kaçınılmaz bir gereklilik olduğunu görmüştür.

Kore Savaşının Türkiye'nin Araplarla ilişkilerine doğrudan etkisi olmuştur. Savaş sırasında tarafsız kalan Arap ülkelerinin, Batı yanlısı bir tutum takınmamış olması ve savaş sonrasında, Nasır yanlısı Arap ülkelerinin gittikçe Sovyetlere yakınlaşan bir politika izlemesi, Türkiye'nin, ilerici gruptaki Arap ülkelerine karşı tavırlar içine girmesine neden olmuştur. Buna karşılık, BM'nin Kore 'ye müdahale kararını destekleyen İsrail ile hemen bir ticaret anlaşması yapılmıştır.[252]

Kore Savaşından sonra, Türkiye, ABD'yi Yahudilerin yönettiği şeklindeki inanış ve kabul içinde[253], İsrail'in, ABD basını üzerindeki etkisini kullanmak suretiyle, NATO'ya girişine destek verebileceğini düşünmüştür. Türkiye'nin İsrail'den bir diğer beklentisi, uluslararası finans çevrelerinde Türkiye'nin pozisyonunu ve kredi notunu artırma yönünde destek sağlamasıydı. Türkiye, ABD'de bulunan Yahudi lobisinin Türkiye lehine davranacağını düşünmüştür.

1950'de Demokrat Partinin Türkiye'de iktidara gelmesi, dini çevreler üzerindeki sert tedbirlerin yumuşamasına ve bu kesimlerin seslerini daha rahat çıkarabilmelerine ortam yaratmış olsa da, Türkiye'deki İslamcı tepkiler, 1950'lerde, Türkiye-İsrail ilişkilerinde etkileyici olmuş, ancak belirleyici olmamıştır.

D. Türkiye'nin Bölgesel Paktlar Oluşturma Girişimlerinin Yansımaları

Türkiye, 1952'de NATO üyesi olduktan sonra, Orta Doğu siyasetinden ziyade, dünya siyaseti izlemeye başlamıştı. Türkiye, Orta Doğu'daki çatışmaları, bloklar arası çatışmalar olarak değerlendirmekteydi. İsrail ve Arap ülkeleri, çatışmaları dar ve somut bir perspektiften görmekteydiler. İsrail'e göre, Arap ülkeleri İsrail'i yok etmeyi

---

[252] İsrail'in Türkiye tarafından tanınmasından sonra ilk resmi antlaşmalar, 4 Temmuz 1950'deki Ticaret ve Ödeme Esasları ile, 10 Aralık 1951'de imzalanan Hava Taşımacılığı Antlaşmasıdır.

[253] İstanbul'daki İsrail Konsolosluğu'nun, Tuvia Arazi, 11 Mart 1950 tarihli raporu, ISA 2568/12

hedeflemişlerdi. Arap ülkelerine göre ise, İsrail, varlığının diğer ülkeler tarafından tanınmasını sağlamak için mücadele etmekteydi.

Türkiye için, NATO sadece bir güvenlik ittifakı değil, aynı zamanda Türkiye – ABD ilişkilerini, askeri, sosyal ve ekonomik alanlarda geliştiren bir organizasyondu. NATO'nun Türk dış politikasına etkilerinden biri de, Türkiye'nin Orta Doğu politikasına hız kazandırmasıdır. Türkiye, Orta Doğu sorunlarıyla daha fazla meşgul olmaya ve Batı adına aktif bir rol oynamaya başlamıştı.[254] Müttefikleri tarafından kendisine biçilen aktif rol ile Türkiye bölgede, paktlar oluşturmaya ve bunlara önderlik etmeye başlamıştır. Bu durum, Türkiye'nin bölge ülkeleri ile ilişkilerinin kötüleşmesine neden olmuştur.[255]

Türkiye'nin, bu dönemde, İsrail'den isteği, ABD ile ilişkilerindeki doğal süreçteki aksaklıkların üstesinden gelmenin yollarını bulmada Türkiye'ye destek sağlamasıydı. Çünkü bu sıralarda, ABD basınında, Türkiye ile ilişkilerin belli bir süre sonra sorgulanmaya başlayacağının belirtileri görülmekteydi.[256] Türkiye, dünya basınında, aleyhindeki eleştirel yaklaşımın yumuşatılması yanında, İsrail basınındaki aleyhte yazılara müdahale edilmesi konusunda da, İsrail'den yardım istemekteydi. İsrail, Türk yetkililerin isteğine olumlu yaklaşmıştır.

1950'den sonra Türkiye, ciddi Sovyet tehdidi nedeniyle anti-komünist bir politika izledi. Orta Doğu'da da Batı yanlısı ve Batı politikalarını destekleyen bir politika izlerken, bunun aksine İsrail bağlantısız bir resmi tutum sergilemekteydi. "Dünya, komünist ve komünist olmayan ülkelerden oluşmaktadır" mantığı ile hareket eden Türkiye, tüm ikili ilişkilerini bu bağlamda değerlendirmekteydi. İsrail ise, Türkiye ile ilişkilerini geliştirmesi durumunda, Batı bloku içinde görünmeden ve bağlantısız pozisyonunu kaybetmeden, Türkiye üzerinden Batı ile ilişkilerini geliştirebileceğine

---

[254] 1952 Ekim'inde, Arapların Orta Doğu savunma düzenine katılmayı reddetmelerinden doğan durumu görüşmek üzere Başbakan Menderes ve Dışişleri Bakanı Köprülü Londra'ya gittiler. Bu görüşmelerde Türk yöneticileri, Arapları böyle bir savunmaya katılmaya ikna etmek için tekrar girişimlere başlamak görevini yüklenmişlerdi.

[255] Ömer KÜRKÇÜOĞLU:Türkiye'nin Arap Orta Doğusu'na Karşı Politikası (1945-70), s.50

[256] İsrail'in Washington Büyükelçiliği bu durumu tespit ederek İsrail Dışişleri Bakanlığı'na bir raporla bildirmiş, ABD'deki McCarthy'ci yaklaşımın; sadece anti-komünist güvenlik kavramını her şeyin önüne koymakla kalmadığını, aynı zamanda anti-komünist kampanyaya destek sağlayan ülkelerdeki, ekonomik, sosyal ve ahlaki zayıflıkları da göz ardı ettiğini gündeme getirmiştir. Bu bağlamda Türkiye'den daha güvenilir bir ülke bulmanın mümkün olmadığını belirten rapor, anti-komünist yaklaşımın zamanla gücünü yitirmesi ile ABD-Türkiye flörtünün zayıflayacağı sonucuna varmaktadır.İsrail Büyükelçiliğ'nin 15 Aralık 1954 tarihli raporu, ISA 413/8

inanmaktaydı. Ancak bu sıralarda Ankara, SSCB ile ilişkilerinde o kadar katı ve karşıt bir pozisyondaydı ki, açıkça anti-Sovyet tutum takınmayanlara da sıcak bakmamaktaydı. Türklere göre, İsrail'in tarafsızlığı, derin kökleri olan komünizmin kamufle edilmesi için kullanılmaktaydı. Bunun kanıtı olarak, İsrail hapishanelerinde komünist bulunmaması ve hatta hükümetin komünistleri göz altına almaktan bile aciz olması gösterilmekteydi.[257]

ABD'deki Yahudi toplumu ve ABD kamuoyunun bu dönemdeki eğilimi, Orta Doğu'nun yegane demokrasileri olan bu iki ülkenin birbiri ile dayanışma içinde bulunmaları yönündeydi. İki ülkenin birbirleri nezdinde askeri ateşe atamaları ve İsrail'deki Türk elçiliğinin Büyükelçilik seviyesine çıkarılması,[258] İsrail'de olduğu kadar, ABD'de yaşayan Yahudi toplumunda da sevinçle karşılanmıştır. Yahudi toplumunun anlayamadığı, Türkiye'nin bu dönemde İsrail'in Kudüs'teki statüsüne karşı çıkmasıydı.

1950'lerin başında İsrail, Türkiye'ye, Arap olmayan Müslüman bir ülke olması, kritik coğrafi pozisyonu ve artmakta olan uluslararası önemi nedeniyle değer vermekte; buna paralel olarak Türkiye'nin başlattığı üç önemli girişimi ilgiyle izlemekteydi: NATO'ya katılma çabaları, Yunanistan ve Yugoslavya ile Balkan Paktı oluşturma girişimleri ve Pakistan'la bir savunma paktı kurma çalışmaları. 1954 yılına gelindiğinde, Türkiye'nin bu çabaları meyvasını vermiş ve Türkiye tüm dünya ülkeleri içinde üç ayrı savunma paktının içinde bulunan tek ülke durumuna gelmiştir. Bu nadir statü, Türkiye'yi bölgede önemli bir politik ve askeri çekim merkezi haline getirmişti. Yıllar geçtikçe Türkiye, Orta Doğu'daki menfaatleri ile oynaması gereken rol arasındaki uygun dengeyi bulması gerektiğinin farkına varmıştır.[259] Bu gerçek, İsrail'in politik karar alıcılarının dikkatinden kaçmamış ve Türkiye'ye karşı İsrail'in özel

---

[257] Türkiye, İsrail Meclisinde güçlü konumdaki Komünist kanat nedeniyle, bu ülkede Komünist bir darbenin olabileceğine kuvvetle inanmış ve bu şüpheci yaklaşımını uzun süre devam ettirmiştir.Bkz. Amikam NACHMANI: Israel, Turkey and Greece....., s.44. İsrail, askeri gücünün Türkler tarafından kabul görüyor olduğunu bildiği halde, kendisi hakkında komunizme kayma ihtimalinin değerlendiriliyor olmasından rahatsızlık duymaktaydı. İsrail Türkiye gibi çevre ülkelerinin sempatisini alarak bölgede izole edilmiş durumdan ve yalnızlıktan kurtulmak istiyordu. Bu durum İsrail'i kuruluşunun ilk on yılında tamamıyle saran bir duyguydu.

[258] 1952 yılında iki ülkenin büyükelçilerini karşılıklı atamalarından sonra,ilişkiler önemli derecede ilerleme göstermiştir. İsmail SOYSAL: "Seventy Years of Turkish-Arab Relations and an Analysis of Turkish-Iraqi Relations 1920-1990.", Annual 1991 Foundation for Studies on Turkish-Arab Relations, İstanbul,1991), s.49 Türkiye 1956 Savaşı (Süveyş Savaşı) sırasında, Bağdat Paktını korumak ve Arapların gözünde yerini koruyabilmek için İsrail'deki elçisini geri çağırmıştır. Süha BÖLÜKBAŞI: "Behind the Turkish-Israeli Alliance: A Turkish View", Journal of Palestine Studies, Vol.29 No.1, (Autumn 1999), s.23

[259] Şadi ERGÜVENÇ: "Turkish Security and the Middle East", Foreign Policy 19 (3-4), 1995, s.4

bir önem vermesine neden olmuştur. Bunun sonucu olarak İsrail, Ankara nezdinde bir askeri ataşe bulundurma talebinde bulunarak bunu elde etmiştir.[260] İsrail, askeri ataşelik talebinde haklı olduğunu kısa sürede görmüştür. Elde ettiği bilgiler, bu isteğinde ne kadar haklı olduğunu göstermiştir. ABD'nin Türkiye'ye büyük çaplı askeri yardımları İsrail tarafından dikkatle izlenmiş; bunun sonucunda o zaman itibariyle İsrail için bilinmeyen yüksek teknoloji ve teknik uygulamalara nüfuz etmesi mümkün olmuştur.[261]

İsrail, Türkiye'yi 1949'dan 1950'li yılların ortalarına kadar, Orta Doğu'daki gelişmeler hakkında bilgi alabileceği en uygun zemin olarak değerlendirmiş ve buna ilişkin faaliyetini Ankara'da bulunan diplomatik misyonu sayesinde en iyi şekilde yürütmüştür. Arap ülkeleri ile sınırı olan Müslüman bir ülke ile resmi ilişkiler, İsrail için gerçekleştirilmesi birinci önceliğe sahip bir ilişkiydi.[262] Nüfusunun büyük çoğunluğu Müslüman olan bir ülke olması yanında, uluslararası ilişkileri ve Orta Doğu'daki coğrafi konumu, Türkiye'nin İsrail'in gözündeki değerini artırmıştır. O dönemde İsrail"e göre Türkiye'nin önemi, Batı-Doğu mücadelesi bakımından coğrafi önemi ve stratejik değeri yanında, Arap dünyasına yakın olması nedeniyle, İsrail'in istihbarat ve gizli faaliyetlerini yürütecek elverişli ortamı sağlamasıydı. Bu konumu ile Türkiye, o dönemde İsrail'e Orta Doğu'ya açılan bir pencere konumunda olmuştur.

Bu dönemde İsrail, Batı dünyasının silah alabileceği yegane kaynak oldduğunu biliyordu. Ancak askeri yardım talebinde bulunduğunda, Batı'nın savunma oluşumları içinde bulunma şartı ile karşılaşıyordu. İsrail'in, Türkiye'nin, komünist devletlere karşı açıkça tavır koyması ve karşı çıkması yönündeki talebine evet

---

[260] Ankara'daki askeri ataşesi, o dönemde İsrail'in tüm dünyadaki toplam dört ataşesinden biriydi. Diğerleri Londra, Washington, Paris'teydi.

[261] İsrail'in Ankara'daki elçiliği önemli bir bilgi toplama merkezi haline gelmişti. Elçiliğin temel görevlerinden birisi, ABD'nin o dönemde Türkiye'ye vermekte olduğu gelişmiş askeri teknoloji üzerinde çalışmak ve bilgi toplamaktı. Havaalanlarında yer altı yakıt depolama sistemlerinin tesis edilmesi tekniği, o dönemde ABD tarafından Türkiye'ye kazandırılmıştı. İsrail, Mısır'ın bir motorlu taburundaki personel ve araç sayısı ile ilgili detaylı bilgilere de Ankara'da ulaşmak imkanı bulmuştu. Ankara'da bulunan İsrail askeri ataşesinin elde ettiği teknolojik bilgilere ilişkin yazışmaları İsrail Devlet Arşivinde bulunmaktadır. (İlgili İsrail askeri personeli ile şahsi temas sonucu alınan bilgidir)

[262] İsrail'in Ankara'da yeni kurulan Elçiliğine, Ürdün Kralı Abdullah ile İsrail adına doğrudan görüşmeleri yürüten Eliyahu Sasson gibi kritik görevdeki bir personelin atanması, Türkiye ile ilişkilere verilen önemi göstermekteydi.

demesi mümkün değildi. Çünkü Doğu Avrupa'daki Yahudi toplumu Sovyet bloku tarafından bir bakıma rehin tutulmaktaydı.[263]

Arapların çoğunluğu teşkil ettiği Orta Doğu'da, Arap olmayan Türkiye ve İsrail kendilerine karşı pek de dost olamayan bu bölgede işbirliği ve birbirlerini karşılıklı destekleme ihtiyacı duymuşlardır. İsrail'in kısa zamanda askeri ve ekonomik yönden güçlü hale gelmesinden hoşlanmamakla birlikte, her iki ülkenin bulundukları Orta Doğu'dan ziyade yüzlerini Batı'ya dönmüş olmaları ortak bir nokta oluşturmaktaydı. Bu esnada, Türkiye'nin, İsrail'in SSCB'ye yakın bir eğilim içinde olduğu kuşkusu da devam etmekteydi. İsrail ile Türkiye arasındaki ilişkiler, karşılıklı kuşkular ve kaygılar içinde inişli çıkışlı bir seyir izlemiş, buna rağmen ikili ticaret gelişmeye devam etmiştir.[264]

Türkiye 1950'lerin başında İsrail ile ilişkilerin düşük bir profil izlemesi konusunda hassas davranmaktaydı. Bunun nedeni, Arap ülkeleriyle olan ilişkilerinin zedelenmesini istememesiydi.[265] Türk tarafı çok sayıda İsrailli yetkilinin resmi görevle Türkiye'yi ziyaretine sıcak bakmıyordu. Bu nedenlerden dolayı, iki ülkenin birbirlerinin ekonomilerini tamamlayıcı özellikleri, pratikte uygulama alanı bulamamıştır. İsrail'in know-how ve endüstriyel ürünler satarak, bunun karşılığında, Türkiye'den tarım

---

[263] Bu yorum Israil Devlet Arşivinde bulunan kayıtlara göre, İsrail Dışişleri Bakanı Moshe Sharett tarafından, Ankara'daki büyükelçi Sasson'un Türk liderlere söylediği bir söz üzerine yapılmıştır. Doğu Avrupa'daki Yahudiler ile Batı'nın baskıları arasında kalan İsrail, çareyi Türkiye ile ilişkileri geliştirmekte bulmuştu. Ayrıca bkz. Amikam NACHMANI: Israel, Turkey and Greece....., s.7

[264] Dönem içinde Türkiye-İsrail ticari ilişkilerinin gelişmesine psikolojik etkenler mani olmaktaydı. Türkiye'nin yeni kurulmuş ve küçük bir ülkeden mal alması milli duyarlılıkları ile çelişmekteydi. İsrail'in askeri ve endüstriyel ürünler ihraç etme girişimleri, Türkiye'nin bunu gurur meselesi yapması yüzünden ve zayıflığa hoşgörülü olmamasından dolayı hayata geçirilememekteydi. Hele hele Türkiye'de üretilen benzer bir ürünü satma girişimi büyük bir tepki ile karşılanmaktaydı. İlk defa Aralık 1954'te Türkiye-İsrail ticareti denge seviyesine ulaşmış ve bu dönemden sonra İsrail lehine denge sürekli olarak bozulmuştur. Türkiye'nin İsrail'e ihracatı, pamuk , buğday, kurutulmuş meyve, balık, büyük baş hayvan, hububat gibi ürünlerdir. İthal ettiği ürünler; kozmetik ürünleri, ilaç, elektrikli ev aletleri, ısıtıcılar, buzdolabı, lastik, gübre, çimento, inşaat malzemeleri gibi ürünlerdi. Ayrıca İsrail, Türkiye'nin petrolünü rafine etmekte; Türkiye'de binalar ve havaalanları inşa etmekteydi. İsrail, Türkiye'nin Doğu Bloku ülkeleri ile ticaretinin zayıf olmasından yararlanarak, bu ülkelerin ürünlerini de Türkiye'ye satmaktaydı. Bunlar metal ürünleri, çelik, traktörler, buldazörler, kamyonlar gibi endüstriyel ürünlerdir. İsrail, Türk ürünlerini de Türkiye'den müsaade almadan üçüncü ülkelere satmaktaydı. Amikam NACHMANI: Israel, Turkey and Greece....., s.61-62

[265] Araştırmacı Gruen kitabında; Türkiye'nin İsrail'e karşı bu dönemdeki dikkatli ve ölçülü yaklaşımını, bir erkeğin metresine karşı davranışları ile kıyaslayarak benzetme yapmakta ve şöyle demektedir: "Toplum içinde legal karısına saygı gösterme zorunluluğundan dolayı ve karısının aşağıladığı cömert çeyizi kaybetmemek için, metresinin mevcudiyetini reddetmektedir. Yazar, cömert çeyiz ile Arap ülkelerinin sağladığı imkanlar ve petrolü ortaya koymaktadır. Bkz. George E. GRUEN: a.g.e., s.35

ürünleri alması şeklinde iki taraflı bir ticaret gerçekleştirmek mümkün olmamıştır. İsrail'in Türkiye'den tarım ürünleri ithalatı kısa sürede azalmıştır.[266]

İsrail'in hedefi; iki ülkenin ekonomilerinin birbirlerini tamamlayıcı nitelikte olduğuna Türkiye'yi inandırmaktı. İsrail'in, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin o dönemdeki teknik yetersizlikleri olduğu ve bunun için teknik yardım talebi yapmayı düşündüğü; ancak, bunun Türkiye tarafından prestij konusu yapılacağı ve kabul edilmeyeceği gerekçesiyle gündeme getirilmediği, Ankara'daki İsrail askeri ataşesinin raporlarından anlaşılmaktadır.[267]

ABD, Arap devletlerinin ikna edilerek Batı'ya yakınlaştırılması ve bölgesel savunma paktlarına dahil edilmeleri görevini Türkiye'ye yüklemiştir. Türkiye, bu görevi yerine getirmek ve ABD ile Batı'nın isteklerine cevap verecek sonuçları yaratmak için çaba göstermiştir. Ancak, bu çabalar İsrail'in aleyhine durumları da beraberinde getirmiştir. Türkiye'nin, bu dönemde, diğer Arap ülkelerini kazanmak ve onları Batı yanlısı savunma antlaşmaları içine çekebilmek için, İsrail ile ilişkilerinde dikkatli davrandığı ve İsrail'in toprak bütünlüğünü destekleyecek açıklamalar yapmadığı görülmektedir. Diğer taraftan İsrail'in, Türkiye ile stratejik bir işbirliğini gerçekleştirme isteği, İsrail-Türk-Arap üçgeni içinde, Arapların ve İsraillilerin Türkiye'yi etkileme yolunda mücadelelerini de beraberinde getirmiştir.

İsrail'in, Türkiye'ye endüstriyel ve askeri ürünler satma arzusu, bu ülkenin Türkiye-İsrail işbirliğinin yarattığı resim ile Batı'yı etkilemek istemesinin bir sonucudur. 1950'lerin ilk yarısında, ABD tarafından Türkiye'ye yapılan askeri yardım; iki tarafta da sorunların yaşanmasına neden olmuştu. İsrail, yaşanan bu sorunları kullanarak, Türkiye üzerindeki prestijini artırmak ve işbirliği için uygun bir zemin yaratmak istemiştir.[268] İsrail, düşündüğü bu işbirliğini başarabilmek için attığı her adımda ve

---

[266] Filistin'in İngiliz yönetiminde olduğu dönemde ve İsrail'in kuruluşunun ilk yılında, bölge Türkiye'nin üçüncü büyük ihracat pazarı durumundaydı. İki taraflı ticaret, 1950'lerin başlarında dengeye ulaşmıştır. Çünkü; bu dönemde Türkiye'nin Almanya'dan ithalatı azalmakta ve bunu kapatacak alternatif ülkeler İspanya, Yugoslavya ve İsrail olarak görülmekteydi. Amikam NACHMANI: Israel, Turkey and Greece....., s.61

[267] İsrail tarafından, Türkiye'ye önerilen askeri malzeme ticareti kapsamında; hava fotoğrafları ve topoğrafik harita temini, üniforma, mühimmat, patlayıcı madde, optik aletler, araç yedek parçası satışı gibi konular bulunmaktaydı. İsrail'in Ankara'daki Askeri Ataşesinin, İsrail Askeri İstihbaratına Raporu, 10 Mart 1952; Amikam NACHMANI: Israel, Turkey and Greece....., s.63

[268] Sık sık uçakların düşmesi, araç ve teçhizatın arızalanması, Türkiye tarafından bozuk malzeme verildiği gerekçesiyle, ABD tarafının suçlanmasına neden olurken, ABD tarafı, ortaya çıkan arızaların, eğitimsiz askeri personelden kaynaklandığını ileri sürmekteydi. Amikam NACHMANI: Israel, Turkey and Greece....., s.64.

girişimde, hem Türklerin milli duyarlılıkları ile, hem de Arap ülkeleriyle başa çıkmak zorunda kalıyordu. Bu durum zaten karmaşık olan Türk-İsrail-Arap üçgeninde işleri daha da içinden çıkılmaz hale getirmekteydi.

İsrail ve Arap ülkeleri arasında, Türkiye'yi yanlarına çekme mücadelesi yaşanmıştır.[269] Araplar, Türkiye'nin Müslüman ülke karakterini ve Osmanlı idaresinde ortak bir tarih paylaşmış olmalarını öne çıkarırken, İsrail, Türkiye'nin ve kendisinin Arap Orta Doğusu'nda yaşayan, ancak Arap olmayan ülkeler olduğu konusunu vurgulamaktaydı. Benzer şekilde, Arap ülkeleri de Türkiye'ye İsrail'i kötülemekteydiler. İşlenen temel konu, İsrail'in komünizmi idi. Bütün bunlar, Türkiye'nin sempatisini kazanmak için, Araplarla İsrail arasındaki yarışın ideolojik gizli eğilimleriydi.[270]

Yugoslavya'yı Sovyetlere karşı korumak isteyen ABD'nin, Yugoslavya, Türkiye ve Yunanistan'ı teşviki ile Ağustos 1954'de kurulan Balkan Paktı, Türk-İsrail ilişkilerinin bir başka boyutunu oluşturmuştur. Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya için karşılıklı danışma ve dayanışma platformu oluşturan bu Pakt, askeri savunma paktlarının aksine, bir saldırı durumunda tarafların askeri yardımını öngörmemekteydi. Üçlü anlayış, her üç ülkenin de Moskova ve komşu komünist ülkelerden ortak korkularının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştı. Moskova, Atina ve Belgrad ile ilişkilerini düzelttiğinde ve Kıbrıs sorunu yoğun bir şekilde kendisini hissettirmeye başladığında, üç Balkan ülkesi arasındaki bu anlayış tüm anlamını yitirmiştir. Türkiye'nin Balkanlara yönelmesi, dikkatini bu bölgede toplaması, Orta Doğu'ya ilgisiz kalmasına neden olacağı ve bu durumun da İsrail'i Arap etkisine karşı daha hassas hale getirebileceği nedeniyle, bu Pakt'a soğuk bakan İsrail, aynı

İsrail, bu durumdan istifade ile, Türkiye'ye yönelik yeni bir yaklaşım sergilemeye başlamıştı. Daha önce iki ülkenin ekonomilerinin birbirlerini tamamlayıcı nitelikte olduğunu savunan İsrail, bu defa iki ülke silahlı kuvvetlerinin "karşılıklı şekilde birbirlerini tamamlayıcı" nitelikte olduğunu ve bu nedenle işbirliği yapılmasının yararlarını ortaya koymaktaydı. Böyle bir işbirliğinde Türk ordusu insan gücüne dayanırken, İsrail gerekli olan modern teknolojiyi Türkiye'ye transfer edecekti. Bkz. Israeli Foreign Ministery, Research Department, American Aid to Turkey, 16 February 1950.

[269] Bu mücadele, Türkiye'nin Batı ile ilişkilerinde soğukluk yaşanan dönemlerde ortaya çıkmıştır. Ancak Türkiye açısından durum farklıydı. Türkiye Batı'nın soğuk davranmasına karşı Batı ve Avrupa ile bütünleşme çabalarından vazgeçmemiş ve Batı'ya kızdığı dönemlerde bile Orta Doğu'da alternatif arayışlarına girmemiştir.

[270] Türkiye'nin Araplarla ve İsrail'le ilişkilerinin altında yatan iki zıt eğilimdir. Tarihsel faktörler Türk-Arap düşmanlığını beslemiştir ki, bu durum İsrail'in işine yaramıştır. Ancak 1950'lerden sonraki pragmatik düşünceler Türk-Arap ilişkilerindeki çatlağı iyileştirici rol oynamış, bu uzlaşma eğilimi Türkiye'nin İsrail ile olan bağlarının zayıflamasına sebep olmuştur.

zamanda, kendisi gibi Batı desteğindeki Türkiye'nin pozisyonunun güçlenmesinin kendisini de güçlendireceğini ve belki de bu Pakt'a dahil olmasını sağlayabileceğini de düşünmekteydi.[271] İsrail, Orta Doğu'da izole edilmiş durumdaydı ve bu nedenle kendisine politik destek sağlayacak herhangi bir devletler grubu ile işbirliği yapma arzusundaydı.

E. ABD'nin Orta Doğu'da Başat Batılı Güç Olarak Ortaya Çıkışının Yansımaları

ABD'nin, 1955'ten sonra, küresel durumdaki değişikliklerin sonucu olarak Orta Doğu'da İngiltere ve Fransa'nın yerine egemen Batılı güç olarak ortaya çıkmasıyla, Türkiye gelişmelere uygun olarak bakışını Londra'dan Washington'a çevirmiştir. Bu yeni yönelim, Türkiye'nin İsrail'e bakışını da değiştirmiştir. Türkiye, İsrail'i ABD'deki çıkarlarının savunucusu olarak görmüştür. Batı faktörü, ilişkilerdeki belirleyici rolünü oynamaya daha ağırlıklı bir şekilde devam etmiştir.

Arap-İsrail çatışmasının, Batı'nın Araplarla ilişkisini daha kötüleştireceğini ve onları Sovyetlere daha da yanaştıracağını düşünen ABD, 1956 Savaşı (Süveyş Savaşı) sonrasında, İsrail'in varlığını muhafaza ederken Araplarla ilişkilerini de geliştirmek istemiştir. Arap radikalizmini önlemek ve Sovyetlerin bölgeye girişini engellemek maksadıyla, Batı yanlısı güvenlik organizasyonları teşkil etmeye çalışan ABD ve İngiltere, NATO üyesi Türkiye'nin yardımına ihtiyaç duymuştur. Türkiye, bir taraftan muhafazakar Batı yanlısı Arap rejimleri ile ittifak ilişkileri geliştiriken, diğer taraftan İsrail ile ilişkilerini gizli olarak devam ettirmek zorunda kalmıştır.

Kıbrıs sorunu,Türkiye-İsrail ilişkilerinin bir diğer boyutunu oluşturmuştur. İsrail, Kıbrıs sorununa bakışında, genel olarak Türkiye lehinde bir yaklaşım sergilemiştir. İsrail, Filistin'in İngiliz manda yönetimi altında bulunduğu dönemde, Yahudilerin Filistin'e göçlerine Kıbrıslıların yaptıkları yardımları unutmamakla birlikte, Enossis'in gerçeklerden uzak, temel dayanaklardan yoksun olduğunu ve Rumların isteklerinin suniliğini kabul etmiştir. İsrail, o dönemde komünizmi benimseyen Kıbrıs Rum

---

[271] Amikam NACHMANI: "Israeli -Turkish Relations: The Laying of Foundatios",Actual Situation and Prospects of Turkey's Bileteral Relations with Israel: Potential and Opportunities, Der. Ali İhsan BAĞIŞ, (Ankara: Yıldırım Ofset Basımevi, 1992), s.28

toplumunu desteklemesi halinde, zaten kendisi hakkında komünizme yakın olduğuna dair kanaat besleyen Türkiye'nin eline bir başka kanıt vermekten de kaçınmıştır.

F. Türkiye'nin Doğu'ya Açılımı ve Bağdat Paktı'nın İlişkilere Etkisi

1950'lerde, Türk siyasetçileri, Orta Doğu'da aktif bir politika takip etmeleri halinde, Batılı müttefiklerine Türkiye'nin stratejik değerini en iyi şekilde göstermeleri gerektiğini düşünmekteydiler. Bunun sonucu olarak, Türkiye, güvenliğini tehdit etmemeleri için bölgede yeni bağımsızlık kazanmış devletlerin Sovyet etkisine girmelerini önlemeye çalışmıştır.

Bağdat Paktı'nın kurulma amacı, Orta Doğu'da bir anti-komünist blok tesis etmekti. Fakat, Araplar, İsrail'e ve Batı'ya karşıydılar ve bu nedenle Pakt'a kaşı tepki gösteriyorlardı. [272]

1950 ile 1955 yılları arasında, İsrail ile mücadeleleri süresince Arap milliyetçiliği gelişmişti. Bu dönemde, Türkiye, bölgede aktif bir rol oynamadığı için, Arap ülkelerinden herhangi bir tepki almamıştı. Ancak, Bağdat Paktı'nda aktif bir rol üstlenmesiyle ve bölgeye angaje olmasıyla birlikte Türkiye, bölgenin liderliği için Arap dünyasından güçlerle rekabet içine girmiştir. Tüm bu gelişmeler, keskin bir Arap milliyetçiliğinin yükselmesine neden olmuştur. Türkiye, diğer Arap ülkelerini Batı yanlısı bir savunma organizasyonuna katılmaya ikna etmek için boşuna çabalamıştır. Araplar böyle bir pakta girdiklerinde, İsrail'in toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını kabul etmiş duruma düşeceklerini değerlendirmekteydiler.

Diğer taraftan İsrail, Türkiye'nin doğu komşularıyla ilişkilerinden ve özellikle Pakistan ve Irak ile ittifak oluşturmasından rahatsızlık duymuştur. Türkiye, Doğu'ya açılımına karşı İsrail'in bu karşı çıkışına ve itirazına kulaklarını tıkamıştır. Her iki pakt da Batı destekli olduğu halde, İsrail, Türkiye'nin Balkan Paktı'na yönelmesinin İsrail'i kuvvetlendireceğini, Doğu'ya yönelmesinin ise kendisini zayıflatacağını düşünmekteydi.[273]

---

[272] Fahir ARMAOĞLU: Siyasi Tarih: 1789-1960, (Ankara: Sevinç Matbaası, 1964), s.46
[273] Amikam NACHMANI: Israel, Turkey and Greece....., s.72

İsrail, Türkiye'nin Pakistan ile ittifak ilişkisine girmesinin, ABD'nin baskısı sonucu ortaya çıktığını görebiliyordu. Çünkü, Türkiye'nin Hindistan ile ilişkisini hiç gerek yokken bozmak istemeyeceği açıktı. Böyle bir pakt, Sibirya'daki Sovyet askeri sanayiine yakınlığından dolayı büyük öneme sahip olan Pakistan'ın hava alanlarını dolaylı olarak kullanmak isteyen ABD'nin ihtiyacı olan bir pakt idi. Bu stratejik gerçek, Pakistan'ın savunulmasını, ABD ve Batı'nın gözünde hayati konuma yükseltmekteydi. Türkiye ile Batı yanlısı bir ittifak oluşturması halinde, Pakistan'ın silahlandırılması ve stratejik önemdeki bölgelerinin Sovyetlere karşı savunulması mümkün olabilirdi.

Bunun yanında,Türkiye'nin Irak'la yakınlaşması için bir çok nedeni vardı ve bunun için zamanlama uygundu. Irak'ta güçlü bir komünist hareket mevcuttu. Sünniler, Şiiler, Kürtler ve Türkmenler arasındaki toplumsal faklılıklardan dolayı ciddi bir iç istikrarsızlık mevcuttu. Bu istikrarsızlığın Türkiye'ye yansıma ihtimali mevcuttu. İki ülkenin halkları arasındaki ortak bağlar bu ihtimali besliyordu.Bütün bunların yanında Irak, Türkiye ve İran ile birlikte bir üçgenin tamamlayıcıları şeklinde stratejik bir coğrafi konuma sahipti. İsrail, Türkiye'nin doğuya doğru bu şekilde bir açılım sergilemesinden endişe duymaktaydı.

İsrail'in, Türkiye'nin Irak ile ittifak oluşturmasından dolayı duyduğu endişe, bu ülkeye aktarılacak ABD silahlarının, Batı ve İsrail karşıtı grupların eline geçmesi ihtimaliydi. Türkiye ile oluşturacakları bir ittifak yoluyla, ABD silahlarına sahip olacak Pakistan'ın, bu silahları Hindistan'a karşı kullanma ihtimali kadar, Irak'ın da elde edeceği silahları İsrail'e karşı kullanması mümkündü. Irak'ın, Türkiye'nin elindeki İsrail'e yönelik istihbarata nüfuz etmesi imkanı ortaya çıkmaktaydı. Böyle bir birliktelik ile Türkiye, kendisini Hindistan ile yüzleşme durumunda, ya da İsrail'in sınırlarını değiştirmeye yönelik bir Arap macerasının içinde bulabilirdi. Bundan dolayı İsrail, Türkiye'nin laik ve Avrupalı karakterinin, Irak ve Pakistan ile ilişkilerinden kötü şekilde yara alacağına ilişkin derin kaygılar duymaktaydı. Doğu sınırının korunması için planlar yapan İsrail, bu yeni gelişmeyle, Irak'ın İsrail' e karşı bir saldırısı durumunda, Türk ordusunun bu ülkeye yardımda bulunma ihtimalinden çekinmeye başlamıştı.

Bağdat Paktı verimli olamamış, Batı dünyasının bölgedeki çıkarlarına zarar verdiği gibi, Türkiye'nin bölgesel ilişkilerini de olumsuz şekilde etkilemiş ve Sovyet tehdidinin üzerine çevrilmesine neden olmuştur. Paktın kurulması ile Araplar ve

SSCB arasında ittifak başlamış ve radikal diyaloglar artmıştır. Aynı zamanda, İsrail, bu Paktı olumsuz bir gelişme olarak görmüştür.[274] Pakt, İsrail'i yalnızlık içine sürüklemiştir. Bu devlet, Türkiye – Irak Antlaşmasının özellikle 5. maddesini (antlaşmanın her iki tarafça da tanınmış devletlere açık olduğu) kendisine karşı olarak yorumlamış ve Orta Doğu'daki askeri dengenin aleyhine dönmeye başladığını görmüştür. Türkiye'nin İsrail'i dışlayan bu paktın lideri konumunda olması nedeniyle, Türkiye-İsrail ilişkilerinde düşüş gözlenmiştir.

Kısaca, paktın gerek Arap devletlerinde ve gerek İsrail'de yol açtığı huzursuzluk, "Türkiye ve ortaklarının", Londra ve Washington'un politikalarına alet olduğu kanısının giderek yaygınlaşması, Orta Doğu'da zamanımıza kadar gelecek uluslararası anlaşmazlık ve çatışmaları besleyen önemli bir kaynak olmuştur.

G. Süveyş Krizi ve Eisenhower Doktrini

ABD'nin, Asuan barajının inşası için Mısır'a finansman desteği teklifini geri çekmesi üzerine, Mısır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirmesi ve bunu takip eden gelişmeler sonucu, İsrail, İngiltere ve Fransa'nın aralarında anlaşarak, 31 Ekim 1956'da kanal bölgesini işgal etmeleri, gerek bölgesel aktörler arasında ve gerekse süper güçler arasında tansiyonu yükseltmişti. ABD, müttefiklerinin yanında yer almadıysa ve kesin zamanını bilmemekteyse de, harekattan daha önceden haberi olduğu bugün artık anlaşılmıştır.[275]

Türkiye, Süveyş krizi süresince oldukça zor durumda kalmıştır. Bir tarafta NATO üyesi ve Batı eğilimli politikaları, diğer tarafta Arap ülkeleri arasında kredisini yitirmekte oluşu arasında sıkışmıştır. Krizin başında Türkiye, Batı yanlısı bir politika izlemiş; fakat bir süre sonra Mısır'a yapılan saldırıyı kınamıştır.[276] Bağdat Paktı üyesi Türkiye, işgalci konumdaki İsrail ile ilişkilerinden dolayı, Pakt'ın diğer üyelerinin

---

[274] Bülent ARAS:Filistin-İsrail Barış Süreci ve Türkiye, (İstanbul: Bağlam Yayınevi, 1997), s.133

[275] Dışişleri Bakanı Dulles, Senato'da yaptığı konuşmada bunu açıkça ortaya koymaktadır .Congressional Hearings, 85th Congress, Senate, Hearings Before the Committee on Foreign Relations and the Committee on Armed Services, 1st Session, Part I, Jan-Feb., 1957, s.174-175

[276] Bülent ARAS:Filistin-İsrail Barış Süreci ve Türkiye, s.133. Bağdat Paktının bölgesel devletleri, bir yandan ABD'nin kesin tutumunun etkisi ile, öte yandan Paktın bir bütün olarak eleştirilmesini engellemek için, Tahran'da yaptıkları toplantıya İngiltere'yi çağırmadıkları gibi, toplantı sonunda yayınlanan bildiride, İngiltere, Fransa ve İsrail'e cephe almışlardır. Metin için bkz. Mehmet GÖNLÜBOL ve Haluk ÜLMAN: "İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası"..., s.303

üzerinde kurdukları baskılara karşı direnmek zorunda kalmıştır.[277] Türkiye, 26 Kasım tarihinde, Telaviv'deki büyükelçisini geri çekmiş, ancak İsrail'le ilişkisini kesmeyerek maslahatgüzar düzeyinde sürdürmüştür.[278] Dikkat edilecek olursa, Pakt devletlerinin tutumu ABD'nin tutumu ile paralellik göstermektedir. 1956 savaşında Türkiye, İsrail'den başka, NATO içinde müttefiki olan Fransa ile, hem NATO hem de Bağdat Paktı içinde müttefiki olan İngiltere karşısında bir duruş sergilemiştir.[279]

Süveyş krizi sırasında, Bağdat Paktı, Türkiye'nin Orta Doğu'daki dış politikasını belirlemesinde en etkilii faktör olmuştur. Türkiye-İsrail ilişkileri, bu nedenle önemli ölçüde olumsuz etkilere maruz kalmıştır. Savaş başladığında, Nasır, Bağdat Paktı üyeliğinden dolayı Irak'ı İsrail ile işbirliği yapmakla suçlamıştır. Aynı zamanda, Türkiye'yi de İsrail ile iyi ilişkiler kurmakla suçlamıştır.

İsrail'i kınayan bir politika değişikliğine gitmesine rağmen, Türkiye Batı'nın politikaları paralelinde davrandığı gerekçesiyle eleştirilmiştir. 22 Kasım 1956'da, İsrail'deki büyükelçisini geri çekerek diplomatik temsilcilik seviyesini düşüren Türkiye'nin amacı, Arap ülkelerinin desteğini kazanmaktı.[280] Türkiye-İsrail ilişkileri 1956 Savaşında (Süveyş Savaşı) olduğu gibi, daha sonraki yıllarda da bazen inişler yaşamıştır. Ancak, görünüşte ilişkilerin düşük profilli seyrettiği dönemlerde gerçekte, iki ülke arasındaki işbirliği derinden devam etmiştir. Özellikle istihbarat teşkilatları arasındaki işbirliği sürdürülmüştür. İlişkilerin kesilmemiş olmasından dolayıdır ki, Süveyş'ten iki yıl sonra, 1958 yılında Irak'taki monarşinin devrilmesiyle birlikte, iki ülke arasında, hemen gizli bir Pakt'ın oluşturulması mümkün olmuştur.[281]

---

[277] 6 Kasım 1956'da Tahran toplantısı sonunda İsrail'i kınayan Bağdat Paktı üyeleri, 18-20 Kasım 1956'da Bağdat'ta yaptıkları toplantıda, Orta Doğu'da barışa en önemli tehdidin İsrail olduğuna karar vererek, İsrail'le diplomatik ilişkisine son vermesi için Türkiye'ye baskı yapmaya başladılar.

[278] The New York Times, 22 Kasım 1956, 27:1 ve 23 Kasım 1956, 21:5

[279] Kamuran GÜRÜN: a.g.e., s.345

[280] Ancak, Türkiye'nin bu politikası, Türk Büyükelçisinin İsrail Dışişleri Bakanı'na İsrail'i yumuşatma amacıyla söylediği sözlerin bazı kaynaklarca açığa çıkarılması sonucu etkili ve inandırıcı olamamıştır. İsrail'den geri çağrılan Türk Büyükelçisi Hasan İSTİNYELİ, İsrail Dışişleri Bakanlığı'na yaptığı açıklamada, Türk Hükümetinin bu kararının, "İsrail'e karşı yöneltilmiş olmayan" bir karar olduğunu, Türkiye'nin İsrail'le dostane ilikilerini ve ticaretini bozmak niyetinde olmadığını söylemiştir. Ömer KÜRKÇÜOĞLU: Türkiye'nin Arap Orta Doğusu'na Karşı Politikası (1945-1970), s.100

[281] İhsan GÜRKAN: "Turkish-Israeli Relations and the Middle East Peace Process", Turkish Review of Middle Eastern Studies, Vol.7 , 1993, s.103 ve Philip ROBINS: Turkey and the Middle East, (London: The Royal Institute of International Affairs, 1991), s.77

Süveyş Krizinin sonunda, İsrail, Türkiye'den ABD'ye karşı diplomatik destek bekleyen bir konuma düşmüştür. İşbirliği çerçevesi içinde, Türkiye, ABD'nin İsrail'e silah vermesi yönünde destek sağlarken, İsrailli diplomatlar benzer şekilde hareket ederek, özellikle Kıbrıs sorununda BM'de Türk diplomatları ile müşterek çalışmışlardır.

ABD hükümeti, Orta Doğu'da sürdürmeye başladığı yeni Arap yanlısı politikaya uygun olarak, 29 Kasım 1956'da yayınladığı bir basın bildirisinde, Bağdat Paktı devletlerini desteklediğini ve üye devletlere girişilecek bir saldırıyı çok tehlikeli bir hareket olarak göreceğini açıklamıştır. ABD'nin yeni gelişmeye başlayan Orta Doğu politikası içindeki ilk davranışı, sözü geçen 29 Kasım bildirisi; ikinci ve en önemli olanı ise, Eisenhower Doktrinin ilanıdır.[282]

Doktrin, İsrail'de dahi soğuk karşılanmış, birçok İsrail gazetesine göre, bu gelişmenin, yeni bir Sovyet – ABD rekabeti yaratacağı ve İsrail'i ortadan kaldırmak isteyen "saldırgan milliyetçiler"e güç kazandırabileceği endişesi dile getirilmiştir.[283]

H. Türkiye-İsrail Çevresel (Periferal) Pakt Girişimi

Türkiye'nin, 1957'de, Eisenhower Doktrini'ni desteklemesi, aynı yıl Suriye'ye, 1958'de ise Irak'a karşı politika izlemesi ve Lübnan krizinde de ABD'nin İncirlik'teki hava üssünü kullanmasına müsaade etmesi, Arap desteğini tamamen yitirmesine ve bu ülkelerin eleştirilerine maruz kalmasına neden olmuştur.

1958 yılında, Irak gibi Batı yanlısı bir Arap rejiminin yıkılması; Ürdün ve Lübnan gibi Batı yanlısı Arap rejimlerinin ise, Mısır ve Suriye gibi Nasırcı ve Sovyet yanlısı unsurlarca yoğun baskı altına alınmaları üzerine Türkiye, tehdit altında kaldığını algılayarak, İsrail'e yanaşmış ve bu devletle çevresel (periferal) stratejik ve istihbarat işbirliği gerçekleştirmiştir. İsrail, bu işbirliğinin İran ve Etiyopya'yı da içine almasını istemiştir. Askeri diktatörlükler ve teokratik rejimlerin egemen olduğu Orta Doğu'da, Türkiye ve İsrail, Arap olmayan, laik ve demokratik yegane iki ülkeydi. Dış politika alanında, Türkiye ve İsrail, belli Arap ülkeleri hakkında benzer endişeleri

[282] Oral SANDER: Türk-Amerikan İlişkileri (1947-1964), s.149
[283] The New York Times, 7 Ocak 1957, 8:4

paylaşmakta olduklarından, iki ülkenin dış politikalarında benzer yönelimler bulunmaktaydı. İsrail'in Periferal Stratejisi, Türkiye'nin, Suriye'nin yayılmacı emellerine ilişkin endişeleri ile örtüşmekteydi. İsrail'in olduğu kadar, Türkiye'nin de Suriye ile sınırı uzun bir süreden beri bu ülke tarafından tartışmalı hale getirilmişti.[284]

Orta Doğu'da olayların, bekledikleri ve umdukları şekilde gelişmediğini gören Türkiye ve İsrail'in, 1958 yazındaki ittifak girişimi, diplomatik, askeri ve istihbarat alanlarında işbirliğini içerdiği kadar,[285] ticari ve bilimsel bilgi değişimini de kapsamaktaydı. Sudan'ın Hıristiyan bölümlerine kadar uzanan bu ittifak, Sovyetlerin ve Nasır'ın, Lübnan, Ürdün, Suriye ve Irak'taki iktidarları devirmeye yönelik faaliyetlerine karşı genel bir harekete geçme ihtiyacından ve İsrail'in saplantı haline gelmiş olan diplomatik olarak izole edilmiş konumundan kurtulma gayretlerinden kaynaklanmıştır. Bu izole edilmiş durum, 1956 Savaşı (Süveyş Savaşı) nedeniyle, ABD ile karşı karşıya gelmesi ile daha da derinleşmiş ve kötüleşmişti. Bu faktörler, hem İsrail hem de Türkiye'nin karşılıklı çekingenlik ve kuşkularının üstesinden gelmelerine yardım etmiştir. Başlangıçta Türkiye, İsrail'le işbirliğine İslam ülkelerinin Türkiye'yi NATO'nun emperyalist üyeleri ile işbirliği içinde olduğu şeklindeki suçlamalarına yeni problemler ilave etmek istemediğinden sıcak bakmamıştı. Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerini geliştirme konusundaki ürkekliğinin temel nedeni, Orta Doğu'da ortaya çıkan yeni çatışmalar ve eski yönetimlerin bazılarının ortadan kalkmasıydı. Ancak, Türkiye'nin katılımı olmaksızın bölgede kurulacak bir güvenlik paktının gerçekçi olmayacağını anlayan ABD, Türkiye'yi bu konuda teşvik etmiştir. Bağdat Paktı'nın yıkılmasına neden olan Irak devrimi ve Türkiye sınırında manevralar yapan 24 Sovyet Tümeni, Türkiye ve İsrail'in son tereddütlerinin de ortadan kalkmasına katkıda bulunmuştur. Nasır ve Sovyetler, Türkiye ile İsrail'in bir araya gelmesine ve ilişkilerini güçlendirmesine neden olmuştur.

---

[284] Bkz. Summer MYLORIE: "Revolution on the Periphery; Why Israel Needs a New Middle East Policy", Middle East Review, 19 (3), s.25

[285] İsrail bölgede, Türkiye ve İran istihbaratı ile birlikte üç ayaklı bir istihbarat düzenlemesi için kesin kararlıydı ve bu konuda ABD'den Türkiye'yi ikna etmesi için yardım istemişti. Türkiye, nihayette böyle bir işbirliğini ABD'nin çalışmaları sonucu kabul etti. Nezih TAVLAŞ: "Türkiye, İsrail Güvenlik ve İstihbarat İlişkileri", Avrasya Dosyası-İsrail Özel, (Ankara:1994), 1 (3), s.8-9; Bir CIA Raporuna göre, MOSSAD, MİT ve İran Gizli Servisi SAVAK arasında gerçekleşen bir anlaşma ile, İsrail, SSCB'nin Türkiye ile ilgili faaliyetlerini takip edecek; Türkiye ise, Arap ülkelerinin ve özellikle Suriye'nin faaliyetlerini izleyecekti. Bu anlaşma ile, İsrail, Türk istihbarat personelinin eğitim ve teknik malzeme donanımı sorumluluğunu da üstlenmekteydi. Mart 1976 tarihli bu rapor, Tahran'da ABD Büyükelçiliğini işgal eden öğrenciler tarafından yayınlanmıştır. Bkz. Nezih TAVLAŞ: a.g.e.,s.80

İsrail tarafından, Orta Doğu'da denge unsuru bir aktör olarak görülen Türkiye, 1958 ittifakı ile, İsrail'in Sovyet ordusu ile Suriye üzerinden doğrudan karşı karşıya gelmesini önlemiş oluyordu. Böylece, Ben Gurion zamanından beri İsrail'in ulaşmaya çalıştığı, Orta Doğu'da kendisine düşman Araplarla çevrelenmiş durumun, çemberin dış kenarında bulunan Türkiye'nin dostluğu ile dengelenmesinin gerçekleştiği görülmektedir.[286] 1958 Periferal Paktı'nın üyelerinden Türkiye, İsrail'i çevreleyen Arap ülkelerine göre, konum itibarıyla, sayısal üstünlük sağlayan bir pozisyondaydı.[287]

Orta Doğu'da güvenlik stratejisi olarak düşmanın geriden kuşatılması esasına dayanan bir stratejiyi kabul eden İsrail, bunu uygulayabilmek için, Türkiye ile işbirliği yaptığı gibi, İran'da Şah Rejimi ile de birlikte çalışmaya başlamış; Etiyopya hükümetini devirmeye yönelik çalışmaları da önlemişti.

Bu ittifak, Türkiye-İsrail ilişkilerinin, önceden tahmin edilemez özellikteki doğasına iyi bir örnektir. Çünkü, 29-30 Ağustos 1958'de, Başbakan Adnan Menderes ile İsrail Başbakanı Ben Gurion arasında varılan antlaşmadan sadece iki yıl önce, Türkiye'nin İsrail'e karşı Irak'a askeri yardımından bahsedilmekteydi.[288]

Her iki ülke de 1958 antlaşmasından memnundu. Çünkü, Türkiye'nin büyüklüğü ile, İsrail'in teknik bilgi birikimi birleşmekteydi. İran'dan Türkiye'ye petrol boru hattının inşası, İsrail'in bilgi birikiminden yararlanma, yüksek derecede duyarlı konularda bilimsel işbirliği, Türk endüstri ve tarımının geliştirilmesinde İsrail'in uzmanlığından faydalanma ve Türk Silahlı Kuvvetlerine İsrail askeri teçhizatının ihraç edilmesi gibi Türkiye'nin beklentilerine karşılık, İsrail, Türkiye'nin desteğini almayı ummaktaydı.

---

[286] Türkiye-İsrail ikili ilişkilerinin onuncu yılında, ulaşılan bu ittifak ile ilgili kaynaklar kısıtlıdır. Çünkü İsrail bu konu ile ilgili dökümanları elli yıl süreyle açıklanmayacak askeri belgeler kapsamına almıştır. Ben Gurion'un biyografisini hazırlayan Bar Zohar, bu antlaşma ile ilgili açıklamalarda bulunmaktadır. Bir çok kaynak, bu kitabı esas alarak, bir antlaşmanın gerçekleştirilmiş olduğunu açıklamaktadır. Aynı şekilde Türkiye'de de bu konuda kaynak bulunmamaktadır. İran'da Şah'ın devrilmesinden sonra, incelemeler İran-İsrail ilişkilerinin detaylarını bulmaya yönelik olmuş; Türkiye-israil işbirliğinin detayları ikinci planda kalmıştır. Dört yıl sonra gizliliği kaldırılacak belgelerden de istifade ile, bu ilişkinin detayları incelenmeye değer görülmektedir. Bkz. Bar ZOHAR: Ben Gurion, Vol. 3, Tel Aviv, 1977, Bölüm 9. Aynı şekilde Türkiye'de de kaynak bulunmamaktadır.

[287] Yehuda LUKACKS ve Abdullah M. BATTAH: The Arab-Israeli Conflict. Two Decades of Change, (Colorado: Westview Press, 1998), s.23

[288] Amikam NACHMANI: Israel, Turkey and Greece....., s.74

1958 antlaşması ile Türkiye, 1956 Süveyş krizinden önce, geleneksel olarak İsrail'e düşen görevi artık kendisi üstlenmeye başlamıştır. Antlaşmaya göre,[289] Türkiye, 1956 Savaşı (Süveyş Savaşı) nedeniyle ilişkilerin gergin olduğu Washington nezdinde İsrail'in lehine hareket edecek, özellikle Pentagon'dan İsrail'e silah sevk etmesini isteyecektir. Bunun da ötesinde, çeşitli başkentlerdeki Türk ve İsrailli diplomatlar arasında sık sık danışma ve koordinasyon toplantıları yapılacak; Birleşmiş Milletler'de işbirliği ve karşılıklı yardımlaşma gerçekleştirilecekti. Birleşmiş Milletler'deki işbirliğinden Türkiye'nin beklentisi, özellikle Kıbrıs konusunda destek kazanmaktı.

Türkiye, işbirliğinin gizli kalmasını istemiş, ve bu istek İsrail tarafından kabul edilmiştir.[290] Türkiye ve İsrail arasındaki askeri bilgi değişimi Araplar tarafından, zaman zaman, iki ülke arasında bir askeri antlaşmanın var olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Arap ülkeleri bu nedenle Türkiye'yi İsrail ile askeri antlaşma imzalamakla suçlamışlardır. Türkiye, bu suçlamaları sürekli reddetmiştir.

Türkiye, iç dinamiklerinin karşı koyması ve Arap baskılarından çekindiği için, İsrail ile ilişkilerini geliştirmekten çekinmiştir. Türkiye için, İsrail ve Araplarla ilişkileri aynı zamanda ve dengeli bir şekilde yürütebilmek çok zordu. İsrail ile diplomatik ilişkiler, dış faktörlerin ve özellikle "Arap Faktörü"nün etkisine açıktı. Bu nedenle, iki ülke düşük profilli politikalar izlemeye zorlanmış ve zaman zaman ilişkiler kopma noktasına gelmiştir. İlişkilerde, Batı'nın desteği ve isteği de etkili olduğunda, İsrail ve Türkiye bu ikili ilişkiyi gizli olarak devam ettirmişlerdir. Genel bir ifadeyle söylemek gerekirse; Türkiye-İsrail ilişkileri, sürekli olarak, Türkiye'nin Arap ülkeleri ile ilişkilerinden etkilenmiş, ve bu ilişkilerin durumuna göre değişikliğe uğramıştır. İki ülkenin paylaştığı ortak değerler; Batılı yaklaşımları ve Araplarla genelde problemli ilişkileriydi. Ancak bu ortak zemin, iki ülkenin gerçek anlamda işbirliği yapmaları için yeterli olmamıştır. İki ülke ilişkilerindeki kesin faktör, Orta Doğu'daki gelişmelere bağlı kalmıştır. İki ülke bazen aynı fikirde olmuşlar; bazen de birbirlerine kızmışlar ve yabancılaşmışlardır. Sonuçta; bazı gelişmelerin rastlantısal niteliği ve tarafların dış

---

[289] Antlaşmanın tam metni bulunmamaktadır. Ancak bazı maddelerle ilgili olarak bkz. Amikam NACHMANI: Israel, Turkey and Greece....., s.75

[290] Nezih TAVLAŞ: a.g.e., s.8

politikalarının Batı faktörünün etkilerine açık olması, iki ülke arasındaki ilişkilerde ana rolü oynamıştır.

Bu kesik kesik, inişli çıkışlı seyir izleyen ilişki durumu, 1960'ların ortalarına kadar devam etmiştir. Haziran 1967'den itibaren Türkiye, Arap-İsrail çatışmasında açıkça ifade ettiği tarafsızlık politikasını terk ederek, bu sorunda Arap devletleriyle dayanışma içinde olduğunu belirtmeye başlamıştır.

Sonuç olarak; 1948-1965 yılları arasında, Sovyet tehdidinin yarattığı yalnızlık duygusundan kurtulma çabasındaki Türkiye'nin, Batı'ya yanaşma ve Batı Bloku içinde bulunma isteğinin sonucu, dış politikasında, bu yöndeki hedefleri yakalamaya çalıştığı görülmektedir. Bu dönem içinde, Türkiye-İsrail ilişkilerinde belirleyici eğilimleri ve ulaşılan sonuçları aşağıdaki şekilde gruplandırmak mümkündür:

- Soğuk Savaşın ilk on beş yılı, Türkiye'nin "mümkün olduğunca çok sayıda Batılı kuruluşa girmek için, Batı dünyasına bağlılığını gösterme arzusu" ile karakterize edilebilir. Türkiye, BM'de yapılan oylamada Filistin'in taksimine karşı oy kullanmış olmasına rağmen, yeni kurulmuş olan İsrail devletini, 29 Mart 1949 tarihinde tanımıştır. 1959 yılında, Türkiye'nin BM Temsilcisinin yardımcısı olan Altemur Kılıç, bu tanıma kararının "Türkiye'nin Batılılığını ve Orta Doğu'da objektif davranışını vurgulamak için alındığını açıklamıştır.[291]

- Türkiye, ABD'den askeri ve ekonomik yardım alabilmek ve bazen de bozulan ikili ilişkileri yeniden inşa edebilmek için İsrail'e yanaşmıştır. Bir başka deyişle, Türkiye, ABD'de güçlü bir pozisyonda bulunan Yahudi lobisinin desteğini alabilmek için İsrail'le yakınlaşmıştır.

- Türkiye, Orta Doğu politikasını, Batı'nın savunma politikaları doğrultusunda belirlemiştir. İsrail'in başlangıçta komünist bloka kayabileceği şeklindeki şüphelerinin dağılmasından sonra, Türkiye, komünizme karşı Batı yanlısı bir müttefik gözüyle baktığı İsrail ile ilişkilerini geliştirmiştir.

---

[291] Altemur KILIÇ: Turkey and the World. (Washington: World Affairs Press, 1959), s.189

- Türkiye'nin İsrail'le yakın ilişki kurmasının nedenlerinden birisi de, bu ülkenin gelişmiş istihbarat imkanlarından istifade etmek istemesiydi. Türkiye'nin istihbarat isteklerinin, ülkesinin bütünlüğüne yönelen ayrılıkçı guruplar hakkında ve özellikle de Sovyetler hakkında bilgileri içermesi olduğu göz önüne alınırsa; İsrail'le ilişkisi Türkiye'nin Batı kampında bulunmasının bir sonucudur.

- Kuruluşunun ilk yıllarında, İsrail'in Türkiye'ye ilgisinin nedenlerinden birisi, bu ülke ile ilişkilerinin geliştirilmesi durumunda, resmi söylemi olan bağlantısız pozisyonunu kaybetmeden Batı ile ilişkilerini geliştirebileceğine inanmasıydı. Bir başka deyişle, Türkiye'nin Batı ile yakınlaşması, İsrail'in Türkiye'yi Batı ile irtibatı kurmak ve devam ettirmek için bir bağlantı noktası olarak görmesine neden olmuştur. Batı dünyası ise, İsrail için silah alabileceği yegane kaynaktı.

- İki ülkenin, bulundukları Orta Doğu'dan ziyade, yüzlerini Batı'ya dönmüş olmaları ortak bir nokta oluşturmaktaydı. (Gerçi başlangıçta, BM'de Filistin'in taksimi kararına Türkiye karşı çıkmıştı. Ancak burada da Türkiye, kurulacak bir İsrail Devletinin Sovyetlerin bölgeye girişi için bir köprübaşı olmasından çekinmiştir.) Batılıların İsrail'in kurulmasına verdikleri destek, Türkiye'yi 1948'deki ilk Arap-İsrail savaşında tarafsız kalmaya yöneltmiş, 1949 yılında Batılıların yeni devleti tanımasını müteakip Türkiye de yeni devleti tanımıştır.

- ABD'nin, 1955'ten sonra küresel durumdaki değişikliklerin sonucu olarak, Orta Doğu'da, İngiltere ve Fransa'nın yerine egemen Batılı güç haline gelmesiyle, Türkiye gelişmelere uygun olarak, bakışını Londra'dan Washington'a çevirmiştir. Bu yeni yönelim, Türkiye'nin İsrail'e bakışını da değiştirmiştir.

- ABD'den aldığı silahların bozuk ve eski olduğunu ileri süren Türkiye'nin, modern askeri malzeme temin edebilmek için, kısa da olsa, bir dönem İsrail'e yöneldiği görülmüştür.

- Türkiye, Batı'dan gerekli ilgi ve desteği görmediğinde, İsrail'den uzaklaşıp Araplara yaklaşmıştır.

- ABD ve onun eksenindeki Batılı güçler ve özellikle İngiltere, Arapları Orta Doğu'da ikna etmek ve komünizme karşı blok oluşturmak için Türkiye'yi öne sürmüştür. Bağdat Paktı, bu girişimin bir sonucu olarak ortaya çıkmış ve Türkiye'yi Orta Doğu'da daha da yalnız ve bölge ülkelerince güvenilmeyen bir pozisyona sokmuştur. Pakistan'la ittifak, İsrail'i rahatsız etmekle birlikte ABD'nin bir isteği olduğundan ve Batı'nın etkisiyle oluşturulduğundan, Türkiye, bu girişiminden vazgeçmemiştir. Batı kampının öncüsü ABD'nin desteği ile kurulan Balkan Paktı da ilişkilerde önemli bir boyutu oluşturmuştur.

- 1958'de, Batı yanlısı Arap rejimlerinin yıkılması, Türkiye-İsrail Periferal Paktı'na giden yolu hazırlamıştır.

- Özellikle 1950'lerin ikinci yarısı boyunca Türkiye, bölgede Sovyet nüfuzunun artmasını dengelemek için Batı ile birlikte, özellikle ABD'nin isteklerine uygun olarak büyük çaba sarf etmiştir. SSCB ile oluşturduğu yakın askeri ve ekonomik ilişkileri nedeniyle, Batılıların Suriye'ye müdahalesini isteyen Türkiye, 1958 yılında Batı yanlısı Krallığın devrilmesine bir cevap olarak da, Irak'a müdahaleyi savunmuştur.[292]

- Türk siyasetçilerinin bu dönemde aldıkları her kararın ve yaptıkları her eylemin, Türkiye'nin Batı yanlısı pozisyonunu göstermeye yönelik olduğu görülmektedir. Sonuç olarak, Türkiye, Batılıların bir maşası gibi görülmüş ve Arap devletlerinin kızgınlığına ve kırgınlığına neden olmuştur.

- Türkiye, 1960'ların ortalarına gelindiğinde, Batı'nın Kıbrıs'a bakışında politik zıtlıklarla karşılaşınca ve uluslararası platformda destek göremeyince, Araplara yanaşmış ve İsrail'den uzaklaşmıştır. İsrail ise, Türkiye'ye desteğini kesmemiştir.

[292] Philip ROBINS: a.g.e., s.26-27

İKİNCİ BÖLÜM

1965 – 1990 ARASI DÖNEMDE TÜRKİYE – İSRAİL İLİŞKİLERİNİN POLİTİKASINA BAKIŞ

I. İSRAİL'İN SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ İÇİNDEKİ DIŞ POLİTİKASININ ESASLARI

A. Savaş Sonrası Diplomasi

1967 Savaşındaki (Altı Gün Savaşı) zafer, İsrail'in tarihinde yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Savaş sonrası dönemde, Siyonizm'in toprak hedefleri konusundaki eski sorunu yeniden gündeme gelmiştir. Bu konu, 1949 ateşkes antlaşmaları ile bir çözüme kavuşturulmuştu ve ateşkes hatları 1956 Savaşından (Süveyş Savaşı) sonra yeniden teyit edilmişti. 1967 Savaşından sonra İsrail, Sina yarımadasının, Golan Tepeleri'nin ve Batı Şeria'nın kontrolünü elinde tutmaktaydı. Sorun, bu topraklarda ne yapılacağı idi. Bu sorunun basit bir cevabı

bulunmamaktaydı.[293] Ancak, İsrail'de yeni kurulmuş olan Milli Birlik Hükümeti, bu soruna çözüm getirebilecek durumda görünmüyordu. İsrail'deki farklı siyasi gruplar arasında, Kudüs'ün Ürdün'e bırakılmaması konusunda genel bir kabul ve uzlaşma vardı.[294]

Savaştan sonra, İsrail kamuoyunda ve hükümet içinde, ele geçirilen topraklardan bir kısmının, özellikle Golan Tepelerinde bazı bölgelerin elde tutulmasının gerekliliği savunulmaktaydı. Askeri liderler de, Golan Tepelerinde önemli bir bölümün güvenlik açısından elde tutulmasını istemekteydiler. Temmuz 1967 ayı ortasında İsrail, Golan Tepelerinde Yahudi yerleşim yerleri inşa edilmesi planlarını onayladı. Böylece, politika değişikliği, bu bölgenin ilhakına giden bir yola girmişti.

Batı Şeria ile ilgili olarak, iki temel alternatif bulunmaktaydı: Kral Hüseyin ile bir anlaşmaya varmak; ya da, Batı Şeria'da yaşayanlara İsrail'in kontrolü altında siyasi otonomi vermek. İsrail'in önündeki en önemli iki engel, güvenlik ve demografi idi. İsrail, Ürdün nehrine kadar olan bölgenin çoğu üzerinde askeri kontrolü sürdürmesi gerektiğine inanmaktaydı. Diğer taraftan, Yahudi devleti içinde, büyük miktarda Filistin nüfusu bulunmasını da istememekteydi. Problem, Batı Şeria'nın, İsrail'i iki halktan oluşan bir devlet haline dönüştürmeden, nasıl elde tutulacağı idi. İsrail gerçek hatanın, Batı Şeria'yı işgal etmek ve burada kalmak olduğunu anlamıştı.

28 Ağustos -2 Eylül 1967 tarihleri arasında, Hartum'da toplanan Arap Zirve Konferansında; "İsrail'in tanınmasına", "görüşme yapılmasına" ve "barış yapmaya" hayır diyen bir kararın çıkması, Araplarla İsrail arasında uzlaşma için bir işaretin bulunmadığını göstermekteydi.

---

[293] Silahlar sustuğunda, İsrail hükümeti, bir barış anlaşmasının yapılabilmesi için, Tiran Boğazında, Süveyş Kanalı'nda ve Akabe körfezinde serbest geçişin garanti edilmesini; Tiran Boğazı ve Akabe Körfezi üzerinde serbest uçuş hakkının garanti edilmesini; Sina Yarımadası'nın ve Golan Tepeleri'nin askerden arındırılmasını; Ürdün nehrinden İsrail'e akan suya müdahale edilmeyeceğine ilişkin tam bir garantinin verilmesini istemekteydi.

[294] Avi SHLAIM: a.g.e., s.251 ; 1937'den 1967'ye kadar, Siyonist hareket, 1947 yılında BM'nin, şehrin uluslararası hale getirilmesi planını kabul etmiş olmasına rağmen, Kudüs'ün bölünmesine ses çıkartmamıştı. Fakat, 1967'den sonra, İsrail devletinin ebedi başkentinin Kudüs'ün tamamı olduğunu iddia eden politika geniş bir kesimden destek görmeye başlamıştır.

1967 Savaşından (Altı Gün Savaşı) sonra, en önemli uluslararası açıklama, BM Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararıdır.[295] Bu karar, toprak sorununda Arapları desteklerken, barış konusunda İsrail'i desteklemiştir. Temelde, Arap ülkelerinin topraklarına geri dönmesi karşılığında, İsrail'in barışa kavuşacağı bir anlaşma sunulmaktaydı.[296]

B. Durağan Dönem (1969-1974)

1967 Savaşından (Altı Gün Savaşı) sonra, sınır düzeltme ve ayarlamalarının, İsrail'in güvenliği için şart olduğunu düşünen ve bunun yayılmacı amaçların bir kanıtı olduğu yolundaki eleştirileri ve şikayetleri şiddetle reddeden Golda Meir, 1969 yılında başbakanlık koltuğuna oturmuştu. Başbakan olması ile birlikte Golda Meir, 1967'den sonra İsrail dış politikasının belkemiğini oluşturan iki önemli prensibi kabul etti: Savaş öncesi sınırlara dönmemek; işgal edilen bölgelerden geri çekilmemek. Golda Meir'e göre, Filistin probleminin en iyi çözüm şekli ise, Filistinli nüfusun büyük çoğunluğunu İsrail sınırları dışında bırakacak şekilde, Ürdün ile yapılacak bir toprak uzlaşmasıydı.

İsrail'e göre, barış olmadan ateşkes hatlarından geri çekilmek kabul edilemezdi. Barış anlaşmaları, nihai, emniyetli ve tanınmış sınırları içermeliydi. Yine bu anlaşmalar; düşmanca tutumları, ablukaları, boykotları, serbest geçişlerin engellenmesini, anlaşmaya taraf olanların topraklarından diğerlerine sabotajların yapılmasına ve bunları yürüten örgütlerin barındırılmasına müsaade eden davranışları ortadan kaldırmalıydı.

1967 Savaşından (Altı Gün Savaşı) sonra kamuoyunda ciddi bir kutuplaşma oluşmuş ve iki ideolojik hareket ortaya çıkmıştı: Büyük İsrail Hareketi ve Barış Hareketi. Birinci hareket, savaşta elde edilen tüm toprakların İsrail sınırları içine katılmasını savunmaktaydı. İkinci hareket ise; ele geçirilen toprakların büyük kısmının

---

[295] Buna göre; adil ve kalıcı bir barışın iki temel prensibi; İsrail silahlı kuvvetlerinin son çatışmada işgal ettiği bölgelerden çekilmesi; bölgedeki her devletin güvenli ve tanınmış sınırlar içinde, tehdit ve kuvvet kullanımı ile karşılaşmaksızın barış içinde yaşama hakkına saygı duyulmasıdır. Karar, serbest deniz geçişlerinin garanti altına alınması ve mülteci sorununa adil bir çözüm bulunmasının gerekliliğini de vurgulamıştır. Bkz.http://www.un.org/documents

[296] Gerçekte İsrail 242 sayılı kararı Ağustos 1970'e kadar resmen kabul etmemiştir. Fakat, 12 Şubat 1968'de İsrail, BM arabulucusu, Dr. Gunner Jarring'i, kararı kabul ettiğine ilişkin bilgilendirmiştir.

geri verilmesini ve Araplarla uzlaşmayı sağlayacak bir politika izlenmesini desteklemekteydi.

Golda Meir'in temel amacı, toprak kazanımları sonucu oluşan statükoyu korumak ve Mısır, bir barış anlaşmasını kabul edinceye kadar hiç bir toprak parçasını vermemekti. İsrail, Mısır ordusunun kanalı geçerek kanalın doğu yakasını ele geçirmesini önleyecek şekilde bir savunma stratejisi oluşturmuştu.[297]

9 Aralık 1969'da, ABD Dışişleri Bakanı Rogers'ın hazırladığı, İsrail'in uluslararası sınırlarına geri dönmesini, ancak karşılıklı güvenlik için çok küçük sınır ayarlamaları yapılmasını ve Filistin mülteci sorununa bir çözüm bulunmasını öngören planı, İsrail tarafından, ABD-SSCB'nin İsrail'e zorla bir barış planı kabul ettirmeye çalıştığı şeklinde tanımlandı ve reddedildi.[298]

İsrail, savaştan sonraki gelişmelerin, psikolojik ve uluslararası denge açısından Mısır'ın lehine değiştiğini gördü.[299] Askeri dengedeki değişim, İsrail için bir endişe kaynağıydı. Çünkü, yıpratma savaşı, İsrail'in hava üstünlüğünü kaybetmesi ve Mısır füze sistemlerinin kanal bölgesine yerleştirilmesi ile sonuçlanmıştı.[300] Bu sonuç, Mısırlılara, gelecek üç yıl içinde 1973 savaşına hazırlanmaları için bir serbesti sağlamıştı.[301]

---

[297] Statik savunma, bu politik hedefi karşılamak için oldukça etkili bir vasıtaydı. İsrail Hava Kuvvetleri, kanal bölgesinde "uçan topçu" şeklinde kullanılmaktaydı. İsrail ordusunun Süveyş Kanalı boyunca, varlığını sürdürmesi, güvenliği açısından zorunluydu. Çünkü bu bölge İsrail'e stratejik savunma derinliği sağlamaktaydı.

[298] İsrail Silahlı Kuvvetleri, 7 Ocak 1970'de, yeni bir politika uygulamaya başlayacak şekilde yetkilendirildi. Bu politikanın askeri hedefleri, Mısır ordusu'nun kanal bölgesindeki baskısını azaltmak; Mısırlıları, büyük çaplı bir savaş planlamaktan caydırmak; yıpratma savaşını sonra erdirmek ve Mısır'ı ateşkes hattını gözlemeye zorlamaktı. Avi SHLAIM: a.g.e., s.291

[299] Abba EBAN: Personal Witness: Israel through My Eyes, (New York: 1992), s.482

[300] Askeri amaçlar yanında, İsrail karar mercileri, bir çok psikolojik ve siyasi sonucu da elde etmeyi umuyorlardı. İlan edilmemiş bu hedefler; Mısırlıların imajını zedelemek, Nasır ile Mısır halkı arasında önemli bir kopukluk yaratmak, Nasır rejiminin düşüşünü hazırlamak ve Batı yanlısı bir rejimin iktidara gelmesini sağlamaktı. Mısır'ın derinliklerine yapılan hava akınları ve bombardıman, Mısır savaş makinasına büyük darbe indirmesine rağmen, Nasır'a diz çöktürtememiştir. Tam tersine, Nasır, SSCB'den, hava savunma silahları, havadan havaya füzeler, radar sistemleri ve MİG savaş uçakları almak şansını elde etmiştir. Kanal bölgesi dışında kalan tüm Mısır'ın savunmasını üstlenen SSCB, 15.000 teknisyen ve 200 pilottan oluşan bir askeri teknisyen ordusunu da Mısır'ın hizmetine sunmuştu. Avi SHLAIM: a.g.e., s.294. Bunun sonucu olarak, İsrail'in hava üstünlüğü ve Mısır içlerine akın yapma serbestliğine darbe vurulmuştu.

[301] Ezer WEIZMAN: On Eagles' Wings: The Personal Story of the Leading Commander of the Israeli Air Force, (London: 1976), s.274-275

İsrail, yıpratma savaşını uygulamaya koyarken, hem ABD'nin hem de SSCB'nin tepkisini yanlış hesaplamıştı. İsrail Hava Kuvvetlerin akınları, Nasır rejimini devirmediği gibi, Sovyetlerin fiziksel olarak bölgeye müdahalesi sonucu doğurmuştu. İsrail'in stratejik destek ve silah tedariki konusunda ABD'ye bağlılığı artmış ve ABD'nin siyasi baskılarına açık hale gelmiştir. İsrail, süper güçleri Orta Doğu'dan uzak tutma politikasına, kendisi darbe vurmuş oluyordu.

ABD'nin, İsrail'in, mevcut son sınırlar esas alınarak görüşmelere başlamasını istemesi ve mülteci sorununa bir çözüm bulunması konusunda İsrail'e baskı yapmayacağını bildirmesi üzerine,[302] 7 Ağustos'ta yürürlüğe giren ateşkes, yıpratma savaşını sona erdirmişti. Ancak, İsrail'in, gücüne güvenerek, barış istiyorlarsa Arapların kendisine gelerek diz çöküp her türlü isteğe boyun eğeceklerini beklemesinin ve politika oluştururken tamamıyla askeri güce dayanmasının, büyük bir politik ve stratejik hata olduğu ortaya çıkmıştı.[303]

Yıpratma savaşı, İsrail'in nükleer silah politikasını da etkilemiştir. Nükleer seçeneğe en büyük desteği verenler Moshe Dayan ve Shimon Peres idi.[304] 1967'de Nükleer Silahların Yayılmamasını Önleme Anlaşması imzalanmış; İsrail, bu antlaşmayı imzalamaktan kaçındığı için, ABD, İsrail'in nükleer silah üretme niyetinde olup olmadığını öğrenmek istemiştir. İsrail'in, Orta Doğu'da nükleer silahlara sahip olan ilk ülke olmayacağı sözünü vermesi, ABD'nin baskısını sona erdirmiştir.

Bu sıralarda, Suriye Kuvvetlerinin, Ürdün Krallığını yıkmaya yönelik Filistinli ayaklanmasına destek amacıyla Ürdün topraklarının bir bölümünü işgal etmesi, İsrail'in, tüm hareketlerini Washington'la yakın koordine içinde yürütmesi ve ABD'nin

---

[302] Gad YA'ACOBI: On the Razor's Edge, (Tel Aviv, 1981), s.211

[303] Mordechai GUR: "The Six-Day War: Reflections After Twenty Years", Maarachot, no.309 (July-Aug 1987)

[304] İsrail'in nükleer potansiyelinden, küçük çaplı nükleer silahlara geçiş kararından sorumlu olan kişi Moshe Dayan'dır. Moshe Dayan, İsrail'in Araplara karşı konvansiyonel üstünlüğünü sürdürmesinin zamanla güçleşeceğini değerlendirmiş ve İsrail'in dış güçlere bağımlılığının azaltılmasının gerekli olduğunu düşünmüştür. 1967 yılında Fransa'nın uyguladığı silah ambargosu, bu düşünceyi kuvvetlendirmişti. Yıpratma Savaşı, İsrail üzerinde büyük bir ekonomik yük oluşturmuş ve İsrail'i ABD silahlarına daha da bağımlı hale getirmişti. Dayan, nükleer silah için yeni bir formül geliştirdi ve adına "Bodrumdaki Bomba" dedi. Bunun anlamı, üretilecek bomba test edilmeyecek ve mevcudiyeti açıklanmayacaktı. Böylece, İsrail açık bir nükleer stratejiyi kabul etmeksizin; Araplara ve tüm dünyaya İsrail'in elinde nükleer silah bulunduğu mesajını verebilecekti. Uri Bar JOSEPH: "The Hidden Debate: The Formulation of Nuclear Doctrines in the Middle East", Journal of Strategic Studies 5, no.2 (June 1982)

çağrısı üzerine kuvvetlerini Suriye cephesine sevk etmesi, ABD Başkanı ve Ürdün Kralı'nın gözünde İsrail'in kredisini yükseltmiştir.

4 Şubat 1971'de, Enver Sedat'ın Mısır Meclisi'nde yaptığı konuşmada, Süveyş Kanalı'nın yeniden açılması ve İsrail Kuvvetleri'nin Kanal'ın doğu yakasından kısmi çekilmesinin, BM Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararının uygulanmasında ilk adım olması önerisi, ağırlığı BM arabuluculuğundan, ABD'nin arabuluculuğuna döndürme ve bütncü bir çözüm yerine geçici bir çözümü kabul ettirme şeklindeki planın ipuçlarını vermekteydi.

İsrail hükümeti, sınırlı bir çekilme prensibini kabul ederek, Orta Doğu diplomasisinde yeni bir dönem başlatmıştır. Barış için "kısmi geçici çözüm" konsepti, önceki "ya tamamen ya da hiç" konseptinin yerini almıştır. ABD'nin aracılığı, BM'nin aracılık konseptinin yerini almıştır.[305]

İsrail'in, 1972-1973 yıllarında temel amacı statükoyu sürdürmekti. İsrail'in savunma stratejisi yıpratmaya dayalıydı. Arapların, kaybettikleri toprakları savaş ya da büyük güçlerin baskısıyla almaları mümkün olmazsa, görüşme masasına gelecekleri ve İsrail'in güvenlik çıkarlarının bazılarını karşılama yolunu seçecekleri değerlendirilmekteydi. Bu görüşe göre, Arapların üçüncü bir seçeneği bulunmamaktaydı. Ancak, Arapların pasif bir şekilde, ateşkes hatlarını kabul etmektense, çaresiz bir şekilde de olsa savaşa başvurabilecekleri seçeneği göz ardı edilmiştir.[306]

Yıpratma stratejisi, yıpratma diplomasisi ile birlikte yürütülmüştür. Yıpratma stratejisinin toprak statükosunu sürdürmek için yönlendirildiği durumda; yıpratma diplomasisi de, siyasi çıkmazı sürdürmek ve İsrail'in istediği koşullarda bir çözümü kabul edinceye kadar Arapların herhangi bir kazanç elde etmelerine karşı çıkmak şeklinde yürütülmüştür. İsrail'in statükoyu koruyabileceğine ilişkin güveni iki ana hususta kaynaklanmaktaydı: elverişli askeri denge ve ABD'nin güçlü desteği.

---

[305] Abba EBAN: Personal Witness: Israel through My Eyes, s.503-504
[306] Abba EBAN: An Autobiography, (London: 1977), s.488

Richard Nixon'ın Başkanlığı sırasında, iki ülke arasındaki ilişki yavaş yavaş yakın bir stratejik ortaklığa doğru gelişme göstermiştir. ABD'nin maliyeti yüksek ve belirsiz savaşı Güneydoğu Asya'da sürerken; Nixon Doktrini bağlamında, Orta Doğu'da İsrail, ABD çıkarları lehine bölgesel güç dengesini koruma rolünü üstlenmişti. Bu, her şeyden önce, Orta Doğu'da Arap radikalizmini frenlemek ve Sovyet yayılmasını kontrol etmek anlamına gelmekteydi ve bu işi İsrail üstlenmiş oluyordu.

1950'lerin tersine, ABD, artık İsrail'i bölgesel düzenin kalesi ve Orta Doğu'da stratejik bir varlık olarak görmekteydi. Bu politikanın mimarı Kissenger, İsrail'i daha büyük bir diplomatik esneklik göstermeye zorlamak için silah vermekten kaçınmak şeklindeki taktiği uygun bulmamaktaydı. Kissenger'a göre, İsrail kendisini ne kadar güvensiz bir ortamda görürse, o kadar uzlaşmaktan kaçacaktı. Dahası, Dışişleri Bakanlığı'nın, devam eden çözümsüzlüğün, SSCB'nin Orta Doğu'daki pozisyonunu kuvvetlendirdiği şeklindeki değerlendirmesine de karşıydı. Ona göre bunun tersi bir durum geçerliydi. Çözümsüzlük ne kadar uzarsa, Sovyetlerin Arapların istediklerini vermekte başarısızlığı o kadar daha açık bir hale gelecekti.[307]

İsrail'in yıpratma politikası, gerçekte Enver Sedat'ın seçeneklerini zaman içinde azaltmış, fakat sonuçta bu durum İsrail'in umduğu gibi onu konferans masasına değil, savaş alanına giden yola sokmuştur.

C. 1973 Savaşı (Yom Kippur Savaşı)

Beklenmeyen olmuş ve Mısır ile Suriye, 6 Ekim 1973'te, İsrail'e karşı birleşik bir taarruz başlatmışlardı. Arapların taarruzu, İsrail açısından sadece bir istihbarat başarısızlığı değil, aynı zamanda tümüyle bir politik başarısızlığı göstermekteydi. Arapların savaşa karar vermeleri, İsrail'in statükoyu koruma politikasının başarısızlığını göstermiştir. İstihbarat ve politika alanındaki bu başarısızlığın temelinde yatan asıl nedenlerden biri, İsrail'in Arap saldırılarını caydıracak güçte olduğuna ilişkin kendisine aşırı derecede güvenmesiydi.

---

[307] Henry KISSENGER:The White House Years, (Boston: 1979), s.376

Arapların savaşı başlatmalarındaki amaç, politik çıkmazı açmak ve uluslararası bir kriz yaratarak süper güçleri müdahaleye ve İsrail'i 1967 savaşında ele geçirdiği topraklardan çekilmeye zorlamalarını sağlamaktı.

1973 Savaşı (Yom Kippur Savaşı), arkasından politik çözüm gelen ilk savaştı. Statükonun sallanması üzerine, Kissenger süratle hareket ederek, ABD dış politikasına Arap boyutunu eklemiş ve bizzat kendisi mekik diplomasisini gerçekleştirerek, tarafları adım adım politik bir çözüme götürmüştür.

D. Savaşsız Dönem (1974-1977)

Başbakan Golda Meir'in yerini alan Rabin, barış görüşmelerinin, doğrudan Arap ülkeleri ile İsrail arasında başlatılması, üçüncü bir tarafın aracılığının olmamasını ve politik bir çözüm için, toprak pazarlığının küçük parçalarla başlatılması gerektiğine inanmaktaydı. Bu yeni yaklaşım, bir önceki statükonun dondurulması ve politik risklerden korunma şeklinde özetlenebilecek yaklaşımdan ayrılmak anlamına geliyordu. İsrail, pazarlık unsurları kullanılmak suretiyle, en azından Arap ülkelerinin bir kısmı ile uzlaşmaya varılmasını hedeflemekteydi.

1973 Savaşı (Yom Kippur Savaşı) sonrası; Arapların petrol gücü, Avrupa'nın Arap petrolüne bağımlılığı ve Orta Doğu'daki süper güçler arasındaki mücadele nedeniyle İsrail için oldukça zor yıllardı. Bu dönemin, ABD ile ilişkileri soğutmadan ve Arapların iki temel isteği olan, İsrail'in 1967 Savaşı öncesi sınırlarına çekilmesi ve bağımsız bir Filistin devleti kurulması taleplerini karşılamadan atlatılabilmesi zor görünüyordu. Rabin, barışa ulaşmanın yolunu şu şekilde çiziyordu:[308] 1967 Savaşında (Altı Gün Savaşı) elde edilen bölgelerin çoğundan, Kudüs ve Ürdün vadisi gibi stratejik bölgeler hariç, çekilmek; yoğun Arap nüfusunun yaşadığı Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ni uzun süre elde tutmak mümkün olmadığından, buralarda Yahudi yerleşim yerleri kurmaktan kaçınmak; barış görüşmelerinin ve çalışmaların 1973 Savaşının (Yom Kippur Savaşı) gölgesinde ve Arap petrol gücünün baskısı altında yapıldığı görüntüsü vermemek; işgal edilen yerlerden geri çekilmenin İsrail'in zayıfladığı anlamına alınmamasına dikkat etmek. Bu strateji uygulanırken, en önemli

[308] Avi SHLAIM: a.g.e., s.328

husus, "zayıflayan İsrail ödün vermeye yanaşıyor" fikrini Arapların kafasından çıkarmaktı.

Rabin, Filistin problemini kabul etmekle birlikte, bu sorunu buzdolabında tutmak istiyordu. Ağırlığı silahlı mücadeleden politik çözüme kaydırmış olan FKÖ'yü tanımak ve bu örgüt ile görüşmelere katılmak konusundaki olumsuz yaklaşımı oldukça katıydı.[309]

İsrail, Ürdün ile arasındaki çok küçük problemleri çözmeyi, ekonomik işbirliğini geliştirmeyi ve Batı Şeria ile Filistinlilere ilişkin politikaların koordine edilmesini önermekteydi. Ürdün ise, İsrail'in Batı Şeria'dan kısmi çekilmesini içeren bir geçici anlaşma yapılmasını; daha sonra, İsrail'in tamamıyla çekilmesini de kapsayan nihai barış anlaşmasının gerçekleştirilmesini teklif ediyordu.[310]

Ekim ayı sonunda, Rabat'ta toplanan Arap Birliği'nin, Filistin halkının tek yasal temsilcisinin FKÖ olduğunu açıklaması, Kral Hüseyin için büyük bir yenilgi olmuştu. Kral Hüseyin, İsrail'in kendisini yalnız bıraktığını düşünmüş ve bu kızgınlığın sonucu 28 Mayıs 1975'e kadar İsrailli liderlerle görüşmeyi kabul etmemiştir. Arap Birliği'nin aldığı karara uymak zorunda kalmıştır.[311]

Rabin'in taktiği, zor kararları, bölge şartları ve durum İsrail'in lehine oluncaya kadar ertelemek; zamana oynamak ve politik olarak ayakta kalmaktı. Filistinliler, merkezi bir sorun değildi ve aceleye gerek yoktu. Ona göre, Orta Doğu sorunu, Mısır ile İsrail ilişkilerinden oluşmaktaydı. Anlaşma yapma önceliğini Mısır'a vermesinin ardındaki neden bu düşüncesiydi.[312]

---

[309] Temmuz 1992'de ikinci defa hükümeti kuran Rabin, FKÖ'ye karşı, ABD'nin de baskısıyla daha olumlu yaklaşmış ve Oslo Anlaşmalarına giden yolu açmıştır. Rabin'in bu yaklaşımı, Kasım 1995'te, İsrail'i sattığı gerekçesiyle radikaller tarafından öldürülmesine neden olmuştur.

[310] Yossi MELMAN ve Dan RAVIV: Behind the Uprising: Israelis, Jordanians, and Palestinians, (Wesport, Connecticut: 1989), s.127-129

[311] Raad ALKADIRI: "Strategy and Tactics in Jordanian Foreign Policy, 1976-1988", (D. Phil. Thesis, University of Oxford, 1995), s.83-96

[312] Avi SHLAIM: a.g.e., s.334

E. Suriye'nin Lübnan Harekatı

Suriye, Mısır'ın İsrail ile barış yapmak suretiyle kendi elini zayıflattığını düşünmekteydi. Mısır'la ilişkilerini düzelten İsrail'in, 1967 Savaşında işgal ettiği topraklardan çekilmek istemeyeceğini değerlendirmekteydi. Şam ile Kahire arasındaki ayrılık, Lübnan'ın iç politik çekişmelerini daha da artırmıştı. Lübnan'daki iç politik çekişme, dört ana gurup arasında idi: Maronit Hristiyanlar, Dürziler, Şiiler ve Sunni Müslümanlar. Eylül 1970'de, Ürdün'den ayrılan FKÖ'nün lider kadrosu ve önemli bir kesimi ile, 1948 Savaşında mülteci durumuna düşen Filistinliler de Lübnan'da yaşamaktaydı.

Lübnan'da, Solcu-FKÖ ittifakı ile Sağcı-Hristiyan kuvvetler arasında, Nisan 1975'te başlayan iç savaşta, FKÖ'nün üstünlük sağlaması üzerine, 1 Haziran 1976'da, Lübnan'daki Hıristiyan sağcı güçlerin toplu olarak saf dışı kalma olasılığı ortaya çıkınca, Suriye, bu ülkeye asker sevk etmişti. Bu dönemde İsrail, Orta Doğu'daki Sünni Müslüman etkinliğini kırmak için, bölgedeki diğer azınlıklarla ittifak yapma politikasını tartışmaktaydı. Arap dünyasında herhangi bir yerdeki, Kürtler, Dürziler ve Hıristiyanlarla yakın ilişkiler kurulması ve aktif ve müdahaleci bir politika izlenmesi gündeme gelmişti.[313]

Lübnan'da Hristiyan güçlerin iktidara gelmesini isteyen israil de Maronitlere askeri yardımda bulunmaktaydı. Bu faaliyetlerinin sonucu, Güney Lübnan, İsrail'in etki alanına girmişti. Aralarında doğrudan bir temas olmamasına rağmen, İsrail ve Suriye, Lübnan konusunda, pratikte stratejik bir diyalog yürütmekteydiler. Rabin, Suriye'nin Lübnan'da birkaç ayda öldürdüğü Filistinli sayısının, otuz yıl içinde İsrail Silahlı Kuvvetleri ile çatışmalarda ölen Filistinlilerin sayısından çok daha fazla olduğunu ifade etmekteydi.[314] İsrail'in belirlediği ve Suriye'nin Güney Lübnan'a girmesini engelleyen kırmızı çizgiler, Suriye askerlerinin Güney Lübnan'a girmesini önlemekle beraber, İsrail'e karşı eylemlerde bulunan grupların bu bölgede rahatça hareket etmelerine de imkan sağlamaktaydı. Bir başka deyişle, İsrail topraklarında terör faaliyetlerini yürütenler, Güney Lübnan'da İsrail'in koruyucu şemsiyesi altında yaşamaktaydılar. Bu durum, İsrail'in bir çıkmazı haline gelmişti.

---

[313] Avi SHLAIM: a.g.e., s.342-343
[314] Yitzhak RABIN: The Rabin Memoirs, (London: 1979), s.219

F. Camp David ve Mısır-İsrail Barışı (1977-1981)

Aşırı derecede ihtiyatlı; inisiyatifi doğrudan ele almaktansa koşulların İsrail'in lehine değişmesini bekleyen; Yahudi askeri gücü ile bir demir duvar örmek suretiyle, Araplara verilecek ödünlerin, İsrail'in zayıflığının bir işareti algılanmasını önlemeye çalışan Rabin ve İşçi Partisi iktidarı, Mayıs 1977'de Likud tarafından sona erdirilmişti.[315] İşçi Partisi'nin işgal edilmiş olan topraklarla ilgili politikası, esas olarak güvenlik hususları temelinde oluşturulurken, Likud'un bu konudaki politikası ideolojik esaslar üzerine inşa edilmekteydi.

Likud'un ideolojisine göre, Batı Şeria, İsrail ülkesi'nin ayrılmaz bir parçasıydı. Likud, Ürdün'ün bu bölge üzerindeki egemenlik iddialarını reddetmekteydi. Benzer şekilde, Filistinlilerin, bu bölgede self-determinasyon hakkının bulunduğu da şiddetle reddedilmekteydi.

Revizyonist Siyonizm kurucusu Zeev Jabotinsky, Likud lideri Menahem Begin ve arkadaşlarının, ideolojik ilham kaynağıydı. Başbakan Begin'e göre, İsrail Silahlı Kuvvetlerinin temel fonksiyonu, savaşa girmek değil; Arapları savaşa gitmekten caydırmaktı.

Carter'ın başkanlığındaki ABD yönetimi, Likud'un ideolojik iddialarını kabul etmekteydi.[316] Başkan Carter, İsrail'in, yeni kurulmuş Yahudi yerleşim yerlerini dikkate alarak, bunları içeride bırakacak şekilde oynamalar yapmak suretiyle, tüm cephelerde 1967 sonrası öncesi hatlara çekilmesini istemekteydi. Bu nedenle, işgal edilmiş bölgelerdeki Yahudi yerleşimlerinin yasal olmadığını, ve bu faaliyetlerin barış

---

[315] İsrail'de iktidar, ülkeyi kuran İşçi Partisi (Mapai) ve Revizyonist Siyonizmi temsil eden Likud Partisi (Herut Partisi'nin diğer küçük sağcı partilerle birleşmesi ile oluşan ittifakın adı) arasında el değiştirmektedir. Likud ve İşçi Partisi'nin programları birbirlerinden çok farklı değildir. Farklılıkları, esas olarak, üsluplarında yatmaktadır. İşçi Partisi, temel olarak, eğitimli, Avrupa merkezli seçkinler partisidir. Tersine, Likud koalisyonunun kitle temeli büyük ölçüde aşağı sınıf, alt orta sınıf ve aralarında çoğu yakın zamanda ABD ve SSCB'den göç etmiş olanların bulunduğu dinsel-Şovenist unsurlarla beraber Arap kökenli İspanyol Yahudilerinin oluşturduğu çalışanlardan meydana gelmektedir. Ayni zamanda, sanayici ve çok sayıda meslek sahibini de kapsamaktadır. Bu iki ana parti dışında, gerek aşırı sağda, gerekse aşırı solda birçok küçük parti bulunmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. http://www.us-israel.org/jsource/Politics/partytoc.html

[316] Arthur HERTZBERG: "Sensing the Danger", Ha'aretz, 17 Jan 1992

için bir engel olduğunu düşünmekteydi. Kendisinden öncekilerden farklı olarak, Başkan Carter, Filistin sorununun, Orta Doğu'daki çatışmanın özü olduğunu da görmüştü. Carter, Filistinlilerin bir yurdunun olmasını destekleyen ilk ABD Başkanı idi. Carter'dan Filistin sorunu konusunda ödün koparamayacağını anlayan Begin, Mısır ve Suriye'ye karşı İsrail'in izlediği politikayı yeniden değerlendirmeye yöneldi. [317]

Likud'un iktidarda olduğu bu dönemde, İsrail dış politikasındaki Ürdün'e yönelme, yerini Mısır'a yönelmeye bırakmıştı. Ancak, Mısır'a barış düşüncelerini açmadan önce, Moshe Dayan, 22 Temmuz 1977'de Londra'da Kral Hüseyin ile bir görüşme yaptı. Batı Şeria'nın İsrail ve Ürdün yönetimi arasında ikiye bölünmesi fikrine Kral'ın "kesinlikle kabul edilemez"[318] cevabını vermesinden sonra, Begin ve Dayan Mısır ile diplomatik girişimleri başlatmışlardır.[319]

25 Aralık 1977'de, Mısır Devlet Başkanı Sedat, İsrail'e, Sina'dan, Batı Şeria'dan ve Golan Tepelerinden çekilmesi ve Filistin'in devlet kurma hakkını kabul etmesi halinde, Araplar tarafından tanınacağı ve komşularıyla normal ilişkiler yürütmesinin mümkün olacağını içeren bir teklif sundu. Enver Sedat, İsrail'in barış ile toprak arasında seçim yapması gerektiğini, bunun ortasında bir yolun bulunmadığını açıklamaktaydı.[320] Bu gelişmeler arasında, Camp David zirvesi, 5 Eylül 1978'de başladı.

Arap Birliği'nden atılmakla tehdit edilmesine rağmen Mısır, İsrail ile antlaşma imzalamaktan çekinmemiştir.[321] İki ülke arasında, 26 Mart 1979'da imzalanan barış antlaşması, Camp David'te üzerinde anlaşmaya varılan prensiplerin detaylı uygulamasıydı. Antlaşma; İsrail'in Silahlı Kuvvetlerinin ve Yahudi yerleşimcilerin Sina'yı boşaltmasını; yarımada da Mısır'ın tam egemenliğini tesis etmesini; İsrail çekilmesinin birinci safhasının tamamlanması ile birlikte iki ülke arasında tam

---

[317] Eliahu Ben ELISSAR: No More War, (Jerusalem: 1995), s.27-32
[318] Moshe DAYAN: Breakthrough: A Personal Account of the Egypt-Israel Peace Negotiations, (London: 1981), s.35-37
[319] Eliahu Ben ELISSAR: a.g.e.,s.33-36
[320] Moshe DAYAN: Breakthrough: A Personal Account of the Egypt-Israel Peace Negotiations, s.109
[321] Mısır, antlaşmanın imzalanmasından sonra Arap Birliği'nden çıkarılmıştı. Aynı zamanda, Filistin'in özerkliği ile ilgili problemler de ortaya çıkmaya başlamıştı. İsrail Başbakanı Begin, özerklik görüşmelerini hiçbir sonuç elde edilemeyecek şekilde yürütmeyi tercih etmekteydi.

diplomatik ilişkinin kurulmasını; Sina'ya BM gücünün yerleştirilmesini, serbest geçişi ve ilişkilerin normalleştirilmesini içermekteydi.[322]

G. Lübnan Bataklığı (1981-1984)

Begin'in ikinci iktidar döneminde, Irak'taki nükleer reaktörün vurulması nedeniyle ABD ile yaşanılan krize rağmen, İsrail'in bu ülke ile stratejik işbirliğine daha da yaklaştığı görülmektedir. 1981 yılında iktidara gelen Cumhuriyetçi Ronald Reagan yönetimi, Jimmy Carter'ın Orta Doğu'ya bölgeci yaklaşımı yerine, bölgedeki Sovyet etkisi ile mücadele temel hedefi çerçevesinde, küresel bir yaklaşımı benimsemişti. İktidara gelmesinden sonra, Begin'in temel hedeflerinden birisi, İsrail'in Orta Doğu'da stratejik bir varlık olduğunu ABD'ye göstermekti. Bu çabalar sonucunu vermiş ve iki ülke arasında 30 Kasım 1982'de, bir Mutabakat Muhtırası imzalanmıştır.[323]

Süper güçlerin Polonya'daki krize angaje oldukları bir uluslararası ortamı fırsat bilen İsrail, 14 Aralık 1981'de, ABD'nin ve BM'nin baskı uygulamasını önlemek için süratle harekete geçerek Golan Tepeleri'ni ilhak etmişti. Bu ilhak, uluslararası hukukun, BM Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararının, Mayıs 1974 tarihli İsrail-Suriye kuvvetlerinin ayrılması anlaşmalarının ve Camp David anlaşmalarının açıkça ihlaliydi.[324]

Begin'i bu adımı atmaya götüren, iç politikaya, bölgesel duruma ve uluslararası politikaya ilişkin sebepler bulunmaktaydı. Birincisi, Golan Tepelerinde İsrail'in egemenliğini tesis etmek suretiyle, iç politikada sağcıların yatıştırılması mümkün olacaktı. İkincisi, Hüsnü Mübarek'in barış antlaşmasına taahhüdünü test

---

[322] Antlaşmaya ek Mutabakat Muhtırasında, ABD'nin İsrail'e askeri ve ekonomik taahhütleri bulunmaktaydı. Avi SHLAIM: a.g.e., s.380

[323] Memorandum'un önemi, özünden ziyade şeklindeydi. İlk defa, ABD-İsrail stratejik işbirliği konseptinin oluşturulduğu memorandum. İsrail için birçok avantaj sağlamaktaydı. Birincisi, daha yakın bir askeri ve istihbarat koordinasyonu için alt yapı oluşturuldu. İkincisi, ABD askeri malzeme ve techizatının önceden İsrail topraklarına yerleştirilmesi sağlandı; ve bu durum İsrail'in acil bir durumda yalnız bırakılmayacağına dair güvenini arttırdı. Üçüncüsü, memorandum, savunma ve araştırma geliştirme için işbirliği yapmayı ve tesislerini süratli bir ABD askeri sevkiyatına açmayı taahhüt ediyordu. İlk defa, resmi bir İsrail dökümanında, SSCB bir karşıt devlet olarak tanımlanmakta; ve İsrail Silahlı Kuvvetlerinin İsrail'in savunması ile ilgili olmayan görevlerde de kullanılabileceği belirtilmekteydi. Bkz. Memorandum of Understanding between the Government of the United States and the Government of Israel on Strategic Cooperation, 30 Nov. 1982, Der. Meran MEDZIN: Israel's Foreign Relations: Selected Documents, vol. 7, 1981-1982 (Jerusalem: 1988), s.280-283

[324] 17 Aralık 1981'de, Suriye'nin şikayeti üzerine toplanan BM Güvenlik Konseyi, kuvvet kullanmak suretiyle toprak elde etmenin kabul edilemeyeceği prensibine atıfta bulunarak İsrail'in ilhak kararını iptal etmesini isteyen bir kararı kabul etti. ABD temsilcisi, bu kararın aleyhine oy kullanmıştı. Bkz. http://www.un.org/documents

etmek şansı doğacaktı. Üçüncüsü, Sina'dan çekilmeyi müteakip, hiçbir bölgede artık İsrail çekilmesinin olmayacağı imajını tüm dünyaya vermek mümkün olacaktı. Bir başka deyişle, Begin, Golan'ı ilhak etmek suretiyle, geniş kapsamlı bir Arap-İsrail barışına doğru oluşan hareketi durdurmak istemiştir.

Golan Tepelerinin ilhakından sonra, İsrail, Haziran 1982'de, Lübnan'da, Ariel Sharon'un yeni bir planını uygulamaya koymuştur. İsrail politikasında iki husus, Haziran 1982'de Lübnan'ın neredeyse tamamının işgaline yol açmıştır. Bunlar, Lübnanlı Hıristiyanlarla ittifak ve FKÖ'yü yok etme arzusuydu.

Sharon'un Lübnan'ın işgalindeki nihai amacı, Haşimi Krallığının devrilmesine neden olmak ve yıkılacak krallığın yerine Ürdün toprakları üzerinde Filistin devletinin kurulmasını sağlamaktı.[325] Bu düşünce, Lübnan için uygulanacak planın da bir parçasıydı.[326]

İsrail'in Güney Lübnan'ı işgal ederek Beyrut'u kuşatması üzerine, ABD ve Fransa'nın arabuluculuğu sonucu, İsrail, FKÖ'nün Tunus'a serbestçe gitmesine izin verdi. Çünkü, Mısır, Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleri Filistinlileri kabul etmemişti. Sharon'a göre, Büyük Planının birinci safhası tamamlanmıştı. Lübnan'da yeni bir siyasi düzenin yaratılması (Hristiyanların iktidara getirilmesi) safhasını uygulamaya geçebilirdi.

Lübnan'daki savaş, Arapların İsrail'e bakışlarında yeniden negatif etkiler yaratmıştır. Bir anlamda İsrail'in Sina'dan çekilerek Araplar nezdinde kazandığı kredi, Lübnan'da harcanmıştır. Lübnan'ı işgal eden İsrail, Mısır'ı da Araplara karşı rahatsız bir pozisyona sokmuştur. Büyük çaplı bu işgal nedeniyle, acı çeken insanların da

---

[325] Arafat; Ürdün'ün Filistinlilerin vatanı olmadığını; İsrail'in Filistin halkının sıkıntılarından istifade ile Filistin-Lübnan anlaşmazlığını, bir Filistin-Ürdün anlaşmazlığı haline getirmek suretiyle istismar etmeye çalıştığını; ve Sharon'un Ürdün-Filistin anlaşmazlığını kışkırtarak, Ürdün topraklarını da işgal için bahane yaratmaya çalıştığını belirterek bu planı reddetti. Mohamed HEIKAL: Secret Channels: The Inside Story of Arab-Israeli Peace Negotiations, (London: 1996), s.356

[326] Sharon, Lübnan'daki Hristiyanlara yardım etmek ve onları iktidara taşımak, FKÖ'yü Lübnan'dan çıkarmak, FKÖ'nün Lübnan'dan atılmasından sonar, Batı Şeria'da İsrail kontrolünü güçlendirmek ve Ürdün'de bir Filistin devleti oluşturmak suretiyle, Filistinliler'in, İsrail'in işgal ettiği topraklardaki isteklerine son vermeyi hedefleyen bir plan yürürlüğe koymuştu. Avi SHLAIM: a.g.e., s.395-396. Sınırı geçerek, 6 Haziran 1982'de Lübnan'a giren İsrail birlikleri, 13 Haziran'da, Beyrut'u kuşatarak Sharon'un askeri hedeflerine ulaşmıştı.

fazla olması, Beyrut'un kuşatılması ile, Sabra ve Şatilla kamplarındaki katliamlar[327] tüm Arap dünyasını ve Batılıları öfkelendirmiştir.

Lübnan'ın işgalinin yarattığı sonuçlardan birisi, Likud'un Begin'in yerine Yitzhak Şamir'i seçmesi ve Şamir'in 10 Ekim'de yeni koalisyon hükümetini kurmasıydı. Yeni hükümetin temel görevi, İsrail Kuvvetlerini iyi koşullarda ve en az riskle Lübnan'dan çıkartmaktı. [328]

Şamir'in, Kasım 1983'te Washington'u ziyareti sırasında, ABD ile İsrail arasındaki stratejik diyalog yenilendi. İsrail'in politikası, bu gelişmeler sonucu, Lübnan hükümetine ve ordusuna güvenmek yerine, güney Lübnan'daki Hıristiyan müttefikleri ile işbirliği yapmak süretiyle bu bölgede güvenlik düzenlemeleri arayışına dönmüştür. Şamir'in liderliği altında İsrail, Lübnan'da maliyeti yüksek, ancak sonuç getirmeyen bir çatışmayı sürdürmüştür.

İsrail'in önceki tüm savaşları, Suriye savaşı istisna, kendi iradesi dışında gelişmiş ve Arapların İsrail'e yüklenmesi üzerine çıkmıştı. 1956 Savaşı (Süveyş Savaşı) bile Arap provokasyonlarına yasal bir cevap olması, kısa sürmesi ve yüksek zayiat verilmemiş olması nedenlerinden dolayı, İsrail'de tam bir milli kabul görmüştü. Lübnan Savaşı ise, Begin'in deyimiyle, "Seçilen bir savaştı" ve "savaş İsrail'e Arap düşmanları tarafından empoze edilmemişti".[329]

Lübnan bataklığına saplanmış olma yanında, ekonomik durumun da kötüye gitmesi, 23 Temmuz 1984'te İsrail'de genel seçimlerin yapılması sonucunu doğurmuştu. İki büyük parti, Likud ve İşçi Partisi, ideolojik farklılığı bir kenara bırakarak ve bir araya gelerek, Shimon Peres liderliğinde, Milli Birlik Hükümeti oluşturdular.

---

[327] Sharon, İsrail kuvvetlerine, Güney Lübnan'da bulunan Sabra ve Şatila Filistin mülteci kamplarına Falanjist kuvvetlerin (Hristiyan militanların) girmesine ve teröristleri temizlemesine müsaade etmelerini emretmişti. Onlar da, yüzlerce kadın, erkek ve çocuğu öldürmüştü. Avi SHLAIM: a.g.e., s.416

[328] 1983 yazında, Suriye'nin çekilmesini beklemeden İsrail, kuvvetlerinin Lübnan'dan, kademeli olarak çekilmesini öngören bir karar almıştır. Ağustos ayında, İsrail çekilmesi başlamıştır. David KIMCHE: The Last Option, (London: 1991), s.173-76; Bu çekilmenin Lübnan için iki sonucu ortaya çıkmıştır: Birincisi, Suriye'nin Beyrut-Şam karayolunu ve dolayısıyla Lübnan'ın başkentini yeniden kontrolü altına alması gerçekleşmiştir. İkincisi, Beyrut güneyinde, geçmişi çok eskilere dayanan Dürzi-Hıristiyan egemenlik çatışması yeniden başlamıştır. Lübnan'da topluluklar arası çatışmalar yeni olmamasına rağmen, yeni ortaya çıkan çatışmaların diğerlerinden farkı, çatışan tüm tarafların İsrail'i suçlamasıydı.

[329] Avi SHLAIM: a.g.e., s.422

11 Şubat 1985'te, Kral Hüseyin ve Arafat, uluslararası bir konferans çerçevesinde, İsrail'le görüşmelere başlamak için ortak bir yaklaşım üzerinde anlaşmaya vardılar. Ancak, FKÖ'nün görüşmelere en son aşamada katılması yönünde bir eğilim mevcuttu, ancak bunun için de bazı şartların yerine getirilmesi isteniyordu. Bu da; BM Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararının kabul edilmesi, İsrail'in varlığının tanınması, şiddetin reddedilmesi. Bu koşullar, Henry Kissenger'ın 1975'te ABD ile FKÖ arasında görüşmelerin başlayabilmesi için öne sürdüğü koşullardı.[330]

Eylül 1985 ayında, FKÖ militanlarının, MOSSAD ajanı oldukları gerekçesiyle üç İsrailliyi öldürmeleri üzerine, İsrail savaş uçaklarının Tunus'taki FKÖ kamplarına saldırısında elli altı Filistinli ve on beş Tunuslu ölmüştü. Bu olay sonrası, Peres, 21 Ekim'de, BM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada, İsrail'le, Ürdün (ya da Ürdün-Filistin) delegasyonu arasında doğrudan görüşmelerin başlamasını önermiş ve ilk defa "Uluslararası Konferans"'ı kabul ettiklerini açıklamıştır.[331] Bu gelişme, İsrail'in dış politikasında bir değişimi temsil etmekteydi.

Ancak, bu sırada, Ürdün'ün FKÖ ile ilişkileri kötüleşmeye başlamıştı. 19 Şubat 1986'da, Kral Hüseyin, Arafat ve FKÖ ile ortak bir barış stratejisi izleme gayretine son verdiğini açıkladı. Arafat'ı güvenilmez olarak niteleyen Kral Hüseyin, asıl problemin, Arafat'ın BM Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338 sayılı kararlarını koşulsuz kabul etmemesinden kaynaklandığını açıklamıştı. Kral Hüseyin, bundan sonra Batı Şeria'da, beş yıllık iddialı bir Ekonomik Koşulları Geliştirme Planı yürürlüğe koydu. İsrail de, Kral Hüseyin'in bu planı yürütebilmesi için ABD'den mali destek almasına yardım etti.[332]

---

[330] Avi SHLAIM: a.g.e., s.431

[331] Memorandum of Understanding between the Government of the United States and the Government of Israel on Strategic Cooperation, 30 Nov. 1982, Der. Meran MEDZIN: Israel's Foreign Relations: Selected Documents, vol. 7, 1981-1982 (Jerusalem: 1988), s.280-283

[332] Yossi MELMAN ve Dan RAVIV: Behind the Uprising: Israelis, Jordanians, and Palestinians, s.204-205

F. İran'la Gizli İlişkiler

Kasım 1986'da, İsrail'de Yitzhak Şamir başbakan olduktan birkaç hafta sonra, ABD medyası tarafından, İran'la, gizli silah sevkiyatı karşılığı Lübnan'daki esirlerin serbest bırakılması şeklinde bir anlaşmanın olduğu ortaya çıkarılmıştı.[333] İran'a ABD silahlarının satışının İsrail aracılığıyla yayıldığı da ileri sürülmüştü.[334] ABD'nin amacı, Humeyni rejimi içindeki ılımlıları kazanmak suretiyle, İran'ın Batı kampına kazandırılması idi.

İran'a gizli İsrail desteğinin ortaya çıkması, büyük bir şaşkınlık yaratmıştı. Çünkü, İran ideolojik olarak Yahudi devletinin en uçtaki muhalifi durumundaydı. Ancak, bu desteğin birden çok nedeni vardı. Öncelikle, İsrail, İran devriminden sonra İran Yahudilerine yardım etmek için, bu ülkedeki yeraltı faaliyetlerini sürdürmeye niyetliydi. Ayrıca, oldukça büyük jeostratejik düşünceler de bu gelişmelerde etkili olmuştu. 1980 yılından beri devam etmekte olan İran-Irak savaşında İsrail, iki tarafın da kaybetmesini tercih etmekteydi. En iyi ikinci senaryo, iki tarafın da uzun sürecek bir yıpratma savaşında birbirlerini yok etmesiydi. Irak bu çatışma ile ne kadar uzun süre uğraşmak zorunda kalırsa, Suriye ve Ürdün ile kuvvetlerini birleştirerek, İsrail'e karşı bir doğu cephesi oluşturması da kadar imkansız hale gelecekti.

İran skandalı, İsrail'in terörizm konusundaki kendi politikasını tekzip niteliğindeydi. İsrail, terörist sicili ile İran'a gizlice silah sevk ederken, terörist sicili dolayısıyla Suriye'yi suçlamaktaydı.[335]

G. Filistin'in Bağımsızlık Savaşı

Zamanın İsrail'in lehine olduğuna inanan ve zamana oynayan Yitzhak Şamir, işgal edilmiş topraklarda statükoyu devam ettirmeye çalışmış ve görünüşte de bunu başarmıştır. Ancak, derinliklerde, umutsuzluk ve çaresizlik içindeki Filistin halkının öfkesi artmıştı. Beklenilenlerin boş çıkması, ekonomik koşulların berbatlığı ve bu şartlar altında İsrailli yeni göçmen yerleşimlerinin topraklarını ellerinden aldığını

---

[333] Zaman, 17 Mart 2003
[334] Güneş, 11 Ocak 1987
[335] Patrick SEALE: Asad of Syria: The Struggle for the Middle East, (London: 1988), s.483

görmeleri Filistinlilerin sabırlarını taşırmış ve işgal altındaki topraklar, kıvılcımını bekleyen barut fıçısı haline gelmişti.

İntifada adı ile bilinen Filistin ayaklanmasını etkileyen olay, İsrailli bir kamyon şoförünün Gazze'de dört Filistinli mülteciyi kamyonuyla ezerek öldürmesiydi.[336]

İsrail Silahlı Kuvvetlerini kullanmak suretiyle, ayaklanmaları bastıracağını düşünen İsrail hükümeti, siyasi faaliyetlere katılanların sınır dışı edilmesi, politik suikastlar, idari gözaltılar, yoğun tutuklamalar, sıkı yönetimler, cezalandırıcı ekonomik politikalar, okulların ve üniversitelerin kapatılması, toplum kuruluşlarının kapatılması gibi önlemler yürürlüğe koydu. Binlerce Filistinli, siyasi düzeni yıkmaya yönelik eylemlere katılma şüphesiyle tutuklandı. Bu aşırı önlemler, halk ayaklanmasını kontrol altına almaya yeterli olmadı. Birinci ayın sonunda, İsrail Silahlı Kuvvetlerinin politikasının iflas ettiği görüldü. İsrail, gücün de sınırları olduğunu öğreniyordu.

İsrail, uluslararası eleştirilerin hedefi haline gelmişti. BM, İsrail'i işgal edilen bölgelerde insan haklarını ihlal ettiği için kınamaktaydı. Özellikle, İsrail Silahlı Kuvvetleri, Filistinli sivilleri öldürmekle suçlanmaktaydı.[337]

Bu gelişmelerden en önemlisi, intifadanın ABD-İsrail ilişkilerini etkilemiş olmasıydı. Halk ayaklanması, Arap-İsrail çatışmasına yönelik ABD politikasında temel bir değişikliğe neden olmuştur. 1988 sonunda, görüşmeler için FKÖ'nün yasal bir taraf olduğu ABD tarafından kabul edilmiştir. İntifada, ABD kamuoyunda da değişikliklere yol açmış, ve Filistinlilere karşı tüm ABD toplumunda bir sempatinin oluştuğu görülmüştür.

ABD hükümet çevrelerinde, ABD'nin, İsrail ile yakın birlikteliğinin, bu ülkenin dünya kamuoyuna meydan okuması nedeniyle, Orta Doğu ve İran Körfezinde ABD'nin aleyhine gelişmelere neden olacağı endişesi ortaya çıkmıştır.[338] Bunun sonucu olarak, 1982'deki Reagan Planından sonra, Arap-İsrail çatışmasını çözmek için en önemli ABD girişimi başlatılmıştır.

---

[336] Avi SHLAIM: a.g.e., s. 450

[337] BM Güvenlik Konseyi 'nin, 605 (22 Aralık 1987), 607 (5 Ocak 1988) ve 608 (14 Ocak 1988) sayılı kararları için bkz. www.un.org/documents

[338] Don PERETZ: Intifada: The Palestinian Uprising, (Boulder, Colorado: 1990), s.167

İntifadanın iki kaybedeni vardı: İsrail ve Ürdün. Kral Hüseyin 31 Temmuz 1988'de, Ürdün'ün Batı Şeria ile yasal ve idari ilişkilerini kestiğini açıkladı. Ürdün'ün Filistin adına görüşmeler yapmayacağını açıklamasıyla, İsrail, FKÖ ile baş başa kalmış oluyordu.[339] İntifada'nın bir diğer sonucu Hamas'ın doğuşuydu.

Zamanın İsrail Başbakanı Shamir'e göre; hedeflerine ulaşabilmesi için İsrail güçlü olmalıydı.[340] Şayet, İsrail zayıf olursa ya da öyle algılanırsa, barışa ulaşmak mümkün olmazdı. Shamir, İsrail'in barış için toprak vermeyeceğini, sadece barış karşılığı barış vereceğini ifade etmekteydi.

İntifadanın başarısı, Arafat ve taraflarına, daha ılımlı bir politika izlemeleri için gereken güveni kazandırmıştı. Kasım 1988'de Cezayir'deki, Filistin Milli Konseyin'de, Arafat, İsrail'in varlığını tanımış; 29 Kasım 1947'den itibaren çıkan tüm BM kararları ile iki devletli çözüm prensibini kabul etmiştir. Ayrıca, Batı Şeria ve Gazze'de bir devletin kurulduğu ve baş şehrinin Doğu Kudüs olduğu şeklinde bir bağımsızlık ilanında bulunmuştur. İsrail, bunu şiddetle reddederek, FKÖ'nün, politikası olarak terörizm yolunu seçtiğini ve karakterini değiştirmediğini ileri sürdü.[341]

Arafat, 14 Aralık 1988'de, terörizmi kınadığını, BM kararlarını kabul ettiğini, İsrail'in varlığını tanıdığını ve ABD'nin görüşmeler için önkoşullarını kabul ettiğini resmen açıkladı. Yıthzak Rabin, İsrail'in cevabının hazırlanmasında temel görevi üstlenmişti. Çünkü intifada, ona birçok ders öğretmişti. Birincisi, Filistinlileri görüşme masasına getirecek olan taraf artık Ürdün değildi. İkincisi, İsrail'in doğrudan mahalli Filistinlilerle görüşmesinin gerektiği anlaşılmıştı. Üçüncüsü, İsrail'in politikası tamamıyla askeri cevap verme esasına dayanmamalı ve siyasi bir girişimde bulunulmalıydı.

ABD Dışişleri Bakanı Baker, 22 Mayıs 1989'da yaptığı bir açıklamada Shamir'in barış girişimini övmüş, ancak görüşmelerden bir sonuç alınabilmesi için,

---

[339] Ze'ev SCHIFF ve Ehud YA'ARI: Intifada, Der. Ina Friedman, (New York:1991), s.271-272
[340] Yitzhak SHAMIR: "Israel's Role in a Changing Middle East", Foreign Affairs 50, no.4 (Spring 1982)
[341] Memorandum of Understanding between the Government of the United States and the Government of Israel on Strategic Cooperation, 30 Nov. 1981, Der. Meran MEDZINI, Israel's Foreign Relations: Selected Documents, vol. 7, 1981-1982 (Jerusalem: 1988), s.999-1000

işgal topraklarından çekilmek gerektiğini söylemiştir. Batı Şeria ve Gazze'de, İsrail'in çıkarlarının ancak BM Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararının uygulanması ile gerçekleşeceğini söyleyen Baker, İsrail'den yerleşim yerleri kurma faaliyetini durdurmasını, okulların açılmasına müsaade edilmesini ve Filistinlilere siyasi haklar verilmesini istedi. Bu açıklama, Bush yönetiminin, Shamir'in barış girişimini, Filistinliler tarafından kabul edilebilecek şekilde revize etmesine yönelik bir girişimiydi.[342]

İsrail'de, hükümet içinde bulunan Ariel Sharon ve David Levy gibi statükocuların baskısıyla, Shamir'in girişimine dört prensip ilave edildi; İntifada ezilmeli; Doğu Kudüs Araplarının seçimlere katılmaları yasaklanmalı; İsrail vatanının batı parçası bölünmemeli; FKÖ ile temas kurulmamalıdır.[343]

15 Mart 1990'da, güvensizlik oyları ile yıkılan Shamir hükümetinin yerine kurulan yeni Shamir hükümetinin politikası da uzlaşmacı olamamıştır. Bu hükümet de, Filistin devleti kurulmasına, FKÖ ile görüşme yapılmasına, Kudüs'ün bölünmesine karşıydı ve yeni Yahudi yerleşim yerlerinin kurulması politikasının devam ettirilmesine destek vermekteydi.

II. TÜRKİYE'NİN DÖNEM İÇİNDE (1965-1990) BATI İLE İLİŞKİLERİNDE ORTAYA ÇIKAN ÖNEMLİ GELİŞMELER

A. 1960'ların Ortalarında Türk Dış Politikasında Uluslararası Yalnızlık

1960 darbesini takip eden yıllarda, Türkiye-ABD ilişkilerinde yaşanan sorunlarda artış gözlenmiştir. 1964'te, ABD Başkanı Johnson'un, İnönü'ye gönderdiği mektup, Türkiye-ABD ilişkilerinin dönüm noktalarından biri olmuştur. Türk dış politikasında çok yönlülüğe geçişin de başlangıcını simgeleyen Johnson Mektubu'ndan sonra Ankara-Washington ilişkileri inişli-çıkışlı bir seyir izlemeye başlamıştır. Öğrenci hareketlerinin 1968'den itibaren başlamasına paralel biçimde,

---

[342] William B. QUANDT: On the Razor's Edge, (Tel Aviv: 1989), s.34

[343] Moshe ARENS: Broken Covenant: American Foreign Policy and the Crisis between the U.S. and Israel, (New York: 1995), s.65-67 ve 72-73

ABD karşıtı gösteriler bir hayli yayılmıştır.[344] Aslında, ABD karşıtı gösterileri, bir bakıma Kıbrıs sorunu ile bağlantılı olarak düşünmek gerekir.[345] 1950'lerde, iç politikada hassas bir konu olan Kıbrıs sorunu, ABD'nin 1963-1964 olaylarında aleyhte bir tutum takınması, 1967 krizinin yarattığı gerginlik ve 1968'in küresel çalkantıları nedeniyle, ABD karşıtlığını artıran bir faktör olmuştur.[346] 1970'ler boyunca da devam eden ve Türkiye'nin çok odaklı dış politika arayışına sebep olan bu dönemde, barış gönüllüleri sorunu, haşhaş sorunu, Türkiye'deki ABD askeri personelinden kaynaklanan sorunlar, 1974 Kıbrıs Barış Harekatı'ndan sonra ABD'nin Türkiye'ye uyguladığı silah ambargosu ve Türkiye'nin 1969 tarihli Ortak Savunma Anlaşması'nı feshetmesi dolayısıyla yaşanan sorunlar, ikili ilişkilerin ana görüntüsünü oluşturmuştur.[347]

B. 1970'ler ve Petrol Krizi

1973 Savaşı (Yom Kippur Savaşı) sonrasında, Petrol üreten Arap ülkelerinin, Batı'ya kızgınlık ve kırgınlıklarının sonucu uyguladıkları petrol ambargosu, ekonomik hayatı tüm dünyada kökünden sarsmıştır. Türkiye, bu dönemde, Kıbrıs Barış Harekatı nedeniyle, ABD silah ambargosu ile de karşı karşıya kaldığından, ekonomik yükü büsbütün ağırlaşmış ve ciddi bir ekonomik sıkıntı yaşamıştır. 1974 sonrasında, Türkiye'nin ekonomik yardım alabilmek için sürdürdüğü girişimler karşılıksız kalmıştır. Politik girişimlerinde, koz olarak sadece jeostratejik konumunu ve Batı ittifakına bağlılığını ortaya koyabilen Türkiye, ekonomik açıdan, sermaye akıtmaya ve yatırım yapmaya uygun görülmemiştir.

C. 1970'ler ve Detant (Yumuşama)

ABD'nin Vietnam'da karşılaştığı problemler ve ekonomik sıkıntılar, silahsızlanma görüşmeleri ve anlaşmaları, 1975'te, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansında (AGİK) imzalanan Helsinki Nihai Senedi gibi gelişmelerin etkisiyle,

---

[344] Feroz AHMAD:Modern Türkiye'nin Oluşumu, Çev. Yavuz ALOGAN, (İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1995), s. 195

[345] Burcu BOSTANOĞLU: a.g.e., s.343

[346] Feroz AHMAD: Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980) , s.505

[347] George HARRIS: Troubled Alliance: Turkish –American Relations in Historical Perspective 1945-1971, (Washington: American Enterprise Institute, 1972); Richard CAMPANY: Turkey and the United States the Arm Embargo Period, (New York: Preager, 1982)

1970'lerde, bloklar arasında bir yumuşama dönemi yaşanmıştır. Türkiye, büyük ekonomik ve siyasal problemlerle karşılaşmasına rağmen, bu dönemde, milli çıkarlarından ödün vermeksizin, ABD ile ilişkilerinde yaşadığı sorunları aşabilmiştir.[348]

Süper güçler ABD ve SSCB arasında, detant döneminin başladığı 1970'lerin ilk yarısı, aynı zamanda ABD'nin Vietnam başarısızlığının da sona erdiği dönemdir. Batı'nın ciddi ekonomik sorunlarla boğuştuğu bu dönem, gelişmiş ülkelerin az gelişmişlerin ekonomik sorunlarına duydukları ilgi ve desteğin azaldığı bir dönemdir.

1960'larda, NATO'da kalınmakla birlikte, daha fazla hareket serbestliği sağlayan siyasetler izlenmesini isteyenlerin sayısı hızla artmıştır. Tüm bu gelişmelere rağmen NATO, bu dönemde, Türk dış politikasında, temel taş niteliğindedir. Bu yıllardaki, "Barış İçinde Birlikte Yaşama" süreci ve 1970'lerdeki detant (yumuşama), Türkiye-ABD ilişkilerinde olumsuz rol oynamışlardır. Stratejik ve jeopolitik coğrafyasının sağladığı Batı için avantajlı konumu dışında bir koz ileri süremeyen Türkiye, Batı ile (ve özellikle ABD ile) ilişkilerinde, yumuşamanın yarattığı ortamda, pazarlık gücünü kaybetmiştir. Teknolojik gelişmeler, NATO'nun "esnek mukabele" tekniklerini, yani sabit bir üsse bağlı olmayan mukabele stratejisini benimsemesine neden olmuş; Türkiye'deki tesislerin önemi tartışılır hale gelmiştir. Kendi öneminin eksildiği algılaması içindeki Türkiye, güvenliği açısından kendisini ABD ve Batı'ya daha fazla bağımlı hissetmiştir.[349] Türkiye, bu aşırı bağımlılık ve NATO'nun toptan müdahale esasını terk etmesi sonucu, muhtemel bir Sovyet müdahalesi durumunda sıkıntıya düşebileceği algılamaları ile, 70'li yılların ikinci yarısında, SSCB ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Türkiye, Batı'dan uzaklaşmamakla birlikte, farklı açılımlar yapma gereği duymuştur.

Türkiye'nin, ABD'nin baskısıyla 1971'de yasakladığı afyon ekimini, 1974'te tekrar serbest bırakması, 1974 Kıbrıs Barış Harekatı ve bunun bir sonucu olarak, 1975-1978 arasında Türkiye'ye uygulanan silah ambargosu, Türkiye-ABD ilişkilerinde gerilimli bir dönemin yaşanmasına neden olmuştur.

---

[348] Burcu BOSTANOĞLU:a.g.e., s.347
[349] Feroz AHMAD: Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980), s.500-501

D. Kıbrıs Barış Harekatı ve ABD Silah Ambargosu

Türkiye-ABD ilişkilerinde, 1963-1967 yılları arasında Kıbrıs'ta yaşanan gelişmelere bağlı olarak yaşanan sorunlara rağmen, ilişkilerde en önemli gerilim, 1974'te Türkiye'nin gerçekleştirdiği Kıbrıs Barış Harekatı ile ortaya çıkmıştır. Türkiye, Kıbrıs sorununda sadece ABD'nin değil, diğer müttefiklerinin de ilgisizliği ile karşılaşmıştır.

Kıbrıs krizi ve sonrasındaki ABD silah ambargosu nedeniyle Türkiye, 1970'lerin İkinci yarısında Avrupa ile ilişkilerini geliştirmek istemiştir. Özellikle Almanya, ABD'ye alternatif bir odak haline getirilmeye çalışılmış; fakat ikili ilişkilerin hedefi dış yardım sağlamak olmuştur. ABD uzaklaşınca, "Türkiye'nin anti-komünist Batı ittifakı açısından önemi" kartı, Almanya'nın önüne sürülmeye başlamıştır.[350] Kendisi de ekonomik sıkıntılar yaşayan ABD, üzerindeki yükümlülüğün bir bölümünü, başta Almanya olmak üzere, Avrupalıların üstlenmesini memnunlukla karşılamıştır.[351] Eylül 1978'de, ABD Kongresi'nin, üç yıl süren silah ambargosunu kaldırması, Türkiye'yi ekonomik açıdan kısmen rahatlatmış, ancak düzlüğe çıkaramamıştır.[352]

E. 1980'ler: ABD'de Şahinler Dönemi ve İran-Irak Savaşının Belirleyiciliği

1970'lerde yaşanan yumuşama dönemini sona erdiren ve sertlik rüzgarlarını yeniden süper güç ilişkilerine ve dünya gündemine sokan, Reagan dönemi ile bunu takip eden Bush döneminde, Türkiye-ABD ilişkilerinde, politik bir uyumluluk yaşanmıştır. 1980'lerde, Türkiye-ABD ilişkilerinde belirleyici konu,1980 yılında imzalanan Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması (SEİA) olmuştur.[353] Körfez savaşının sonuna kadar ABD'nin sertlik yanlısı politikaları ile örtüşen bir dış politika izleyen Türkiye, Yeni Dünya Düzeni kavramı ortaya çıktıktan sonra, ABD ile ilişkilerini, stratejik konumu dolayısıyla sahip olduğu önem üzerinde inşa etmenin arayışı içinde olmuştur. Dolayısıyla, bu stratejik önemin azalıp azalmadığı endişesi

---

[350] Burcu BOSTANOĞLU:a.g.e., s.347

[351] Türkiye'nin ekonomik ilişkisi bulunan ülkeler içinde birinci sırayı Almanya almıştır. ABD ile ilişkiler, başlangıçta tek taraflı yardım şeklinde olmuş, ancak 1980'lerde ivme kazanmaya başlamıştır. Burcu BOSTANOĞLU: a.g.e., s.349

[352] Fahir ARMAOĞLU: Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri, (Ankara: TTK, 1991), s.300

[353] SEİA'nın tam metni için, 1 Şubat 1981 tarih ve 17238 sayılı Resmi Gazete'ye bakılabilir. Ayrıca, bkz. Osman Metin ÖZTÜRK: Dış Politika ve Silahlı Kuvvetler, (Ankara: Tutibay Yayınları, 1999), s.123

Türk yöneticilerinin ve akademik çevrelerinin , o dönemde, sürekli tartışma gündemini işgal etmiştir.

İran'da İslami rejimin egemen olduğu, CENTO'nun dağıldığı, Sovyetlerin Afganistan'ı işgal ettiği ve Yunanistan'da ABD karşıtı söylemlerle seçim kazanmış PASOK'un yönetimi ele geçirdiği bir dönemde, Ocak 1981'de, ABD Başkanlığını devralan Reagan, askeri yönetim altında olsa dahi, sadece Türkiye'nin istikrarlı bir görünüm arz ettiği eski "kuzey kuşağının" bulunduğu bölgede, yeni bir ABD stratejisinin ortaya konulmasının gerekliliğini görmüştür. Brezinski Doktrini ile Çevik Kuvvet uygulaması bu arayışa cevap olmuştur.[354]

Bu dönemde, Türkiye'nin bölgesel önemini artıran gelişmelerden birisi, Irak ile İran arasında, Eylül 1980'de başlayan savaştır. Batı'ya Orta Doğu'dan petrol akışını tehlikeye sokabilecek bu savaş, Batı için hayati önemde olduğundan, Türkiye'nin konumu itibariyle sahip olduğu değer, Batı tarafından bir defa daha hissedilmiştir. ABD'nin İran'a uyguladığı ticari ambargo dolayısıyla, Türkiye, 1983 yılından itibaren, bu ülkeyle olan ekonomik ilişkilerini ve özellikle ihracatını büyük ölçüde geliştirmiştir.

İran'ın kaybından sonra, Orta Doğu'da, ABD'nin Çevik Kuvvet projesi açısından, Doğu ve Batı arasında tampon ülke olan Türkiye, Körfez'e yakınlığı ve ABD'ye bağlılığı açısından stratejik bir merkez olma potansiyeli nedeniyle, özel bir önem kazanmıştır. Bu sırada Avrupa'da, bloklar arasında bir denge ve durağanlık oluşmuştu. Bu koşullarda, siyasetin odağı, Orta Doğu'da Körfez bölgesi ile, Pasifik, ve Orta Amerika'ya kaymıştır. Orta Doğu ve Körfez petrolünün savunmasının, bir şekilde NATO şemsiyesi altına sokulmak zorunda olduğunu düşünen ABD'ye göre, Türkiye'nin vazgeçilmezliği bu noktada ortaya çıkmaktadır. Türkiye, bu koşullarda Körfez'i savunmak bakımından bütün diğer NATO ve bölge ülkelerine göre daha uygun durumdadır. Türkiye'nin tarafsız bir tutum tercih etmesi halinde, Doğu Akdeniz'deki ABD varlığının ve bölgenin tehdit altında kalacağını değerlendiren ABD, Türkiye'nin savunmasının da güçlendirilmesinin zorunlu olduğunu görmüştür.

---

[354] Bu strateji, ABD'nin Sovyet nüfuzunun artmasından çekindiği petrol bölgesindeki kontrolünü pekiştirmeye yöneliktir. ABD'nin kendi sınırları dışında meydana gelen çıkarlarına aykırı gelişmelere, yerinde ve hızlı biçimde müdahalesini öngören Brzezinski Doktrini uyarınca, Çevik Kuvvet, Basra Körfezi başta olmak üzere, bir Doğu-Batı çatışması olasılığında Orta Doğu'yu koruma gerekçesi ile oluşturulmuştur. Bkz. Zbigniev BRZEZINSKI: "Öncelikli Taahhütler", New Perspectives Quarterly Türkiye, C.2, No.5, 1993

Böylesine önemli bir stratejik coğrafyada ülkelerin hangi rejimle yönetildiği, bu koşullarda ikinci planda kalmıştır. Nitekim, 12 Eylül darbesinden sonra, Türkiye'ye yardım musluklarının kısa sürede açılmıştır. Darbe sonrasında askeri yönetimin başkanı olarak, Evren'in yaptığı gezilerin önemli bir bölümünün Suudi Arabistan, Körfez Devletleri, Mısır, Tunus ve Pakistan gibi "İslam kuşağı" ülkelerini kapsaması da, Wohlstetter Doktrini ile 1980 başlarındaki Türk dış politikaları arasındaki paralelliğe dikkati çekmektedir.[355]

Bu stratejik düşünceler nedeniyle, 1980'lerin başında Türkiye ile ABD arasındaki ilişkiler, tarihinin en sıcak dönemine girmiş, ABD, Türkiye'ye verdiği önemi aniden arttırmıştır. ABD'nin, SSCB'yi durdurmaya yetecek bir güç olmayan Çevik Kuvvetten[356] beklentisinin, daha çok stratejik Körfez bölgesini denetlemeye dönük olduğu; bu kapsamda bazen karışıklıklara müdahale etmenin de yer alabileceği Reagan'ın "Suudi Arabistan'ın İran'a dönmesine izin veremeyiz" demecinden çıkarılabilir.[357]

F. 1980 Askeri Darbesinin İlişkilere Yansıması ve Özal Dönemi

Çok odaklı dış politika süreci, 12 Eylül darbesinden sonra hız kaybetmeye başlamıştır. Askeri yönetimin, uluslararası alanda aradığı siyasal ve ekonomik desteği Washington'da bulması, Türk dış politikasının tekrar ABD eksenine oturmasını sağlamıştır. Ermeni karar tasarıları, Türkiye ve Yunanistan'a verilen yardımlarda gözetilen 7/10 oranı, Türkiye'ye uygulanan ticaret kotaları gibi bazı konular nedeniyle Ankara-Washington ilişkileri zaman zaman soğusa da, özellikle

---

[355] Amerikalı stratejist Albert Wohlstetter, SSCB'nin, Batı için hayati önemdeki Körfez bölgesine saldırmasının, Avrupa'ya saldırmasından daha teklikeli olduğunu; buranın savunulmasının NATO şemsiyesi altına sokulması gerektiğini ifade etmiştir. Bu durumda, Türkiye'nin vazgeçilmezliği ortaya çıkmaktadır. Wohlstetter, SSCB'nin, Körfez'deki bunalımdan yararlanmasını önlemek için, Türkiye'den Pakistan'a kadar bir "İslam Kuşağı" oluşturulmasını önermiştir. Ufuk GÜLDEMİR: Çevik Kuvvetin Gölgesinde Türkiye (1980-1984), (İstanbul: Tekin Yayınevi, 1986), s.35-67

[356] NATO bünyesinden yürütülen görüşmelerde Çevik Kuvvet konusunda bir oydaşma sağlanamamış, Türkiye de, duyduğu endişeleri dile getirmiştir. Temelde bir ABD gücü olarak öngörülen Çevik Kuvvet'in diğer üyeleri katkıları ve konuşlandırma ve geçiş yönünden Türkiye'nin sağlayacağı kolaylıklar çerçevesinde bir NATO gücü olarak örgütlenmesine çalışılmış, ancak, açık bir sonuca da gidilememiştir. Orta Doğu'daki bir deniz aşırı ABD gücü olarak Çevik Kuvvet nosyonuna en fazla, Körfez Savaşı sonrasında oluşturulan ve Güneydoğu Anadolu'ya yerleştirilen, Türk iş siyasetinde de diplomasisinde olduğu gibi önemli bir tartışma noktası yaratan Çekiç Güç (Poised Hammer Force) paralel düşmektedir.

[357] Ufuk GÜLDEMİR: Çevik Kuvvetin Gölgesinde Türkiye (1980-1984), s.73-74

1979'da SSCB'nin Afganistan'ı işgali ile yeniden alevlenen Soğuk Savaş ortamı, İslam Devrimi'nden sonra gerginleşen ABD-Iran ilişkileri gibi nedenlerle Türkiye, ABD için önemli bir müttefik olmaya devam etmiştir.[358]

Bu koşullar, 12 Eylül 1980'de, Türkiye'de askeri yönetimin başa geçmesi ABD tarafından anlayışla karşılanmıştır. Bu anlayışla karşılama, ABD yönetiminin askeri yönetime açık bir desteği anlamına gelmekteydi.[359] ABD'nin Türkiye'deki insan hakları ihlalleri iddialarına duyarsız kalması da dikkat çekici olmuştur.[360]

Türkiye'nin ortak üye statüsü ile Avrupa Topluluğuna tam üyelik için bastırma sürecine girdiği bir dönemde, 12 Eylül darbesi nedeniyle, Türkiye-Avrupa Topluluğu ilişkileri kesintiye uğramıştır. Özellikle insan hakları ihlalleri gerekçesiyle, Mayıs 1981'de, Türkiye'nin Konsey üyeliği askıya alınmıştır. Ancak bu siyasal gelişme, Türkiye'nin Topluluk üyesi ülkelerle ticaretinde bir azalmaya neden olmamıştır.[361] Avrupa ile ilişkileri bu dönemde sekteye uğrayan Türkiye, dış politikada tamamıyla ABD 'ye yanaşmış; bunun sonucu olarak, yaklaşık son on beş yıl devam eden çok odaklı dış politika izleme siyaseti de sona ermiştir. Washington'un çizgisine tamamen paralel hale gelen Türk dış politikası, ABD'nin savunduğu her konuya aynı yönde yaklaşmış ve olumlu bakmıştır. ABD ile ilişkilerde, güvenlik yine ön planda kalmıştır. Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına dönme isteği, böyle bir ortamda, ABD'nin isteği ve ekonomik yardımı karşılığında Türkiye'den olur almıştır.[362] Türkiye'nin bu davranışı, Almanya'nın da Türkiye'ye ekonomik yardım sağlamasına neden olmuştur.[363]

Türkiye, ABD'nin, Türk ordusunun modernleşmesi gayretlerine ve Türk ekonomisine katkıda bulunması karşılığında, Türk Silahlı Kuvvetlerine ait tesislerden yararlanması esasına göre yürütülmesini istediği SEİA'nın, revizyon süresinin dolduğu 1985 yılında, bütünü ile gözden geçirilmesini ve ikili ilişkilerin özellikle ekonomik yönünün pazarlık konusu edilmesini istemiştir. Anlaşmanın beş yıllık

---

[358] Kemal KİRİŞÇİ:"US-Turkish Relations: From Uncertanity to Closer Ties", Insight Turkey, Vol.2, No.4 (2000), s.37-63
[359] Fahir ARMAOĞLU: Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri, s.364
[360] Hasan CEMAL: Tank Sesiyle Uyanmak-12 Eylül Günlüğü, (Ankara: Bilgi Yayınları, 1986), s.237-238
[361] Ufuk GÜLDEMİR: Teksas-Malatya, (İstanbul: Tekin Yayınevi, 1992), s.167
[362] Çetin YETKİN: Türkiye'de Askeri Darbeler ve ABD, (Ankara: Ümit Yayıncılık,1995), s.195-196
[363] Feroz AHMAD:Modern Türkiye'nin Oluşumu, s. 258

uygulamasında; askeri yardımın Kıbrıs gelişmelerine bağlantılandırılarak sürekli şekilde ABD yönetimince budanması ve Yunanistan ile 7/10 yardım oranının oluşturulması, Türkiye'de memnuniyetsizliğe yol açmıştır.[364] Türkiye, SEİA'nın yükümlülüklerini yerine getirmediği için, ABD Senatosunun onayından geçecek ve bu şekilde ABD'yi bağlayacak yeni bir anlaşmanın yapılmasını istemiştir. Ancak ABD, Kıbrıs ve 7/10 oranında diretince, SEİA'nın tadili çalışmaları uzamıştır. Bu dönemde Kongre'ye verilen Ermeni Soykırımı Günü kabulüne ilişkin teklifler, ilişkilerde zorlama yaratmıştır.[365]

1986'dan itibaren, ABD, askeri yönetim zamanında gösterdiği cömertliği kısmaya başlamıştır.[366] Sonuçta, SEİA pazarlığı, Türkiye'nin beklentilerinin çok altında kalan, ABD'nin verdiği iki ödünle tamamlanmıştır. Bunlardan birincisi, ABD Ordusunun elindeki ihtiyaç fazlası askeri malzemenin, NATO'nun güney kanadındaki Türkiye, İspanya ve Yunanistan'a hibe edilmesi; İkincisi ise, Türkiye'nin Yabancı Askeri Satışlar (FMS) kredilerinden doğan borç yükünün 800 milyon dolar dolayında hafifletilmesidir.[367]

1980 müdahalesi ile ortaya çıkan askeri yönetim, Türkiye'nin özellikle Avrupa Topluluğu üyesi ülkeler ile geliştirmeye çalıştığı değişik odaklı dış politika girişimlerini sekteye uğratmış; dış politikada 1950'lerdeki gibi ABD odaklı bir yönelim sergilemiştir. Bu dönemin, siyasal tercihler bakımından 1950'lerden en önemli farkı, bağlantısız ve özellikle petrol zengini İslam ülkeleri ile gerçekleştirilen ekonomik ve diplomatik girişimlerdir.[368] Türkiye'nin Orta Doğu ülkeleri ile ekonomik ilişkilerinin ve özellikle de mal ve hizmet ihracatının arttığı bu dönemde, BM gibi uluslararası platformlarda yalnızlık devam etmiştir. Bir taraftan çok odaklı dış politikadan ayrılış yaşanırken, diğer taraftan, ekonomik anlamda çok odaklı girişimlere yönelinmiştir. Devlet Başkanı

---

[364] Fahir ARMAOĞLU: Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri, s.365

[365] Burcu BOSTANOĞLU:a.g.e., s.355

[366] ABD, 1980 ve 1987 arasında, İMF kredileri, borç ertelemeleri ve askeri yardımlar da dahil olmak üzere, Türk ekonomisine 13 milyar dolar gibi bir kaynak enjekte etmişti. Bunun nedeni Türkiye'nin serbest piyasa ekonomisine geçişini desteklemekti. Kongre, 1987'den itibaren, yardımı yüzde 34'e varan bir oranda 734 milyondan 485 milyon dolara düşürmüştür. Feroz AHMAD:Modern Türkiye'nin Oluşumu, s.288 ; Fahir ARMAOĞLU: Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri, s.365-366

[367] Ufuk GÜLDEMİR: Teksas-Malatya, (İstanbul: Tekin Yayınevi, 1992), s.144-145

[368] Askeri yönetimin başı Kenan Evren, Devlet Başkanı sıfatı ile, İslam ülkelerinin bir çoğunu ve Çin'i ziyaret ederken, Batı kampında sadece ABD ve Japonya'ya gitmiş;Avrupa'dan uzak durmuştur.

Evren'in, yaptığı dış geziler, çok odaklı ekonomik ilişkileri geliştirme amacına yönelik olmuştur.[369]

G. Avrupa'ya Yöneliş

Türkiye'nin 1960'ların ortalarından, Soğuk Savaşın sona ermesine kadar geçen dönemde, Batı ile ilişkilerinde Avrupa Birliği (AB)[370] ile ilişkileri önemli bir yer tutmaktadır. Türkiye-AB ilişkilerinin üyelik açısından resmi başlangıç tarihi 31 Temmuz 1959'dur.[371]

AB, jeostratejik konumundan ve Doğu Bloku karşısında Batı'nın önemli bir müttefiki olmasından dolayı Türkiye'yi hiç bir zaman göz ardı etmemiştir. Tüm sorunlara rağmen ilişkilerini kesmemeye, belirli bir düzeyde tutmaya özen göstermiştir. Türkiye ise, Osmanlı'nın son dönemlerinde başlayan modernleşme çabalarında, modernleşmeyi Avrupalılaşmadan ayırmamış ve Avrupa'ya hiç bir zaman sırt çevirmemiştir.

Türkiye'nin iç politik sorunları ile, 1960 ihtilali ve hemen sonrasında gerçekleştirilen Menderes ve arkadaşlarının idamı, Brüksel hattında en azından görüşmelerin kesintiye ve gecikmeye uğramasına yol açmış, Yunanistan'ın 1961 yılında görüşmeleri tamamlayıp Atina Anlaşmasını imzalamasına rağmen, Türkiye, iki yıl daha beklemek zorunda kalmış ve ancak 12 Eylül 1963 tarihinde, "AB ile Türkiye arasında bir ortaklık tesis eden" Ankara Anlaşmasını imzalayabilmiştir.[372]

Fakat, ne yazık ki izleyen yıllarda ortaya çıkan iç ve dış politik gelişmeler ile, ulusal, bölgesel ve uluslararası sorunlar, Türkiye ile Topluluk arasındaki ilişkilerin,

---

[369] İsmail SOYSAL: Türk Dış Politikası İncelemeleri İçin Kılavuz (1919-1993), s.95

[370] Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET), Avrupa Topluluğu (AT) ve Avrupa Birliği (AB), tarihsel süreç içinde topluluğun aldığı isimler olup, terim birliğinin sağlanması için, çalışmada, topluluğun en son aldığı isim olan Avrupa Birliği (AB) kullanılmıştır. 1957 yılında AET adıyla kurulan topluluk, Temmuz 1967'den itibaren Avrupa Topluluğu (AT) olarak adlandırılmaya başlamış; Şubat 1992'de, Maastricht'de Avrupa Birliği (AB) anlaşmasının imzalanmasıyla bu yeni isim kullanılmaya başlamıştır. Bkz. http:/www.europa.eu.int

[371] Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne (AB), o zamanki adı ile Avrupa Ekonomik Topluluğuna (AET), 1959 yılında üye olmak için başvurması, uluslararası toplumda son 50 yılın en uzun süren karşılıksız aşklarından birinin doğmasına neden olmuştur. Bir dizi antlaşmanın yanında, bir tarafta SSCB, öte yanda ABD'nin başını çektiği iki kutuplu ideolojik bir uluslararası sistemin ürünü olan AET, görünürde ekonomik bir entegrasyon hareketiydi. Ancak, ekonomik entegrasyon için yola çıkıldığında, bunun kaçınılmaz olarak politik entegrasyona doğru gideceği daha AET kurulurken biliniyordu.

[372] Ankara Anlaşmasının Türkçe metni için bkz. http://www.mfa.gov.tr/Turkce/grupa/ab/abab/anlaşma.htm

zikredilen anlaşmalar yoluyla, kabul ve dizayn edilen bir düzen içerisinde gelişmesini engellemiştir. 1970'li yıllar, sadece Avrupa ile olan bağların çözüldüğü değil, tüm Türkiye'nin ciddi ekonomik ve iç siyasal sıkıntılar yaşadığı yıllardır. Özellikle Türkiye'nin içine yuvarlandığı terör paralelinde gelişen ekonomik ve siyasal istikrarsızlık, ilişkileri tam bir kaosa sürüklemiştir. 1973 seçimlerinden sonra oluşan yeni ve çok parçalı iktidar yapısı, ilişkileri sekteye uğratmıştır.

Soğuk Savaş'ın bu çalkantılı döneminde, stratejik açıdan Türkiye'yi gözden çıkaramayan Topluluk, özellikle Almanya'nın Ankara'yı desteklemesiyle, Türkiye ile AB arasında geçiş dönemini düzenleyen esasların belirlendiği görüşmeleri sonuçlandırmaya karar vermiştir. Topluluk içinde, Türkiye'ye, kimlik, kültür, tarihsel rol ve politik yapı açısından itiraz edenler ise hep uluslararası siyasal gerekçelerle geri plana atılmıştı. Soğuk savaş döneminde,Türkiye'nin toplulukla bütünleşmesine engel olarak daha çok ekonomik gerekçeler gösterilmiştir.[373]

Bu dönemde, Kıbrıs Barış harekatının, Batı dünyasında yarattığı Türkiye karşıtı olumsuz hava, Türklerle Avrupalıların tarihte hiç de dostane olmayan ilişkilerini de gündeme getirmiştir. 1974 sonrası AB-Türkiye ilişkilerini olumsuz yönde etkileyen başka faktörler de vardı. 1970'li yıllarda yaşanan petrol buhranı ile patlak veren uluslararası ekonomik bunalımlar, AB ülkelerini de derinden etkilemiş, daha liberal ve daha açık politikalar yerine içe dönen ve kendi varlığını ön plana çıkaran yaklaşımlar Brüksel'in kararlarını da belirler hale gelmiştir. Bunun üzerine, ilk genişlemenin getirdiği yükler ve iç pazarın gerçekleştirilmesine dönük çabalar da eklenince, Topluluk'un, ortaklarla ilişkileri de bunlardan olumsuz olarak nasibini almıştır. Topluluk, 1970'li yıllarda, 1959'da Türkiye ve Yunanistan'ın başvurularını uluslararası politik rekabet içerisinde sevinçle karşılayan o eski Altılar olmaktan çıkmıştır.

Detantla birlikte, Doğu ile Batı arasında ortaya çıkan sınırlı olumlu hava, AB üyesi devletlerin Türkiye'ye yönelik stratejik bakış açılarını da etkilemiştir. Ancak, 1970'lerin sonlarına doğru, özellikle Sovyetlerin Afganistan'ı işgali ve İran'da mollaların İslami devrimi ile gözler tekrar Türkiye'ye çevrilmiştir. Gerçeği söylemek gerekirse, bu gelişme ABD'nin, Kıbrıs Barış Harekatı sırasında kötüleşen Türkiye ile

[373] http:/www.tbmm.gov.tr/ul_kom/kpk/belgeler.htm

ilişkilerini yumuşatmaya yarayacak, ama Türkiye-AB ilişkilerinin 1980'li yıllarda daha da kötüleşmesine engel olamayacaktı. Bu olumsuzlukta, Yunanistan'ın 1981'de AB'ye tam üyeliğinin önemli rolü olduğu açıktır.

1970'li yılların sonu ile, 1980'li yılların başında, Türkiye açısından kabul edilmesi gereken hassas noktalardan birisi, Türkiye'deki rejim bunalımının, Batılılar açısından anti-demokratik olarak kabul edilen yöntemlerle bertaraf edilmeye çalışılmasıdır.

Avrupa ile olan ilişkiler bağlamında, 1999 Helsinki'ye kadar gelen süreçte en önemli gelişme 12 Eylül 1980 askeri darbesidir. Avrupa Parlamentosu, 22 Ocak 1982 tarihinde, Türkiye'de genel seçimlerin yapılmasına ve yeni parlamentonun oluşturulmasına kadar, Türk ve AB parlamenterlerinden oluşan Karma Parlamento Komisyonu'nun Avrupa kanadının oluşturulmamasına karar vererek ilişkileri fiilen dondurmuştur.[374] Ancak, özellikle 1980'li yılların ortalarında ortaya çıkan PKK kaynaklı terör hadiselerinde, AB'deki sosyalist ve marjinal kesimlerden güç alan politikalarda, Brüksel'in Türkiye'ye yönelik vurdumduymaz tavırları göze çarpmaktadır. Kendisini anlatamayan ve dinletemeyen Türkiye, bu dönemde haliyle çok ciddi bir imaj kaybına uğramış, Topluluğun bakış açısını değiştirmeye ve ilişkilere yeni bir ivme kazandırmaya yönelik çabalar, Helsinki'ye kadar sonuçsuz kalmıştır. Örneğin, 1982 yılında yeni bir anayasanın kabul edilmiş olması ve 1983 yılında yeniden demokrasiye dönüş, AB'yi ciddi biçimde etkilememiştir. 1980'li yıllardan itibaren demokrasi, insan hakları ve etnik sorunlar, Türkiye'nin AB tarafından en çok eleştirilen yönlerinden birisi olmuştur. Nitekim bu konular, 1989'da AB Komisyonu'nun Türkiye raporu ile[375] sonraki çok sayıda Avrupa Parlamentosu çalışmasında da eleştirilmiştir.

Dondurulan ilişkiler, 16 Eylül 1986 tarihinde, Türkiye-AB Ortaklık Konseyi'nin toplanması ile tekrar normal seyrine dönmüştür.[376] Ancak, bir yandan ortak pazarı tamamlama ve ortak para politikaları, diğer yandan genişleme çalışmaları, AB'nin Türkiye ile ilişkilerinde hızlı adım atmasına yıllarca engel oluşturmuş; öncelik, bu

---

[374] Turkish Diary, "Chronology of Turkish-EU Relations", Insight Turkey, V.1, January-March, s.161

[375] 18 Aralık 1989 tarihli, Türkiye'nin AB'ye katılma başvurusu ile ilgili, AB Komisyon kararı için, bkz. http:/belgenet.com/arşiv/ab/ab_rapor87.html

[376] Rıdvan KARLUK: Avrupa Birliği ve Türkiye, (İstanbul: İMKB Borsası Yayınları, 1996), 4. Baskı, s.686

politikalara tanınmıştır. Türkiye'nin üyelik için başvurduğu dönemde sayısı 6 olan üyeler, tam üyelik başvurusunun yapıldığı tarihte 12 olmuştur. Topluluk, Yunanistan, İspanya ve Portekiz'in katılımından doğan sorunlara öncelik vermek durumunda kalmıştır. Birliğe katılan her ülke, Birlik içinde Türkiye'ye karşı kendi politikalarını empoze etmiş, ilişkilerde yeni sorunların ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur. Üye sayısının 15'e çıkması ile, ilişkilerde herhangi bir ilerleme olmamış, hatta Birlik'e katılan yeni ülkeler, insan hakları ihlalleri konusunda Türkiye'ye karşı daha sert tutum takınılmasında etkin olmuşlardır.

Özal hükümetinin, bir çok AB üyesinin ve özellikle Almanya'nın ısrarla başvurmamasını istemesine rağmen[377], 1987 yılında yaptığı tam üyelik başvurusu da[378] sonucu değiştirmemiştir.

Türkiye'de, askeri rejimin sona ermesi ile birlikte, Özal hükümetleri, serbest piyasa ekonomisine geçiş için önemli adımlar atmışlardır. Bu dönemde yüksek ekonomik büyüme oranları yakalanmış ve Türk ekonomisi belirli sektörlerde rekabet gücünü ciddi anlamda artırmıştır. Ocak 1987'de, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine bireysel başvuru hakkını tanımış olma gibi siyasal gelişmeler ve ekonomik alanda meydana gelen gelişmeler, Türkiye'yi tam üyeliğe başvuru için cesaretlendirmiştir.[379] Ancak, yukarıda da belirtildiği üzere, bütün bunlar, Türkiye'nin tam üyelik konusunda, Avrupa ülkeleri nezdinde mesafe almasına yetmemiştir.

1989'da Türkiye'nin bu yanıtına cevap veren AB Komisyonu, 1993'ten önce Topluluğun kendi içinde gerçekleştireceği iç Pazar hazırlıkları nedeniyle yeni üye kabul edemeyeceklerini bildirmiştir. Ayrıca, Türkiye'nin katılmadan önce, insan hakları ve demokratikleşme gibi siyasal alanlarda gelişmesine gereksininim duyulduğunu açıklamıştır.[380] Komisyon, Türkiye'ye kapıları kapamasa da, görünür gelecekte bir üyelik için herhangi bir açıklamada bulunmamıştır. Ancak, Komisyon kararı, çeşitli faktörlerin etkisiyle en azından ret olarak çıkmamıştır. Bu faktörler arasında, Körfez krizi ile birlikte AB'nin Orta Doğu'daki çıkarları açısından Türkiye'nin

---

[377] M. Ali BİRAND: Türkiye'nin Avrupa Macerası 1959-1999, (İstanbul: Doğan Kitap, 2000), s.436-442

[378] İlhan TEKELİ ve Selim İLKİN: Türkiye ve Avrupa Birliği Ulus Devletini Aşma Aşamasındaki Avrupa'ya Türkiye'nin Yaklaşımı, (Ankara: Ümit Yayıncılık, 2000), s.79

[379] Mehmet ÖZCAN: "1990 Sonrası AB-Türkiye İlişkileri", Der. İdris BAL, 21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası,(İstanbul: Alfa Basım Yayım, 2001), s.134

[380] Belge için bkz. http:/www.tbmm.gov.tr/ul_kom/kpk/belgeler.htm

öneminin yeniden gündeme gelmesi nedeniyle, ilişkileri yumuşatma yoluna gitme arzusu önemli bir yer tutmuştur.[381] AB Komisyonu, hem ekonomik ve hem de politik gerekçelerle "Türkiye ile derhal katılım müzakerelerine" başlamanın "yararlı olmayacağını" deklare etmiş ve ilaveten, açıkça Yunanistan'la Türkiye arasındaki ihtilafın "olumsuz etkilerini" ve "Kıbrıs'taki durumu" gerekçe olarak göstermiştir.[382]

Ancak daha önceki kararlarda olduğu gibi 1987 başvurusunda da, Türkiye, siyasal ve ideolojik tercihini bir kez daha ortaya koymaktaydı. Topluluk, Yunanistan'dan sonra Akdeniz yönünde genişlemeye devam ederek, İspanya ve Portekiz'i de bünyesine katmış ve daha fazla genişlemenin de sinyallerini vermişti. Bu nedenle, Türkiye için, bu başvuru, belki de son bir şans olarak görülmekteydi. Gerçekten de 1989 yılında Türkiye'ye ekonomik gerekçelerden ziyade politik gerekçelerle hayır diyen Topluluk da, bu yeni gelişmelerin yönünü kestirmeye çalışmaktaydı. Bu yüzden, 1989 Topluluk kararının en belirgin özelliklerden birisi belirsizlikti.

Bunun sebebi ise açıktı. 1989 yılına gelindiğinde, Sovyetler çatlıyor, Doğu Avrupa çöküyor, Varşova Paktı dağılıyordu. Demirperde açılmış, Berlin duvarı yıkılmıştı. Genel olarak Avrupa için önünde halledilmesi gereken büyük bir Doğu Avrupa sorunu ortaya çıkmıştı. AB'yi daha da zora sokan şey Almanya'nın durumuydu. Ama AB'nin en büyük ortağı Almanya'nın hedefi çok açıktı. Doğu ile kısa zamanda birleşecekti.

---

[381] Veysel BOZKURT: Avrupa Birliği ve Türkiye, (İstanbul: Vipaş Yayınları, 2001), s.265

[382] İhsan D. DAĞI: "İnsan Hakları ve Demokratikleşme: Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinde Siyasal Boyut", Der. Atilla ERALP, Türkiye ve Avrupa, (Ankara: İmge Yayınları, 1997), s.155

III. TÜRKİYE'NİN DÖNEM İÇİNDE ARAP ORTA DOĞU'SUNA KARŞI İZLEDİĞİ POLİTİKA VE BUNUN YANSIMALARI

A. Araplarla İlişkilerin Gelişmesi

Türkiye'nin 1958 Orta Doğu olayları sırasında bir kere daha açığa çıkan Batı paralelindeki politikası, 1960'ların ortalarına kadar devam etmiştir. Bu dönemde, bölgede, önemli bir uluslararası kriz görülmemişse de, Türkiye'nin Orta Doğu ile ilgili küçük çaplı gelişmelerde takındığı tutum, Orta Doğu politikasının önemli bir değişikliğe uğramadan devam ettiğini göstermiştir. Türkiye'nin Arap Orta Doğusu ile ilişkilerindeki temel faktörler olan Batı ve SSCB'nin pozisyonlarındaki değişimler, ancak 1960'ların İkinci yarısından itibaren görülmeye başlamıştır. İşte ancak o tarihten sonradır ki, Türkiye'nin Orta Doğu politikasında bir değişiklikten bahsetmek mümkün olmuştur.

1963 Aralık ayının son günlerinde Kıbrıs'ta patlak veren kriz[383] ve onu izleyen gelişmeler, Türk dış politikasının yeniden gözden geçirilmesi zorunluluğunu ortaya koymuştur. Özellikle, 1964 Haziranında, ABD Başkanı Johnson'un Başbakan İnönü'ye gönderdiği mektup,[384] Türkiye'nin 1950'lerin başından beri kesin bir bağlılık içinde bulunduğu Batı ittifakının gerçek yararı üzerinde düşünülmeye başlanması bakımından bir dönüm noktası olmuştur.[385] Bağlantısızlar, 1964 Kahire Konferansında, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin temsilcisi Makarios'a Türkiye aleyhine destek verince, Ankara bir sonraki toplantıda kaybettiğini geri almak için, Asya ve Afrika ülkeleri arasında bir diplomatik atağa kalkışmıştır.[386]

1965 Aralık ayında BM Genel Kurulu'nda, Kıbrıs konusunda kabul edilen karar ise, Türkiye'nin dış politikasına yeni bir yön verme zorunluluğunu bir kere daha ve kesin olarak ortaya çıkarmıştı. Kıbrıs konusunda, Türkiye'nin uluslararası anlaşmalardan doğan haklarını bir kenara bırakan BM Genel Kurul kararına, 47 ülke

---

[383] Gelişmeler için bkz. Keesing's online 1963-1964
[384] Mektubun metni için bkz. Milletlersrası Münasebetler Türk Yıllığı, 1966, Cilt: VII, s.139-141
[385] Bu konuda bkz.: Mehmet GÖNLÜBOL:"Dış ve İç Etkenler Açısından NATO ve Türkiye", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı: 43, Nisan 1971, s.34-37
[386] Feroz AHMAD: Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980) , s.499

lehte, 54 ülke çekimser oy kullanmış ve ancak 4 ülke Türkiye ile birlikte alayhte oy vermiştir.[387]

Türkiye'nin kendisini haklı gördüğü bir konuda Batı'dan beklediği desteği görememesi, Türkiye ile Batı arasına-yüzeysel ve geçici olsa da- bir soğukluk sokmuştur. Orta Doğu sorunlarına tarihsel ve kültürel bağları dolayısıyla ilgili olduğu halde, Avrupa'dan uzaklaşmasını öngören politikalara temkinli yaklaşan bir ülke olan Türkiye, Avrupa ülkelerinden beklediği karşılığı göremeyince, zaman zaman başka arayışlarla dış politika portföyünü zenginleştirmeye yönelmiştir.[388]

Türkiye'nin Batı ile ilişkilerinde ortaya çıkan bu yeni durum, Türkiye ile SSCB ve diğer sosyalist ülkeler arasındaki ilişkilerde 1960'ların ortalarından itibaren görülen gelişme ile aynı zamana rastlamaktadır. Gerçekten de daha Kıbrıs olaylarının 1963-1964'te patlak vermesini izleyen aylarda, Türkiye ile SSCB arasında başlayan yüksek düzeydeki temaslar, kısa sürede yoğunluk kazanmış ve ilişkilerde belirgin bir yakınlaşma sağlanmıştır.[389]

Bu iki gelişmenin, yani 1960'ların ortalarından itibaren Türkiye'nin Batı ile ve sosyalist ülkelerle ilişkilerinde görülen yeni durumun, Türkiye'nin Orta Doğu politikasına etkisi büyük olmuştur. Batı faktörü, Türkiye ile Orta Doğu ülkelerini genel olarak ayıran bir unsurdur. İkinci Dünya Savaşından sonra, Türkiye ile Batı arasındaki bağlar kuvvetlendikçe, Türkiye Arap Orta Doğusu'ndan da uzaklaşmıştı. Oysa 1960'ların ortalarından itibaren Türkiye ile Batı arasına nispi bir uzaklığın girmesi, Türkiye'nin Orta Doğu ülkelerine yakınlaşması için uygun bir ortam yaratmış olmaktaydı. Başka bir deyişle, Batı'ya yaklaştıkça Orta Doğu'dan uzaklaşan Türkiye'nin, bu ülkelere yaklaşması için, adeta Batı'dan uzaklaşması gerekmiştir.

---

[387] 18 Aralık 1965'te, BM Genel Kurulu Siyasi Komisyonu'nda üye ülkelerin Kıbrıs sorunu oylamaları sonucu, Ada'ya yabancı (Türkiye) müdahalesinin kabul edilemeyeceği ve bu eylemin 1960 Garanti Anlaşması'nın maddelerine aykırı olacağı kararına varılmıştır. Bu karar, 54 çekimser, 5 karşı oya rağmen 47 oyla kabul edilmişti.Türkiye ile birlikte aleyhte oy veren ülkeler, ABD, Arnavutluk, Pakistan ve İran'dı. Bkz. Mehmet GÖNLÜBOL ve A. Haluk ÜLMAN: "Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı (1945-1965)..., s.143

[388] Bruce R. KUNIHOLM: The Persian Gulf and United States Policy: A Guide to Issues and References, (California: Regina Books, 1984), s.118-120

[389] Sosyalist ülkelerin 1965 BM Genel Kurul kararına çekimser kalmaları, bu ilişkilerdeki gelişmenin ilk işaretiydi.

1960'ların ortalarından itibaren, Batı'yla ilişkilerindeki değişmeye paralel olarak Türkiye'nin SSCB ile de bir yakınlaşma içine girmesi, doğal olarak, Türkiye'nin Arap ülkeleriyle ilişkilerinde de bir yakınlaşma ortamı yaratmış oluyordu.[390] Bu tarihten sonra, Orta Doğu'daki ilerici Arap ülkeleriyle de ilişkilerin normalleşmesi mümkün olabilmiştir. Ancak, sağlanan iyileşmeye rağmen, Türkiye'nin ilerici Arap ülkeleri ile ilişkisi, Ürdün'le olan yakın ilişkisinin seviyesine çıkamamıştır.[391]

1960'ların ortalarında, Türkiye'de gerçekleşen iktidar değişikliğinin de, Türkiye'nin Arap ülkeleriyle ilişkilerinin geliştirilmesini teşvik edici niteliği olduğunu söylemek mümkündür. Geçekten de, 1965 sonunda iktidara geçen Adalet Partisi yönetimi, geniş ölçüde din faktörünün etkili olduğu muhafazakar kitlelere dayanıyordu. Dolayısıyla, yeni Türk hükümetinin Müslüman Arap ülkelerine yönelmesini, bu iç politika faktörü de etkilemiş oluyordu. Kamuoyu etkeni, 1960'ların ortalarına gelindiğinde, 1950'lerden çok farklı olarak, dış politikanın tespitinde önemli bir etken niteliğini almış bulunmaktaydı.

1965'den sonra, Türkiye'nin Arap ülkelerine yakın bir politika izlemeye başlaması, hem Orta Doğu'daki Arap mücadelesinin Batı (daha kesin bir ifadeyle ABD) aleyhtarı olması dolayısıyla, genel olarak solda yer alan aydın kitle tarafından ve hem de din faktörü dolayısıyla sağ kanat tarafından olumlu karşılanmıştır. Kamuoyunun ve siyasal güçlerin farklı nedenlerle de olsa Orta Doğu sorununda aynı noktada birleşmeleri, Türkiye'nin Arap taraftarı bir politika izlemesi için elverişli bir ortam yaratmış oluyordu.

Tabii bu değişiklikteki pratik amaç, Kıbrıs ile ilgili olarak1965 BM Genel Kurul oylamasında hiç birisi Türkiye'nin lehinde oy kullanmayan[392] ve sayıları 14'ü bulan Arap ülkelerinin Kıbrıs konusunda desteğini elde etmekti. Türkiye'nin Orta Doğu politikasında 1960'ların ortalarından itibaren görülen değişmede temel amaç, Orta Doğu sorununda daha kalabalık olan tarafın, yani Arap ülkelerinin, Kıbrıs konusunda

---

[390] SSCB'nin 1950'lerin ikinci yarısından beri Orta Doğu'ya girmesi sonucu, Türkiye, Orta Doğu'daki Arap ülkelerinden daha da uzaklaşmıştı. SSCB faktörünün Türk-Arap ilişkileri üzerindeki olumsuz etkisi, Türk-Sovyet ilişkileri iyi bir çerçeve içine giremediği sürece devam etmiştir. İşte, 1960'ların ortalarından itibaren, Türk-Sovyet ilişkilerinde sağlanan gelişme, SSCB faktörünün, Türkiye'nin Arap Orta Doğusu ile ilişkileri bakımından olumsuz bir etken durumundan çıkarmıştır.

[391] Ömer E. KÜRKÇÜOĞLU: Türkiye'nin Arap Orta Doğusu'na Karşı Politikası(1945-1970), s.13

[392] B.A.C., ve Lübnan Türkiye'nin karşısında oy kullanmışlardır. Suudi Arabistan oylamaya katılmamış, diğer Arap ülkeleri ise çekimser kalmışlardı.

desteğini sağlamak olmuştur. Bunun için de Arap ülkeleriyle bir yakınlaşma içine girilmiştir. [393] Fakat, bütün bunlara rağmen, Batı faktörü, Türkiye ile Orta Doğu ülkelerini ayıran bir etken olmaya devam etmiştir. 1960'ların ortalarında çıkan Kıbrıs bunalımı sırasında, Batı'ya karşı duyulan tepkilerin bir sonucu olarak Türkiye'nin Arap ülkelerine yakınlaşması, duygusal yönü ağır basan tepkilerin bir sonucuydu ve zamanla ilk şiddetini kaybederek yumuşaması doğaldı. Nitekim, Türkiye'de Batı aleyhtarlığını yapan çevrelerin gittikçe şiddet eylemlerine yönelmesi sonucu kamuoyunda yalnızlığa itilmesi, Batı aleyhtarı sloganların da artık başlangıçtaki kadar taraftar bulmadığını gösteren bir belirti sayılabilirdi.

B. 1967 Savaşında Türkiye'nin Tutumu

Türkiye'nin Araplara karşı değişen politikası, ilk sınavını 1967 Arap-İsrail Savaşı sırasında verdi. 1960 sonrasında izlediği dış politika ile Orta Doğu ülkeleriyle bir yakınlaşma içinde olmaya özen göstermiş ve 1967 savaşı öncesi ve sonrasında da bu tavrını sürdürmüş olan Türkiye, 1967 savaşı sırasında, öncekilere göre daha net bir tavır ortaya koyarak, bu kriz esnasında Arap ülkelerini desteklemiş ve topraklarında bulunan ABD üslerinin Araplara yönelik bir saldırıda kullanılmasına izin vermeyeceğini açıklamıştır. Ayrıca bir oldu bittiyi kabul etmesinin mümkün olmadığını açıklayan Türkiye, sınırların güç kullanılarak değiştirilmesine karşı olduğunu her fırsatta ifade etmiştir.[394]

Türkiye, 1967 Mayıs'ında birdenbire şiddetlenen ve bir ay içinde savaşa yol açan gelişmeleri dikkatle izlemiştir. Türk hükümeti, 28 Mayıs'ta yaptığı açıklamada, Türkiye'nin Arap ülkeleri ile arasındaki "mevcut yakın ilişkileri de göz önünde bulundurduğu" belirtilmek suretiyle, üstü kapalı bir şekilde Arap ülkelerinin

---

[393] Araplara yakınlaşma politikası sonucu, Arap ülkelerinin, Kıbrıs davasında Türkiye'ye eskisinden çok daha yakın bir tutum içinde olduklarını gösteren bir gelişme 1970 yılı sonlarında olmuştur. 1970 Eylül'ünde Zambia'nın başkenti Lusaka'da yapılan üçüncü Bağlantısızlar Zirve Koferansı'nda Kıbrıs Rum Yönetimi lideri Makarios Kıbrıs'la ilgili Rum tezine uygun bir kararı çıkarmaya çalışmıştır. Makarios'un çabalarına en büyük tepkiyi Arap ülkeleri göstermiştir. Cumhuriyet, 9 Eylül 1970, s.1 İlgi çekici bir nokta da, Fas, Ürdün, Kuveyt gibi Arap ülkelerinin yanında, BAC, Suriye, Cezayir gibi ilerici kanada mensup Arap ülkeleri de Türkiye'yi kuvvetle desteklemişlerdir. Türkiye'nin Kıbrıs konusunda, özellikle uzun yıllar ilişkilerini bir türlü düzeltemediği BAC ve Suriye'nin de desteğini elde etmiş olması, Araplara yakınlaşma politikasının başarılı olduğunu göstermektedir. Cumhuriyet, 12 Eylül 1970, s.1

[394] Duygu Bazoğlu SEZER: "Turkey's Security Policies", Adelphi Papers, No.164, Spring 1981, s.36 ; Ömer KÜRKÇÜOĞLU:"The Evolution of Turkish-Arap Relations"..., s.47

desteklendiği ortaya konulmuş oluyordu. [395] Türkiye'nin gerek savaş sırasında ve gerekse daha sonraki gelişmeler karşısında Araplara yakın bir tarafsızlık izlemesi, Arap ülkelerinde sempatiyle karşılandı. Türkiye, savaş sonrası, BM Genel Kurulu tarafından kabul edilen ve Kudüs'ün statüsünün değiştirilmemesini öngören iki karar tasarısının sunucuları arasında yer almıştır. Genel Kurul'da görüşülen fakat gerekli oy çoğunluğunu toplayamayan karar tasarılarının oylamasında da, Türkiye, genel olarak Arap ülkelerinin yanında yer almıştır.[396] Böylece Türkiye, önemli bir sorunda, ABD ve İngiltere'nin liderliğindeki Batılı ülkelerden ayrılarak Arap ülkelerini desteklemiş ve tarafsız ülkelerle birlikte hareket etmiş oluyordu. Bunu tipik örneği, Türkiye'nin Genel Kurul'a tarafsız ülkelerce sunulan ve İsrail'in 5 Haziran 1967 öncesi sınırlarına çekilmesini öngören tasarıya, Arap ülkeleriyle birlikte lehte oy vermesidir. ABD ve diğer Batılı ülkeler ise karara aleyhte oy vermişlerdi.

Türkiye'nin 1965'ten itibaren Arap ülkelerine yakınlaşma çabaları bakımından 1967 savaşı önemli bir dönüm noktası olmuştur. Savaş sırasında Türkiye Arap ülkelerine yakınlaşma çabası içinde olduğunu kesin ve somut bir şekilde ortaya koymak fırsatını bulmuştur. Arap ülkelerini, en fazla ihtiyaçları olduğu bir sırada desteklemek suretiyle Türkiye, bu ülkelerle olan ilişkilerinin önemli ölçüde gelişmesini sağlayacak bir adım atmış oluyordu. Gerçekten de, Türkiye'nin savaş sırası ve sonrasındaki tutumu Arap ülkelerinde olumlu etki yaratmıştır. Nitekim Arap ülkeleriyle yapılan diplomatik temaslar sonunda yayımlanan ortak bildirilerde, bu yakınlaşmadan karşılıklı olarak duyulan memnuniyete özellikle yer verilmiştir. BAC Devlet Başkanı Nasır'ın sözcüsü durumunda olan Hasanayn Heykel, El Ahram gazetesindeki yazısında Türkiye'nin Orta Doğu buhranındaki tutumunu övüyordu.[397] Bu arada, Arap ülkeleri, ABD ve İngiltere'ye petrol ihracını durdururken, Türkiye'ye karşı bu kararlarını uygulamayacaklarını açıklamışlardır. Türkiye'nin, Arap ülkeleriyle iyi ilişkiler kurmasının sağlayacağı ekonomik yararları görmüş ve politik kararlarını bu doğrultuda vermiş olduğu bir gerçektir.

Öte yandan Türkiye'nin genel planda olduğu gibi, Arap ülkeleriyle olan ilişkilerini geliştirmek ihtiyacını duymasında da Kıbrıs sorunu başlıca rolü oynadığına

---

[395] Ömer E. KÜRKÇÜOĞLU: Türkiye'nin Arap Orta Doğusu'na Karşı Politikası (1945-1970), s.157
[396] Cumhuriyet, 6 Temmuz 1967, s.7
[397] Cumhuriyet, 1 Temmuz 1967, s.1

göre, Türkiye'nin Araplara yakınlaşma politikası bu noktada başarı sağlamış sayılabilirdi. Gerçekten de Türk-Arap ortak bildirilerinde genel olarak "Kıbrıs'ta her iki cemaatin meşru hak ve çıkarlarına uygun barışçı bir çözüm yolu" görüşüne yer verilmiştir ki, bu özellikle Türkiye tarafından formüle edilen bir ifadeydi. [398]

Türkiye'nin 1967 savaşındaki tutumunu, Arap ülkeleri içinde Türkiye ile ilişkileri en fazla zarar görmüş iki ülkenin, yani BAC ve Suriye'nin özellikle olumlu karşılaması ilgi çekicidir. Bu durum, Türkiye'nin 1965'ten sonra değişmeye başlayan Orta Doğu politikasının istenilen sonucu elde edebileceğini gösteriyordu.

1967 savaşı sırasında, ABD'nin paralelinde görünmekten dikkatle kaçınan ve bu şekilde Araplara yakın bir tutum alan Türkiye, savaş dolayısıyla Arap ülkelerinin birçoğuyla diplomatik ilişkileri kesilmiş bulunan ABD'nin, bu ülkelerle olan ilişkilerini Türkiye aracılığıyla yürütme teklifine yanaşmamıştır. Nitekim, ABD'nin, Irak nezdindeki çıkarlarının Türkiye tarafından korunması için yaptığı teklifi, Türkiye, Irak ve diğer Arap ülkeleri ile olan ilişkilerini dikkate alarak reddetmiştir.[399]

Türkiye, daha sonra da Arapların tepkisini çekecek davranışlardan dikkatle kaçınmaya devam etmiştir. 21 Ocak 1968 günü, ABD Dışişleri Bakan Yardımcılarından Eugene Rostow, İngiltere'nin 1971'de Süveyş'in doğusundan çekilmesiyle ortaya çıkacak boşluğu doldurmak üzere, Türkiye, İran, Pakistan, Suudi Arabistan ve Kuveyt arasında, Basra Körfezi bölgesinin savunulmasını sağlayacak bir Pakt'ın kurulacağını açıklamıştı. Bunun üzerine Dışişleri Bakanlığı, derhal bir açıklama yaparak, Rostow'un öne sürdüğü projeden Türkiye'nin haberi olmadığını bildirmiştir.[400] Türkiye, ikinci bir Bağdat Paktı macerasına atılmak istememiştir.

Türkiye, 1967 savaşından sonra, Orta Doğu'daki aktüel gelişmeler karşısında da, Araplara yakın tutumunun gerektirdiği şekilde hareket etmeye dikkat göstermiştir. İsrail ile Arap komşuları arasında zaman zaman ortaya çıkan silahlı çatışma ve karşılıklı misilleme hareketlerinde, Türkiye hemen her defasında İsrail'i protesto etmiştir.

---

[398] Bkz. Altıncı İslam Dışişleri Bakanları Konferansı (Cidde) sonuç bildirisi, 12-15 Temmuz 1975, http://www.oic-oci.org/

[399] Cumhuriyet, 13 Haziran 1967, s.1

[400] Bu konuda bkz. Kayhan SAĞLAMER:"Boşlukları Doldurmak", Cumhuriyet, 23 Ocak 1968, s.3

C. 1969 İslam Zirve Konferansı

Mescid-i Aksa'nın, 21 Ağustos 1969'da yakılması, Müslüman ülkeler arasındaki dayanışmanın artmasında önemli bir dönüm noktası olmuştur.[401]

Türkiye, Rabat'ta yapılan İslam Zirve Konferansına katılarak[402] Orta Doğu politikasında takip ettiği çizgiyi devam ettirdiğini göstermiş olmakla beraber, Dışişleri Bakanı düzeyinde katılarak içerde karşılaşacağı eleştirileri de dikkate alan bir tutum içinde olmuştur. Konferans sırasında Türkiye, genel olarak frenleyici bir rol oynamıştır. Ayrıca Türkiye, Konferans sonunda benimsenen kararları, "Birleşmiş Milletler'in kabul veya tasvip ettiği kararlara uygunluğu oranında desteklediğini açıklayarak" rezerv koyma gereğini duymuştur. Bunun yanında Türkiye, İsrail ile her türlü ilişkinin kesilmesi yönündeki karara da katılmamıştır.[403]

Türkiye'nin diğer ülkelerden farklı olarak, Konferans kararına bu şekilde rezerv koydurması ilgi çekicidir. Türkiye, bu yaklaşımına rağmen, bir taraftan da Arap ülkelerinin işlerine fazla girmek istemediğini gösteriyordu. Gerek bu durum ve gerekse Konferans sırasında, İsrail'le her türlü ilişkilerin kesilmesi teklifini, Türkiye'nin İran'la birlikte reddetmesi ve BAC'nin ısrarına rağmen, Hindistan'ın katılmasına karşı çıkan Pakistan'ı, yine İran'la birlikte desteklemesi, özellikle Kahire'de tepki uyandırmıştır. Kahire basını, Rabat'taki İslam Zirve Konferansı'nın "istenilen başarıya ulaşamamasına CENTO üyelerinin sebep olduğunu" yazmıştır.[404]

Muhalefet tarafından, Orta Doğu'da taraf olmakla suçlanan Türk hükümeti, İslam ülkeleri arasındaki işbirliği konusunda "daha az istekli" davranmaya başlamıştır.

---

[401] 25 Ağustos'ta Kahire'de yapılan Arap Dışişleri Bakanları toplantısında, bir Arap Zirvesinden ziyade bir İslam zirvesi yapılması kararlaştırılmıştır. İslam Konferansı Örgütü'nün doğmasına sebep olan ve 35 ülkenin davet edildiği İslam Zirve Konferansı, 25 ülkeden gelen temsilcilerle 22-25 Eylül 1969 tarihlerinde Fas'ın başkenti Rabat'ta yapılmıştır Fahir ARMAOĞLU: Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları, 1948-1988, s.290-292; Ömer KÜRKÇÜOĞLU:"The Evolution of Turkish-Arap Relations"..., s.47

[402] İslam Zirve Konferansı'nın toplanmasına neden olan Mescidi Aksa yangını üzerine, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 20 Müslüman ülkenin Paris'teki diplomatik misyon başkanları, "yangının sorumluluğunun doğrudan doğruya İsrail işgal yetkililerine ait olduğunu" öne süren bir bildiri yayınlamışlardı. Bu şekilde yangın olayı karşısında Müslüman ülkelerin yanında yer aldığını gösteren Türkiye, Fas Kralı İkinci Hasan tarafından 12 Eylül'de Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a gönderilen bir mesajla, İslam Zirve Konferansı'na resmen davet edilmiştir. Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Sayı:59, Ağustos 1969, s.70

[403] Ömer E. KÜRKÇÜOĞLU: Türkiye'nin Arap Orta Doğusu'na Karşı Politikası (1945-1970), s.167-169

[404] Cumhuriyet, 28 Eylül 1969, s.1

Nitekim, Konferansta alınan karar gereğince, 1970 Martında Cidde'de yapılan İslam Ülkeleri Dışişleri Bakanları Konferansı'na, Dışişleri Bakanı değil de, Bakanlık Müsteşarını göndermek suretiyle Türkiye, adeta bu konuya daha az önem verdiğini göstermek istiyordu. Ayrıca toplantı sırasında, Türkiye daha temkinli hareket etmiş, ve ortak bildirinin, BM Güvenlik Konseyi kararları ile kendisinin dış politika ilkeleriyle uzlaşması gerektiğini, bildiriyi ancak bu şekilde imzalayabileceğini açıkça belirtmiştir.[405]

D. Ürdün Olayları ve Türkiye

1967 Savaşından sonra büyük bir hızla gelişen Filistin gerilla hareketi, İsrail'e saldırılarını genellikle Ürdün'de üslenmek suretiyle gerçekleştirmekteydi. Arap dünyasında popülaritesi artan Filistin gerillalarının, bir süre sonra Ürdün hükümeti tarafından kontrol edilemez hale gelmesi ve bu gerillaların eylemlerine karşı İsrail'in gerçekleştirdiği misilleme saldırılarından Ürdünlü köylülerin zarar görmesi, Eylül 1970'te, Ürdün hükümetini gerillalara karşı harekete geçmek zorunda bırakmıştır.

Bu dönemde, Ürdün'de, hükümet kuvvetleriyle Filistinli gerillalar arasında patlak veren çatışmaları "dikkat ve endişeyle" izleyen Türk hükümeti, Ürdün hükümetini desteklemek yönünde kesin bir tutum almaktan dikkatle kaçınmış; ancak, Ürdün'ün, 20 Eylül'de, ilaç yardımı istemesi üzerine, 25 Eylül'de bu ülkeye gerekli yardımı yapmıştı. Bu krizde Türkiye, 1957'deki yanlışı tekrarlamamıştır. 1957'deki benzer bir durumda Türkiye ile bir çatışma durumuna giren Suriye, bu son olayla ilgili olarak, Türkiye'nin tutumundan memnun kalmıştır. Arap ülkelerinin memnuniyeti, Türkiye'nin Arap Orta Doğusuna karşı izlediği politikanın önemli bir gelişme kaydetmiş olduğunu göstermekteydi.

E. Detant ve Türkiye'nin Orta Doğu'ya Yönelimi

Detant dönemi 1962 Küba krizi ile başlatılmakla beraber aslında bu dönemin temellerinin SSCB'nin 1957'de kıtalararası balistik füze yapma kabiliyetine sahip olduğunu göstermesi ile atılmış olduğu ileri sürülebilir. Bu gelişmenin etkisiyle ABD,

---

[405] Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Sayı:66, Mart 1970, s.27-28

hem topyekün mukabele stratejisini gözden geçirmeye başlamış, hem de SSCB ile arasındaki ikili temaslara ağırlık vermiştir.

Türkiye'nin, 1960'lı yıllarda Orta Doğu'ya yönelik politikasında Arap ülkelerine biraz daha ağırlık vermeye başlamasında Yunanistan'ın izlediği politika sonucunda Orta Doğu ülkelerini yanına almayı başarması ve ayrıca Batı Avrupa ülkeleri ve ABD'den umduğu desteği bulamamasının doğurduğu hayal kırıklığı da etkili olmuştur. Türkiye, içine düştüğü bu yalnızlığı, aşırı Batı yanlısı bir politika izlemesine bağlayarak, bu yıllardan itibaren artan oranlarda Orta Doğu ve Üçüncü Dünya Ülkeleriyle ilişkilerini geliştirme çabası içinde olmuştur.

Türkiye'nin böyle bir politika izlemesinde; bu yıllarda ortaya çıkan "Detant" ve Doğu-Batı yakınlaşması, SSCB'nin de bir nükleer güç haline gelmesiyle, ABD'nin nükleer şemsiyesinin artık bu bölge için bir güvence oluşturmaması ve ABD ile Batı Avrupa ülkelerinin Kıbrıs konusunda açıkça Yunanistan lehinde bir tavır ortaya koymaları da etkili olmuştur.[406]

F. 1973 Savaşı ve Arap Petrol Ambargosu

1970'lerin başına kadar, Türkiye, Arap ülkeleri ve İsrail ile ilişkilerinde dengeyi sağlamaya çalışmıştır. 1967 Arap-İsrail savaşının sonucu, Kıbrıs sorunu nedeniyle dünyadan izole edilmişlik duygusunun büyümesi, İslam ülkelerini harekete geçirme arzusu ve iç politik gelişmeler, Türkiye'yi Arap ülkeleri ile daha yakın ilişkiler kurma ve Filistin davasına daha büyük destek sağlayan bir konuma ve politika değişikliğine getirmişti.[407]

1970'li yılların başından itibaren Türkiye, ekonomik ve kültürel alanlarda da Arap ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmişti. Fakat, Türk-Arap ilişkilerinde temel belirleyiciler siyasi faktörlerdi. 1970'lerde Türkiye, Körfez ülkeleriyle, Irak, Libya ve Suudi Arabistan'la ekonomik işbirliğini geliştirmeye başlamıştı. Türkiye, özellikle eğitim

---

[406] Tayyar ARI: "2000'li Yıllarda Türkiye'nin Orta Doğu Politikası",....s.421

[407] M. Hakan YAVUZ: "Turkish-Israeli Relations Through the Lens of the Turkish Identity Debate", Journal of Palestine Studies, Vol. 27, No.1, Autumn 1997, s.26; Mahmut Bali AYKAN: "The Palestinian Question in Turkish Foreign Policy from the 1950s to the 1980s", International Journal of Middle East Studies 25, 1 (1993), s.102

alanında olmak üzere, Arap ülkeleriyle askeri işbirliği programları geliştirmeye de ilgi duymuştur. Bu programların çoğu, Suudi Arabistan, Ürdün ve Tunus ile yürütülmüştü.[408]

Türkiye'nin 1973 Savaşı sırasındaki politikası da, Arapları destekleyici tarzda olmuştur. 1973 Savaşı sırasında, ABD'nin desteğinin artmasından dolayı, diğer bölge ülkeleri gibi rahatsız olan Türkiye, 10 Ekim'de yaptığı açıklamada, Arap topraklarının İsrail tarafından işgal edilmesini onaylamayacağını ve bölgede kalıcı bir barışın ancak Arap halkını tatmin edecek bir çözümden geçtiğini ilan etmiştir. Birkaç gün sonra ise Türkiye, ülkesindeki üslerin İsrail'e yardım amacıyla kullanılmasına izin vermeyeceğini açıklamıştır.[409]

Türkiye'nin Orta Doğu politikasındaki değişiklikte rol oynayan bir diğer etken de, 1973 petrol ambargosu ve fiyat artışlarından olumsuz etkilenen Türkiye'ye Batı'dan gelen askeri ve ekonomik yardımın kesintiye uğramış olmasıdır. Türkiye, Orta Doğu ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmenin kendisine sağlayacağı ekonomik çıkarları dikkate almıştır.[410] 1973 yılındaki petrol fiyatlarındaki yükselişin bir sonucu olarak, Türk ekonomisinde yaşanan kriz, petrol zengini Araplarla ekonomik ilişkiler geliştirmesi için Türkiye üzerinde önemli bir baskı unsuru olmuştu. Bu dönem, Suudi Arabistan ve Libya'da Türk inşaat şirketlerinin faaliyetlerini arttırdıkları ve büyüdükleri bir dönemdir. İsrail'de, 1977 yılında işbaşına gelen Likud hükümetinin, Lübnan'da ve işgal altındaki topraklarda izlediği politika, İsrail ile Türkiye arasındaki ilişkilerin gerilemesine neden olmuştur. Aynı dönemde, Türkiye, kendisi aleyhine çalışan Ermeni ve solcu terör örgütleri ile yakın ilişkiler içinde olan Filistin Kurtuluş Örgütü ile yakın ilişkiler geliştiren bir ülke pozisyonundaydı. Batılı dost ve müttefiklerinin de desteklediği Ermeni terör örgütü ASALA ile FKÖ ilişkisinin Türk hükümeti tarafından bilinmemesi mümkün olmadığına göre, bu ilişkinin ASALA'YI yakın kontrol altında tutmak isteyen Türkiye'nin bilgisi dahilinde yapıldığı söylenebilir.

---

[408] Ali KARAOSMANOĞLU: "Turkey's Security and the Middle East", Foreign Affairs, 62 (1) September 1983, s.163

[409] Nitekim 14 Ekim ile 15 Kasım 1973 tarihleri arasında ABD tarafından İsrail'e 22.000 ton askeri malzeme sevki söz konusu olmuş; ancak, Türkiye, bu silahların sevki için topraklarının kullanılmasına izin vermemiştir. Daniel C. DILLER ve John L. MOORE: The Middle East 8th Ed., (Washington: Congressional Quarterly Inc., 1994), s.34; ve "Breaking All the Rules: American Debate Over the Middle East "International Security, Fall 1984; http//www.danielpipes.org/articles/1984fall.shtml

[410] Tayyar ARI: "2000'li Yıllarda Türkiye'nin Orta Doğu Politikası",....s.422

1960 sonrasının Orta Doğu politikasının önemli bir unsuru haline gelen FKÖ'ye Türkiye de sempati ile bakmıştır. Bu süreçte, Arap ülkeleri tarafından gerek 26-29 Ekim 1974'de Rabat'ta yapılan Arap zirvesinde ele alınan kararlar, gerekse Türkiye de dahil olmakla beraber, çoğunluğunu bağlantısız ülkelerin oluşturduğu 72 ülke tarafından alınan kararlar uyarınca FKÖ'yü öne çıkarmaları ve Filistinlilerin tek meşru temsilcisi olarak göstermeleri önemli olmuştur.[411]

İslam Konferansı Örgütü'ne 1975'te, üye olan ve Kıbrıs için aradığı desteğe kavuşan Türkiye, bu tarihte, BM Genel Kurulu'ndaki oylamada, Siyonizmi ırkçılıkla eşdeğer gören kararı Orta Doğu ülkeleri ile birlikte desteklemiştir. Ayrıca, 1975'te, BM Genel Kurulu'nda alınan kararlar doğrultusunda FKÖ'yü Filistin'in tek meşru temsilcisi olarak tanımıştır. 1976'da, İslam Konferansı Örgütü'nün dışişleri bakanları toplantısına ev sahipliği yapan Türkiye, FKÖ'nün Türkiye'de bir büro açmasına izin verdiğini açıklamıştır. İslam Konferansı Örgütü'nün, Kıbrıs sorununa en açık desteği, 1977 yılında Tripoli'de yapılan zirve konferansında söz konusu olmuştur. Diğer taraftan, FKÖ'ye temsilcilik verilmesi ancak 1979'da söz konusu olurken, İsrail ile Arap ülkeleri arasında denge gözetilmesine yönelik politikaya uygun olarak Filistin temsilcisine İsrail temsilcisiyle aynı düzeyi temsil eden "maslahatgüzar" seviyesi verilmiştir.[412]

G.1974-1978 ABD Ambargosu

Üçüncü Dünya Ülkeleri açısından Türkiye, Batılı ülkelerin bir müttefikiydi ve bundan dolayı Batı'nın çıkarlarına hizmet etmekteydi. Bu nedenle, Türkiye'ye destek vermeye yanaşmamaktaydılar. İslam ülkelerinin bu yaklaşımı, Temmuz 1975'te Türkiye'ye ABD silah ambargosu ile değişmeye başlamıştır.[413]

1974 Kıbrıs Barış Harekatından sonra, Batılı ülkelerin Türkiye karşıtı bir tutum alması ve 1975'te gündeme gelen ambargo nedeniyle, Türkiye ile ABD arasında soğukluğun başlaması, Türkiye'nin Orta Doğu ülkeleri ve SSCB ile ilişkilerine daha

---

[411] Tayyar ARI: "2000'li Yıllarda Türkiye'nin Orta Doğu Politikası",....s.421

[412] Ömer KÜRKÇÜOĞLU:"The Evolution of Turkish-Arap Relations"..., s.48; Bruce KUNIHOLM: "Turkey and the World", Der. George S. HARRIS, The Middle East in Turkish-American Relations, (Washington, D.C.: The Heritage Foundation, 1985), s.12-15

[413] Kemal KİRİŞÇİ: "The End of the Cold War and Changes in Turkish Foreign Policy Behavior", Foreign Policy, 17 (3-4), 1993, s.7

fazla önem vermesine yol açmıştır. Ancak, Türkiye'de, 1970'li yılların sonuna doğru artan iç karışıklıklarda Sovyetlerin etkisinin olduğu iddiaları yaygınlık kazanırken, Türkiye'nin bu devletin etkisine girmesi olasılığından endişelenen ABD yönetimi, 1978'de ambargoyu kaldırma kararı almıştır.[414]

1970'lerin sonlarına doğru Afganistan ve İran'daki gelişmeler, dünyanın dikkatini Körfeze çekmiştir. Dolayısıyla, 1980'ler boyunca Orta Doğu'da asıl ilgi odağı, Filistin sorunundan ziyade Körfez krizi olmuştur. 1979'daki İran devrimi ve Afganistan'ın işgali olaylarıyla bölgesel ve uluslararası güç dengesinde Sovyetler lehine ve ABD aleyhine ciddi bir değişiklik olmuştur. ABD, bölgedeki önemli bir müttefikini kaybederken, Sovyet tehlikesine bir de İran tehlikesi eklenmiştir. Bununla beraber, daha önce Sovyetlerin önemli bir müttefiki olan Irak, İran-Irak savaşı boyunca Batı'nın önemli bir ortağı durumuna gelmiş ve bunun sağladığı ortamda aşırı ölçülere varan bir silahlanma içine girmişti.

1979'da meydana gelen olaylar, Türkiye'nin stratejik önemini bir anda tekrar öne çıkarırken bütün dikkatler de, bir anda Orta Doğu'nun sorun odağı olan Filistin'den uzaklaşarak Basra Körfezi'ne kaymıştır. Çünkü bu bölgedeki olaylar uluslararası dengeleri etkileyecek ve kökten değiştirebilecek nitelikte gelişmeler olarak görülmekteydi. Sovyetlerin Afganistan'ı işgal ederek ve İran'ı denetim altına alarak, bir anda dünyanın enerji merkezi olan Körfez'e sarkma ihtimalinin güçlenmesi, ABD'yi ve Batı'yı bütün politikalarını yeni baştan değerlendirmek zorunda bırakmıştır. ABD, 1969'dan bu yana uyguladığı, aynı zamanda Nixon Doktrini de denilen alçak profil politikasını terk ederek, önce Carter, arkasından da Reagan ile daha aktif bir tutum almaya karar vermiştir.[415] İşte bu yapı içinde Türkiye'ye gerçekten önemli görevler düşüyordu. Ortamın böyle olmasına rağmen, Türkiye, 1980'lerde yaptığı açıklamalarda da Filistin sorununa ilişkin politikasında değişiklik yapmadı ve desteğini sürdürdü. 12 Eylül 1980 darbesinin lideri olan Kenan Evren, 1981 Kasım'ında Pakistan'a yaptığı ziyaret sırasında, İsrail'in işgal ettiği tüm Arap topraklarından çekilmesi gerektiğini ifade etmekteydi.[416] Türkiye, bu dönemde Arap ülkelerinin Filistin sorununa ilişkin barış planlarına BM ve diğer platformlarda destek verdi. Arap

---

[414] Tayyar ARI: "2000'li Yıllarda Türkiye'nin Orta Doğu Politikası",....s.422
[415] Tayyar ARI: 2000'li Yıllarda Basra Körfezi'nde Güç Dengesi, 4. Baskı, (İstanbul: Alfa, 1999), s.158-179
[416] Bkz. http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/1981/kasim1981.htm

ülkeleriyle ilişkilerini geliştiren Türkiye, İsrail ile diplomatik ilişkilerini sürdürmeye özen gösterdi. Diplomatik temsil anlamında daha düşük bir seviyede temsil edilmekle beraber iki ülke bu dönemde de bölgesel sorunlarda işbirliğini sürdürdü.[417] Türkiye'nin, gerek Arap ülkeleriyle, gerekse İsrail'le ilişkilerini iyi seviyede tutması, bir dış politika çelişkisi olmaktan ziyade, Batı ile yakın ilişkisinin ve o dönemdeki ekonomik koşulların getirdiği zor koşulların bir yansımasıdır.

Türkiye, CENTO'nun 1979 Mart'ında dağılmasıyla beraber bölgedeki stratejik önemi bir kat daha artan ülke haline gelmiştir. Bu çerçevede, Körfez İşbirliği Konseyi, her ne kadar bir savunma örgütü gibi kurulmamışsa da (ekonomik işbirliği örgütü) aslında bölge ülkelerini olası bir Sovyet ve İran yayılmacılığına karşı ABD tarafından örgütlemeyi amaçladığı için Türkiye tarafından memnuniyetle karşılanmıştır.[418]

Buna karşılık, İsrail'in, 29 Temmuz 1980'de, Kudüs'ü bir bütün olarak İsrail'in başkenti haline getirmesine, diğer Orta Doğu ülkeleri gibi, Türkiye de tepki göstermiştir. Türkiye, İsrail'in Kudüs'ü ilhakı üzerine, zaten 1956'dan beri maslahatgüzar seviyesindeki Tel Aviv'deki diplomatik temsilcisini ikinci Katip seviyesine indirmiştir.

H.1980 Askeri Yönetimi ve Özal Dönemi

1980'ler, Türkiye'nin bölgeye yönelik dış politikasında önemli değişikliklerin görüldüğü bir dönemdir. Türkiye, bu dönemde, Turgut Özal'ın başbakan olduğu yıllarda, bölgesel sorunlarda aktif tutum almayı öngören bir politika izlemiştir. Batı ile ilişkilerini geliştirirken, Orta Doğu politikasında daha fazla rol alabilmenin yollarını aramıştır. Türkiye, Irak-İran savaşında dengeli bir politika izleyerek, hem sorunlarla aktif olarak ilgilenmiş, hem de iki ülkeyle dengeli bir ilişki kurabilmiştir. Zira Türkiye, iki ülkeyle de gelişen bir ekonomik ilişki içinde bulunmaktaydı. Türkiye, arabulucu rolü oynamaya çalıştığı iki ülke arasındaki çatışma süresince, bu ülkelerin dış dünya ile ilişkilerini sağlayan bir ülke olmuştur. 1980'lerin başında, gerek muhafazakar Körfez Ülkeleri ile ve gerekse, Libya, Irak ve İran gibi Orta Doğu'nun radikal ülkeleri ile, başarılı ve artan ikili ilişkiler geliştirmeyi başarmıştır. Türk şirketlerinin Orta Doğu'ya

---

[417] İbrahim BARUTÇUOĞLU: "Evolution of Turkey's Security Role in the Middle East"...., s.64
[418] Tayyar ARI: "2000'li Yıllarda Türkiye'nin Orta Doğu Politikası"....,s.423

girmesinde olduğu gibi, Arap sermayesinin de bu dönemde Türkiye'ye akışında, Özal'ın büyük katkıları olmuştur. Türkiye'nin Orta Doğu ile ekonomik ilişkileri büyük oranlarda artmıştır.[419] Türkiye'nin, bu dengeli politikası, hem İsrail, hem de Arap ülkeleri tarafından olumlu bulunmuştur. İsrail, Türkiye'yi hem parlamenter demokrasi ile yönetilen Müslüman bir ülke olarak, hem de hiçbir dönemde İsrail ile çatışmacı bir ilişki yaşamamış bir ülke olarak, Arap ülkeleri ile modernleşmede örnek oluşturabilecek, ve bölgesel çatışmalardan uzak kalmayı başarmış bir ülke olarak görmüştür.[420] Türkiye, bölgesel sorunlarda aktif, dengeli ve çıkarlarını gözeten politikasını Özal'ın Cumhurbaşkanı olduğu Körfez Savaşı sırasında da sürdürmüştür.[421]

Özal dönemindeki gelişmeye rağmen, Türkiye ve Arap ülkeleri arasındaki ilişkiler geçici ve sınırlı kalmıştır. Bunun birçok nedeni vardı. Bu nedenlerden birincisi, Türkiye ve Arap ülkeleri için farklı tehditlerin mevcut olmasıydı. İkincisi, Türkiye'nin jeostratejik konumu ile Orta Doğu'daki önemli siyasi rolüydü. Üçüncüsü, Türkiye'nin herhangi bir ülkeye müdahalesi olmamasına rağmen, Mısır ve Suriye gibi bazı Orta Doğu ülkelerinin Türkiye'nin iç politikasına ve güvenlik politikasına karışmalarıydı.

Türkiye'nin Arap ülkelerine karşı devamlı bir yakınlaşma içinde olması esasen pek mümkün değildir. Bu da, bölgedeki istikrarsızlıktan ileri gelmektedir. Şöyle ki, bir taraftan Arap ülkelerinin iç istikrarsızlıkları, sonra, bu ülkelerin birbirleriyle ve her birinin teker teker İsrail'le ilişkileri, Orta Doğu'da üçlü bir istikrarsızlık unsuru yaratmaktadır. Bu durumda, Türkiye'nin Arap Ülkeleriyle gerçek ve sürekli bir yakınlaşma içinde olması son derece güçtür.

1980-1990 arasında, İran'daki devrimle birlikte İslami yükseliş kendisini hissettirmeye başlamıştı. Buna karşı olan devletlerin oluşturduğu ittifakların ortaya çıktığı görülmüştür. Orta Doğu'da güç dengelerini değiştirebilecek bir potansiyele sahip nitelikteki İran Devrimi ve onun ortaya çıkardığı İslam Devrimi ideolojisi,

---

[419] Detaylı bilgi için bkz. Philip ROBINS: a.g.e., s.65-66

[420] Daniel PIPES: "Options and Restraints for US Policy in the Middle East: The Turkish Dimension", Der. George S. HARRIS, The Middle East in Turkish-American Relations, (Washington, D.C.: The Heritage Foundation, 1985), s.82

[421] Bary RUBIN: "U.S. Middle East Policy in the Turkish Context", Der. George S. HARRIS, The Middle East in Turkish-American Relations, (Washington, D.C.: The Heritage Foundation, 1985), s.78-79

Nasır'ın Arap milliyetçiliği ideolojisinden daha etkili ve uzun soluklu olmuştur. İran devrimi ve ortaya koyduğu statüko karşıtı ideoloji, hem bölgedeki muhafazakar ve ABD yanlısı rejimleri, hem de bölgeyi yakından takip eden ABD ve diğer bölge dışı güçleri şaşkına çevirmiş ve karşı tedbirler almalarına yol açmıştır.

ABD ve müttefikleri, İran ve ideolojisine karşı çeşitli yollardan karşı ittifaklar kurmuşlardır. İlk etapta diplomatik ittifak kurulmuştur. Bu yolla, İran, hem bölgeden, hem de dünyadan tecrit edilmeye çalışılmıştır. Birçok ülke İran'la diplomatik ilişkilerini kesmiş, hatta ekonomik ve ticari ilişkilerini durdurmuştur. Böylece İran, hem siyasi ve hem de ekonomik bakımdan sıkıntıya düşürülmeye çalışılmıştır. Bunun yanında, Körfez ülkeleri arasında 1981 yılında Körfez İşbirliği Konseyi kurulmuştur. Bu Konseyin temel amacı, bu ülkeleri ABD'nin desteğiyle İran'a karşı bir arada tutmak ve güçlendirmekti. Suriye ve Libya dışındaki tüm bölge devletleri, İran'a karşı oluşan ittifaka çeşitli şekillerde dahil olmuşlardır.

İran'a karşı oluşan en etkili adım, askeri müdahale idi. Bu çerçevede Irak İran'a karşı desteklendi. Savaş boyunca, hem bölge ülkeleri, hem de Batılı ve Doğulu ülkeler Irak'a askeri, ekonomik, mali ve siyasi destek verdiler. Savaş sonunda İran'ın etkisi kaybolurken, yeni bir sorun, yani Irak Sorunu ortaya çıktı.

Türkiye, 1988'de Filistinlilerin sürgünde bağımsız bir devlet kurma girişimlerini desteklemiş ve bu devleti ilk tanıyan ülkelerden biri olmuştur. Ancak Türkiye ile FKÖ arasındaki ilişkilerde bir takım sorunlar yaşanmıştır. 1970'li yıllarda, Kıbrıs sorununa ilişkin olarak Rum tezine destek veren FKÖ, 1987'de, Türkiye ile Bulgaristan arasında yaşanan sorunlarda, Bulgaristan'ın tezini desteklemiş ve İslam Konferansının Bulgaristan aleyhine aldığı kararı engellemeye çalışmıştır.[422] Türkiye bir taraftan, Orta Doğu ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmeye çalışırken, diğer taraftan İsrail ile ilişkilerini de koparmamaya çalışmaktaydı. Bu doğrultuda, 1986'da diplomatik ilişki seviyesi karşılıklı olarak tekrar elçilik düzeyine çıkarılmıştır.

---

[422] M. Hakan YAVUZ: "İkicilik (Duality): Türk-Arap İlişkileri ve Filistin Sorunu", Der. Faruk SÖNMEZOĞLU, Türk Dış Politikasının Analizi, (İstanbul: Der Yayınları, 1994), s.252-253

IV. SÜPER GÜÇLERİN DÖNEM İÇİNDE BÖLGEYE YÖNELİK OLARAK İZLEDİKLERİ POLİTİKALAR

A. 1967 Savaşı (Altı Gün Savaşı) Sonrası Süper Güçlerin Bölgeye Yönelik Politikaları

Haziran 1967 savaşı sonrasında, dış güçler bakımından, Filistin konusunda bir desteğin bulunmadığı görülmektedir. BM Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararı da, Filistinlilerden sadece detaylı olarak bahsetmiş ve sadece mülteci problemine bir çözüm bulunması çağrısında bulunmuştur. Uzunca bir süre, Arap-İsrail çatışmasının temelindeki sorun olan Filistin konusunda, muhatap olarak Ürdün ve diğer Arap ülkeleri düşünüldüğü halde, soruna doğrudan taraf olan Filistinlilerle görüşme, hep arka planda tutulmuştur. ABD de, Filistinlilerin milli beklentilerine ilgi göstermemiş ve İsrail'i Kral Hüseyin'le görüşmesi için teşvik etmiştir.

Mart 1969'da Mısır Ordusu tarafından yapılan büyük çaplı saldırı ve BM'nin ilan ettiği ateşkesin Nasır tarafından bir kaç kez tanınmaması üzerine, Mısır Ordusunun, Süveyş Kanalının doğusuna geçmesini önleyecek şekilde bir savunma stratejisi geliştiren İsrail, yıpratma savaşı ve yıpratma diplomasisi ile, toprak kazanımları sonucu oluşan statükoyu korumak ve Mısır bir barış anlaşmasını kabul edinceye kadar hiç bir toprak parçasını vermemek istiyordu.

İktidarda Cumhuriyetçi Richard Nixon'un bulunduğu ABD, Golda Meir'in kurduğu yeni İsrail hükümetine sunduğu bir barış planı ile, Arap-İsrail çatışmasında daha aktif bir rol oynamak istediğini göstermiştir. ABD, BM Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararı[423] temelinde bir politik çözüme ulaşmayı hedeflemekteydi. Dışişleri Bakanı William Rogers, hazırladığı Orta Doğu Barış Planını taraflara sundu. Plan, İsrail'in uluslararası sınırlarına geri dönmesini, ancak karşılıklı güvenlik için çok küçük sınır ayarlamaları yapılmasını ve Filistin mülteci sorununa bir çözüm bulunmasını öngörmekteydi.[424] Rogers planı, İsrail liderliği için tam bir sürprizdi. Uygulanması halinde İsrail'in güvenliğinin ve barışın büyük bir tehlikeye düşeceğini ileri süren İsrail Hükümeti, ABD'nin tüm önerilerini reddetti.

---

[423] Karar metni için bkz. http://www.un.org/documents
[424] Avi SHLAIM: a.g.e., s.291

İsrail'in, ülkesinin derinliklerinde gerçekleştirdiği hava akınları ile büyük askeri kayıplar veren ve yıpratma savaşına karşı önlemler almak isteyen Nasır'ın, SSCB'ye başvurusu, bu ülke tarafından olumlu karşılanmıştı. Sovyet hava savunma silahları, havadan havaya füzeler, radar sistemleri ve MİG savaş uçaklarından oluşan askeri yardım, aynı zamanda SSCB'nin bölgeye nüfuzuna zemin hazırlamıştır.[425]

Tırmanmanın yaratmış olduğu tehlikeler, ABD Dışişleri Bakanı Rogers'ı yeni bir adım atmaya zorladı. Bunun sonunda, 19 Haziran'da Rogers "B Planı" olarak bilinen yeni bir planı açıkladı. [426] Başkan Nixon, İsrail'i planı ilk reddeden olmaması konusunda uyarmıştı. Ancak, beklenildiği gibi olmamış, Mısır ve Ürdün planı kabul etmişti. ABD, bunun üzerine, İsrail'e, mevcut son sınırlar esas alınarak görüşmelere başlamasını, mülteci sorununa bir çözüm bulunması konusunda baskıda bulunmayacağını, özellikle, İsrail'in Yahudi karakterini değiştirebilecek bir çözüme destek vermeyeceğini bildirdi. İsrail'i memnun edecek bir nihai barış anlaşmasına ulaşılmadıkça, tek bir İsrail askerinin ateşkes hatlarından çekilmeyeceği konusundaki desteğini de İsrail'e bildirmişti.[427]

1968'de Nükleer Silahların Yayılmamasını Önleme Anlaşması (NPT) İmzaya açılmıştı.[428] İsrail, bu antlaşmayı imzalamaktan kaçındığı için, ABD, İsrail'in nükleer silah üretme niyetinde olup olmadığını öğrenmek istedi. İsrail'in, Orta Doğu'da nükleer silahlara sahip ilk ülke olmayacağı sözünü vermesi, ABD'nin baskısını sona erdirdi.

Ürdün'deki iç savaş ve Cemal Abdül Nasır'ın ölümü, Suriye Kuvvetlerinin, Ürdün Krallığını yıkmaya yönelik Filistinli ayaklanmasına destek amacıyla Ürdün topraklarının bir bölümünü işgali olayı, Suriye'nin yenilgisi ve kuvvetlerini geri çekmek zorunda kalması ile sonuçlanmıştı. Kriz süresince İsrail, tüm hareketlerini Washington'la yakın koordine içinde yürüttü. ABD'nin çağrısı üzerine kuvvetlerini

[425] Kanal bölgesi dışında Mısır'ın tamamının savunmasını üstlenen SSCB, 15.000 teknisyen ve 200 pilottan oluşan bir askeri teknisyen ordusunu da Mısır'ın hizmetine sunmuştu. Avi SHLAIM: a.g.e., s.294

[426] Plana göre; Mısır sınırında 3 aylık bir ateşkes uygulanacak; İsrail, Mısır ve Ürdün BM'nin 242 sayılı kararını, özellikle işgal edilen topraklardan çekilme çağrısını, kabul ettiklerini açıklayacaklar; ateşkesin yürürlüğe girmesiyle birlikte İsrail, Mısır ve Ürdün'le görüşmelere başlayacaktı. Avi SHLAIM: a.g.e., s.295

[427] Gad YA'ACOBI: a.g.e., s.211

[428] Anlaşma 1970 yılında yürürlüğe girmiştir. Bkz. BM resmi internet sitesi, http://www.un.org/Depts/dda/WMD/treaty/

Suriye cephesine sevk etmesi ile, ABD Başkanı'nın ve Ürdün Kralı'nın gözünde İsrail'in kredisi yükselmişti.

1967 Savaşı, Orta Doğu ile ilgilenen büyük devletler arasına Çin Halk Cumhuriyeti'nin de katılması sonucunu doğurmuştur. Pekin'in ilgisi, Orta Doğu'da 1967 savaşından sonra gerilla hareketinin hız kazanmasının sonucu olarak-dolaylı bir şekilde- ortaya çıkmıştır. Gerilla savaşı, Pekin'in savunduğu mücadele şekliydi. Bu sırada, Filistin gerillaları, SSCB'nin desteklediği Arap hükümet kuvvetlerinin klasik savaş yoluyla sonuç elde edememesi üzerine harekete geçmiş bulunuyorlardı. Yani, hareket dolaylı olarak SSCB'nin politikasına da karşıydı. Pekin'in, Moskova'nın aleyhine ortaya çıkan bu durumdan yararlanması normaldi. Böylece, 1967 Savaşından sonra, Orta Doğu'da ABD-SSCB rekabetinin yanında, bir de Moskova-Pekin mücadelesi ortaya çıkmış oluyordu.[429] Bölgede etkinliğini kaybetmek istemeyen SSCB, gerilla hareketini destekler görünmek zorunda kalmıştır. SSCB için, bu durumun devamı, yeni bir Arap- İsrail savaşından daha az tehlikeliydi. Çünkü genel bir savaşta Arap orduları yenildiği takdirde, SSCB'nin müdahalesi kaçınılmaz hale gelebilecekti.[430]

B. ABD'nin Arabuluculuğunda Mısır-İsrail Barış Görüşmeleri

Enver Sedat'ın, Şubat 1971'de, Mısır Meclisi'nde yaptığı konuşmasında, İsrail Kuvvetleri'nin Kanal'ın doğu yakasından kısmi çekilmesi ve karşılığında Süveyş kanalının açılması şeklinde, BM Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararını uygulamaya başlatma önerisi, aslında konuyu BM'den ABD'nin gözetimine aktarma düşüncesinin bir sonucuydu. ABD'nin arabuluculuğunda, tümüyle bir çözüm yerine geçici bir çözümü kabul ettirme şeklindeki bir planın ipuçlarını veren öneri, İsrail tarafından reddedilmişti. İsrail'in kuşkulu yaklaşımı, ABD'nin baskısını getirmişti. ABD, İsrail'den, kuvvetlerini kanaldan 40 km. uzağa çekmesini; boşaltılan bölgenin askerden arındırılmasını; Kanal'ın doğusuna Mısırlı teknisyenlerin ve 700 Mısır polisinin yerleştirilmesine müsaade edilmesini önerdi. Anlaşmanın imzalanmasından altı ay sonra, İsrail gemileri de dahil olmak üzere Süveyş Kanalı geçişe açılacaktı. Bu

---

[429] Çin'in Arap halkının mücadelesini destekleyen resmi görüşü için bkz. Fahir ARMAOĞLU: "Filistin Meselesi, Pekin ve Moskova", Milliyet, 15 Mayıs 1970, s.2

[430] Aryeh YODFAT: "The Soviet Union and the Palestine Guerillas", Mizan, Vol.XI, No. 1 (Jan./Feb., 1969), s.8-17

anlaşma, BM Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararının tam uygulanması için ilk adım olacaktı. ABD'nin bu baskısı sonuç getirmiş, Orta Doğu diplomasisinde yeni bir dönem başlamıştır. "kısmi geçici çözüm" konsepti, önceki barış için "ya tamamen ya da hiç" yaklaşımının yerini almıştır. ABD'nin aracılığı, BM'nin aracılık konseptinin yerini almıştır.[431]

Bu sırada, ABD, SSCB ile, Orta Doğu'da tam bir çözüm üzerine görüşmeler yapmaktaydı. 5 Kasım'da, ABD Dışişleri Bakanı Kissenger, SSCB lideri Brejnev'in gizli bir önerisini İsrail'e iletti. Bu iki aşamalı çözüm önerisine göre; önce Kanal'ın yeniden açılması için bir geçici anlaşma yapılacak; 1972 ABD başkanlık seçimlerinden sonra da, geniş kapsamlı nihai anlaşma yapılacaktı. Ancak, İsrail'de hemen herkesin Sovyet girişimini reddetme konusunda hem fikir olduğunu gören ABD, İsrail üzerinde baskı yaparken, aynı zamanda askeri yardım konusunda sağlayacağı bazı kolaylıkları da sunmuştur. Fantom savaş uçaklarının tesliminin yapılacağı güvencesi, Golda Meir'i, geçici anlaşma için daha esnek bir yaklaşım sergilemeye yöneltmiştir.[432]

Richard Nixon'ın Başkanlığı sırasında, ABD ile İsrail arasındaki ilişki, yavaş yavaş yakın bir stratejik ortaklığa doğru gelişme göstermiştir. ABD'nin maliyeti yüksek ve sonu belirsiz savaşı Güneydoğu Asya'da sürerken; bu durum Nixon Doktrini'nin formüle edilmesine neden olmuştur. Bu doktrin, ABD'nin Üçüncü Dünya'ya doğrudan askeri müdahaleden kaçınmasını ve bunun yerine, işin Körfez'de İran Şahı ve Orta Doğu'da İsrail gibi vekillere bırakılmasını öngörmekteydi.[433] Nixon Doktrini bağlamında, Orta Doğu'da İsrail, ABD'nin çıkarları lehinde bölgesel güç dengesini koruma rolünü üstlenmişti. Bu gelişme, Orta Doğu'da Arap radikalizmini frenlemek ve Sovyet yayılmasını kontrol etmek anlamına gelmekteydi.

---

[431] Abba EBAN: Personal Witness: Israel through My Eyes, s.503-504

[432] Avi SHLAIM: a.g.e., s. 307

[433] Doktrinin özeti şudur: Amerika kuvvetli olmalıdır, fakat, uluslararası sorunların çözümüne elde silah ile değil müzakere ile gitmelidir. Bkz. http://www.mfa.gov.tr/turkce/gruph/ha/ha02htm/01.htm#50; Gamze Güngörmüş KONA: "Orta Doğu'nun Yeni Sınırları", Tusiad Yayınları, Temmuz 2003, s.18-19 http://www.tusiad.org/yayin/gorus/55/6.pdf

Dış güçlerin sürekli olarak rekabet ettiği bir alan olan Orta Doğu, soğuk savaş döneminin başlamasıyla, süper güçlerin arasındaki mücadelenin de temel alanlarından birisi olmuştur. Ancak, 1950'lerin tersine, 1960'ların sonlarından itibaren ABD, artık İsrail'i bölgesel düzenin kalesi ve Orta Doğu'da kendisi için stratejik bir varlık olarak görmekteydi. Bu politikanın mimarı Henry Kissenger'dı. Kissenger, Dışişleri Bakanlığının İsrail'e yaklaşımını eleştirmekte ve İsrail'i daha büyük bir diplomatik esneklik göstermeye zorlamak için silah vermekten kaçınmak şeklindeki taktiği uygun bulmamaktaydı. Kissenger'a göre, İsrail kendisini ne kadar güvensiz bir ortamda görürse, o kadar uzlaşmaktan kaçacaktı. Dahası, Dışişleri Bakanlığı'nın, devam eden çözümsüzlüğün, SSCB'nin Orta Doğu'daki pozisyonunu kuvvetlendirdiği şeklindeki değerlendirmesine de karşıydı. Ona göre bunun tersi bir durum geçerliydi. Çözümsüzlük ne kadar uzarsa, Sovyetlerin Arapların istediklerini vermekte başarısızlığı o kadar daha açık bir hale gelecekti.[434]

Bu sıralarda, Kissenger'ın yıpratma stratejisi doğrudan Mısır'a yönelmişti. Bu strateji Ürdün'e uygulanmamaktaydı. Çünkü Ürdün Krallığı, ABD'nin müttefiki idi ve daha önemlisi Orta Doğu'da Mısır'a göre daha az stratejik önemde bir ülkeydi. Dahası, Ürdün'ün Arap-İsrail çatışmasının çözümündeki duruşu, ABD'nin pozisyonuna çok yakındı. Kissenger, İsrail'in tezini kabul etmekte ve Orta Doğu'da çıkmazın devamının ABD ve İsrail'in lehine, fakat Sovyetler ile Arapların aleyhine hizmet ettiğine inanmaktaydı.

C. 1973 Savaşı (Yom Kippur Savaşı) Sonrası Sessiz Dönem (1974-1977)

Daha önceki Arap-İsrail savaşlarına göre, 1973 savaşı sonrasında sonuç çok daha dengeliydi. Bunun yanında, ABD'nin savaş sonrasındaki müdahalesi, barış görüşmelerini daha olası hale getirmişti. Statükonun sallanması üzerine, Kissenger süratle hareket ederek, ABD'nin dış politikasına Arap boyutunu eklemiş ve tarafları bizzat kendisi mekik diplomasisini gerçekleştirerek adım adım politik bir çözüme götürmüştür.

---

[434] Henry KISSENGER:The White House Years, s.376

Bu dönemde, ABD Başkanı Nixon, Mısır ve Suriye ile yapılan anlaşmanın bir benzerinin Ürdün ile de yapılması için İsrail'e baskı yapmasına rağmen bir sonuca ulaşamamıştır. İsrail, Ürdün ile arasındaki çok küçük problemleri çözmeyi, ekonomik işbirliğini geliştirmeyi ve Batı Şeria ile Filistinliler konusunda politikaların koordine edilmesini önermekteydi. Ürdün ise, İsrail'in Batı Şeria'dan kısmi çekilmesini içeren bir geçici anlaşma yapılmasını; daha sonra, İsrail'in tamamıyla çekilmesini de kapsayan nihai barış anlaşmasının gerçekleştirilmesini teklif ediyordu.[435]

Kissenger'ın Mart 1975'te başlayan Kudüs-Kahire mekik diplomasisinde İsrail, uzlaşmaz bir tutum sergilemişti. 21 Mart'ta, ABD Başkanı Ford, Rabin'e sert bir mesaj göndererek onu uzlaşmaya yanaşması için uyarmış; Kissenger'ın arabuluculuk görevinin başarısızlıkla sonuçlanması halinde, bunun ABD-İsrail ilişkilerinde kötü sonuçlara sebep olacağını bildirmiştir. Kissenger başarısız olunca, Başkan Ford, ABD-İsrail ilişkilerinin yeniden değerlendirileceğini resmen açıklamıştır.[436] ABD'deki Yahudi lobisinin çalışmaları sonucu ilişkiler Eylül 1975'te tekrar düzelmeye başlamış; İsrail, Mısır ile geçici bir anlaşma yapmayı kabul etmiştir. Bu razı oluşun sonucunda, İsrail, ABD ile yeni bir anlaşma imzalayarak, askeri malzeme ve diğer savunma ihtiyaçları ile ekonomik ihtiyaçlarına ABD'nin destek vermesini sağlamıştır. ABD'nin hedefi, Mısır ile SSCB'yi birbirinden uzaklaştırmak iken, İsrail'in amacı Suriye ile Mısır arasındaki ilişkileri soğutmaktı.

D. İsrail-Mısır Barış Anlaşması

Carter'ın başkanlığındaki ABD yönetimi, İsrail'in ideolojik iddialarına sıcak bakmakla birlikte, İsrail'in, tüm cephelerde Haziran 1967 öncesi hatlara çekilmesini istemekteydi. Bu nedenle, işgal edilmiş bölgelerdeki Yahudi yerleşimlerinin yasal olmadığını ve bu faaliyetlerin barış için bir engel olduğunu düşünmekteydi. Kendisinden öncekilerden farklı olarak, Başkan Cater, Filistin sorununun, Orta Doğu'daki çatışmanın özü olduğunu da görmüştü. Carter, Filistinlilerin bir yurdunun olmasını destekleyen ilk ABD Başkanı idi. Bu nedenle, başlangıçtan itibaren, Menahem Begin ve Carter devamlı çatışma halindeydiler. İsrail Başbakanı, hiçbir koşulda Batı Şeria'dan çekilmeye niyetli değildi ve daha fazla yeni yerleşim yeri

---

[435] Yossi MELMAN ve Dan RAVIV: Behind the Uprising: Israelis, Jordanians, and Palestinians, s.127-129
[436] Avi SHLAIM: a.g.e., s.336

kurulması konusunda da kararlıydı. Carter, tutumunda ısrar etmek suretiyle, Begin'in, Filistin sorunu konusunda ABD'den ödün koparamayacağını anlamasına, Mısır ve Suriye'ye karşı izlediği politikayı yeniden değerlendirmesine sebep olmuştur.[437]

1 Ekim 1977'de, ABD ve SSCB, Cenevre konferansının yeniden toplanacağını belirten ortak bir açıklama yaparak dünyayı şaşırtmıştı. Moshe Dayan, Başkan Carter ve Dışişleri Bakanı Vance ile bir araya gelerek, bir öneriler paketi hazırladılar. Bu belgede; [438] Arapların birleşik bir Arap delegasyonunca temsil edileceği ve Filistin Araplarının da bu heyette yer alacağı; Batı Şeria ve Gazze sorunlarının İsrail-Ürdün-Mısır ve Filistin Araplarından oluşacak bir çalışma grubunda tartışılacağı belirtilmekteydi. İsrail, ilk kez, resmi görüşmelerde Filistinli Arapların temsil edilmesini kabul etmiş oluyordu. Camp David anlaşmaları, 17 Eylül 1978'de, Beyaz Saray'da etkileyici bir törenle imzalandı. Anlaşmaya ek olarak hazırlanan bir mutabakat muhtırası da bulunmaktaydı ve bu muhtıra, ABD'nin İsrail'e askeri ve ekonomik taahhütlerini içermekteydi.

Camp David'den ve 1981'de Irak'taki nükleer reaktörün İsrail tarafından vurulmasından sonra, İsrail'in, ABD ile stratejik işbirliğine daha da yaklaştığı görülmektedir. Cumhuriyetçi Reagan yönetimi, Carter'ın Orta Doğu'ya bölgeci yaklaşımını bırakarak, Sovyet etkisi ile mücadele temel hedefi çerçevesinde, küresel bir yaklaşımı benimsemişti. Yeni Dışişleri Bakanı Alexander Haig, Orta Doğu'da Sovyet yayılmasına karşı koyabilmek için stratejik birliktelik yaratmaya çalışmıştır. Begin ve Sharon da, SSCBne karşı birleşik bir cephe oluşturulması fikrini, herhangi bir Arap liderinden çok daha fazla benimsemişlerdir. İktidara gelmesinden sonra, Begin'in temel hedeflerinden birisi, İsrail'in Orta Doğu'da stratejik bir varlık olduğunu ABD'ye göstermek olmuştur. Bu çabalar sonucunu vermiş ve iki ülke arasında 30 Kasım 1982'de, bir Mutabakat Muhtırası imzalanmıştır.

İlk defa, ABD-İsrail stratejik işbirliği konseptinin oluşturulduğu bu muhtıra, SSCB tarafından ya da Sovyet kontrolündeki güçler tarafından barışa ve bölge güvenliğe yönelen tehditlere karşı tasarlanmıştı. ABD askeri malzeme ve teçhizatının

---

[437] Eliahu Ben ELISSAR: a.g.e.,s.27-32
[438] Avi SHLAIM: a.g.e., s.380

önceden İsrail topraklarına yerleştirilmesine imkan sağlayan bu mutabakat muhtırası ile,[439] ABD, İsrail'e, acil bir durumda yalnız bırakılmayacağı mesajını vermiştir.

E. İntifada

Filistinlilerin, plansız programsız, ancak gittikçe gelişen ve güçlenen bağımsızlık hareketi haline gelen kalkışması, yaygın kullanılan adı ile "intifada", ABD-İsrail ilişkilerini etkilemiş ve Arap-İsrail çatışmasına yönelik ABD politikasında temel bir değişikliğe neden olmuştur. 1988 sonunda, görüşmeler için FKÖ'nün tek başına yasal bir taraf olduğu ABD tarafından kabul edilmiştir. İntifada, ABD kamuoyunda da değişikliklere yol açmış ve Filistinlilere karşı tüm ABD toplumunda bir sempatinin oluştuğu görülmüştü.

ABD hükümet çevrelerinde, ABD'nin, İsrail ile yakın birlikteliğinin, bu ülkenin dünya kamuoyuna meydan okuması nedeniyle, Orta Doğu ve İran Körfezinde ABD'nin aleyhine gelişmelere neden olacağı endişesi ortaya çıkmıştır.[440] Bunun sonucu olarak, 1982'deki Reagan planından beri,[441] Arap-İsrail çatışmasını çözmek için en önemli ABD girişimi başlatılmıştır.

Başkan Bush ve Dışişleri Bakanı James Baker, Shamir'in statükonun etrafında taş duvar örmesine, Reagan ve Shultz kader tolerans göstermemekteydi. Barış sürecinin nasıl canlandırılacağına ilişkin yeni fikirler duymak istiyorlardı. ABD'nin baskısı yanında, kendi Savunma ve Dışişleri bakanlarından da baskı gören Shamir, sonuçta ortaya yeni fikirler koymayı kabul etmişti. 14 Mayıs 1989'da, Shamir'in, hükümetine tartışılıp oylanmak üzere sunduğu barış girişimi, ABD tarafından olumlu karşılanmış; ancak Dışişleri Baker, bir sonuca ulaşılabilmesi için, İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesi gerektiğini açıklamıştır. Batı Şeria ve Gazze'de, İsrail'in çıkarlarının ancak BM Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararının uygulanması ile gerçekleşeceğini söyleyen Baker, İsrail'den yerleşim yerleri kurma faaliyetini durdurmasını, okulların açılmasına müsaade edilmesini ve Filistinlilere siyasi haklar

---

[439] Bkz. Memorandum of Understanding between the Government of the United States and the Government of Israel on Strategic Cooperation, 30 Nov. 1982, Der. Meran MEDZIN: Israel's Foreign Relations: Selected Documents, vol. 7, 1981-1982 (Jerusalem: 1988), s.280-283

[440] Don PERETZ: a.g.e., s.167

[441] 1 Eylül 1982 tarihli Reagan Planı'nın tam metni için bkz. http://www.us-israel.org/jsource/Peace/reaganplan.html

verilmesini istedi. Bu açıklama, Bush yönetiminin, Shamir'in barış girişimini, Filistinliler tarafından kabul edilebilecek şekilde revize etme girişimiydi.[442]

Aslında geriye dönülüp bakıldığında, 1970'li yılların sonunda, bölgede dönüm noktası olarak adlandırılabilecek dönüşümler olmuş; Şah yönetimindeki ABD'nin sadık müttefiki İran, yerini radikal yönelimli İran İslam Cumhuriyetine bırakırken, Orta Doğu'daki İkinci yaşamsal önemdeki müttefik İsrail'in işgal ettiği topraklarda da, daha önce ifade edildiği üzere intifada hareketi başlamıştır. Yani, koşulların ABD açısından giderek daha olumsuz hale geldiği bir dönem ortaya çıkmıştır. Soğuk Savaş döneminde, ABD-SSCB rekabetinin kendini en fazla gösterdiği bölgeler arasındaki Orta Doğu'da, bu koşulların değiştirilmesinin yöntemlerini bulmaya çalışan ABD'nin önünde, SSCB'nin hızlı çöküşüyle birlikte, gerçekte yeni bir dönemin açıldığı ve gelişmelerin ABD'nin lehine değişmeye başladığı görülmektedir.

1980'li yılların ikinci yarısında, SSCB, süper güç statüsünü geniş ölçüde yitirince, Orta Doğu'da yeni bir güç dengesinin oluşumu gündeme gelmiştir. Bu yeni oluşum da aslında ABD'nin bölgede tek belirleyici olmasıdır. ABD, Orta Doğu'da uzun yıllardır düşünü kurduğu rakipsiz hakimiyet kurma hedefini kolayca elde edilebilir şekilde önünde bulmuştur. SSCB'nin ortadan kalkması, bölgede Doğu-Batı blokları arasındaki dengeyi tamamen değiştirmiştir. Bölgede ABD başta olmak üzere, Batı'nın etkisi artmıştır. 1980'lerin sonunda ortaya çıkmaya başlayan bu durum, birinci Körfez Savaşı sonrasında, yalnızca ABD ve onun yanında İngiltere ve Fransa'nın etkili olduğu, yeni bir yapılanma şeklinde netleşmiştir.

---

[442] William B. QUANDT: On the Razor's Edge, (Tel Aviv: 1989), s.34

V. 1965'TEN SOĞUK SAVAŞIN SONUNA KADAR OLAN DÖNEMDE TÜRKİYE – İSRAİL İLİŞKİLERİNİN POLİTİKASI

A. 1960'lar , Kıbrıs Sorunu ve Türkiye'nin Dış Politikada Yalnızlığı

Ağustos 1958'de Türkiye ile İsrail arasında gizli bir anlaşmanın –Periferal Pakt- yapılmış olmasına rağmen, bu antlaşma, 1960 yılında Türkiye'de gerçekleşen askeri darbe nedeniyle tam olarak hayata geçirilememiştir. Bunda, Türkiye'nin Orta Doğu'ya yönelik stratejisinin, bu tarihten itibaren Arap ülkeleri ile sürtüşmenin azaltılması temeline dayandırılmış olması etkili olmuştur.[443] Bir baka deyişle, Türkiye'nin Orta Doğu'daki aktif rolü, 1960'da Demokrat Partinin iktidardan düşüşüyle birlikte son bulmuştur. 1960'lardan sonra müteakip 30 yıl süreyle, Türkiye'nin bölgeye yönelik politikası, daha dikkatli ve hatta uysallık noktasında olmuştur.[444] Soğuk Savaşın yaşandığı bu dönemde, Türk dış politikası iki prensip üzerinde formüle edilmiştir: Bölge ülkelerinin iç işlerine müdahale etmemek ve Orta Doğu ülkeleri arasındaki çatışmalara müdahil olmamak. Hatta Ankara, bölge ülkeleriyle ilişkilerinde, onlara yardımcı olmaya yönelik bir pozisyon sergilemiştir. Bu dönemde Türkiye, Batı'nın maşası olduğu imajını yok etmek için, Arap ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır.

8-9 Ağustos 1964'te, Kıbrıs'ta Rumların Türklere saldırılarının devam etmesi üzerine, Türk Hava Kuvvetlerine ait savaş uçaklarının Kıbrıs'ta Rum askeri üslerini bombalaması sonucu, Türkiye'nin Batı ile, özellikle ABD ile ilişkileri gerginleşmiştir. Ancak, Türkiye-ABD ilişkilerindeki gerginliğin temel nedeni, Başkan Johnson'un yazdığı mektup olmuştur.[445] Johnson'un mektubu, Türkiye-ABD ilişkilerinde krize neden olmuş, ABD'ye ve NATO'YA karşı kızgınlık yaratmış, Türk kamuoyunda Batılı ülkelerin kredisinin azalmasına neden olmuştur.

---

[443] Bülent ARAS: Palestinian Israeli Peace Process and Turkey, (New York: Nova Science Publisher, 1998), s.118

[444] Philip ROBINS: a.g.e., s.27

[445] ABD Başkanı Lyndon JOHNSON'un Türkiye Başbakanı İsmet İnönü'ye gönderdiği mektupta; Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesinin, SSCB'nin doğrudan bir müdahalesine yol açması durumunda NATO müttefiklerinin Türkiye'yi SSCB'ye karşı koruma zorunluluğu bulunmadığını bildirmekteydi. Bkz. Mehmet GÖNLÜBOL: "A Short Appraisal of the Foreign Policy of the Turkish Republic (1923-1973)" The Turkish Yearbook of International Relations, (Ankara: Ankara Üniversitesi S.B.F. Dış Münasebetler Enstitüsü, 1974) 14, s.8-9 ve Ali KARAOSMANOĞLU: "Turkey's Security and the Middle East"..., s.158

BM Genel Kurulu Siyasi Komisyonu'nda, Kıbrıs konusunda Türkiye aleyhine çıkan karardan sonra, Kıbrıs Sorunu, daha ağırlıklı olarak Türk Dış Politikasının temel belirleyicilerinden birisi olmuştur. NATO üyesi ülkeler ve özellikle ABD tarafından izole edilmesi üzerine, Türkiye, Batı'ya ve ABD'ye karşı dış politikasını sorgulamaya başlamıştır. 29 Mayıs 1964'te, Asya-Afrika Konseyi'nin Cezayir'deki toplantısında, Kıbrıs'ın kendi yönetimini kurması fikri ortaya atıldığında Türkiye, Batı yanlısı dış politikası nedeniyle Üçüncü Dünya Ülkeleri tarafından da izole edilmiştir. Kıbrıs sorunu, Türkiye'nin uluslararası arenadaki yalnızlığını gözler önüne sermiştir. Bu gelişmelerin sonucu olarak Türkiye, dış politikasında gerekli değişiklikleri yapmaya başlamıştır. İslam Konferansı Teşkilatı'nın, 1969 yılında yapılan toplantısına Türkiye'nin gözlemci statüsü ile katılmasındaki amaç, Kıbrıs Türklerine destek sağlamaktı.[446]

1965 yılında, Türk dış politikası tüm yönleriyle değerlendirilerek, yeniden düzenlenmiş ve çok boyutlu bir perspektife kavuşturulmuştur. Bu yeni politika, ABD'nin Türkiye üzerindeki etkinliğini değiştirmemiştir. Fakat Türkiye, önceliği kendi çıkarları ve ihtiyaçlarına vermeye başlamış ve bu çıkarlarının ABD'ninkilerle çakışmamasına özen göstermiştir. Bu maksatla; Orta Doğu'da özellikle Arap-İsrail çatışmasına, SSCB'ye, Çin Halk Cumhuriyeti'ne ve Afrika'ya karşı takip edilen Türk politikası değiştirilmiştir. Çok boyutlu Türk Dış Politikası, 1973'te petrol fiyatlarındaki büyük artışla ve Kıbrıs Krizi ile daha da belirgin hale gelmiştir. Bu politikada üç yeni hedef bulunmaktaydı: Birincisi, İslam Konferansı Teşkilatı'nın üyesi ve aktif bir oyuncusu olmak; ikincisi, Arap ülkeleriyle ekonomik ilişkileri artırmak; üçüncüsü, İran'a karşı ABD öncülüğündeki diplomatik ve ekonomik yaptırımlara katılmayı kabul etmemek ve İsrail'e karşı artan şekilde eleştirel bir tutum takınmaktı.

SSCB'nin, Kıbrıs sorununda Makarios yanlısı tutumunu değiştirmesi ve Kıbrıs'ta iki ayrı toplum fikrini kabul ederek, Türk politikasına paralel şekilde, Ada'da "federatif" bir yönetimi desteklemeye başlamasından[447] sonra Türkiye, Arap ülkeleri ile daha iyi ilişkiler kurmaya karar vermiştir. Bunun sonucu olarak, Arap-İsrail

---

[446] İKÖ, 25 Eylül 1969'da, Rabat'ta kurulmuştur. Türkiye'nin gözlemci olarak katıldığı bu toplantı, 21 Ağustos'ta, El Aksa camiinin yakılması nedeniyle yapılmıştı. İKÖ'nün resmi kayıtlarında, Türkiye'nin Örgüt'e üyeliğe katılım yılı 1969 olarak görülmektedir.

[447] Mehmet GÖNLÜBOL: "A Short Appraisal of the Foreign Policy of the Turkish Republic (1923-1973)"..., s.8-9 ve Ali KARAOSMANOĞLU: "Turkey's Security and the Middle East"..., s.18

çatışmasında müdahaleci olmaktan kaçınmış; Arap ülkeleriyle ve İsrail'le ilişkilerini dengede tutmaya çalışmış; sürekli olarak Batı'nın yanında olmaktan, bölgede ayrımcı paktlara önderlik etmekten ve bunlara katılmaktan kaçınmıştır.

Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs sorununda BM'de muhtemel Arap oylarının menfi olmaması için, İsrail'le ilişkisini gizli tutmuş; İsrail de bu gizliliğe uymuştur. Yunanistan'ın, İsrail'i tanıması karşılığı bu ülkeden Kıbrıs sorununda istediği destek, verdiği tanıma sözünü yerine getirmemesi üzerine ortada kalmıştır. İsrail, hangi ülkeyi destekleyeceği konusunu yeniden değerlendirmiş ve 1960'ların ortalarından itibaren Türkiye'yi desteklemeye karar vermiştir. İsrail, Yunanistan karşıtı bir politika izlemekle bir şey kaybetmeyeceğini, ancak aksi yönde bir politika yürütmesi halinde, derin kökleri olan Türkiye-İsrail ilişkilerinin büyük zarar göreceğini düşünmüştür. Türkiye, Kıbrıs sorununda, küresel medyada Türkiye'ye destek sağlaması için, İsrail'den, ABD'deki güçlü lobisini kullanmasını ve ABD basını üzerinde etkisini devreye sokmasını istemiştir. Ancak, Kıbrıs sorununda Türkiye'yi destekleme kararına rağmen, İsrail'in teşebbüsleri sınırlı kalmıştır.[448]

B. Arap-İsrail Savaşları ve Filistin Sorunu

Arap-İsrail savaşları ve Filistin sorunu, Türkiye-İsrail ilişkilerini önemli derecede etkilemiştir. Türkiye, 1960'ların başından 1970'lerin ortasına kadar, Arap-İsrail çatışmalarında dengeli bir yaklaşım sergilemiştir. Örneğin, 1967 ve 1973 Arap-İsrail savaşlarında İncirlik üssünün ABD tarafından kullanılmasına müsaade etmemiştir.[449] 1963 yılındaki Kıbrıs krizinde, Arapların Yunanistan lehinde tutumlarından dolayı rahatsızlık duyan ve bu krizden sonra, ABD ile ilişkilerinde yaşadığı soğukluğu, Orta Doğu ülkeleri ile daha iyi ilişkiler geliştirmek için bir zorunluluk ve aynı zamanda fırsat olarak gören Türkiye, Orta Doğu'daki çıkarlarını, ABD ve NATO çıkarlarından ayırmak ve bunu göstermek düşüncesiyle 1967 Arap-İsrail savaşında, topraklarında bulunan üsleri, ABD'nin yakıt ikmali ve malzeme sevkiyatı amaçlarıyla bile kullanmasına müsaade etmemiştir. Diğer taraftan, aynı Türkiye, İslam Konferansı Teşkilatı'nın 1964 yılında Rabat'ta yapılan toplantısında, katılımcıları İsrail ile

---

[448] Mustafa S. OĞAN: a.g.e., s.104

[449] Ömer KÜRKÇÜOĞLU: "The Evolution of Turkish-Arab Relations"..., s.47; ve Bülent ARAS: Palestinian Israeli Peace Process and Turkey, s.118

diplomatik ilişkileri kesmeye davet eden kararına katılmamıştır. Türkiye'nin tüm girişimlerine rağmen, İslam ülkelerinin, diğer Üçüncü Dünya Ülkeleri gibi, Türkiye'nin Batılı ülkelerin müttefiki ve Batı'nın çıkarlarına hizmet eden bir ülke olduğu şeklindeki yaklaşımları, ancak, ABD'nin Temmuz 1975'te Türkiye'ye silah ambargosu uygulama kararıyla birlikte değişmeye başlamıştır.[450]

Bu arada, Türkiye, İsrail ile ilişkilerini dengeli bir şekilde götürmeye büyük önem verdiği için, İsrail aleyhine olduğu düşünülen politikalarının gerekçeleri konusunda, İsrail hükümetini ikna etme çabası içinde olmuştur. Türkiye, kendini, ne tam olarak Batı'dan ve Batı ile ilişkilerinden, ne de kendini Orta Doğu'ya sıkı sıkıya bağlayan tarihsel ve kültürel bağlardan koparabilmiştir. Türkiye'nin güvenlik kaygıları ötesinde, Batı ile ilişkilerini geliştirme arzusuna, Soğuk Savaş boyunca Sovyetlerden aldığı tehditler de yeni bir boyut katmıştır. Türkiye, yalnız Sovyetlerden değil, Orta Doğu'da bu ülkenin taşeronu konumunda olan, Suriye ve Mısır gibi ülkelerin politikalarından da ciddi anlamda rahatsızlık duymuş, ve bu ülkelerdeki gelişmeleri güvenliği için bir tehlike olarak değerlendirmiştir.[451]

C. 1970'ler: Arap Petrol Ambargosu, Kıbrıs Barış Harekatı ve ABD Ambargosu Dönemi

1970'li yıllarda cereyan eden olaylar, Türkiye'yi Arap ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmeye yöneltmiştir. Bu dönemde yaşanan petrol krizi, Türkiye'yi Araplara yönelten önemli bir etken olmuştur. 1967 Savaşı (Altı Gün Savaşı) ile 1973 Savaşı (Yom Kippur Savaşı) sırasında ve sonrasında Türkiye, BM'deki oylamalarda Arap ülkelerini desteklemiştir. Türkiye, BM'de, Siyonizmi, "Irkçılığın ve ırk ayırımının bir türü" olarak tanımlayan Genel Kurul kararına karşı Arap ülkeleri ile birlikte hareket etmiştir.[452] Bunun sonucu olarak, 1973 Savaşı sonrasında Batı'ya karşı Arapların uygulamaya koyduğu petrol ambargosu, Arap ülkelerine karşı dostça davranan

---

[450] Kemal KİRİŞÇİ: "The End of the Cold War and Changes in Turkish Foreign Policy Behavior"..., s.7
[451] Tayyar ARI: "2000'li Yıllarda Türkiye'nin Orta Doğu Politikası".....,s.427
[452] Ömer KÜRKÇÜOĞLU: "Development of Turkish-Arab Relations: A Historical Appraisal", Middle East, Turkey and the Atlantic Alliance, Der. A.L. KARAOSMANOĞLU ve Seyfi TAŞHAN, (Ankara: Dış Politika Enstitüsü, Eylül 1987), s. 19

Türkiye'ye uygulanmamıştır.[453] Bu dönemde, Türkiye'nin Araplarla gelişen ekonomik ilişkileri İsrail'in aleyhine işlemiştir. 1970'lerin ortalarındaki petrol krizi nedeniyle, Türkiye'nin ekonomik faaliyetlerinde körfez petrolünün önemi artmış;[454] bu gelişme Türkiye-İsrail ilişkilerini olumsuz yönde etkilemiştir.

1970'lerden itibaren Türkiye, başta Körfez ülkeleri, Irak, Libya ve Suudi Arabistan olmak üzere, Arap ülkeleri ile, ekonomik ve kültürel alanlarda da ilişkilerini geliştirmiştir. Türkiye, özellikle eğitim alanında olmak üzere, Arap ülkeleriyle askeri işbirliği programları geliştirmeye de ilgi duymuştur. Bu programların çoğu, Suudi Arabistan, Ürdün ve Tunus ile yürütülmüştür.[455] Fakat, Türk-Arap ilişkilerinde temel belirleyiciler siyasi faktörler olmaya devam etmiştir. Araplarla yakın ilişki kurma girişimlerinin bir sonucu olarak Türkiye, İsrail'e karşı düşük profilli bir politika izlemiştir.

Bu dönemde, Türkiye-İsrail ilişkileri, İsrail hükümetinin Filistin sorununa yönelik politikalarından büyük ölçüde etkilenmiştir. Türkiye'ye göre, Arap-İsrail çatışması, bölgede istikrarsızlığa, radikalleşmeye ve yoğun silahlanmaya neden olmaktaydı. Bundan dolayı, Türkiye, Arap-İsrail çatışmasının yegane çözümünün, Filistin sorununun çözümü olduğunu değerlendirmekteydi.[456] OPEC'in Orta Doğulu ülkeleri tarafından petrol silahının etkili şekilde kullanılması endişesi yanında, petrol üreten ülkelerde ticari fırsatların ortaya çıkması sonucu Türkiye, Arap ve Filistin yanlısı bir politika izlemek durumunda kalmıştır.

Türkiye, bu dönemden itibaren, Orta Doğu'da barışın ancak İsrail'in 1967'de işgal ettiği Arap topraklarından çekilmesi ve Filistinlilerin kendi devletlerini kurma hakkını kazanmaları halinde yeniden tesis edilebileceği görüşünü savunmuştur. Barış görüşmelerine Filistin'in yasal temsilcisinin katılmaması halinde, kalıcı bir çözüme ulaşılamayacağını da vurgulayan Türkiye, Arap-İsrail çatışmasının çözümlenmesinin Sovyet nüfuzunun Orta Doğu'da genişlemesine yol açan koşulların çoğunu da

---

[453] "1973 Savaşı (Yom Kippur Savaşı)", Microsoft Encarta, Microsoft Corporation, Funk & Wagnalls Corporation, 1994

[454] İhsan GÜRKAN: a.g.e., s.109

[455] Ali KARAOSMANOĞLU: "Turkey's Security and the Middle East"..., s.163

[456] M. Hakan YAVUZ: "Turkey's Relations with Israel" Foreign Policy, 15 (3-4) (Ankara: Dış Politika Enstitüsü, 1991), s.18

ortadan kaldıracağına inanmaktaydı.[457] İsrail'in muhtemel tepkisini de göze alan Türkiye,1976 yılında, Filistin Kurtuluş Örgütü'nü (FKÖ) tüm özgür Filistin topraklarındaki Filistin halkının yasal temsilcisi olarak tanımış[458] ve Ağustos 1979'da, Örgüt'ün Ankara'da bir ofis açmasına müsade etmiştir. Türkiye, FKÖ'ye Ankara'da ofis açma izni verdiğinde, aynı yıl, Kıbrıs Türk Federe Devleti, İslam Konferansı Teşkilatı'nda gözlemci statüsü elde etmiş ve bir karar ile Kıbrıs Türklerine uluslararası forumlarda Kıbrıslı Rumlarla eşit statü hakkı verilmiştir.[459]

Türkiye'nin FKÖ'yü tanıması ve Ankara'da bir ofis açmasına müsaade etmesi, bu dönemde İsrail-Türkiye ilişkilerinin problemlerle geçtiği anlamına gelmemektedir. İsrail, Türkiye'nin Arap ülkeleriyle yakın ilişkiler kurmakta ve Batı'nın desteğini kaybetmekte olduğunu anladığında, istihbarat örgütü MOSSAD'ı devreye sokarak, birçok Türk diplomatını öldürmüş olan ve üyeleri Filistin kamplarında eğitilen Ermeni terör örgütü ASALA'nın terörist faaliyetleri hakkında Türkiye'yi bilgilendirmiştir.[460] Fakat, Türkiye, Araplarla ilişkilerine zarar vermemek için, İsrail'in işbirliği teklifini reddetmiştir. Kısa bir süre sonra, İsrail tarafından, FKÖ kamplarında eğitilen Ermeni, Kürt ve solcu teröristler hakkında bilgilendirilen Türkiye, bu ülke ile işbirliği yapmaya başlamıştır.

Daha önce, Filistin'in kendi kaderini tayin hakkı konusundaki desteği sadece sözde kalan Türkiye, 1979 yılında , Filistin Kurtuluş Örgütü'ne Ankara'da büro açma izni verirken, temsilcinin seviyesini Ankara'daki İsrail'in diplomatik temsilcisi ile aynı seviyede tutmuştur. Türkiye, İsrail'in, Temmuz 1980'de, Kudüs'ü başkent kabul eden bir yasa çıkarması üzerine bu ülkeyi protesto etmiş ve diplomatik temsilcilik seviyesini İkinci Katiplik düzeyine düşürmüştür.[461] Aralık 1980'de diplomatik temasın "sembolik

---

[457] http://www.mfa.tr/grupa/ai/middleeast.default.htm#ARCHIVES
[458] Ali KARAOSMANOĞLU: "Turkey's Security and the Middle East"..., s.175
[459] Hakan YAVUZ: "Turkey's Relations with Israel"..., s.57
[460] Bkz. Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Müdürlüğü resmi internet sitesi, http://www.byegm.gov.trYAYINLARIMIZ/DISBASIN/2001/08/10X08X01.HTM
[461] İsrail'de, 30 Temmuz 1980'de "Kudüs Yasası" nın kabulü ile birlikte, İsrail parlamentosu (Knesset), Kudüs'ün birleştirildiğini ve İsrail'in daimi başkenti olduğunu açıkladı. Zamanın Türkiye Başbakanı Demirel, İslam ülkelerinin büyükelçileri ile yaptığı toplantıda, İsrail'in faaliyetlerini, uluslararası hukuk ve adalete aykırı faaliyetler olarak niteleyerek eleştirmiştir. Diğer taraftan koalisyon hükümetinin ortağı Milli Selamet Partisi bu olayda İsrail'e karşı şiddetli tepki göstermesi için Başbakana baskı uygulamıştır. Bkz. Hakan YAVUZ: "Turkey's Relations with Israel"..., s.53-54. 01 Aralık 1980'de, iç ve dış itibarını artırmak için Türkiye'deki askeri yönetim, İsrail'le ilişkileri daha da azaltmaya karar vermiştir. Türk Dışişleri Bakanlığı, İsrail'le ilişkilerini sınırlandırmaya karar verdiğini ve İsrail'in işgalci politikalarından geri adım atmamasından dolayı, karşılıklı

seviyeye" düşürülmesi[462], Türkiye'nin 1970'lerden itibaren, kısmen de olsa dış politikasında ABD ile arasına mesafe koyarak, İslam ülkeleri ile ilişkilerini güçlendirmesine ve dolaylı olarak, İsrail ile ilişkilerin azalmasına yol açmıştır.

Bu gelişmeler, Türk kamuoyunu İsrail'e karşı döndürmüş ve İsrail, saldırgan devlet olarak tanımlanmıştır.[463] Türkiye'nin diplomatlarını geri çağırarak, elçilikte sadece İkinci Katip düzeyinde bir diplomatını bırakması, "ilişkilerin dondurulması" olarak düşünülmüştür. Diğer taraftan, İsrail'in Kudüs Yasasını kabulü, BM ve hatta ABD tarafından bile kınanmış; Latin ABD'nin Katolik ülkeleri büyükelçiliklerini Kudüs'ten Tel Aviv'e taşımaya karar vermişlerdir.[464]

Bu gelişmelerin getirdiği iç baskılar sonucu, Türk Dışişleri Bakanı Hayrettin Erkmen, görevini bırakmak zorunda kalmıştır.[465] Bu olay, iç dinamiklerin, özellikle Orta Doğu sorunları ile ilgili hususlarda Türk Dış Politikası üzerindeki gücünü ve etkisini göstermiştir. Bu dönemde, Arap ülkeleri de, İsrail ile ilişkisini kesmesi için Türkiye'ye baskı uygulamaktaydılar. İç ve dış baskılara cevap olarak, İsrail'in kabul ettiği yasaya karşı süratle tepki gösteren ve bu ülkenin yeni başkentini tanımayı reddeden Türkiye, 28 Ağustos 1980'de, Kudüs'teki Türk Konsolosluğunun kapatıldığını açıklayarak,[466] İsrail'le ilişkilerini önemli derecede azaltmaya ve daha fazla önlemler almaya başlamıştır.

Bu dönemde, Türkiye ve İsrail arasındaki kültürel ilişkilerin kesildiği ve ticari ilişkilerin azaldığı söylenebilir. Batılı ülkelerin çoğu büyükelçiliklerini Kudüs'e taşıdıkları halde Türk Büyükelçiliği Tel Aviv'de kalmıştır. Türkiye, bu tarihten sonra,

---

olarak temsilcilik seviyesinin düşürüldüğünü açıklamıştır. http:/www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/Ayın Tarihi/1980/aralik1980.htm

[462] Arthur S. BANKS, Alan J. DAY ve Thomas C. MULLER: Political Handbook of the World: 1995-1996, (Binghampton, NY: CSA Publications, State University of New York, 1997), s.961

[463] Helmut HUBEL: Turkey and the Crisis in the Middle East, Der. A. KARAOSMANOĞLU ve Seyfi TAŞHAN, Ankara: 1987), s.110. Fakat, N. TAVLAS'a göre, İsrail'in Golan Tepeleri'ni ilhakının protesto edilmesi için BM Genel Kurulu'ndaki oylamada, Türkiye çekimser oy kullanmıştır. Bkz. TAVLAS: 1994, s.16

[464] George E. GRUEN: a.g.e., s.121

[465] C.H. DODD: The Crisis of Turkish Democracy, (London: The Eothen Press, 1983), s.20-21. Dışişleri Bakanı Hayrettin ERKMEN, AB üyeliği çabalarının Türkiye'yi Müslüman kulübünden uzaklaştıracağını ifade etmesi nedeniyle, 6 Eylül 1980'de, güvensizlik oyuyla bakanlıktan düşürülmüştür. Burak BEKDİL: "Turkey's European Nightmares", Turkish Daily News, 12 Mart 2002; TBMM Tutanak Dergisi, 1980

[466] Dönemin Türk Dışişleri Bakanı Hasan Esat Işık'a göre, 20 Ağustos 1980 tarihli BM Güvenlik Konseyi'nin 478 numaralı kararı, üye ülklere diplomatik misyonlarını Kudüs'ten çekmeleri çağrısında bulunmaktaydı. http://www.un.org/documents

İsrail'in politikalarını BM'de ve diğer uluslararası kuruluşlarda daha belirgin bir şekilde eleştirmeye de başlamıştır. Bu gelişmeler, Türkiye-İsrail ilişkilerinde yeni bir dönemin başladığının ilk sinyalleri olmuştur.

Bundan sonra Türkiye, İsrail aleyhine Araplar tarafından verilen kararları sürekli olarak desteklemiştir. Bu davranış sadece ABD ve diğer NATO ülkelerinin davranışlarına ters olmakla kalmamış, aynı zamanda Yunanistan ve hatta bir İslam ve Arap ülkesi olan Mısır'ın takındığı tavra da ters düşmüştür.[467] Bu keskin dönüş, Türkiye ile İsrail arasındaki dayanak noktası olan, paylaşılan ortak korkuların (SSCB, Suriye ile Hatay sorunu ve Golan Tepeleri sorunu, Filistinlilerin ve Ermenilerin terör eylemleri... gibi) sürekli bir işbirliği için yeterli bir temel oluşturmadığını göstermiştir.

Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerini azaltma kararının sebeplerinden birisi de, Türk ekonomisinin 1978 ve 1981 arasındaki dönemde döviz ve petrol açıklarından dolayı büyük sıkıntı yaşamasıydı. 1978 yılında, Şah'ın devrilmesinden sonra dünya petrol fiyatlarında ani yükselişler meydana gelmiş ve bu gelişme Türkiye'de günlük hayatı derinden etkilemişti. 1978 yılında, silah ambargosunun kalkmasına rağmen ABD yardımlarının yetersiz olması, ithalatla ihracat arasındaki farkın süratle artmasına ve Türkiye'de ciddi bir ekonomik krizin yaşanmasına neden olmuştu.

Türk liderler Orta Doğu'daki İslam ülkelerini İsrail'e ekonomik alternatif olarak görmekteydiler.[468] Petrol üreten ülkelerin genişleyen ekonomilerinin avantajlarından yararlanmak ve dış ticaret açığını azaltmak için, Türkiye, Arap ve İslam ülkeleriyle ekonomik ilişkilerini artırmıştır. Böylece, Türkiye-İsrail ilişkilerinin belirleyicileri değişmiş, Türkiye ekonomik problemlerinin üstesinden gelmeye çalışırken, Batılı ülkeler ile Arap ülkeleri arasında milli çıkarlarını dengelemeye çalışan bir pozisyon sergilemiştir.

---

[467] Amikam NACHMANI: Israel, Turkey and Greece....., s..77; Sharett'ten Sasson'a, 6 Eylül 1950, ISA 53/2
[468] M. Hakan YAVUZ: "Turkey's Relations with Israel"..., s.56

D. 1980 Askeri Müdahalesi ve Özal Dönemi

1980 askeri müdahalesinden sonra, Türk-Arap ilişkileri gelişmiş, ancak İsrail ile ilişkiler de kesilmemiştir. 1980'li yıllarda, Türkiye'nin BM'de İsrail'in çıkarlarını ilgilendiren meselelerdeki oy paternlerinde büyük değişiklikler görülmüştür. Tüm bu gelişmelere ve bölge ülkeleri ile ikili ticari ilişkilerini artırmış olmasına rağmen, Türkiye, Şubat 1982'de, İsrail'in Golan Tepelerini ilhakını kınayan BM kararına çekimser oy kullanmıştır.

Askeri yönetimin iktidarı ele geçirmesinden hemen önce, Ağustos 1980'de, Suudi Arabistan iki milyon ton petrol ile 75 milyon Dolar ekonomik yardım göndermiş; fakat karşılığında İsrail ile ilişkilerini azaltması için Türkiye'ye yoğun baskı uygulamıştı. Suudi Arabistan'ın yanında, Irak, Libya ve İKÖ Sekreteryası da, eş zamanlı olarak İsrail'le ilişkilerini sonlandırması için Türkiye'ye baskı uygulamıştır.[469]

Askeri yönetimin işbaşına gelmesinden sonraki aylar içinde de, Arap'lara olan ilginin devam ettiği görülmektedir. Türkiye, Aralık 1980'de, İsrail'in Arap topraklarını işgal etmesine bir tepki olarak, Tel Aviv'de bulunan elçiliğini İkinci Katiplik seviyesine indirme ve İsrail'le diplomatik ilişkilerini azaltma kararına paralel olarak, Orta Doğu ülkeleri ile daha yakın ekonomik ilişkiler geliştirmeye yönelmiştir. Bunun bir sonucu olarak, özellikle Suudi Arabistan ve diğer petrol zengini Arap ülkelerinden gelen para, Türk ekonomisi için ana döviz kaynağı olmuştur.[470] 250 milyon Dolarlık Suudi yardımı 2 Aralık'ta Türkiye'ye gönderilmiş, ve aynı tarihte Türkiye, İsrail'le ilişkilerini azaltacağını açıklamıştır.[471] Türkiye'nin bu açıklamasından sonra, 1980-1981 yıllarında Türkiye'nin Orta Doğu'ya ihracatı toplam ihracatı içinde önemli bir seviyeye ulaşmıştır. Ancak, bu tür gayretlere ve gelişmelere rağmen, Türkiye'nin Orta Doğu'daki sınır komşuları olan Suriye, İran ve Irak'la ilişkileri mesafeli olmuştur.

Türkiye'nin İsrail'deki diplomatik temsilcilik düzeyini düşürmesinden sonra, İsrail, mevcut irtibatlarını ve ABD'deki Yahudi Lobisi'ni kullanmak suretiyle, bu

---

[469] M. Hakan YAVUZ: "Turkey's Relations with Israel"..., s.57

[470] Birol A. YEŞİLADA: "Turkish Foreign Policy Towards the Middle East",Political and Socioeconomic Transformation of Turkey, Der. Atilla ERALP, Muharrem TUNAY ve Birol A. YEŞİLADA, (Wessport, Connecticut: Praeger,1993), s.175

[471] George E. GRUEN: a.g.e., s.38

kararını değiştirmesi için Türkiye'yi ikna etmeye çalışmıştır. Kısa bir süre sonra, Ocak 1981'de, 69 ABD senatörü, Türkiye'nin kararının aynı zamanda Türkiye-ABD ilişkileri üzerinde de olumsuz etkilerinin olabileceğini açıklayan bir mektubu, Washington'daki Türk Büyükelçiliğine göndermiştir. Mektup, Türkiye'de tepkiye neden olmuş, Tel Aviv'deki Türk Büyükelçiliği İsrailli bir sporcu kafilesine vize vermeyi reddederek tepkisini göstermiştir. Türkiye'deki ABD Büyükelçisi de, İsrail ile diplomatik ilişkilerini kesmesinin muhtemel sonuçları hakkında Türk Hükümetini bilgilendirmiştir.[472]

Aynı dönemde Yahudi ve Rum lobisinin etkisi altında kalan ABD Kongresi, Türkiye'ye, almış olduğu kararın sonuçlarını bir defa daha göstermek için 100 milyon Dolarlık mali yardımı ödememe kararı almıştır. 14 Şubat 1982'de, Türkiye Cumhurbaşkanı Evren'in, Türkiye'deki Yahudi lider Davit Aseo'yu ziyaret etmesinin, ABD baskısının bir sonucu olduğu açıktır.

Türkiye'nin, o günkü koşullarda İsrail'le ilişkilerini azaltma kararı iki nedene dayanmaktaydı: Birincisi, Kıbrıs sorununda Müslüman ülkelerin ve Arap ülkelerinin desteğini kazanmak; ikincisi de, bu ülkelerden ekonomik destek almaktı. O dönemde, Türk kamuoyunda İsrail'e karşı eğilimlerin artması ve eleştirilerin şiddetlenmesi de bu kararın alınmasını etkilemiştir.

Filistin probleminde Türkiye'nin pozisyonu, Batı Avrupa'nın duruşuna oldukça yakındı. Türkiye açısından Filistin çatışması, Orta Doğu'daki istikrarsızlığın oldukça önemli nedenlerinden birisiydi. Bu nedenle Türkiye, bağımsız bir Filistin devletinin kurulmasını desteklemekte ve FKÖ'yü Filistinlilerin yasal temsilcisi olarak kabul etmekteydi. Şayet, bu dönemde, Arap-İsrail görüşmeleri başarılı şekilde sonuçlanabilseydi, Türkiye ve İsrail'in çok daha gelişmiş ilişkilere sahip olması mümkün olabilirdi.[473]

Türkiye'nin, İsrail'in Golan Tepeleri'ni ilhakını kınamasına ve tüm olumsuz gelişmelere rağmen, iki ülke arasındaki ilişkilerin özellikle istihbarat alanında, sürekli

---

[472] James W. SPAIN: American Diplomacy in Turkey: Memories of an Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary, (New York: Preager, 1986), s.66

[473] Ali KARAOSMANOĞLU: "A Turkish View of Bilateral Relations with Israel", Actual Situation and Prospects of Turkey's Bilateral Relations with Israel: Potential and Opportunities, Der. A. İ. BAĞIŞ, (Ankara: Friedrich-Naumann Foundation, April 1992), s.4-5

gelişmiş olduğu görülmektedir. Lübnan krizi süresince teröristlerin faaliyetleri hakkında Türkiye'ye bilgi sağlamayı sürdüren İsrail, ASALA (Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia- Gizli Ermeni Kurtuluş Ordusu) kampını bombalayarak ASALA liderini öldürmüştür.[474] BM'de İsrail'in 1982 Lübnan müdahalesinin soykırım olarak kabul edilmesi için yapılan oylamada Türkiye, bu işbirliğine bir cevap olarak çekimser oy kullanmıştır. Bu işbirliği FKÖ'ye karşı kullanılmamış olsa bile, Türkiye'nin ABD'den askeri ve mali yardım alırken İsrail ile ilişkilerini kesmesinin imkansızlığı görülmüştür.[475]

Türkiye ile İsrail arasında, özellikle ticari ilişkiler, 1980'lerin ortalarında iyi sinyaller vermeye başlamıştır.[476] Arap ekonomik zenginliğindeki düşüş ve Türkiye'de laiklik karşıtı hareketlerin artması yanında, Türk kamuoyunun da İsrail'in lehine dönmeye başlaması üzerine, Ankara, 1986'da Tel-Aviv'e kıdemli bir diplomat atayarak, İsrail ile ilişkilerini geliştirmek istediğinin sinyalini vermiştir.[477] Dönemin Türkiye Başbakanı Turgut Özal, Orta Doğu'da problemlerin çözümünde Türkiye'nin rol oynaması gerektiğini ifade ederek, İsrail'le temasın sürdürülmesinin gelecek için önemini vurgulamıştır.[478] İsrail ise, ilişkilerin geliştirilmesi yaklaşımına, Ankara'ya üst düzey bir diplomat atamak suretiyle olumlu yanıt vermiştir.

Ancak, Filistin'de intifadanın ortaya çıkması ile, İsrail ve Filistin'le ilgili Türk politikası tekrar tersine dönmüş; Türk medyası, İsrail Silahlı Kuvvetleri'nin masum Filistinlilere karşı acımasız saldırılarını göstermeye başlamıştı. Bundan dolayı, intifadanın ortaya çıkmasıyla, İsrail ve Türkiye arasındaki ilişkiler yeniden gerilemiştir.[479]

Aslında, Türkiye ile İsrail arasında, özellikle Soğuk Savaş boyunca aynı ortak cephede yer almaktan kaynaklanan bir birliktelik söz konusu olmuştur. Ayrıca, Türkiye'de, özellikle entelektüel çevrelerde, İsrail'e karşı olumlu bir yaklaşım söz konusudur. Orta Doğu'nun Müslüman toplumları arasında İsrail'e hiç sorun

---

[474] Daha fazla bilgi için bkz. Nezih TAVLAŞ: a.g.e.,s.86
[475] M. Hakan YAVUZ: "Turkey's Relations with Israel"..., s.57
[476] Bülent ARAS: Palestinian Israeli Peace Process and Turkey, s.125
[477] İhsan GÜRKAN: a.g.e., s.114
[478] Mahmut Bali AYKAN: "The Paletinian Question in Turkish Foreign Policy from the 1950s to the 1990s"...., s.103
[479] Bülent ARAS: Filistin-İsrail Barış Süreci ve Türkiye, (İstanbul: Bağlam Yayınevi, 1997), s.143

çıkarmayan tek ülkenin Türkiye olması, İsrail kamuoyunda da Türkiye'ye karşı olumlu bir havanın hakim olmasına yol açmıştır. Ancak, Türkiye'de İsrail'e karşı ve İsrail'de Türkiye'ye karşı halkın bir takım karışık duygular taşıdığını göz ardı etmemek gerekir. Türkler için, Müslümanlarca kutsal olarak değerlendirilen Kudüs'ü elinde tutmaya devam etmesi; İsrail için ise, Türkiye'nin Orta Doğu'nun en güçlü Müslüman ülkesi olması, bu tür karışık duygulara yol açan unsurlardır. Türkiye, bölgedeki sorunlara mümkün olduğunca karışmak istememiş ve özenle yoğun taraf olmaktan kaçınmıştır. Ancak Türk hükümetleri, kendi kamuoyunda belli konulardaki hassasiyetleri de dikkate alarak hareket etmişlerdir. Arap-İsrail sorununun, bu hassasiyetleri de tatmin edecek şekilde, fakat taraflar arasında barışçıl yöntemlerle çözülmesi için, Türkiye zaman zaman yardımcı olmaya da çalışmıştır. Ancak, Filistin konusunda Arap ülkelerinin de tam bir ortak politika geliştirememiş olması, Türkiye'nin bu tür sorunlarda daha fazla rol almasını engellemiştir.[480]

Türkiye-İsrail ilişkileri, 1987'den itibaren yeniden gelişmeye başlamıştır. 1988 yılında BM'deki oylamada, Türkiye, Arapların İsrail'in diplomatik itimatnamelerinin reddedilmesi çağrısını içeren tasarısına karşı oy kullanması, bu gelişmenin bir sonucudur. Türkiye-İsrail ilişkilerindeki bu gelişmenin arkasındaki neden, ABD dış politikasının iç kaynakları ve ABD Kongresi'ndeki Yahudi lobisinin etkisiydi. Güçlü Yahudi lobisi, Ermeni ve Rum lobilerine karşı Türkiye'ye destek sağlamaktaydı.[481] Türkiye, gelişen siyasi ve ekonomik işbirliğinin bir sonucu olarak, İsrail'deki diplomatik temsilciliğinin seviyesini 19 Aralık 1991'de, yeniden büyükelçilik düzeyine çıkarmıştır. Bu tarihte, eş zamanlı olarak, FKÖ'nün temsilcilik seviyesi de aynı düzeye yükseltilmiştir.[482]

Yaser Arafat tarafından, 15 Kasım 1988'de bağımsız Filistin devleti ilan edildiğinde, BM Güvenlik Konseyi'nin 242 numaralı kararının kabul edildiği ve terörist faaliyetlere katılmaktan vazgeçileceği de açıklanmıştı. Ayrıca, Filistin topraklarındaki İsrail'in varlığının tanındığı da ifade edilmişti. Egemen topraklara sahip olmasa da, Arap ülkeleri tarafından tanınan Filistin devletini İsrail tanımamıştır. Türkiye, Batı

---

[480] Tayyar ARI: "2000'li Yıllarda Türkiye'nin Orta Doğu Politikası".....,s.427
[481] M. Hakan YAVUZ ve Mujeeb R. KHAN: "Turkish Foreign Policy Toward the Arab-Israeli Conflict. Duality and Development (1950-1991)", Arab Studies Quarterly, 14 (4) Fall 1992, s.10
[482] İhsan GÜRKAN: a.g.e., s.107

dünyasından bir ülke olarak Filistin Devletini tanıdığında, İsrail, hayal kırıklığını Türkiye'ye bildirmiştir. 1988 yılında, BM'de İsrail'in diplomatik itimatnamelerinin kabul edilmemesi konusundaki bir karara karşı oy kullanmış olan Türkiye'nin, aynı yıl İsrail'in hoşnut kalmamasına rağmen, Filistin Devletini tanıması,[483] iki ülke arasındaki ilişkilerin iniş çıkışlarına rağmen kesilmediğini, ve tarafların birbirlerinden vazgeçemediklerini göstermektedir.[484]

[483] Filistin Kurtuluş Örgütü'nün Cezayir'de sürgünde bulunan parlamentosu olan Filistin Milli Konseyi, 15 Kasım 1988'de Filistin devletinin kuruluşunu ilan etmiş, Türkye yeni devleti 6 saat içinde tanımıştır. Bkz. Süha BÖLÜKBAŞI: "Behind the Turkish-Israeli Alliance: A Turkish View"..., s.28

[484] 1986'da 29 milyon Dolar hacmindeki ikili ticaretin, 1990 yılında 140 milyon Dolar seviyesine ulaşması da buna iyi bir örnek teşkil etmektedir. M. Hakan YAVUZ ve Mujeeb R. KHAN: "Turkish Foreign Policy Toward the Arab-Israeli Conflict: Duality and the Development", Arab Studies Quarterly, Vol. 14, No.4, (Fall 1992), s.80

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİNİN POLİTİKASI

I. SOĞUK SAVAŞ SONRASI GENEL DURUM, YENİ DÜNYA DÜZENİ VE BÖLGESEL YAPILANMA: ABD, RUSYA FEDERASYONU VE AVRUPA BİRLİĞİ'NİN SOĞUK SAVAŞ SONRASI BÖLGEYE İLİŞKİN POLİTİKALARI

A. Körfez Krizi ve Orta Doğu'da Yeni Düzen Arayışları

Körfez Krizi, Soğuk Savaş sonrası dönemde, Orta Doğu'daki dengeleri değiştirebilecek en önemli gelişme olmuştur. Dünyanın iki kutuplu yapısının Berlin Duvarı ile birlikte 1989'da yıkılması, uluslararası ilişkilerde yeni bir düzeni ortaya çıkarmıştır. Bunun bir sonucu olarak, Orta Doğu'da da yeni dengeler ortaya çıkmıştır. Buna göre; SSCBnin dağılmasıyla bölgede, Batı'nın etkisi artmıştır. ABD'nin Orta Doğu'da rakipsiz olduğu bir dönem başlamıştır.[485] Körfez Krizi esnasında ve sonrasında, o zamana kadar karşı taraflarda yer alan ABD ve SSCB (daha sonra

[485] Türel YILMAZ: "Orta Doğu'da Güvenlik Sorunu ve Türkiye", Der. Refet YİNANÇ, Hakan TAŞDEMİR, Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye, (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2002), s.122

Rusya Federasyonu), görülmedik bir işbirliği örneği ortaya koyarak BM bünyesinde peş peşe kararların alınmasını sağlamışlardır.[486]

1970'li yılların sonunda, Şah yönetimindeki ABD'nin sadık müttefiki İran'ın, yerini radikal yönelimli İran İslam Cumhuriyetine bırakması; Orta Doğu'daki ikinci ve yaşamsal önemdeki müttefik İsrail'in işgal ettiği topraklarda intifada hareketinin başlaması, ABD'nin bölgedeki etkinliğini zayıflatmıştır. Koşulların ABD hakimiyeti açısından giderek daha olumsuz hale geldiği ve bu koşulların değiştirilmesinin ABD açısından elzem olduğu bir dönemde, SSCB'nin dağılması, ABD'yi rahatlatmış ve istediklerini gerçekleştirme fırsatını bu ülkenin önüne sermiştir.

Öncelikle ifade etmek gerekirse, ABD, Soğuk Savaş sonrası dönemde Orta Doğu'daki ve genel olarak da dünya politikasındaki üstünlüğünü perçinlemek istemiştir. "Yeni Dünya Düzeni" ifadesinin temelinde yatan, aslında ABD'nin dünyada ve bölgede gücünü ispat etmek ve SSCB'ye karşı galibiyetini perçinlemek çabası olmuştur. ABD bu zaferin meyvelerini tam olarak toplayamadan, çok ciddi bir açmazla karşı karşıya kalmıştı: komünizm tehdidinden kurtulan ABD, kendi yarıküresine mi dönmeliydi, yoksa, küresel boyutta başat güç olma fırsatını kullanarak yoluna devam mı etmeliydi? Yirminci yüzyılın son 10 yılını bu açmazı aşmak için kullanan ABD,[487] Körfez Savaşı, Bosna ve Kosova operasyonları ile tek süper güç pozisyonunu pekiştirerek açmazı aşmıştır. Daha sonra gelen 11 Eylül saldırıları da, böyle bir durumdaki ABD'ye eyleme geçmesi için lazım olan gerekçeleri sağlamıştır.

Soğuk Savaş sonrasında, küresel bir rol oynayamayacağını gören Rusya Federasyonu, ekonomik ve siyasi bakımdan istikrarlı hale gelebilmek için ABD ile yakın ve samimi ilişkiler kurmasının gerekli olduğunu görmüştür. Geçen zaman içinde, yapısal değişikliklerin getirdiği problemlerinin kısmen de olsa üstesinden gelmesini müteakip, Avrasya'da güç mücadelesinde büyük güç olma çabasına girişmiştir. Küresel anlamda bir süper güç olmanın bir atlama taşı olarak gördüğü[488] bölgesel büyük güç rolünün gereklerini yerine getirecek şekilde "yakın çevre

---

[486] Tayyar ARI: "2000'li Yıllarda Türkiye'nin Orta Doğu Politikası"...., s.424-425

[487] Çağrı ERHAN: "Soğuk Savaş Sonrası ABD'nin Güvenlik Algılamaları", Der. Refet YİNANÇ, Hakan TAŞDEMİR, Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye, (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2002), s.56-57

[488] Zeynep DAĞI: "Rusya'nın Güvenlik Politikası ve Türkiye", Der. Refet YİNANÇ, Hakan TAŞDEMİR, Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye, (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2002), s.192

Politikası"nı benimsemiştir.[489] Bu politikası gereği, Afrika, Latin Amerika ve Orta Doğu gibi, "Uzak Çevre", Rusya Federasyonu'nun yöneldiği alanlar olmaktan çıkmıştır.

İran-Irak savaşı boyunca ve sonrasında, İran tehdidini engellediği için ödüllendirilen ve silahlandırılan Saddam, İran'la olan savaşın bitmesinden ve bu ülkeye karşı barikat görevini tamamlamasından sonra, bölgesel önemli bir güç olarak ortaya çıkmıştır. İsrail'in karşısına potansiyel bir tehlike olarak dikilmesi ve daha sonra bu gücünü tarihsel iddialarının bulunduğu Kuveyt'i işgal etmede kullanması, Irak'ın, uluslararası barış ve güvenliğe yönelik son derece ciddi bir tehdit olarak değerlendirilmesine neden olmuştur. Bu işgale tepki de, geniş bir koalisyon halinde ve birlikte olmuştur. Sonuçta, karşısında büyük bir koalisyon bulan Irak, bu amacına ulaşamadığı gibi, askeri ve siyasal açıdan büyük bir prestij kaybına da uğramıştır.

Bilinen askeri kapasitesine karşı, önemli ekonomik sorunlarla yaşayan Saddam Hüseyin'in, mevcut problemlerine saldırgan ve maceracı yollardan çözüm araması büyük bir olasılık olarak görülmekteydi. Öyleyse Irak'ın büyük askeri gücünün tahrip edilmesi gerekiyordu. Bu nedenle, Kuveyt sorununun bir nedeni petrol ve Batılı ülkelerin buradaki yatırımları ise de, daha önemli ve temel nedeni, Irak'a yapılması planlanan saldırının bir gerekçesini oluşturmasıdır. Çünkü savaşın temelinde, Yeni Dünya Düzeninin ilk adımının Orta Doğu'da atılması yatmaktadır. Irak'ın askeri gücünün tahribi ve ülkenin başına, ABD'ye bağımlı bir yönetimin getirilmesi temel belirleyici etken olmuştur. Ancak, Kuveyt'in işgali, ABD'nin çıkarları bakımından bir tehdit oluşturmamaktaydı. Gerçek tehdit, dünya petrol kaynaklarının yüzde yirmisini elinde tuttuğunda, OPEC'i kontrol ettiğinde, Orta Doğu'ya egemen olduğunda, İsrail'i tehdit ettiğinde ve atom bombasına sahip olmak istediğinde, Irak'ın elinde bulunacak gücün büyüklüğünde yatmaktaydı.

Bu nedenle; ABD ve diğer Batılı ülkeler, bölgede çok büyük bir askeri güce sahip olan Irak'ı zayıflatmak istemişlerdir. Zira Irak'ın elindeki olduğu varsayılan konvansiyonel silahlar ve kitle imha silahları teknolojisi, bölgedeki dengeleri değiştirebilecek bir nitelik ve nicelikte kabul ediliyordu. Batılı ülkeler ve İsrail açısından, böyle bir gelişme kabul edilemezdi. Kuveyt bu projede sadece bir kurban

---

[489] Osman Metin ÖZTÜRK: Rusya Federasyonu'nun Askeri Doktrini, (Ankara: ASAM Yayınları, 2001), s.36

rolü oynamıştır. Irak'ın bölgedeki etkinliğinin azaltılmasından sonraki adım, bölgenin kontrolünün İsrail çerçevesinde oluşacak bir koalisyona verilmesiydi. Bunun yolu da Orta Doğu Barış Sürecinden geçmekteydi. Arap–İsrail barış süreci, esasen bölgede İsrail'in meşruiyetini artırmak, İsrail ile bölge ülkelerinin işbirliğini geliştirmek ve barış sürecine destek vermeyen radikal İslamcı güçlere karşı mücadele etmek amacını gütmekteydi.

Türkiye, Saddam'a karşı diğer Orta Doğu ülkelerinin de katıldığı, Batılı ülkelerin oluşturdukları koalisyona destek vermiş, Çöl Kalkanı ve Çöl Fırtınası Operasyonlarında topraklarını ABD'nin kullanımına açmıştır.[490] Türkiye, 2.5 milyar dolarlık ticaret hacmine sahip olduğu Irak'a karşı BM'nin ambargo kararına katılmış ve bu doğrultuda Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattının faaliyetini durdurmuştur. Ayrıca, askeri tesislerini ABD'nin ve NATO'nun kullanımına açmıştır.

Türkiye'nin bu tutumunun nedeni, Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesiyle bölgede hegemonik bir konuma yükselerek, başka sorunlarını da güç yoluyla çözme eğiliminde olabileceğinden kaynaklanmaktaydı. Ciddi bir silahlanma gayreti içerisinde olan Irak'ın, İran yayılmacılığına karşı Arap dünyasını korumak gerekçesiyel İran'a karşı savaşması göz önünde tutulursa, benzer bir davranışı, yine Araplar ve Filistinliler yararına gerekçesiyle, Batı ve İsrail'le yakın ilişkileri olan Türkiye'ye karşı da gösterebilirdi.[491] Kriz öncesinde su sorunu dolayısıyla, Irak ve Türkiye arasındaki ilişkiler gerginleşmiş ve Irak'ın bu sorunu diplomasi yerine güç yoluyla çözmek istediğinin işaretleri ortaya çıkmıştı. Türkiye ile Suriye arasında, su konusunda, 1987'de bir protokol yapılmış olmasına karşılık, 1990 Ocak-Şubat aylarında, Atatürk barajı için su tutma girişimi sırasında, Türkiye-Suriye-Irak ilişkileri gerginleşmişti. Buna rağmen Türkiye, Körfez krizi sırasında Irak'ın toprak bütünlüğünü bozmaya yönelik girişimlere oldukça temkinli yaklaşmış ve Türkiye'nin Krize ve sonrasına yaklaşımı, bölgede ve Irak'ta kendi aleyhine bir durumun oluşmasına engel olmaya yönelik olmuştur. Ayrıca Türkiye, bağımsızlığını tehdit edecek bir denge değişikliğine veya ülke bütünlüğüne tehdit oluşturacak bir durumun ortaya çıkmasına karşı bir

---

[490] Bkz. William N. ve Erwin F. LESSER: "Forward Presence in Turkey:Case Study" Parameters, US Army War College Quarterly, Vol.22, No.3, Autumn 1992, s.19-28; Obrad KESIC: "American-Turkish Relations at a Crossroads", Mediterranean Quarterly, Vol.6, No.1, Winter 1995, s.99

[491] Osman Metin ÖZTÜRK: "Irak: Yapısı ve Komşularıyla İlişkileri", Kök Araştırmalar, Bahar 1999, Cilt I, Sayı 1, s.183

politik tavır ortaya koymuş ve bu çerçevede BM ile işbirliği yapmaktan kaçınmamıştır.[492]

Birinci Körfez Savaşının sonrasında, Orta Doğu'nun önemli iki ülkesi olan İran ve Irak, Orta Doğu'daki güç dengesinin etkili üyeleri olma özelliğini kaybetmişlerdir. Savaş sonrasında bölgede üç önemli blok oluşmuştur. Birincisi, İsrail'le barış içinde olan devletler: Mısır, Türkiye, Ürdün; ikincisi, İsrail'le barışa karşı olan devletler: İran, Suriye, Libya; üçüncüsü, bu oluşumu sadece seyreden ve genelde bir etkisi veya katkısı bulunmayan devletler: Körfez ülkeleri, Tunus ve Cezayir.

Türkiye, Irak'ın tamamen tahrip edilerek, bölgedeki dengelerin altüst edilmesine yol açılmasına karşı çıktığı gibi, kriz sonrasında kendi kaderlerine terk edilmelerinden dolayı, Saddam tarafından yok edilme tehlikesiyle karşı karşıya kalan Kürt halkına topraklarını açmış ve BM tarafından güvenli bölge oluşturulmasını öngören 688 sayılı kararın alınmasında da önemli rol oynamıştır. Ayrıca Türkiye, uçuşa yasak bölge uygulaması çerçevesinde hareket etmeye özen göstererek, bir misilleme olasılığını doğuracak olan Irak topraklarının ve hava sahasının ihlaline yönelik girişimlerden de kaçınmıştır.

Körfez savaşından sonra, Irak'ın yeniden silahlanmaya çalışması ve konvansiyonel askeri gücünü muhafaza etmesi nedeniyle, potansiyel bir tehdit unsuru olarak görülmesi, Batı için, İran'dan sonra bölgede kuşatılması gereken ikinci devlet olarak algılanmasına neden olmuştur. Bu noktada, ABD'nin Clinton yönetimi, bölgeye yönelik olarak, İran ve Irak'ın kuşatılmasını öngören "çifte kuşatma" politikasını (dual containment)[493] uygulamaya koymuştur. Bu politika gereği, İran'ın yanı sıra Irak da, BM aracılığıyla ve çeşitli yöntemlerle (nükleer silahların denetlenmesi ve imhası, kuzeyde ve güneyde uçuşa yasak bölgeler oluşturulması ve ekonomik ambargoya devam edilmesi gibi) denetim altında bulundurulmuş ve potansiyel bir tehdit gibi görülmeye başlanmıştır. Bu çerçevede 33. paralelin güneyi ile 36. paralelin kuzeyinin Bağdat yönetiminin denetimi dışına çıkması ve bu bölgelerde oluşan otorite boşluklarının, Şii ve Kürt grupları tarafından doldurulmak

---

[492] Bu konuda değerlendirme için bkz. Duygu Bazoğlu SEZER: "Turkey's New Security Environment, Nucleer Weapons and Proliferation" , Comperative Strategy, Vol.14, No.2, April-June 1995, s.162

[493] Yasemin ÇONGAR: "Irak'I Bölmek mi, İran'la Konuşmak mı?", Milliyet, 2 Aralık 1996; Tuncay ÖZKAN: "Amerikan politikaları ve Irak Gerçeği", Milliyet, 21 Mart 2002

istenmesi, gerek Bağdat yönetimi ile , gerekse bu gruplarla dış güçler arasındaki ilişkilerin oynak bir zemine oturmasına yol açmıştır.

Birinci Körfez Savaşı sonrası, zaman içinde, Orta Doğu'daki yeni dengeler şu şekilde oluşmuştur: SSCB'nin ortadan kalkması, bölgede dengeyi tamamen değiştirmiş; ABD başta olmak üzere, Batı'nın bölge ülkeleri üzerindeki etkisi artmıştır. Ayrıca, ABD ve onun yanında İngiltere ile Fransa'nın etkili olduğu, yeni bir yapılanmaya doğru bir hareket başlamıştır. Bu yeni yapılanma içinde, Türkiye, İran ve Suriye'nin konumları da değişmiştir. Özellikle, arkasındaki SSCB desteğini kaybeden Suriye, bölgede Batı'nın politikalarına yakınlaşmak zorunda kalmıştır.[494]

Bölgede ABD hakimiyetini geçerli kılma çabasının bir de ekonomik yönü vardır. Genelde vurgulanan ve yaşamsal önem taşıyan petrol sorununun dışında, bölgenin yeni liberalizm taleplerine uygun olarak yeniden biçimlendirilmesi sorunu bir diğer önemli husustur.[495] Bölgenin demokratikleştirilmesi amacına yönelik önlemler dizisi olarak sunulan Büyük Orta Doğu Projesi'nin asıl amacı, bu yeni ekonomik düzenlemeyi gerçekleştirmektir. Küresel liderliğinin temel taşlarının, demokratik idealler ve değerler olduğunu bilen ABD, bunlar üzerinde inşa edilecek bir küresel düzenin, kendi güvenlik ve refahını artıracağını görmektedir. "Dolayısıyla, tüm dünyada demokrasiye ve serbest pazarlara yönelik eğilim, ABD çıkarlarını ilerletir"[496] stratejisini benimsemiş olan ABD, bunun uygulama alanlarından birisi olarak Orta Doğu'yu seçmiştir.[497]

---

[494] Osman Metin ÖZTÜRK: Türkiye ve Orta Doğu, s.67-68; Erol MANİSALI: "Orta Doğu'da Yeni Dengelerin, Doğu Akdeniz'den İç Asya'ya Uzanan Eksene Oturması ve Türkiye", Su Sorunu, Türkiye ve Orta Doğu, Der. Sebahattin ŞEN, (İstanbul: Bağlam Yayınları,1993), s.17

[495] Irak ve Mısır'da yeni liberal eğilimler için bkz. Ali TARTANOĞLU: Irak, Saddam, Körfez, (Ankara: Çark Kitabevi, 1991), s.145-151: Ahmet ABDULLAH: "Mübarek'in Kumarı", Birikim, Sayı: 22, s.50-53

[496] A National Strategy for A New Century, Washington D.C., The White House, 1999, s.4

[497] Bu çalışmanın genelinde geçen Orta Doğu sınırları ile Büyük Orta Doğu Projesi'nin kapsama alanı çok farklıdır. Çalışmada, batıda Mısır, doğuda İran, kuzeyde Türkiye ve güneyde Suudi Arabistan'ın çevrelediği bölge, Orta Doğu deyiminin kapsamında değerlendirilmiştir. Büyük Orta Orta Doğu Projesi ise, Kuzey Afrika'nın en batıdaki ucundan başlayıp Asya-Pasifik bölgesine kadar uzanan oldukça büyük bir coğrafyayı "özgürleştirme projesi" olarak sunmaktadır. Bu kapsama, 22 veya daha fazla ülke girmektedir. Osman Metin ÖZTÜRK: "Büyük Orta Doğu Projesi ve Türkiye", 12 Nisan 2004, http://www.habusulu.com/21_1.htm. Projenin kapsamı ve sınırları ile ilgili olarak, ayrıca bkz. http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/ANADOLUNUNSESI/212/AND3.htm; http://www.tusiad.org/haberler/konusma/duyuruno449.pdf;

B. Yeni Arap Düzeni

ABD yönetimindeki zengin Batılı ülkelerin oluşturduğu blok, 1990'lı yıllara, Körfez Savaşının hedefleri bağlamında, gerek Orta Doğu, gerekse dünya çapında güçlü bir zaferle girmiştir. ABD, dünya hegemonyasını pekiştirme yolunda önemli bir adım atmış, SSCB'nin (daha sonra Rusya Federasyonu) dünya politikasında ABD'nin destekçisi konumuna yerleştiği izlenimi ortaya çıkmış ve ABD, bir anlamda BM bayrağını kendi bayrağı haline getirmeyi başarmıştır.

ABD'nin Orta Doğu'daki müttefiklerinin, bölge için öngördükleri düzenin ana hatları, 1990'ların başlarında yavaş yavaş, ama çelişkili bir biçimde ortaya çıkmıştır. Bu yeni düzenin üç temel boyutu vardır: birincisi, Arap dünyasının iç güç dengelerinde köklü bir değişim; ikincisi, İsrail-Filistin sorununun, İsrail'in vereceği bazı tavizler karşılığında Filistin halkının ulusal isteklerini – görünürde - yatıştırma şeklinde bir çözüme kavuşturulması ve üçüncüsü de, Kürt sorununa yönelik yaklaşımların tüm taraflarca kabul edilebilir şekilde yeniden tanımlanması.

Sorunun birinci boyutunun merkezinde, Körfez İşbirliği Konseyi çerçevesinde bir araya gelen altı monarşi yer almaktadır. Suudi Arabistan, Bahreyn, Kuveyt, Katar,Umman ve Birleşik Arap Emirlikleri'nden oluşan altılı, savaşta ABD'nin müttefikleri olan diğer iki Arap ülkesi, Mısır ve Suriye'yi de içlerine katarak, savaşın ardından, Şam'da gerçekleştirdikleri toplantıda kabul ettikleri Şam Bildirgesi ile, Orta Doğu'da yeni bir Arap düzeni ilan etmişlerdir.[498] Sekiz ülkenin, İran ve Irak karşısında, Batılı ülkeler ve özellikle ABD ile, anlaşma içinde oluşturulacak statükoyu savunması kararlaştırılmıştır.

Diğer taraftan; Irak'taki Şii muhalefetin etkinlik kazanması, bölgedeki dengeleri bir anda İran'ın lehine çevirebileceğinden, ABD, bu kartı Suudi Arabistan, Kuveyt, Bahreyn gibi ülkelere karşı ciddi bir koz olarak elinde tutmaktadır. ABD'nin bölgedeki destekçilerinin Irak liderinden kurtulmak istemeleri sonucu, George W. Bush başkanlığındaki yeni ABD yönetimi, Irak'a yönelttiği suçlamalarını önce şiddetlendirmiş; daha sonra ise, verdiği süre içinde isteklerinin yerine getirilmediğini

---

[498] 6 Mart 1991 tarihli Deklerasyon için bkz. Dışişleri Bakanlığı internet sayfası, http://www.mfa.gov.eg/getdoc.asp?id

(var olduğu iddia edilen Kitle İmha Silahlarının yerlerinin gösterilmemesini ve teslim edilmemesini)[499] gerekçe göstererek Irak'ı işgal etmiş ve burada kendi kontrolunda bir yönetimi işbaşına getirmiştir.

Öte yandan, İran'ı, gerek bölgeye, gerekse İsrail'e karşı büyük bir tehlike olarak gören ABD, bu ülkeyi de Irak'a yaptığı gibi yalnız bırakmak için büyük çaba içine girmiştir. Ancak 1995 ve 1996'daki ambargo kararına rağmen, bu ülkenin ekonomisinin ciddi bir krize girmemiş olması, ABD'nin bu politikasının henüz sonuç vermediği anlamına gelmektedir.[500]

C. Filistin Sorunu'na Çözüm Arayışları

Soğuk savaş döneminde ABD-SSCB rekabetinin kendini en fazla gösterdiği bölgelerden birisi olan Orta Doğu'da, Ruslar, süper güç olma statüsünü yitirince, bu bölgede yeni bir güç dengesinin oluşumu gündeme gelmiştir. Bu yeni durumda ABD, Orta Doğu'da uzun yıllardır düşünü kurduğu rakipsiz hakimiyet kurma hedefine çok kısa zamanda ulaşabileceğini düşünmüştür. Körfez savaşı sonrası, Filistin sorununa hemen el atması, bu kendine güvenin bir sonucuydu.

ABD ile İsrail'in ilişkilerinin Lübnan savaşından bu yana farklı bir temele oturduğu bilinmektedir. Ancak, Başkan Reagan'ın bu ülkeye sınırsız desteğine rağmen, Filistinlilerle barış yapılması yönündeki çabalar bir sonuç vermedi. Bu yaklaşımı, Bush yönetimi de devam ettirdi. Fakat, Körfez Savaşı göstermiştir ki, Orta Doğu en temel problemlerden biri olan Filistin sorunu bir çözüme kavuşturulmadan bölgede ne eski, ne de yeni bir düzen başarılı olabilir. Savaş sonunda, dünya kamuoyunun dikkatleri tekrar Filistinliler ve İsrail üzerinde yoğunlaşmıştı. Artık açıkça görülmüştür ki, bu problem çözüme kavuşturulmadığı sürece, Orta Doğu istikrara kavuşmayacaktır.

---

[499] ABD'nin 1999 yılında açıkladığı "Yeni Bir Yüzyıl İçin Ulusal Güvenlik Stratejisi" dokümanında, küreselleşmeye ağırlık verilmişti. Ancak, küreselleşmenin beraberinde getirdiği yeni risklerden birisi, Kitle İmha Silahlarının yayılmasıydı. Bkz. Çağrı ERHAN: "Soğuk Savaş Sonrası ABD'nin Güvenlik Algılamaları"....., s.71

[500] Tayyar ARI: "2000'li Yıllarda Türkiye'nin Orta Doğu Politikası"....,s.426

Araplarla İsrail arasında yaşanan, 1948, 1956, 1967 ve 1973 tarihlerindeki savaşlardan, Filistin açısından en önemlisi olan 1967 savaşından sonra, BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı BM Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararına göre; barış, İsrail'in bu savaşta işgal ettiği topraklardan çekilmesi, bölgedeki her devletin toprak bütünlüğü ve siyasi bağımsızlığı ile kuvvet kullanımından uzak olarak güvenlikli ve tanınmış sınırlar içinde barış halinde yaşama hakkının tanınması ilkelerine dayandırılmıştır. 1990'lı yılların yeni düzeni çerçevesinde el atılan Filistin sorununda da, çıkış noktası, teorik olarak, Güvenlik Konseyi'nin, 1967 tarihinde aldığı, bu karar olmuştur.

ABD Dışişleri Bakanı James Baker tarafından formüle edilen plana göre, görüşmeler, BM Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338 sayılı kararları[501] temelinde olacaktı. Yani görüşmeler iyi giderse, Arap ülkeleri İsrail'le barış imzalayıp, sınırlarını tanıdıkları takdirde, bu ülke de işgal ettiği toprakları geri verecekti.[502]

Baker planı, İsrail'in uzlaşmaz tutumu nedeniyle adım adım bu ülke lehine ve Arap ülkeleri aleyhine değişiklikler geçirmiş; savaşta ABD'nin yanında yer alanlar dahil hepsi, giderek daha geri pazarlık konumlarına kaymışlardır.[503] FKÖ, konferans dışında tutulmayı resmen kabul etmiştir. Bu durum, FKÖ'nün savaş sonrası ne denli zayıfladığının bir göstergesiydi. FKÖ, hariçten, tek taraflı olarak ABD planını desteklemek durumunda kalmıştır. Bunda, FKÖ'nün, Irak'ın Kuveyt'e saldırmasına verdiği açık desteğin de payı olmuştur.[504]

Öte yandan İsrail'e hemen bir şeyler imzalatmak için, acele edenin, asıl ABD yönetimi olduğu da bir gerçektir. Çünkü, George Bush bunu yaklaşan başkanlık seçimleri dolayısıyla bir seçim kampanyasında kullanmak istemekte, tarihe Filistin-İsrail sorunu çözen kişi olarak geçmek istemekteydi.

---

[501] BM Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338 sayılı kararları için bkz. http://www.un.org/documents

[502] Osman Metin ÖZTÜRK: Türkiye ve Orta Doğu, s.19

[503] Barış süreci ile ilgili geniş bilgi için bkz. Arsev BEKTAŞ: "Orta Doğu'da Barışın Ayak Sesleri ve Filistin Sorununa Tarihsel Bir Bakış" ", Su Sorunu, Türkiye ve Orta Doğu, Der. Sebahattin ŞEN, (İstanbul: Bağlam Yayınları,1993)

[504] Osman Metin ÖZTÜRK: Türkiye ve Orta Doğu, s.18

D. Orta Doğu'da Diğer Bir Sorun: Kürt Sorunu

ABD'nin Birinci Körfez Savaşında Irak'ı yenilgiye uğratması ile birlikte, bölgede bulunan Şiiler ve Kürtler harekete geçerek "kurtarılmış bölgeler" oluşturdular. Bu bölgeler, Musul, Süleymaniye, Erbil, Halepçe, Samara illeri ile civarını kapsıyordu.[505] Ancak Saddam Hüseyin'in gitmesi fikri, ABD stratejisinde birincil önemde değildi. Çünkü, Irak'ın beklenilenden de hızlı bir şekilde çökertilmesi sonucu, bu kez Kürtler acil bir sorun olarak gündeme gelmişlerdi. Saddam Hüseyin'in düşürülmesi ve Irak'ın parçalanması olasılığı, yeni dengesizliklere gebeydi. Üstelik bölge devletlerinin hiç biri de böyle bir gelişmeye taraftar değildi. Kürt sorununa bir çözüm aranacaktı. Ancak, bu çözüm arayışına, ayaklanmalar bastırıldıktan ve Saddam rejimi kendisini toparladıktan sonra girişilecekti. On binlerce kişinin öldüğü bastırma harekatından kaçan milyonlar, komşu ülkelerin sınırlarına yığılınca, ABD, Kürtler'in Saddam'a karşı korunması rolünü üstlenerek Kürt kartını da eline almıştır.

Bugün Orta Doğu'da reel olarak gündeme gelen sorun, özellikle ABD öncülüğünde özerk de olsa bir Kürt devleti kurma planıdır. Irak'da Batı'yla anlaşmaya ve işbirliğine hazır Kürt liderlerinin bulunması, bu planı daha da çekici kılmaktadır. Bu devlet, bugün için, ancak ABD'nin askeri koruması altında ve bu ülke dayattığı için kurulabilir. Bu da, aynı İsrail gibi, bölgede istikrarsızlığı devam ettirecek bir karakol işlevi görecektir. Böylece, bölgeye İsrail tipinde, ama bu kez doğudan ikinci bir giriş yapılmış olacaktır. ABD'nin bu gelişmeden çıkarı olukça büyüktür. ABD, bir Kürt devletinin kurulmasını başaramasa bile, Kürt kartını bölge ülkeleri ile ilişkilerinde kontrollü ve sürekli olarak kullanmak imkanına sahip olacak ve kullanmaya da devam edecektir. [506]

ABD, Kürt kartını Irak'ın yanı sıra Türkiye, İran ve Suriye'ye karşı elinde bulundurmaktadır. Bu ülkelerin ABD politikasına aykırı hareket etmesi, başka bir deyişle oyunu ABD'nin kaybedeceği şekilde oynamaları halinde, ABD, bu kartı

---

[505] Cevat KORKMAZ: Kürt Kapanı, (İstanbul: Yurt Yayınları, 1991), s.57

[506] Kuzey Irak'ta kurulacak bir Kürt devleti bir takım yararlar sağlasa da, ABD bunu yaparak, Türkiye, İran, belli ölçüde Suriye ve hatta Irak'a karşı sürekli kullanacağı bir kozu kaybetmek istemeyebilir. Ancak bu, ABD'nin bu yola hiçbir zaman başvurmayacağı anlamına gelmez. Tayyar ARI: "Kuzey Irak'ta Savaş, Belirsizlik ve Senaryolar", Birikim, Sayı:43, s.7

masaya sürebileceğini bir takım davranışlarıyla ima etmektedir.[507] Türkiye'nin, Irak'a karşı bir harekata ve Kuzey Irak'ta bir Kürt Devleti kurulmasına karşı bir politika[508] gütmesine rağmen, ABD'nin gerçekleştirdiği İkinci Körfez Savaşından sonra da, Kürt devleti oluşturulması planı sıcak bir gündem maddesi olmuştur. Ancak, Irak'taki direnişin zaman içinde güçlenmesi ve ABD'nin askeri kayıplarının artması sonucu, bu planın şimdilik beklemede tutulduğu görülmektedir.

Kürt sorunu, Avrupa ile ABD arasındaki hegemonya çekişmesinin bölgedeki yansımasında da ifadesini bulmuştur. İkinci Körfez Savaşına katılmayan ve destek sağlamayan Avrupalı büyüklerden Almanya ve Fransa, savaş sonrasında, çıkarlarını korumak için ABD ile işbirliğine yanaşmışlardır. Birinci Körfez savaşında da, dışarıda kalmayı yeğleyen Almanya, savaş sonrasında, Kürtlerin hakkını arama konusunda atağa kalkmış, zamanın Almanya Dışişleri Bakanı Genscher, mülteci kamplarını ziyaret etmişti. Almanya, sorunun BM denetiminde bir çözüme kavuşturulması gerektiğini savunmakta, böylece öncülüğünü yaptığı Avrupa kampına Orta Doğu'da bir ayak bularak, bu sayede kendisinin de bölgede politik olarak güçlenmesini gerçekleştirmeye çalışmaktaydı. Kürt sorunu, İngiltere ve Fransa için de, da geçmişte olduğu gibi, ilgi duyulan ve kullanılmaya çalışan bir konudur.

E. ABD'nin İsrail Kartı

Petrol gelirleriyle birlikte hızlanan süreç içinde Arap ülkelerinde biriken görece özerk mali sermaye, Batı –özellikle de ABD için- sürpriz dinamikler yaratmıştır. Bölgedeki bir dizi petrol üreticisi devlet, edilgen konumlarından giderek sıyrılıp, 1970'li yılların ortalarından itibaren dünya siyaset sahnesinde görece özerk roller üstlenmeye başlamışlardı. Bunun sonucu olarak da Orta Doğu ülkeleri –en azından bazıları- üzerinde gerek ABD'nin, gerekse SSCB'nin doğrudan nüfuz olanakları giderek daralmıştı. Arap dünyasında bu koşullar hüküm sürerken, ABD, son Arap-İsrail savaşından itibaren bölgedeki çıkarlarının esas savunucusu olarak sadece İsrail'e güvenememeye başlamıştır. ABD, emperyalizmin Körfez'deki temel

---

[507] Tayyar ARI: "2000'li Yıllarda Türkiye'nin Orta Doğu Politikası",....s.426

[508] Cemalettin TAŞKIRAN: "All The Way To Iraq?", Stradigma.com, e-journal of Strategy and Analysis, February 2003, Issue 1

dayanaklarından birisinin Araplar olduğu gerçeğini kabul etmiş ve politikalarını bu gerçeği göz önünde bulundurarak formüle etmiştir.

ABD açısından Orta Doğu'da bir çelişki vardı ve bu çelişki şuydu: ABD, İsrail'i Arapların karşısında yalnız bırakmak istemiyordu. Ama öte yandan Araplara yönelik bir harekete girişmeyi de istemiyordu. Çünkü bu İsrail'in bölgede daha önce ulaştığı konumu tehlikeye sokabilirdi. İsrail ise, bazen, ABD'nin bölgeye yönelik politikasına, tamamen olmasa da, kısmen aykırı hareketlere girişebilmekteydi. Bunu yaparken, ABD'nin herhangi bir "itaatsizliği" ağır biçimde cezalandırmayacağına da inanıyordu. İsrail, işte bu nedenle AWACS pazarlıklarına ve mini Filistin devletinin kurulmasına karşı çıkmış ve Haziran 1982'de Lübnan'ı işgale cesaret etmişti. Ancak ABD'nin Arap rejimleriyle yakınlaşma ve bölgeye tam olarak yerleşme çabası bu dönem içinde önemli bir yankı bulmayacak, bunun için 1990'lı yılları, Körfez Savaşı'nı, beklemesi gerekecekti.

Yine de bu koşullar altında Orta Doğu'da salt bir askeri odak olarak tecrit olmuş İsrail'e oynamanın, ABD'nin bölge üzerinde denetim sağlama çabaları açısından yetersiz kaldığı, 1973 Savaşından (Yom Kippur Savaşı) Camp David'e varan süreç içinde açıkça ortaya çıkmıştı. Kuşkusuz İsrail, ABD'nin Orta Doğu'daki en güvenilir dostu olma konumunu korumaktaydı. Ancak bu, ABD'nin bölgedeki konumunu güvence altına alacak bir öğe olmaktan uzaklaşmıştı.

Öte yandan önemli bir başka olgu da ABD'nin Mısır, Türkiye ve İsrail arasında oluşturmaya çalıştığı güvenlik ve işbirliği ağı olarak görülmektedir. Gerçekten de ABD'nin bölgedeki bu üç önemli müttefiki arasında bir yakınlaşma yaratma ve hatta ortak girişimler kurma çabası içinde olduğu bir gerçektir. Ancak, üçlü sacayağının oluşturulması bugüne kadar tam olarak gerçekleştirilememiştir.

II. SOĞUK SAVAŞ SONRASINDA İSRAİL'İN ULUSLARARASI POLİTİKADAKİ YERİ VE DIŞ POLİTİKASININ ESASLARI

A. Körfez Krizi

İsrail'de Shamir hükümeti, 1980'in ikinci yarısından itibaren iki önemli sorunla karşı karşıya gelmiştir: devam eden Filistin ayaklanması ve Irak'ın 2 Ağustos 1990'da Kuveyt'i işgalinin tetiklediği Körfez Krizi.

İsrail'de iktidarda bulunan Likud Partisi liderliği, Kuveyt'in işgali olayını, kendi kamuoylarını, Irak'ın, Orta Doğu'daki istikrar için, İsrail-Filistin çatışmasından daha büyük tehdit olduğuna inandırmak için kullanmıştır. Batılı güçlerin Irak'a müdahale etmemeleri halinde, İsrail'le Irak arasında bir yüzleşmenin kısa zaman içinde ortaya çıkmasından korkulmaktaydı. İfade edilmeyen bu beklenti, İsrail'in en büyük müttefikinin, yani ABD'nin, ele geçen fırsatı İsrail'in en güçlü düşmanının ortadan kaldırılması için kullanacağı idi.

Körfez krizinin garipliklerinden birisi, İsrail'in kendisini, en büyük düşmanı Suriye de dahil, Arap ülkelerinin büyük çoğunluğu ile aynı saflarda bulmasıydı. Fakat, Arapların krize yaklaşımı ile İsrail'in yaklaşımı arasında temel bir farklılık vardı. Araplar, Irak'ın saldırısının geri çekilmesini, siyasi statükonun yeniden inşasını ve Irak'ın kontrol altına alınmasını isterken; İsrail, Irak'ın savaş makinasının ve savaşma potansiyelinin tümüyle imha edilmesini, Irak'ın bölgede uzunca bir süre tehdit unsuru olmaktan çıkarılmasını istiyordu.

Diplomatik cephede, İsrail, Körfez Krizini Filistin sorunu ile ilişkilendirmeye çalışan tüm teşebbüslere direnmeye devam ediyordu. Washington'da, İsrail Dışişleri Bakanı David Levy ile görüşmesinden sonra, ABD Dışişleri Bakanı Baker, Irak-Kuveyt sorunu ile, İsrail-Filistin sorununun birbirinden ayrı iki mesele olduğunu ve bağımsız olarak ele alınmaları gerektiğini açıklamıştı.[509]

---

[509] Ha'aretz, 6 September 1990. Ancak, bu ABD-İsrail ortak bakış açısı, 8 Ekim 1990'da ciddi şekilde sarsıldı. İsrail Kuvvetleri, Kudüs'te Müslüman protestoculara karşı gerçek mermi kullanmış ve 21 göstericinin ölümüne,

Kriz sırasında ABD, İsrail'in Irak'a karşı tek taraflı bir hareketten kaçınmasını istiyordu. Shamir bu konuda ABD'ye önceden danışacağına dair Başkan Bush'a söz vermişti. İsrail, düşük profil sergilemiş ve gereksiz gerilimler yaratmaktan kaçınmıştır.[510]

Körfez Krizi, aynı zamanda, İsrail'in Ürdün'e karşı politikasının yeniden değerlendirilmesini de gerekli hale getirmişti. Muhalefet, devamlı olarak Kral Hüseyin rejiminin Amman'da devam etmesinin, İsrail'in güvenliği için hayati olduğunu değerlendirmekteydi. Diğer taraftan, hükümetteki Likud Partisi ise, "Ürdün, Filistin'dir" çizgisini takip etmiş ve Filistinlilerin bu monarşiyi devirmelerinin ve Ürdün'ü bir Filistin devleti haline getirmelerinin İsrail'in güvenliğini tehlikeye düşürmeyeceğini savunmuştur. Ariel Sharon, bir Filistin devleti için Kraliyet rejimini devirmeyi benimsemiş en istekli kişiydi.[511] İsrail'deki bu düşünceler, Kral Hüseyin'i Irak'la ittifaka girmeye zorlamıştır. Kriz sırasında, istikrarlı bir Ürdün'ün önemini anlayan Likud liderleri, tehditler gönderme yerine, Amman'ı yatıştırıcı ve Kralı, İsrail'in saldırı niyeti olmadığına ilişkin olarak, ikna edici mesajlar göndermeye başlamıştır. Irak kuvvetlerinin Ürdün'e girmemesi konusunda Kralı uyarmışlardır.[512]

İsrail için, Körfez Savaşının en önemli sonucu, ABD ile arasındaki ilişkiye etkisidir. Bir bakıma, İsrail, Körfez Savaşından en fazla fayda sağlayan devletti. Çünkü, parmağını kıpırdatmadan, en önemli düşmanı, en sadık dostu tarafından saf dışı edilmiş, tehlikesiz hale getirilmiştir. Ancak, krizin etkisi altında, ABD, bölgedeki çıkarlarını elde edebilmek için Arap müttefiklerine doğru kaymaya başlamıştır. Bu açıdan bakıldığında ise, İsrail, körfez krizinden kazanan olarak değil, kaybeden olarak çıkmıştır. Körfezde silahlar susar susmaz, Bush yönetiminin, Araplarla barış görüşmelerine başlaması için İsrail'e uyguladığı baskı, ABD'nin politika değişikliğinin en iyi göstergesidir.

---

yüzden fazlasının yaralanmasına neden olmuştu. Katliamdan sonra, Orta Doğu'da Araplarla müttefikliğe dayanan bir ABD yaklaşımına karşılık, Filistinlilere karşı, ABD, Arap ve uluslararası toplumu önemsemeyen bir İsrail yaklaşımı ortaya çıkmıştır. Bu ise, ABD-İsrail ilişkilerinde sürekli bir gerilimin kaynağı olmuştur.

[510] Bob WOODWARD: The Commanders, (New York: 1991), s.363

[511] Avi SHLAIM: a.g.e., s.477

[512] Adam GARFINKLE: Israel and Jordan in the Shadow of War, (London: 1992), s.173

B. Madrid Barış Konferansı

Madrid'de, 30 Ekim 1991'de toplanan Orta Doğu Barış Konferansı, Arap-İsrail çatışmasına geniş kapsamlı bir çözüm bulunması için önemli bir gelişmeydi. İki önemli olay ABD'yi böyle bir girişimde bulunmaya yöneltmiştir. Bunlar, SSCB'nin soğuk savaşta mağlup olması ve Arap radikalizminin Körfez Savaşında yenilmesidir.

SSCB'nin çöküşü, Moskova'nın eski dostlarını ortada bırakmış ve İsrail'e bir barış anlaşmasına sürekli olarak karşı çıkan Arap ret cephesinin altındaki halının çekilmesine neden olmuştur.[513] Suriye Cumhurbaşkanı Hafız Esad, Sovyet desteğini kaybetmesinin bir sonucu olarak Madrid'e katılması için yapılan daveti kabul etmiştir. Suriye, geriye kalan tek süper güçle barış yapmak zorunda kalmıştır. Lübnan hükümeti, her zaman olduğu gibi Suriye'nin yolunu takip etmiştir.

İsrail'in, ekonomik olarak hassasiyetinin bulunması ve SSCB'nden büyük çapta Yahudi göçünün finansmanında ABD'nin mali desteğine bağımlı olması, George Bush'a büyük bir hareket serbestisi sağlamaktaydı. Bush, çok az sayıda Yahudi oyu almış olduğu ülkesinde, Yahudi lobisine çok bağımlı değildi. Bundan dolayı, Bush, iç politikadaki bu güçlü pozisyonunun da yardımıyla, İsrail'in önüne iki seçenek sunmuştu: ya işgal edilmiş toprakları elinde tut ya da ABD'nin desteğini.

ABD Dışişleri Bakanı James Baker'ın öncülüğünde, BM Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338 sayılı kararları temelinde ve barış için toprak verilmesi prensibini esas alarak başlayan barış görüşmelerinin önceki barış görüşmelerinden farklılığı, ilk defa burada, Filistinlilerin, İsrail ile eşitlik temelinde temsil edilmiş olmalarıdır. Madrid, İsrail'in uzun süredir Filistinlileri görüşmelerde ortak olarak görmeyi reddettikleri politikadan uzaklaşma şeklinde bir değişikliğe damgasını vurmuştur.

Madrid'de Filistinlilerin ılımlı bir çizgi takip etmeleri, Bush yönetiminin kendi istediği yönde daha fazla gitmesini ve İsrail'den daha fazla uzaklaşmasını kolaylaştırmıştır. Madrit'ten sonra da, ABD Yönetimi, İsrail üzerinde baskı yaparak, barış için toprak vermelerini ve Filistinlilerin self determinasyon hakkını teslim etmelerini istemiştir. Taraflar, ikili görüşmeler için tarih ve yer belirlemekte

---

[513] Osman Metin ÖZTÜRK: Türkiye ve Orta Doğu, s.17-18

anlaşamayınca, ABD inisiyatifi ele alarak, 4 Aralık'ta Washington'daki görüşmelere tarafları resmen davet etmiştir.[514]

Madrit'teki Barış Konferansını takiben, Washington'da başlayan ikili barış görüşmeleri beş turda tamamlanmıştır. Bu turların tamamında İsrail Hükümeti, barış için toprak değişimini dışarıda bırakmaya ve zamana oynamaya çalışmıştır.

Filistinliler, görüşmelerde alınacak kararların geçici anlaşmalar sonrasında bağımsızlığa gidecek bir tarzda şekillenmesini istemekteydiler. İsrail tarafı ise, Filistinlilerin bu topraklarda yaşayan, fakat milli hakları olmayan bir grup olduğunu ve kesinlikle geçiş döneminden sonra bile bağımsızlık hakları bulunmadığını ileri sürmekteydi.[515] Shamir, İsrail'in ilk Başbakanı David Ben Gurion gibi, oyalamanın İsrail'in lehinde olduğunu, bundan dolayı kaçınılmaz hale gelinceye kadar herhangi bir tavizin verilmemesi gerektiğine inanmaktaydı.

23 Haziran 1992 seçimleri, İsrail tarihinde en önemli seçimlerden birisi olmuştu. Seçimler, barış sorunu ve işgal altındaki toprakların geleceğine odaklanmıştı. Yıtzhak Shamir, Likud'un geleneksel genişleme politikasını temsil ederken; Yıtzhak Rabin, İşçi Partisi'nin geleneksel toprak ödünü verilmesi politikasını temsil etmekteydi. Rabin, seçildiği takdirde, altı ay ile bir yıl arasında Filistinlilerin kendi yönetimlerini kurmalarını öngören anlaşmayı tamamlayacağı sözünü vermekteydi. Barış görüşmelerine Doğu Kudüs'ün Filistinlilerinin de katılmasını kabul eden ve "siyasi yerleşimler" olarak adlandırdığı işgal edilen topraklardaki yerleşimlerin de dondurulması düşüncesinde olduğunu söyleyen Rabin; seçimin, barış sorunu üzerine bir referandum haline gelmesine neden olmuştur. Bu sözler, üzerine, İsrail seçmeni, İşçi Partisi'ni iktidara taşımıştır.

Ancak, Rabin, Madrid formülünü uygun bir vasıta olarak görmemekteydi. Çünkü, Madrid formülü, İsrail'in tüm düşmanları ile eş zamanlı olarak görüşmelere başlamasını öngörmekteydi. Rabin, bir defada bir barış yapılması ve her bir ikili anlaşmada, toprak iadesi bakımından en düşük bedelin ödenmesi şeklinde bir yaklaşım sergilemekteydi. Bu yaklaşımın gerisindeki düşünce, birleşik Arap cephesini

---

[514] Avi SHLAIM: a.g.e., s.491
[515] Avi SHLAIM: a.g.e., s.493

kırmaktı. Rabin, "barış sürecinden" barışın tesisine geçilmesini, önceliğin Filistin'in özerkliği görüşmelerine verilmesini ve Suriye'nin sırasını beklemesinin gerektiğini ifade etmiştir.[516]

Hükümetin Dışişleri Bakanlığına getirilen Rabin'in rakibi Shimon Peres, Avrupa Birliğinden esinlenilen yeni bir Orta Doğu vizyonu içinde, modern dünyada askeri güç kullanımını reddetmekte, Arap-İsrail çatışmasına geniş kapsamlı bir çözüm bulunmasını savunmakta; güvenliğin sadece askeri değil, aynı zamanda siyasi, psikolojik ve ekonomik bileşenlerinin de bulunduğunu kabul etmekte; İsrail'in toprak konusunda statükoyu devam ettirmesinin ve milli güvenliğini büyük ve pahalı bir silahlı kuvvetlere dayandırmasının hata olduğunu düşünmekte idi. [517] Bu yaklaşımın, Rabin'in işini kolaylaştırdığı söylenemezdi.

Madrid Konferansından beri, İsrail, FKÖ ile dolaylı olarak görüşmekteydi. Çünkü delegasyonda bulunanlar Tunus'taki FKÖ liderlerinden talimat almaktaydılar. Bu durumun farkında olan Rabin, görüşmecilerin kim olduğuna değil, gerçeklerin ne olduğuna ağırlık vermiştir.[518] Aralık 1992'de, Rabin Hükümeti bir adım daha atarak, İsrail vatandaşlarının FKÖ ile temasını yasaklayan altı yıllık yasayı iptal etti.[519]

Ancak, Barış sürecinde elle tutulur somut sonuçların ortaya çıkmaması, işgal edilmiş topraklarda yaşayan Filistinlilerin öfkesini arttırmış ve İsrail devleti ile görüşmelere karşı olan İslami direniş hareketi Hamas'a desteklerinin artmasına neden olmuştur. Sınır dışı kararı,[520] Hamas'ın artan etkisini azaltmaya yönelikti. Fakat, tam tersi bir etki yaratarak, barış görüşmelerini gözden düşürmüş, aşırıları kuvvetlendirmiş ve ılımlıların elini zayıflatmıştır.

Bill Clinton iktidara gelir gelmez, İsrail lehine meyilli ABD politikası daha fazla telaffuz edilir olmuştur. Reagan döneminin "önce İsrail" yaklaşımına dönülmüş; ve Clinton, İsrail üzerinde baskı kurmayı reddetmiştir. Madrit'te iki süper gücün himayesinde başlayan barış görüşmelerinden Rusların ayrılmak zorunda kalmasıyla,

---

[516] Avi SHLAIM: a.g.e., s.507
[517] Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Shimon PERES: The New Middle East, (Shaftesbury, England: 1993)
[518] Hanan ASHRAWI: This Side of Peace: A Personal Account, (New York: 1995), s.211
[519] Yossi BEILIN: Touching Peace, (Tel Aviv: 1997), s.74
[520] İsrail, Aralık 1992'de, Hamas militanı oldukları gerekçesiyle, 416 Filistinli'yi sınır dışı etme kararı almış ve bunu uygulamıştı.

tek himayedar duruma gelen ABD de seyirci gibi davranmaya başlamıştır. Sonuçta, 1 Temmuz'da sona eren onuncu tur görüşmelerden de bir sonuç elde edilememiş; Madrid formülü yerine yeni bir formül bulunması gereği ortaya çıkmıştır.

Filistin'le resmi görüşmelerin başarısızlıkla sonuçlanması Rabin'i iki alternatifle yüz yüze bırakmıştı: Suriye Devlet Başbakanı Esad ile, tamamen çekilme ve Golan Tepelerindeki Yahudi yerleşimlerini sökme şeklinde bir anlaşma yapmak ya da FKÖ ile geçici kendi yönetimlerini kurma anlaşması yapmak. İkinci seçenek Batı Şeria'dan hemen çekilmeyi ve Yahudi yerleşim yerlerini sökmeyi gerektirmiyordu. Rabin, ikinci alternatifi seçti.

C. Oslo Anlaşması

FKÖ ile doğrudan görüşmelere başlanması kararı, İsrail'in dış politikasında diplomatik bir devrimdi ve 13 Eylül 1993 tarihinde Oslo Anlaşmalarına giden yolu açmıştı. İsrail, FKÖ ile görüşmenin gerekliliğini anladığı gibi, Filistinlilerle bir barış anlaşmasına ulaşabilmek için, yüksek bir bedel ödemek gerektiğini de anlamıştı. Bu bedel, küçük değişikliklerle Haziran 1967 öncesi sınırlara çekilmek, bağımsız bir Filistin devleti, Yahudi yerleşim yerlerinin kaldırılması ve Filistinlilere Doğu Kudüs'te fonksiyonel kontrol hakkını tanımak.[521] İşgal altındaki topraklarda Hamas ve İslami Cihat örgütlerine desteğin artmakta olduğu haberleri Başbakan Rabin'i etkilemiştir. 23 Ağustos'ta, Rabin ilk defa, resmi olarak, FKÖ'yü tanımaktan kaçış olmadığını açıklamıştır. Ve bu süreç içinde Oslo Anlaşması, 30 Ağustos 1993'te İsrail kabinesinde onaylanmıştır.

Oslo'da çözüme, geçici çözüm ile nihai çözümü birbirinden ayırmak suretiyle ulaşılabilmiştir. Geçmişte, Filistinliler, önceden daimi anlaşmanın esasları üzerinde anlaşma sağlanmadan geçici bir anlaşmayı reddetmekteydiler. Diğer taraftan, İsrail, nihai bir anlaşmadan önce iki tarafın birlikte çalışmayı öğreneceği beş yıllık bir geçiş döneminde ısrar ediyordu. Oslo'da, FKÖ, İsrail formülünü kabul etmişti. FKÖ, Washington'daki resmi Filistin pozisyonunun tersine, İsrail tarafından, nihai anlaşmanın niteliğine ilişkin açık bir taahhüt verilmemiş olmasına rağmen beş yıllık

---

[521] Avraham TAL: "There is No Return from the Temporary", Ha'aretz, 19 Sept. 1993

geçiş dönemini kabul etmişti.[522] FKÖ'nün İsrail'i tanıması, Arapların İsrail'i tanıması ve onunla ilişkilerini normalleştirmesi yolunda önemli bir adımdı. Orta Doğu'da önemli bir tabu yıkılmıştı.[523]

İsrail içinde sağcıların protestolarına ve Hamas ile İslami Cihat'ın eylemlerine rağmen, barış süreci, 28 Eylül 1995'te Washington'da imzalanan İsrail-Filistin Geçici Anlaşması ile devam etti. Oslo II olarak bilinen bu anlaşma ile İsrail, Filistin kontrolüne Batı Şeria'nın yaklaşık üçte birini teslim ediyordu. Şimdiye kadar, bir yandan İsrail'in sınırını kapatması, diğer yandan radikallerin barış sürecini baltalamaları sonucu, Batı Şeria ve Gazze'de yaşam standartları düşmüş, işsizlik, yoksulluk artarken, güvenlik adına gerek İsrail kuvvetleri ve gerekse Filistin Yönetimi insan haklarını ihlal etmişlerdi. Oslo süreci, gerçekte, işgal altındaki topraklarda bu durumu daha da kötüleştirmiştir.[524]

D. Suriye İle Barış Görüşmeleri

Filistinlilerle yapılan görüşmelere paralel olarak Suriye ile görüşmelerde Rabin'in stratejisi, bu görüşmeleri, Filistin, Ürdün ve Lübnanlılarla yapılanlardan ayırmaktı. ABD'nin tercihi, Suriye ile görüşmelere öncelik verilmesi şeklindeydi. Hafız Esad, İsrail'in zayıf Arap devletlerini tek tek yutmasını önlemenin tek yolunun, Arapların tümünün birleşik bir cephe ile yürüttüğü, geniş kapsamlı bir çözümün gerçekleştirilmesiydi.[525] Esad, Madrid'e katılmayı kabul etmiş; ancak birleşik Arap cephesinin BM kararları temelinde ve "barış için toprak" esasına dayalı görüşmeler yapmasında ısrar etmişti. Bu formüle göre "tam bir barış için tümüyle geri çekilme" talep edilmekteydi. Rabin'in Golan'dan tümüyle çekilmeden önce, barışın belli başlı elemanlarının ortaya konulmuş olmasını (ilişkilerin normalleştirilmesi, güvenlik düzenlemeleri uygulama zaman cetveli) talep etmesi; buna karşılık Hafız Esad'ın geri çekilme tamamlanmadan İsrail'e hiç bir şey vermek istememesi, görüşmelerden bir sonuç alınamamasına neden olmuştur.

---

[522] Osman Metin ÖZTÜRK: Türkiye ve Orta Doğu, s.19; Yossi BEILIN: Touching Peace, a.g.e., s.152

[523] Tunus ve Suudi Arabistan gibi bir takım Arap Ülkeleri, İsrail'le diplomatik ilişki kurma konusunu ciddi şeklide düşünmeye başlamıştı. Arap Birliği, İsrail'in kuruluşundan beri uygulanan ekonomik boykotun kaldırılmasını tartışmaya başlamıştı. Orta Doğu'da oyunun kuralları radikal değişikliğe uğramıştı.

[524] Nicholas GUYATT:The Absence of Peace: Understanding the Israeli-Palestinian Conflict, (London and New York: 1998), s.34 ve 42

[525] Patrick SEALE ve Linda BUTLER: "Asad's Regional Strategy and the Challenge from Netanyahu", Journal of Palestine Studies 26, No.1 (Autumn 1996)

E. Ürdün İle Barış

Ürdün, İsrail ile FKÖ arasında yapılan Oslo anlaşmalarından doğrudan en fazla etkilenen Arap ülkesi olmuştur. Ürdün-İsrail anlaşması, Ekim 1992'de imzaya hazırdı. Ancak Kral Hüseyin, İsrail ile Filistinliler arasında ilerleme kaydedilinceye kadar beklemeyi tercih etmişti. Bu nedenle, İsrail-Ürdün barış anlaşması, 26 Ekim 1994'te imzalandı. Barış anlaşması, yıllar süren bir sessiz diyalog, adı konulmamış ve açıklanmamış uzlaşmalar, Madrid ve Oslo'nun sağladığı meşru çerçeve ve küreselleşme, koşullu bağımlılık ve pazar ekonomisi kavramlarının sardığı bir dünyada imzalanmıştı. Anlaşma, güvenlik hakkında çok az şey söylerken, ekonomik işbirliği hakkında çok şeyden bahsetmekteydi.[526]

Barışın, Ürdün için ekonomik yararları marjinaldi. İsrail'le ilişkilerin normalleştirilmesine karşı direnç, Kral Hüseyin'in beklediğinden çok daha derin olmuştu. Kral, İsrail'le barışı, halkların barışı haline çevirmeyi umuyordu. Fakat bu barış, Ürdün'de Kralın barışı olarak algılandı. İsrail tarafından ise, bu barış, kralın kendisi kadar popüler olmuştur.

F. Barış Sürecinde Gerileme Dönemi: Shimon Peres ve Yeni Orta Doğu

Oslo anlaşmalarının uygulanması sürecinde, işgal altındaki toprakların nihai statüsünün belirlenmesi görüşmeleri, 4 Mayıs 1996'da başlayacaktı. Bu görüşmelerde Rabin'in ne şekilde bir pozisyon alacağı, Başbakanın 4 Kasım 1995'te bir suikast sonu öldürülmesi nedeniyle görülememiştir. Geriye dönülüp bakıldığında, İsrail'in, 25 yıldan beri, işgal edilmiş toprakların geleceği hakkında karar vermekten kaçındığı ve fiili durumu korumak istediği görülür. Ancak, 1993 yılında, Rabin, vatanın bütünlüğü fikrini ve onu elde tutmak için yerleşimcilerin gösterdiği gayretleri göz ardı eden bir yol seçmişti.[527]

---

[526] Ürdün'ün Kudüs'teki özel duruma saygı göstereceğine ilişkin İsrail'in taahhüdü de barış anlaşmasına ithal edilmiş; sonuçta, iki taraf Ürdün'de ikamet eden Filistinli mültecilerin durumlarını iyileştirmek için birlikte hareket etmeyi kabul etmişlerdi. David HOROVITZ: Yitzhak Rabin: A Soldier for Peace, (London:1996), s.124-127

[527] David HOROVITZ: a.g.e., s.178-179

Rabin'in öldürülmesi üzerine, Peres liderliğinde kurulan yeni hükümetin sloganı, "şiddete hayır, barışa evet" idi. Bilimin milli bir kimliğinin olmadığını, teknolojinin evinin bulunmadığını, bilginin pasaportunun olmadığını belirten Peres, "Yeni Orta Doğu"nun, tanklar değil bankalar, mermiler değil oylarla belirleneceğini savunuyordu. İsrail'in bölgedeki askeri üstünlüğünün, ekonomik üstünlükle değiştirilmesini savunmaktaydı.[528]

Peres Dışişleri Bakanı iken, Rabin'in Suriye ile görüşmelere yaklaşımını eleştirmekteydi. Peres'in eleştirileri bir kaç noktada toplanmaktaydı. Birincisi, Peres, Suriye ile anlaşmada sadece güvenlik boyutuna saplanmanın taktik bir hata olduğunu savunmaktaydı. Oysa ki, tüm sorunlarla eş zamanlı olarak ilgilenilirse, İsrail'in eli kuvvetlenecek ve barışa ulaşmak mümkün olabilecekti. Barış gerçekleştiğinde, güvenlik düzenlemeleri zorlanmadan gerçekleştirilebilecekti. İkincisi, Peres, Rabin'in Golan Tepelerinin stratejik değerini abarttığını düşünmekteydi. Peres'e göre gerçek tehdit, Suriye'nin karadan karaya füzelerinden, konvansiyonel olmayan silahlarından ve devletin desteklediği terörden kaynaklanmaktaydı. Tüm bunlara karşı, İsrail'in Golan'da bulunması herhangi bir savunma sağlamamaktaydı. Golan sadece barış için bir pazarlık kartı idi. Peres'in Rabin'i eleştirdiği üçüncü husus ise, Suriye ile barışın bedelinin yüksek olduğunu halka açıklamasıydı. Oysa ki, böyle bir barış; tüm Arap dünyasıyla geniş kapsamlı bir barış ve yeni bir Arap-İsrail Savaşı tehdidinin ortadan kalkması demekti.

Bu süreç içinde, Hamas'ın intihar saldırılarının beyni durumundaki Yahya Ayyaş'ın, Ocak 1996'da, bubi tuzaklı bir cep telefonu ile öldürülmesi, Peres'in siyasi kariyerini sarsacak şekilde terör eylemlerinin artmasına neden olmuştu. Bu olaydan sonra, İsrail'de büyük şehirlerde peşpeşe intihar saldırılarının düzenlenmesi üzerine, İsrail, Filistin Yönetimi ile görüşmeleri askıya almış ve terör eylemlerini gerekçe göstererek, Batı Şeria ve Gazze'den gelen Filistinli işçilere İsrail sınırlarını kapatmıştı.

Bu koşullarda İsrail ile yakın savunma ilişkileri kurmaya yanaşan tek İslam ülkesi Türkiye idi. İki ülke arasındaki ilişkiler, Körfez Savaşından sonra, ABD'nin desteklediği barış süreci ile birlikte gelişmeye başlamıştı. Türkiye, Müslüman bir ülke

---

[528] Avi SHLAIM: a.g.e., s.553

olmasına rağmen, laik yönetim, İsrail ile yakınlaşmayı kabullenmişti. Her ikisi de Orta Doğu'da Batı tarzı hükümetlere sahip yegane ülkelerdi. Yine her iki ülke, AB ile yakın ilişkiler kurma süreci içindeydiler.

İsrail, İran'a ve onun en yakın müttefiki Suriye'ye karşı Türkiye'yi denge unsuru olarak kullanmak istiyordu. Türkiye de, bu iki ülkenin Türkiye'yi hedef alan teröre verdiği destekten rahatsızlık duyuyordu. Diğer taraftan, 1950'lerin sonunda Türkiye'nin Periferal Pakta girmesine karşı çıkan ABD için Türkiye, 1990'ların Orta Doğu düzeninde anahtar bir oyuncu olmuştu. Clinton yönetimi, Orta Doğu'da iki bölgesel güç arasında ortaya çıkan ittifak için tam ağırlığını koymaktaydı.

İki ülke arasında Şubat 1996'da bir askeri işbirliği anlaşması imzalanmış, ancak iki ay sonra açıklanmıştı. Türkiye, İsrail Hava Kuvvetlerinin Türk hava sahasını ve üslerini kullanmasına müsaade etmişti. İsrail, Türkiye'ye askeri malzeme satışını ve Türkiye'nin Fantom savaş uçaklarını yenileştirmeyi üstlenmişti. Bir saldırı durumunda, İsrail, harekat mesafesini büyük ölçüde arttırmış oluyordu. Suriye'yi iki yönden vurabilmek imkanını elde ederken; jetlerini İran'ın kapısına kadar taşıyabilecek duruma gelmişti. Anlaşma, Arap ve İslam ülkelerini kızdırmıştı.[529] Suriye, Türkiye'ye, İslam Konferansı Örgütü'nün, tüm üyelerinin Arap topraklarının işgalini sürdürdüğü sürece İsrail'le herhangi bir askeri işbirliğinden kaçınmalarını zorunlu kılan kararı hatırlatmıştır. Arap Birliği, anlaşmayı, bir saldırganlık hareketi ve üyelerine doğrudan tehdit olarak tanımlamıştır. Anlaşma, Kahire ve Şam'da alarma sebep olmuştu.[530] Suriye rejimi kendisini kuşatılmış hissediyordu ve izole edilmişlik duygusu derinleşmişti. Suriye'nin İsrail'le bir anlaşma ihtimali olsa bile, bu anlaşma olasılığı ortadan kalkmıştı.

G. Netanyahu İle Uzlaşmaz ve Sertlik Yanlısı Politikaya Dönüş

Güney Lübnan'dan İsrail'e yönelik Katyuşa saldırılarını cezalandırmayı düşünen İsrail'in, Gazap Üzümleri Operasyonu [531]ile Lübnan'a misillemede bulunmasının nihai hedefi Suriye idi. Suriye, Hizbullah'ı durdurmaya zorlanacaktı.

---

[529] Osman Metin ÖZTÜRK: "Türkiye-İsrail Askeri İşbirliği Üzerine", Avrasya Dosyası, İlkbahar 1999, Cilt 5, Sayı 1, s.252-255
[530] Turkish Daily News, 7 Mayıs 1997
[531] Avi SHLAIM: a.g.e., s.560

Ancak, İsrail topçusunun Qana'daki BM üssünde 102 mülteciyi öldürmesi, İsrail'i zor durumda bırakmış ve İsrail askeri harekatından kazançlı çıkan taraf, harekatın kurbanı olması düşünülen Hafız Esad olmuştur. Gazap Üzümleri Operasyonu, siyasi, askeri ve ahlaki açıdan, İsrail için tam bir başarısızlıktı. Operasyon, 29 Mayıs 1996 seçimlerinde Netanyahu'nun Likud'unu iktidara taşımıştır.

Benjamin Netanyahu'nun iktidara yükselişi, İşçi Partisi'nin Arap dünyasına yaklaşımını karakterize eden pragmatizm ile bir kırılmaya ve köklerini Revizyonist Siyonizm'den alan ideolojik sertlik yanlısı iddiaların yeniden ortaya çıktığına işaret etmekteydi. Netanyahu, Filistinlilerin self determinasyon hakları olduğunu reddetmekte ve Orta Doğu'daki gerilimin temel nedeninin Araplararası mücadele olduğunu iddia etmekteydi. Netanyahu için, FKÖ ile uzlaşmak söz konusu değildi. Çünkü, onun hedefi İsrail Devletini yok etmekti.

Netanyahu, yüzde birden az bir farkla seçilmiş olmasına rağmen, İsrail tarihinde doğrudan seçilmiş ilk başbakan olmanın avantajına sahipti. Netanyahu, yaklaşımı ile Arap Birliği davasına katkıda bulunmuştu. O derecede büyük bir infial yaratmıştı ki, Arap dünyası liderleri 22 Haziran'da Kahire'de bir zirve düzenlemişlerdi.[532]Yani, Netanyahu, Arapları biraraya getiren olmuştu.

Netanyahu'nun niyeti, barış görüşmelerini, İşçi Partisi'nin temel yönelimi olan, barış için toprak konseptinden ziyade, İsrail'in güvenliği üzerine odaklamaktı. Netanyahu, Filistin devletine tamamen karşıydı. Stratejisinin temel unsurları, Filistinlilerin beklentilerini azaltmak, Yaser Arafat'ı ve Filistin Yönetimini zayıflatmak, Oslo anlaşmalarında belirtilenden daha fazla kuvvet çekmeyi askıya almak ve bu anlaşmalardaki güvenlik koşullarını, İsrail'in üstün pozisyonunu yeniden ileri sürmek için kullanmaktı. Arap ülkeleriyle ve özellikle Suriye ile ilişkilerde, Netanyahu, barış için toprak verme yolunda daha fazla yürümemeye kararlıydı. Çünkü, SSCB'nin çöküşünün ve Irak'ın Körfez Savaşında yenilmesinin, Arap ülkelerine askeri bir seçenek bırakmadığını biliyordu.

---

[532] Zirvenin amacı, Arap birlikteliğini yeniden tesis etmek; İsrail ve ABD'ye, yeni İsrail Başbakanı Arap-İsrail görüşmelerinin Madrit'ten beri üzerinde tesis edildiği, barış için toprak esaslarına geri dönmemesi halinde barış sürecinin çökeceği ve bölgenin gerilim ve şiddet çemberinin içine kayacağı mesajını göndermekti. Sonuç bildirisinde, devlet başkanları, İsrail'e, Golan Tepelerinden, Lübnan'dan ve Doğu Kudüs'ten çekilmesi çağrısında bulundular.

Başbakan Netanyahu, Filistinlileri ortak olarak görmemekte ve önceki hükümetin taahhütlerini yerine getirmemekteydi. Oslo anlaşmalarını boşlukta bırakmak için büyük çaba sarf etmekteydi.[533]

Bu patlamaya hazır barut fıçısı için kıvılcım da, Netanyahu tarafından sağlandı. 25 Eylül'de El Aksa Camii altından geçen arkeolojik tünele, Ağlama Duvarı bölgesinde ikinci bir giriş açma kararı, Filistinlilerin barışçı bir diyalog umutlarını ortadan kaldırdı. Yapılan büyük çaplı protestolar ve ayaklanmalar kontrolden çıkmış; daha sonra ise, Filistin polisinin, silahlarını İsrail askerlerine çevirmesine neden olmuştur. Şiddet eylemleri, tüm Batı Şeria ve Gazze Şeridini kısa sürede kaplamıştır.

Gelişmeler, Katar'ın, Tel Aviv'de irtibat ofisi açmasını ertelemesine ve İsrail'le yaptığı doğal gaz anlaşmasını askıya almasına neden olmuştur. Mısır, İsrail'in barış sürecinde geriye gittiğini, bu nedenle Arapların da MENA I, II ve III'ün[534] temel hedeflerinde geri giderek, tamamen Araplararası bir iş formu oluşturmalarını istedi.[535]

Netanyahu, İsrail'in Hebron'dan çekilmemesi sorununu, barış sürecinden ayrı tutmak isterken, Filistinliler bu sorunu barış sürecinin içinde tutmaya çalışıyorlardı. Netanyahu, ABD'nin rolünü de sınırlandırmaya çalışmışsa da, özellikle tünel olayından sonra, Clinton, barış sürecinin tamamen çökmesini engellemek için gelişmelere müdahale etmiştir. 15 Ocak 1997'de imzalanan Hebron Protokolü,[536] Orta Doğu barış sürecinde bir kilometre taşı oluşturmuştur. Çünkü bu, Likud hükümeti ile Filistinliler arasında imzalanan ilk anlaşmaydı.

---

[533] Oslo Anlaşmaları gereği, İsrail'in Hebron'dan çekilmesi, Gazze Şeridi ile Batı Şeria arasında, emniyetli bir geçiş şeridi açması gerektiği halde, Netenyahu'nun bunu engellemesi ve Doğu Kudüs'teki Filistinlilere ait evleri yıktırması ve yeni Yahudi yerleşim yerlerinin kurulmasına onay vermesi bölgede gerilimi artırmıştı. Avi SHLAIM: a.g.e., s.576

[534] Orta Doğu ve Kuzey Afrika Ekonomik Konferansı (MENA), barış sürecinin başlamasıyla birlikte, İsrail'e, Araplarla ekonomik işbirliği kapılarını açmıştı. Detaylı bilgi için bkz. www.imf.org/external/pubs/ft/survey/pdf/121696a.pdf; http://www.menabusiness.com/page_e.asp?p=260; http://www.menareport.com/

[535] David HIRST: "Arabs to Shun Israel at Economic Summit", The Guardian, 13 Nov. 1996

[536] 15 Ocak 1997'de imzalanan protokol ile, Hebron, % 80'i Filistin Yönetimi'nde, % 20'si İsrail'in elinde kalacak şekilde iki ayrı bölgeye ayrılmıştı. Ancak, uygulamada, İsrail, Hebron'un % 94'ünde kontrolünü sürdürürken, Filistin Yönetimi'nin kontrolüne % 6'lık bölüm bırakılmıştır. Avi SHLAIM: a.g.e., s.581

İsrail, barış sürecinin tamamen durmasını engellemek için Hebron Protokolünü imzalamak suretiyle, hesaplı bir risk üstlenmiştir. Hebron Protokolü, "Büyük İsrail Yurdu" rüyasının şekillendirdiği, Revizyonist Siyonizm'in de sonu olmuştur. Ancak Hebron'dan çekildikten sonra bile, İsrail, Batı Şeria'nın % 71'ini kontrol etmeyi sürdürmüştür. % 23'lük bölümde de, kuvvetlerini bulundurmak suretiyle, gelişmelerin kontrolünü elinde tutan İsrail, sadece % 6'lık bir bölümü tamamıyla Filistin Yönetimine bırakmıştır.[537]

Netanyahu, Kudüs konusunda ise uzlaşmaz bir çizgi izlemiştir. Hebron Protokolünü imzalayarak, Likud'un barış için toprak konusundaki tabusunu kırmış olmasına rağmen, aynı Netanyahu, Kudüs için savaşı, 19 Şubat'ta, Doğu Kudüs'e bitişik Har Homa'da, 30.000 İsrailli için 6500 konut inşa etme planı ile başlatmıştır. Bu bölgenin yerleşim için seçilmesinin nedeni, Kudüs'ün etrafındaki Yahudi yerleşim yerlerinin oluşturduğu halkayı tamamlamak ve Kudüs'ün Arap bölümünün Batı Şeria ile ilişkisini kesmekti.

Tekrar saldırılara başlayan Hamas'ın eylemlerinden dolayı Filistin yönetimini suçlayan Netanyahu, Hamas elemanlarının tutuklanmasını istemekteydi. İsrail güvenlik ve istihbarat şefleri, Arafat'ın İsrail'in Oslo anlaşmalarına uymadığına inancının sürdüğü sürece, İslami terör eylemlerine karşı mücadelede İsrail'le işbirliği yapması için bir nedeni olmadığı görüşündeydiler. Bu değerlendirme Netanyahu tarafından reddedilmiştir.[538] Netanyahu, Arafat'ın kasıtlı olarak İslami direnişin terörist kolunu, İsrail üzerinde baskı uygulama vasıtası olarak, elinde tuttuğuna inanmaktaydı.

Bu dönemde, Suriye ile ilişkiler konusunda, İsrail'de politikacılar ikiye bölünmüşlerdi. Birinci grup, Hafız Esad'la bir anlaşmaya varılmasını savunurken; ikinci grup, Hafız Esad sonrası dönemi beklemeyi ve daha zayıf ve uysal bir liderlik ile anlaşmanın daha kolay olacağını düşünmekteydiler. Netanyahu'ya göre, Rabin ve Peres fazla taviz vermişti ve yapılacak tek şey, Golan'ı geri vermeden, İsrail'in güvenliğini sağlayacak düzenlemelerin yapılmasıydı.[539] Netanyahu'nun Suriye ile

---

[537] Avi SHLAIM: a.g.e., s.581
[538] Zeev SCHIFF: "A Flaw in Strategic Thinking", Ha'aretz, 14 Nov 1997
[539] Patrick SEALE ve Linda BUTLER: "Asad's Regional Strategy and the Challenge from Netanyahu"...

sertlik politikası, sonuçta, hem Suriye ve hem de Lübnan cephelerinde bir çıkmaz yaratmıştır. Bu çıkmaz, Ehud Barak'ı İsrail'de iktidara taşımıştır.

Netanyahu'dan iktidarı devralan Ehud Barak liderliğindeki İşçi Partisi, seçim propagandaları sırasında, Filistin devletinin kurulmasına koyduğu muhalefeti kaldırma sözü vermesinin karşılığını, seçimi büyük bir farkla kazanarak almıştı. Bu sonuç, İsraillilerin büyük çoğunluğunun, bağımsız bir Filistin Devletinin ortaya çıkmasının, Oslo sürecinin kaçınılmaz bir sonucu olduğuna inandıklarını göstermektedir.

Ehud Barak'ın Filistin devletinin kurulmasına ilişkin bu yaklaşımı, Arafat tarafından görülmeyince, ikili görüşmelerden sonuç alınamamış ve Filistin halkı umutsuzluğa, İsrail halkı terörle yaşama geri dönmüştür.

Ariel Sharon ile birlikte yeniden uzlaşmaz ve sertlik yanlısı politikaya dönen İsrail, umutsuzluğa kapılan Filistinlilerin radikal gruplara ve özellikle Hamas'a yakınlaşmasına sebep olmuştur. Filistin'de ılımlıların elinin zayıflaması, geleneksel siyasi lider Arafat'ın radikallere karşı gücünü de zayıflatmıştır.[540] Siyasi liderliğin gücünü yitirdiğini ve Filistin'in kontrolünü Hamas'ın ruhani liderliğine kaptırdığını gören İsrail, sertlik yanlısı tutumunu daha da katılaştırmıştır. Bu politikasını, Gazze'yi duvarla izole etmekten, Hamas'ın ruhani lideri Şeyh Amet Yasin'i öldürmeye kadar ileriye götürmüştür.

III. SOĞUK SAVAŞ SONRASINDA TÜRKİYE'NİN BATI İLE İLİŞKİLERİ, GÜVENLİK ANLAYIŞI VE KABULLERİ

Soğuk Savaş sonrasında, Türkiye'nin Batı dünyası ile ilişkilerini ve bu yöndeki dış politikasının formüle edilmesini etkileyen birçok faktör ortaya çıkmıştır. Bunlardan birincisi, uluslararası politikada meydana gelen değişiklikler; ikincisi, Türkiye'nin demokratikleşme ve insan hakları sorunu; üçüncüsü, Kıbrıs sorunu; dördüncüsü,

[540] Arafat'ın en önemli destekleyicileri olan, Kuveyt ve Suudi Arabistan'ın desteklerini çekmeleri ve Arafat'ı istenmeyen adam olarak görmeleri, Sharon'un elini kuvvetlendirmiş ve İsrail'i, sorunu kendi yöntemleri ile çözmeye yöneltmiştir. Mısır da, hem Körfez savaşının etkisi ve hem de, kendisi için de zararlı gördüğü radikal islami eylemcileri Arafat'ın kontrol edemeyeceğine inanması sonucu, Filistin sorununa ağırlığını koymamaktadır. Bkz. Hüseyin BAĞCI: "Sharon and Arafat: No Angels!!"Bilkent Üniversitesi Dış Politika Enstitüsü Yayını, http://www.foreignpolicy.org.tr/intro_eng.htm

kültürel sorunlar; beşincisi, ekonomik sorunlardır.

Türkiye, 1989'daki hayır cevabına rağmen, Avrupa ile bütünleşmeye olan ilgisini kesmemeye özel bir önem atfetmiş ve üyelik olmazsa en azından Ankara Anlaşmasının hedeflerinden olan gümrük birliğinin bir an önce tamamlanması yolunu tercih etmiş; tam üyelik için elindeki son kartı da oyuna sürmüştür. Bu suretle, tam üyelik gerçekleşmeden, gerekli ihtiyati önlemleri de bir kenara koyarak ve Türkiye'nin gümrük kayıplarını tazmin edecek bir mekanizma oluşturmadan türünün ilk örneği olan, bir gümrük birliği uygulaması ortaya çıkmıştır.[541] Türkiye'nin 1989'dan sonra gittikçe kötüleşen AB ile ilişkilerini düzeltmek ve bu yolla tam üyelik önündeki engelleri kaldırmak amacıyla, 1995 yılında yüklendiği gümrük birliğinin, Türk sanayicisini tam rekabete hazırlayacağı ve aynı zamanda, Türkiye için yeni ihracat olanakları yaratacağı umulmaktaydı.

Genel bir değerlendirme yapılırsa, AB'nin, 1997 yılında, Lüksembourg'daki sıra dışı eylemi hariç[542] Türkiye ile ilişkilerinde kendisi açısından bir tutarlılık içinde olduğu söylenebilir. AB, hep ilişkilerin ne tam olarak kopması, ne de Türkiye'nin istediği maksimum düzeye getirilmesi taraftarı olmuştur. Lüksemburg, AB politikalarından ciddi bir sapmadır ve AB, Helsinki'de bu hatasından geri dönmüştür. İlişkiler yeniden başlamış ve belirli bir düzeyde sürdürülmektedir. AB'nin veya Batı'nın Türkiye'ye ekonomik ve siyasal anlamda gereksiniminin yoğunluğuna göre ilişkiler artmakta, bu gereksinim azaldıkça ilişkilerin düzeyi minimum seviyeye inmektedir.

Türkiye ise, AB ile ilişkilerinde tam üyeliği gerçekleştirme arayışı içinde olmuştur. Ancak, Kopenhang kriterleri bağlamında tam üyelik için Türkiye'den istenenlere her gün bir yenisi eklenmekte, yapılması gerekenler bir türlü bitmemektedir.

---

[541] Gümrük Birliğinin değerlendirilmesi için bkz. Mehmet UĞUR: Avrupa Birliği ve Türkiye, Bir Dayanak/İnandırıcılık İkilemi, (İstanbul: Everest Yayınları, 2000); Mehmet Ali BİRAND: Türkiye'nin Avrupa Macerası 1959-1999, (İstanbul: Doğan Kitap,2000); Y. Sezai TEZEL: Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri ve Gümrük Birliği, (Ankara: İmaj Yayınları, 1996); Süreyya YİĞİT: "Buradan Sonsuza-Türkiye Avrupa Birliği ve Gümrük Birliği", Der. Bülent GÖKAY, Türkiye Avrupa'nın Neresinde? Gümrük Birliği Anlaşmasının Düşündürdükleri, (Ankara: Ayraç Yay, 1997)

[542] Lüxemburg Zirvesinde Türkiye aday ülke olarak ilan edilmemiş; bunun gerekçeleri olarak belirtilen politik ve ekonomik engeller arasında en önemli yeri, Türkiye'deki demokratikleşme sorunları, insan hakları ihlalleri, Yunanistan ile mevcut sorunlar ve Kıbrıs meselesi almıştır. Bkz. Mehmet ÖZCAN: Avrupa Birliği'nde Fikri ve Sınai Haklar, (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 1999), s.15

A. Uluslararası Platformda Meydana Gelen Değişiklikler

1990 yılında SSCB'nin dağılması ile Soğuk Savaş dönemi sona ermiş ve AB'nin, ABD'ye güvenlik konusundaki gereksinimi, belirli bir oranda da olsa azalmıştır. 1985 yılında Reagan-Gorbaçov el sıkışması ile, bu gereksinimin azalacağının[543] ilk sinyallerini alan AB, dünyadaki gelişmelere paralel olarak yeni bir yapılanma içine girmiş ve Maastricht Antlaşması ile "Birleşik Avrupa Devletleri"ne doğru yol almaya başlamıştır. Berlin duvarının yıkılması, Batı'da ekonomik ve siyasal değişiklikleri de beraberinde getirmiş; buna bağlı olarak, AB'nin genişleme politikalarında değişiklikler yapmasını ve yeni ufuklar açmasını gerektirmiştir.[544] Batı Almanya'nın kaçınılmaz olarak Doğu Almanya ile birleşmesi ve böylece Birliğin de Facto olarak genişlemesi, AB'nin genişleme sürecini ve politikalarını kökten değiştiren bir başlangıç olmuştur. Almanya'nın da etkisiyle daha çok Merkezi ve Doğu Avrupa'yı içine alan bir barış ortamının yaratılması arzulandığından, AB'nin genişlemesinde önceliğin bu ülkelere verilmesi, Türkiye'yi doğrudan etkilemiştir. Merkezi ve Doğu Avrupa'da eski doğu bloku ülkeleri teker teker genişleme sürecinin içine dahil olmuşlar ve bu gelişme, en eski "ortak üye" olan Türkiye'nin Birliğe tam üyeliği ve verilecek mali yardımlar konusunda önüne yeni engellerin çıkmasına neden olmuştur.[545]

1990'lı yıllardan itibaren, NATO ile olan ilişkiler, Avrupa Ordusu ve bu ordunun NATO'nun olanaklarından yararlanması gibi, güvenlik ve savunma konuları, Türkiye'nin gerek Avrupa ile, ve gerekse ABD ile ilişkilerinde derin etkiler yaratan konular olmuştur.

Türkiye'nin çevresindeki diğer gelişmeler de, Batı ile ilişkilerinde belirleyici faktörler haline gelmiştir. Petrol boru hattının Ermenistan üzerinden geçmesini isteyen ABD'nin baskıları yanında, Batı'nın genel olarak Ermenistan yanlısı

---

[543] Erol MANİSALI: Türkiye-Avrupa İlişkileri, (İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1998), s.112

[544] Genişlemenin özellikle Avrupa Konseyi'nde karar almada yaratacağı sorunlarla ilgili bkz. Nick CLEGG: Doing Less To Do More: A New Focus For The EU, (London: Centre For European Reform, 2000), s. 12; http://cer.org.uk

[545] Canan BALKIR ve Allan M. WILLIAMS: Turkey and Europe, (London: Pinter Publishers, 1993), s.15

baskılarına[546] Türkiye'nin Azerbaycan ile ilişkilerini bozacağı endişesiyle pozitif yaklaşamaması, sonuçta Türkiye'nin Batı ile ilişkilerinin soğumasına neden olmuştur. Elbette ki, Türkiye'nin Batı ile ilişkilerinin soğuması, sadece bu faktöre bağlanamaz. Balkanlar, Orta Doğu ve Kafkaslar üçgeninde, 1990 sonrasında ortaya çıkan sorunlar, Türkiye'nin bu bölgeler üzerindeki etkinliği ve bu bölgelere ilişkin olarak izlediği siyaset, genelde Türkiye'yi, ABD ve AB bağlamında bir tercih ile karşı karşıya bırakmıştır. Türkiye, bu koşullarda, bir bütün olarak Batı ile iyi ilişkiler içinde olma imkanını elde edememiştir. Aynı şeyi, belki biraz daha alt seviyede, Orta Asya için de düşünmek mümkündür.

Soğuk savaş sonrasında, Türkiye'nin yakın çevresi ile olan ilişkileri genelde olumsuz bir görüntü vermektedir. "Yunanistan ile çözülmemiş sorunlar gerginlik yaratmakta; Suriye ile terörden suya kadar pek çok konu ilişkilerin düzelmesini engellemekte; Irak ile Körfez Savaşı sırasında ortaya çıkan kopukluk, karşılıklı zarara yol açacak şekilde sürmekte; İran'daki rejim ile ilişkiler bir güven ortamına taşınamamakta; Rusya Federasyonu ile Kafkasya üzerindeki çıkar uzlaşmazlığı giderek büyümekte; Kafkasya'daki Türk kökenli yeni devletlerle ilişkilerde yeterli etki ve etkinlik gösterilememektedir. Yunanistan, Irak, Suriye ve İran ile ilişkilere, ayrılıkçı PKK/KADEK terörünün olumsuz gölgesi de vurmaktadır."[547]

Orta Doğu da hızlanan barış sürecinin "şahin" olarak anılan Suriye gibi ülkeleri de kapsayacak biçimde genişlemesi yönünde diplomatik atılımları başlatan ABD,[548] Bosna'daki barışı izleyerek, Kıbrıs ve Türk-Yunan sorunlarını da siyaset gündemine almıştır.[549]

B. Türkiye'de Demokratikleşme, İnsan Hakları ve Etnik Sorunlar

Türkiye'nin Batı ile ilişkilerinde, özellikle AB ile ilişkilerinde, bir diğer önemli, belki de Türkiye tarafından çözülmesi gereken en önemli sorun demokratikleşme ve insan hakları sorunudur.

---

[546] Hasan KÖNİ: "Yeni Uluslararası Düzende Türk ABD İlişkileri", Yeni Türkiye, Yıl 1, Sayı 3, 1995,s.432-433
[547] Burcu BOSTANOĞLU: a.g.e., s.340
[548] İsmail SOYSAL: "Orta Doğu Barış Süreci ve Türkiye",Yeni Türkiye, Yıl1, Sayı 3, Mart-Nisan 1995, s.472-473
[549] Burcu BOSTANOĞLU: a.g.e., s.341

2000 yılının Kasım ayında, AB ile bağlantılı olarak yayınlanan "Katılım Ortaklığı Belgesi"nde[550] bu konular dile getirilmiştir. Özellikle 2000'li yıllarda AB tarafından dile getirilen "azınlık" kavramı, Türkiye'de oldukça önemli rahatsızlık yaratmıştır. Çünkü, iki taraf, azınlık kavramından farklı şey anlamaktadırlar. AB'nin, özellikle azınlıklara yönelik kendi dillerinde eğitim ve yayın yapma gibi taleplerin Türkiye'yi uzun vadede böleceğinden korkulmaktadır.[551] 2004 yılının ilk aylarında, özel Kürtçe kurslarının, Şırnak ve Van illerinde, sembolik de olsa faaliyetlerine başlaması,[552] yakın gelecekte tarafları kısmen tatmin eden çözüm olarak görülebilir.

Soğuk Savaş döneminde, Türkiye'nin Batı'nın gözündeki jeopolitik vazgeçilmezliğinin, 1990'ların ortalarına gelindiğinde önemini yitirdiğini, ABD ve Avrupalı müttefiklerinin Türkiye'yi bir ölçüde yalnız bıraktıkları görülmektedir. İnsan hakları ihlalleri, Güneydoğu Anadolu'da şiddetlenen olaylar ve Türkiye'nin demokrasisindeki eksik yönler gibi eleştiriler yanında, bu konularda Türkiye'nin yeni politikalar üretememesi, bu yalnız bırakılmanın gerekçeleri olarak kullanılmıştır. Batı'nın bu gerekçeleri, Türkiye'nin AB'ye girişine engel olarak koymak istediğinin ve bahaneler yaratma çabasında olduğunun göz ardı edilmemesi gerekir. AB'nin Türkiye'yi yalnız bırakma gerekçeleri bunlarla sınırlı olmayıp, ekonomik, dini, kültürel ve demografik gerekçeler ile, Ege ve Kıbrıs sorunu da, ilişkilerde birer engel olmaya devam etmektedir.

C. Kıbrıs Sorunu

Kıbrıs'taki iki kesimli yapı ve Güney Kıbrıs'ın AB'ye tam üyeliği, Türkiye'nin gerek Avrupa ile ve gerekse ABD ile ilişkilerinde sorun yaratmaktadır. Güney Kıbrıs'ın, Ada'nın bütünü adına tek taraflı olarak ve tam üye sıfatıyla AB'ye alınmasının mümkün olmadığı yolundaki Türk tarafı görüşlerine[553] rağmen, AB tarafı Helsinki Zirvesinde almış olduğu karar doğrultusunda ağır ve emin adımlar ile Güney

---

[550] milliyet, 8 Kasım 2000

[551] Veysel BOZKURT: "2000'li Yıllarda AB ile İlişkilerde Engeller, Endişeler ve Beklentiler", Der. İdris BAL, 21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası, (İstanbul: Alfa Basım Yayın, 2001), s.175

[552] Milliyet, 7 Nisan 2004

[553] Osman Metin ÖZTÜRK: Stratejik Açıdan Doğu Akdeniz ve Kıbrıs, (Ankara: Altınküre Yayınları, 2003), s.158-160 ve Osman Metin ÖZTÜRK: Kıbrıs: Annan Belgeleri (I., II., III.) Üzerine Değerlendirmeler, (SAnkara: Odak Yayınları, 2004), s.12

Kıbrıs'ı tam üyeliğe hazırlamıştır.[554] Kararlı şekilde adımlar atan ve Türkiye'yi, çizilen yol haritasının gereklerinin yerine getirilmesi halinde tam üyelik müzakereleri için 2004 sonunda tarih alabileceğine inandıran AB, Türkiye'nin itirazlarını yumuşatmış ve onu, istediği şekilde davranmaya ikna etmiş görünmektedir.

24 Nisan 2004 tarihinde gerçekleştirilen halkoylaması sonucunda 'beklenen' netice alınmıştır. Türk tarafının beşinci Annan Planı'nı kabul etmesine karşın, Rum tarafı yüksek orandaki "hayır" oyuyla planı reddetmiş bulunmaktadır. Böylece, 1 Mayıs'ta sadece Rum kesiminin AB'ye üye olacağı, KKTC'nin ise -yetkililerin söylemlerine göre- büyük olasılıkla AB ekonomik yardımlarından faydalanabileceği yeni bir döneme girildiğini söylemek mümkündür.

Gerek ABD, gerekse BM ve AB yetkilileri, Rum toplumunun Annan Planı'nı reddetmesinden duydukları hayal kırıklığını ifade ederken Türk toplumuna yönelik iyi niyet içeren mesajlar vermişlerdir. Bu doğrultuda KKTC ve Türkiye açısından referandum sonuçlarının en önemli yanı, öncelikle bugüne kadar uluslararası toplumda hakim olan, adada Türk tarafının çözüme engel olduğu görüntüsünün yıkılmasıdır. KKTC Başbakanı Talat, AB müktesebatının Kuzey Kıbrıs yanında Güney Kıbrıs'ta da uygulanmamasını ve fiili üyeliğin çözüme kadar dondurulmasını AB Dönem Başkanlığı'ndan resmen talep etmiştir. Talat, 259 milyon Euro'luk yardımın serbest bırakılmasını ve Rum Yönetimi'nden bağımsız olarak KKTC ile direkt temas kurulması talebini de iletmiştir.

Bundan sonraki süreçte AB'nin kısmen Kuzey'e olan ambargoyu kaldıracağı ve ekonomik destekte bulunacağı tahmin edilebilir. Ancak yine de kısa vadede atılabilecek olumlu adımlar bulunmasına karşın, Rum Kesimi'nin AB'ye girmesiyle birlikte Kıbrıs sorununun Türkiye-AB ilişkilerinin önünde bir engel olmayı sürdüreceğini kabul etmek gerekmektedir. Tüm bu gelişmelere rağmen, Türkiye, Rum Yönetiminin, Yunanistan ile birlikte hareket ederek, Türkiye lehindeki birçok kararı veto etme veya engelleme yoluna gidebileceği şeklindeki bir sonucu gündem dışında tutmakta ve tartışmamaktadır.

---

[554] Amsterdam Zirvesinde Gündem-2000 başlıklı AB Komisyon Raporu ile AB'nin 21. yüzyılda uygulamayı öngördüğü politikalar belirlenmiş ve genişleme sürecinde Türkiye dışarıda bırakılmasına rağmen Güney Kıbrıs'a Birliğe katılma yönünde kapılar açılmıştır. Bkz. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Türkiye Avrupa Birliği Özel Komisyon Raporu, DPT Yayınları, 2000, s.122

D. Din, Kimlik, Kültürel ve Demografik Sorunlar

Din, kültür, kimlik gibi konular, dün olduğu gibi bu gün de Türkiye'nin Avrupa ile olan ilişkilerinde en önemli engellerin başında gelmektedir. Türkiye'nin Hıristiyan Batı kültürünün bir parçası olmadığı, hatta bundan dolayı genişleme sürecinin dışında kalması gerektiği, Batı Kamuoyunda tartışılan ve taraftar bulan bir görüştür. [555] Avrupalılar, tarih boyunca, Türklerle farklı kimlikleri temsil etttiklerini ve farklı taraflarda bulunduklarını kabul etmişlerdir. Türkleri, olumsuzlukları temsil eden "karşıt kimlik" unsuru olarak kullanmışlardır.

AB kamuoyunun genişleme karşısında Türkiye'ye olumlu bakmamasının temelinde yabancı düşmanlığı, Türkiye'nin nüfus büyüklüğü ve AB içindeki işsizlik korkusu, bazı Avrupa ülkelerinde uzun yıllardır yaşayan Türk varlığının o toplumlar üzerinde bıraktığı olumsuz imaj, Batı basınının olumsuz yönlendirmesi gibi farklı nedenlerin de bulunduğu bir gerçektir.

Türkiye'nin AB'ye üye olması durumunda AB Parlamentosunda en fazla üye ile temsil edilecek ülkelerden biri olma olasılığı, resmi olarak söylenmese bile, AB içinde bazı çevreleri rahatsız ettiği bilinmektedir.[556] Ayrıca tam üyelik durumunda Türkiye'den AB ülkelerine çok fazla sayıda göç olacağı endişesi de demografik yapının beraberinde getirdiği sorunlar arasında yerini almaktadır.

E. Ekonomik Sorunlar

Türk ekonomisinin durumu, AB-Türkiye ilişkilerini belirleyen temel unsurlardan biridir. Yüksek seyreden enflasyon oranlarının, kişi başına düşen milli gelirin, işsizlik oranlarının, iç ve dış borç göstergelerinin AB standartlarından epey uzakta olması, ayrıca, Türk ekonomisinin aday ülkeler arasında en büyük ekonomiye sahip olması[557]

---

[555] Bkz. Faruk ŞEN: "Germany's Term of Presidency and Turkey's Relations With The European Union", Insight Turkey, V.1, January-March, 1999, s.73

[556] Faruk ŞEN: "Germany's Term of Presidency and Turkey's Relations With The European Union"..., s.75; Faruk ŞEN ve Çiğdem AKKAYA: Avrupa Birliği Yolundaki Türkiye, (İstanbul: Sodev, 2000), s.65

[557] Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu'nun, "Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinde AB Ülkeleri ve Diğer Aday Ülkeler Karşısında Türkiye'nin Durumu: TİSK Kıyaslama Raporu" 'na göre; GSMH bakımından Türkiye,

gibi nedenlerden dolayı Avrupa Birliği, Türk ekonomisi ile entegrasyonda ciddi sorunlar ile karşılaşacaktır.

Uzun yıllar AB-Türkiye ilişkilerinde Yunanistan'ın vetoları nedeniyle önemli bir sorun olan mali yardımlar konusu AB'nin 2000 yılında yapmış olduğu yeni düzenlemeler ile artık eski önemini kaybetmiştir. Ancak, bu arada Türkiye, Ankara Antlaşması ve Katma Protokol hükümleri uyarınca alması gereken önemli parasal kaynakları kullanamamıştır.[558]

Türkiye'nin, bugünkü nüfusuyla zaten çok büyük olduğu, bir de yüzde 1.83'lük artış hızıyla,[559] gelecekte (tam üyelik halinde) AB'nin dengelerini bozan bir ülke olmasından korkulmaktadır. Öte yandan Avrupa Birliği'nde kişi başına milli gelir 20 bin dolar civarında iken, Türkiye'de 3 bin dolar düzeyindedir.[560]

AB, Türkiye ile imzaladığı Katma Protokolün gereklerini yerine getirmekten ısrarla kaçınmaktadır. Bilindiği gibi, Katma Protokolün 36. maddesi, 1986 yılının sonundan itibaren Türk işgücünün Avrupa Birliği'nde serbest dolaşımını öngörmektedir. Ancak yukarıda belirtilen sebeplerle bu hak kullanılmamaktadır.[561]

Öte yandan AB ile Türkiye arasında tam üyelik halinde uyum açısından engel olarak gösterilen bir başka sorun ise yüksek enflasyondur. Yine Türkiye'nin AB'ye üyeliğinin önündeki bir diğer engel ise, vaktiyle AB Komisyonunun hazırlamış olduğu ünlü raporda da belirtildiği şekilde sosyal politika alanındaki yetersizliktir.

---

28 ülke içinde 6. sıradadır. Bu kritere göre, Türk ekonomisinin hacmini, sadece, Fransa, Aslmanya, İngiltere, İtalya ve İspanya geride bırakabilmektedir. Toplam 28 ülkeden oluşan, AB ülkeleri ve aday ülkeler grubu içinde Türkiye 10 ncu sıradadır. Türkiye, 1 Mayıs 2004'te tam üye olanlar ve beklemede kalan aday ülkeler içinde en büyük ekonomiye sahip ülkedir. Türkiye'de bir yılda yaratılan katma değer, son katılanlar ve sıradaki ülkelerin (toplam 12 ülke) 10'unun toplamından daha yüksektir. Avrupa Birliğ'ne Aday Ülkeler Kıyaslama Raporu, TİSK Yayınları, Yayın No: 220, Nisan 2002

[558] Detaylı bilgi için bkz. Nurettin BİLİCİ: Avrupa Birliği Mali Yardımları ve Türkiye, (Ankara: Akçağ Yay., 1997)

[559] DİE 2000 Genel nüfus sayımı sonuçları için bkz. http://www.die.gov.tr

[560] Bkz. http://www.die.gov.tr; Radikal, 1 Nisan 2004

[561] AB üyeleri (özellikle Almanya), Türkiye'nin tam üye olması ile birlikte, ülkelerine önemli bir Türk göçünün yaşanacağından çekinmektedirler. Türkiye, bu endişeleri yatıştırmak için, bu konunun, Türkiye'nin müzakere sürecine dahil edilmesinden sonra tartışılarak, tarafları tatmin edecek bir formülün bulunabileceği görüşünü dile getirmektedir.

F. AB ile İlişkilerde Engeller, Endişeler ve Beklentiler

1990'lı yıllarda AB, tam üyelik talebinde bulunan Doğu Avrupa ülkelerini düşünerek belli kriterleri üyelik için ön koşul olarak kabul etmiştir. Kopenhag kriterleri olarak anılan bu düzenlemeler üç başlık altında toplanmaktadır: siyasi kriterler, ekonomik kriterler ve AB müktesebatının kabulü.

Siyasi kriterlere göre, aday ülkeler, demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını ve azınlık haklarının korunmasını sağlayacak bir yapının oluşturulmasını garanti altına almalıdırlar. Buna, üye olmak isteyen ülkelerde idam cezasının kaldırılması da dahildir.

Ekonomik kriterler, serbest rekabet düzenin tesis edildiği, bir piyasa ekonomisinin mevcudiyeti ve AB'nin aday ülkeler için en büyük ticari partner olması, fiyatların ve ticaretin serbest bırakılması, makro-ekonomik istikrarın sağlanması ve temel ekonomik politikaların istikrarı gibi konuları içermektedir.

AB müktesebatının kabulü, siyasi, ekonomik ve parasal birliğin hedeflerine bağlı kalmak üzere, AB'nin şimdiye kadar oluşturmuş olduğu hukuki mevzuatın benimsenmesi ve aday ülkelerin mevzuatlarını buna uyumlaştırmaları gerekliliğidir.[562]

Türkiye'nin AB'ye tam üyelik başvurusunda bulunduğu 14 Nisan 1987 tarihindeki dünya düzeni bugün büyük ölçüde yıkılan duvarların altında kalmıştır. Dolayısıyla yıkılan duvarlarla birlikte Türkiye'nin AB ile ilişkilerinde kullandığı kozlar büyük ölçüde değişmiştir. Çünkü, tam üyelik başvurusunun yapıldığı 1987 yılında, iki kutuplu dünya düzeni devam etmekteydi. Bloklar arası yumuşama ve silahsızlanma süreci başlamış olmasına rağmen, AB ülkeleri için Sovyet tehdidi varlığını korumaktaydı. Türkiye ise, elinde tuttuğu kalabalık bir ordu ile Avrupa'nın savunmasında önemli bir rol üstlenmekteydi.

Bu sebeple başta bölünmüş Almanya olmak üzere, Topluluk ülkeleri, 1990

---

[562] Veysel BOZKURT: "2000'li Yıllarda AB ile İlişkilerde Engeller, Endişeler ve Beklentiler"...., s.173

öncesinde Türkiye ile ilişkilerinin bozulmasını istemiyorlardı. Ancak 1989'da korkunç bir süratle duvarlar yıkılmış, iki Almanya birleşmiş ve Kızıl Ordu, Doğu Avrupa ülkelerinden çekilmişti. Kısa bir süre sonra da eski düşmanlar AB'ye tam üyelik için sıraya geçmişlerdi. Artık Türkiye'nin de üyesi olduğu NATO'nun kuruluş amaçları ortadan kalkmış; dolayısıyla güvenlik açısından Türkiye'ye eski ihtiyaçları kalmayan topluluk ülkelerinden, 1990'lı yıllarda soğuk duş etkisi yapan açıklamalar gelmeye başlamıştır.

Körfez Savaşı döneminde, kısa bir süre de olsa, Topluluk ile Türkiye arasındaki ilişkilerde yeniden bir yakınlaşma olmuştur. Çünkü, Türkiye'nin izlediği politikanın, Batı'nın çıkarları açısından ne derece önemli olduğu, Batılılar tarafından yeniden fark edilmiştir. Bu dönem içinde, bir ara Türkiye'nin tam üyeliğine yönelik olumlu bir hava yaratılmış olsa da, savaşın hemen sonrasında her şey yeniden unutulmuştur.

SSCB'nin 1991'de dağılmasından sonra bağımsızlıklarını kazanan Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile ilişkiler, başlangıçta samimi ekonomik ve kültürel yatırımlar şeklinde ortaya çıkmıştı. Bu ilişkiler, yeni cumhuriyetlerle ilişkilerini geliştirmek isteyen Batı'nın da dikkatini çekmiş; Türkiye, bahis konusu ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesi için Batı'nın gözünde önemli bir ortak olarak görülmüştür.Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye'nin yakınlığından faydalanmak arzusundaki Batılıların, Türkiye'ye yaklaşmaları da çok sürmemiştir. Türkiye, ekonomik gücünün, yeni cumhuriyetlerde etkili olacak bir seviyede olmadığını kısa sürede anlamış; bu nedenle de Batı'nın ve özellikle ABD'nin yatırımlarında aracı rolü oynamak işlevini gerçekleştirmeye ağırlık vermiştir. Serbest piyasa ekonomisini benimsemiş demokratik bir ülke olması nedeniyle böyle bir işlevi yerine getirebileceğine inanan Türkiye, gerçekten de 1993'ten itibaren, Rusya Federasyonu'nun bölgedeki politik ve ekonomik ağırlığını dengelemeyi başarmıştır.[563] Ancak, 2000'li yıllar ile birlikte, Orta Asya'daki pazarlara girmek için eskisi kadar Türkiye'ye ihtiyaç duymayan Batılı ülkelerin bu cumhuriyetlerle ilişkileri Türkiye'den daha ileri noktaya ulaşmıştır. Dolayısıyla Avrupa'nın bu bağlamda da Türkiye'ye ihtiyacı kalmamıştır.

---

[563] Hasan KÖNİ: "Yeni Uluslararası Düzende Türk ABD İlişkileri"..., s.432-429; Oral SANDER: "Yeni Bir Bölgesel Güç Olarak Türkiye'nin Dış Politika Hedefleri" Der. Faruk SÖNMEZOĞLU, Türk Dış Politikasının Analizi, (İstanbul: Der Yayınları, 1994), s.422; Andrew MANGO: Türkiye'nin Yeni Rolü, Çev. Şükrü DEMİRCAN, Erhan YÜKSELCİ, (Ankara: Ümit Yayıncılık, 1995), s.121

SSCB'nin yıkılmasından sonra, ABD'nin ve diğer Batılıların Türkiye'den beklentileri, konjonktürel ve jeostratejik odaklı olmuştur. Orta Doğu, Orta Asya ve Kafkaslarda, ABD'nin Türkiye'ye biçtiği rol, laik ve demokratik yapısını, Orta Asya'nın yeni cumhuriyetlerine benimsetmesi ve kökten dinciliğin bu ülkelerde yeşermesinin önünü kapatmasıydı.[564] Türkiye'nin Müslüman ülkeler tarafından benimsenmeyerek başarısız olması durumunda, bu ülkelerin İran modeli gibi radikal rejimlere yönelebileceği ihtimali, petrole bağımlı Batılı ülkelerinin çıkarlarının tehdit altına girmesi anlamına gelmekteydi. Oysa laik, serbest piyasa ekonomisi ile batılı tarzda demokrasiyi benimsemiş ve bu yolda sanayileşen tek Müslüman ülke olan Türkiye modelinin başarılı olması, başta Türk Cumhuriyetleri olmak üzere, diğer Müslüman ülkelerde de bu yoldaki gelişmeleri teşvik edecekti. ABD karşıtlığını temel politik düstur olarak kabul etmiş olan İran ile Suudi Arabistan'ın da bu bölgelerde etkili olmaya çalıştığı düşünülürse, Batı yönelimli, laik ve demokratik Türkiye'ye böyle bir rolün neden uygun görüldüğü daha iyi anlaşılır.

Ancak Türkiye, gerek Orta Doğu'da, gerekse Orta Asya ve Kafkasya da kendisinden bekleneni verememiştir. Birinci Körfez savaşında ABD'ye tam destek veren Türkiye'nin, bu hareketi ile kredisini yükseltmesine rağmen, savaş sonrasında, Yumurtalık petrol boru hattının açılması hususunda ısrar etmesi ve Kuzey Irak'taki Kürt siyasal oluşumuna karşı çıkması, ABD'nin gözünde değer yitirmesine neden olmuştur. Bu değer yitirmede, Türkiye'nin, bütünüyle Batı'nın kontrolüne girmeye direnmesinin de payı olduğunu kabul etmek gerekir.

Şubat 1992'de Karadeniz Ekonomik İşbirliği Projesi girişimine öncülük eden, nüfusunun büyük çoğunluğu Müslüman Türkiye, laik, demokratik ve serbest piyasa ekonomisini benimsemiş bir devlet modelini oluşturma konusundaki tecrübesini, Orta Asya'daki yeni cumhuriyetlere aktarabilirdi. Ancak, Türkiye, bu ülkelerin büyük çaplı maddi yardımlara duydukları ihtiyaca, arzu etmesine rağmen cevap verememiştir. Sonuçta, bu devletlerin, gerek Batılı ülkelerden, gerekse Rusya Federasyonu'ndan bazı beklentiler içine girdikleri görülmüştür.[565] Rusya Federasyonu ise, eski arka

---

[564] Obrad KESIC: a.g.e., s.100-101; Eric Jan ZÜRCHER: Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1995), s.442

[565] Obrad KESIC: a.g.e., s.100-101

bahçesinde yeniden hegemonya kurmak için bu durumdan istifade etmek istemiştir. Bu gelişme, Türkiye ile Rusya Federasyonu'nu etkinlik mücadelesi içine sokmuştur. Ancak, Türkiye, Rusya federasyonu ile ilişkilerinin bozulmasına yol açacak bir tutum sergilememiştir.[566] Türkiye, Orta Asya ve Kafkasya'da, Rusya Federasyonu ile rekabet etmede, ABD ve Batılılar tarafından yalnız bırakılmıştır. ABD, bölgedeki çıkarlarını koruyabilmek ve geliştirebilmek için, o dönemde Batı'nın ekonomik desteğine ihtiyaç duyan rusya Federasyonu ile işbirliğine gitmiştir.

Haziran 2000 tarihinde gerçekleştirilen AB zirvesinde belirlenen, Avrupa Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası bağlamında AB, NATO'nun bir bütün olarak angaje olmadığı durumlarda, askeri faaliyetlerde bulunmak üzere otonom karar verme yetkisine sahip olmaktadır.[567] Bu durum NATO üyesi olup AB üyesi olmayan Avrupalı ülkelerini AB karar mekanizmasından dışlamaktadır. Türkiye de, NATO'ya üye, ancak AB'ye tam üye olmayan bir ülke durumundadır. AB, Türkiye'ye sadece danışma ağırlıklı bir katılımı uygun görmektedir. Türkiye bu durumda AB'nin NATO imkan ve kabiliyetlerine otomatik erişimine izin vermeyeceğini defalarca belirtmiş ve bu sorun uzun süre gündemde kalmış, daha sonra ABD'nin araya girmesiyle yumuşatılmıştır.

Türk hükümetinin ve parlamentosunun, Kopenhag kriterlerine uyum reformlarını tahmin edilenden çok daha güçlü bir irade ve süratle gerçekleştirmesi karşısında "şaşkınlığını" gizlemeyen AB, 2003 yılı boyunca, Türkiye'yi cesaretlendirici mesajlar vermiştir.

AB Komisyonu, Türkiye ile ilişkileri ve bu ilişkilerdeki gelişmeleri değerlendirerek, Ankara'dan beklentilerini yansıttığı Katılım Ortaklığı Belgesi'ni (KOB), Mart 2003'te onaylamış; bu belgede, kapsamlı bir durum analizi yaparak, siyasi ve ekonomik "tüm beklentilerini" dile getirmiştir.[568]

---

[566] Andrew MANGO: a.g.e., s.125; Metin ERİŞ: "21. Yüzyıl Eşiğinde Dünyanın Hali ve Türkiye", Yeni Türkiye, Yıl 1, Sayı 3, 1995

[567] 20 Haziran 2000 tarihinde sonuçlanan AB Feira Zirvesi, Avrupa Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası çerçevesindeki düzenlemelerle ilgili kararlar almıştır. Bu kararlara gore; NATO, Avrupa'nın kollektif savunmasında birincil örgüt olarak kalacak, AB üyesi olmayan NATO üyelerinin konumları, kriz yönetimi operasyonlarında, "Batı Avrupa Birliği" kapsamında şekillenecekti. http://www.mfa.gov.tr Zirve kararlarının tam metni için bkz. http://www.europa.eu.int/summits/fei1_en.htm

[568] Belgenin başlangıcında, Türkiye'nin AB'ye "aday" olduğunun 1999'da, Helsinki zirvesinde teyit edildiği, daha sonra yapılan zirvelerde Türkiye'nin siyasi kriterlere ilişkin kaydettiği ilerlemelerin görüldüğü belirtildi. Belgede, Türkiye'ye yapılması öngörülen maddi yardımlara değinilirken, üç yılda toplam 1 milyar 50 milyon euro'luk bir yardım planı önerildi. Bkz. AB resmi internet sitesi http://www.europa.eu.int

AB Komisyonu tarafından Kasım 2003 tarihinde onaylanan Türkiye İlerleme Raporu'nda, son bir yılda yapılan reformlar önemli göstergeler olarak nitelendirilmiş ve bu reformların uygulanmasının önemine değinilmiştir. Türkiye'nin bazı bölümlerine itiraz ettiği ve hataların düzeltilmesini istediği raporda, reformların uygulanmasına ilişkin eleştiriler yanında övgülü ifadeler de yer almıştır. İlerleme Raporu'nda Kıbrıs konusuna ayrılan bölümde, Türk hükümetinin, Kıbrıs sorununa BM çerçevesinde çözüm bulunması konusunda desteğini çeşitli vesilelerle ifade ettiği belirtilmiştir.

Yıl sonunda yapılan AB zirvesinde devlet ve hükümet başkanları tarafından onaylanan sonuç bildirisinde Türkiye ve Kıbrıs paragrafları da yer bulmuştur.[569]

2003 yılı sonunda ortaya çıkan tablo, 2004'ün, İrlanda ve Hollanda Dönem Başkanlıkları sürecinde, Türkiye-AB ilişkileri açısından son derece önemli olacağını göstermiştir. 1 Mayıs 2004'te, 10 yeni üyenin katılımıyla genişleyen, ardından Avrupa Parlamentosu kadrosunu ve AB Komisyonu'nu da yenileyecek AB'de, Türkiye'ye ilişkin tartışma, pazarlık ve kararların boyutları doruk noktasına ulaşacak; Türkiye-AB ilişkilerinin geleceği 2004'de net olarak belirlenecektir.

G. 1990'lı Yıllarda ABD İle İlişkiler

1990'lı yıllar, Türkiye-ABD ilişkilerinin o güne kadarkilerden farklı parametreler üzerinde yürüdüğü, etkileri giderek belirginleşmeye başlayan ancak gidişatı hala tam olarak kestirilemeyen ikili ilişkiler sürecine sahne olmuştur. ABD'nin değişen ön-

---

[569] Zirve Bildirisi'nin Türkiye bölümünde, Türk hükümetinin siyasi ve yasal açıdan önemli ve kararlı reform adımlarından AB Konseyi'nin duyduğu memnuniyet dile getirilerek, bu reformların Türkiye'yi AB'ye yakınlaştırdığı ifade edildi. Türkiye'nin, yasal reformlar yanı sıra Kopenhag ekonomik kriterlerine uyum alanında önemli adımlar attığı üzerinde durulan bildiride, bununla birlikte, adalet, temel ve kültürel haklar, sivil-asker ilişkileri, makro ekonomik dengesizlikler, yapısal eksiklikler gibi alanlarda atılması gereken yeni adımlar olduğu belirtildi. Bildiride, AB Konseyi'nin, Türkiye'nin Kıbrıs sorununun çözümüne yönelik siyasi iradesinin öneminin altını çizdiği belirtilerek, Kıbrıs sorununun çözümünün, Türkiye'nin AB'ye katılım hedefini önemli ölçüde kolaylaştıracağı kaydedildi. Bildiride, 2004 sonunda, AB Komisyonu'nun vereceği görüş doğrultusunda Türkiye ile tam üyelik müzakerelerinin başlatılmasına ilişkin kararın belirleneceği ve Türkiye'nin bu yolda cesaretlendirildiği ifade edildi. Bildirinin Kıbrıs bölümünde de adanın 1 Mayıs 2004 tarihinde, birleşmiş bir şekilde AB'ye katılması, bu katılımdan tüm Kıbrıslıların yararlanması tercihi tekrarlanarak, başta Türkiye ve Kıbrıs Türk liderliği olmak üzere tüm taraflar, BM Genel Sekreteri'nin önerisini temel alarak çözüm girişimlerini desteklemeye çağırıldı. Zirve kararları için, bkz. AB resmi internet sitesi http://www. europar.eu.int/summits

celikleri ile Türkiye'nin çeşitlenen seçenekleri bu sürecin yönlendiricileriydi. Ancak, ortaya çıkan yeni duruma rağmen Türkiye-ABD ilişkilerinin ana yapısı değişmemiş gözükmektedir.

SSCB önderliğindeki Doğu Bloku'nun dağılmasıyla birlikte ABD'nin pek çok ülkeyle olduğu gibi, Türkiye'yle ilişkileri de farklı bir evreye girmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, Türkiye ile ABD arasında kurulan çok yönlü ittifak ilişkisinin temel nedeni SSCB'ydi. Türkiye, dış politikasını oluştururken, dayandığı birinci unsur olan güvenlik endişesinden hareketle, SSCB'den kaynaklanan tehditlerin ABD'nin yardımıyla aşılabileceğini hesaplamıştır. ABD ise, dünya ölçeğinde mücadele ettiği "evrensel komünizm"in Türkiye'nin bulunduğu stratejik bölgeyi denetimi altına almasını engellemek için Ankara'yla yoğun bir işbirliği kurulmasını tercih etmiştir. SSCB ve Doğu Bloku ortadan kalktığına göre, bu işbirliğinin temel dayanağı yok olmuştu. Tarafların birbirlerinin işbirliğine duydukları ihtiyaç azalmıştı. İlişkilerin kapsamında bir azalma muhtemeldi. Fakat bu doğal beklentiler gerçekleşmedi.[570] Türkiye-ABD ilişkileri azalmamakla beraber, giderek içeriği ve niteliği bir değişim içine girmiştir. SSCB tehdidinin ortadan kalkmasına rağmen Türkiye, üç temel nedenden ötürü ABD ile ilişkilerini en az eskisi kadar yoğun biçimde devam ettirmiştir.Bunlar; yeni güvenlik endişeleri, stratejik alışkanlık ve küreselleşen dünyaya bağlanmada ABD'nin rolü şeklinde sıralanabilir.

1. Yeni Güvenlik Endişeleri

Soğuk Savaş'ın ardından, Doğu Bloku'nun yıkılmasıyla ortaya çıkan belirsizlik ortamı ve otorite boşluğu, bölgenin ve Türkiye'nin güvenliği için eskisinden daha tehlikeli tehditlerin oluşmasına yol açmıştır. Nitekim, Körfez Krizi, Yugoslavya'daki etnik ve dinsel çatışmalar, Kafkasya'da Azeri-Ermeni gerginliği ve Çeçenistan savaşı gibi gelişmeler, Orta Doğu, Balkanlar ve Kafkasya'nın kesiştiği bir konumda yer alan Türkiye'nin algıladığı tehdidi çeşitlendiriyordu. Türkiye bu çok yönlü tehdidi ancak Soğuk Savaş sonrası dönemde "dünya jandarmalığı" rolünü benimseyen ABD'nin yardımıyla bertaraf edebilirdi. Bu çerçevede Türkiye, Soğuk Savaş boyunca taşıdığı Batı'nın bir "kanat ülkesi" ya da "ileri karakolu" rolünden sıyrılarak, istikrarsızlık denizinin

---

[570] Kemal KİRİŞÇİ: "US-Turkish Relations: From Uncertanity to Closer Ties"..., s.37-63

ortasındaki "güvenli ada" rolünü üstlenmiştir.[571] Özellikle Soğuk Savaş yıllarında NATO tarafından asıl korunması gerektiği düşünülen merkez bölgenin genelde güvenliğe kavuşması ve İttifakın tehdit algılamalarının Türkiye'nin etrafındaki bölgeden kaynaklanması, Ankara'nın bu yeni durumu gündemde tutarak önemini vurgulamasına ve ABD ile ilişkilerini daha da kuvvetlendirmenin yollarını aramasına yol açmıştır.

Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinde Soğuk Savaş sonrası en önemli gelişme, Ağustos 1990'da Kuveyt'i işgal eden Irak'a karşı girişilen "Çöl Fırtınası" harekatındaki işbirliğidir. Savaşa doğrudan katılmamakla birlikte, Türkiye, Batılıların yanında, ABD'nin önderliğinde oluşturulan koalisyonun içinde olmuş; topraklarındaki üslerin kullanımına izin vermiş ve Irak'a karşı uygulanan ekonomik ambargoya katılmıştır.

7-8 Kasım 1991 tarihlerinde Roma'da toplanan NATO zirvesinde kabul edilen "Stratejik Konsept" belgesi, İttifakın Soğuk Savaş sonrasında yeni bir görev tanımı yapmakta zorlandığını ortaya koyuyordu.[572] Öte yandan 1991 Konsepti'nin 22. maddesinde, NATO amaçlarının gerçekleştirilmesinde Avrupa Birliği (AB), Batı Avrupa Birliği ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı / Teşkilatı (AGİK / AGİT) gibi kurumlarının da kendi sorumlulukları ve amaçları doğrultusunda rolleri bulunduğu ifadesi, 1990'ların sonundan itibaren Avrupa güvenlik gündeminin birincil maddesini oluşturacak olan yeni askeri oluşumların ilk sinyallerini vermiş ve Ankara'da rahatsızlığa yol açmıştır. Zira Türkiye, karar mekanizmalarında yer almadığı AB kaynaklı bir Avrupa savunma sisteminin NATO imkanlarından yararlanmasının, Türkiye'nin İttifak içindeki önem ve etkinliğini azaltacağı düşüncesindeydi. Roma Zirvesi'ni izleyen yıllar boyunca Ankara her zaman NATO içinde ABD'nin varlığının taşıdığı önemi vurgulayarak bu ülke ile ikili ilişkilerini üst düzeyde tutmaya çalışmış ve kendisini dışlayan bu yeni oluşumla mücadele etmiştir. Bosna ve Kosova gelişmeleri sırasında ABD'nin Balkanlar'da izlediği politikalara tam destek verilmesinin ardında yatan temel neden de bu endişedir.

---

[571] Nasuh USLU: "1947'den Günümüze Türk-Amerikan İlişkilerinin Genel Portresi", Avrasya Dosyası, C.6, No.2 (2000), s. 203-232; Yasemin ÇONGAR: "A Strong Alliance Yet to Outgrow Mere Geopolitics", Insight Turkey, Vol 2, No.4, 2000, s.83-89

[572] "İttifak'ın Yeni Stratejik Kavramı", NATO Dergisi, No.1, 1992, s.5; "The Alliance's New Strategic Concept", NATO Review, No.2, 1999, s.D7-D13

2. Stratejik Alışkanlık

Soğuk Savaş sonrasında Türkiye-ABD ilişkilerinin düzeyinin korunmasının ikinci nedeni, Türkiye'nin yaklaşık yarım yüzyıl boyunca dış politikasını iki kutuplu dünya düzeninde Batı blokunun önceliklerini göz önünde bulundurarak ve ulusal çıkar tanımını, bu blokun lideri durumundaki ABD'nin siyasi ve askeri öncelikleriyle uyumlaştırmaya çalışarak oluşturmuş olmasıdır.[573] Bu tutumun ortaya çıkmasında Truman Doktrini'yle başlayan süreçte yavaş yavaş meydana gelen, iktisadi, askeri ve siyasal bağımlılığın da payı büyük olmuştur. Türkiye, zaman zaman dış politikasında bu tek yönlülükten kurtulmaya ve yeni açılımlara gitmeye çalıştıysa da, Soğuk Savaşın bitmekte olduğu dönemde Türkiye'nin ABD'yle ilişkilerinde eriştiği düzeyin herhangi bir ciddi/güvenilir alternatifi yoktu. Üstelik kuralları olan belli bir dönemden belirsizliğe geçişte Türkiye'nin en fazla ilişki içinde bulunduğu ülkeyle ilişkilerini sağlam tutmaya çalışması, muhtemel zorlukları en "sıkı" müttefikinin yardımlarıyla aşmayı planlaması doğaldı. 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle başlayan Körfez Krizi sırasında Cumhurbaşkanı Özal'ın, izlediği siyasetle Türkiye'yi ABD'ye en fazla destek veren ülkelerden biri haline sokmasının ardında, Irak'la ilgili gerekçelerden daha fazla, ABD'ye "yeni dünya düzeninde" Türkiye'nin önemini yitirmediğini gösterme çabası yatıyordu. "Stratejik alışkanlık" olarak adlandırılabilecek bu durum, en açık biçimde askeri ilişkilerin seyrinde görülmüştür. Birinci Körfez Savaşının hemen sonrasında, Türkiye'nin Kürt sorununu daha yoğun olarak yaşaması ve buna Batılıların verdiği destek ile ABD'nin Kürt teröristlere silah sağladığı iddiaları, özellikle ABD ile ilişkilerde sürekli olarak gündemi işgal etmiştir. Ancak bu sorunlar ilişkilerde bir gerilemeye neden olmamıştır. Çekiç Güç ve Yumurtalık boru hattının kapalı kalmasının yarattığı ekonomik kayıplar da, özellikle iç politikada çok konuşulmasına ve sürekli gündemi işgal etmesine rağmen Türkiye'nin Batı ve ABD ile ilişkilerine görünüşte sekte vurmamıştır. Soğuk Savaşın ortadan kalktığı yıllarda, Türkiye'nin askeri alanda ABD'ye bağımlığı devam etmiştir.

İkinci Körfez Savaşı sırasında, Türkiye'den beklediği desteği göremeyen ABD, yürüttüğü askeri harekatta değişiklikler yapmak zorunda kalmıştır. Bunun verdiği kızgınlıkla ve işgalin ilk günlerindeki hızlı başarının verdiği güvenle, Türk Silahlı

---

[573] Çağrı ERHAN: "Türkiye-ABD İlişkilerinin Mantıksal Çerçevesi", Der. İdris BAL, 21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası, (İstanbul: Alfa Basım Yayın, 2001), s.125

Kuvvetleri'nin İncirlik Tesisinde bulundurduğu varlığında küçülmeye giden ABD, Irak'taki direnişin büyümesi ve verdiği kayıpların artması üzerine, bu tesisin vazgeçilmezliğini görerek geri adım atmıştır. Irak'taki bataklığın büyümesi, ABD'nin de, Türkiye ile yaşadığı stratejik birlikteliğe sahip çıkmasına sebep olmuştur.

Bu yoğun ilişki, zaman zaman ABD Kongresi'nin gündemine getirilen Kıbrıs sorunu ve insan hakları ihlali iddiaları gibi konularla ve ABD'nin Kürtler'in hamiliğine soyunduğunu gösteren somut olaylarla gölgelense de, Ankara'nın sekiz milyar dolarlık bölümü 2006'ya kadar gerçekleştirilmek üzere 2030 yılına kadar yüz elli milyar dolarlık savunma malzemesi alacağını açıklaması ve "stratejik alışkanlık" faktörünün bilincindeki ABD Hükümeti ve silah şirketlerinin bundan en karlı biçimde yararlanmayı amaçlamaları, Türkiye-ABD askeri ilişkilerinin yoğunluğunu kaybetmemesine neden olmuştur.[574] Bugün gelinen noktada, ABD'nin Irak'ta karşılaştığı direnişin her geçen gün artması sonucu, kendi kamuoyunun tepkisinden korkarak, bu ateşin içine başkalarını da sokmak istemesi mümkündür.[575] Bu durumda, Irak'ta çok uluslu bir oluşum için en uygun adaylardan birisi Türkiye olacaktır.

3. Küreselleşen Dünyaya Bağlanmada ABD'nin Rolü

ABD ile yoğun ilişkileri gerektiren üçüncü neden, Soğuk Savaşın son ve yeni dünya düzenin ilk yıllarının Türkiye'nin büyük bir iktisadi dönüşüm yaşadığı dönemle örtüşmesinden kaynaklanmıştır. Küresel bir nitelik taşıyan dünya iktisadi yapısına eklemlenebilmek için Türkiye'nin gerçekleştirmek zorunda olduğu bu dönüşüm ancak içeride yeterli sermaye birikiminin toplanmasıyla gerçekleştirilebilirdi. Bu ise yeni yatırım ve ticaret imkanlarının yaratılmasıyla olabilirdi. Türkiye'nin bu girişimlerin maliyetini dış krediler olmadan karşılaması mümkün olmadığından, ABD'den ve ABD'nin yönlendirmesiyle hareket eden IMF ve Dünya Bankası'ndan alınabilecek yeni borçlar büyük önem kazanmıştı.[576] 2000 yılında yaşanan ekonomik krizden çıkış

---

[574] Ümit ENGİNSOY: "Turkish Budget Anticipates Arms-Buying Program", Defense News, October 26-November 1, 1998

[575] Ekrem PAMUKÇU: "Türk askeri Irak Ateşine Girmemeli", AKRADYO.COM, 18 Nisan 2004 http://www.akradyo.com/a/haber.asp

[576] http://www.hazine.gov.tr

için IMF'nin programlarını sıkı sıkıya yürütmek zorunda kalan Türkiye'nin, daha uzun süre bu bağımlılığının devam edeceği beklenmelidir.

IV. SOĞUK SAVAŞ SONRASINDA TÜRKİYE'NİN ARAP ÜLKELERİ İLE İLİŞKİLERİ VE BU İLİŞKİLERİN YANSIMASI

1952 yılında NATO'ya girişinden sonra, Türkiye'nin güvenlik politikaları, esas olarak NATO'nun stratejilerine paralel olarak yürütülmüştür. Bu duruma neredeyse tek istisna, Kıbrıs sorunu ve Yunanistan'la yaşadığı problemlerdir. Bu problemlerinin bir sonucu olarak Türkiye, NATO'dan bağımsız güvenlik politikaları geliştirmiştir. Türkiye, Soğuk savaş döneminde, Batı'nın Orta Doğu'da Sovyet nüfuzunun yayılmasını önleme gayretlerine yardım ederek, önemli bir stratejik rol oynamış olmasına rağmen, Orta Doğu bölgesi Türk güvenlik hesaplamalarında genelde müstakilen öncelikli bir bölge olmamıştır.[577]

Soğuk Savaşın sonu, süratle değişen bir ortam yaratmış ve Türkiye'yi Balkanlar ve Orta Doğu gibi iki önemli istikrarsız bölgenin arasında bırakmıştır.[578] Soğuk savaş döneminin tersine, Türkiye, jeopolitik açıdan, Balkanlar, Kafkaslar, Orta Doğu ve Akdeniz gibi, birbirinden çok farklı olan ve değişik türde güvenlik sorunlarını barındıran bölgelerin tamamına komşu olan yegane ülke durumuna gelmiştir.[579] Bu algılama içindeki Türkiye, güvenlik sorunlarına cevap olarak, askeri gücün modernizasyonu ve geliştirmesi, ya da bölgesel askeri işbirliğini geliştirme gibi geleneksel savunma mekanizmalarıyla yetinmemiş; ekonomik işbirliğini ve karşılıklı bağımlılığı benimseyen bir birlikteliği geliştirmek istemiştir.

---

[577] Şadi ERGÜVENÇ: "Turkey's Security Perceptions", Perceptions (Ankara) Vol. III, 2, (June-August 1998), s. 34

[578] Edward MORTIMER: "European Security after the Cold War", Adelphi Papers 271, (Summer 1992): 13

[579] Daha detaylı bilgi için bkz: Şule KUT: "Contours of Turkish Foreign Policy in the Post-Cold War Era", Ch.1; Der. Gencer ÖZCAN ve Şule KUT: En Uzun On Yıl: Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar, (İstanbul: Boyut Yayınları, 1998)

A. Körfez Savaşının Yansımaları

Soğuk Savaş sonrası dönemde Orta Doğu'daki dengeleri değiştirebilecek en önemli gelişme Körfez Krizi olmuştur. İran tehdidini engellediği için ödüllendirilen ve silahlandırılan Saddam'ın, bu gücünü tarihsel iddialarının bulunduğu Kuveyt'i işgal etmede kullanması, uluslararası barış ve güvenliğe yönelik son derece ciddi bir tehdit olarak değerlendirilmiştir.

Türkiye, Körfez Savaşı'nda oldukça aktif bir politika izlemiş; ülke adeta savaşın ikinci cephesi haline getirilmiş ve fiilen savaşa girilmese de Irak sınırına yığılan önemli bir güç olmuş ve TSK İncirlik Tesisinin kullanılmasına izin verilmesiyle birlikte Körfez Savaşı'nın temel güçleri arasında yer almıştır. Türkiye tüm ambargo ve abluka önlemlerine de dikkatle katılmış ve dönemin hükümeti, "ne olur ne olmaz" diyerek TBMM'den savaş yetkisi almış,[580] ve savaş biter bitmez topraklarında kurulan yeni statükoyu kollamak amacıyla çekiç güç diye adlandırılan çok uluslu bir askeri gücün ülkesinde konuşlanmasına izin vermiştir.

Bütün bunlara karşılık, kriz ve savaşın, yapısal bir bunalım içinde bulunan Türk ekonomisine olumlu katkılarda bulunduğunu söylemek oldukça güçtür. Savaşa katılan ya da bulaşan orta derecede gelişmiş ülkeler içinde, Irak hariç tutulursa, Türkiye kadar kaybedeni yoktur.[581]

Soğuk savaşın sona ermesi, aslında Türkiye'nin dış politikadaki başlıca kozlarını elinden alacak bir dinamiği de başlattı. Bu kozların başında Türkiye'nin SSCB'nin güney komşusu olarak NATO çerçevesinde bir ileri karakol ve dinleme merkezi niteliğiyle batıya sunduğu hizmet geliyordu. Perestroyka'nın ilerlemesi, Doğu Avrupa'daki rejimlerin çöküşü gibi gelişmelerle bu işlevin ortadan kalkma tehlikesi belirince, Türkiye'de gerçek bir telaş başladı. Ülkenin "jeo-stratejik" önemi azalmıştı.

---

[580] TBMM'nin, Anayasa'nın 92. maddesi uyarınca, 1990 yılından bu yana aldığı, "Hükümete izin" kararları için bkz. http://www.belgenet.com/yasa_karar_92.html

[581] Savaşla birlikte ihracat gelirlerinde önemli miktarlarda kayıp ortaya çıkmış, Irak'ın borçlarını tahsil etme olanağı ortadan kalkmış, turizm ve inşaat sektörleri büyük zarar görmüş, kaybolan güven ortamında özel sektör yatırımları ertelemiş, talepteki düşüş hızlanmış, üretim yavaşlamış ve sanayide kapasite kullanımı düşmüştür. Savaştan sonra da üretimde, işsizlikte ve enflasyonda bir düzelme görülmemiştir. Yine talepteki düşüşe paralel olarak, sanayi ve ticaret sektöründe ödemeler tıkanmış, nakit akışı durmuş, bütçe açığı, artan savunma giderleriyle birlikte yükselmiştir. Mısır'ın borçlarının yarısı silinirken ve İsrail'e askeri yardım yağarken, Türkiye hiçbir pay alamadığı gibi, krizin başlarında Batı Avrupa ülkeleri, Japonya, Kuveyt ve Suudi Arabistan'ın söz verdiği yardımları da alamamıştır.

Buna eklenen başka bir etken, sorunu daha da ağırlaştırıyordu. Türkiye'nin 1987'de AB'ye tam üyelik için yaptığı başvurunun zaten düşük olan kabul şansı, 1989'da, Polonya, Macaristan gibi ülkelerin birden bire AB ülkeleri konumuna gelmeleri ile[583] iyiden iyiye azalmıştı. Türkiye'nin çıkarlarını, burayı ihmal etmemek kaydı ile başka yönlerde araması gerekiyordu. İşte Özal yönetimindeki Türkiye'nin o dönemde içine girdiği yeni yöneliş, bu sancılı gelişmeye bir yanıt niteliğini taşıyordu. Türkiye'nin geleceği iki önemli alana kaymıştı: "Dış Türkler" ve "Orta Doğu".

Dağılan SSCB'nin bağımsızlığa kavuşan Türk kökenli Cumhuriyetleri, Türkiye'ye yeni ufuklar vaat ediyor görünüyordu. Yeni dünya düzeni kurgusunun Orta Asya ayağının oluşturulmasının bir parçası olan ve Türkiye'ye biçilen bu yeni misyon dolayısıyla Türkiye, Orta Asya'da örnek ülke konumunu pekiştirme çabası içine girdi. Bu yönelim, en azından, başlangıçta batılı kapitalist ülkeler tarafından (en başta da ABD tarafından) ağırlıklı olarak desteklenmekteydi.

Orta Doğu açısından bakıldığında ise; Türkiye, Arap dünyasına karşı ılımlı Müslüman, görece sanayileşmiş, Batı ile iyi ilişkilerini sürdüren bir ülke olarak, "model ülke" rolünü sürdürme çabası içindedir. Bu, bir bakıma Cumhuriyet ile beraber ortaya çıkmış bir olgudur. Türkiye, bir köprü ve model olarak görülmüştür. Ancak bu olgu, İkinci Körfez Savaşından sonra ortaya çıkan tabloda daha bir öne çıkmıştır. Irak'taki işgale karşı direnişin artması ve terörün İspanya'ya da sıçrayarak Avrupa'yı tehdit eder hale gelmesi, Türkiye'den "model ülke" olarak bahseden diplomatların sayısını artırmıştır.[584]

Birinci Körfez Savaşı, önemli bir konuyu ön plana çıkarmıştı: Kürt sorunu. Barzani ve Talabani'nin oluşturduğu Kürdistani Cephe, Saddam Hüseyin'in ABD ile çelişkisini kullanarak, bu ülkeye sunacakları hizmet karşılığında Saddam'dan kurtulma ve belirli kazanımlar elde etme politikasını başarıyla yürütmüştür. Bu kriz süresince, ABD yönetimine yakın çevrelerde , Irak Kürt hareketinin bu hizmetine

---

[583] 14-16 Temmuz 1989 Paris zirvesi'nde, Polonya ve Macaristan'ın ekonomik yapılanmasını, Avrupa Komisyonu'nun koordine etmesi kararı alındı. Bkz. Avrupa Birliği resmi internet sitesi, http://www.europa.eu.int

[584] ABD Dışişleri Bakanı Powell'ın, Türkiye'yi "Ilımlı İslam Cumhuriyeti" olarak tanımlaması yanında, AB toplantılarında da Avrupalı diplomatların benzer ifadeler kullandığı görülmektedir. Milliyet, 6 Mayıs 2004

karşılık bağımsız bir Kürt devletinin kurulması bile telafuz edilir olmuştur.[584] Ancak, güney sınırında bağımsız bir Kürt devleti, Türkiye için kabul edilir bir sonuç değildi. Bu nedenle Özal, özellikle 1988 Halepçe katliminin ardından onbinlerce Kürt'ün Türkiye'ye sığınması sürecinde, ABD ile birlikte yeni bir yaklaşım belirlemiştir: Irak Kürtlerine verilecek bir takım kültürel haklar ve sınırları koşullara göre belirlenecek bir özerklik çözümü aracılığıyla Kürt hareketinin hamiliğini üstlenmek. Savaşla birlikte Cumhurbaşkanı Özal, Irak'taki Kürt hareketiyle anlaşarak, Türkiye'nin garantörlüğü fikrini işlemiştir. Ancak, Özal'ın ölümünden sonra bu politikaların terk edildiği görülmüştür.

Birinci Körfez Savaşından sonra, Orta Doğu ile ticaretinde meydana gelen kayıplar, Türkiye'nin güvenliğini önemli derecede etkilemiştir. Irak'a uygulanan ambargo, Türkiye'nin bu ülke pazarını kaybetmesinin yanında, Körfez ülkeleri ve Suudi Arabistan'a işlenmiş tarımsal ürünlerin satışını da olumsuz yönde etkilemiştir.[585]

B. Türkiye'nin Orta Doğu'dan Algıladığı Tehditler

Soğuk Savaşın sona ermesinden sonra, Orta Doğu'daki gelişmeler, Türkiye'nin karşısına birçok siyasi ve güvenlik sorunları çıkartmıştır. Bunlar, PKK terör örgütünün artan şiddet eylemleri ve bununla bağlantılı Kürt Sorunu[586] ile daha geniş kapsamlı askeri güvenlik endişeleriydi.

Söz konusu terör örgütünün yoğun şiddet eylemleri nedeniyle, Türk Ordusu, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne diğer bölgelerden büyük çapta kuvvet kaydırmış; bu durum diğer bölgelerde muhtemel dış saldırıları caydırma kabiliyeti açısından

---

[584] 1994 yılında Irak-Kuveyt sınırındaki askerden arındırılmış bölgedeki Birleşmiş Milletler askeri gözlemcisi olarak görev yapan İngiliz subayları, 1991-1993 yılları arasında Kuzey Irak'ta Kürt devleti kurmak için nasıl çalıştıklarını tezin yazarına anlatmışlardır. Bu çalışmalarda, bölgedeki NGO'larla (Non-Governmental Organizations- Hükümetdışı Kuruluşlar) işbirliği yaptıklarını da aktarmışlardır.

[585] Körfez Savaşının hemen öncesinde Türkiye'nin toplam ihracatının %23'ünü teşkil eden Orta Doğu'ya ihracatı, 1996 yılında %14'lere düşmüştür. Bkz. Ali ÇARKOĞLU, Mine EDER ve Kemal KİRİŞÇİ: Türkiye ve Orta Doğu'da Bölgesel İşbirliği, (İstanbul: TESEV, 1998), s.190

[586] PKK terör örgütü'nün 1984'ten beri gerçekleştirdiği eylemler sonucu 30.000'den fazla insan hayatını kaybetmiştir. Şiddet eylemleri sonucu, bölgenin sosyal yapısında değişimler olmuş, çok sayıda bölge insanı yaşadıkları toprakları terk etmek zorunda kalmıştır.

Türkiye'yi negatif yönde etkilemiştir.[588] Kürt Sorunu, Türkiye için büyük bir mali yük yaratmış ve zaten kıt olan kaynaklarını tüketmesine neden olmuştur.[589] Türkiye'nin Orta Doğu'daki güvenliği açısından, mali yükün yanında, daha da önemlisi, PKK terörü sorununun, Türkiye'nin yakın komşuları ile ilişkilerini olumsuz yönde etkilemesidir. Kuzey Irak'taki terör örgütünün kamplarına karşı düzenlenen askeri harekat, Arap ülkelerinin çoğu tarafından ve özellikle Arap Birliği tarafından kınanmıştır.[590]

Türkiye, İran ve Suriye'nin PKK terör örgütüne sağladıkları destekten dolayı büyük endişe ve kızgınlık duymaktaydı.[591] Türkiye-Suriye ilişkileri, Suriye'nin PKK terör örgütüne sağladığı destek nedeniyle kötüleşmiş; Suriye'ye karşı duyulan kızgınlık ve öfke, Türk Silahlı Kuvvetlerinin, İsrail ile askeri işbirliğini genişletmesinde önemli bir faktör olmuştur.[592] Buna karşılık olarak Suriye'nin Yunanistan ve Güney Kıbrıs ile savunma işbirliğini geliştirme gayretleri,[593] Suriye'nin Yunan savaş uçaklarına iniş imkanları sağlayacağı iddialarını gündeme getirmiş;[594] bu durum Türk yetkilileri tarafından şiddetle eleştirilmiştir.[595] Bu işbirliğinin yarattığı endişeler emekli Büyükelçisi Şükrü Elekdağ tarafından, "İki buçuk savaş stratejisi" adı altında tartışılmıştır. Büyükelçi Elekdağ, Türkiye'nin milli savunma stratejisini, Yunanistan, Suriye ve PKK terör örgütüne karşı olmak üzere "iki buçuk savaş" yapabilecek kabiliyetle bir strateji üzerine oturtması gerektiğini öne sürmüştür.[596] Bu senaryo, ilki 1996 yılında, ikincisi 1998 yılında olmak üzere, iki defa gerçekleşme aşamasına gelmiştir. 1996 yılında, Suriye'nin, birçok şehrindeki seri bombalama eylemlerinin arkasında olduğu gerekçesiyle Türkiye'yi suçlaması sonrasında; 1998 yılında da, Türkiye'nin, Suriye'yi PKK terör örgütüne destek verdiği ve örgütün başını

---

[588] Soli ÖZEL: "Of Not Being a Lone Wolf: Geography, Domestic Plays, and Turkish Foreign Policy in the Middle East", Der. Geoffrey KEMP ve Janice G.STEIN: Powder Keg in the Middle East: The Struggle for Gulf Security, (Lanham: Rowman and Littlefield, 1995), s.182

[589] Bazı Türk yetkililer bu mücadelenin mali boyutunun 84 milyar ABD Dolarını bulduğunu ifade etmektedirler. Bkz. Turkish Daily News, 13 Nisan 1998

[590] Turkish Daily News, 23 Mayıs 1997

[591] Mayıs 1995'te rahatsızlık en üst seviyeye çıkmış ve Türkiye'nin İran'daki terör örgütü kamplarına askeri harekat düzenleyeceği söylentileri medyada yer almıştı. Bkz. Tempo (Haftalık dergi, No:18, 1 Mayıs 1996)

[592] Alain GRESH: "Turkish-Israeli-Syrian Relations and Their Impact on the Middle East", Middle East Journal 52, 2 (Spring 1998)

[593] [593] Osman Metin ÖZTÜRK: Türkiye ve Ortadoğu, s.56, 80

[594] Bkz. Meliha Benli ALTUNIŞIK: "The Turkish-Israeli Rapproachment in the Post-Cold War Era", Middle East Quarterly, April 2000, s.180

[595] İsmail SOYSAL: "Turkish-Syrian Relations", Turkish Review of Middle East Studies 100, (1998 / 1999), s.110

[596] Şükrü ELEKDAĞ: "2½ War Strategy", Perception (Ankara), 1, 1 (Mart-Mayıs 1996)

barındırdığı suçlamasının yarattığı gerginlik had safhaya ulaştığında, iki ülke sınırında askeri hareketlilik yaşanmıştır.[596]

Şubat 1999'da PKK terör örgütü elebaşının yakalanmasından sonra, Kürt Sorununda Türkiye'de bir dönüm noktası yaşanmıştır. Teröristler, Kuzey Irak'a geçmişler ve zaman zaman buradaki mahalli Kürt oluşumları KYP ve KDP ile çatışmaya girişmişlerdir. Türkiye, bu koşullarda Kuzey Irak'taki PKK'lılarla mücadele edebilmek için KYP ve KDP ile yakın işbirliği ilişkisi içine girmiştir.[597]

Soğuk savaşının sona ermesinden sonra bölgeye bakıldığında, Orta Doğu'da Türkiye'nin güvenliğini konvansiyonel anlamda etkileyen bir çok gelişme olmuştur. Komşu Orta Doğu ülkelerinin gelişmiş askeri imkanlarla donatılmaları ve füze imkanlarını geliştirmeleri, Türkiye'nin milli güvenliği için tehdit oluşturmuştur. Türkiye, Orta Doğu'daki önemli güçler içinde balistik füze imkanı ile teçhiz edilmemiş yegane ülkedir.[598] Özellikle, İran, Irak ve Suriye'nin, kitle imha silahlarını atabilecekleri uzun menzilli füze imkanlarına sahip olmaları, Türkiye'nin milli savunmasında ciddi endişeler yaratmıştır.[599] Türkiye'nin kalabalık yerleşim merkezleri, barajları ve enerji santralleri, hava üsleri ve askeri karargahları, bu füzelerin menzilleri dahilinde kalmıştır. Dahası, 1995 yılında, Rusya Federasyonu ile İran arasında imzalanan ekonomik ve askeri işbirliği anlaşması, İran'ın nükleer imkanlara sahip olacağı endişesinin doğmasına neden olmuştur.

Orta Doğu'da, Soğuk Savaşın sona ermesini müteakip ortaya çıkan, birinci Körfez Savaşı ve Arap-İsrail Barış süreci gibi ciddi gelişmeler ve değişiklikler, bölgede yeni bir ortam yaratmıştır. Türkiye'nin İsrail'le ilişkileri, bu durumdan yararlanan ilk girişim olmuştur. Eylül 1993'teki İsrail-FKÖ anlaşması ile yaratılan pozitif iklim ve İşçi Partisi liderliğindeki İsrail hükümetinin barış için taahhütte bulunması, Türk hükümetinin İsrail'e karşı daha aktif bir politika geliştirmesine katkıda bulunan gelişmeler olmuştur.

---

[596] 1998 yılındaki kriz, Suriye'nin PKK terör örgütü'nün başı Abdullah ÖCALAN; sınırdışı etmek ile sonuçlanması ve iki ülke arasından Adana Deklerasyonu adı altında bir mutabakat muhtırası imzalanmıştır. Metin için Bkz. İsmail Soysal, "Turkish-Syrian Relations"..., s. 120-123

[597] Türkiye'nin Kuzey Irak'taki girişimleri hakkında detaylı bilgi için Bkz. Ümit ÖZDAĞ: "Türkiye-PKK ve Kuzey Irak, (Ankara: Avrasya Dosyası Yayınları, 1999)

[598] Metin KOÇ: "Türkiye Füzesini Arıyor", Ulusal Strateji 2, 7, (Temmuz-Ağustos 1999),s.17-21

[599] Suat EGELİ: "Taktik Balistik Füzeler ve Türkiye", (Ankara: T.C., MSB, Savunma Sanayi Müsteşarlığı, 1993)

Bu tarihten sonra, Türkiye ile İsrail arasındaki üst düzey ziyaretler, devamlı hale gelmiştir. 1997 yılında Serbest Ticaret Antlaşmasının yürürlüğe girmesiyle, ticaret hacmi, 1996'dan itibaren imzalanan bir seri ikili askeri antlaşmaların da etkisiyle, 1998 yılında 1 Milyar Dolar seviyesine ulaşmıştır.[600]

Türkiye, bu dönemde İsrail'le ilişkilerini geliştirirken, Türk-Arap ilişkilerinde karmaşık bir dönem yaşamıştır. Arap-İsrail Barış sürecini destekleyerek, İsrail'in Arap komşularına karşı bir dereceye kadar dinamizm sergileyen Türkiye, silahların kontrolü ve bölgesel güvenlik için çok taraflı Çalışma Gurubu'na da katılmıştır. Türkiye, bir taraftan İsrail ile ilişkilerini geliştirirken, diğer taraftan Filistinlilere, 1996'dan bu yana, hibe, ayni yardım ve uluslararası örgütler aracılığıyla, toplam 10 milyon dolarlık bir yardımda bulunmuş ve 50 milyon Dolar kredi için de söz vermiştir.[601]

Orta Doğu'da, istikrarsız rejimler sorunu kısmen devam etmekle birlikte, kitle imha silahları sorununun, ABD'nin Irak'ı işgalinden sonra, abartıldığı kadar önemli bir derecede olmadığı görülmüştür. İsrail'in nükleer gücü dışında, bölgede kitle imha silahı bulunmadığı görülmüştür. Bölge'de Türkiye için bu tehditlerin yerine, yeni tehditler gelmiştir: ABD'nin bizzat kendisi ve bölgede oluşturacağı yeni düzen ile, bunun sonucu Kuzey Irak sorununun alacağı yeni boyut.

ABD'nin Orta Doğu'ya tamamen yerleşmesine zemin hazırlayan Irak saldırısı ile, bir bakıma Orta Doğu'da silahların kontrolü ve silahsızlanma yolunda önemli bir adım atılmıştır. Sırada bulunan İran ve Suriye konusunda, ABD Yönetimi önceliği İran'a vermiş görünmektedir. Ancak, işgalin devam ettiği Irak'ta, ABD'nin gün geçtikçe daha fazla batağa saplanması ve kayıplarının artması, Irak'ın işgalinin hemen sonrasında "ABD şimdi kimi vuracak, Suriye mi? İran mı?" şeklindeki soruyu şimdilik gündemden kaldırmıştır. Ancak, Orta Doğu bölgesinde silahların kontrolü ve silahsızlanma bağlamında İsrail'in adının hiç geçmediğini ve bu durumun bu konudaki çabaları gölgelediğini de belirtmek gerekir.

---

[600] Bu konuda çok sayıda literatür bulunmaktadır. Bkz. Bülent ARAS: "The Place of the Palestinian İsraeli Peace Process in Turkish Foreign Policy", Journal of South Asian and Middle Eastern Studies XX, 2 (Winter 1997); Amikan NACHMANI: "The Remarkable Turkish-Israeli Tie", Middle East Quarterly 5, 2 (June 1998); Ofra BENGIO ve Gencer ÖZCAN: "Changing Relations: The Turkish-Israeli-Arab Triangle", Perceptions, (Ankara), 5, 1, (March-May 2000)

[601] Radikal, 24 Aralık 2003

Türkiye için, bölgedeki ülkelerden kaynaklanan füze tehdidi halen devam etmektedir. Bu nedenle, Türkiye de, anti-balistik füze imkanına sahip olma gayretleri yanında, konvansiyonel askeri imkanlarını genişletme çabalarını sürdürmektedir. Türkiye'nin askeri gücünü muhafaza etmesi, mevcut rejimlerini devam ettirdikleri sürece, komşusu olan Suriye ve İran'da yönetici eliti rahatsız etmeye devam edecektir. Rahatsız olan bir başka ülke ise, Türkiye'nin yeni komşusu durumuna gelen ABD'dir. Bu ülkenin, özellikle Kuzey Irak'taki uygulamalarının Türkiye'nin çıkarları ile örtüşmediği ortaya çıkmıştır. ABD'nin, Irak'taki hızlı zaferin hemen ardından Türkiye'deki tesislere ihtiyacı kalmadığı düşüncesini terk ederek, Türkiye'nin desteğinin önemini yeniden görmeye başladığının işaretleri ortaya çıkmıştır.

Diğer taraftan, Suriye Hükümeti, iki ülke arasındaki mevcut ve bilinen sorunların da etkisinde, Türkiye'yi istikrarsızlaştırmada bir araç olarak gördüğü PKK terör örgütünü yıllarca desteklemiş; bu örgüte Bekaa'da eğitim olanakları sağlarken, Abdullah Öcalan'ın da Şam'da barınmasına göz yummuştur. Suriye, 1984'ten itibaren, Türkiye'nin mücadele ettiği bu terör örgütünü diğer alanlarda Türkiye'ye karşı bir pazarlık aracı olarak kullanmaya çalışmıştır.[602] Ancak bu konuda Suriye'nin yalnız olmadığı, İran'ın ve Körfez krizi öncesi Irak'ın da aynı şekilde Türkiye karşıtı Kürt ayrılıkçı unsurlara ve PKK terör örgütüne yardım ettikleri bilinmektedir.

Suriye Hükümeti, Türkiye ile 1987 ve 1992 yıllarında, PKK terör örgütünün, ülkesindeki faaliyetlerine izin vermemeyi öngören protokoller imzalamış olmasına rağmen gereğini yerine getirmemiştir. Türkiye bu nedenle, 1993'ten itibaren Suriye'ye karşı daha sert bir politika izlemeye başlamış; 1998 Kasım'ında, Türkiye, Suriye'yi Öcalan'ı ülkesinden çıkarmak ile savaş arasında bir seçim yapmak zorunda bırakmış; Türkiye ile bir çatışmayı çıkarlarına aykırı gören Suriye birinci yolu tercih etmiştir. Bu gelişme sonrasında Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkiler yeni bir evreye girmiştir.[603]

Türkiye ile Suriye arasında diğer önemli bir sorun ise, Fırat ve Dicle sularından kaynaklanan su sorunudur. Türkiye bu konuda uluslararası teamül kuralları

---

[602] Duygu Bazoğlu SEZER: "Turkey's New Security Environment, Nucleer Weapons and Proliferation"..., s.163
[603] "The World of Hafiz al-Asad", Commentary Magazine, October 1999, http://www.danielpipes.org/articles/199910.shtml

çerçevesinde, egemenliğini bir başka ülkeyle paylaşmaya karşı çıkarak, komşu ülkelere hakkaniyet ve zarar vermeme ilkeleri çerçevesinde su tahsis etmeye devam edeceğini ifade etmiştir. Ayrıca, Türkiye, suyu bir siyasal silah olarak kullanmayacağı konusunda komşu ülkelere teminat verme hassasiyetini de göstermiştir.[604] Bölgedeki diğer ülkeler gibi su sıkıntısı içindeki İsrail'in, Golan Tepeleri'ndeki su kaynakları ile ilgili olarak Suriye ile bir anlaşmaya varması, Türkiye karşısında Suriye'ye destek vermesine neden olabilecektir. Bir başka deyişle, Suriye ile yaşanan su sorunu, Türkiye'nin israil ile ilişkilerinde de önemli bir konu olmaya devam edecektir.

Hafız Esad'ın ölümü üzerine, Beşir Esad'ın göreve getirilmesi, Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkilerin daha olumlu bir çizgide gelişmesine neden olmuştur. Taraflar, çatışmaya yol açacak sorunları dile getirmek yerine, işbirliğini geliştirmenin yollarını aramaya yönelmişlerdir. Türkiye- İsrail ilişkilerinden rahatsız olan Suriye, bunu ikili ilişkilere yansıtmama çabası içinde olmuştur. Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkiler Suriye için olumsuz bir gelişme olarak değerlendirildiği gibi, olası bir Suriye-İsrail ilişkisinin de Türkiye'ye olumsuz yansımaları olabileceği üzerinde durulmaktadır.[605]

Hemen ifade etmek gerekir ki, Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkilerin gelişmesini, Türkiye'nin geleneksel Orta Doğu politikasına aykırı bulanlar da vardır.[606] Orta Doğu'nun belli başlı güçleriyle stratejik bir ilişki içine girmenin Türkiye'yi bölgesel sorunların içine çekme olasılığı taşıdığı için Türkiye'nin, bu tür bağlantılardan ve ortaklıklardan bugüne kadar genelde uzak durmaya çalıştığı; bu ilişkinin bir takım yararları bulunmakla beraber, Türkiye'yi, Suriye, Irak ve İran ile karşı karşıya getirdiği bilinmektedir. Özellikle İsrail'in bu ilişkiyi Suriye ve İran'a karşı kullanmak istemesi ve Türk hava sahasını, limanlarını ve belli üslerini kullanarak söz konusu ülkelerdeki gelişmeleri izleme olanağına kavuşmuş olması bu ülkelerin tepkisine yol açmakta ve Türkiye'nin bölgede izlemeye çalıştığı geleneksel denge politikasına zarar vermektedir.

---

[604] Duygu Bazoğlu SEZER: "Turkey's New Security Environment, Nucleer Weapons and Proliferation"..., s.6
[605] Zaman, 20 Mayıs 1996
[606] Farklı değerlendirmeler için bkz. Alan MAKOVSKY, Cengiz ÇANDAR ve Efraim INBAR: "The Turkish-Israeli-Syrian Triangle", Special Policy Forum Report, Number 249, March 15, 2000, http://www.washingtoninstitute.org/watch/peacewatch/peacewatch2000/249.htm

C. AB ile İlişkilerin Yansımaları

Türkiye'yi Orta Doğu ile ilişkilerini geliştirme ve genişletme teşebbüsüne yönelten önemli faktörlerden birisi, Aralık 1997'de Avrupa Birliği'nin, Türkiye'yi genişleme stratejisinin dışında tutan kararıdır. Bundan dolayı, içinde bulunulan dönemde, Türkiye-AB ilişkilerinde ortaya çıkacak olumlu bir gelişmenin, geçici de olsa, Türkiye'nin dikkatini Orta Doğu'dan Avrupa'ya kaydıracağı bir gerçektir.

Türkiye'nin AB ile ilişkileri aslında, Orta Doğu ile ilişkilerini önemli ölçüde etkilemektedir. Türkiye, uzun bir süreden beri AB'nin üyesi olmaya çalışmaktadır. Zayıf politik ilişkiler döneminden sonra, Türkiye ve AB bir dönüm noktasına gelmiş bulunmaktadırlar. Ağustos 1999'daki Marmara depreminden sonra AB ile Türkiye arasındaki üst düzey temaslar önemli miktarda artmıştır. Aralık 1999'da AB Helsinki zirvesinde Türkiye'nin üyelik için adaylığının kabulünün ardından, geçen yıllar içerisinde Türkiye, yönetimde ve diğer alanlarda kriterleri yakalamak için gerekli yapısal değişiklikleri süratle yapmaya yönelmiştir. Bu durumun, Türkiye'nin Orta Doğu politikasını etkilediği şüphesizdir.

Türkiye'nin, tarih verilmeyerek uzunca bir süre AB genişlemesinin dışında tutulması, neden olacağı psikolojinin etkisinde kalarak, ekonomik ve siyasi sorunlarına yapıcı tarzda yaklaşabilmesini güçleştirecektir. Türkiye, istikrarsız ve güvenli olmayan bir ülke olarak karakterize edilmeye başlandığında, bu durum yakın komşularıyla ilişkilerinin kötüleşmesine neden olabilecektir. Türkiye'nin Orta Doğu'da yapıcı bir rol oynama potansiyeli zayıflayacaktır.

Türkiye'nin AB üyeliğini kazanması halinde, Avrupa Birliği, Orta Doğu ile Türkiye vasıtasıyla komşu hale geleceğinden, bölge ile daha ileri ilişkilere girmesi kaçınılmaz olacaktır. Böyle bir gelişme, bir bakıma AB'nin mevcut sorunlarının artması; bir başka deyişle, daha fazla problemle ilgilenmek zorunda kalması demektir. Ancak, bu gelişme AB'nin lehine bir durum yaratacaktır. Ekonomik ve siyasi olarak olarak Avrupa'ya entegre olmuş Türkiye, hem kendisi, hem Avrupa, hem de Orta Doğu ülkeleri için uygun ekonomik koşulların ortaya çıkmasını sağlayacaktır. Böyle bir gelişme, ABD'nin Büyük Orta Doğu Projesi ile gerçekleştirmeye çalıştığı hedeflere, Avrupa'nın daha kısa sürede ve kolayca ulaşması demektir. AB, ABD'ye

karşı ön almasını sağlayacak bu avantajı değerlendirmek isteyecektir. Son dönemde, AB'nin Türkiye'ye yaklaşımını bu bakış açısından da değerlendirmek gerekir.

D. 1996 Türkiye-İsrail Askeri Eğitim ve İşbirliği Anlaşmasının Etkileri

Şubat 1996'da imzalanan Türkiye-İsrail Askeri Eğitim ve İşbirliği Anlaşması, Arap ülkelerinde önemli bir tepkiye neden oldu. Türkiye, Arap ülkelerinden -özellikle Mısır, Suriye, Irak ve İran'dan- şiddetli eleştiriler aldı. Suriye Hükümeti aynı yılın Mayıs ayında Türkiye'yi, Suriye'de karşılıklar çıkarmakla suçladı ve Türk-İsrail askeri antlaşmasını önemli bir stratejik tehdit olarak gördü. Haziran 1996'da, iki ülke, sınırlarına asker yığdılar. Durum, İran'ın Suriye'ye, Türkiye ile İsrail arasındakine benzer bir askeri ilişki kurma teklifi ile daha da ciddileşti.[607]

Türkiye-İsrail askeri işbirliğine karşı Arapların reaksiyonları analiz edildiğinde, bu karşı çıkışın bel kemiğini üç Arap ülkesinin oluşturduğu görülmektedir: Suriye,Irak ve Mısır. Mısır, kendisini Arap dünyasının koruyucusu olarak görmekte olduğundan ve Türkiye ile Arap ülkeleri arasında arabulucu misyonuna sahip olduğuna inandığından, böyle bir karşı duruş sergilemektedir. Suriye, kuzey ve güneydeki sınırlarının aynı anda etkilenmesi ve kendisini çevrelenmiş bir konumda hissetmesinin bir sonucu olarak, bu işbirliğine karşı çıkmaktadır. Irak ise, kuzey bölgesinde otorite kuramama sorununa doğrudan etkisi olacağı için Türkiye-İsrail işbirliğine karşı çıkmıştır. Tepkilerin gösterilme şekli de farklılıklar arz etmektedir. Suriye, tepkisini yüksek sesle dile getirirken; Mısır, Suriye'nin tepkilerine sıcak bakmakta, ancak Türkiye ile bir diyalogun kurulması şeklinde yaklaşım sergilediğinden, düşük bir profil sergilemektedir. Başlangıçta sesini fazla yükseltmeyen Irak, kuzey bölgesindeki PKK terör örgütü kamplarına Türkiye tarafından gerçekleştirilen Mayıs 1997'deki askeri harekattan sonra, Arap dünyası ile birlikte, Türkiye'nin bu tür operasyonlarına karşı sesini yükseltmeye başlamıştır. Irak, Türkiye-İsrail işbirliğinin, İsrail'e, Irak'ı rahatlıkla vurabilecek bir stratejik derinlik sağladığını ve Suriye'yi çevreleyen bir tehdit yarattığını ileri sürmüştür. Ancak, İkinci Körfez Savaşından sonra, Türkiye- İsrail işbirliği, Irak için gündem maddesi ve eleştiri konusu olmaktan çıkmıştır.

---

[607] Turkish Daily News, 21 Haziran 1996

Arap dünyası, Türkiye ile askeri işbirliği sayesinde, İsrail'in Araplar karşısında pazarlık gücünün arttığını, özellikle Suriye ile görüşmelerde daha güçlü bir konuma yükseldiğini, aynı zamanda, Türkiye'nin de Suriye'ye ve Irak'a karşı pozisyonunun güçlendiğini görmektedirler.

İsrail'de Ehud Barak hükümetinin kurulması ve bu hükümetin barış sürecini yeniden başlatacağı taahhüdünde bulunması, Türkiye ile İsrail arasındaki işbirliğinden kaynaklanan bölgesel tansiyonu düşürecek bir ortam yaratmıştır. Bu gelişme, Mısır ve Ürdün hükümetleri ve Filistin Yönetimi için de Türkiye ile ilişkileri genişletmelerini daha kolaylaştırmıştır. Bir başka deyişle, Barış Sürecinde İsrail'in uzlaşmacı tavır benimsemesi, Türk-Arap ilişkilerinin pozitif rotada yürümesine katkıda bulunan bir etkiyi beraberinde getirmiştir.

Araplar Soğuk Savaş sonrası dönemde, 1970'lerde olduğu gibi, Türkiye'yi İsrail'le ilişkilerinde yönlendirecek silahlara sahip değillerdi. Bu nedenle, Türkiye-İsrail askeri işbirliğine karşı çıkmalarına ve bu işbirliğinin özellikle İsrail'e sağladığı stratejik derinlikten rahatsızlık duymalarına rağmen, Türkiye'yi böyle bir işbirliğini sürdürme kararlılığından vazgeçirememişlerdir. 1970'lerde, politik ve ekonomik silahlarını Türkiye üzerinde kolaylıkla kullanabilen Araplar, 1990'larda bu tür etkili silahlara sahip olmadıklarını görmüşlerdir.[608] Suriye'nin PKK terörünü ve ayrılıkçı hareketleri Türkiye'ye karşı bir koz olarak kullanma politikası, Türkiye'yi İsrail'e yaklaştırarak, askeri bir işbirliğinin oluşmasında da etkili olmuştur.

Türkiye, askeri işbirliği anlaşmalarını sadece İsrail'le değil, başta Ürdün ve Mısır olmak üzere tüm Arap ülkeleriyle de gerçekleştirmek istemiştir. Türkiye'nin bu isteği, Ürdün hariç, bölge ülkelerinden karşılık görmemiştir. Sadece Ürdün'den olumlu cevap alınmış olup, iki ülke arasındaki askeri işbirliği, birliklerin karşılıklı değiştirilmeleri suretiyle icra edilen eğitim ve tatbikatları da içeren bir seviyeye ulaşmıştır.[609] Türkiye'nin işbirliği talebine olumlu cevap vermemesine rağmen, Mısır

---

[608] Ofra BENGIO ve Gencer ÖZCAN: "Changing Relations: Turkish-Israel-Arab Triangle",Der. Vedat YÜCEL ve Salomon RUYSDAEL., New Trends in Turkish Foreign Affairs, Bridges and Boundaries, (Lincoln: Writers Club Press, 2002), s.346

[609] Tezin yazarı, 1999 yılında, Türk Genelkurmay Başkanlığı Karargahı'nda, bu tatbikatların planlama ve icrasında proje subayı olarak görev yapmıştır.

ile ve diğer Arap ülkeleri ile de küçük çaplı ve sınırlı askeri eğitim işbirliği faaliyetlerinin yürütülmesi gayretleri Türkiye tarafından sürdürülmektedir.[610]

Türkiye'nin son zamanlardaki, Orta Doğu'ya yönelik politikalarını belirleyen önemli faktörlerden birisi de, askeri ortak projeler yanında, bölge ülkeleri ile yeni ticari ilişkiler tesis etme ve mevcut ilişkileri geliştirme isteği ve çabasıdır. 1980'lerden beri, Türk hükümetleri, bölgesel ekonomik ilişkileri geliştirmeyi hedefleyen politikalara artan bir şekilde önem vermişlerdir. Bu bağlamda Türkiye, son zamanlarda Mısır, Ürdün, Filistin Yönetimi ve İsrail ile yakın ekonomik ve politik ilişkiler geliştirmiştir. Türkiye, Avrupa ve dünyanın birçok bölgesi ile yakın ilişkideki hacimli ekonomisi ile, Orta Doğu'da geniş çaplı bir işbirliğinin ve istikrarın sağlanmasında merkezi bir rol oynayabilir.[611]

V. SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİNİN POLİTİKASI: İSRAİL'İN STRATEJİK ORTAK OLARAK DOĞUŞU

Türkiye'nin 1990'lı yıllara kadar, Batılı müttefiklerine olan taahhütlerine göre formüle edilmiş olan dış politikası, bölgedeki eylem ve kararları, genellikle Arapların tepkisini çekmiş ve Türkiye'ye karşı hasmane davranışlar geliştirmelerine neden olmuştur. Türkiye,Soğuk Savaş döneminde, Batılı müttefiklerine karşı uluslararası taahhütleri nedeniyle, Orta Doğu'daki karmaşık ilişkilere girmemiştir. Türkiye'nin, Batı ve ABD ile ilişkilerinde temel belirleyici unsurlardan birisi olan güvenlik kaygısı, Orta Doğu ülkeleriyle ilişkilerinde genelde mesafeli olmasına yol açmıştır.

Soğuk Savaşın sona ermesi, uluslararası sistemde önemli değişiklikler yaratmış; Orta Doğu'daki aktörler de bu gelişmenin dışında kalamamışlardır. Doğu-Batı çatışmasının sona ermesi ve üzerindeki Sovyet tehdidinin kalkması, bir bakıma bölgenin önemli aktörlerinden Türkiye'nin dış politikadaki hareket alanını genişletmiştir. Bunun sonucu olarak, Soğuk Savaş sonrası dönemde, beklenilenden

---

[610] Eğitim işbirliği, genellikle personel değişim programları şeklinde olup, sınrlı bir seviyededir.

[611] Bu rolle ilgili derin analiz için bkz. Ali ÇARKOĞLU, Mine EDER ve Kemal KİRİŞÇİ: The Politicał Economy Of Regional Cooperation, (London: Routledge, 1998)

daha süratli gelişmelerin yaşandığı dış politika alanlarından birisi, Türkiye'nin genelde Orta Doğu ile ilişkilerinde ve özelde İsrail'le ilişkilerinde olmuştur.

Türkiye-İsrail ilişkilerinin 1990'larda süratle gelişmesine katkıda bulunan iki önemli ve birbirini tamamlayan faktör bulunmaktaydı. Bunlardan birincisi, SSCB'nin yıkılması ve Birinci Körfez Savaşı sonrasında ortaya çıkan yeni uluslararası ortamın iki ülkenin ilişiklilerini geliştirmesi için gerekli zemini sağlamış olmasıydı. İkincisi ise, iki tarafın karşılıklı beklentilerinin örtüşmesi ve ortak tehdit algılamalarıydı. Bu iki olgu, Türkiye-İsrail ilişkilerini belirleyen temel parametreler olmuştur.

A. Türkiye-İsrail İlişkilerinin İlk Parametresi: Soğuk Savaş Sonrası Oluşan Yeni Uluslararası Ortam ve Barış Süreci

1991 Körfez Savaşı ve sonrasında başlayan Barış Süreci, dünya politikası açısından olduğu kadar, Türkiye-İsrail ilişkileri açısından da en önemli gelişmelerden birisi olmuştur. Körfez Savaşı sonunda benzer beklentileri paylaşmalarının etkisi yanında, Arap-İsrail çatışmasına çözüm bulmak için toplanan 1991 Madrid Barış Konferansı ve bunun bir sonucu olan Barış Süreci, Türkiye ve İsrail'in ikili ilişkilerini daha üst seviyeye ve daha geniş işbirliği alanlarına taşımalarına ortam hazırlamıştır. Türkiye, İsrail ile Arap ülkeleri arasında sürekli ikilem içerisinde kalmasını ortadan kaldıracağı ve bölgede uzun süreli barış ve istikrarı temin edeceği için, Orta Doğu Barış Sürecini büyük bir memnuniyetle karşılamıştır.[612] Bu gelişme, Türkiye'nin bölgeyle ilişkilerinde yeni bir evrenin başlamasına yol açmıştır. Türkiye artık İsrail'le ilişkilerini diğer Orta Doğu ülkeleriyle ilişkilerini tehlikeye atmadan geliştirebileceğini düşünmüştür.

Arap-İsrail Barış Süreci ile bölgede sağlanacak barış ve istikrar, Türkiye için de arzulanan bir durumdur. Çünkü, büyüyen terörist örgütler ve radikal İslamcı hareketler, Orta Doğu'da sürekli bir barışın sağlanamamasından beslenmektedirler. Kuşku yok ki, bu gelişmeler Türkiye'nin güvenliği için de ciddi tehdit oluşturmaktadır. Mart 1992'de, Ankara'da bir İsrail güvenlik şefinin öldürülmesi ve aynı tarihlerde

---

[612] Benzer değerlendirmeler için bkz. Graham FULLER: "Türkiye'nin Yeni Doğu Politikası",Der. Ion LESSE ve Graham FULLER, Balkanlardan Batı Çin'e Türkiye'nin Yeni Jeopolitik Konumu, Çev. Yaşar BÜLBÜL, (İstanbul: Alfa, 2000), s.66-76

İstanbul'da Neve Shalom sinagogunun bombalanması olaylarının, bölgedeki radikal grupların işbirliği içinde gerçekleştirdikleri eylemler olduğunun ortaya çıkması, Türkiye'nin güvenliğinin, barış süreci ve ilgili bölgesel gelişmelere ne kadar bağlı olduğunu göstermektedir.[613]

Arap ülkeleri, geçmişte olduğu gibi, Körfez savaşı sırasında ve sonrasında da, ortak bir dış politika sergileyememişlerdir. Saddam yönetimi ile rekabet içinde bulunan ve Körfez krizini bölgedeki izole edilmiş durumdan kurtulmak için bir fırsat olarak gören Suriye ile, Nasır sonrası büyük ölçüde kaybettiği Arap dünyasındaki liderlik rolünü yeniden ele geçirmeye çalışan Mısır gibi Arap ülkelerinin, ABD önderliğinde, Batı'nın Irak'a karşı oluşturduğu çok uluslu koalisyonu desteklediği görülmüştür. Sağladıkları bu desteğin, sadece Irak'a karşı değil, aynı zamanda Irak'ın politikaları paralelinde hareket eden Filistin lideri Yaser Arafat'a ve Ürdün'e de karşı olduğu açıktır. Arafat'ın kriz sırasında Irak'a verdiği destek,[614] uluslararası toplumun gözünde Filistin davasının değerinin azalmasına neden olmuş; daha da kötüsü, Filistin davasına sağlanan politik ve ekonomik destek, savaş sona erdiğinde ani bir şekilde kesilmiştir. Bu gelişme, Arafat'ın İsrail ile barış görüşmelerine karar vermesinde hayati rol oynamıştır. Birinci Körfez savaşından en zararlı çıkan taraf Filistinliler olurken, en fazla güç kazanarak çıkan taraf İsrail olmuştur.

ABD, bu durumu, bölgede kalıcı bir barışın kurulabilmesi için iyi bir fırsat olarak görmüştür. İsrail kamuoyunun, "barış için toprak" formülünü desteklediği bu dönemde, İşçi Partisi'nin 1992 seçimlerini kazanarak hükümeti oluşturması, Orta Doğu Barış sürecinin başlatılması için destekleyici bir gelişme olmuştur.[615] Eylül 1993'te, İsrail ile Filistin Kurtuluş Örgütü arasında, İlkeler Deklarasyonu'nun imzalanması, bölgedeki politikaları radikal şekilde değiştirecek ve Türkiye-İsrail ilişkileri için yeni ufuklar açacak temel gelişme olarak görülmüştür.

---

[613] Mart 1992'de, Ankara'daki İsrail Büyükelçiliği Güvenlik Şefi Ehud Sadan, aracının bombalanması sonucu öldürülmüştür. Aynı tarihlerde, İstanbul'daki Neve Shalom Sinagogu da kimliği belirsiz saldırganlar tarafından bombalanmıştır. Bazı kilit Türk vatandaşı Hizbullahçılar, ertesi gün cinayet suçlamasıyla tutuklanmıştır. Şükrü ELEKDAĞ: "İran'ın Elindeki Kan", Milliyet, 17 Temmuz 2000

[614] Kerim BALCI: "Saddam'dan Sonra Arafat", Zaman, 20 Ekim 2002

[615] Ziva FLAMHART:Israel on the Road to Peace: Accepting the Unacceptable, (Boston:Westview Press, 1996), s.75-112

İsrail'e yönelik Türk dış politikasındaki değişiklik işaretleri, aslında Ekim 1991'deki Madrid Konferansı'nın toplanmasından oldukça uzun bir süre önce görülmüştür. Körfez krizini çözmek için yaratılan uluslararası atmosferin, Filistin probleminde ve Arap-İsrail çatışmasında da kullanılabileceği şeklinde bir yaklaşım ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşım, Türkiye tarafından da benimsenmiştir. Zamanın Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal, İsrail'in sınırlarının güvenli hale getirilmesi gerektiğini belirterek, herkesin İsrail'i tanıması sonrasında bir barış antlaşmasına varılmasını önermiştir. Aslında bu yaklaşım, Türk dış politikasında radikal bir değişiklikten ziyade, İsrail ile tesis edilmiş ilişkilerin açık bir şekilde devamı olarak değerlendirilebilir. Türkiye, Arap-İsrail çatışmasının zirvede olduğu zamanlarda ve Yahudi devleti ile gizli bir işbirliği içinde olduğu suçlamaları ile karşılaştığında bile, İsrail ile diplomatik ilişkisini kesmemiştir.

Türkiye'nin bu yeni yaklaşımı sergilemesinin ardındaki diğer bir neden, Filistin davasına uluslararası desteğin en alt seviyeye inmesi ve bunun bir sonucu olarak Filistinlilerin Türk dış politikasını etkileme gücünün kısmen azalmış olmasıydı. 1980'lerde, Filistinlilerin kendi bağımsız devletlerini kurma özlemlerinin, Türk iç politikasında destek görmesinden dolayı,[616] Türkiye, Filistin sorunundaki gelişmelere bağımlı bir çizgi izlemiş; İsrail'le ilişkiler de bu bağlamda sınırlı bir düzeyde kalmıştır. Bundan dolayı, Birinci Körfez savaşı sonrası ortaya çıkan durum, Türkiye tarafından İsrail'le ilişkileri geliştirmek için iyi bir fırsat olarak görülmüştür. Yine de Türkiye, İsrail'in yanında bağımsız bir Filistin devletine desteğini, söylemleriyle desteklemiş ve İsrail'in aldığı bu hedefe ulaşmayı engelleyecek kararları kınamıştır. Türkiye, İsrail ile Filistin arasında dengeli bir politika izlemeye büyük özen göstermiştir.[617] Özal'a göre, Körfez savaşından sonra Türkiye'ye verilen Orta Doğu liderliği rolü, Barış sürecinde,

---

[616] Arap-İsrail çatışması, Türk iç politikasının bir konusu olması itibariyle de önem kazanmaktadır. Türk halkının dini duygularını istismar etmeye çalışan aşırı dinci gruplar, sorunu gündemde tutmaya çalışmakta ve bu maksatla, İsrail karşıtı toplantılar, yoğun protestolar ve özel günler düzenleyerek, Yahudi halkını hedefleyen konuşmalar yanında, Arap-İsrail çatışması hakkında konuşmalar yapmaktadırlar. İsrail ve Araplar arasında tarafların isteklerine ve rızasına dayalı bir barışın tesis edilmesi halinde, Türkiye'deki aşırı uçlardaki grupların daha ılımlı bir çizgiye çekilmeleri mümkün olacaktır.

[617] Türkiye'nin, İsrail ve Filistin arasında dengeli bir politika takip etme yaklaşımının bir göstergesi olarak, Temmuz 1994'ten itibaren, İsrail'i ziyaret eden Türk liderlerinin, Gazze Şeridi'ni de ziyaret etmeleri, zamanla, Ankara ve Gazze arasındaki yüksek profilli ziyaret değişimlerini alışılmış bir uygulama haline getirmiştir. Zamanın Türk Başbakanı Mesut Yılmaz'ın Eylül 1998'de, Filistin yönetimini ziyareti sırasında, spor, çevre ve standardizasyon enstitüleri konularında işbirliği anlaşmalarını imzalaması; Cumhurbaşkanı Demirel ve Arafat arasında Gazze'deki görüşmeden sonra, Temmuz 1999'da bir Turizm Anlaşmasının imzalanması, Ankara'nın, her iki tarafla da işbirliği yapma isteğinin bir göstergesiydi

taraflar arasında arabuluculuk yapmak suretiyle en iyi şekilde kullanılabilirdi.[618] Bu amaçla Türkiye, Kasım 1991'de çok taraflı görüşmeler için yapılacak konferansa ev sahipliği yapma teklifinde bulunmuştur.

Bugüne kadar yaşanan gelişmelere ve sonuçlara bakıldığında, barış sürecinde Türkiye'nin aktif bir rolünün olmadığı görülmektedir. Aktif bir rol üstlenmek konusunda arzulu olan Türkiye'nin, arabululuculuktaki başarısızlığının arkasındaki temel neden, aracı olarak hareket edecek bir Türkiye üzerinde taraflar arasında uzlaşmanın bulunmamasıdır. Filistinlilerin Türkiye'nin aracılığını istemelerine rağmen; İsrail'in Türkiye'den beklentileri, potansiyel malzeme katkıları, çeşitli yatırımlara, ortak projelere ve inşaat çalışmalarına katılma ve su sorununda işbirliği şeklinde sınırlı olmuştur. İsrail'in, Yahudi devleti ile Filistin ve diğer Arap ülkeleri arasındaki ilişkilerin geliştirilmesinde bu ülkeler üzerinde "tecrübe ve etkisini" kullanması çağrısı, Türkiye tarafından bir arabuluculuk yapma talebi olarak görülmemiştir. Nitekim, Hebron'un Filistin Yönetimine transferi konusunda İsrail-Filistin müzakerelerinin çıkmaza girmesi üzerine Arafat'ın Türk arabuluculuğu talebi, İsrail tarafından kabul görmemiştir.[619] Anlaşmazlık, Ocak 1997'de, Türkiye'nin katılımı olmaksızın, İsrail kuvvetlerinin Hebron'dan çekilmesi üzerine çözümlenmiştir. Türkiye, sadece Şubat 1997'de, şehre sevk edilecek uluslararası barış gücüne katılmaya davet edilmiştir. On sekiz Türk subayı, BM Barışı Koruma Gücü içinde, diğer ülke subayları ile birlikte bölgede göreve başlamıştır[620]İsrail Hükümeti, ABD'nin arabuluculuğundan hep mutlu olduğu içindir ki, Türkiye de dahil bir diğer ülkenin aracılığını istememiştir. İsrail tarafının tersine, Filistinliler, Washington'un tarafsızlığını hep sorgulamışlar ve ABD'nin rolünden tam anlamıyla memnun görünmemişlerdir.

Gerçekte, Türkiye'nin barış sürecine tek taraflı kuruluşlar içinde katılımı, oldukça dikkate değer bir gelişmedir. Ankara, bu bağlamda, bölgesel ekonomik gelişme, çevre, su ile ilgili çalışma gruplarına ve silahların kontrolü ile bölgesel güvenlikle ilgili çalışmalara katılmıştır. Silahların kontrolü ve bölgesel güvenlikle ilgili çalışma grubunda Türkiye, aktif bir rol oynamış ve Mart 1994'te yapılan görüşmelere ev sahipliği yapmıştır. Hebron katliamından sonra, İsrailli ve Filistinli yetkililerin bu ilk

---

[618] Nokta, İstanbul, 24 Şubat 1991
[619] Cumhuriyet, 10 Ocak 1997
[620] Milliyet, 31 Ocak 1997; Hürriyet, 31 Ocak 1997

toplantısında, askeri faaliyetler hakkında bilgi değişimi ve haberleşme konuları ele alınmıştır.[621]

Türkiye, geçmişte takip ettiği Arap yanlısı politikalarında beklentilerini tam olarak elde edememişti. Ankara, Arapların Kıbrıs sorununa uluslararası arenada tam destek vermediklerini görmüştü. Hiç bir Arap ülkesi, Ada'daki Türk varlığını politik bir unsur olarak tanımadığı gibi, yakın gelecekte de tanıyacaklarına ilişkin bir işaret vermemişti. Türkiye, Bulgaristan'ın baskısından kaçıp kurtulmaya çalışan ve bu ülkeyi terk etmeye zorlanan Türk ve Müslüman nüfusa yapılanlara karşı Arap başkentlerinin sessiz kalmalarından dolayı da büyük hayal kırıklığı yaşamıştı. Ekonomik ilişkiler açısından bakıldığında, Türkiye'nin Orta Doğulu komşularından ziyade Avrupa ülkeleriyle olan ticari ilişkilerini geliştirmeye önem verdiği de görülmektedir.[622]

1990'lı yıllar ile birlikte, AB'ye üyelik, Türk dış politikasında birinci önceliği almıştır. 1980'lerin sonuna gelindiğinde, Türkiye'nin petrol zengini Arap ülkeleri için yaptığı hesaplamalarda, bu ülkeler açısından merkezi bir rol oynama özelliğini kaybettiğini görmüştür. Türkiye, böyle bir ortamda, Arap ülkelerinin ambargo olasılıkları nedeniyle, İsrail'e karşı politikalarında daha uzun süre düşük bir profil izlemek zorunda olmadığını hissetmiştir. Dahası, Soğuk Savaşın sona ermesiyle Batı'nın gözünde değerinin azalacağı korkusuyla Ankara, yeni olasılıkları ve ortaya çıkan durumları değerlendirerek, bölgede daha aktif bir politika takip etmeye başlamıştır. Bu bağlamda, İsrail, 1990'lardaki Türk dış politikasının bu yeni stratejik düşüncesinin merkezine yerleştirilmiştir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde; Orta Doğu'ya yönelik dış politikasında önemli değişimler görülen Türkiye'nin, 1990'ların başlarında, Körfez savaşına doğrudan dahil olmasında, yukarıda belirtilen endişelerin de etkili olduğu açıktır. Soğuk Savaş sona

---

[621] Turkish Daily News, 21 Mart 1994; http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/1994/ mart 1994.htm

[622] Ekonomik ilişki boyutunun detayları hakkında bkz. Kemal KİRİŞÇİ: "Turkey in Search of Security in the Middle East: the Economic Dimension", Perceptions, Vol.1., No.1, March-May 1996; http://www.mfa.gov.tr/grupf/percept/il/Per1%2D11.htm; Orta Doğu ülkeleri ile ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi maksadıyla çalışmalar kesintisiz olarak sürdürülmüştür. Çünkü, siyasi olarak istikrarlı bir Orta Doğu, ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi için de uygun bir ortam yaratacaktı. Türkiye'nin bu ilişkilerden ve yaratılacak ortak projelerden somut çıkarlara ulaşması mümkündü. Kazablanka Konferansı'nda esasları belirlenen bölgesel ve kurumsal ekonomik işbirliği projeleri yanında, İsrail ve Mısır ile sermaye birliği gibi öneriler, Türkiye'ye esaslı kazançlar sunmaktaydı. Bölgenin tümünde sağlanacak bir barışın, Türkiye ve Orta Doğu ülkeleri arasındaki ortak yatırımlara ve ticarete katkıda bulunacağı açıktı.

ermiş olmakla birlikte, Türkiye'nin güvenlik sorunları tamamen ortadan kalkmadığı ve arttığı için, ABD'nin desteğine ihtiyaç duyulmaya devam edilmiş ve bunun da ancak İsrail'le ilişkilerin geliştirilmesi ile sağlanabileceği düşünülmüştür.[623] Çünkü, güçlü Yahudi lobisi, Ermeni ve Rum lobilerine karşı Türkiye'ye destek sağlamaktaydı.[624] Dış politikasındaki yeni eğilimin bir sonucu olarak Türkiye, İsrail'deki diplomatik temsilciliğinin seviyesini, 19 Aralık 1991'de, yeniden büyükelçilik düzeyine çıkardı. Aynı tarihte, FKÖ'nün temsilcilik seviyesi de aynı düzeye yükseltildi.[625]

Türkiye, Barış Süreci içinde, İsrail ile Filistin arasında gözettiği dengeli politikayı sürdürmüştür. Batı Şeria ve Gazze'de idarenin Filistin Yönetimi'ne geçmesini müteakip, bir milyon ABD Doları tutarındaki kredi ve bağış şeklindeki tıbbi malzeme katkılarına ilaveten, Türk işadamlarının bölgeye giderek alt yapı ve inşaat yatırımları yapmaları için teşvik edilmesi, Filistin liderliği tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Kudüs sorunu, yeni Yahudi yerleşimleri ve El-Aksa Camii gibi kutsal yerlerin korunması konusunda Türkiye'nin sağladığı destek de, Filistinliler tarafından eşit şekilde sevinçle karşılanmıştır. Türkiye'nin Nisan 1997'de BM Genel Kurulu'nda, Kudüs'te yerleşim yerlerinin genişletilmesinin durdurulması kararının lehinde oy vermesi,[626] Filistin Yönetimi tarafından hayati bir siyasi destek olarak algılanmıştır.[627]

Ankara'dan oldukça büyük beklenti içinde olan Filistinliler, İsrail-Filistin barış görüşmelerinin, Türkiye'nin Orta Doğu politikasında öncelikli şekilde yer almasını ve Ankara'nın Filistin davasının lehinde daha fazla inisiyatif kullanmasını arzulamaktaydılar.[628] Filistinli yetkililerin Türkiye-İsrail ilişkilerindeki gelişmeler konusunda, ilk zamanlarda konuşmaktan kaçınmaları, Ankara'nın Filistinlilerin yararına olarak İsrail üzerinde etkisini kullanabileceği beklentisinden kaynaklanmaktaydı.[629]

---

[623] Tayyar ARI: "2000'li Yıllarda Türkiye'nin Orta Doğu Politikası"....,s.428

[624] M. Hakan YAVUZ ve Mujeeb R. KHAN: "Turkish Foreign Policy Toward the Arab-Israeli Conflict. Duality and Development (1950-1991)", Arab Studies Quarterly, 14 (4) Fall 1992, s.10

[625] İhsan GÜRKAN: a.g.e., s.107

[626] http://www.un.org/documents

[627] Hürriyet, 27 Nisan 1997

[628] Filistin Büyükelçisi Fuad Yaseen ile yapılan mülakat bkz. Turkish Daily News, 30 Aralık 1996

[629] Ancak, Türkiye-İsrail ortaklığındaki gelişmenin yaşandığı dönemde barış sürecinin tamamen durma noktasına yaklaşması, Filistinli yetkililer arasında bu ikili ilişkilerden duyulan memnuniyetsizliğin artmasına neden olmuştur. İslam Konferansı Örgütü'nün Mart 1998'de Katar'daki toplantısında, Filistin Planlama Bakanı Nabil Shaat "Biz Türkiye-İsrail ilişkileri hakkında eleştirilerimizi açıkça ifade etmiyoruz. Bizim için önemli olan, Türkiye'nin halen Filistinlilerin haklarına ve bağımsızlığına bağlı olup olmadığıdır. Biz Türk desteğini her

Kapsamlı bir barış anlaşmasının, 1994 yılında, İsrail ile Ürdün arasında imzalanmasından sonra, Türkiye-İsrail ilişkileri, ara sıra meydana gelen gerilmelere rağmen süratle gelişme göstermiştir. İki ülke arasındaki ilişkilerin artması, Türkiye'nin Amman'la daha iyi ilişkiler sürdürmesine de yardım etmiştir. [630]

Arap ülkeleri ve özellikle Suriye, Türkiye, İsrail ve Ürdün arasındaki üçlü ortaklığın ortaya çıkmasından dolayı rahatsız olduklarını açıklamışlardır.[631] Türk Cumhurbaşkanı Demirel'in 1996 yılındaki ziyaretinden sonra üç ülke arasında askeri görüşmeler, askeri bilginin paylaşımı ve bir güvenlik çatısının geliştirilmesi konularını içeren görüşmeler yapılmıştır. Bu gelişmeler çerçevesinde, Ocak 1998'de, ABD, Türkiye ve İsrail arasında, Ürdün'ün de gözlemci olarak katıldığı, "Güvenilir Deniz Kızı" isimli, denizde arama-kurtarma tatbikatı yapılmış; bu tatbikat, Arap ülkelerindeki rahatsızlığı tekrar öne çıkarmıştır. Diğer taraftan, Türk basınındaki haberler, Türk-Ürdün ortaklığının terörizme karşı işbirliğini, istihbaratın paylaşımını, Türkiye ve İsrail arasındaki stratejik görüşmelere Amman'ın katılımını ve benzeri konuları kapsadığını içermiştir.[632] Özellikle Türkiye ve Amman'da yapılan üçlü görüşmeler[633] bu iddiaları desteklemektedir. Toplantılarda, Ürdün'ün tereddütleri ve Arap ülkelerinden gelecek tepkilerden çekinmesi nedeniyle, özellikle askeri işbirliği konularında gerçekleştirilemeyen hususlar bulunmaktadır.

İsrail-Suriye görüşmeleri, barış sürecinin Türkiye açısından en hassas bölümü olmuştur. Barış sürecinin başarısı için Türk yetkililerinin sözlü desteğine rağmen, Ankara aynı zamanda farklı bir yaklaşım içinde de olmuştur. Cumhurbaşkanı Demirel, 1996 yılında İsrail'i ziyareti sırasında, o zamanki İsrail Başbakanı Shimon Peres ve Dışişleri Bakanı Ehud Barak'dan, Şam yönetimi terörist organizasyonlara desteğini

---

gün işitirdik, ancak şimdi, bu desteği çok fazla duyamıyoruz. Şayet Türkiye, hala Filistin halkını destekliyorsa, daha fazla konuşkan olmalıdır." demiştir. Milliyet, 16 Mart 1998; Ancak, Türkiye-İsrail ortaklığındaki gelişmenin yaşandığı dönemde barış sürecinin tamamen durma noktasına yaklaşması, Filistinli yetkililer arasında bu ikili ilişkilerden duyulan memnuniyetsizliğin artmasına neden olmuştur.

[630] Kısa bir süre içinde, Türkiye ve Ürdün, güvenlik ve ekonomi konularında yakın bir ilişki geliştirmişlerdir. Askeri işbirliği, ortak kara ve hava tatbikatlarının planlanmasını, iki ordu arasında düzenli resmi ziyaretlerin gerçekleştirilmesini, Ürdün'ün F-16'larının yenileştirilmesini, Ürdün askerlerinin Türkiye tarafından eğitilmesini ve ortak savunma projelerini değerlendirmek için, Türk Savunma Bakanlığı Müsteşarlığı yapısına benzer bir kuruluşun Amman tarafından oluşturulmasına yardım edilmesini içermekteydi. Jane's Defense Weekly, 20 November 1996

[631] Turkish Daily News, 7 Mayıs 1997

[632] Turkish Daily News, 23,24 Şubat 1996

[633] Tezin yazarı, bu görüşmelerin tamamında Türk Delegasyonu içinde yer almıştır.

durduruncaya kadar, Suriye ile herhangi bir barış anlaşmasını sonuçlandırmamalarını istemiştir. Ankara, bir İsrail-Suriye barışının Türkiye'den, özellikle su sorununda, Şam'ın lehine uzlaşmaya varılması için Türkiye üzerinde artan taleplere ve baskıya yol açacağından dolayı kuşku duymuştur. Ancak, İsrail ve Türkiye'nin, birbirlerinin ihtiyaçlarına, çıkarlarına ve sınırlılıklarına karşı duyarlı olmaya çalıştıklarını ve üçüncü taraflarla ilişkileri hakkında birbirlerini bilgilendirdiklerini görmekteyiz. Şubat 2004'de, Mısır Cumhurbaşkanı Mübarek'in Ankara ziyaretini takiben, Shimon Peres'in Ankara'ya gelmesi ve bu ziyaretin, aynı zamanda, Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad'ın Türkiye ziyaretinin sonrasına rastlaması, İsrail'in, Türkiye'nin bölge ülkeleri ile ilişkileri konusunda duyarlı olduğunu göstermektedir.

Terör örgütü başı Öcalan'ın yakalanmasına ve Suriye'deki PKK terör örgütü varlığı yok denecek kadar azalmış olmasına rağmen, iki ülke arasında bazı sorunlar halen devam etmektedir. Fırat ve Dicle sularının paylaşımında bir uzlaşmaya varılamamış olması ve Suriye'nin Hatay konusundaki tarihi hoşnutsuzluğu, gelecek yıllarda da ilişkilerin gelişmesini etkileyecektir. Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad'ın 6 Ocak 2004'de, Türkiye'yi ziyareti ilişkilerde yumuşamayı sağlamıştır. Türkiye-Suriye ilişkileri, yakın geçmişte pek fazla görülmeyen, olumlu bir hava içinde gelişme süreci içine girmiştir. Ancak, kesin bir tahlil yapabilmek için, somut uygulamaların sonucunu görmek gerekecektir.

B. Türkiye-İsrail Ortaklığının Diğer Parametreleri: Karşılıklı Beklentiler

Soğuk Savaş sonrasında, Türkiye ile İsrail arasındaki işbirliğinin gelişmesinde, yeni oluşan uluslararası ortamın etkileri yanında, bu iki ülkenin birbirlerinden beklentileri de önemli bir rol oynamıştır. Bu elverişli uluslararası yeni sistemden başka, gerek Türkiye ve gerekse İsrail için, iki ülkeyi birbirine yaklaştıran birçok önemli neden mevcuttu. Terörizmin ortak tehdit algılaması olması, iki tarafın birbirlerinden somut beklentiler içine girmelerine neden olmuştur. İsrailli yetkililer, kendileri ile İslam ülkeleri arasında "köprü rolü"[634] üstlenen dost bir Türkiye görmeyi arzulamışlar ve Müslüman nüfusa sahip Türkiye'nin, Arap ülkeleri ile mevcut ilişkilerini kullanarak, bu ülkelerin İsrail'e karşı boykotlarını kırmada etkili olabileceğini

[634] Bkz. Shimon PERES'in Ankara'yı ziyaretinde, basın toplantısında yaptığı açıklamalar, Nisan 1994; Cumhuriyet, 12 Nisan 1994

düşünmüşlerdir. Dahası, Türkiye, Barış Süreci kapsamında yürütülen çok taraflı görüşmeler çerçevesinde, bölgesel işbirliğinde aktif bir rol üstlenmeyi teklif etmiştir. İşbirliği alanlarının, başlangıçta, haberleşme, ulaştırma, elektrik ve bütün bunlardan daha önemlisi su konusu olduğu görülmektedir.[635] Gerçekte su, İsrail'in son dönemde Türk yetkililerinden talep ettikleri en önemli hususlardan birisi olmuştur.

Ancak, 1996 yılında, iki ülke arasında, askeri eğitim ve işbirliği anlaşmasının imzalanması ile, ilişkilerde savunma ve güvenlik boyutu daha fazla önem kazanmıştır. İki ülke silahlı kuvvetleri arasındaki ilişkilerin yoğunluğuna rağmen, Türkiye-İsrail ilişkileri, siyasal, ekonomik ve kültürel alanlarda da geniş kapsamlı bir gelişme içinde olmuştur. İsrail'in, Orta Asya'daki yeni cumhuriyetlerle ilişkilerini Türkiye'nin aracılığı ve işbirliği ile geliştirme isteği yanında, Türkiye'nin ABD ile ilişkilerini İsrail ve ABD'deki Yahudi lobisinin desteği ile sürdürme istekleri, iki ülke ilişkilerinde önemli belirleyiciler olmaya devam etmiştir.

Nükleer silah kabiliyetine ulaşma yolundaki İran'ın çevrelenmesi ve kontrol altına alınmasını, Suriye'nin ise dizginlenmesini, milli çıkarları için bir zorunluluk olarak gören İsrail ile Türkiye'nin menfaatlerindeki bu örtüşme, 1990'ların ortalarından itibaren ikili ilişkilerdeki gelişmenin önemli parametrelerinden birisini oluşturmuştur.

1990 sonrasında giderek Avrupa'dan dışlandığına inanan ve AB ile ilişkilerinde sorunlar yaşayan Türkiye'nin, siyasi alanda olduğu gibi, savunma ve güvenlik alanlarında da hareket serbestisini artırma arayışı içinde olmasının, gelişen ikili ilişkilerinin bir başka parametresi olduğu bir gerçektir.

1. Karşılıklı Beklentilerde İlk Parametre, En Fazla Tartışılan İşbirliği Boyutu: Savunma ve Güvenlik

Türkiye'nin güvenlik politikalarında İsrail'in yüksek bir önceliğe sahip olması, Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası değişen gerçekler ışığında, bölgesel güvenlikle ilgili stratejik değerlendirmelerinin yarattığı zorlamaların etkisinde,yeni alternatifler arayışının bir sonucudur. Türkiye ile Orta Doğu'daki komşuları arasındaki eskiye

---

[635] Hürriyet, 26 Eylül 1993; Cumhuriyet, 28 Ekim 1993

dayanan, derinleşmiş karşılıklı güvensizlik, Türk karar vericilerinin bir milli savunma stratejisi üzerinde düşünmelerine neden olmuştur. Bu strateji, soğuk savaş döneminde NATO üyeliği temeline dayandırılmıştı ve bu üyeliğin Türkiye'ye yönelebilecek herhangi bir saldırıyı caydıracağı farz edilmekteydi. Soğuk Savaşın sona ermesinden itibaren, Avrupa'da yaşanan ciddi değişiklikler, NATO'nun stratejisinin tümüyle yeniden belirlenmesini gerektirmiştir. Bu gelişmeler Türkiye'de güvenlikle ilgili kuşkular yaratmıştır. Kuşkular genellikle, Orta Doğu'daki gelişmelerin bir sonucu olarak, Türkiye'nin güvenliği tehdit altında kalırsa, NATO'nun Türkiye'nin savunulmasına yardım edip etmeyeceği üzerinde yoğunlaşmıştır. Yakın bir Türkiye-İsrail askeri işbirliğine giden yolun açılmasına etki eden önemli faktörlerden birisi, bu yeni genel durum olmuştur. Bu işbirliği, Türkiye'ye sadece teknolojik avantajlar sağlamakla kalmamakta; daha önemlisi, ona caydırıcı bir karakter sunmaktadır.

İsrail ve Türkiye'nin stratejik işbirliği,[636] ortaklaşa paylaşılan çıkarların bir sonucu olarak ivme kazanarak gelişmiştir. Her iki ülke de, Türkiye, İsrail kadar olmasa bile, çoğu Arap ülkesi ile mesafeli bir ilişki yürütürken, Suriye, Irak ve İran'la hasmane ilişkiler içinde olmuştur. Her ikisi de ABD'nin yakın müttefiki olan Türkiye ve İsrail, Soğuk Savaşın sona ermesiyle, Sovyet desteğinin Arap ülkelerinden çekilmesi ve İsrail - Filistin Barış Anlaşmasının imzalanmasıyla, daha önce birbirleriyle ve bölgedeki diğer devletlerle olan ilişkilerinden daha yakın ilişkiler geliştirmeleri için bir fırsat ve ortam oluştuğunu görmüşlerdir. Soğuk savaştan sonra, İsrail ve Türkiye'nin Orta Doğu'da karşılaştığı genel tehditler; terörizm, radikal İslami eğilimlerdeki artış ve Kitle İmha Silahlarının (KİS) yayılmasıydı. Türkiye, bölgede dengeyi ve istikrarı sürdürmek için İsrail ile ilişkilerini geliştirmiştir. Türkiye'nin Arap ülkesi olmaması, demokratik ve laik bir ülke olması gibi, İsrail'le birlikte paylaştığı başka genel faktörler de bu gelişmede etkili olmuştur. ABD'nin varlığı, İsrail'in arkasındaki Batı desteği ve Türkiye'nin İslam dünyasından izole edilmiş olması, Türkiye'yi İsrail'le yakın ilişkiler kurmaya yöneltmiştir.

Körfez Savaşından sonra Irak'ın askeri gücünün zayıflaması ve BM'nin Irak'a uyguladığı ambargo sonucu, İran bölgede önemli bir güç konumuna yükselmiştir.

---

[636] Birçok askeri ve siyasi analist, tarafların birbirlerine taahhütleri ve yapılan anlaşmanın tarafları bağlaması nedeniyle, bu işbirliğini"ittifak" olarak adlandırmaktadır. Bkz. Mustafa KİBAROĞLU: "Turkey and Israel Strategize", Middle East Quarterly, Winter 2002, Volume IX, Number 1,s.61-65

Türkiye'ye rejim ihracı çalışmaları nedeniyle tehdit oluşturan İran'ın, İsrail'e karşı düşmanca tutumu ve kısa süre içinde nükleer silah teknolojisine sahip olma aşamasında olduğuna ilişkin haberler, İsrail için önemli bir endişe kaynağı oluşturmuştur. Bu durum, İran'ın çevrelenmesi ve kontrol altına alınmasını isteyen İsrail'i Türkiye'ye yakınlaştıran hayati bir stratejik neden olarak ortaya çıkmıştır.[637]

Türkiye'nin İsrail'e yakınlaşma nedenleri çok çeşitli olup, özellikle askeri alanda yakın ilişkiler kurmasının sebeplerinden üzerinde en sık konuşulanı, Suriye'yi dizginleme arzusudur. Türkiye-İsrail ilişkilerinin en fazla tartışılan yönü, bu ilişkinin Suriye üzerindeki etkileridir. Türkiye, yıllardır ülkesi içinde faaliyet yürüten PKK teröristlerini ve solcu terörist grupları destekleyen Şam'a güçlü bir uyarıda bulunmak istemiştir.[638] Diğer taraftan Türkiye, Fırat ve Dicle nehirlerinin sularının kullanımı ile ilgili olarak, Suriye ve Irak'ın öncülüğünde, Arap ülkelerinde Türkiye aleyhine yürütülen kampanyalardan dolayı da öfkeliydi. Suriye topraklarından kaynaklanan kendisine yönelik tehdidi engellemeye ve buna karşı önlem almaya çalışan Türkiye'nin, İsrail'in elektronik istihbaratına duyduğu ihtiyacın, ikili ilişkilerin gelişmesinde önemli bir unsur olduğu bir gerçektir.

1990'ların ikinci yarısında, İsrail'le askeri ilişkileri güçlendirmeye ağırlık veren Ankara, bu önemli bölgede, daha uzun süre kenarda oturmaya niyetli olmadığını göstermiştir. 1993 Oslo Barış Anlaşmasının imzalanmasından sonra iki ülke ikili ilişkileri geliştirmek için büyük gayret göstermişlerdir.[639] Ancak, Hikmet Çetin'in Suriye tarafından desteklenen PKK terörüne karşı işbirliği çağrısı, İsrail tarafından hoş karşılanmamıştır. İsrail Başbakanı'nın da açıkladığı gibi, hoşnutsuzluk, İsrail'in bölgede yeterince düşmanı olduğundan, PKK'yı bu listeye ilave etme, İsrail

---

[637] Özellikle, 1996 yılındaki Türkiye-İsrail askeri eğitim ve işbirliği anlaşmasından sonra bu konu çok daha sık bahis konusu olmaya başlamıştır. Ankara da, İran'ın muhtemel nükleer imkanları konusunda İsrail'in endişelerini paylaşmakta ve İsrail'i, Tahran'ı dengeleyecek bir faktör olarak görmektedir. Michael EISENSTADT: "Turkish-Israeli Military Cooperation: An Assessment", The Washington Institute For Near East Policy, Policywatch, No.262, Haziran 1997; Alan MAKOVSKY: "Israeli-Turkish Relations. A Turkish Periphery Strategy?", Reluctant Neighbour: Turkey's Role in the Middle East, Der. Henry BARKEY, (Washington: United States Institute of Peace Press, 1996), s. 158-159; Turkish Daily News, 23 Mart 1990, 18 Ekim 1996

[638] Turkish Daily News, 23 Mart 1990, 18 Ekim 1996

[639] İsrail-FKÖ anlaşmasının ardından Dışişleri bakanlarının karşılıklı ziyaretleri ile gelişme gösteren süreç, 1993'te İsrail Savunma Bakanı David Ivry'nin Ankara'ya yaptığı gezi ile başlamıştır. Zamanın Türk Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin'in, iki kez ertelenen İsrail ziyareti Kasım 1993'te gerçekleştirildiğinde, Karşılıklı Ticari ve Teknik İşbirliği Anlaşması ve kültürel içerikli bir anlaşmanın imzalanması yanında, taraflar arasında işbirliğinin bölge barışına katkıları ve PKK terörüne karşı işbirliği konuları da görüşülmüştür.

yetkililerinden istenebilecek son şey olmasından kaynaklanmaktaydı.[640] İsrail Cumhurbaşkanı Ezer Weizman'ın, 24 Ocak 1994'te Ankara'ya yaptığı ziyaret sırasında da, terörizme, organize suçlara ve uyuşturucu trafiğine karşı işbirliği gündeme getirilmiş ancak somut bir anlaşma metnine ulaşılamamıştır.

Ülke ve ulus bütünlüğü meselesi olarak gördüğü PKK terörizmine karşı ağır mali yük getiren bir savaşı yürüten Türkiye, terör örgütüne Suriye'nin verdiği desteği sona erdirmek, Kuzey Irak'ta ortaya çıkan durumu denetim altına almak ve İran'ın İslam devrimini ihraç etme faaliyetlerini önlemeyi hedefleyen bir dış politika izlemiştir. Tahran'ın gittikçe artan askeri kabiliyeti, Türk yönetimi için bir başka endişe kaynağıydı. Bundan dolayı İsrail, bölgesel meselelerle başa çıkmak, Türk ordusuna modern teknolojiyi getirmek ve istihbarat paylaşımı için, Ankara tarafından iyi bir ortak olarak görülmüştür.

Daha sonra detayları açıklanacak olan Askeri Eğitim İşbirliği Anlaşmasının yapılış yılları, iki ülkenin birbirlerinden birçok beklentisinin olduğunu ortaya koymaktadır. Türkiye'nin Avrupa Birliği sürecinin dışına çıkarılması, 1996 Mayıs'ında, işbaşına gelen Netanyahu hükümeti ile birlikte Orta Doğu barış sürecinin askıya alınması ve İsrail'le Suriye arasındaki görüşmelerin 1996 Nisan'ında durması, iki ülkeyi yakınlaştıran önemli gelişmelerdi. Ayrıca, insan hakları ve askeri yardımlar konusunda sıkıntı yaşayan Türkiye'nin ABD Kongresi üzerinde etkili olabilmek için Yahudi lobisinin desteğini alma isteği, bu ilişkinin gelişmesinde bir başka etken olarak görülmektedir. Bunların dışında, bu dönemde Türkiye'de dış politikada inisiyatifin büyük ölçüde askerlerin eline geçmiş olmasının, güvenlik unsurunu öne alan bu tür yaklaşımların ağırlık kazanmasında büyük rol oynadığı ileri sürülmektedir.[641]

Ayrıca, Türkiye'nin silah alımında ABD ve Avrupa'ya alternatif arayışı da, İsrail ile Türkiye arasındaki askeri ilişkilerin gelişmesine önemli derecede katkıda bulunmuştur. ABD'den ve Avrupa başkentlerinden Türkiye'ye silah verilmesine karşı tavırların artması, Türkiye'yi, 1990'larda yeni alternatifler aramaya yöneltmiştir. Silah temininde ABD'ye bağımlılığını azaltma arzusundaki Türkiye için, ABD ve Avrupa ülkelerinin aksine, insan hakları sorunlarında problem çıkartmayan İsrail, askeri

---

[640] Jerusalem Post, 16 Kasım 1993 (http://pqasb.pqarchiver.com/jpost/)
[641] Alain GRESH: a.g.e., s.191

malzeme temin kaynaklarını çeşitlendirme bakımından iyi bir ortak olarak ortaya çıkmıştır.

1990'ların ikinci yarısında, İsrail'le yakın askeri ilişkiler kurması, Türkiye'nin Soğuk Savaş döneminin ihtiyatlı politikalarından en önemli ayrılıştır. İki ülkenin istihbarat teşkilatları arasında yıllardır yakın bir işbirliğinin mevcut olduğu bugün artık bir sır değildir. Bir seri askeri ve savunma antlaşmasının imzalanması, çeşitli seviyelerde üst düzey askeri personelin karşılıklı ve düzenli ziyaretleri, ortak deniz tatbikatları, anlaşmazlıklar yaşadıkları Suriye, İran ve Irak'la ilgili olarak, iki ülke arasında istihbaratın paylaşımının planlanması konusunda görüşmeler yapılması, uluslararası kamuoyu ve özellikle bölgedeki devletleri, bu ilişkileri bir "askeri ittifak" olarak algılamaya sevk etmiştir. Bundan dolayı yıllardır Türkiye-İsrail ilişkileri, artan bir şekilde, tartışmalı askeri boyutu ile tanınmakta ve gündeme gelmektedir.

Şubat ve Ağustos 1996'da, Türkiye ve İsrail, sırasıyla Askeri Eğitim İşbirliği Anlaşmasını ve Savunma Sanayii İşbirliği Antlaşmasını imzaladılar. Bu antlaşmaların, iki ülkenin tarihinde bu konulardaki ilk anlaşmalar olduğu ifade edilse de, Türkiye-İsrail askeri ilişkilerini çok daha eski tarihlere götürmek mümkündür.[642] Muhtemelen, bu karşılıklı alışverişin açıklanması, beklenilen bölgesel tepkiler kadar, Türk iç politikasında muhalefetin tepkisinin de kuvvetli olacağı düşüncesiyle ertelenmiştir.

Şubat 1996'da, iki ülke, aralarında gizli bir şekilde "Askeri Eğitim İşbirliği Anlaşması" imzaladıklarında, bu yeni gelişme komşu ülkelerde ve tüm Arap dünyasında kızgın bir tepki dalgasını tetiklemiştir. Tarafların antlaşma metnini gizli tutmakta ısrar etmeleri Arap ülkelerinin endişelerini daha da artırmıştır. Askeri Eğitim İşbirliği Anlaşmasıyla iki ülke arasındaki ilişkiler yeni bir boyut kazanmıştır. Türk tarafının ısrarla anlaşmanın iki ülke arasında sadece "askeri alanda eğitim ve işbirliğini" öngördüğünü iddia etmesine karşılık, parlamentonun gündemine gelmeyen bu anlaşmanın içeriği kamuoyuna tam olarak açıklanmamış olduğundan, genel olarak

---

[642] 1991 yılında, İsrail uçaklarının Türk hava üslerinde konuşlandırıldıkları iddiaları ortaya atılmıştır. Buna cevap olarak, Türk yetkilileri bu iddialara şiddetle karşı çıkmış ve gelecekte böyle bir hareketin olması ihtimalini de reddetmişlerdir. 1993 yılına gelindiğinde, İsrail ile bir güvenlik anlaşmasına ilişkin Türk tarafının talepleri hakkında haberler Türk basınında yayımlanmaya başlamıştır. Cumhuriyet, 27 Ekim 1993. Aynı zamanlarda, İsrail'in de savunma sanayi konusunda gizli bilgilerin değişimine ilişkin bir anlaşma yapılmasına olumlu baktığına ilişkin haberler çıkmaktaydı. Cumhuriyet , 8 Kasım 1993. Ertesi yıl, 1994'te, İsrail'le ortak füze imali projesi planları gündeme getirilmiştir ki, bu gelişme iki ülke arasındaki karşılıklı işbirliğinin hızının artmakta olduğunun bir göstergesiydi. Turkish Daily News, 31 Ağustos, 1994.

Arap devletlerinin, ama özellikle Suriye ve İran'ın, tepkisine yol açmıştır. Bu devletler, anlaşmanın ifade edilenden çok daha fazlasını içerdiğini ve bunun kendilerine yönelik bir savunma anlaşması niteliğinde olduğunu iddia etmişlerdir. Strateji ve istihbarat alanlarında işbirliğini de kapsayan[643] ve Arap ülkelerinin güvenliklerini tehdit ettiğini ileri sürerek tepki gösterdikleri bu anlaşmanın, bir tek hedefinin bulunduğunun ve bu hedefin eğitim olduğunun Türk Dışişleri Bakanlığı tarafından açıklanması,[644] Arap ülkelerini rahatlatmamıştır. "Türkiye Genelkurmay Başkanlığı ile İsrail Savunma Bakanlığı arasında, Askeri Eğitim İşbirliği Anlaşması" adını taşıyan anlaşma metni temel olarak, iki ülkenin askeri eğitim alanında ve profesyonel uzmanlık alanlarında işbirliği yapmasını, askeri akademiler ve karargahlar arasında karşılıklı ziyaretler gerçekleştirilmesini, karşılıklı eğitim ve tatbikatların yapılmasını, çeşitli seviyelerde askeri delegasyonların karşılıklı ziyaretlerde bulunmasını ve iki ülke arasında ortak hava ve deniz eğitimlerini öngörmektedir.[645] İşbirliği antlaşmasının maddelerinden birisi, iki taraf arasındaki bilgi ve uzman değişiminin, 31 Mart 1994'te imzalanmış olan gizli güvenlik anlaşması hükümlerine göre yürütüleceğini belirtmektedir. Ne Türkiye, ne de İsrail bu bilgiyi doğrulamıştır. Ancak iki ülke arasındaki askeri ilişkilerin ışığında, bu konuda çıkan haberler önem arz etmektedir. Anlaşma gereği, Nisan 1996 ortalarında, karşılıklı eğitim Türkiye'de başlamıştır.[646] Bu antlaşmanın yürürlüğe girmesi ile İsrail jetleri defalarca Türkiye'ye gelmişlerdir.[647] İsrail ilk defa Müslüman bir ülke ile resmi askeri bağlantı sağlayarak imzaladığı askeri eğitim anlaşması ile, İsrail Hava Kuvvetleri'ne ait jetlerin Türk Hava Sahasında uçabilmelerinin yolunu açmıştır.[648]

Anlaşmanın içeriğinin, Nisan ayından itibaren basına sızması üzerine açıklama yapan Savunma Bakanı Oltan Sungurlu, anlaşma ile Türk hava sahasının ve askeri üslerinin, İsrail askerlerinin kullanımına açılacağı iddialarını reddederken, Orgeneral Çevik Bir, anlaşmanın istihbarat işbirliğini öngördüğünü ve bu çerçevede Türkiye ve İsrail Silahlı Kuvvetleri ve güvenlik güçlerinin ortaklaşa Türkiye üzerinden İran ve Suriye deki gelişmeler hakkında bilgi toplayacağını ifade etmiştir.[649] Diğer

---

[643] Turkish Daily News, 7 Mayıs 1997
[644] Turkish Daily News, 10 Mayıs 1997
[645] Osman Metin ÖZTÜRK: "Türkiye-İsrail Askeri İşbirliği Üzerine"..., s.254-255
[646] Bülent ARAS: Filistin-İsrail Barış Süreci ve Türkiye, s.151
[647] Cumhuriyet, 17,18 Nisan 1996
[648] Daniel PIPES: "A New Axis: The Emerging Turkish-Israeli Entente", Turkish Times, (1 February 1998), s.4
[649] Turkish Daily News, 5 Mayıs 1997

resmi açıklamalarda ise, istihbarat işbirliğine ek olarak, İsrail Silahlı Kuvvetlerinin İran, Irak ve Suriye sınırındaki Türk askerlerine eğitim vereceği belirtilmiştir.[650] Türkiye ile İsrail arasında yapılan bu işbirliği anlaşması ile, iki ülkenin hava kuvvetlerinin diğerinin hava sahasını kullanarak, yılda sekiz defa ortak hava uçuşları ve tatbikatlar yapacağı açıklanmıştır.[651] Türkiye ve İsrail, ortak araştırma ve stratejik değerlendirmeler yapacaklar; bir sonraki aşamada, Ürdün de anlaşmaya dahil edilecekti. Ancak,bu gerçekleşmemiştir. İddiaya göre, bunların dışında , iki ülkenin deniz kuvvetlerinin de ortak tatbikat yapmalarını öngören ayrı bir anlaşma imzalanmıştı. Gene bu çerçevede, İsrail ile Türkiye arasında, Türk Hava Kuvvetleri'ne dahil F-4 Fantom uçaklarından 54'ünün İsrail tarafından yenilenmesini öngören ve 600 milyon dolara mal olacak bir anlaşma daha imzalanmıştı.[652] Anlaşmanın imzalanmasından sonra, İsrail istihbaratının yardımıyla Türkiye, Bekaa vadisindeki PKK faaliyetleri hakkında bilgilendirilmiştir. Türkiye'yi PKK'ya karşı desteklemesi yanında İsrail, büyük ölçüde Suriye tarafından desteklenen Hizbullah ve Hamas örgütleri hakkında da Türkiye'ye bilgi sağlamıştır.[653]

İsrail, Türkiye'de iktidardaki İslami eğilimleri güçlü Refah Partisi'nin, ikili ilişkilere yaklaşımı konusunda endişelerini defalarca dile getirmiştir.[654] Açıklanan bu endişelere ve Refah Partisi yöneticilerinin endişeye yol açan konuşmalarına rağmen, bir diğer anlaşmanın imza aşamasına gelmesi herkes için sürpriz olmuştur. Yeni koalisyonun İsrail ile yeni antlaşmalar yapmayacağına ilişkin açıklamalarına rağmen, İsrail ve Türkiye, savunma sanayi işbirliği konusunda, yeni bir anlaşmayı sonuçlandırmışlardır.[655] Savunma Sanayii İşbirliği Anlaşması, tarafların savunma

---

[650] Bkz. Osman Metin ÖZTÜRK: "Türkiye-İsrail Askeri İşbirliği Üzerine", 256

[651] Gencer ÖZCAN: "İsrail-Türkiye Siyasi İlişkileri", National Strategy Club, 20 Mart 2002, bkz. http://www.kulupler.iku.edu.tr/nsc/faaliyetler/ortadoğu1.htm

[652] "Arabs Slam New Israel-Turkey Accord", The Middle East, No.257, June 1996, s.12

[653] Mahmut Bali AYKAN: Soğuk Savaş Sonrası Dönemi Orta Doğu'sunda Türkiye'nin İsrail'e Karşı Politikası (1991-1998), s.69

[654] Bkz. İsrail Dışişleri Bakanlığı Müsteşar Yrd. Oden Eran'ın Türk Zaman Gazetesi ile mülakatı, Zaman, 21 Ekim 1996

[655] Başbakan Erbakan'ın ve Refah Partisi'nin diğer yetkililerinin tüm yalanlamaları arasında, Kasım 1996'da, iki ülke arasında ertesi yıl yürürlüğe girecek bir askeri eğitim uygulama planını içeren bir diğer anlaşma imzalamıştır. Bu önemdeki bir diğer gelişme, Erbakan'ın, Aralık 1996'da, ilk olarak Cumhurbaşkanı Demirel'in aynı yılın Mart ayında İsrail'e ziyareti sırasında açıklanan, savaş uçaklarının modernizasyonu anlaşmasını imzalamasıydı. Buna göre, İsrail Havacılık Sanayi ile Türkiye arasında, 54 adet F-4 Fantom jet uçağının gelişmiş radar sistemleri, havadan havaya füzeler ve ileri avionik sistemlerle modernize edilmesi için 600 milyon Dolarlık bir sözleşme yapılması kararlaştırılmıştır. Anlaşmaya göre, İsrail Havacılık Sanayi, Türkiye'nin 54 adet F-4E Fantom savaş uçağının modernizasyonunu üstlenirken, bu modernizasyonun maliyetinin tamamına eşit bir kredi İsrail tarafından Türkiye'ye verilmişti. Vahap YAZAROĞLU: "İsrail'le İki Önemli İmza", Milliyet, 2 Mayıs 1997İlaveten, Türkiye, silah teknolojisini geliştirmek için İsrail'den gerekli teçhizatı da satın alacaktı. İki ülke

sanayi kuruluşlarına karşılıklı ziyaretlerini, askeri alanlarda teknoloji ve know-how ile teknik uzman transferini içermekteydi. Anlaşmanın temel amaçlarından birisi, o zamana kadar tereddüt içinde bulunan savunma sanayi firmalarını, her iki ülkede yatırımlar yapmaya teşvik etmekti.[656]

1997 yılı boyunca, karşılıklı üst düzey ziyaretlerde[657] ağırlık savunma ve güvenlik konuları olmuştur. [658]

Savunma sanayii ile ilgili ortak projeler gerçekleştirilmesi ve yüksek teknoloji ürünü silahların teknoloji transferine ilişkin görüşmeler, 1997 yılından sonra da devam etmiştir.[659] İsrail, bu süreç içinde, Türkiye'nin açtığı, savunma konusundaki yurt dışı alım ihalelerinde cazip teklifler vermekteydi.[660]

---

ayrıca, yüzlerce Popeye II füzesinin üretimi için 150 milyon ABD Doları tutarında yatırım yapmaya ve müşterek tatbikatlar icra etmeye de karar vermişlerdi. Bkz. TBMM Tutanak Dergisi, 7.1.1999, Dönem: 20, Cilt:69, 41 nci Birleşim; Milliyet, 20 Ekim 1997

[656] Turkish Daily News, 29 Ağustos 1996

[657] Şubat 1997'de, Türk Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadayı İsrail'i ziyaret etmiş ve daha önceki yıllarda yapılan anlaşmalara dayalı olarak, karşılıklı üst düzey ziyaretlerin gerçekleştirilmesini tavsiye etmiştir. Müteakiben, İsrail Dışişleri Bakanı David Levy Ankara'ya, Türk Dışişleri Bakanı Turhan Tayan İsrail'e bir ziyaret gerçekleştirmişlerdir. Bu ziyaretleri, Mayıs ayında Türk Genelkurmay II nci başkanı'nın İsrail'i ziyareti ve İsrail Genelkurmay Başkanı'nın Ekim 1997'de Türkiye'yi ziyaretleri izledi. Bu karşılıklı ziyaretlerde, iki ülke arasında bazı anlaşmaların imzalanması ile sonuçlanmıştır. 1997 yılının Ekim ayında, ilk defa olarak İsrail Genelkurmay Başkanı, Amnon Shakak Türkiye'ye ziyarette bulunmuş ve bu ziyaret sırasında uzun dönemde stratejik planlama konusu detaylı olarak tartışılmıştır. Aynı yılın Aralık ayında, İsrail Savunma Bakanı Yitzhak Mordechai savunma bakanlıkları arasındaki diyaloğu kuvvetlendirmek ve İsrail savunma sanayi ile ilgili lobi faaliyetlerinde bulunmak amacıyla, Ankara'yı ziyaret etmiştir. Bu derinleşen bağların bir başka kanıtı, Türk Savunma Bakanlığı Müsteşarı General Tuncer Kılınç'ın Aralık 1997'deki İsrail ziyareti ile, hemen bunu takip eden İsrail'den Savunma Bakanlığı özel danışmanı David Ivri'nin, Türkiye'de Türk Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Çevik Bir'in başkanlık ettiği, iki ülke delegasyonları arasında Ankara'da yapılan üst düzey görüşmelerdi.

[658] Bu yoğun görüşmelerin bir sonucu olarak, modernizasyon programı kapsamında, Ankara, İsrail'in Rafael firmasına, yaklaşık 90 milyon ABD Doları tutarındaki, orta menzilli havadan karaya Popeye-I füzesi siparişini vermiştir. Turkish Daily News, 4 Aralık 1997. Bu arada, 1997 yılı Aralık ayında, 48 adet Türk F-5 uçağının bakım ve tamiri yapılmak üzere İsrail'e yollanmıştır. Bu, 1997 Aralığında, İsrail Savunma Bakanı Yitzhak Mordechai'nin Türkiye ziyaretinin arkasından gerçekleşmiştir. İki ülke ayrıca, ortak füze projesi üzerinde çalışma yapılması konusunda anlaşma yapmıştır. Bunun dışında iki ülke terörizm konusunda, ortak hareket etmeyi ve karşılıklı deneyimlerini birbirlerine aktarmayı kararlaştırmıştı. Alain GRESH: a.g.e., s.189

[659] F-4 Fantom savaş uçaklarına ilaveten, İsrail uçak sanayi ile 48 adet F-5 A/B savaş uçaklarının modernizasyonu için Eylül 1998'de 70 milyon Dolarlık bir sözleşme imzalanmıştır. Buna göre, bu uçakların kokpitleri ve avionik sistemleri, daha sonra F-16'larda uçacak pilot adaylarının ileri seviyede eğitimlerinde kullanılacak hale getirilecekti. İsrail'e, Türkiye'nin M-60 tanklarını yenileştirmesi ve Türk Ordusuna anti-tank füzeleri, havadan karaya Popeye-II füzeleri, uydu hizmetleri, İsrail-Rusya ortak yapımı taarruz helikopterleri ve Merkava Mark 3 tank topu namluları satması konuları görüşmelerde ele alınan konulardı. Hürriyet, 27 Eylül 1998. M60 tanklarının modernizasyonu için taraflar arasında 675 milyon dolar tutarında sözleşme imzalanmıştır. İlk modernize edilmiş tankın Kasım 2003'te teslim edilmesi gerekirken bu teslimatın 2004 yılına kaldığı görülmüştür.

[660] Açılan ihlelerden birisi Ana Muharebe Tankı üretimi içindi. Türk Savunma Bakanlığı'nın açtığı ön ihalede, altı ülke, ana muharebe tankı için teklif vermiştir. İsrail'in oluşturduğu konsorsiyum, iki ülke orduları arasındaki gelişen güven seviyesinin bir göstergesi olarak, diğer katılanlardan farklı bir şekilde, Merkava tankının teknolojisini de vermeyi teklif etmiştir. Dahası Türkiye, Raytheon Patriot hava savunma sistemleri satın almak

Diğer taraftan, Türkiye ile İsrail arasındaki askeri ilişkilerin gelişmesi, Washington tarafından büyük bir memnuniyetle karşılanmış ve ABD'nin de katıldığı arama kurtarma deniz tatbikatı, Ocak 1998'de gerçekleştirilmiştir. [661] Bu tatbikat, İsrail ve Türk donanmaları ile ABD 6. Filosu arasındaki ilk müşterek tatbikattı.[662] Tatbikata davet edilen Ürdün, gözlemci olarak Deniz Kuvvetleri Komutanını göndermişti. Üst düzey gözlemci ile katılım, Ürdün'ün bu tatbikata verdiği önemi göstermekteydi.[663] Resmen açıklanan hedefi, arama kurtarma operasyonlarında koordinasyonu geliştirmek olarak açıklanmasına rağmen, Güvenilir Deniz Kızı Tatbikatı, Suriye ve Mısır tarafından "kışkırtıcı ve bölgenin güvenliği için tehlikeli" olduğu gerekçesiyle kınandı.[664] Bu şekilde, yakın bir Türkiye-İsrail askeri işbirliği ihtimali, bu iki ülkenin bölgedeki komşularının çoğu tarafından önemli bir huzursuzluk kaynağı olarak görülmüştür.[665]

Türkiye'nin, Arap ülkelerini yatıştırıcı açıklamalarının Suriye ve İran üzerinde etkili olduğu söylenemez. Arap ülkeleri, Türkiye ile İsrail arasında yapılan anlaşmanın, İsrail hava kuvvetlerine, Türk hava sahasını kullanma imkanı vermesinin, Suriye'nin güvenliğini tehdit ettiğini ileri sürmektedirler. Suriye, yapılan anlaşmanın, İslam Konferansı Örgütü'nün ilkelerine aykırı olduğuna işaret etmekte ve "İsrail işgal ettiği topraklardan çekilmediği sürece, bu ülkeyle siyasal, askeri ve başka alanlarda işbirliğine gitmemeyi" öngören İKO kararını hatırlatmaktaydı.[666] Suriye, ayrıca kendisinin de Türkiye ile ciddi sorunları olan Yunanistan ile aynı türde bir

---

istemekte ve ABD-İsrail ortak yapımı Arrow füze programına katılma isteğini açıklamış bulunmaktadır. Washington'un, Türkiye'nin Arrow projesinde bulunması konusundaki isteksizliğinin İsrail'in desteği ile aşılabileceği düşünülmektedir. Jane's Defense Weekly, 22 Eylül 1999

[661] İki kez ertelendikten sonra, Doğu Akdeniz'de yapılan Arama ve Kurtarma deniz tatbikatının, başlangıçta Kasım 1997'de yapılması planlanmıştı. Tatbikata katılmaya davet edilmiş olan Arap ülkelerinin, katılımı kabul etmedikleri gibi, bu ortak faaliyeti büyük bir tepki ile karşıladıkları görülmektedir. Güçlü Arap tepkilerinden çekinen ABD, tatbikatın iki ay sonra yapılması için İsrail ve Türkiye'yi ikna etmiştir. Bkz. Osman Metin ÖZTÜRK: "Türkiye-İsrail Askeri İşbirliği Üzerine"..., s.256; Alain GRESH: a.g.e., s.190

[662] Serge SEHEMANN: "Unusual Naval Alliance Shows Off, and Arabs Glare", New York Times, (8 January 1998): A1

[663] Ne Ürdün'ün gözlemci statüsünde katılmış olması, ne de İsrail ve Türkiye'nin herhangi bir üçüncü ülkenin hedef alınmadığı şeklindeki açıklamaları, Arapların kuşkularını yatıştırmak için yeterli olmamıştır. Tam tersine, gerek Amman ve gerekse Ankara, Arap ülkeleri tarafından "bu tür tatbikatları sürdürmeleri halinde, bölgesel bir izolasyonla karşı karşıya kalacakları" şeklinde uyarılmışlardır. Turkish Daily News, 6, 8, 10 Ocak 1998.

[664] Daniel PIPES: "A New Axis: The Emerging Turkish-Israeli Entente"...,s.27

[665] Tüm bunlara rağmen Türk Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadayı'nın Şubat 1998'de İsrail'i ziyaret etmesi, Arapların tepkileri ne olursa olsun, Türkiye'nin İsrail'le stratejik işbirliğini sürdürmeye niyetli olduğunu göstermiştir.

[666] Arap Birliği'nin 28 Ağustos-2 Eylül 1967 Zirvesi kararıdır. Kararın metni için bkz. Arap Birliği'nin resmi internet sitesi

İsrail'in, buna karşılık olarak, stratejik derinlik elde etme beklentisi içinde olacağı kuşkusuzdur.[671]

Bundan dolayı, sürpriz olmayan bir şekilde, derinleşen ve gittikçe gelişen Türkiye-İsrail ilişkilerinden algılanan tehdit konusu, Aralık 1997'de, Tahran'daki İslam Konferansı Teşkilatı'nın zirvesine hakim olmuştur. Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerini ve Kuzey Irak'ta uzun süreden beri devam eden askeri harekatını eleştiren Tahran Deklarasyonunun, Ürdün ve Mısır tarafından da imzalanmış olması, Arap tepkisinin ne kadar güçlü olduğunu göstermektedir.

Diğer taraftan, Türkiye-İsrail-ABD işbirliği, karşı ittifakların ortaya çıkmasına neden olmuştur. 1997-1998 döneminde, Irak ve Suriye, PKK'ya ilaveten, diğer radikal İslami grupları ve Hizbullah'ı desteklemeye başlamışlardır.[672]

Bu gelişmeler yaşanırken, Türkiye, Arap ülkeleri ile ilişkilerini dengede tutabilmenin yollarını da aramaktaydı. Özellikle Filistin davasına desteğini sürdürmeye ve iç politikada da dengeleri korumaya çalışmaktaydı. İsrail'in, Kudüs'teki El-Aksa Camii'nin altından bir tünel açma şeklinde tartışmalara yol açan kararı ve bunun Eylül 1996'da uygulamaya başlaması üzerine, şiddet eylemlerinin patlaması yanında, Aralık 1996'da, Batı Şeria'da Yahudi yerleşim yerlerinin genişletilmesi, iki taraf arasındaki tedirginliği daha da artırmıştı. Türkiye, İsrail'in bu iki davranışını da protesto etmiştir.[673] Ankara, böylece İsrail'le ilişkilerinin Filistin davasının zararına olmadığını ve Filistinlilerin İsrail'den isteklerini desteklemeyi sürdürdüğünü göstermek istemiştir.

İkili işbirliği, özellikle askeri, ekonomik ve güvenlik alanlarında, daha da gelişmesine rağmen, Türkiye, Orta Doğu'daki ilişkilerini dengelemek için, Arap ülkeleri ile ilişkilerini de sürdürmek zorunda olduğunun farkındaydı.[674] Bu konudaki kararlılık, Çiller'in daha sonra Filistin Yönetimi lideri Yaser Arafat'ı ziyaretinde daha

---

[671] Mustafa KİBAROĞLU: a.g.e., s.64

[672] Mahmut Bali AYKAN: Soğuk Savaş Sonrası Dönemi Orta Doğu'sunda Türkiye'nin İsrail'e Karşı Politikası (1991-1998), s.103-104

[673] Mart 1997'de Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, İslam Konferansı Örgütü Zirvesi'nde Filistinlilere açık bir destek vererek, "Türkiye İsrail devletinin Kudüs'teki yerleşim politikalarından dolayı Filistin halkının endişelerini paylaşmaktadır" demiştir. Turkish Daily News, 24 Mart 1997

[674] Mahmut Bali AYKAN: Soğuk Savaş Sonrası Dönemi Orta Doğu'sunda Türkiye'nin İsrail'e Karşı Politikası (1991-1998), Profesörlük Takdim Tezi, (İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Yayınları, 1999), s.55

açık olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye bu görüşmeyi iki toplum arasında dengeli bir politika takip edeceği taahhüdünün iyi bir gösterisi olarak görmüştür. Gerçekte Filistinliler, Türkiye'nin İsrail ile daha yakın ilişkiler kurmasının anlaşılabilir bir karar ve doğru bir davranış olduğunu düşünmekteydiler.[675] Özellikle Çiller'in, İsrail hükümetinin onay vermemesine rağmen, Doğu Kudüs'teki Filistin Kurtuluş Örgütü Karargahını ziyaretinden dolayı mutlu olmuşlardı. Filistinliler, Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkiler vasıtasıyla İsrail üzerinde bir etki sağlayabileceklerini ummaktaydılar.

Başbakan Erbakan'ın, Türk Silahlı Kuvvetleri'nden ve muhalefet partilerinden gelen yoğun baskı altında, Haziran 1997'de istifa etmesinden sonra, Mesut Yılmaz'ın Başbakanlığında ANAP ve DSP tarafından oluşturulan yeni koalisyonun Dışişleri Bakanı İsmail Cem döneminde Türkiye, İsrail'le yakın ilişkilerinden ve özellikle Akdeniz'de, İsrail ve ABD ile gerçekleştirdiği deniz tatbikatından dolayı, Arap dünyası ile gerginleşen ilişkilerini geliştirme arayışına girmiştir. Arap dünyasından gelen yoğun eleştiriler, Ankara'yı Arap başkentlerine karşı daha aktif bir yaklaşım içinde olmaya itmiştir.[676]

BM ile Irak arasında, Irak'ın nükleer silah kapasitesinin araştırılması konusundaki kriz sırasında, Türkiye, bölgedeki atmosferi yumuşatmak ve Irak rejiminin uluslararası toplumdan daha fazla kopmasını önlemek için girişimlerde bulunmuştur. Bu bağlamda, İsmail Cem, Bağdat'a resmi bir ziyaret gerçekleştirmiş; bu ziyaret esnasında, ekonomik yaptırımların kademeli olarak kaldırılması, Irak devletinin toprak bütünlüğünün korunması ve kitle imha silahlarının yok edilmesi gibi sorunları içeren bir planın uygulanmasını önermiştir.[677]

Bu yeni dönemde, Türk hükümetinin Orta Doğu'ya yönelik yeni politikası, "komşuluk forumu" olarak adlandırılmıştır. Bu girişim, İsmail Cem'in Bağdat'taki görüşmesinin hemen ardından Ürdün'ü ziyaret etmesi ile daha fazla anlam

---

[675] Filistin muhalefet lideri Riad Malki'nin açıklamaları için bkz. Hürriyet, 5 Kasım 1994

[676] Ocak 1998'de, Türk Dışişleri Bakanı Cem, "Biz Orta Doğu'ya ve Arap ülkelerine gereken önemi vermedik. Benim gördüğüm durum budur. Uzun zamandan beri bu gücün eksikliğini duymaktayız. Hükümet ve Dışişleri Bakanlığı düzeyinde eksikliklerimiz vardır. Dürüst olmak gerekirse, biz bu yetersizlikleri miras olarak aldık." şeklinde açıklama yapmak durumunda kalmıştır. Turkish Daily News, 26 Ocak 1998

[677] Hürriyet, 6 Şubat 1998

kazanmıştır. Türkiye, Amman tarafından, gelecekte işbirliği için bölgesel bir ortak ve Arap ülkeleri ile ilişkilerinde bir denge faktörü olarak görülmüştür.[678]

Netenyahu'nun görevde bulunduğu süre içinde, tamamen durma noktasına yaklaşan barış süreci, Türk yetkililer için temel endişe konusuydu. Daimi statü görüşmelerine zemin yaratacak olan gerekli anlaşmaların sonuçlandırılmasındaki başarısızlık, Filistin'in, 4 Mayıs 1999'da tek taraflı olarak devlet ilanında bulunacağı tehdidi ile sonuçlanmıştı. Arafat ile İsrail yönetimi arasında kalan Ankara, bu ikileme rağmen bağımsız bir Filistin devletinin derhal tanınacağını açıklamıştır.[679]

Bu gayretler, İsrail'in aleyhine çalışmalar ve girişimler değildi. Arap başkentleri ile uzlaşma arayışları yanında, Ankara, İsrail ile ilişkilere de büyük önem vermeye devam etmiştir. Temmuz 1998'de, Dışişleri Bakanı İsmail Cem İsrail'e gitmiş ve ziyareti sırasında, Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerini gözden çıkarmaya, ya da azaltmaya niyeti olmadığını vurgulamıştır.[680]

Bu sırada Türk iç politikasında, Türkiye-İsrail ilişkilerine karşı güçlü bir muhalefet oluşmuştur. İslami eğilimli güçlü politikacılar, eleştirilerinde daha sertleşmeye başlamışlar, sokaklardaki gösteriler de artmaya ve bu gösterilerde hükümetin tutumu ve İsrail'in politikası eleştirilmeye ve İsrail bayrakları yakılmaya başlamıştır. Türkiye'de Necmettin Erbakan'ın Başbakanlığında bir koalisyon hükümetinin oluşturulmasından sonra, Türkiye-İsrail ilişkilerine şiddetle karşı çıkan Erbakan'ın liderliğindeki yeni hükümetin, ilişkilerin geleceğini ne şekilde etkileyeceği sorunu zihinleri meşgul etmeye başlamıştı.[681] Ancak, Türkiye'de koalisyon

---

[678] Aynı ay içinde, Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Korkmaz Haktanır, İran'ı ve Dışişleri Bakanlığı yetkilisi Aykut Çekirge Şam'ı kalıcı bir güvenlik işbirliği mekanizması yaratmak amacıyla ziyaret etmişlerdir. Dahası, İsmail Cem'in, İslam Konferansı Teşkilatı Dışişleri Bakanları'nın Mart ayındaki toplantısı sırasında, Arap meslektaşları ile, özellikle Suriye Dışişleri Bakanı Faruk El-Shara ile görüşmesi, Türkiye'nin Arap dünyası ile ilişkilerini geliştirme gayretlerinin bir parçası olarak görülmüştür.

[679] Turkish Daily News, 8 Mayıs 1999. Bu sırada Türk liderleri özel olarak, Arafat'a uygun koşulları beklemesinin daha iyi olacağı ve tek taraflı eylemlerin sadece resmi daha karmaşık hale getireceği hususunda tavsiyelerde bulunuyorlardı. Bundan dolayı, Arafat'ın İsrail seçimlerini bekleme kararı, Türk yetkililer için büyük bir rahatlama yaratmıştır. Hürriyet, 12 Mart 1999

[680] Turkish Daily News, 8 Temmuz 1998

[681] Gerçekte siyasal İslamın Türkiye'deki yükselişi, İsrail için büyük bir endişe kaynağıydı. Refah Partisi'nin Türkiye'de siyasi istikrarsızlığa sebep olacağından ve Türkiye-İsrail ilişkilerini olumsuz şekilde etkileyeceğinden korkulmuştur. Erbakan'ın İslam ülkeleri ile daha yakın işbirliğini içeren politikalar izleyeceğini açıklaması ve Başbakan olarak ilk ziyaretini İran'a yapması, İsrail'i daha da endişelendirmiştir. Ağustos 1996 ayında, İsrail Savunma Bakanlığı Direktörü David Ivry'nin ziyaretinin ertelenmesi, yeni Türk hükümetine karşı İsraillilerin kararsızlığını ve tereddüdünü göstermiştir.

hükümetinin ortakları arasında, İsrail'le ilişkiler konusunda açık bir görüş ayrılığı bulunmaktaydı.[682]

Gelişmelerin yaşandığı dönemde, Türk Silahlı Kuvvetleri, Türk dış politikasının yürütülmesinde önemli ve etkili güç merkezi olduğundan, İsrail'le ilişkilerin lehinde bir tavır sergilemek suretiyle, ilişkinin ömrünü ve içeriğini artırmıştır. Refah Partisi lideri Erbakan'ın, Temmuz 1996'da güçlü konumda bulunması bile, iki ülke arasında büyüyen işbirliğini durdurmasını ya da zayıflatmasını mümkün kılmamıştır.[683]

MGK'nın 28 Şubat kararları sonucunda, Türkiye'de, Refahyol hükümeti istifa ederken ve Türk-İran ilişkileri gerginleşirken, Türkiye-İsrail ilişkileri gelişmeye devam etmiştir. [684] Aslında tüm bu gelişmeler İsraillileri bile şaşırtmıştı. Çünkü bunlar, Orta Doğu'da ve Müslüman bir ülkede yaşanmaktaydı. Bu ikili ilişkiler sayesinde, Türkiye, ABD ile ilişkilerini daha kuvvetli bir zemini oturtmaya çalışırken, İsrail de Filistin barışına yönelik politikaları nedeniyle içine düştüğü yalnızlıktan kurtulma olanağına kavuşmaktaydı.[685]

Diğer taraftan, bölgedeki olumsuzluklara rağmen, İsrail'le ilişkiler gelişmeye devam etmiştir.[686] Türk F-16 pilotları ve mürettebatı İsrailliler'den elektronik savaş

---

[682] Örneğin, Refah Partisi'nden Devlet Bakanı Abdullah Gül, Türkiye'nin İsrail ile yeni güvenlik anlaşmaları imzalamayacağını iddia ederken, Doğru Yol Partisi'nden Milli Savunma Bakanı Turhan Tayan, İsrail'le yürütülen faaliyetlerin planlandığı şekilde devam edeceğini açıklamaktaydı. Turkish Daily News, 9 Ağustos 1996

[683] Muhalefette iken sert tepki gösteren ve Türkiye topraklarında İsrail askeri varlığını gündeme getiren böyle bir anlaşmanın öncelikle parlamentoda görüşülmesi gerektiğini düşünen ve hatta iktidara geldiklerinde yırtıp atacaklarını ifade eden Refah Partisi ve lideri Erbakan'ın politikasının anlaşmanın uygulanmasını ne yönde etkileyeceği endişe kaynağı olmuşsa da, Refah Partisi, ittifakın iktidarda kaldığı 1996 Temmuz'undan, 1997 Haziran'ına kadar geçen bir yıllık sürede iki ülke arasındaki ilişkilerde bir gerileme söz konusu olmadığı gibi, yeni anlaşmalarla ilişkiler gelişme kaydetmiştir.

[684] İsrail Dışişleri Bakanı David Levi'nin Refah Partisi ile Ordu arasındaki gerilimin en üst düzeyde olduğu bir zamanda, Nisan 1997'de Ankara'ya gelişi önemli derecede dikkati çekmiştir. Levi, Başbakanla karşılaştığında Erbakan, kameralar önünde Levi'nin elini sıkmayı reddetmiş ve İsrail'in Filistinlilere karşı politikalarını eleştiren ifadeler kullanmıştır. Mamafih, söylentilere göre, daha sonra gerçekleştirilen özel görüşmede, Erbakan tavrını değiştirerek Levi'nin elini sıcak bir şekilde sıkmış ve iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin devam etmesini istemiştir. Gerçekte kameralar önündeki davranışı, 28 Şubat kararlarında silahlı kuvvetlere boyun eğmesi ve başbakanlığı sırasında İsrail'le anlaşmalar imzalaması nedeniyle hayal kırıklığına uğrayan Parti tabanının bazı beklentilerini karşılamak ve onların gönlünü almak istemesinden kaynaklanmaktaydı. Refah Partisi ve taraftarları bu şekilde hareket etmeye, generallerin arzuları doğrultusunda zorlandıklarını vurgulasalar da, bu zoraki onay, gerçekte Türkiye-İsrail ilişkilerinin yararına bir uzlaşma zemini olduğunu göstermiştir. Milliyet, 10 Nisan 1997

[685] Daniel PIPES: "A New Axis: The Emerging Turkish-Israeli Entente"..., s.23 http://www.danielpipes.org/articles/1997winter.shtm

[686] Aralık 1996'da imzalanan askeri eğitim uygulama planı, Şubat 1997'de yürürlüğe girmiştir. Üst düzeyde olmasa da, karşılıklı resmi ziyaretler ikili ilişkilerin önemli bir parçası olmaya devam etmiştir. Ocak 1997'de,

konusunda eğitim alırken, İsrailli pilotlar Anadolu'da dağlık araziler üzerinden uzun menzilli uçuş pratiği yapma imkanı bulmuşlardır. Siyasi çevrelerde, İsrail Uçak Sanayiinin Türk F-4 Fantom savaş uçaklarını modernize etmesine ilişkin savunma sanayii işbirliği anlaşmasının, uzun zamandan beri karşı çıktıkları bir anlaşmayı kendilerine imzalatmak suretiyle, Türk Ordusunun Refah Partisi'ni sıkıntıya sokmak istediği şeklinde yorumlanmıştır.[687]

Nisan 1996'da İsrail'in başlattığı askeri harekat nedeniyle (Gazap Üzümleri), Orta Doğu'da oluşan gergin atmosfere rağmen, Türkiye-İsrail ilişkileri hızını kaybetmemiştir. Şubat 1996'da, Türkiye ve İsrail arasında imzalanan Askeri Eğitim İşbirliği Anlaşması nedeniyle, Arap ülkelerinin gittikçe şiddetlenen eleştirileri arasında, Haziran 1996'da, Türkiye'ye gelen İsrail Cumhurbaşkanı Ezer Weizman, Türkiye ile İsrail arasında artan işbirliğinin üçüncü bir ülkeye zarar vermeyeceğini açıklamıştı. Türk Cumhurbaşkanı Demirel ile görüşmesinde, askeri antlaşmanın gelecekte bir gün Suriye'ye bir saldırıya dönüşeceğini düşünmenin çok saçma olduğunu belirtmiştir.[688]

Sık sık test edilmiş olan Türkiye-İsrail ikili ilişkilerinin oldukça güçlü olduğu görülmektedir.[689] Nisan 1997'de BM Genel Kurulu'nda, Türkiye, Kudüs'te yeni yerleşim yerleri inşa edilmesi ile ilgili Netanyahu hükümetinin politikalarının sona erdirilmesi için, Filistinlilerin lehinde oy kullanmıştır.[690] Oylamadan hemen sonra, Türkiye ile ilişkilerin bozulacağı şeklindeki raporlara rağmen, Türk Milli Savunma Bakanı Turhan Tayan, İsrailli meslektaşı Yitzhak Mordechai'nin misafiri olarak bu ülkeye resmi bir iade ziyaretinde bulunmuştur. Gergin bir görüşme beklentisinin tersine, Tayan İsrailli liderler tarafından oldukça sıcak bir şekilde karşılanmıştır.

Meclis Başkanı Mustafa Kalemli'nin ve Şubat 1997'de, Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadayı'nın İsrail'i ziyaretleri, Türk yetkililerin gözünde İsrail'e verilen önemi yansıtmıştır.

[687] M. Hakan YAVUZ: "Turkish-Israeli Relations Through the Lens of the Turkish Identity Debate"..., s.27

[688] Turkish Daily News, 12 Haziran 1996

[689] Son on üç yılda, süratle gelişen Türkiye-İsrail ilişkilerinin omurgasını, her iki tarafın büyük önem verdiği karşılıklı resmi ziyaretler oluşturmuştur. Bu ziyaretlerin, sadece askeri personel ve Dışişleri Bakanlığı görevlileri ile sınırlı kalmaması ve üst düzey siyasi makamlar arasında da gerçekleştirilmesi, süratle sonuca gidilmesini ve ikili ilişkinin sağlıklı şekilde bugünler kadar taşınmasına imkan sağlamıştır. Anlamlı bir şekilde, muhalefetteki Fazilet Partisi (Refah Partisi'nin halefi) lideri Recai Kutan'ın Kasım 1999'da ABD'ye ziyaretinde, ABD Yahudi kuruluşlarının temsilcileri ile görüşmesi ve "Türkiye-İsrail ilişkilerinin geliştirilmesi" çağrısı, Türk politikacılarının İsrail'le iyi ilişkilerin kurulmasının gerekliliği konusunda görüş birliği içinde olduklarının bir göstergesidir. Kutan'ın ziyareti ve görüşmeleri için bkz. Ayın Tarihi, 2 Kasım 1999, http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/1999/kasim1999.htm

[690] http://www.un.org/documents; Hürriyet, 27 Nisan 1997

Bu dönemde, Türk Savunma Bakanı Turhan Tayan'ın İsrail'i ziyareti, hem Türkiye-İsrail ilişkilerinde savunma ve güvenlik konularında işbirliği niyetinin devam ettiğini, hem de Türkiye'deki koalisyon hükümetinin ortaklarının İsrail'e farklı baktıklarını göstermesi açısından önemli bir işaret olmuştur. İsrail işgalindeki Golan Tepeleri'ni gezisi sırasında Tayan, buradaki mevcut statükoyu onaylamak suretiyle, Suriye'ye karşı İsrail'in izlediği politikaya sözlü destek sağlamıştır. Bunun karşılığı olarak, PKK terör örgütüne karşı Türkiye'nin mücadelesi hakkında İsrail Başbakanı Benjamin Netanyahu'nun sarf ettiği sözler, bir İsrailli yetkili tarafından ilk defa dile getirilmiş sözlerdi.[691] İki ülkenin süregelen askeri antlaşmaları yanında, birbirlerinin kendi güvenlik sorunlarını ele alış tarzlarını karşılıklı olarak tanımaları ve buna saygı duymaları, Suriye hükümetini bu ilişkiyi Şam'ı köşeye sıkıştırma gayretlerinin bir parçası olarak algılamaya yöneltmiştir.

Bu sürekli tekrarlanan taahhütler, Araplarla ilişkilerde temel tartışma konusu haline gelen ve özellikle bölgede Suriye, Irak ve İran arasında bir karşı blokun oluşmasına neden olan Türkiye-İsrail ilişkilerinin ne kadar güçlü olduğunu göstermiştir. Bu bağlamda, Cem'in İsrailli yetkililere, Arapları kışkırtmamak için, işbirliğinin askeri boyutunun azaltılması yönündeki çağrısı, Arapları ikna etmesi bakımından pek anlam ifade etmemiştir.[692] Bundan dolayı, Türkiye'nin gayretlerine ve bunların takdir edilmiş olmasına rağmen, devam eden Türkiye-İsrail işbirliği ve bu ülkelerle uzun bir süreden beri devam eden uyuşmazlıkların varlığı, Arap başkentleri ile ilişkilerin arzu edilen şekilde gelişmesini önlemiştir. Dahası, Türkiye-İsrail ilişkilerinin o zamana kadarki gelişip derinleşmesini eleştirmekten kaçınan Filistinliler de, bu konudaki endişelerini seslendirmeye başlamışlardı. Filistin lideri Arafat'ın Dışişleri Bakanı Cem ile görüşmesinden sonra, ortak basın toplantısına katılmaması, bu hoşnutsuzluğun bir uzantısı olarak görülmüştür.

Türkiye ve İsrail arasındaki ilişkilerde, güvenlik ve terörizmle mücadele konuları da önemli bir yer işgal etmektedir. Bu konular, daha derin geçmişe dayanan konular olmasına rağmen, savunma konularının gerisinde kalmıştır. Taraflar, 1993-

---

[691] Netanyahu konuşmasında; "Türkiye PKK'nın saldırılarına maruz kalmaktadır. Biz, PKK'nın durumu ile İsrail'in maruz kaldığı terörizm arasında bir fark görmüyoruz." ifadelerini kullanmıştı.Turkish Daily News, 4 Mayıs 1997; http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/DISBASIN1997/05/05X05X97TXT. İsrail'in daha önce izlediği, Kürt gruplar hakkında açık şekilde yorum yapmamak şeklindeki politikası, bu açıklama ile Türk tarafını mutlu edecek şekilde son bulmuş oluyordu.

[692] Hürriyet, 8 Temmuz 1998

1995 yılları arasındaki görüşmelerde, savunma konularından ziyade, güvenlik konularına ağırlık vermişler ve özellikle terörizmle mücadelede işbirliği imkanlarını araştırarak bu konuda niyetlerini ortaya koymuşlardır. Güvenlik ve terörizmle mücadele konularındaki anlaşmalar, genellikle, 1993-1996 yılları arasındaki üst düzey ziyaretler sırasında görüşülüp sonuçlandırılmıştır.[693]

İlişkilerdeki güvenlik boyutu, 1998 yılında yeniden ön plana çıkmıştır. Eylül 1998'de, İsrail Başbakanı Netanyahu, iki ülkenin de, radikal rejimlerin bulunduğu, konvansiyonel olmayan savaş başlıklı füzeler geliştiren devletlerle çevrili olmalarından dolayı, bir "bölgesel güvenlik çatısı" kurulması amacıyla Türkiye'ye çağrıda bulunmuştur. İsrail ile mevcut işbirliğinden memnun olmasına rağmen, Türkiye, barış sürecinin oyalanmalarla geçiştirilmekte olmasından dolayı böyle bir işbirliğini kabule yanaşmamıştır.[694] Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı benzeri bir Orta Doğu Güvenlik ve İşbirliği Konferansı teşkil edilmesine verdiği desteğe rağmen, Türkiye'nin İsrail'in teklifini reddetmesi, Ürdün ve Mısır gibi ılımlı Arap ülkelerini içine alsa bile, diğerlerini dışarıda bırakacak bir bölgesel güvenlik çatısının olumsuz sonuçlarını algılamış olmasına bağlanabilir. Soğuk Savaş yıllarını hatırlatan bloklar oluşturulması, açıkça bölgedeki diyalogun ve istikrarın teminini engelleyebilecekti. Böyle resmi bir güvenlik çatısı olmaksızın bile, bölge zaten Türkiye-İsrail ilişkisini dengeleme gayretlerinin ortaya çıkışına tanıklık etmekteydi. Suriye ve Irak gibi başlıca rakipler arasında yeniden dostluğu sağlama, Suriye ve İran arasında gelişen derin ilişkiler ve Rusya Federasyonu'nun İran ve Suriye ile yakın ilişkiler geliştirerek (özellikle askeri ilişkiler) Orta Doğu'da yeniden kendini göstermesi, İsrail-Türkiye ekseninin bir sonucu olarak şekillenmiştir.

Ekim 1998'de, Türkiye ve Suriye, Ankara'nın terör örgütü başı Öcalan'ın sınır dışı edilmesi talebi üzerine, savaşın eşiğine gelmiştir. Bu gerçeğin ışığında,

---

[693] Türel YILMAZ: Türkiye-İsrail Yakınlaşması, (Ankara: İmaj Yayınevi, 2001), s.39-40

[694] Nisan 1994'te, zamanın İsrail Dışişleri Bakanı Shimon Peres, Ankara'yı ziyaretinde, Türkiye'ye, AGİK benzeri bir teşkilatın Orta Doğu'da kurulmasına öncülük etmeyi teklif etmiş ve Türkiye bu teklifi kabul etmiştir. Türkiye bir kez daha, sadece barış sürecinde aktif rol oynamakla yetinmeyeceğini, tüm bölgeyi kapsayan kurumsal bir yapının oluşturulmasında da söz sahibi olmayı arzuladığını göstermiştir. Ancak, uzayıp giden ve bir çok engele takılan Barış Süreci ve Orta Doğu ülkeleri arasındaki derin güvensizlik, bugüne kadar böyle bir yapının oluşturulmasını engellemiştir. Bkz. http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/1994/nisan1994.htm

Başbakan Mesut Yılmaz'ın İsrail'de yaptığı konuşma anlamlıdır.[695] Her iki ülke de, aralarındaki askeri işbirliğinin üçüncü bir ülkeyi hedef almadığını defalarca açıklamışlarsa da, Türkiye'nin bu işbirliğini, PKK sorununda sonuç alabilmek için, Şam'a karşı bir baskı aracı olarak kullandığı da açıktır.

Ekim 1998'de, Türkiye ile Suriye arasında askeri çatışma ihtimali ortaya çıkınca, İsrail derhal bu anlaşmazlıkta tarafsız olduğunu ilan etmiştir.[696] İsrail Silahlı Kuvvetleri, bir seri tatbikatı ertelemiş ve Suriye sınırı boyunca askeri faaliyetlerini azaltmıştır. İsrailli yöneticiler ve politikacılar, Suriye kuvvetlerinin Türkiye sınırına kaydırılmasından İsrail'in kazançlı çıkacağına inanmaktaydılar.

Suriye ile Türkiye arasındaki silahı çatışma durumu, Şam'ın, Türkiye'nin taleplerini kabul etmesi üzerine ortadan kalkmıştır. Terör örgütü başının Suriye'den çıkarılışından, 15 Şubat 1999'da ele geçirilişine kadar geçen sürede, Kürt gruplar, İsrail istihbarat teşkilatı MOSSAD'ın, Öcalan'ın takip ve yakalanmasında Türkiye'ye yardım ettiği iddiasında bulunmuşlardır.[697] Avrupa'nın bir çok şehrinde Kürtlerin protestosu ve İsrail'in bazı konsolosluklarını işgali yanında, Berlin'deki İsrail Büyükelçiliği'ne de girme teşebbüsü ve teşebbüste bulunan gösterici Kürtlerden üçünün İsrail elçiliği güvenlik elemanları tarafından öldürülmesi, İsrail'in, tüm elçilik ve konsolosluklarını bir gün süreyle kapatmak zorunda kalmasına yol açmıştır.

Bu olay, İsrail tarafında, Kürt sorununun tehlikesiz bir şekilde ele alınıp yönetilmesi tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Bazı İsrailliler, problemin, İsrail'in Türkiye ile yakın ilişkilerinden, özellikle Kürtlerle ilgili olarak yaptığı istihbarat işbirliğinden kaynaklandığına dikkati çekerlerken; bir kısmı ise, Türkiye-İsrail

---

[695] İsmail Cem'in görüşmelerinden iki ay sonra, Başbakan Mesut Yılmaz, Ürdün, İsrail ve Filistin'i içeren bir Orta Doğu turuna çıkmıştır. İsrail'deki düzenli temaslarından ayrı olarak, Başbakan'ın ziyareti, Şam'ı hedef alan ifadelerin ağırlıkta olduğu söylemlerle doluydu. Ziyareti ile ilgili olarak Suriye'nin tepkisine ilişkin bir soruya cevabında Yılmaz; "Suriye'nin benim İsrail'e ziyaretim hakkında ne düşündüğünü önemsemiyorum" demiş ve "eğer bir kimse düşmanlık hakkında konuşacaksa, büyüteç altına alınması gereken, yeniden faaliyetlerini artıran terör örgütü PKK'yı destekleyen Suriye'dir." ifadesini kullanmıştır. Hürriyet, 8-9 Eylül 1998. Başbakan Mesut Yılmaz'ın İsrail'de Suriye'yi suçlayan konuşmasının hemen arkasından, Cumhurbaşkanı Demirel'in ve Türk Kara Kuvvetleri Komutanı Atilla Ateş'in, Suriye'yi suçlayan açıklamalarının izlemesi, Kasım 1998 Türkiye-Suriye krizinin öncesinde, Türkiye tarafından, Suriye'yi geri adım atmaya ve terörist başı Öcalan'ı sınır dışı etmeye zorlayacak planlı bir psikolojik savaşın yürütüldüğünü göstermektedir.

[696] Hürriyet, 5 Ekim 1998

[697] Turkish Daily News, 18 Şubat 1999; http://www.wsws.org/articles/1999/mar1999local-tr.shtml (Dünya Sosyalistleri web sitesi-wsws)

ilişkilerinin çok değerli olduğunu ve bu nedenle, bir bedel ödenmesi gerekse bile, duygusal bir yaklaşım gösterilmemesi gerektiği şeklinde görüş belirtmekteydi.[698]

Türkiye Cumhurbaşkanı Demirel'in Ehud Barak'ın İsrail'de başbakanlığa gelişinin hemen ardından, Temmuz 1999'da İsrail'i ziyareti, daha önceki kadar büyük spekülasyon yaratmıştır. Demirel'in İsrail'e ziyaretinin zamanlamasını, bu ülkenin yeni başbakanının Suriye ile bir barışa varması halinde, Türkiye üzerinde, su konusunda dış baskının artabileceği endişesi yanında, İsrail iç politikasında, Öcalan'ın yakalanmasından sonra sıklıkla dile getirilen İsrail'in Türkiye ile ilişkileri konusundaki endişelerin belirlediği söylenebilir.

İsrail'de de Türkiye ile ilişkilerin yarar ve zararlarının tartışılmakta olmasından dolayı, ziyareti sırasında Demirel'in sarf ettiği, "Eğer İsrail, Suriye ile problemlerini çözerse biz mutlu olacağız. Suriye bizim düşmanımız değil, komşumuzdur. Türkiye-İsrail ilişkileri üçüncü bir tarafa karşı olmaktan ziyade, bölgenin barış ve istikrarına katkıda bulunmayı hedeflemektedir." [699] şeklindeki ifadeler oldukça anlamlıdır. Demirel'in bu ifadeleri, sadece Ekim 1998'de Suriye ile ortaya çıkan ciddi anlaşmazlığın barışçı bir şekilde çözüme kavuşturulması nedeniyle ya da barış sürecine verilen desteğin gösterilmesi için sarf edilmiş alışılmış sıradan sözler olarak görülmemelidir. Bu ifadeler, İsrail'de artmakta olan endişeleri rahatlatmak için sarf edilmiş bir çaba olarak düşünülebilir.

İlişkilerin güvenlik boyutu, savunma işbirliği ile birlikte gelişmesine rağmen, askeri ilişkiler, Türkiye ve İsrail arasındaki ikili ilişkilerin en fazla yorumlanan ve tartışılan tarafı olmuştur. Arap tepkilerine rağmen, ikiye katlanan savunma anlaşmaları ve askeri ekipmanla ilgili savunma sanayii işbirliği anlaşmaları, Türk Silahlı Kuvvetleri'ne, İsrail'in en sadık müttefiki imajının verilmesine sebep olmuştur. Türk ordusu tarafından yapılan belli başlı hareketler otomatik olarak İsrail tarafından motive edildiği şeklinde yorumlanmıştır.[700]

---

[698] Efraim Inbar'ın görüşleri için bkz. Jerusalem Post, 18 Şubat 1999 (http://pqasb.pqarchiver.com/jpost/)

[699] Hürriyet, 15 Temmuz 1999

[700] Mesela, Şubat 1997'de, bir grup İslamcının Sincan Belediye Başkanı ve İran Büyükelçisinin katılımıyla icra ettiği Kudüs Gecesi kutlamalarını takiben tankların Sincan'da geçişleri, sadece Türkiye-İsrail ilişkileri bağlamında değerlendirilmiştir. Daniel PIPES: "A New Axis: The Emerging Turkish-Isreali Entente"..., s.31

Askeri ilişkiler, derinleştikçe, daha fazla komşunun ve uluslararası toplumun dikkatini çekmiş ve Arap eleştirilerini artırmıştır. Bunun üzerine, her iki ülkede daha fazla kişi, askeri ilişki boyutunun daha düşük tutulması isteklerini dile getirmeye başlamıştır. Türkiye-İsrail ilişkilerinin sadece güvenlik ve savunma boyutlarından ibaret olmamasına rağmen, kapsam ve yoğunluk olarak askeri ilişkilerin öne çıkmış olması, bölgede karşıt gruplaşmaların oluşturulması sonucunu doğurmuştur. Yaygın güvensizlik atmosferinin Orta Doğu politikalarını şekillendirdiği göz önüne alınırsa, Türkiye-İsrail ilişkilerinin, askeri konular dışında, ekonomi, turizm ve kültürel alanlarda ağırlıklı olarak geliştirilmesinin ve gayretlerin bölgede barışın sağlanmasına yöneltilmesi halinde daha güvenli ve istikrarlı bir orta Doğu'ya ulaşılmasına katkıda bulunabileceği açıktır.

2. Türkiye- AB- İsrail

Soğuk Savaş sonrası gelişmelerin etkisinde, 1990'ların ikinci yarısında İsrail'le stratejik askeri ortaklık geliştiren ve bölgede uzun süreden beri takip ettiği tarafsızlık politikasını bırakan Türkiye'yi bu şekilde davranmaya zorlayan en önemli nedenlerden birisi, Türkiye'nin Avrupa'dan dışlanması olmuştur. Avrupa ülkeleri, artık Ruslar'dan korunmak için daha fazla Türkiye'ye bağımlı durumda değillerdi ve Türkiye'nin yakın gelecekte Avrupa Birliği'ne kabul edilme ihtimalini açıkça reddetmekteydiler.[702]

Türkiye, 1997 Lüksemburg Zirvesi'nde AB'nin genişleme stratejisinin dışında kalmıştı. Türk siyasetçileri bu duruma oldukça kızgın bir şekilde reaksiyon gösterdiler ve Avrupalılarla AB üyeliği için müzakereler konusunda siyasi ilişkileri askıya aldılar. Ankara'nın hedefi, Türkiye'nin Avrupa ile yakın ilişkilerini, ABD ve İsrail ile yapılacak stratejik ortaklık ile değiştirmekti. Bu yeni dış politika yaklaşımının başarı mı, yoksa başarısızlık mı olduğunu tespit için zaman gerekecekti. Ancak, gerçek olan, Avrupa'dan kopma eğiliminin, Soğuk Savaş dönemi ilişkilerine göre büyük bir değişimin göstergesi olduğuydu.

---

[702] Aralık 1997'de Lüxemburg'daki AB Zirvesinde, "Avrupalı liderler şayet hemen kabul edilmeyecekse, en azından Türkiye'nin biraz cesaretlendirilmesi gerektiği ricasını" reddetmişlerdi. Stephen KINZER: "Turks Reinvent Their World", New York Times, (28 December 1997): sec. 4,6

Türkiye'nin AB ile ilişkilerinin soğuk bir döneminde Türkiye'ye gelmiş olan İsrail Başbakanı Barak'ın, yaptığı görüşmelerde ele alınan konulardan birisi, İsrail'in, Türkiye'nin AB'ye üyeliğine verdiği destek idi. AB ile bir işbirliği anlaşması imzalama sürecindeki İsrail, Avrupa başkentlerinde, Ankara'nın çalışmalarına destek vermiştir.[702]

İsrail, Türkiye ile kurduğu ve geliştirmeyi düşündüğü stratejik işbirliği sayesinde, İran, Irak ve Suriye'ye karşı, güçlü ve güvenilir bir müttefike sahip olmak istemiştir. Geçmişte, özellikle SSCB dağılmadan önce, çok daha ciddi bir tehditle karşı karşıya olan Türkiye ise, Suriye, Irak ve İran'la sorunları bulunmakla beraber, bölgede sahip olduğu askeri güce meydan okuyabilecek bir güç kalmadığı için, kendini daha güvende görmüştür. Ermenistan'ın, her türlü olumsuz ve çatışmacı yaklaşımına; Yunanistan'ın Ege ve Kıbrıs konularında uzlaşmaz tutumuna ve Türkiye'nin AB üyeliğine engel olmaya çalışmasına rağmen, askeri anlamda Türkiye'yi tehdit edebilecek bir bölgesel güç bulunmamaktadır. Gerçi İsrail için de doğrudan bir askeri tehdidin varlığından söz etme olanağı bulunmamaktadır. Çünkü, komşu Arap ülkelerinden hiç biri İsrail'i askeri bir yenilgiye uğratacak kapasiteye sahip değildir. İsrail'e yönelik tehditleri, göreceli de olsa askeri bir tehdit olarak kabul etmek olanağı bulunsa bile, Türkiye'ye yönelik tehditleri daha ziyade siyasal tehditler olarak görmek mümkündür. Ancak bu siyasal tehditler, Türkiye'nin dış politikadaki hareket kabiliyetini sınırlamaktadır. Ermeni tasarılarının, Avrupa parlamentolarından geçmesi ve ABD Kongresi'nde Ekim 2000'de son anda engellenmesi, Türkiye'nin bu tür sorunlarla ileride de uğraşacağını göstermektedir. Ermenilerin soykırım iddialarına destek veren kararların ve yasal düzenlemelerin bir aşama sonrasının tazminat ve arkasından Doğu Anadolu'dan bazı toprakların talep edilmesi olduğu bilinmektedir. Bu doğrultuda, ABD ve Avrupa Ülkelerinden Türkiye'ye karşı aşırı baskılar söz konusu olabilir. Türkiye, İsrail'le işbirliğinin faydalı olacağı beklentisi içinde olmuştur.[703] Fakat, ne Ermenistan'ın taleplerini Türkiye'ye zorla kabul ettirmenin, ne

---

[702] İsrail'in Ankara Büyükelçisi Uri Bar Ner, İsrail Cumhurbaşkanı Weizman'ın, Türkiye'nin AB'ye girişi lehinde kulis çalışmalarından dolayı Avrupalı devlet başkanları tarafından "Türk Ajanı" olarak tanındığını ifade etmiştir. Hürriyet, 24 Ekim 1999

[703] Thomas Patrick CARROL: "Ankara's Strategic Allingment With Tel Aviv: Implications for Turkey and the Region", May 2001, http://www.meib.org/issues/0105.htm

de Kıbrıs'ta Türkiye'nin istemediği bir çözümü Türkiye'ye dayatmanın mümkün olmadığını bütün dünya bilmektedir.[704]

Şubat 2001'de iktidara gelen Ariel Sharon ile birlikte, bölgede barışın artık neredeyse gündemden kalktığı bir ortam oluşmuştur. Batı Avrupa ile ilişkileri de bozulma tehlikesi ile karşı karşıya olan İsrail'in, Türkiye ile ilişkileri, Hindistan ve Çin ile olduğu gibi gelişerek devam etmiştir.[705]

3. Orta Doğu'da Önemli Bir İşbirliği Alanı: Su

Orta Doğu'daki su kaynaklarının yetersizliği ve etkin olmayan dağıtım ve kullanımı yanında, su ihtiyacının hızlı bir şekilde artması ile, bölge ülkeleri, büyüyen su kıtlığı problemi ile kaçınılmaz bir şekilde karşılaşmakta ve bölgede acil kullanım sınırlamaları ve zorlamaları ile karşılaşılmaktadır. Bundan dolayı, su, bölge politikalarında petrol kadar değerli bir vasıta haline gelme yolundadır. Türkiye, Orta Doğu'da su sıkıntısı çekmeyen bir kaç ülkeden birisi olarak, kendisinin şu an kullanamadığı su kaynaklarını diğer ülkelerle paylaşmak suretiyle su probleminin çözümünde anahtar rol oynayacak ülke olarak görülmektedir. Bundan dolayı, Türkiye'den su transferi, Türkiye-İsrail ilişkilerinde önemli bir yer işgal etmektedir.

İsrail'de özellikle SSCB'nin çöküşünü takiben büyük çaplı Yahudi göçlerinin bir sonucu olarak nüfusun artması, ülkenin zaten kısıtlı olan su kaynakları ile ilgili endişeleri artırmıştır. Birbirini takip eden kuraklıklarla birleştiğinde, ciddi su sıkıntısının giderilmesi için, Türkiye'den su ithalatına duyulan ihtiyaç daha sıklıkla dile getirilir olmuştur. Yıllardan beri, sadece İsrail'e değil, bölgedeki diğer devletlere de, Ankara tarafından bir çok teklif götürülmüştür.[706]

---

[704] Tayyar ARI: "2000'li Yıllarda Türkiye'nin Orta Doğu Politikası"....,s.434

[705] İsrail Başbakanı Ariel Sharon'un Ağustos ayında gerçekleşen ziyareti sırasında, İsrail'in elindeki Arrow-2 füze savar füze sisteminin ortak üretimi konularında taraflar arasında anlaşma sağlandığı açıklanmıştır. Ancak, bu açıklamadan sonra geçen üç yılda, bu konuda bir gelişme olmamıştır. "Turkey, Israel discuss joint missile defense shield", July 2001, http:/www.kokhavivpuplications.com/2001; "What Straintrelations?", 9 August 2001, The Jerusalem Post., http:/www. kokhavivpuplications.com/2001 ve http://pqasb.pqarchiver.com/jpost/

[706] Bu tekliflerin birincisi, Barış Suyu Projesi olup, zamanın Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal tarafından ortaya konulmuş ve bu projede, sınırlar aşan boru hatlarının inşa edilmesi öngörülmüştür. Buna göre, Türkiye'deki Seyhan ve Ceyhan nehirlerinin suları, birisi 2700 km, diğeri, 3900 km uzunluğunda iki boru hattı ile, Suriye, Ürdün, İsrail, Suudi Arabistan ve Körfez ülkelerinden oluşan sekiz Orta Doğu ülkesine taşınacaktı. Bkz. Osman Metin ÖZTÜRK: Türkiye ve Ortadoğu, (Ankara: Gündoğan Yayınları, 1997), s.143

Gerçekte İsrail, Türkiye'den su satın alma fikrine sıcak bakmaktaydı. İsrailli liderler sık sık Türkiye'nin su sorununda çok taraflı bir çerçevede inisiyatifi ele almasını önermekteydiler.[707] Bu bağlamda, Türkiye, Orta Doğu'daki su sorununun çözümünde anahtar unsur olarak ortaya çıkmıştı. Zamanın İsrail Dışişleri Bakanı Shimon Peres, "Yeni Orta Doğu" isimli kitabında, borularla, ya da plastik konteynırlarla taşınacak Türk suyunun barış sürecinin başarısında önemli bir rol oynayabileceğini vurgulamaktaydı.[708]

Bu görüş, Ankara tarafından kısmen paylaşılmaktadır. Ankara, su konusunda işbirliğinin, stratejik bir konu olduğunu ve sadece İsrail ile ikili ilişkilerin geliştirilmesini sağlamakla kalmayacağını, aynı zamanda Türkiye'nin Orta Doğu Barış Sürecine aktif olarak katılımı için uygun bir ortam sağlayacağına inanmaktadır. İsrail'in Türkiye'den su satın alması, bu ülkenin su ile ilgili olarak, Arap ülkeleriyle bir silahlı çatışma yaşaması olasılığını azaltmaktadır.

Ankara, aynı zamanda Türkiye'nin su zengini bir ülke olmadığında ısrar etmektedir. Gerçekte, Türkiye'deki su bolluğu, hem geçici ve hem de yanıltıcıdır. Nüfus artışı, suyun ülke içinde düzgün şekilde dağıtılamaması ve mahalli enerji kaynaklarının yetersizliği gibi faktörler, gelecekte, başlangıçta öngörülenden daha az suyun ihraç edilebileceğini göstermektedir.

Türkiye, İsrail ve Suriye arasında bir barışın gerçekleşmesi halinde, Fırat ve Dicle nehirlerinden daha fazla suyun bırakılması için, İsrail ve ABD 'nin baskısına maruz kalabileceği ihtimalinden dolayı ihtiyatlı bir tutum takınmaktadırlar. Golan tepelerindeki su kaynakları için uzlaşmaya yanaşmayan İsrail, Suriye'nin lehine olarak, su konusunda Türkiye ve Suriye arasında varılacak bir çözüm anlaşmasını desteklemektedir. Suriye'ye, Türkiye'den bu günkünden daha fazla su verilmesi halinde, İsrail'le Suriye arasındaki sürtüşme azalabilecektir. Bu olasılık, Türkiye-İsrail

---

Kısmen maliyetin yüksek olacağı tahmininden, ancak daha da önemlisi, aşağı havza ülkelerinin Türkiye'nin bu durumu gelecekte siyasi amaçla kullanabileceği endişelerinden dolayı, bu plan hayata geçirilememiştir. Bir diğer teklif, Akdeniz bölgesinde Antalya civarında bulunan Manavgat nehri sularının büyük konteynırlarla İsrail'e ihraç edilmesiydi. Bu plana göre, "Medusa Torbaları" diye adlandırılan şişirilmiş torbalar Akdeniz üzerinden yüzdürülerek İsrail'e taze su taşınacaktı. Bkz. Türel YILMAZ: Türkiye-İsrail Yakınlaşması, s.104

[707] Cumhuriyet, 11,13 Nisan 1994

[708] Shimon PERES ve Arye NAOR: Yeni Orta Doğu ve Uzun Bir Yol, Çev. Süleyman GÜL, (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1995), s.122-123

ilişkilerinde potansiyel bir gerginlik kaynağı olarak ifade edilmektedir.[709] Bu endişe, Aralık 1999'da Washington'da, İsrail ve Suriye arasındaki barış görüşmelerinin başlaması ile yeniden dile getirilmiştir. Ancak, İsrail, çabuk davranarak, su sorununun sadece ikili platformlarda tartışılacağını ve Türkiye'nin bu görüşmelerde, su paylaşımı ile ilgili olarak pazarlık konusu olmayacağına dair güvence vermiştir.[710]

Şubat 1996'da, İsrail, Mısır, Ürdün ve Filistinlilerin Türkiye'den su ithal etmek için bir konsorsiyum oluşturmayı planladıklarına ilişkin İsrail hükümetinin çalışmaları konusunda basında haber çıkmıştır.[711] Bu haberde, Manavgat Nehri projesinin, Barış Suyu Projesi'ne göre daha uygulanabilir olduğu belirtilmiştir. İsrail ile Türkiye arasındaki su görüşmelerinde, ancak Aralık 2003 tarihinde bir anlaşmaya varılabilmiştir.[712]

Türkiye'den su satışı, kuşkusuz, İsrail'in su ihtiyacını karşılayacak ve ikili işbirliği için uygun bir ortam yaratacaktır. Ancak bu anlaşma, İsrail ile komşuları arasında, su kaynaklarından dolayı mevcut olan anlaşmazlıklara bir çözüm getirmeyecektir. Bu gelişme, Türkiye'nin Fırat ve Dicle nehirleri ile ilgili politikasından memnun olmayan Arapların sakinleşmesine de katkıda bulunmayacaktır. Orta Doğu'daki su sorununun genel durumu göz önüne alındığında, bölge genelinde devamlı olarak artan su sıkıntısına bir çözüm yolu bulmak için, daha sürekli ve daha geniş kapsamlı bir işbirliğine ihtiyaç olduğu açıkça görülmektedir.

Her durumda, Türkiye, bölgede su planlamasında merkezi bir durumdadır. İşbirliğinin ve ikili ilişkilerin artırılmasında ve bölgesel barışın sağlanmasında önemli

---

[709] Milliyet, 3 Ocak 1996

[710] Bkz. Sami KOHEN'in açıklamaları. Milliyet, 23 Aralık 1999

[711] Turkish Daily News, 13 Şubat 1996

[712] Türk Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in, Temmuz 1996'da İsrail'i ziyaretinde, su satma konusundaki teklifi yenilemesinden sonra, Eylül ayında, İsrail Dışişleri Bakanlığı'ndan bir heyet, Türk teklifini incelemek ve Türkiye'nin güneydoğu bölgesindeki su dağıtım tesislerini ziyaret etmek için Ankara'ya gelmiştir. Bkz. http//www.mfa.gov.il/mfa/go.asp?MFAHOfo70 İsrailli yetkililerin en önemli endişelerinden birisi, Türkiye'den transfer edilecek suyun maliyetinin, tuzlu suyun arındırılmasının maliyetinden düşük olup olmayacağıydı. Yetkililer, böyle bir ticaretin, deniz suyunun arıtılmasından daha düşük bir maliyette olması durumunda gerçekleşeceğini vurgulamaktaydılar. O zamanki yüksek maliyet hesaplamaları nedeniyle, 1990'ların ortalarında bir anlaşmanın gerçekleştirilebileceğine ilişkin başlangıçtaki iyimserlik havası yerini projenin bir süre ertelenmesine bırakmıştır. Su konusu, İsrail Başbakanı Ehud Barak'ın, 25 Ekim 1999'da Türkiye'ye yaptığı ziyaret sırasında da tartışılmıştır. İki hükümet arasında, suyun tankerlerle taşınması konusundaki görüşmeler, tarafların fiyat üzerinde anlaşmaları mümkün olmadığından başarısızlıkla sona ermiştir. Turkish Daily News, 26 Ekim 1996; Zaman, 21 Ekim 1996. Nihayet, Aralık 2003'de taraflar arasında Manavgat suyunun satışı konusunda anlaşma sağlanmıştır. http://www.mfa.gov.tr; Radikal, 6 Ocak 2004

bir unsur olarak işlev görmesi arzu edilmesine rağmen, su konusunun anlaşmazlık yaratan bir unsur olması ihtimali daha güçlü görünmektedir.[713]

4. İsrail'in Orta Asya'ya Açılma Arzusu

Zamanın Türk Başbakanı Çiller'in, 1994 yılında, İsrail'i ziyaretinde Türkiye, İsrail ve ABD arasında, Özbekistan ve Türkmenistan'a tarımsal yardımı artırma konusunda üçlü işbirliğini içeren anlaşmanın imzalanması ile ortaya çıkan ortak hareket planı, Orta Asya'ya yönelik işbirliğinin ilk somut adımıydı.[714] İsrail, Türkiye ile dinsel, tarihsel ve kültürel bağlar yanında bir çok ortak yöne sahip Müslüman eski Sovyet Cumhuriyetleri ile ekonomik ilişkilerini güçlendirmek için Türkiye bağlantısının önemli olduğuna inanmaktaydı.

İsrail, yeni bağımsızlığına kavuşmuş, az sayıda Yahudi nüfusa sahip Orta Asya ülkeleri ile ilişkilerini Türkiye'nin aracılığıyla genişletme yolları aramış ve bu cumhuriyetlerde Türkiye ile ortak girişimler oluşturmak istemiştir.[715] Orta Asya cumhuriyetleri ile ortak bir dil ve dini paylaşan Türkiye, Rusya Federasyonu ve İran'ın diğer rakipler olarak ortaya çıktığı bu bölgede İsrail'in stratejik ve ekonomik etkisini sağlaması için gerekli bir bağlantı vasıtası olarak görülmüştür. Bu yakınlaşma sonucu, Dağlık Karabağ probleminde Ermenistan'a karşı Azerbaycan'a silah yardımı ve diğer askeri konularda yardım sağlamak için, bir Türk-İsrail işbirliğinin mevcut olduğu konusunda iddialar ortaya atılmıştır.[716] Ancak bu iddialar, aralarındaki kapsamlı ilişki ağına rağmen, her iki ülkenin dışişleri bakanları tarafından yalanlanmıştır. Tüm bu yalanlamalara rağmen, ABD Kongresi'ndeki Yahudi grupların, Bakü'ye askeri yardımı önleyen yasal zorlukları ortadan kaldıran "Livingstone" yasasını desteklemeleri yanında, ABD çıkarlarının Orta Asya'da genişletilmesi, bölgedeki ülkeler üzerinde Rus ve İran etkisinin kontrol altında tutulmasını öngören

---

[713] Sözde Kürdistan haritasında yapılan değişiklikle, Suriye sınırı içerisinde kalan toprakların, Fırat'ı tamamen içine alacak şekilde genişletilmesi, gelecekte suyun petrolden daha değerli olacağının ve bu konudaki çatışmaların tüm bölgeye yayılabileceğini göstermektedir. Bkz. Ekrem PAMUKÇU: "Artık Petrolün Değil Suyun Hesabı Yapılıyor", Yeni Şafak, 21 Nisan 2003

[714] Turkish Daily News, 3 Kasım 1994

[715] Nokta Dergisi, İstanbul, 12 Haziran 1994

[716] Turkish Daily News, 16 Kasım 1992

ve İsrail'in bu ülkelerle yakın ilişkiler kurmasına yardım eden "Brownback" yasasını da desteklemeleri anlamlıdır.[717]

Haziran 1994'te, İsrail Ekonomi ve Planlama Bakanı Shimon Shetrit'in Türkiye'yi ziyareti sırasında, İsrailli işadamları, Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerinde Türkiye ile ortak projelere katılma arzusunda olduklarını göstermişlerdir. Gerçekte, Orta Asya, İsrail için stratejik ve jeopolitik açıdan çok önemli bir bölge haline gelmiştir. Araplara ait olmayan petrol kaynaklarının güvenliği ve bölgede İran'ın etkisinin önlenmesi, İsrailli yetkililer tarafından temel hususlardan birisi olarak görülmüştür. Bu bağlamda, İsrail, yıllardan beri Orta Asya petrolünün taşınmasında, Bakü-Ceyhan boru hattını desteklemiştir.[718]

5. İsrail'de, Türkiye ve Türklere Karşı Halen Canlı Olan Sempati

Yahudilerin 1492 yılında İspanya'dan kovulmalarından sonra, Osmanlı İmparatorluğu'ndan gördükleri destek ve Türkler'in Cumhuriyet Döneminde, İkinci Dünya Savaşı sırasında, Avrupa'da Nazi zulmünden kaçan Yahudilere de kucak açmasının yarattığı sıcaklık, İsrail'in Türkiye'yi algılamasında psikolojik bir boyut olarak önem kazanmıştır.

İkili ilişkilerde bahsedilmesi gereken bir diğer unsur, İsrail'deki Türk orijinli Yahudi toplumu ve Türkiye'deki Yahudi toplumudur. İki grup arasına süregelen etkileşim, hem siyasi ve hem de ekonomik yönden ilişkilerin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Gerek Osmanlı döneminde ve gerekse Cumhuriyet döneminde, diğer ülkelerdekinin tersine, Yahudilerin dini ibadetlerini yapmalarına müsaade edilen bir ülke olarak İsraillilerin hafızalarına kazınmış olan Türkiye, aynı zamanda, Tel Aviv civarında yaşayan ve İkinci dil olarak Türkçe konuşan, yaklaşık 80.000 civarında İstanbul Yahudisinin de eski vatanı olarak, İsraillilerin gözünde sempati ve cazibe merkezi olma özelliğini sürdürmektedir. Bir kısmının akrabaları halen Türkiye'de

---

[717] Daniel S. MARIASHIN: "The American Jewish Community's Support for Turkey", Insight Turkey, July-September 1999, Vol.I, No.3, s.101-103

[718] Bu destek, Türk Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in Temmuz 1998'de İsrail'i ziyaretinde, İsrail Sanayi ve Ticaret Bakanı Natan Sharansky ile görüşmesinde dile getirilmiş; ve İsrailli bakan, İsrail Hükümetinin Hazar petrolünü, İran Körfezi petrolüne karşı, güvenilir bir alternatif olarak gördüğünü ifade etmiştir. Bkz. Turkish Daily News, 8 Temmuz 1998

yaşamakta olan bu grup, İbranice yanında ikinci dil olarak Türkçe konuşmaktadır. Bu nedenle Türkler'e ve Türkiye'ye karşı sempati halen canlıdır.

6. Türkiye'nin ABD Kongresi'nde Etkili Olma İsteği

Türkiye'nin İsrail'e yönelmesindeki bir diğer faktör, Rum ve Ermeni gruplara karşı ABD Kongresi'nde Yahudi Lobisi'nin desteğini almak isteğiydi.[719] Türkiye, Kürt sorununun çözüme kavuşturulmasında izlediği yol ve insan hakları ihlalleri iddiaları nedeniyle sürekli olarak ABD Kongresi'nin eleştirilerine maruz kalmakta; halen devam etmekte olduğu gibi, Kıbrıs sorununda baskı altında tutulmakta; ve sözde Ermeni soykırımının tanınması için yapılan çalışmalarla mücadele etmek zorunda kalmaktaydı. İsrailli ve Amerikalı Yahudi gruplarının, Türkiye karşıtı hareketleri ve çalışmaları engellemede başarılı bir politik faktör olduğu ve ABD'nin Türkiye ile ilgili kararlarına etkisi bir dereceye kadar, sınırlı olsa da, göz ardı edilemeyecek kadar önemli olduğu bir gerçektir. Türk yetkililer bu desteğin sürdürülmesine büyük önem vermeye devam etmektedirler.[720]

İsrail'in ABD'deki desteğinin yanında, Avrupa Birliği ile ilişkilerinde de Türkiye'ye destek sağladığı ve bu maksatla zamanın İsrail Başbakanı Shimon Peres'in, 1995 yılında sonuçlandırılan Gümrük Birliği görüşmelerinin devam ettiği süreçte, Avrupa başkentlerini arayarak, Türkiye lehine görüşmeler yaptığı ileri sürülmüştür.[721]

7. İsrail'in Ekonomik Açıdan Çekiciliği, Turizm ve Kültürel İlişkiler

İsrail, ekonomik olarak da Türk yetkililere çekici gelmiştir. Türkiye, İsrail'i Türk mallarının ticaretinin yapılabileceği ve ABD gibi büyük pazarlara giriş için bir atlama taşı kullanılabilecek bir potansiyel market olarak görmüştür.

---

[719] Bkz. Turkish Daily News, 23 Mart 1990

[720] Yahudi toplumunun sınırlı etkilerine ilişkin bkz. Barry JACOBS:" The Role of the American Jewish Community in Fostering Relations and as a Friend of Turkey", Insight Turkey, Vol 1, No.3, Temmuz-Eylül 1999, s.95-96 (http://www.insightturkey.com/)

[721] Alan MAKOVSKY: "Israeli-Turkish Relations. A Turkish Periphery Strategy?"..., s.154

İsrailliler ile Filistinliler arasında barış sürecinin başlatılmasından sonra Gazze Şeridi ve Batı Şeria'nın yeniden inşasının Filistin Yönetimi'ne devredilmesi, Türkiye tarafından önemli bir gelişme olarak algılanmıştır.[722] Ankara, Türkiye'nin yeniden inşa çalışmalarına katılımını, bölgedeki ekonomik ve siyasi ilişkilere daha fazla angaje olunması açısından bir fırsat olarak görmüştür.[723] Türkiye'nin Orta Doğu'da ve Barış Sürecinde daha belirgin ve önemli bir rol oynama arzusunun da İsrail'e yanaşılmasında etkili olduğu söylenebilir.

İsrail, Soğuk Savaş sonrası dönemde, Türkiye'nin önemli bir ekonomik partneri olmuştur. Ekonomik ilişkilerin esasları karşılıklı üst düzey ziyaretler sonucu belirlenmiştir.[724] Mart 1996'da, Cumhurbaşkanı Demirel'in İsrail'i ziyaretinde imzalanan Serbest Ticaret Anlaşması, [725] gelecekte işbirliğinin çatısı için bir dönüm noktası olmuştur.[726]

Anlaşma ile, iki ülke arasındaki ticari engellerin 2000 yılına kadar ortadan kaldırılması arzulanmıştır. Bu hedefe büyük ölçüde ulaşılmıştır. Dahası, yatırımların teşviki ve korunması ile, bu ilişkinin ekonomik potansiyelini maksimize etmeyi hedefleyen çifte vergilendirmeyi önleme konularında da anlaşmaya varılmıştır.

---

[722] Turkish Daily News, 7 Kasım 1994, 29 Eylül ve 29 Ekim 1993

[723] İsrail ve Filistinliler arasında İlkeler Deklerasyonu'nun imzalanmasından hemen sonra, zamanın Türk Turizm Bakanı Ateş'in Kasım 1993'de 160 işadamı, bankacı ve finans sektörü yöneticilerinden oluşan bir delegasyonla Tel Aviv'deki Türk Endüstri Ürünleri Fuarı'nı ziyareti, Yahudi Devleti ile ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine Türklerin ilgi gösterdiğinin bir işaretiydi.

[724] Türk Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin'in, Kasım 1993'te İsrail'i ziyareti sırasında, iki ülkenin dışişleri bakanları tarafından, ilk açık mutabakat muhtırası imzalanmıştır. Çoğunluğu ekonomik konulardaki 12 maddeden oluşan bu muhtıra, tarafların bir serbest ticaret anlaşması yapılması olasılığını araştırmak için işbirliği yapmalarını öngörmekteydi. Bu ziyaret sırasında, iki ülke arasında siyasi, ekonomik ve kültürel işbirliğini içeren beş ayrı anlaşma imzalanmıştır. Bkz. http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/1993/kasim1993.htm. İsrail Cumhurbaşkanı Ezer Weizman'ın Ocak 1994'te Ankara'ya gelişinde, ikili ticari ilişkiler ve üçüncü ülkelere yönelik yatırımlar açısından işbirliği imkanları görüşüldü. Bkz. Milliyet, 26 Ocak 1994 ; http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/1994/ocak1994.htm

[725] Bu Serbest Ticaret Anlaşmasının esasları, Ocak 1996'da, Tel Aviv'de açılan Türk Ticaret Fuarında Türk girişimciler ve özel sektör temsilcilerinden 40 kişilik Türk delegasyonu ile İsrailli meslektaşları arasında yoğun görüşmelerde belirlenmiştir.

[726] Mart 1996'da, Benjamin Netenyahu'nun göreve başlamasından üç ay önce, Türk Cumhurbaşkanı, İsrail'e iade ziyarette bulunmuştur. Bu ziyaret, bir seri önemli ekonomik anlaşmanın imzalanması ile sonuçlanmıştır. Bu anlaşmalara göre taraflar çifte vergilendirmeyi önleme, yatırımların karşılıklı teşviki, genel ekonomik işbirliği konularında anlaşmaya varmışlar; ve en önemlisi, iki ülke arasında, 2000 yılına kadar gümrük vergilerinin kademeli olarak kaldırılması ve belli başlı endüstriyel ve tarımsal ürünler üzerindeki vergilerin kaldırılmasını öngören Serbest Ticaret Anlaşması sonuçlandırılmıştır. Mart 1996'da, İsrail ve Türkiye arasında imzalanan Serbest Ticaret Anlaşması, karşılıklı ticareti yaklaşık olarak %50 artırmıştır. Müteakip yıllarda iki ülke arasındaki ticaret hacmindeki önemli artışın, her geçen yıla göre daha da hızlandığı görülmektedir. Bkz. http://foreigntrade.gov.tr/ead/YAYIN/kitap/israil.htm

Askeri alanda gelişen ilişkilerle birlikte, genişleyen ikili ekonomik ilişkiler, Türkiye-İsrail ilişkilerinin eşdeğer önemde bir boyutu haline gelmiştir. Türkiye'nin İsrail savunma sanayiinden askeri alımları, önemli bir ekonomik değere sahip olup, genel ticaret hacmini artıran bu gelişme, ortak girişimlerin oluşturulması, araştırma ve geliştirme çalışmalarının başlatılması ve turizm potansiyelinin değerlendirilmesi için somut adımların atılmasına öncülük etmiştir.

Haziran 1992'de zamanın Türk Turizm Bakanı Abdülkadir Ateş'in İsrail'i ziyareti sırasında, iki ülke arasında bir turizm işbirliği anlaşması imzalanmıştır. Bu ziyaretin son çeyrek asırda bakan seviyesindeki ilk ziyaret olması yanında, İspanya'dan Osmanlı İmparatorluğuna Yahudi göçünün 500 ncü yıldönümüne rastlamış olması, ayrı bir önem taşımaktaydı.[727] 1992 yılında, Türkiye ile İsrail arasında, kültür, turizm, eğitim, teknik ve bilimsel alanlarda anlaşmalar imzalandı. Bu anlaşmalar, taraflar arasındaki işbirliğini artırmıştır.

1991 yılındaki Körfez savaşının ardından, Türkiye'ye gelen İsrailli turist sayısındaki azalmaya rağmen, Türkiye, bu tarihten sonra İsrailli turistler ile ABD'de ve Avrupa'da yaşayan Yahudilerin, özellikle kutlama etkinlikleri çerçevesinde Türkiye'yi ziyaret etmelerini sağlamaya ve onları cezbetmeye çalışmıştır. Turizm Bakanı Ateş ve İsrailli meslektaşı Uzi Baram arasında, Temmuz 1993'teki Turizm Anlaşmasına ek olarak imzalanan bir protokol ile, bölgesel turizmin geliştirilmesi hedeflenmiştir.[728] İsrail için, turizm alanında ilişkilerin geliştirilmesi arzusunun altında psikolojik bir boyut da bulunmaktadır. Bireysel seviyede halkların birbirini tanımaları halinde, yanlış anlaşılmaların ve ön yargıların çok daha azalacağı bir gerçektir.[729]

1995 yılında, Türkiye ile İsrail arasında imzalanan bir diğer anlaşma ise, Türkiye'ye modern teknoloji ürünlerinin know-how'ına sahip olma ve tarım alanında eğitim fırsatları sağlamıştır. Bunun yanında, İsrail, Irak ve Suriye'nin tersine, Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) için açık desteğini ifade etmiştir. Ekonomik

---

[727] Jerusalem Post, 2 Haziran 1992 (http://pqasb.pqarchiver.com/jpost/)

[728] Bu dönemde, İsrail'den sürekli şekilde Türkiye'ye gelen turistlerin sayısındaki büyük artış, Türkiye'nin turizmi için vazgeçilmez olmuştur. Sadece 1997 yılında, 400.000 İsrailli (ülke nüfusunun % 8'i) Türkiye'yi ziyaret etmiş ve 3 milyar ABD Doları harcamıştır. Türkiye'yi ziyaret eden İsrailli turist sayısı, 1987'de 12,670 iken, bu sayı 1999 yılında 178,704'e ulaşmıştır. Daha yakın tarihlerde, bir milyondan fazla İsrailli - ki bu sayı İsrail'in nüfusunun beşte birini oluşturmaktadır- Türkiye'yi turist olarak ziyaret etmiştir.

[729] Nokta, İstanbul, 5-11 Mart 1995

ilişkilerle ilgili bir diğer önemli olay, zamanın Türk Devlet Bakanı Baki Ataç'ın Haziran 1995'te tarım alanında işbirliği konusunda İsrail'de yaptığı görüşmelerdir. Türkiye, İsrail'in suyun kullanımı, sulama teknolojisi ve tarımsal ürünlerin pazarlanması konularındaki know-how ve tecrübesinden yararlanmak istiyordu. Bu alanlarda işbirliği, büyük GAP nedeniyle ayrıca önem kazanmıştır. İsrailli iş adamları, bu bölgede yatırım yapmaya ilgi duymuşlardır. 1996 yılına gelindiğinde, iki ülke arasındaki ekonomi ilişkilerin daha üst bir seviyeye taşındığı görülmüştür.

Barış Sürecinin başarılı bir şekilde sonuçlandırılması halinde, Türkiye'nin, mevcut politik ve ekonomik ilişkilerini kullanmak suretiyle, İsrail mallarının Orta Doğu'da satılması için gerçekten hayati bir rol oynayabileceğine inanılmaktadır. Diğer taraftan, Türkiye'nin İsrail ile yakın ekonomik ilişkiler kurmak istemesinin nedenlerinden birisi de diğer pazarlara açılma amacıdır. Türk iş adamları, İsrail ile ticareti ABD'ye ve onun aracılığıyla Kanada ve Meksika'ya ve hatta, İsrail ile özel statüde serbest ticaret bölgeleri kurma anlaşmaları imzalayan Ürdün gibi ülkelere yaptıkları ihracatı artırmak için büyük bir fırsat olarak görmektedirler.[730] İsrail ile Türkiye arasındaki Serbest Ticaret Anlaşması Türk mallarının üçüncü ülkelere kotasız ve gümrüksüz olarak girişine imkan sağlayacaktır.

Temmuz 1999'da, İsrail'e ziyaretinde Demirel'in İsrail'e bir takas anlaşması önerdiği, buna göre, Türk şirketlerine Yeni Ashdot Limanının inşası gibi sivil projelerde öncelik verilmesini,[731] buna karşılık İsrail'in Türkiye'deki askeri ve savunma projelerinde tercihli bir muameleye tabi olmasını teklif ettiği haberleri yayılmıştır.[732]

Ekonomik işbirliğindeki büyük atılıma ve gelişmeye paralel olarak, Türkiye-İsrail ilişkileri kültürel alanda da hızlı bir şekilde gelişmiştir. Kültür ve Eğitim Anlaşmasının 1993 yılında imzalanmasından ayrı olarak, Türk Dışişleri Bakanı

---

[730] Hürriyet, 1 Nisan 1999

[731] Bazı Türk firmaları, halen İsrail'deki bazı işleri almakta başarı göstermektedirler. 60 milyon ABD Doları değerindeki Ben Gurion Havaalanı 2000 terminal binası inşası projesine bir Türk firması iştirak etmiştir. Hürriyet, 20 Aralık 1998. Ancak, firmanın bu projeyi tamamlayamaması, Türk firmalarının itibar kaybetmesine neden olmuştur. Diğer taraftan, Sabancı Holding, plastik üreticilerine hammadde üreten İsrail'in Rogosin şirketinin tüm makine ve ekipmanını satın almıştır. Sabancı Holding, bu hammaddeleri üreterek hem İsrail ve hem de Nijerya, Peru, Almanya ve Güney Afrika gibi ülkelerde satmayı amaçlamıştır. Hürriyet, 31 Aralık 1999.

[732] Birbirini takip eden milyarlarca Dolar değerindeki askeri anlaşmaların tamamlanması ile, ikili ticaret, artan bir şekilde İsrail tarafının lehine gelişme göstermiştir. Türkiye bu nedenle, İsrail'den daha fazla sipariş almak suretiyle bu trendi dengelemeye çalışmaktadır.

Hikmet Çetin'in İsrail'i ziyareti sırasında, iki ülkenin araştırma enstitüleri ve üniversiteleri arasında, oldukça önemli bir ilişkiler ağı gerçekleştirilmiştir. Öğrenci ve bilim adamları değişim programları, ortak çalışma programları ve seminerlerin düzenlenmesi, iki ülke arasındaki bu yakın ilişkide, beklenmedik bir akademik ilginin oluşmasına yol açmıştır.

İki ülke arasındaki ekonomik ve diğer askeri olmayan alanlardaki işbirliği, bu ikili ilişkinin en önemli yönünü oluşturmaktadır. Ekonomik ilişkilerin müteakip yıllarda artan bir hızla gelişmeye ve büyümeye devam edeceği açıktır. Ortak girişimler, karşılıklı yatırımlar ve artan ticaret hacmi,[733] sadece Türk-İsrail ilişkilerinin uzun süre yaşamasını güvence altına almayacak, aynı zamanda, her konuyu kapsayan bir yaklaşımın kabul edilmesiyle, bölgede karşılıklı bağımlılığın yaratılması için bir başlangıç noktası olarak katkı sağlayabilecektir. Türkiye, İsrail, Ürdün ve Filistinliler arasında oluşturulacak sınırlı da olsa bir işbirliği gayretinin, diğer Arap ülkelerinin de katılımıyla daha da genişletilebileceği, İsrail tarafından uzak da olsa denenmesi gereken bir çözüm yolu olarak görülmektedir.

C. İlişkilerin Geleceği

1991 yılında ilişkilerin normalleştirilmesini takip eden yıllarda bir çok engellemelere rağmen, Türkiye-İsrail ilişkilerindeki gelişmenin hızı ve kapsamı göz önüne alındığında; bu ikili ilişkinin gelişiminin sınırsız olup olmadığı akla gelebilir. Ancak, Türkiye-İsrail ilişkilerinin ve özellikle askeri işbirliğinin genişletilmesinde ve kesintisiz bir sürekliliğin önünde, belli sınırlamalar ve potansiyel engeller bulunmaktadır.

Türk siyasetinde İslami eğilimlerin yükselişi, İsrailli yetkililer için bir endişe konusu olmuştur. Bu gelişme sadece Türkiye'de iç siyasi tabloyu istikrarsız hale getirecek bir faktör olarak değil, aynı zamanda ikili ilişkileri engelleyecek bir unsur olarak da görülmektedir. Türkiye'de, RefahYol koalisyonunun oluşturulmasından sonra, iki ülke arasında bir çok anlaşmanın imzalanmış olması, bu ve daha önceki

---

[733] 2003 yılı itibariyle İsrail, Türkiye'nin en fazla ihracat gerçekleştirdiği ülkeler arasında dokuzuncu sırada olup, 2003 yılının ilk 11 ayındaki ihracat toplamı 976 milyon dolar olarak belirlenmiştir. http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/ekolar1/eko8.xls

hükümetlerin İsrail'e karşı izlediği siyasetin, İslamcı gruplar tarafından da benimsendiği anlamına gelmemektedir. Zamanın Türkiye Başbakanı Necmettin Erbakan'ın bu anlaşmaları onaylama kararı, Refah Partisi'nin ideolojik duruşundaki bir değişiklikten ziyade, pragmatik amaçlarla verilmiş bir karar olarak görülmelidir. Diğer taraftan, Refah Partisi'nin kapatılması ve Erbakan ile arkadaşlarına siyaset yasağı getirilmesi üzerine, bu partinin devamı niteliğinde ortaya çıkan Fazilet Partisi ve onun lideri Recai Kutan, genelde daha ılımlı bir politika benimsemiştir. İsrail'le ilgili olarak yumuşatılmış bir söylem yanında, Kutan'ın Kasım 1999'da ABD'yi ziyaretinde, ABD Yahudi kuruluşlarının liderleriyle görüşmesi, Türkiye'nin bölgedeki güvenliğinin artırılması için İsrail'e verilen önemin, bazı İslami çevrelerce de paylaşıldığını göstermektedir. Çünkü, siyasi yelpazenin neresinde olurlarsa olsunlar, Türk yöneticilerin büyük bölümü, Müslüman komşu ülkelerle mevcut güvenlik sorunlarının farkındadırlar.

Erbakan'ın Başbakan olduğu dönemde, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin etkisi ile, İsrail'le bir çok anlaşmayı imzalamış olmasına rağmen, Refah Partisi yetkililerinin, anlaşma maddelerini uygulamada gönülsüzlükleri ve uygulamayı geciktirici davranışları, Türkiye-İsrail ilişkilerinin, siyasi muhalefetten ayrı düşünülemeyeceğini ve gelecekte de pürüzlerle karşılaşılabileceğini göstermektedir. Ayrıca, İslami eğilimleri öne çıkmış iktidarların, seçmen tabanlarının etkisinden bütünüyle sıyrılmalarındaki güçlüğü de görmek gerekir.

Orta Doğu Barış Süreci'nin geleceği, Türkiye ile İsrail arasında bir diğer potansiyel sürtüşme konusunu oluşturmaktadır. Bu süreç içinde, özellikle önem arz eden konu, Filistinlilerin geleceğidir. Geleneksel olarak Türkiye, İsrail'in yanında, bağımsız bir Filistin'in kurulmasını desteklemiştir. Halen Türk vatandaşları arasında, Filistinlilere karşı güçlü bir sempati mevcuttur. İsrail hükümetinin Kudüs'te Yahudi yerleşim yerlerinin genişletilmesi ile ilgili politikası, burada ve diğer bölgelerde Filistinlilere yaptığı muamele, Türk kamuoyuna yansıyarak ikili ilişkileri olumsuz yönde etkilemektedir. Tecrübeler, Filistinlilerle barış sürecinin kötüye gittiği zamanlarda, Türk liderlerinin İsrail hakkında olumsuz söylemlerini artırdıklarını

göstermektedir.[734] Türkiye, Kudüs'te Har Homa adındaki İsrail yerleşim yeri ile ilgili olarak BM Genel Kurulu'ndaki oylamada İsrail aleyhine oy kullanınca, bu durum İsrail'de hayal kırıklığı yaratmıştır.[735]

Yaser Arafat, 1999 yılı başlarında, İsrail ile nihai statü görüşmelerinin son tarihi olan Mayıs ayına kadar bir uzlaşmaya varılamaması halinde, Filistin devletinin tek taraflı olarak ilan edileceğini açıkladığında, Türk yetkilileri bağımsız bir Filistin'in Ankara tarafından derhal tanınacağını ifade etmişlerdir.[736] Tek taraflı hareketlerin Filistin halkının çıkarlarına hizmet etmeyeceği ve daha uygun koşulların oluşmasının beklenmesi gerektiği konusunda Arafat'ı ikna etmeye çalışmış olsa da, Arafat bu yolu seçseydi Türkiye, İsrail'in rızası olmaksızın Filistin devletini tanıyacaktı. Açıktır ki, böyle bir gelişme Türkiye-İsrail ilişkilerinin kopması sonucunu yaratmayacak, ancak iki devlet arasında, siyasi bir problem ortaya çıkmış olacaktı.

İsrail ile Filistinliler arasındaki nihai statü görüşmeleri kapsamında bir çok dikenli sorunun bulunduğu gerçeği dikkate alındığında, sürtüşme çıkacak sahaların halen ortadan kalkmadığı sonucuna ulaşılacaktır. Kudüs'ün statüsü ve göçmen durumundaki Filistinlilerin geri dönüş hakları gibi sorunlarda bir çıkmazın içine girilmesi olasılığı, Türkiye ve İsrail arasında da potansiyel huzursuzluk yaratmaktadır. Filistin halkının yaygın İsrail düşmanlığının intifadayı tekrar başlatması durumunda, tabandan gelecek baskının etkisinde, Türkiye'deki hükümet, İsrail ile ilişkileri gözden geçirmeye zorlanacaktır. Çünkü, böyle bir gelişmenin gerçekleşmesi durumunda, İslamcı grupların eline önemli bir koz geçmiş olacaktır. Bu grupların dini söylemleri ile harekete geçirilecek kalabalıklar ve İsrail karşıtı kampanyalar, Türk iç politikasında her hükümeti kolayca zorlayacak bir şekle dönüşebilecektir. Dahası Arafat'ın sağlık problemleri ve Filistin Yönetimi içinde görülebilen bir halefinin bulunmaması[737] , önceleri büyük endişe kaynağı olduysa da, bugün gelinen noktada Arafat'a

---

[734] Ariel Sharon Hükümetinin, Mart 2004'te, Hamas'ın ruhani lideri Şeyh Ahmet Yasin'i öldürtmesi, Türkiye Başbakanı Tayyip Erdoğan'ın bu eylemi "terör eylemi" olarak tanımlamasına sebep olmuştur. Radikal, 24 Mart 2004

[735] Radikal, 29 Nisan 1997

[736] Bkz. Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Müdürlüğü'nün web sitesi, http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/DISBASIN/1999/04/07X04X99.HTM

[737] İsrail'in, Yaser Arafat'ın yerine geçebileceğine inandığı Başbakan Mahmut Abbas'ın, yönetimde bulunduğu dönemde, Arafat kadar yüksek popülarite ve siyasi etkinliğe sahip olamadığı görülmüştür. Yeni başbakan Ahmet Kurey de Arafat'ın etkinliğini sergileyememektedir.

alternatiflerin bulunabileceği görüşü ağırlık kazanmıştır. İsrail'in Arafat'ı sürgüne gönderme isteği de Türkiye ile ilişkilerinde pürüzler yaratacak gibidir.

Aslında, İsrail-Filistin barış görüşmelerinin Türkiye'ye etkisi doğrudandır. Suriye ile görüşmelerin ise, aksi bir etki yapmasından korkulmaktadır. Daha önce bahsedildiği gibi, Türkiye, İsrail'in Suriye ile bir barış anlaşmasını gerçekleştirmesinin Türkiye'nin çıkarlarına zarar verebileceği olasılığından dolayı endişelidir. 1999 yılındaki Adana Mutabakatı'ndan ve Abdullah Öcalan'ın yakalanmasından sonra, Türkiye-Suriye ilişkilerinin göreceli olarak normalleşmesine rağmen, halen problemlerden tamamen arınmış bir ilişkiden söz edebilmek mümkün değildir. Ankara, İsrail'in Şam ile bir barış anlaşması yapmasından sonra, Suriye'nin su konusunda ortaya çıkacak muhtemel tavrından sıkıntı duymaktadır. İsrail'in Golan'daki su kaynaklarını güvenlik altına aldıktan sonra, Suriye'nin Türkiye'den su taleplerine destek sağlayacağı görüşleri ortaya atılmaktadır.[738] Yine de, Türk yetkililerin, Suriye ve İsrail arasındaki İkinci Körfez savaşı öncesi yapılan barış görüşmelerine verdikleri sözlü destek ve İsrail tarafının Türkiye'nin bilgisi olmaksızın herhangi bir anlaşmaya varılmayacağı konusunda güvence vermiş olması, iki ülkenin bu karışık durumun üstesinden gelmek konusunda siyasi iradeye sahip oldukları anlamına alınabilir. Aslında, İsrailli yetkililerin, Washington'daki görüşmelerin içeriği ve gidişatı hakkında Ankara'yı bilgilendirdiklerine ilişkin çıkan haberler, bu taahhüdün işaretleri olarak görülebilir.[739]

Özellikle, Türkiye'nin Abdullah Öcalan'ı yakalamasından sonra, üç Kürdün Berlin'deki İsrail Büyükelçiliğine girmeye çalışırken vurularak öldürülmesi ile çıkan şiddet olaylarından sonra, Türkiye-İsrail ilişkileri hakkında, İsrail'de bu dönemde tartışılan konu, PKK terör örgütü ve Kürt sorunu olmuştur.

İsrail'de İşçi Partisi hükümetinin PKK ile ilgili konulara girmeme ve hatta "terörist organizasyon" olduğunu ifade etmeme politikası, Benjamin Netanyahu liderliğindeki Likud hükümeti ile değişmiş ve Netanyahu, PKK terörizminin İsrail'in maruz kaldığı terörizmden farklı olmadığını açıklamıştır. Bu değişiklik, İsrail kamuoyunda yoğun şekilde sorgulanıp tartışılmıştır. İsrail'de daha fazla insan,

---

[738] Turkish Daily News, 16 Temmuz 1999
[739] Milliyet, Sami Kohen, 23 Aralık 1999

Türkiye-İsrail ilişkisinin yürütülme şeklini ve bu ilişkinin olumsuz yönlerini eleştirmeye ve seslerini yükseltmeye başlamıştır. Doğal olarak, PKK saldırılarının hedefi olmak, İsrail için bu ortaklığın arzu edilmeyen bir soncuydu. Barak hükümetinin, PKK/KADEK sorununa karışmamak için büyük dikkat sarf edeceği beklentileri bu eleştirilerin sonucu oluşan bir beklentiydi. Ancak, PKK/KADEK sorununda Türkiye'nin ulaştığı başarılı sonuç, İsrail'in işini kolaylaştırmıştır.

Türkiye ve İsrail, Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması ve Kuzey Irak'taki Kürt oluşumu konularında da farklı yaklaşım sergilemektedirler. Ankara, Türkiye'de de benzer iddiaları kışkırtabileceği endişesiyle, bağımsız bir Kürt devletinin yaratılması hususunda tüm olasılıklara şiddetle karşı çıkmaktadır. Diğer taraftan İsrail, böyle bir gelişmenin açıkça lehinde olmaktan kaçınırken, bunu tamamıyla reddetmemektedir. Büyük İsrail hedefine ulaşma yolunda, İsrail'in Kuzey Irak'ta izlediği politikanın belirleyicisi, sadece Kuzey Irak Kürtlerinin stratejik bir unsur olarak görülmesi değildir. Bu gruplarla İsrail'in tarihsel bağları bulunmaktadır. "Kürtleşmiş Yahudiler", İsrail tarafından geçmişte bölgedeki istihbarat ağının temel unsuru idiler ve bu işlevleri bugün de devam etmektedir.[740] Bir ifadesinde, zamanın İsrail Başbakanı Yitzhak Rabin şöyle söylemiştir: "Biz Filistinlilere özerklik veriyoruz. Diğer ülkelerin (Kuzey Irak dahil) özerklik planlarını da destekliyoruz." [741] Bu durum göstermektedir ki, "İsrail, Irak'ın kuzeyindeki Kürt oluşumu ile esasen mevcut olan ilişkilerini, daha da ileri noktalara taşıyarak, bunlar üzerinden, ülkesinde Kürt nüfus bulunan komşu coğrafyalardaki bütün ülkeler ile istediği gibi oynama imkanını elde edecektir."[742] İsrail'in pozisyonu, ABD Hükümetinin bu konudaki duruşuna daha yakındır. Bölgede gelecekte yaşanacak gelişmelere bağlı olarak, şayet İsrail bağımsız bir Kürt devletinin kurulması planını desteklerse, bu fikir ayrılığı Türkiye ve İsrail arasında, giderek artacak bir sürtüşmeye neden olabilir.

Dahası, bu fikir ayrılığı, Türkiye-İsrail ilişkilerinin kapsamı itibariyle bölgedeki algılanışı nedeniyle, ikili ilişkilerin özellikle askeri seviyede daha da geliştirilmesini sınırlayabilir. Karşıt gruplaşmaların ortaya çıkması, Suriye, İran ve Rusya Federasyonu arasında silah satışlarının artması, bu işbirliğinden algılanan tehdidin

---

[740] Ümit ÖZDAĞ: "İsrail'in Kuzey Irak Politikası", Avrasya Dosyası, İlkbahar 1999, C:5, S:1, s.225
[741] Nokta, İstanbul, 12 Haziran 1994
[742] Osman Metin ÖZTÜRK: "ABD'nin Irak'a Müdahalesi, İsrail ve MGK", Millet, 10 Mart 2003, Sayı 21, s.42

boyutunun ne kadar büyük olduğunu göstermektedir. Daha fazla kutuplaşma ile birlikte, bölgedeki silahlanma yarışının hızlanması ve uzun süreden beri arzulanan barışın sağlanamaması, bölgenin istikrarına ve her iki ülkenin de çıkarlarına hizmet etmeyeceği için, Türkiye ve İsrail arasındaki stratejik işbirliğinin derecesinin daha fazla yükseltilmemesi gündeme gelebilir. Böyle bir gündemi, Filistin sorunu başta olmak üzere, bölgedeki gelişmeler belirleyecektir.

İkili ilişkinin askeri boyutu ile ilgili olarak farklı gelişmeler yaşanabilir. Türkiye'nin İsrail'den askeri alımları sınırsız değildir. Her iki ülkenin silahlı kuvvetlerinin güven ve karşılıklı çıkarlara dayalı dikkate değer bir anlayış geliştirdikleri bir gerçektir. Bu seviyedeki bir anlayışın görülebilir gelecekte de devam etmesi ihtimali yüksektir. Ancak, bir fikir ayrılığı ortaya çıkarsa, buna rağmen iki ülke arasındaki silah anlaşmalarında bir düşüşün yaşanması beklenebilir. Türkiye-ABD ilişkilerinde gelişme yaşanması ve/veya Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin AB üyeliği için adaylığının kabulü sonrası, özellikle tam üyelik görüşmeleri için 2004 sonunda vizenin alınması ile birlikte, Türkiye ile bu ülkeler arasında, İsrail'in aleyhine olarak büyük çaplı askeri kontratlar gerçekleştirilebilir. Türkiye ile İsrail arasındaki stratejik işbirliğinin gelişmesinde en önemli faktörlerden birisinin , Batı'nın Ankara'ya uyguladığı silah ambargoları olduğu gerçeği göz önüne getirilirse, bu yasaklamaların kalkması olasılığı, Türkiye ve İsrail arasında gelecekteki askeri ticaret için potansiyel bir sınırlama olarak görülebilir. Bununla Türk-İsrail askeri işbirliğinin engelleneceği imasında bulunmamakla birlikte, Türkiye'nin İsrail'den alımlarının hızında bir düşmenin olabileceğini ortaya koymak doğru olacaktır.

Bununla beraber, İsrail ve Türkiye arasındaki ikili ve bölgesel işbirliği olasılığının, önceki dönemlere göre çok daha güçlü olduğu görülmektedir. Türkiye-İsrail ilişkileri, İsrail ile Filistin Kurtuluş Örgütü arasında tarihi barış anlaşmalarının imzalanması ile birlikte, kuşkuya yer olmaksızın büyümüş ve gelişmiştir. Lübnan'daki İsrail askeri harekatı ve Likud Hükümeti sırasında barış sürecinin durma noktasına gelmesi, Türkiye'de Refah Yol Koalisyonunun kurulması ve Arap ülkeleri arasında bu ilişkinin yarattığı şiddetli eleştiri ve gruplaşmalar gibi birçok engeli aşmayı başaran Türkiye-İsrail ikili ilişkileri, gelecek için bir hayli umut verici görünmektedir. Anlamlı bir şekilde, bu ikili ilişkiler, sadece siyasi ve askeri alanları değil, aynı zamanda ekonomi, turizm ve su konusunda işbirliğini de kapsamaktadır. Türkiye-İsrail ilişkilerinin uzun

süreli olmasını sağlayan, bu çok boyutlu durumudur. Türkiye'de, 3 Kasım 2002 seçimlerinde tek başına iktidara gelen, İslami eğilimlere sahip AKP döneminde, ilişkilerde gerileyen tek husus, karşılıklı üst düzey ziyaretler olmuştur.

Yukarıda bahsedilen olası sınırlamaların beklentisi içinde olunsa da, tesis edilmiş olan ilişkinin bölgedeki itirazlara rağmen gelecek yıllarda genişlemesi, ya da en azından mevcut durumunu koruması olasılığının çok yüksek olduğu sonucuna ulaşmak yanlış olmayacaktır.

SONUÇ: TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİNİN POLİTİKASI

Türkiye-İsrail ilişkileri, Soğuk Savaşın sona ermesinden sonraki dönemde, Orta Doğu'daki gelişmeler hakkında konuşmalarda en önemli ve en öne çıkan konulardan birisi olmuştur. Soğuk Savaş sonrası gözlenen sistematik değişikliklere ilaveten, 1991 yılında Körfez Savaşının patlaması, Türkiye'nin Orta Doğu'ya yönelik politikası üzerinde çok büyük etkiler yapmıştır. Türkiye'nin Krizden önce ve sonra, Irak rejimine karşı Batı yanlısı duruşu, arzu edilen ekonomik ve siyasi kazançları elde etmesine yeterli olmamıştır. SSCB'ye karşı stratejik önemini yitirmiş olması nedeniyle, Türkiye, sık sık hayati çıkarlarına zarar verecek güçlüklerle başa çıkmada yalnız kaldığını görmüştür.

Kuzey Irak sorunu ve Ankara'nın PKK terörü ile mücadelesi, gittikçe artan bir şekilde, Türkiye ile Batı arasında ihtilaf kaynağı olmuştur. Avrupa ve ABD tarafından, Türk hükümetlerine birbiri ardına uygulanan silah ambargoları, AB'nin Ankara'nın tam üyelik için adaylığını reddetmesi ve insan hakları eleştirileri, Türkiye'nin bu ülkelerle ilişkilerini gerginleştirmiştir. Bunun bir sonucu olarak, bu ülkelerin Türk Dış Politikası üzerindeki etkileri de görünür şekilde azalmıştır. Bu durum, Türk siyasetçilerini alternatif müttefikler ve destek kaynakları arayışına yöneltmiştir.

Suriye ve Irak'la ilişkiler, Türkiye'nin bölgedeki güvenlik endişelerinin odağına oturmuştur. Benzer şekilde, Radikal İslam tehdidi, soğuk savaş sonrası dönemde, Ankara için bir diğer temel güvenlik endişesi olmuştur. Bu kapsamda, özellikle Türk Ordusu, İran, Suriye ve Irak'tan algılanan tehditler konusunda daha fazla tepki göstermiş ve bu ülkelerle başa çıkabilmede İsrail ile yakın ilişkilerin yararları vurgulanmıştır.

Türkiye'nin Batı için öneminin, Soğuk Savaş yıllarına kıyasla, Soğuk Savaş sonrası dönemde göreceli olarak azalması ve yukarıda bahsedilen güvenlik endişelerinin ortaya çıkması ile, Türk siyasetçileri yeni stratejiler ortaya koymanın ve diğer alternatiflerden yaralanmanın gerekli olduğunu gördüler, İsrail, bu hesaplamalarda merkezi ve asli bir rol üstlenmiştir.

Türkiye'nin İsrail'i tanıdığı 1949 yılından, 1991 Körfez krizine kadar, Türkiye-İsrail ilişkileri, Arap ülkeleri ile ilişkilerine paralel olarak, sık sık inişler ve çıkışlarla karakterize edilmekteydi. Yine de Türkiye, Arap ülkelerinin en sert eleştirileri altında bile, İsrail'le diplomatik ilişkileri sürdürmek yolunu seçmiştir.

Körfez savaşını takip eden dönemde, birbirini tamamlayan iki faktör, iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesinde etkili olmuştur. Birincisi, SSCBnin yıkılmasından sonra ortaya çıkan yeni uluslararası sistem ve 1993 yılında İsrail ve Filistin Kurtuluş Örgütü arasında İlkeler Deklarasyonunun imzalanması ile başlayan barış süreci; ikincisi ise, Türkiye ve İsrail'in birbirinden somut beklentileri idi.

Askeri teçhizat alımı ile ilgili olarak, Türkiye'nin ABD'ye bağımlılığını azaltma isteği ve İsrail'in Türkiye'ye gerekli donanımı ve teknolojiyi sağlamaya hazır olması, iki ülke arasındaki yakınlaşma için büyük bir motivasyon sağlamıştır. İsrail'den ekonomik kazançlar elde etme arzusu da önemli bir güdülenme idi. Ankara, ABD gibi daha büyük marketlere açılma yollarını aramış, ve barış süreci içinde bölgenin yeniden inşa edilmesi gayretlerine katılmak istemiştir. Bu faktörlerin bir sonucu olarak, Türkiye-İsrail ilişkileri beklenmedik bir şekilde gelişmiştir. Savunma anlaşmalarından ayrı olarak, siyasi, ekonomik ve kültürel konularda da geniş kapsamlı bir işbirliği seviyesine ulaşılmıştır.

Soğuk Savaşın sona ermesinden itibaren, Orta Doğu'daki gelişmelerin bir sonucu olarak, Türkiye'nin güvenliği tehdit altında kalırsa, NATO'nun Türkiye'nin savunmasına gelip gelmeyeceği üzerinde kuşkular belirmeye başlamıştır. Yakın bir Türk-İsrail askeri işbirliğine giden yolun açılmasına etki eden önemli faktörlerden birisi bu yeni genel durum olmuştur.

İsrail'le yakın ilişkiler ve füze kabiliyetini geliştirme gayretleri yanında, Türkiye'nin, PKK terör örgütüne karşı ileriden savunma amaçlı olarak Kuzey Irak'ta askeri harekat şeklinde ortaya çıkan aktif politikası, bölgede etkili olmaya çalışan Batılı güçleri ve özellikle ABD'yi rahatsız etmiştir. Süleymaniye'de ABD kuvvetlerinin, Türk Özel Kuvvetler Timini sorgulamak için, bir süreliğine derdest edip alıkoyması ve Amerikalı yetkililerin her platformda Türkiye'yi Kuzey Irak'ta istemediğini ortaya koyması, Türkiye'nin Orta Doğu'da aktif politika yürütmesinin güç olacağını

göstermekteydi. Bölgede tam bir hegemonya kurmak ve kendisine sadık yönetimler oluşturmak düşüncesindeki ABD'nin, önemli bir bölgesel güç olan ve müdahil olması durumunda dengelerde değişiklikler yaratabilecek bir Türkiye'yi durdurma ve bölge dışında tutma çabalarının bir yansıması olarak değerlendirilmesi gereken bu tür müdahalelerin, ileride de yaşanması muhtemeldir.

Türkiye için, füze tehdidi halen devam etmektedir. Bu nedenle, Türkiye de, anti-balistik füze imkanına sahip olma gayretleri yanında konvansiyonel askeri imkanları da genişletmeye devam edecektir. Türk-İsrail askeri işbirliği de en azından bugünkü seviyesinde devam edecek görünmektedir. Türkiye'nin askeri gücünü muhafaza etmesi, mevcut rejimlerini devam ettirdikleri sürece, komşusu olan Suriye ve İran'da yönetici eliti rahatsız etmeye devam edecektir. Rahatsız olan bir başka ülke, Irak'ı işgali ile Türkiye'nin yeni komşusu durumuna gelen ABD olacaktır. Bu gergin ve karşılıklı güvensizlik ortamı, bölgede, tehlikeli gruplaşmaların ve silahlanmanın süreceği anlamına gelmektedir.

Bunun tersi bir durumun gerçekleşmesi de mümkündür. Bölgede zamanla ABD'nin varlığından duyulacak rahatsızlık; bölge devletlerini işgalci konumundaki ABD üzerine yoğunlaştırırsa, Türkiye-İsrail ilişkileri ikinci planda kalabilir. Ancak, böyle bir durum, bölgede hep ABD'yi çağrıştırmış olan İsrail ve Türkiye'yi de etkileyebilecektir. Özellikle İsrail'in her durumda hedef alınması ihtimali mevcuttur. Bu tamamen ABD'nin Türkiye'ye biçeceği role bağlı olacaktır. ABD Türkiye'yi yanına alırsa, Türkiye-ABD-İsrail birlikteliği, Araplar tarafından karşı cephe olarak değerlendirilebilir. ABD ile birlikte, ya da ABD'nin karşısında bir Türkiye'nin her iki durumda da, İsrail'le ilişkilerinde belirleyici faktör, genelde Batı, özelde ABD faktörü olacaktır.

İlişkilerin geleceğini belirleyecek en önemli faktörlerden biri Türkiye'nin Avrupa Birliği ile ilişkileri olacaktır. Türkiye'nin Avrupa Birliği'nden müzakere tarihi alması halinde, İsrail'e yönelik politikalarında bir değişiklik beklenmelidir. Bu değişiklik, ilişkilerin kopması şeklinde değil, Türkiye'nin, İsrail politikasını yavaş yavaş ABD çizgisinden, Avrupa çizgisine kaydırması şeklinde ortaya çıkabilir. Bu şekilde bir değişiklik, Türkiye'nin, dış politikasını, Irak ve Kıbrıs'tan sonra Ortadoğu'da da Avrupa

ile uyumlaştırması anlamına gelecektir. Böyle bir durumda, Ankara, İsrail'in Filistin politikasına karşı giderek daha eleştirel ve sorgulayıcı bir tavır alacaktır.

Ancak, geçmiş dönemlerde, iki ülke arasındaki ilişkilerde, Türkiye'nin İsrail'i eleştirmesinin nedeni, İsrail yöneticilerinin sertlik yanlısı politikalar izlemesi olmuştur. Bugün gelinen noktada, ilişkilerde oluşan gerilmenin belirleyici değişkeni AKP iktidarı değil, İsrail'deki Şaron iktidarıdır.

Türkiye-İsrail işbirliğinin en zayıf halkası Filistin sorunudur. Şaron gibi, Filistinlilere yönelik olarak şiddeti öne çıkaran bir politika izleyecek her İsrail hükümeti, Türkiye ile oluşturulmuş olan ilişkinin zayıf halkasını koparacak bir hamle yapmış olacaktır. Türkiye'de, politik eğilimi ne olursa olsun, hiç bir iktidar Filistin konusunda, iç politik beklentilere cevap vermemezlik yapamaz.

İki ülke arasındaki ilişkiler iç politik gelişmelerden etkilense de, Türkiye'nin İsrail'le ilişkileri, genelde Batı faktörünün etkisi altında kalmaya ve Batı faktöründen doğrudan etkilenmeye devam edecektir. Bu etkiyi, hem olumlu, hem de olumsuz bağlamda görmek gerekir. Ancak, iki ülke ilişkilerinin sadece Batı faktörünün etkisinde olacağı gibi bir sonuca da ulaşmamak gerekir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

AHMAD, Feroz: Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980), Çev. Ahmet FETHİ, (İstanbul: Hill Yayınları, 1994)

AHMAD, Feroz: Modern Türkiye'nin Oluşumu, Çev. Yavuz ALOGAN, (İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1995)

AKŞİN, Aptülahat: Türkiye'nin 1945'den Sonraki Dış Politika Gelişmeleri, Orta Doğu Meseleleri, (İstanbul: B. Kervan Matbaası, 1959)

ARAS, Bülent: Filistin-İsrail Barış Süreci ve Türkiye, (İstanbul: Bağlam Yayınevi, 1997)

ARAS, Bülent: Palestinian Israeli Peace Process and Turkey, (New York: Nova Science Publisher, 1998)

ARENS, Moshe: Broken Covenant: American Foreign Policy and the Crisis between the U.S. and Israel, (New York: 1995)

ARI Tayyar: 2000'li Yıllarda Basra Körfezi'nde Güç Dengesi, 4. Baskı, (İstanbul: Alfa, 1999)

ARMAOĞLU, Fahir: Siyasi Tarih, 1789-1960, II. Baskı, (Ankara: S.B.F. Yayını, Sevinç Matbaası, 1973)

ARMAOĞLU, Fahir: Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri, (Ankara: TTK, 1991)

ARMAOĞLU, Fahir: Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları, 1948-1988, (Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1991)

ASHRAWI, Hanan: This Side of Peace: A Personal Account, (New York: 1995)

ATAÖV, Türkkaya: Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri, (Ankara: SBF Yayınları, 1973)

AYKAN, Mahmut Bali: Soğuk Savaş Dönemi Orta Doğusu'nda Türkiye'nin İsrail'e Karşı Politikası (1991-1998), Profesörlük Takdim Tezi, (İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Yayınları, 1999)

Hüseyin BAĞCI: Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası, (Ankara: İmge Kitabevi, 1990)

BAĞCI, Hüseyin: Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar, 2.Baskı, (Ankara: ODTÜ Yayınları, 2001)

BALKIR, Canan ve Allan M. Williams: Turkey and Europe, (London: Pinter Publishers, 1993)

BAR-ON, Mordechai: Challenge and Quarrel: The Road to the Sinai Campaign- 1956 (Beersheba, 1991)

BAR-ON, Mordechai: Status Quo Before-or After? Reflections on the Defense Policy of Israel, 1949-1958, Iyunim Bitkumat Israel 5 (1995)

BATATU, Hanna: The Old Social Classes and the Revolutionary Movements of Iraq: A Study of Iraq's Old Landed and Commercial Classes and of Its Communists, Ba'thists and Free Officers, (Princeton N.J: Princeton University Press, 1978)

BEILIN Yossi: Touching Peace, (Tel Aviv: 1997)

BİLİCİ, Nurettin: Avrupa Birliği Mali Yardımları ve Türkiye, (Ankara: Akçağ Yay., 1997)

BİRAND, Mehmet Ali: Türkiye'nin Avrupa Macerası 1959-1999, (İstanbul: Doğan Kitap,2000)

BOSTANOĞLU, Burcu: Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası, (Ankara: İmge Kitabevi, 1999)

BOZKURT, Veysel: Avrupa Birliği ve Türkiye, (İstanbul: Vipaş Yayınları, 2001)

CALVOCORESSI, Peter: World Politics Since 1945, 7th ed., (New York: Longman Publishing, 1996)

CAMPANY, Richard: Turkey and the United States the Arm Embargo Period, (New York: Preager, 1982)

CAMPBELL, John C.: Defense of the Middle East, Problems of American Policy, (New York: Harper Brothers, 1958)

CEMAL, Hasan: Tank Sesiyle Uyanmak-12 Eylül Günlüğü, (Ankara: Bilgi Yayınları, 1986)

CLEGG, Nick: Doing Less To Do More: A New Focus For The EU, (London: Centre For European Reform, 2000)

CONDE, Alexander De: A History of American Foreign Policy, (New York: Charles Scribner's Sons, 1963)

ÇARKOĞLU, Ali, Mine EDER ve Kemal KİRİŞÇİ: Türkiye ve Orta Doğu'da Bölgesel İşbirliği, (İstanbul: TESEV, 1998)

ÇARKOĞLU, Ali, Mine EDER ve Kemal KİRİŞÇİ: The Political Economy Of Regional Cooperation, (London: Routledge, 1998)

DAVISON, Roderic H., Where is the Middle East, The Modern Middle East, Der. Richard H. Nolte, (New York: Atherton Press, 1963)

DAWISHA, A.I: Egypt in the Arab World: The Elements of Foreign Policy, (London:Macmillan,1976),

DAYAN, Moshe: Milestones: An Autobiography , (Kudüs; 1976)

DAYAN, Moshe: Breakthrough: A Personal Account of the Egypt-Israel Peace Negotiations, (London: 1981)

DILLER, Daniel C. ve John L. MOORE: The Middle East 8thed., (Washington: Congressional Quarterly Inc., 1994)

DOĞRUL, Ömer Rıza: "Akdeniz Birliği", Cumhuriyet Gazetesi, 4 Ekim 1947

DODD, C.H.: The Crisis of Turkish Democracy, (London: The Eothen Press, 1983)

EBAN, Abba: An Autobiography, (London: 1977)

EBAN, Abba: Personal Witness: Israel through My Eyes, (New York: 1992)

ELISSAR, Eliahu Ben: No More War, (Jerusalem: 1995)

ERKİN, Feridun Cemal: Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi, (Ankara: Başnur Matbaası, 1968)

ESHED, Haggai ve Reuven SHILOACH: The Man Behind the Mossad, (London: 1997)

FLAMHART, Ziva: Israel on the Road to Peace: Accepting the Unacceptable, (Boston:Westview Press, 1996),

FLEMING, D.F.: The Cold War and the Origins, Vol. II, (New York: Doubleday and Co. Inc, 1961)

FREEDMAN,Robert O.: Soviet Policy Toward the Middle East Since 1970,(New York: Praeger, 1975),

FREUNDLICH Yehoshua: Documents on the Foreign Policy of Israel (DPFI), Vol.1, 14 May-30 Sep. 1948, (Kudüs: 1981)

GABBAY, Rony E.: A Political Study of the Arab-Jewish Conflict: The Arab Refugee Problem, (Geneva: 1959)

GALLMAN, Waldemar J.: Iraq Under General Nuri: My Recollections of Nuri al-Said, 1954-1958, (Baltimore: The John Hopkins Press, 1964)

GARFINKLE, Adam: Israel and Jordan in the Shadow of War, (London: 1992),

GERGES, Fawaz A.: Super Powers and the Middle East: Regional and International Politics 1955-1967, (Oxford: Westview Press,1994)

GLUBB, Sir John Bagot: A Soldier With the Arabs, (London: 1957)

GOOLD-ADAMS, Richard: The Time of Power, A Reappppraisal of John F. Dulles, (London: Wiedenfeld and Nicolson, 1962)

GÖNLÜBOL, Mehmet: Turkish Participation in the United Nations, 1945-1954, (Ankara: A.Ü. S.B.F. Yayını, A.Ü. Basımevi, 1965),

GURION, David Ben: War Diary: The War of Independence, 1948-1949, Der. Gershon RIVLIN ve Elhanan ORREN, (Tel Aviv: 1982)

GUYATT, Nicholas:The Absence of Peace: Understanding the Israeli-Palestinian Conflict, (London and New York: 1998)

GÜLDEMİR, Ufuk: Çevik Kuvvetin Gölgesinde Türkiye (1980-1984),(İstanbul: Tekin Yayınevi,1986),

GÜLDEMİR, Ufuk: Teksas-Malatya, (İstanbul: Tekin Yayınevi, 1992),

GÜRÜN, Kamuran: Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan Günümüze Kadar), (Ankara: A.Ü. S.B.F. Yayınları, 1983)

HADDAD, George M.: Revolutions and Military Rule in the Middle East: The Northern Tier, (New York: Robert Speller-Sons Inc., 1965)

HAREL, Isser: Security and Democracy , (Tel Aviv: 1989)

HARRIS, George: Troubled Alliance: Turkish –American Relations in Historical Perspective 1945-1971, (Washington: American Enterprise Institute, 1972)

HEIKAL, Mohamed: Sphinx and Commissar : The Rise and Fall of Soviet Influence in the Arab World, (London : Collins, 1978)

HEIKAL, Mohamed: Secret Channels: The Inside Story of Arab-Israeli Peace Negotiations, (London: 1996),

HOROVITZ, David: Yitzhak Rabin: A Soldier for Peace, (London:1996),

HOURANI, Albert: A History of the Arap People, (London:Faber and Faber,1991)

HUBEL, Helmut: Turkey and the Crisis in the Middle East, Der. A. KARAOSMANOĞLU ve Seyfi TAŞHAN, Ankara: 1987)

HUREWITZ, J.C.: Diplomacy in the Near and Middle East, A Documentary Record: 1914-1956, Vol.II, (New York: D. Van Nostrand Co. Inc., 1958)

HUREWITZ, J.C: Middle East Politics: The Military Dimension, (New York: Frederick A.Preager, 1969)

ISMAEL, Tareq Y.: International Relations of the Contemparary Middle East : A Study in World Politics, (Syracuse : Syracuse University Press, 1986),

JANSEN, G.H.: Non-Alignment and the Afro-Asian States, (New York: Frederick A. Praeger, 1966)

KARLUK, Rıdvan: Avrupa Birliği ve Türkiye, (İstanbul: İMKB Borsası Yayınları, 1996), 4. Baskı

KARPAT, Kemal: Turkey's Foreign Policy in Transition, 1950-1974, (Leiden:1975)

KERTESZ, Stephen: American Diplomacy in a Newe Era, (University of Notre Dame Press, 1961)

KILIÇ, Altemur: Turkey and the World, (Washington: World Affairs Press, 1959),

KIMCHE, David: The Last Option, (London: 1991),

KIRK, G.: The Middle East, 1945-1950, (London: 1954)

KISSENGER, Henry: Nucleear Weapons and Foreign Policy, (New York: Published for the Council on Foreign Relations by Harper and Brothers, 1957),

KISSENGER, Henry:The White House Years, (Boston: 1979)

KORKMAZ, Cevat: Kürt Kapanı, (İstanbul: Yurt Yayınları, 1991)

KUNIHOLM, Bruce R.: The Persian Gulf and United States Policy: A Guide to Issues and References, (California: Regina Books, 1984)

KÜRKÇÜOĞLU, Ömer : Türkiye'nin Arap Orta Doğusu'na Karşı Politikası (1945-1970), (Ankara: Sevinç Matbaası, 1972),

LEOPOLD, Richard W.: The Growth of American Foreign Policy, A History, (New York: Alfred A. Knopf, 1964)

LERCHE, Charles O. Jr: Last Chance in Europe: Bases for a New American Policy, (Chicago: Quandrangle Books, 1967)

LESCH, David: Syria and the United States: Eisenhower's Cold War in the Middle East, (Boulden: Westview Press, 1992)

LEVI, Avner: Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler: Hukuki ve Siyasi Durumları, Der. Rıfat BALİ, Toldot Hayehudim be Republica ha Turkit-maamadam hapoliti yehamişpati (İstanbul: İletişim Yayınları, 1996)

LOVE, Kenneth: Suez : The Twice Fought War (New York and Toronto : Mc Graw-Hill Book Company, 1969)

LUKACKS, Yehuda ve Abdullah M. BATTAH: The Arab-Israeli Conflict. Two Decades of Change, (Colorado: Westview Press, 1998),

MANGO, Andrew: Türkiye'nin Yeni Rolü, Çev. Şükrü DEMİRCAN, Erhan YÜKSELÇİ, (Ankara: Ümit Yayıncılık, 1995)

MANİSALI, Erol: Türkiye-Avrupa İlişkileri, (İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1998),

MARLOWE, John: Arab Nationalism-British Imperialism, (London: The Cresset Press, 1961)

MEDZINI, Meran, Israel's Foreign Relations: Selected Documents, vol. 7, 1981-1982 (Jerusalem: 1988)

MELMAN, Yossi ve Dan RAVIV: Behind the Uprising: Israelis, Jordanians, and Palestinians, (Wesport, Connecticut: 1989)

MORGENTHAU, Hans J.: A New Policy for the United States, (New York: Praeger, 1969)

MORRIS, Benny: The Birth of the Palestinian Refugee Problem, 1947-1949, (Cambridge: 1987)

MORRIS, Benny: Israel's Border Wars, 1949-1956; Arab Inflitration, Isreali Retaliation and the Countdown to the Suez War, (Oxford: 1993)

NACHMANI, Amikam: Israel, Turkey and Greece: Uneasy Relations in the East Mediterranean, (London:Frank Cass, 1987)

NISSAN, Eli: Who is Afraid of Yosef Tekoah? Bamehaneh (IDF Weekly),13, no. 1024 (26 Dec. 1967)

OĞAN, Mustafa S.: İsrail-Türkiye İlişkilerinin Dünü- Bugünü-Yarını, (İstanbul: Harp Akademileri Yayınları, 1997)

ÖNGÖR, Sami: Orta Doğu, (Ankara: Sevinç Matbaası, 1964)

ÖZCAN, Mehmet: Avrupa Birliği'nde Fikri ve Sınai Haklar, (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 1999)

ÖZCAN, Gencer: "İsrail-Türkiye Siyasi İlişkileri", National Strategy Club, 20 Mart 2002

ÖZDAĞ, Ümit: Türkiye-PKK ve Kuzey Irak, (Ankara: Avrasya Dosyası Yayınları, 1999)

ÖZTÜRK, Kazım: Türkiye Cumhuriyetleri Hükümetleri ve Programları, (İstanbul: Ak yayınları, 1968)

ÖZTÜRK, Osman Metin: Türkiye ve Ortadoğu, (Ankara: Gündoğan Yayınları, 1997)

ÖZTÜRK, Osman Metin: Dış Politika ve Silahlı Kuvvetler, (Ankara: Tutibay Yayınları, 1999)

ÖZTÜRK, Osman Metin: Rusya Federasyonu'nun Askeri Doktrini, (Ankara: ASAM Yayınları, 2001)

ÖZTÜRK, Osman Metin: Stratejik Açıdan Doğu Akdeniz ve Kıbrıs, (Ankara: Altınküre Yayınları, 2003)

ÖZTÜRK, Osman Metin: Kıbrıs: Annan Belgeleri (I., II., III.) Üzerine Değerlendirmeler, (Ankara: Odak Yayınları, 2004)

PERES, Shimon: The New Middle East, (Shaftesbury, England: 1993)

PERES, Shimon: Battling for Peace: Memoirs (London, 1995)

PERES, Shimon:Yeni Orta Doğu, (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1995)

PERETZ, Don: Intifada: The Palestinian Uprising, (Boulder, Colorado: 1990)

QUANDT, William B.: On the Razor's Edge, (Tel Aviv: 1989)

RABIN, Yitzhak: The Rabin Memoirs, (London: 1979)

ROBINS, Philip: Turkey and the Middle East, (London: The Royal Institute of International Affairs, 1991)

SAFRAN, Nadav: The United States and Israel, (Cambridge: Harvard University Press, 1963)

SANDER, Oral: Türk-Amerikan İlişkileri (1947-1964), (Ankara: Sevinç Matbaası, 1979)

SCHIFF, Ze'ev ve Ehud YA'ARI: Intifada, Der. Ina Friedman, (New York:1991)

SEALE, Patrick: The Struggle for Syria, A Study of Post-War Arab Politics, 1945-1958, (London: Oxford University Press, 1965)

SEALE, Patrick: Asad of Syria: The Struggle for the Middle East, (London: 1988)

SHLAIM, Avi: The Iron Wall: Israel and the Arab World, (New York: The Penguin Press, 2000)

SHARETT, Moshe: A Personal Diary, 8 Vol., 1953-57 (Tel Aviv: 1978)

SNOW, Peter: Hussein : A Biography, (London: Barrie and Jenkins, 1972),

SOYSAL, İsmail: Türk Dış Politikası İncelemeleri İçin Kılavuz (1919-1993), (İstanbul: Orta Doğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı (OBİV) Yayınları, 1993)

SPAIN, James W.: American Diplomacy in Turkey: Memories of an Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary, (New York: Preager, 1986),

SPANIER, John: American Foreign Policy Since World War II, (New York: Frederick A. Praeger, 1965)

ŞEN, Faruk ve Çiğdem AKKAYA: Avrupa Birliği Yolundaki Türkiye, (İstanbul: Sodev, 2000)

TALBOTT, Strobe: Khruschev Remembers (London. : Book Club Associates, 1971),

TARTANOĞLU, Ali: Irak, Saddam, Körfez, (Ankara: Çark Kitabevi, 1991)

TEKELİ, İlhan ve Selim İLKİN: Türkiye ve Avrupa Birliği Ulus Devletini Aşma Aşamasındaki Avrupa'ya Türkiye'nin Yaklaşımı, (Ankara: Ümit Yayıncılık, 2000),

TEZEL, Y. Sezai: Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri ve Gümrük Birliği, (Ankara: İmaj Yayınları, 1996)

TORREY, Gordon H.: Syrian Politics and the Military, 1945-1958, (Colombus: Ohio State University Press, 1964),

UĞUR, Mehmet: Avrupa Birliği ve Türkiye, Bir Dayanak/İnandırıcılık İkilemi, (İstanbul: Everest Yayınları, 2000)

ÜLMAN, A. Haluk:Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri, 1939-1947, (Ankara: S.B.F. Yayını, Sevinç Matbaası, 1961)

ÜLMAN, A. Haluk: Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler (1923-1968), (Ankara: S.B.F. Yayını, Sevinç Matbaası, 1973)

VENKATARAMANI, M.S.: Undercurrents in American Foreign Relations, Four Studies, (Bombay: Asia Publishing House, 1965)

WEIZMAN, Ezer: On Eagles' Wings: The Personal Story of the Leading Commander of the Israeli Air Force, (London: 1976)

WILLIAMS, Ann: Britain and France in the Middle East and North Africa, (London: Mac Millan Co. Ltd., 1968)

WOODWARD, Bob: The Commanders, (New York: 1991)

YA'ACOBI, Gad: On the Razor's Edge, (Tel Aviv, 1981),

YETKİN, Çetin: Türkiye'de Askeri Darbeler ve Amerika, (Ankara: Ümit Yayıncılık,1995),

YILMAZ, Türel: Türkiye-İsrail Yakınlaşması, (Ankara: İmaj Yayınevi, 2001)

ZEINE, Zeine N.: The Struggle for Arab Independence, (Beirut: Khyat's, 1960)

ZÜRCHER, Eric Jan: Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1995)

Microsoft Encarta, Microsoft Corporation, Funk & Wagnalls Corporation, 1994

Yearbook of the United Nations, 1947-1948,

Foreign Relations of the United States, 1955-1957: Arab_Israil Dispute, January 1-July 26, 1956, Vol XV (Washington:United States Government Printing Office,1989),

Milletlerarası Münasebetler Türk Yıllığı, 1966, Cilt: VII,

VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Türkiye Avrupa Birliği Özel Komisyon Raporu, DPT Yayınları, 2000

MAKALELER

ABDULLAH, Ahmet: "Mübarek'in Kumarı", Birikim, Sayı: 22

ALKADIRI, Raad: "Strategy and Tactics in Jordanian Foreign Policy, 1976-1988", (D. Phil. Thesis, University of Oxford, 1995)

ALTUNIŞIK, Meliha Benli: "The Turkish-Israeli Rapproachment in the Post-Cold War Era", Middle East Quarterly, April 2000

ARAS, Bülent: "The Place of the Palestinian İsraeli Peace Process in Turkish Foreign Policy", Journal of South Asian and Middle Eastern Studies XX, 2 (Winter 1997)

ARI, Tayyar: "2000'li Yıllarda Türkiye'nin Orta Doğu Politikası", Der. İdris BAL, 21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası, (İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım, 2001)

ARI, Tayyar: "Kuzey Irak'ta Savaş, Belirsizlik ve Senaryolar", Birikim, Sayı:43

ATAÖV, Türkkaya: "Soğuk Harbin Doğuşu" S.B.F. Dergisi, C.XXIII, No. 1 (Mart 1968)

ATAÖV, Türkkaya:"The Palestine Question and Turkey", A.Ü.S.B.F. Dergisi 34 (1-4), 1979

AYKAN, Mahmut Bali: "The Palestinian Question in Turkish Foreign Policy from the 1950s to the 1990s", International Journal of Middle Eastern Studies, Vol.25 (February 1993)

BAĞCI, Hüseyin: "Sharon and Arafat: No Angels!!" Bilkent Üniversitesi Dış Politika Enstitüsü Yayını, Ankara, 25 Ocak 2002

BALCI, Kerim: "Saddam'dan Sonra Arafat", Zaman, 20 Ekim 2002

BARUTÇUOĞLU, İbrahim: "Evolution of Turkey's Security Role in the Middle East", Der. George S. HARRIS, The Middle East in Turkish-American Relations, (Washington D.C.: The Heritage Foundation, 1985)

BAR-ZOHAR, Michael: "Ben-Gurion and the Policy of the Periphery" Der. Itamar RABINOVICH ve Jehuda REINHARZ, Israel in the Middle East, (New York: 1984)

BEKDİL, Burak: "Turkey's European Nightmares", Turkish Daily News, 12 Mart 2002;

BEKTAŞ, Arsev: "Ortadoğu'da Barışın Ayak Sesleri ve Filistin Sorununa Tarihsel Bir Bakış", Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu, Der. Sebahattin ŞEN, (İstanbul: Bağlam Yayınları,1993)

BENGIO, Ofra ve Gencer ÖZCAN: "Changing Relations: The Turkish-Israeli-Arab Triangle", Perceptions, (Ankara), 5, 1, (March-May 2000)

BENGIO, Ofra ve Gencer ÖZCAN: "Changing Relations: Turkish-Israel-Arab Triangle",Der. Vedat YÜCEL ve Salomon RUYSDAEL., New Trends in Turkish Foreign Affairs, Bridges and Boundaries, (Lincoln: Writers Club Press, 2002)

BOZKURT, Veysel: "2000'li Yıllarda AB ile İlişkilerde Engeller, Endişeler ve Beklentiler", Der. İdris BAL, 21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası, (İstanbul: Alfa Basım Yayın, 2001)

BRZEZINSKI, Zbigniev: "Öncelikli Taahhütler", New Perspectives Quarterly, C.2, No.5, 1993

CAMPBELL, John C.: "The Soviet Union, the United States and the Twin Crises of Hungary and Suez", Suez 1956, Der. Louis ve Owen, s.246; Foreign Relations of the United States: Suez Crisis, 1956, Vol. XVI,

CARROL, Thomas Patrick: "Ankara's Strategic Allingment With Tel Aviv: Implications for Turkey and the Region", May 2001

COŞAR, Ömer Sami: "Türkiye ve Süveyş", Cumhuriyet, 19 Ağustos 1956

ÇONGAR, Yasemin: "A Strong Alliance Yet to Outgrow Mere Geopolitics", Insight Turkey, Vol 2, No.4, 2000

DAĞI, İhsan D.: "İnsan Hakları ve Demokratikleşme: Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinde Siyasal Boyut", Der. Atilla ERALP, Türkiye ve Avrupa, (Ankara: İmge Yayınları, 1997)

DAĞI, Zeynep: "Rusya'nın Güvenlik Politikası ve Türkiye", Der. Refet YİNANÇ, Hakan TAŞDEMİR, Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye, (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2002)

DAWISHA, Adeed ve Karen DAWISHA: "The Soviet Union in the Arab World: The Limits to Super power Influence", The Soviet Union in the Middle East: Policies and Perspectives, (London: Hememan for the Royal Institute of International Affairs, 1982)

DOĞRUL, Ömer Rıza: "Akdeniz Birliği", Cumhuriyet Gazetesi, 4 Ekim 1947

DOĞRUL, Ömer Rıza: "Orta Şark'ın Göbeğinde Bir Sovyet Volkanı", Cumhuriyet Gazetesi, 20 Ocak 1948

DOĞRUL, Ömer Rıza:"Lozan Uzlaştırma Komisyonu'nun Faaliyetleri Dolayısıyla", Cumhuriyet, 15 Haziran 1949

EGELİ, Suat: "Taktik Balistik Füzeler ve Türkiye", (Ankara: T.C., MSB, Savunma Sanayi Müsteşarlığı, 1993)

EISENSTADT, Michael: "Turkish-Israeli Military Cooperation: An Assessment", The Washington Institute For Near East Policy, Policywatch, No.262, Haziran 1997

ELEKDAĞ, Şükrü: "2½ War Strategy", Perception (Ankara), 1, 1 (Mart-Mayıs 1996)

ELEKDAĞ, Şükrü: "İran'ın Elindeki Kan", Milliyet, 17 Temmuz 2000

ENGİNSOY, Ümit: "Turkish Budget Anticipates Arms-Buying Program", Defense News, October 26-November 1, 1998

ERGÜVENÇ, Şadi: "Turkish Security and the Middle East", Foreign Policy 19 (3-4), 1995

ERGÜVENÇ, Şadi: "Turkey's Security Perceptions", Perceptions, (Ankara) III, 2, June-August 1998: 34

ERHAN, Çağrı: "Türkiye-ABD İlişkilerinin Mantıksal Çerçevesi", Der. İdris BAL, 21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası, (İstanbul: Alfa Basım Yayın, 2001)

ERHAN, Çağrı: "Soğuk Savaş Sonrası ABD'nin Güvenlik Algılamaları", Der. Refet YİNANÇ, Hakan TAŞDEMİR, Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye, (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2002)

ERİŞ, Metin: "21. Yüzyıl Eşiğinde Dünyanın Hali ve Türkiye", Yeni Türkiye, Yıl 1, Sayı 3, 1995

FLEMING, D.F.: "Can Pax Americana Succeed?", Der. N.D. HOUGHTON, Struggle Against History, United States Foreign Policy in an Age of Revolution, (New York: Simon and Schuster, 1968)

FULLER Graham: "Türkiye'nin Yeni Doğu Politikası",Der. Ian LESSE ve Graham FULLER, Balkanlardan Batı Çin'e Türkiye'nin Yeni Jeopolitik Konumu, Çev. Yaşar BÜLBÜL, (İstanbul: Alfa, 2000)

GHEE, George C. Mc: "Turkey Joins the West", Foreign Affairs, Vol. 32, No.4 (July 1954)

GÜRKAN, İhsan: "Turkish-Israeli Relations and the Middle East Peace Process", Turkish Review of Middle Eastern Studies, Vol.7 , 1993

GÖNLÜBOL, Mehmet ve A. Haluk ÜLMAN: "Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı (1945-1965), A.Ü. S.B.F. Dergisi, (Ankara: Siyasal Kitabevi 21, 1966)

GÖNLÜBOL, Mehmet ve Haluk ÜLMAN: "İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası, 1945-1965", Olaylarla Türk Dış Politikası,1919-1965, (Ankara: A.Ü. SBF Yayınları, 1969)

GÖNLÜBOL, Mehmet: "NATO and Turkey, An Overall Appraisal", The Turkish Yearbook of International Relations,Vol. XI, (1971)

GÖNLÜBOL, Mehmet:"Dış ve İç Etkenler Açısından NATO ve Türkiye", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı: 43, Nisan 1971

GÖNLÜBOL, Mehmet: "A Short Appraisal of the Foreign Policy of the Turkish Republic (1923-1973)" The Turkish Yearbook of International Relations, (Ankara: Ankara Üniversitesi S.B.F. Dış Münasebetler Enstitüsü, 1974)

GRESH, Alain: "Turkish-Israeli-Syrian Relations and Their Impact on the Middle East", Middle East Journal 52, 2 (Spring 1998)

GRUEN, George E.: "Turkey's Relations with Israel: From Ambivalance to Open Cooperation", Studies on Turkish Jewish History: Political and Social Relations Literature and Linguistics, The Quincentennial Papers. Der. Altabe Atay Katz, 1996

GUR, Mordechai: "The Six-Day War: Reflections After Twenty Years",Maarachot, no.309 (July-Aug 1987)

GÜRKAN, İhsan: "Turkish-Israeli Relations and the Middle East Peace Process", Turkish Review of Middle Eastern Studies, Vol.7 , 1993

HALE, William: "Turkey, The Middle East and the Gulf Crisis", International Affairs, Vol. 68, No.4, October 1994

HARROCKS, Sir Brian: "Middle East Defence-British View", Middle East Affairs, Vol. VI, No. 2 (Şubat 1955)

HEIKAL, Mohamed: Secret Channels: The Inside Story of Arab-Israeli Peace Negotiations, (London: 1996),

HERTZBERG, Arthur: "Sensing the Danger", Ha'aretz, 17 Jan 1992

HIRST, David: "Arabs to Shun Israel at Economic Summit", The Guardian, 13 Nov. 1996

JACOBS, Barry: "The Role of the American Jewish Community in Fostering Relations and as a Friend of Turkey", Insight Turkey, Vol 1, No.3, Temmuz-Eylül 1999, s.95-96

JOSEPH, Uri Bar: "The Hidden Debate: The Formulation of Nuclear Doctrines in the Middle East", Journal of Strategic Studies 5, no.2 (June 1982)

KARAOSMANOĞLU, Ali: "Turkey's Security and the Middle East", Foreign Affairs, 62

(1) Sonbahar, 1983,

KARAOSMANOĞLU, Ali: "A Turkish View of Bilateral Relations with Israel", Actual Situation and Prospects of Turkey's Bilateral Relations with Israel: Potential and Opportunities, Der. A. İ. BAĞIŞ, (Ankara: Friedrich-Naumann Foundation, April 1992)

KAYA, Şükrü: "Suriye Hadiseleri", Hürriyet, 26 Ağustos 1957

KEDOURIE, Elie: "Britain, France and the Last Phase of the Eastern Question", Soviet-American Rivalry in the Middle East, (Ed. J.C. HUREWITZ), (New York: Frederick A. Praeger, 1969)

KERR, Malcolm H.: " Regional Arab Politics and the Conflict with Israil", Der. Paul HAMMEND ve S. ALEXANDER, Political Dynamics in the Middle East , (NewYork: American Elsevier,1972)

KESIC, Obrad: "American –Turkish Relations at a Crossroads", Mediterranean Quarterly, C.6, No. 1, Winter 1995

KHADDURI, Majid: "The Scheme of Fertile Crescent Unity, A Study in Inter-Arab Relations", The Near East and the Great Powers,(Ed. Richard N. FRYE), (Cambridge: Harvard University Press, 1951)

KINZER, Stephen: "Turks Reinvent Their World", New York Times, (28 December 1997): sec. 4,6

KİBAROĞLU, Mustafa: "Turkey and Israel Strategize", Middle East Quarterly, Winter 2002, Volume IX, Number 1

KİRİŞÇİ, Kemal: "The End of the Cold War and Changes in Turkish Foreign Policy Behavior", Foreign Policy, 17 (3-4), 1993

KİRİŞÇİ, Kemal: "Turkey in Search of Security in the Middle East: the Economic

Dimension", Perceptions, Vol.1., No.1, March-May 1996

KİRİŞÇİ, Kemal:"US-Turkish Relations: From Uncertanity to Closer Ties", Insight Turkey, Vol.2, No.4 (2000)

KOÇ, Metin: "Türkiye Füzesini Arıyor", Ulusal Strateji 2, 7, (Temmuz-Ağustos 1999)

KONA, Gamze Güngörmüş: "Orta Doğu'nun Yeni Sınırları", Görüş, Tusiad Yayınları, Temmuz 2003, s.18-19 http://www.tusiad.org/yayin/gorus/55/6.pdf

KÖNİ, Hasan: "Mısır, Suriye, İsrail Üçgeni", Avrasya Dosyası, İsrail özel, 1 (3) Sonbahar, 1994

KÖNİ, Hasan: "Yeni Uluslararası Düzende Türk Amerikan İlişkileri", Yeni Türkiye, Yıl 1, Sayı 3, 1995

KUNIHOLM, Bruce R: "Turkey and the World", Der. George S. HARRIS, The Middle East in Turkish-American Relations, (Washington, D.C.: The Heritage Foundation, 1985)

KUT, Şule: "Contours of Turkish Foreign Policy in the Post-Cold War Era", Ch.1; Der. Gencer ÖZCAN ve Şule KUT: En Uzun On Yıl: Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar, (İstanbul: Boyut Yayınları, 1998)

KÜRKÇÜOĞLU, Ömer:"The Evolution of Turkish-Arap Relations", Der. George S. HARRIS, The Middle East in Turkish-American Relations, (Washington, D.C.: The Heritage Foundation, 1985),

KÜRKÇÜOĞLU, Ömer: "Development of Turkish-Arab Relations: A Historical Appraisal", Middle East, Turkey and the Atlantic Alliance, Der. A.L. KARAOSMANOĞLU ve Seyfi TAŞHAN, (Ankara: Dış Politika Enstitüsü, Eylül 1987)

LIBBY, Ruthven E.: "Strategic Military Importance of the Middle East", Der. Philip W. THAYER, Tensions in the Middle East, (Baltimore: The John Hopkins Press, 1958)

MAGNUS, Ralph: "Political-Strategic Interests", Der. George LENCZOWSKI, United States Interests in the Middle East, (Washington DC: American Enterprise Institute for Public Policy Research, 1968)

MAKOVSKY, Alan: "Israeli-Turkish Relations. A Turkish Periphery Strategy?", Reluctant Neighbour: Turkey's Role in the Middle East, Der. Henry BARKEY, (Washington: United States Institute of Peace Press, 1996)

MAKOVSKY, Alan, Cengiz ÇANDAR ve Efraim INBAR: "The Turkish-Israeli-Syrian Triangle", Special Policy Forum Report, Number 249, March 15, 2000,

MANİSALI, Erol: "Ortadoğu'da Yeni Dengelerin; Doğu Akdeniz'den İç Asya'ya Uzanan Eksene Oturması ve Türkiye", Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu, Der. Sebahattin ŞEN, (İstanbul: Bağlam Yayınları,1993)

MARIASHIN, Daniel S.: "The American Jewish Community's Support for Turkey", Insight Turkey, July-September 1999, Vol.I, No.3

MELMAN, Yossi:"A Royal Present", Haaretz, 11 Ekim 1992

MIKSCHE, F.O.:"Our Stake in the Middle East", Current History, Vol. 33, No.195 Nov.1957)

MORGENTHAU, Hans J.: "Russian Technology and American Policy", Current History, Vol. 34, No.199 (March 1958)

MORTIMER, Edward: "European Security after the Cold War", Adelphi Papers 271, (Summer 1992):

MYLORIE, Summer: "Revolution on the Periphery; Why Israel Needs a New Middle East Policy", Middle East Review, 19 (3)

NACHMANI, Amikam: "Israeli -Turkish Relations: The Laying of Foundatios",Actual Situation and Prospects of Turkey's Bileteral Relations with Israel: Potential and Opportunities, Der. Ali İhsan BAĞIŞ, (Ankara: Yıldırım Ofset Basımevi, 1992)

NACHMANI, Amikan: "The Remarkable Turkish-Israeli Tie", Middle East Quarterly 5, 2 (June 1998)

NEAL, Fred W.: "The Cold War in Europe:1945-1967", Der. N. D. HOUGHTON, Struggle Against History, United States Foreign Policy in an Age of Revolution, (New York: Simon and Schuster, 1968)

NOLTE, Richard H.: "United States Policy in the Middle East" Der. Georgiana STEVENS, The United States in the Middle East,

ÖZCAN, Mehmet: "1990 Sonrası AB-Türkiye İlişkileri", Der. İdris BAL, 21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası,(İstanbul: Alfa Basım Yayım, 2001),

ÖZDAĞ, Ümit: "İsrail'in Kuzey Irak Politikası", Avrasya Dosyası, İlkbahar 1999, C:5, S:1

ÖZEL, Soli: "Of Not Being a Lone Wolf: Geography, Domestic Plays, and Turkish Foreign Policy in the Middle East", Der. Geoffrey KEMP ve Janice G.STEIN: Powder Keg in the Middle East: The Struggle for Gulf Security, (Lanham: Rowman and Littlefield, 1995),

ÖZTÜRK, Osman Metin: "Başlangıçtan Günümüze Cumhuriyet Dönemi Türk Dış Politikası", G.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.13, 1997, Sayı 1-2

ÖZTÜRK, Osman Metin: "Türkiye-İsrail Askeri İşbirliği Üzerine", Avrasya Dosyası, İlkbahar 1999, C:5, S:1

ÖZTÜRK, Osman Metin: "Irak: Yapısı ve Komşularıyla İlişkileri", Kök Araştırmalar, Bahar 1999, Cilt I, Sayı 1

ÖZTÜRK, Osman Metin: "ABD'nin Irak'a Müdahalesi, İsrail ve MGK", Millet, 10 Mart 2003, Sayı 21

ÖZTÜRK, Osman Metin: "Cumhuriyet Türkiyesi'nde Dış Siyaset", Cumhuriyet'in Sekseninci Yılında Türkiye (Yayına Hazırlayan: M. Kahramanyol), Ankara, 2004

ÖZTÜRK, Osman Metin: "Büyük Orta Doğu Projesi ve Türkiye", 12 Nisan 2004, http://www.habusulu.com/21_1.htm.

PAMUKÇU, Ekrem: "Artık Petrolün Değil Suyun Hesabı Yapılıyor", Yeni Şafak, 21 Nisan 2003

PAMUKÇU, Ekrem: "Türk Askeri Irak Ateşine Girmemeli", AKRADYO.COM, 18 Nisan 2004

PIPES, Daniel: "Options and Restraints for US Policy in the Middle East: The Turkish Dimension", Der. George S. HARRIS, The Middle East in Turkish-American Relations, (Washington, D.C.: The Heritage Foundation, 1985)

PIPES, Daniel: "A New Axis: The Emerging Turkish-Israeli Entente", Turkish Times, (1 February 1998):4

RALEIGH, J.S.: "The West and the Defence of the Middle East", Middle East Affairs, Vol.VI, No. 6-7 (June-July, 1955),

RALEIGH, J.S.: "The Middle East Politics: The Past Ten Years", Middle East Affairs, Vol. X, No. 1 (January 1959)

ROBINSON, Richard D.: "Introduction to Turkey", American University Field Stuff Reports, Southwest Asia Series, Vol. I, 1952

ROBINSON, Richard D.: "Turkey Strives for Greater Security at Home and Abroad", A.U.F.S. Reports, Vol.III, No. 8 (1954)

RUBIN, Bary: "U.S. Middle East Policy in the Turkish Context", Der. George S. HARRIS, The Middle East in Turkish-American Relations, (Washington, D.C.: The Heritage Foundation, 1985)

SAĞLAMER, Kayhan:"Boşlukları Doldurmak", Cumhuriyet, 23 Ocak 1968

SANDER, Oral: "Yeni Bir Bölgesel Güç Olarak Türkiye'nin Dış Politika Hedefleri" Der. Faruk SÖNMEZOĞLU, Türk Dış Politikasının Analizi, (İstanbul: Der Yayınları, 1994)

SAVAGE, Cristopher: "Middle East Water", Asian Affairs,Vol.22, Part.1., February 1991

SAYARI, Sabri: "Turkey: The Changing European Security Environment and the Gulf Crisis", Middle East Journal, Vol. 46, No.1, Winter 1992

SCHIFF, Zeev: "A Flaw in Strategic Thinking", Ha'aretz, 14 Nov 1997

SEALE Patrick ve Linda BUTLER: "Asad's Regional Strategy and the Challenge from Netanyahu", Journal of Palestine Studies 26, No.1 (Autumn 1996)

SEHEMANN, Serge: "Unusual Naval Alliance Shows Off, and Arabs Glare", New York Times, (8 January 1998):

SEZER, Duygu Bazoğlu: "Turkey's Security Policies", Adelphi Papers, No.164, Spring 1981

SEZER, Duygu Bazoğlu: "Turkey's New Security Environment, Nucleer Weapons and Proliferation", Comperative Strategy, Vol.14, No.2, April-June 1995

SHAMIR, Yitzhak: "Israel's Role in a Changing Middle East", Foreign Affairs 50, no.4 (Spring 1982)

SHEMES, Moshe: "The Arab Struggle Against Israel Over Water, 1959-1967" , Iyunim Bitkumat Israel, s.7 (1997)

SOYSAL, İsmail: "Seventy Years of Turkish-Arab Relations and an Analysis of Turkish-Iraqi Relations 1920-1990.", Annual 1991 Foundation for Studies on Turkish-Arab Relations, İstanbul,1991

SOYSAL, İsmail: "Orta Doğu Barış Süreci ve Türkiye",Yeni Türkiye, Yıl1, Sayı 3, Mart-Nisan 1995

SOYSAL, İsmail: "The Middle East Peace Process and Turkey", Turkish Review of Middle East Studies, (İstanbul: OBİV, 1994-1995)

SOYSAL, İsmail: "Turkish-Syrian Relations", Turkish Review of Middle East Studies 100, (1998 / 1999)

SPAIN, James W.: "Middle East Defence: A New Approach", The Middle East Journal, Vol.8, No.3 (Summer 1954),

STRANGE, Susan: "Suez and After", The Year Book of World Affairs, Vol 11, (London: Stevens-Sons Ltd, 1957)

ŞEN, Faruk: "Germany's Term of Presidency and Turkey's Relations With The European Union", Insight Turkey,V.1, January-March, 1999,

TAL, Avraham: "There is No Return from the Temporary",Ha'aretz, 19 Sept. 1993

TAŞKIRAN, Cemalettin: "All The Way To Iraq?", Stradigma.com, e-journal of Strategy and Analysis, February 2003, Issue 1

TAVLAŞ, Nezih: "Türkiye, İsrail Güvenlik ve İstihbarat İlişkileri", Avrasya Dosyası-İsrail Özel, (Ankara:1994)

USLU, Nasuh: "1947'den Günümüze Türk-Amerikan İlişkilerinin Genel Portresi", Avrasya Dosyası, C.6, No.2 (2000)

WHEELER, G.E.: "Russia and the Middle East", International Affairs, Londra, Vol. 35, No.3 (July 1959),

YAVUZ, M. Hakan: "Turkey's Relations with Israel" Foreign Policy, 15 (3-4) (Ankara: Dış Politika Enstitüsü, 1991)

YAVUZ, M.Hakan ve Mujeeb R. KHAN: "Turkish Foreign Policy Toward the Arab-Israeli Conflict. Duality and Development (1950-1991)", Arab Studies Quarterly, 14 (4) Fall 1992

YAVUZ, M. Hakan: "Turkish-Israeli Relations Through the Lens of the Turkish Identity Debate", Journal of Palestine Studies, Vol. 27, No.1, Autumn 1997

YAVUZ, M. Hakan: "İkicilik (Duality): Türk-Arap İlişkileri ve Filistin Sorunu", Der. Faruk SÖNMEZOĞLU, Türk Dış Politikasının Analizi, (İstanbul: Der Yayınları, 1994)

YAZAROĞLU, Vahap: "İsrail'le İki Önemli İmza", Milliyet, 2 Mayıs 1997

YEŞİLADA, Birol A.: "Turkish Foreign Policy Towards the Middle East",Political and Socioeconomic Transformation of Turkey, Der. Atilla ERALP, Muharrem TUNAY ve Birol A. YEŞİLADA, (Wessport, Connecticut: Praeger,1993)

YILMAZ, Türel: "Orta Doğu'da Güvenlik Sorunu ve Türkiye", Der. Refet YİNANÇ, Hakan TAŞDEMİR, Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye, (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2002)

YİĞİT, Süreyya: "Buradan Sonsuza-Türkiye Avrupa Birliği ve Gümrük Birliği", Der. Bülent GÖKAY, Türkiye Avrupa'nın Neresinde? Gümrük Birliği Anlaşmasının Düşündürdükleri, (Ankara: Ayraç Yay, 1997)

YODFAT, Aryeh: "The Soviet Union and the Palestine Guerillas", Mizan, Vol.XI, No. 1 (Jan./Feb., 1969)

..... "Arabs Slam New Israel-Turkey Accord", The Middle East, No.257, June 1996

..... "The Alawi Capture of Power in Syria", Middle Eastern Studies, Vol.25, 1989

..... "The World of Hafiz al-Asad", Commentary Magazine, October 1999,

..... "Turkish Diary, Chronology of Turkish-EU Relations", Insight Turkey, V.1, January-March

..... "İttifak'ın Yeni Stratejik Kavramı", NATO Dergisi, No.1, 1992,

..... "The Alliance's New Strategic Concept", NATO Review, No.2, 1999,

..... "Syria: The Cuba of the Middle East?" Commentary, July 1986,

..... "Terrorism: The Syrian Connection", The National Interest, Spring 1989

..... "Breaking All the Rules: American Debate Over the Middle East"International Security, Fall 1984,

..... "Greece Under Papagos", The World Today, Vol. IX, No.3 (March 1953)

..... "Where is the Middle East", Foreign Affairs, Vol 38, No.4 July 1960

..... "İsrail ve Türkiye Neden Yakınlaşıyor?" , Zaman, 8 Mayıs 1997

DİĞER KAYNAKLAR

TBMM Tutanak Dergileri

Ben Gurion's Diary, 26 November 1949, the Ben Gurion Archive, Sede-Boker

President Gamal Abdel-Nasser's Speeches and Press Interviews, (Cairo: Information Department, 1960)

American Aid to Turkey, Israeli Foreign Ministery, Research Department, 16 February 1950

..... A National Strategy for A New Century, Washington D.C., The White House, 1999

İsrail Devlet Arşivi belgeleri:
(July 1950, ISA 2570/7), (18 Haziran 1950, ISA 53/9), (24 Ocak 1951 ISA 2570/7), (19 Jan 1956, ISA 2454/2), (24 Temmuz 1958, 4316/7 ISA), (15 Aralık 1954 ISA 413/8)

Avrupa Birliği'ne Aday Ülkeler Kıyaslama Raporu, TİSK Yayınları, Yayın No: 220, Nisan 2002

Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Sayı:50, Kasım 1968

Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Sayı:59, Ağustos 1969

Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Sayı:60, Eylül 1969

Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Sayı:66, Mart 1970

Gazeteler ve Dergiler

Turkish Daily News (23 Mart 1990, 16 Kasım 1992, 29 Ekim 1993, 27 Ocak 1994 21 Mart 1994, 31 Ağustos, 1994, 3 Kasım 1994, 5 Kasım1994 7 Kasım 1994,13 Şubat 1996, 12 Haziran 1996, 21 Haziran 1996, 25 Haziran 1996, 01 Temmuz 1996, 9 Ağustos 1996, 29 Ağustos 1996, 18 Ekim 1996, 26 Ekim 1996, 30 Aralık 1996, 24 Mart 1997, Aralık 1997, 4 Mayıs 1997, 5 Mayıs 1997, 7 Mayıs 1997, 10 Mayıs 1997, 23 Mayıs 1997, 5 Ocak 1998, 26 Ocak 1998, 8 Temmuz 1998,18 Şubat 1999, 8 Mayıs 1999, 16 Temmuz 1999)

Hürriyet (26 Eylül 1993, 5 Kasım 1994, 31 Ocak 1997, 27 Nisan 1997, 6 Şubat 1998, 8 Temmuz 1998, 8-9 Eylül 1998 , 27 Eylül 1998, 5 Ekim 1998, 20 Aralık 1998, 7 Şubat 1999, 12 Mart 1999, 1 Nisan 1999, 20 Ağustos 1999, 24 Ekim 1999, 31 Aralık 1999)

Cumhuriyet (2 Ocak 1948, 22 Kasım 1955, 9 Kasım 1956, 12 Temmuz 1958, 13 Haziran 1967, 1 Temmuz 1967, 6 Temmuz 1967, 26 Kasım 1968, 28 Eylül 1969, 9 Eylül 1970, 12 Eylül 1970, 27 Ekim 1993, 28 Ekim 1993, 8 Kasım 1993, 11-12-13 Nisan 1994, 17,18 Nisan 1996, 19-20-22-24 Haziran 1996, 29 Ağustos, 1996, 10 Ocak 1997, 8 Haziran, 1997

Milliyet, (26 Ocak 1994, 3 Ocak 1996, 31 Ocak 1997, 10 Nisan 1997, 20 Ekim 1997, 21-22 Ocak 1998,16 Mart 1998, 23 Aralık 1999, 8 Kasım 2000, 7 Nisan 2004, 6 Mayıs 2004)

Ayın Tarihi, (Sayı:174, Mayıs 1948; Sayı: 199, Haziran 1950 ; Sayı: 273, Ağustos 1956 ; Sayı: 278, Ocak 1957; Sayı: 285, Ağustos 1957)

Nokta, İstanbul, 12 Haziran 1994

Radikal, 29 Nisan 1997, 24 Aralık 2003, 6 Ocak 2004, 24 Mart 2004, 1 Nisan 2004

Nokta, İstanbul, (24 Şubat 1991,12 Haziran 1994, 20 Mayıs 1996, 21 Ekim 1996,17 Mart 2003)

Güneş, 11 Ocak 1987

Ha'aretz (6 Eylül 1990, 26 Ekim 1999)

The Jerusalem Post (İngilizce on-line) (2 Haziran 1992,16 Kasım 1993, 18 Şubat 1999)

Jane's Defense Weekly (20 Kasım 199622 Eylül 1999)

The New York Times, 8 Ocak 1956

İnternet siteleri

http://www.hazine.gov.tr
http//:www.keesings.com
http://www.mfa.gov.tr/grupf/percept/il/Per1%2D11.htm
http//www.danielpipes.org/articles/1984fall.shtml
http://cer.org.uk
http//www.mfa.gov.il/mfa/go.asp?MFAHOfo70
http//www.mfa.gov.tr/gruph/newsonline/nov98/13%D11spy.htm
(http://www.insightturkey.com/)
http//www.die.gov.tr ENGLISH/SONIST/TURIZM/turizm.html
http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/ekolar1/eko8.xls
http://www.meib.org/issues/0105.htm
http:/www.kokhavivpuplications.com/2001;
http://www.un.org/documents
http//www.ods.un.org/ods
http://www.washingtoninstitute.org/watch/peacewatch/peacewatch2000/249.htm
http:/www. kokhavivpuplications.com/2001
http://pqasb.pqarchiver.com/jpost/

http//www.mfa.gov.tr/gruph/newsonline/nov98/13%D11spy.htm
http://www.foreignpolicy.org.tr/intro_eng.htm
http://www.akradyo.com/a/haber.asp
http://www.mfa.gov.tr/Turkce/grupa/ab/abab/anlaşma.htm
http:/www.europa.eu.int
http://www.tbmm.gov.tr/ul_kom/kpk/belgeler.htm
http://www.kulupler.iku.edu.tr/nsc/faaliyetler/ortadoğu1.htm
http://www.wsws.org/articles/1999/mar1999local-tr.shtml (Dünya Sosyalistleri web sitesi-wsws)
http:/www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/Ayın Tarihi/1980/aralik1980.htm
http://belgenet.com/arşiv/ab/ab_rapor87.html
http://foreigntrade.gov.tr/ead/YAYIN/kitap/israil.htm
http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/DISBASIN/1999/04/07X04X99.HTM
http://www.die.gov.tr
http://www.habusulu.com/21_1.htm.
http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/ANADOLUNUNSESI/212/AND3.htm;
http://www.tusiad.org/haberler/konusma/duyuruno449.pdf;
http://www.menabusiness.com/page_e.asp?p=260;
http://www.menareport.com/
http://www.us-israel.org/jsource/Peace/reaganplan. html
www.imf.org/external/pubs/ft/survey/pdf/121696a.pdf;
http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/1993/kasim1993.htm
http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/1994/nisan1994.htm
http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/1994/ocak1994.htm
http://www.un.org/Depts/dda/WMD/treaty/
http://www.habusulu.com/21_1.htm.
http://www.die.gov.tr

ÖZET

Bu çalışmada, Türkiye'nin Orta Doğu politikasının oluşturulmasında temel faktör olan Batı ile ilişkilerinin etkisi ve bunun yansımaları altında, Türkiye-İsrail ilişkileri analiz edilmiştir.

Önce, Orta Doğu'nun bu iki önemli aktörü arasındaki ilişkileri etkileyen faktörler açıklanmış; daha sonra, bölgesel ve küresel güçler arasındaki etkileşimlerin bir sonucu olarak ortaya çıkan tarihsel kesitler içinde, Türkiye- İsrail ilişkileri ortaya konulmuştur.

Komşu Arap ülkelerinin tüm karşı çıkışlarına rağmen, İsrail, kurulduğu 1948 yılından itibaren, güvenlik ve uluslararası kabul arayışında olmuş; bölgenin Müslüman ancak Arap olmayan diğer önemli gücü Türkiye ile ilişkilerine daima önem vermiştir.

İsrail, Soğuk Savaş döneminde, inişli çıkışlı uzun bir ilişkiler döneminin ardından, Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra, özellikle Körfez Savaşını takiben, Türkiye ile çok boyutlu ve geniş kapsamlı bir ilişkiyi tesis etme imkanını yakalamış ve bunu stratejik bir ortaklık şeklinde sürdürmeyi başarmıştır.

Bu çalışma, Türkiye'nin, Orta Doğu'nun meselelerine karışmama politikasını, Batı'nın yararına olarak değiştirdiği zamanlarda karşılaştığı tepkileri ve yaşadığı uluslararası yalnızlığı ortaya koymaktadır.

Sovyet tehdidi algılaması ve bunu dengelemek için Batı'ya yönelme çabaları, Türkiye'yi, Batı'nın çıkarlarının bölgedeki bekçisi ve sözcüsü durumuna getirmiştir. Türkiye, izlediği politikalarda, denge oyunlarında, ne yapacağı, nasıl davranacağı önceden belli bir oyuncu olarak başarılı olamamıştır. Bu başarısızlığın sonucu olarak, Türkiye, çok yönlü ilişkiler geliştirememiş; ortak olarak gördüğü Batılılar da dahil olmak üzere, uluslararası toplumun neredeyse tamamı tarafından yalnız bırakılmıştır.

Bu çalışmada, Türkiye-İsrail ilişkileri, üç bölüm ve her bir bölüm de dört ayrı konu halinde incelenmiştir. Birinci bölüm, İsrail devletinin kurulduğu 1948 yılından başlayıp 1965 yılında sona eren ilk yirmi yıllık dönemi kapsamaktadır. Bu ilk dönem, Türkiye'nin, Batı'nın bir parçası olma gayretleri ve uluslararası sorunlara Batı'nın lehinde yaklaşımları ile sembolize edilebilir. İkinci bölüm, Soğuk Savaşın sonuna kadar süren dönemi kapsar ve Türkiye'nin Batı ile ilişkilerindeki inişli çıkışlı seyre paralel olarak, çok odaklı dış politika arayışları ile karakterize edilebilir. Son bölüm, Soğuk Savaş sonrası dönemdir. Her bölüm, aşağıdaki dört çalışmayı içermektedir:

-İsrail'in dönem içindeki dış politikası,
-Türkiye'nin Batı ile ilişkilerinde dönüm noktaları,
-Dönem içinde, Türk-Arap ilişkilerinde önemli hususlar,
-Süper güçler arasındaki mücadele ve bu güçlerin Orta Doğu'ya yönelik politikaları.

Bu farklı, fakat, birbiriyle bağlantılı konuların incelenmesi, bize, Türkiye-İsrail ilişkilerini etkileyen kritik zamanları ve olayları vermektedir.

Birinci dönemde, Türkiye Batı'ya angaje olmuş ve Batı'nın bir parçası olmak için gayret sarf etmiştir. Bundan dolayı, bölgedeki meselelere müdahil olmaktan kaçınmıştır. Fakat, bölgeye yönelik İngiltere'nin politikasına karşı koyamamış; tersine bu ülkenin politikasını desteklemiştir. SSCB-Mısır silah alımı anlaşmasının yapıldığı 1955 yılından sonra, bölgedeki İngiliz ve Fransız nüfuzu azalmaya başlamış ve buna paralel olarak, Sovyetler Birliği'nin bölgeye girdiği görülmüştür. Süveyş Savaşı'ndan sonra, ABD de bölgedeki güç oyunlarında etkili bir aktör haline gelmiştir. Batı'nın bir parçası olarak, Türkiye, bu dönemde İsrail devletini destekleyen ülkelerden birisi olmuştur. 1958'de, iki ülke arasındaki ilişkiler en üst seviyeye çıkmış ve taraflar gizli bir anlaşma ile Çevresel (Periferal) bir pakt oluşturmuşlardır.

1960'ların ortalarından Soğuk Savaşın sonuna kadar olan ikinci dönemde, Türkiye-İsrail ilişkileri inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Genelde, ilişkiler olumsuz olmuştur. Türkiye, Kıbrıs sorununda uluslararası desteğe ihtiyaç duyduğundan, Araplara ve üçüncü dünya ülkelerine yaklaşmıştır. Arapların ekonomik zenginliği

Türkiye'nin eğilimlerini belirlemiştir. Türkiye Araplara yaklaştıkça, İsrail'den uzaklaşmak durumunda kalmıştır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde, Türkiye ve İsrail, işbirliği yapmak suretiyle ortak çıkarlarına ulaşabileceklerini anlamışlardır. Üst seviyede karşılıklı ziyaretler düzenlemek suretiyle, stratejik bir ortaklık yaratmayı başarmışlardır. İki ülkeyi birbirine yaklaştıran, bölgedeki ortak çıkarları, benzer tehdit algılamaları ve en önemlisi, ABD'ye ortak yönelimleri olmuştur. İlişkilerin çıkış noktası ve ağırlığı askeri nitelikli olmuş; ancak daha sonra diğer alanlarda da yoğun bir işbirliği yaşanmaya başlamıştır.

İsrail ve Türkiye arasındaki stratejik işbirliği, Orta Doğu'nun en önemli uluslararası dinamiklerinden birisi olmuştur. Stratejik anlaşma, Türkiye'nin, özellikle Sovyetlerden gelen tehdit algılamalarındaki değişimin bir sonucuydu. Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra, Türkiye, kendisini uluslararası ilişkilerde barış ve huzur içinde hissetmiş olmasına rağmen, belirsizlikler, istikrarsız bölgeler ve güvenlik riskleriyle çevrili olduğunu fark etmiştir. Türkiye, bu belirsizlikleri ve diğer tehditleri bertaraf etmek ve İsrail'in imkanlarını kullanarak caydırıcılık kabiliyetini artırmak için İsrail'i bir ortak olarak görmüştür.

Uzun menzilli füze tehdidi altındaki Türkiye, en azından, bu tehdide karşı önleyici silah sistemlerine sahip olmak isteyecektir. Bulunduğu bölgenin istikrarsız yapısı nedeniyle, konvansiyonel askeri imkanlarını da genişletmeye devam edecektir. Türkiye'nin, savunma harcamalarında kısıntı yapmasına rağmen, dünyanın önde gelen silah üreticilerinden biri olan İsrail ile askeri işbirliği de en azından bugünkü seviyesinde devam edecek görünmektedir.

Diğer taraftan, zamanla ABD'nin Irak'taki varlığından duyulacak rahatsızlık, bölge devletlerini işgalci konumundaki ABD üzerine yoğunlaştırırsa, Türkiye-İsrail ilişkileri ikinci planda kalabilir. Ancak, böyle bir durum, bölgede hep ABD'yi çağrıştırmış olan İsrail ve Türkiye'yi de etkileyebilecektir. Özellikle İsrail'in her durumda hedef alınması ihtimali mevcuttur. Bu tamamen ABD'nin Türkiye'ye biçeceği role bağlı olacaktır. ABD Türkiye'yi yanına alırsa, Türkiye-ABD-İsrail birlikteliği, Araplar tarafından karşı cephe olarak değerlendirilebilir. ABD ile birlikte, ya da

ABD'nin karşısında bir Türkiye'nin her iki durumda da, İsrail'le ilişkilerinde belirleyici faktör, genelde Batı, özelde ABD faktörü olacaktır.

İlişkilerin geleceğini belirleyecek en önemli faktörlerden biri Türkiye'nin Avrupa Birliği ile ilişkileri olacaktır. Türkiye'nin Avrupa Birliği'nden müzakere tarihi alması halinde, İsrail'e yönelik politikalarında bir değişiklik beklenmelidir. Bu değişiklik, ilişkilerin kopması şeklinde değil, Türkiye'nin, İsrail politikasını yavaş yavaş ABD çizgisinden, Avrupa çizgisine kaydırması şeklinde ortaya çıkabilir. Bu şekilde bir değişiklik, Türkiye'nin, dış politikasını, Irak ve Kıbrıs'tan sonra Ortadoğu'da da Avrupa ile uyumlaştırması anlamına gelecektir. Böyle bir durumda, Ankara, İsrail'in Filistin politikasına karşı giderek daha eleştirel ve sorgulayıcı bir tavır alacaktır.

Ancak, geçmiş dönemlerde, iki ülke arasındaki ilişkilerde, Türkiye'nin İsrail'i eleştirmesinin nedeni, İsrail hükümetlerinin sertlik yanlısı politikalar izlemesi olmuştur. Bugün gelinen noktada, ilişkilerde oluşan gerilmenin belirleyici değişkeni AKP iktidarı değil, İsrail'deki Şaron iktidarıdır.

Türkiye-İsrail işbirliğinin en zayıf halkası Filistin sorunudur. Ariel Şaron gibi, Filistinlilere yönelik olarak şiddeti öne çıkaran bir politika izleyecek her İsrail hükümeti, Türkiye ile oluşturulmuş olan ilişkinin zayıf halkasını koparacak bir hamle yapmış olacaktır. Türkiye'de, politik eğilimi ne olursa olsun, hiç bir iktidar Filistin konusunda, iç politik beklentilere cevap vermemezlik yapamaz.

Arap komşularından ve içerideki radikal İslamcı gruplar ve politik unsurlardan gelen yoğun eleştirilere rağmen, Türkiye ve İsrail arasındaki stratejik işbirliği daha uzun süre devam edecek görünmektedir. İlişkilerin çok boyutlu yapısı onu özel bir yere koymaktadır.

İki ülke arasındaki ilişkiler iç politik gelişmelerden etkilense de, Türkiye'nin İsrail'le ilişkileri, genelde Batı faktörünün etkisi altında kalmaya ve Batı faktöründen doğrudan etkilenmeye devam edecektir. Bu etkiyi, hem olumlu, hem de olumsuz bağlamda görmek gerekir. Ancak, iki ülke ilişkilerinin sadece Batı faktörünün etkisinde olacağı gibi bir sonuca da ulaşmamak gerekir.

SUMMARY

In this study, the policy of the Turkish-Israeli relations has been analyzed under the reflections and the influence of the former's relations with the West which has been the main factor in the formation of the Turkish policy towards the Middle East.

The factors which affect the relations between these two most important actors of the Middle East have been explained, and then the Turkish-Israeli relations have been put forwarded in historical periods which came out as the results of the interactions among the regional and global powers.

Despite all the objections from the neighboring Arab countries, Israel has been forced to seek its security and international recognition since its establishment in 1948. Israel has always attached importance to the relations with the other serious regional power Turkey which was Muslim but non-Arab.

Following a long period with descent and ascent in relations with Turkey during the Cold War, Israel has managed to establish an extensive and multi-dimensional relations with Turkey, and to continue it in strategic partnership form after the collapse of the Soviet Union, particularly after the first Gulf War.

This study has put forward the reactions and international loneliness Turkey confronted when it changed its policy of not being involved in the Middle Eastern issues in favor of the West.

The efforts to turn to the West, in order to balance the perceived Soviet threat, put Turkey in the position of the spokesman and guard of the West in the region. As a player whose policy and action in balance of powers was known in the beginning, Turkey could not be successful in political games in the region. As a result of this failure, Turkey could not develop multi-dimensional relations, and had been left alone by the international community, including the West which had been seen a partner by

her. Turkey was not able to formulate a foreign policy to gain international support in the beginning and to solve its problems.

In this study, Turkish-Israeli relations has been examined in three sections and in four separate points in each section: Israel's foreign policy and the important turning points, Turkey's relations with the West in the term, Turkish-Arab relations and Turkey's approach to the Middle East, the struggle of the Super Powers in the region.

The first section covers the period of the first two decades of the state of Israel, starting from the establishment in 1948 and ending in 1965. This first period can be symbolized with Turkey's efforts to be a part of the West and its pro-western approach to the international issues. The second section covers the period of the term which goes on until the end of the cold war and can be characterized with ups and downs in Turkey's relations with the West, and seeking a multi-polarized foreign policy parallel to the policy with the West. The last section is the Post-Cold War Era period. Each section has the following studies:

-Israel's Foreign Policy in the term.
-The turning points in Turkey's relations with the West.
-The important points in the Turkish-Arab relations in the term.
-The struggle between the super powers, and their policy towards the Middle East.

Studying these separate, but related subjects gives the critical times and events which effect the Turkish-Israeli relations.

During the first period, Turkey became engaged in the West and made efforts to be a part of the West. So, she did not want to be involved in the matters in the region. But, she did not object the British policy towards the region, on the contrary, she supported the British policy. After the year 1955, in which the Soviet-Egypt Arms-Deal was finalized, the British/French influence began decreasing, and parallel to this, Soviets entered the region. After the Suez War, the USA also became an

influential actor in the power games. As a part of the West, she was one of the supporters of the state of Israel in this period. In 1958, the relations between the two countries reached its highest level, and was concluded with a secret and peripheral pact.

In the second term, from the mid-60s to the end of the Cold War, Turkish-Israeli relations followed a trend with ups and downs. In general, the relations were negative. Since she needed international support for the Cyprus issue, Turkey come closer to the Arab s and the third world countries. The economic wealth of the Arabs influence Turkey's tendency. The closer Turkey comes to Arabs, the more distance she kept away from Israel.

During the Post-Cold War Era, Turkey and Israel realized that their common interests can be reached by cooperation. Arranging high level mutual visits, they managed to create a strategic partnership. The reasons which make the two countries closer are the common interests in the region, shared threat perceptions and , the most important one, their common orientation towards the USA. Starting point became the military relations, and later, the relations in the other fields were heavily developed.

The new strategic cooperation between Israel and Turkey, became one of the most important international dynamics of the Middle East. The strategic agreement is a result of the change in Turkey's threat perceptions, especially from the Soviets. Despite, Turkey felt himself in peace and quiet in foreign affairs after the collapse of the Soviet Union, she noticed that she was surrounded by the uncertainties, the unstable areas and security risks. In this kind of situation, Turkey saw Israel as a partner to defeat these indefiniteness and other threats, and to increase its deterrence capability using Israel's abilities.

Turkey which is under the long-range missile threat will be intended to have anti-missile weapon systems. Because of the unstable structure of the region, in which she is located, Turkey will continue to increase its conventional military capability. Despite some cutting down from its defense budget, and recent

cancellations, Turkey's military relations with Israel, which is one of the leading arm manufacturer/dealer in the world, seems to go on, at least on the present level.

On the other hand, in the course of time, due to the discomfort of the US existence in Iraq, if the countries in the region focused their attention on the occupant US, the Turkish-Israeli relations will be left behind as a secondary matter. However, such a case will also effect Israel which always remind the USA in the region an Turkey, as well. In particular, Israel might be targeted in every case. The developments will be dependent on the role which will be given to Turkey by the USA in the region. If the USA puts Turkey on his side and makes cooperation, Arabs will consider the cooperation of Turkey, Israel and the USA as an opposite front against them. Together with the USA or against it, in both cases, the designating factor for the Turkish-Israeli relations will be the West in general, and the USA in particular.

One of the most important factors which effect the future of the relations will be the Turkey's relations with the EU. When Turkey get a date for consultations with the EU, some changes in its policies towards Israel may be watched over. Such a change may appear as a slow slide in Turkish policy towards Israel from the US-line to the EU-line. Such a change will mean that Turkey accommodates its foreign policy regarding the Middle East with Europe's, like in the issues of Iraq and Cyprus. In such a case, Ankara will gradually assume much more criticizing and investigating attitude against Israel's Palestine policy.

However, the reason of Turkey's criticism against Israel in the past, have been the hard and severe policies of the Israeli governments towards Palestinians. As it was in the past, in these days, the designating factor for the tension in the relations is not the Turkish government, the AKP administration, but the Sharon government in Israel.

The weakest ring of the Turkish-Israeli relations is the Palestine issue. Any Israeli government which follows Ariel Sharon's way of making politics against Palestinians, putting the force and violence ahead, will cause an attack towards the weak ring of the present relations with Turkey. Regardless of its political tendency, not any government in Turkey can be insensitive on Palestine case.

In spite of heavy criticism from Turkey's Arab neighbors and from domestic radical Islamic groups/political elements, the strategic cooperation between Turkey and Israel seems to go on for a long time. The multi-dimensional structure of the relations puts it on a special place.

Even the relations between the two countries may be effected by the domestic developments, Turkish-Israeli relations will continue to be under the influence of the factor West in general. This effect should be seen as negative and also positive influence. However, it is necessary not to draw a conclusion that the two countries' relations will be under the influence of the factor West only.